A decorative border with a repeating floral and geometric pattern in black, red, green, and yellow, framing the central text.

Неъматулло ИБРОҲИМСВ
Муҳаммад ЮСУПОВ

АРАБ ТИЛИ
ГРАММАТИКАСИ

1

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Неъматулло ИБРОҲИМОВ
Муҳаммад ЮСУПОВ

АРАБ ТИЛИ ГРАММАТИКАСИ

Икки жилдлик
I жилд

*Ўзбекистон Республикаси
Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги
олий ўқув юртлари талабалари учун
дарслик сифатида тавсия этган*

Тўлдирилган ва тузатилган
иккинчи нашр

Наманган – 2009

Дарслик араб тили грамматикаси назарий масалаларини ўзбек тилида изчил равишда изохловчи илк китобдир. Шунингдек, ушбу дарсликдан назарий мавзуларни мустаҳкамлашга қаратилган машқлар, матнлар ва суҳбатлар ҳам ўрин олган. Муаллифлар унда араб тилидаги грамматик ҳодисаларни ўзбек тилига қиёслаган ҳолда изохлаб, уни ўзлаштириш жараёнини осонлаштирганлар.

Дарслик араб тилини мукамал ўрганишни истаган мухлислар – университет ва институтлар талабалари, мактаб, мадраса ўқувчилари, шунингдек, курс тингловчиларига мўлжалланган.

Муаллифлар ушбу дарсликни падари бузрукворлари Иброҳимжон ДОВУДОВ, Мирзамаҳмудхон ЮСУПОВларнинг ҳамда волидан муҳтарамаларининг руҳи покларига бағишлайдилар.

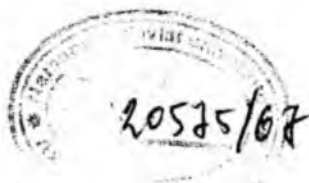
Масъул муҳаррирлар:
академик

**АЛИБЕК РУСТАМОВ,
АБДУЛАЗИЗ МАНСУР.**

Тақризчилар: филология фаилари доктори Т.А.Мухторов,
филология фаилари номзоди М.Саидумаров,
филология фаилари номзоди Ш.Шомусаров.

НГ $\frac{727-1769,5-1365700}{728 (71,0) - (12)}$ 2009

ISBN 978 - 9943-344-73=0



*Муаллифлар ва ноширнинг рухсатисиз қайта
нашр этиш таъқиқланади.*

© Н. Иброҳимов, М. Юсупов.

ИККИНЧИ НАШР МУҚАДДИМАСИ

Араб тили сомиё тиллар оиласига мансуб бўлиб, унинг адабий тил нормаси жоҳилият даврида шаклланган. Бирок унинг грамматик нормалари милоднинг VIII-IX асрларида ишлаб чиқилди. Қуръони каримнинг нозил бўлиши, пайғамбаримиз Муҳаммад алайхиссалом ҳадисларининг юзага келиши араб адабий тилининг янада ривожланиши, таъсир доирасининг кенгайиши, бошқа ажам халқлар томонидан ҳам араб тилининг кенг ўрганилишига йўл очиб берди. Айниқса, Бағдод халифалигида ташкил этилган илмий марказ ва унда араб олимлари билан бир сафда кўплаб мусулмон ўлкалардан келган олимларнинг тадқиқот ишлари олиб боришгани араб тилининг илм-фан соҳасидаги мавқеини янада юқори кўтарди. Натижада бу тил мусулмон шарқи ҳудудида Европадаги латин тили каби фан тилига айланди. Бундан ташқари, у кўплаб мусулмон шарқ мамлакатларида узоқ вақт давлатлараро муомала тили бўлиб ҳам хизмат қилди.

Араб тили бўйича мутахассислар тайёрлаш Тошкент Давлат шарқшунослик институти зиммасидадир. Бу илм даргоҳидаги араб филологияси кафедрасида узоқ йиллар ишлаб, малакали арабшуносларни етиштиришга катта ҳисса қўшган ҳамда араб тили бўйича дарслик нашр этиб, муҳлислар эҳтиёжини қондирган Б.З.Холидов, Э.Талабовлардан арабшунослар міннатдордирлар.

Республикамиз мустақилликка эришгач, унинг шарқ мамлакатлари билан иқтисодий, сиёсий, маданий алоқалари ривожлана бошлади. Қолаверса, Республикамининг мустақилликка эришиши фаннинг айрим соҳалари олдига илгари қўйилган сунъий тўсиқларни олиб ташлади. Шарқ тилларини, хусусан, араб тилини ўрганиш соҳасидаги чеклашлар бартараф этилди. Буларнинг ҳаммаси араб тилини ўрганувчилар учун ўзбек тилида битилган ҳар хил қўлланма ва дарсликларга эҳтиёж юзага келганлигини кўрсатиб турибди. Шу сабабли ушбу дарслик ҳам мустақиллик шарофати туфайли рўёбга чиқди, деб дадил айтиш мумкин.

Мазкур дарсликда араб тили грамматикасининг назарий томонлари изчил баён этилган. Муаллифлар бунда «соддадан-мураккабга» усулига асосланишган ва турли даврларда чоп этилган, ҳозир ҳам таълим жараёнида қўлланиб келаётган дарслик ва қўлланмалардан фойдаланишган.

Маълумки, чет тилини ўрганишнинг энг самарали усули уни она тили билан муқояса қилган ҳолда ўрганишдир. Шунинг учун ҳам араб

тили грамматикасининг назарий масалаларини баён этишда ўзбек тилининг грамматик конун-қоидалари эътиборга олиниб, мавзулар ўзбек тилига қиёсланган ҳолда тушунтирилган.

Бу дарсликни нашрга тайёрлашдаги асосий муаммолардан бири лингвистик истилоҳларни қўллаш масаласи бўлди. Ҳозиргача араб тили соҳасида ўзбек тилида чоп этилган қўлланмаларнинг камлиги, инкилобдан илгари араб тили мактаб-мадрасаларда кенг ўқитилгани билан ундаги таълим ўзбек тилига қиёслаб олиб борилмагани, шунинг учун ўша даврда нашр этилган қўлланмаларда истилоҳлар араб тилидан айнан иктибос қилинган. Бу масалани алоҳида ўрганиб, истилоҳлар тизимини қайта кўриб чиқиш вазифасини кўндаланг қўйди. Бу масала дарсликда турлича ҳал этилди: ҳам араб, ҳам ўзбек тилларида мавжуд бўлган лингвистик ҳодисалар учун ҳозирги ўзбек тилидаги истилоҳлар ишлатилди (мас. от кесимли гап, феъл кесимли гап, ҳол, тўлдирувчи ва х.з.). Ўзбек тили грамматикасида ишлатилмайдиган айрим истилоҳлар учун араб тилидаги муқобиллар қабул қилинди (мас. ажваф феъллар, ноқис феъллар, масдари мутлак, изофа ва х.з.). Айрим тушунилиши кийин, ўзбек китобхони учун гализроқ терминлар эса ўзбек тилига таржима қилиниб, муомалага киритилди (мас. чеклов, мослашган аниқловчи, биргаликни ифодаловчи тушум келишиги ва х.з.). Юқоридаги усуллар имкон бермаган ҳолларда русча қўлланмаларда ишлатилган истилоҳлар калька сифатида қабул қилинди (мас. солимсифат феъл, бирикма олмош, ҳамзали феъллар, иккиланган ўзақлар ва х.з.). Араб тилидаги **حرف التّجْرِ** категорияси учун русча «предлог» термини қабул қилинди. Шунинг учун ҳам дарсликдаги истилоҳларнинг айримларига шартли деб қаралиши лозим. Масаланинг бу нозик томонини эътиборга олиб, хусусан, ҳозирги кунимизда мадрасаларда таълим олаётган толиби илмлар меҳнатини енгиллатиш, бу дарсликни уларга янада тушунарлироқ қилиш мақсадида ишлатилган истилоҳларнинг арабча-ўзбекча ва ўзбекча-арабча луғати илова қилиниб, унда сўзлар ўзак эътибори билан алифбо тартибида берилди.

Дарсликда ҳар бир назарий мавзу баёнидан кейин мавзунини мустаҳкамлаш ва уни амалда қўллай билишни ўргатишга мўлжалланган материаллар берилган. Бунинг учун дарслик ўзаро яқин бўлган назарий мавзуларни ўз ичига олувчи 27 қисмга тақсим этилган ва ҳар бир қисм унда муомалага киритилган янги сўзларнинг арабча-ўзбекча луғати билан бошланади. Бу луғатлар сўз эътибори билан (ўзак эътибори билан эмас) алифбо тартибига солинган. Ҳар бир

назарий мавзудан кейин шу мавзуга мос келувчи машқлар бошланади. Машқлар мазмун нуктаи назаридан турли-туман бўлиб, уларнинг асосий қисмини арабчадан ўзбекчага ва ўзбекчадан арабчага таржима қилишга қаратилган машқлар ташкил этади.

Ҳар бир қисм ниҳоясида биттадан арабча матн мавжуд ва бу матнлар кундалик ҳаётнинг турли қирраларида ишлатиладиган лексик бойликларни ўз ичига олади. Матндаги номаълум сўзлар ҳам қисм бошидаги луғат таркибига киритилган. Талабадаги лисоний малаканинг ошиб боришини эътиборга олиб, 15-қисмдан бошлаб, биттадан арабча ва ўзбекча суҳбат киритилган ва бу суҳбатлар талабаларда оғзаки нутқни ўстириш, ўзаро суҳбат олиб бориш малакасини шакллантириш имконини беради. Суҳбатлар 19-қисмдан бошлаб иккитадан (иккита арабча ва иккита ўзбекча) берилган.

21-қисмда феъл турлари ва бобларига бағишланган мавзулар тугайди ва бу билан боғлиқ бўлган араб тилида сўз ясалиши мумкин бўлган вазнлар ҳам деярли такомилига етади. Бинобарин, 22-қисмдан бошлаб янги сўзлар луғати айрим иборалар ва географик номлар билан чегараланган ва номаълум сўзларни ўрганиш учун китобхонга дарслик сўнгидаги арабча-ўзбекча луғатга мурожаат қилиш тавсия этилади. Бу луғат дарсликда қўлланилган қарийб уч ярим минг сўз ва иборани ўз ичига олади ва унда сўзлар алифбо тартибига ўзак эътибори билан терилган. Бу луғатдаги қисқартмалар куйидагича ўқилиши керак: кўп,- кўплик; мз,- музаккар; мн,- муаннас; ик.с,- иккилик сон; жам,- жамловчи сўз; мас,- масалан ва ҳ.з. У ёки бу ўзакка мансуб сўзлар шу ўзакдан ҳосил бўлган феъллар билан бошланган (агар бу ўзакдан шаклланган феъл дарсликда ишлатилган бўлса). Бир ўзакка кирувчи бошқа сўзлар луғатда (-) белгиси билан бошланган ва улар ўзаро алифбо тартибида терилган.

Ушбу дарсликни тузишда муаллифлар масалага у ёки бу йўналиш бўйича ўқув режаси кўзда тутган соат миқдорини эмас, ёритилиши керак бўлган назарий материаллар ҳажмини эътиборга олиб ёндошганлар. Бу жиҳатдан у амалдаги ўқув режалари соатига мос келмаслиги мумкин.

Муаллифлар ушбу дарсликни тузиш ва нашрга тайёрлашда ўзининг тавсиялари билан фаол иштирок этган Миср Араб Республикиси Асют университети араб тили ўқитувчиси Халид Абдулҳамид Дайф жанобларига (خالد عبد الحميد صيف مدرس اللغة العربية في جامعة أسوط بجمهورية مصر العربية)

Ўз миннатдорчиликларини изҳор этадилар ҳамда дарслик бўйича ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашиш истагида бўлган китобхон-

ларга олдиндан ташаккур билдирадилар. Мурожат учун манзил: Тошкент шаҳри, Шаҳрисабз кўчаси, 25, Тошкент Давлат шарқшунослик институти; шарқ филологияси факультети; Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316, Наманган Давлат университети, филология факультети ўзбек тили йўналиши.

Муаллифлар.

Араб тилидаги товушлар учун қабул қилинган
транскрипцион белгилар

ب - б

ت - т

ث - с

ج - ж

ح - ҳ

خ - х

د - д

ذ - з

ر - р

ز - з

س - с

ش - ш

ص - с

ض - д

ط - т

ظ - з

ع - ‘

غ - ғ

ف - ф

ق - қ

ك - к

ل - л

م - м

ن - н

ه - ҳ

و (ундош) - в

ي (ундош) - й

қиска «а» - а

қиска «и» - и

қиска «у» - у

чўзик «а» - ā

чўзик «и» - ī

чўзик «у» - ū

қатъий ҳамза - ’

БИРИНЧИ ҚИСМ
ЯНГИ СЎЗЛАР

إِبْطٌ кўлтик

ابْنٌ ўғил

اتِّجَاةٌ йўналиш

أُخْتٌ опа, сингил

إِرْشَادٌ кўрсатма

أَرْضٌ ер

أَرْتَبٌ қуён

إِصْبَعٌ бармоқ

الزَّوَامُ зарурият

فَ...أَمَا... эса, ...га келсак

الانتخابٌ сайлов

أَيْضًا ҳам

بَابٌ эшик

بِطَاقَةٌ карточка

بَلَدَةٌ шаҳар

بَيْتٌ уй

بُئْرٌ қудук

تَثْبِتٌ мустаҳкам бўлмоқ

تَعْلِيمٌ таълим

تَمُوزٌ июль

تَقَاةٌ маданият

تَلَاةٌ музлаткич

جَارٌ қўшни

جَامِعَةٌ университет

جَبَلٌ тоғ

جَحِيمٌ дўзах

جَدُّ бобо

جَدَّةٌ буви

جَنُوبٌ жанубдан

эсадиган шамол

جَهَنَّمٌ дўзах

حَارِسٌ қўриқчи

حَرْبٌ уруш

حَرُورٌ иссиқ шамол

حِزْبٌ партия

حَسَنٌ яхши

خَالٌ тоға

خَالَةٌ хола

خُرُوفٌ қўзичок

خَشَبٌ ёғоч

خَمْرٌ шароб

خَيْطٌ тикувчи

دَارَ ховли, уй
دُورَ гарбдан эсадиган
шамол
دِرَاسَة ўрганиш
دُكْتُورَ доктор
دَلْوُ челак
دهليزَ коридор
ذَهَبَ олтин
رَأسَ бош
رَجُلَ эркак киши
رِحْلَة сафар, саёҳат
رِيح шамол
زَمِيلَ ҳамкасаба
زَوْجَ эр
سَاعَة соат
سِرْوَال шалвор
سَفِينَة кема
سَقَرُ дўзах
سَقْفَ шифт
سَكِينَ пичоқ
سَمَاء осмон
سِنَ ёш (умр); тиш
سَنَة йил
سُوق бозор

سَيَّارَة автомобиль
سَيِّدَة хоним
شَاب йигит
شَجَرَة дарахт
شُرْفَة балкон
شُقَّة квартира
شَمْسُ куёш
شَوْكَة санчки, вилка
شَخَّ кекса
صَبِي бола
صَدِيقَ дўст
ضَحِي эрталабки пайт
طَالِب талаба
طَبَّاح ошпаз
طَرِيق йўл
عَامِل ишчи
عَرُوض аруз
عَصَا асо
عُقَاب бургут
عَقْرَب чаён
عَم амаки
عُمр умр
عُنُق бўйин

عَنْكَبُوتٌ ўргимчак

عُرْفَةٌ хона

فَأْسٌ болта

فَوْسٌ от (ҳайвон)

فَلَاحٌ дехқон

فُلُكٌ кема

فَتَانٌ саъяткор

فُنْدُقٌ меҳмонхона

قَدْرٌ қозон

قَرِيبٌ қариндош

قَرْيَةٌ қишлоқ

قَوْمٌ камон, ёй

كَأْسٌ қадах

كَبِدٌ жигар

كِتَابٌ китоб

كُرْسِيٌّ стул

كَرْنٌ қорин

كَلِيَّةٌ факультет

لِبَاسٌ кийим

لِسَانٌ тил

لَوْحٌ доска

لَيْلٌ тун

مُتَرْجِمٌ таржимон

مُتَعَلِّمٌ ўқувчи

مَجَلَّةٌ журнал

مُدْرِسٌ—мударрис

مَدَّةٌ «мадда» ҳаракати

مَذْهَبٌ мазҳаб

مَرْأَةٌ аёл

مُرَبِّبَةٌ мураббия

مَسْكَنٌ тузар жой

مُسْلِمٌ мусулмон

مَشْغُولٌ банд

مُصَوِّرٌ рассом

مُطْرَبٌ хонанда

مُعَلِّمٌ ўқитувчи

مُقَعَّدٌ ўриндик

مَلَّاحٌ денгизчи

مِلْحٌ туз

مُمَثِّلٌ актёр

مَنْزِلٌ манзил

مَنْضَدَةٌ стол

مُهَنْدِسٌ инженер

مُؤَرِّخٌ тарихшунос

مُوظَّفٌ хизматчи

نَارَ олов
دُجَارَ дурадгор
نَعْلَ шиппак
نَفْسَ жон

هَيْفَ иссиқ шамол
وَرَكَّ қовурға
يَمِينَ қасам

§ 1. УНДОШ ТОВУШЛАР

Араб тилидаги ундош товушларни шартли равишда иккига бўлиш мумкин:

1. Араб ва ўзбек тиллари учун умумий ундош товушлар.

2. Араб тилига хос ундош товушлар.

Араб ва ўзбек тиллари учун умумий ундош товушлар 19 та бўлиб, улар қуйидагилар:

| | | | | | |
|-------|----------|-------|-------|-------|-------|
| б - ب | д - د | з - ز | в - و | ж - ج | й - ي |
| к - ك | р - ر | х - خ | л - ل | с - س | ш - ش |
| м - م | т - ت, ة | қ - ق | н - ن | ф - ف | ғ - غ |
| | | | | | х - ه |

Эслатма: ё ҳарфи ت ҳарфи билан бир хил талаффуз қилинади ва у «-атун» қўшимчаси билан тугаган сўзларда шу қўшимча таркибидаги «т» товушини ифодалаш унун ишлатилади. Унинг номи «таун марбу́татун» - «та марбута»дир.

Бу товушлар ичидан қуйидагиларнинг талаффузи ўзбек тилидагидан қисман фарқ қилади:

1. «В» товуши ўзбек тилидаги «в» товушидан хосил бўлиш ўрнига кўра фарқ қилади. Ўзбек тилидаги «в» лаб-тиш товушидир, араб тилидаги «в» эса икки лабнинг ўзаро яқинлашишидан хосил бўлувчи лаб-лаб товуши ҳисобланади.

2. «Л» товуши араб тилида юмшоқ талаффуз қилинади

(«'Аллаҳу» сўзи бундан мустасно).

3. «Х» товуши ўзбек тилидаги «х» товушидан энгилроқ талаффуз қилинади.

§ 2. УНЛИ ТОВУШЛАР ВА УЛАРНИНГ ЁЗИЛИШИ

Араб тилида учта унли товуш мавжуд: «а», «и», «у». Буларнинг ҳар бири ўз навбатида қисқа ва чўзиқ унлиларга бўлинади:

I. Қисқа унлилар:

1. Қисқа «а» унлиси. Бу унли ёзувда — (фатҳа) ҳаракати билан ифодаланади. Масалан:

йадун — يَدٌ — кўл,

фамун — فَمٌ — оғиз,

шафатун — شَفَاةٌ — лаб,

қалбун — قَلْبٌ — юрак.

Эслатма. Араб тилида кўпчилик сўзлар «-ун» кўшимчаси билан тугайди ва у — (танвин дамма) ҳаракати билан ифодаланади.

2. Қисқа «и» унлиси. Бу унли ёзувда — (касра) ҳаракати билан ифодаланади. Масалан: рижлун — رِجْلٌ — оёқ, бинтун — بِنْتُ — қиз, катифун — كَتِفٌ — елка, бисиллатун — بَسِلَّةٌ — нўхат.

3. Қисқа «у» унлиси. Бу унли ёзувда ـ (дамма) ҳаракати билан ифодаланади. Масалан: бусрун - بُسْر - хом хурмо, бухтун - بُهْت - тухмат, ғурфатун - غُرْفَة - хона, шурфатун - شُرْفَة - айвон.

II. Чўзиқ унлилар:

1. Чўзиқ «а» унлиси (ā). Бу унли ёзувда ا (алиф) ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: китабун - كِتَاب - китоб, бабун - بَاب - эшик, жидарун - جِدَار - девор, дарун - دَار - уй, ҳовли.

2. Чўзиқ «и» унлиси (ī). Бу унли ёзувда ى ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: карбун - كَرِيم - Карим, жамилун - جَمِيل - чиройли, тунун - تِين - анжир, кабурун - كَبِير - катта.

3. Чўзиқ «у» унлиси (ū). Бу унли ёзувда و ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: нурун - نُور - нур, гафурун - غُفُور - кечирувчан, мактубун - مَكْتُوب - мактуб, қудумун - قُدُوم - келиш.

Бундай унлиларнинг чўзиқлиги тахминан икки қисқа унлига тенг.

Эслатма: ا , ى , و ҳарфлари чўзиқ унлиларни ифодалаганда ҳаракат қабул қилмайди.

Юқоридаги қоида умумий бўлиб, кўпчилик сўзларнинг ёзилиши учун асосдир. Бироқ айрим сўзлар бу қоидага хилоф равишда ёзилади:

1. Айрим сўзлардаги «ā» унлиси – ҳаракати ёрдамида ифодаланади. Масалан: аллāху – الله – Оллох, хā'улā'и – هؤلاء булар, 'улā'ика – اولئک – улар, ўшалар.

2. Баъзан сўз охиридаги «ā» товуши ى ҳарфи ёрдамида ифодаланади: мўсā - موسى - Мусо, фатвā - فتوى - фатво, матā - متى - қачон.

Бу вазифада келган ى ҳарфи «'алифун мақсўратун» - «алиф мақсура» дейилади.

3. Айрим тарихий ёдгорликларда сўз ўртасидаги « ā » товуши و ҳарфи воситасида ифодаланган. Масалан: закātун – زكوة – закот, нажātун – نجوة – нажот.

Араб тилидаги «а», «ā» унлилари ўзидан олдин қайси ундош мавжудлигига қараб 2 хил талаффуз қилинади:

а) агар олдинда «қ», «г», «ҳ» ва «р» ундошлари турган бўлса, бу унлилар ўзбек тилидаги «о» унлисига яқин талаффуз қилинади. Масалан: تراب – турā(ō)бун – тупрок, غاير – гā(ō)бирун – ўтмиш, قبول – қа(о)бўлун – қабул, خال – хā(ō)лун – тоға.

б) олдинда «б», «в», «д», «ж», «з», «й», «к», «л», «м», «н», «с», «т», «ф», «ш», «ҳ», «'» ундошларидан бири келса, бу унлилар ўзбек тилидаги «э» унлисига яқин

талаффуз қилинади. Масалан: **بَاب** – ба (э)бун – эшик,
مَهْد – ма(э)хдун – бешик, **جَار** – жа(э)рун - қўшни ва ҳ.з.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТОПШИРИҚЛАР

1-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилишга уриниб кўринг:

саййāратун - автомобиль,
фаннāнун - санъаткор,
сўқун - бозор,
қарībун - яқин,
шавкатун - вилка, санчки,
хубзун - нон,
балдатун - шаҳар,
давлатун - давлат,
йавмун - кун,
хашабун - ёғоч,
суккарун - қанд,
байтун - уй,
масканун - турар жой,
мажаллатун - журнал,
рағбатун - хоҳиш-истак,
турāбун - тупрок,
лабанун - сўт,
машғулун - банд,

Салūмун - Салим,
синнун - ёш (умр),
таммўзу - июль,
шиққатун - квартира,
сафўнатун - кема,
қаҳватун - қаҳва,
кўлўмитрун - километр,
сахлун - осон,
Лубнāну - Ливан,
визāратун - вазирлик,
шāббун - йигит,
лайлун - тун,
рўшатун - перо,
харўфун - куз,
дакўқатун - минут,
хунāка - у ерда,
майдāнун - майдон.

2-машқ. Қуйидаги сўзларни араб графикасида ёзинг ва талаффуз қилинг:

шаҳиййатун - иштаҳа,

жаддатун - бузи,

харуфун - кўзичок,
санатун - йил,
маднатурн - шаҳар,
фундукун - мехмонхона,
шаббатун - ёш қиз,
қарйатун - қишлоқ,
шажаратун - дарахт,
манзилун - манзил,
дира̄сатун - ўрганиш,
муҳандисун - инженер,
замилун - ҳамкасаба,

дихлўзун - коридор,
бадлатун - костюм,
сарпурн - каравот,
вазпурн - вазир,
жадўдун - янги,
либасун - кийим,
хунā - бу ерда,
жаввун - ҳаво,
сафаржалун - беҳи,
мишмишатун - бир дона
ўрик.

3-машқ. Қуйидаги сўзларни талаффуз қилинг ва маъноларига эътибор беринг:

жамалун - туя,
жамālун - гўзаллик,
маддатун – мадда
(ҳаракат),
маддатун - модда,
дарā - билмоқ,
дāра - айланмоқ,
ма̄та - ўлмоқ,
матā - қачон,
сафара - юзни очмоқ,
са̄фара - сафар қилмоқ,
баридун - совук,

барпдун - почта,
симатун - хусусият,
сўматун - белги,
зинатун - оғирлик,
зўнатун - зийнат,
баррун - қуруқлик,
бāррун - одобли,
банā - қурмоқ,
бāна - равшан бўлмоқ,
сафпурн - элчи,
са̄фирун - юзи очик.

§ 3. АРАБ ТИЛИГА ХОС УНДОШ ТОВУШЛАР

Араб тилига хос бўлган ундош товушлар 8 та:

1. «З» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жаранглидир. Бу товушни тўғри талаффуз қилиш учун тилнинг учини юқори ва пастки тишлар орасидан ташқарига бир оз чиқариш керак. Бу товуш ёзувда z ҳарфи билан ифодаланади:

зубабун — ذهاب — пашша, нафизатун — نافذة — дераза,
лазизун — لذية — мазали.

2. «С» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига ва усулига кўра z товуши билан бир хилдир. Овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра эса, жарангсиз товуш ҳисобланади. Бошқача айтганда, у «з» товушининг жарангсиз вариантыдир. Бу товуш ёзувда c ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: савбун — صوب — кийим, мўрасун — ميرات — мерос, тамсилийатун — تمثيلية — спектакль, томоша

3. «Х» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра чуқур бўғиз товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиз товушдир. Бу товуш талаффузи давомида ўпкадан чиқаётган ҳаво бўғиздан тикилиб, куч билан чиқади ва бўғиз деворларига қаттиқ ишқалади. Ёзувда у ch ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: ҳибрун — حبر — сиёх, рўхун — روح — рух, миҳбаратун — معبرة — сиёхдон, милҳун — ملح — туз.

4. «'» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра чуқур бўғиз товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра

жаранглидир. Бу товуш талаффузи давомида чуқур бўғиз деворлари бир-бирига тегади ва ўпкадан келаётган ҳаво шу ерда портлаб ўтади. «ҳ» ва «‘» товушларининг талаффузи анча қийин бўлиб, ўрганувчидан кўп машқ талаб қилади. Бу товуш ёзувда ع ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: ‘арўсун – عَرُوسٌ – келинчак, бай‘ун – بَيْعٌ – сотиш, ша‘рун – شَعْرٌ – соч, ша‘ри‘ун – شَارِعٌ – кўча.

5. «Т» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиз товушдир. Бу товушни тўғри талаффуз қилиш учун тилнинг учини эмас («т» товуши каби), балки тилнинг олдинги ярми қисмини тўлалигича танглайга тегизиш керак. Шу шароитдаги ҳавонинг портлашидан мазкур товуш ҳосил бўлади. Бу товуш зарб билан айтилувчи (эмфатик) товуш ҳисобланади ва у ўзидан кейинги, қисман ўзидан олдинги «а», «ā» товушини ўзбек тилидаги «о», «ō» товушига, «и», «ū» товушларини рус тилидаги «ы», « » товушларига ўзгартиради. «У» ҳамда «ў» товушига эса таъсир қилмайди. «Т» товуши ёзувда ط ҳарфи ёрдамида ифодаланади. Масалан: талибун – طَالِبٌ - студент, маъарун – مَعْرٌ - ёмғир, шаритун – شَرِيْطٌ - кассета, тунун – طِيْنٌ - лой.

6. «Д» товуши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, хо-сил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра эса жаранглидир. Бошқача айтганда, бу ҳарф «т» товушининг жарангли варианты бўлиб, уни талаффуз қилиш учун тилнинг

олдинги қисмини юқори танглайга қаттиқ тираш лозим. Бу товуш ҳам зарб билан айтилувчи ундош ҳисобланади ва «т» товуши атрофидаги унли товушларда бўладиган сифат ўзгаришлари бу товуш яқинида ҳам содир бўлади. «Д» товушини ёзувда ض ҳарфи ифодалайди. Масалан: дāбитун – ضابط – офицер, марūdун – مريض – касал, миндадатун – منضدة – стол, байдун – بيض – тухум.

7.«С» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиздир. Бу товушнинг «с» товушидан фарқи шуки, «с» товуши талаффузида ҳаво сирғалиб чиқувчи тирқиш тил учи билан олдинги тишлар орасида бўлса, «с» ундоши талаффузида бу тирқиш тилнинг олдинги қисми билан юқори танглай орасида ҳосил бўлади. Шунинг учун «с» товуши анча бўғиқ, хира талаффуз бўлади.

«С» ундоши юқоридаги ундошлар каби зарб билан айтилувчи ундошдир ва унинг ёнидаги унлиларда юқоридаги каби ўзгаришлар содир бўлади. «С» ундошини ёзувда ص ҳарфи ифодалайди. Масалан:

сайдун – صيد – ов, масўрун – مصير – тақдир, миcбāхун – مصباح – лампа, бāсун – باص – автобус.

8. «З» ундоши. Бу товуш ҳосил бўлиш ўрнига кўра тил олди, ҳосил бўлиш усулига кўра сирғалувчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жаранглидир. Бошқача айтганда, «з» товуши «с» товушининг жарангли вариантидир. Бу ундош талаффузида тилнинг олдинги қисми юқори танглайга яқинлашади ва уларнинг орасидаги тирқишдан ҳаво сирғалиб чиқади. «З» товуши ҳам зарб

билан айти-лувчи товушдир. «З» товушини ёзувда ظ ҳарфи ифодалайди. Масалан: заҳрун – ظهْر – бел, фаззун – فَظّ – қўпол, манзарун – مَنْظَرٌ – манзара, файзун – فَيْظٌ – ўлим.

Амалий машғулот учун топшириқлар

4-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

сақилун - оғир,
саллажатун - музлаткич,
лаззатун - лаззат,
сабатун - сабот,
мазҳабун - мазҳаб,
сақāфатун - маданият,

заҳабун - олтин,
сабитун - собит,
хуз - ол,
мусакқафун –
маданиятли.
۴

5-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

نَجْع қор,
رُئِم у ерда,
وَتَيْفَة хужжат,
مَذْكُور мазкур,
نَمْر мева,
نَمَن нарх,
نُوز буқа,
ذَلْب гуноҳ,
ثَانِيَة иккинчи,
لَذَذ лаззатланмоқ,

كَنْج кўп,
مُذَكَّر музаккар,
مُذَيْل иловали,
قُرْبَا қандил,
نُوم саримсоқ пиёз,
ذَيْل дум,
ثَقَّة ишонч,
وَرْتَة меросхўрлар,
لَدِيد мазали,
وَارِث меросхўр,

ذَاكِرَةٌ хотира,

ذُرَّةٌ зарра,

6-машқ. Қуйидаги сўзларни араб графикасида ёзинг:

жāми‘атун - университет,

массāхатун - ўчирғич,

фаллāхун - дехкон,

‘ажībун - ажойиб,

ҳасанун - яхши,

шу‘ўрун - шуур,

ҳāрисун - кўрикчи,

‘умрун - умр,

ذُرِّيَّةٌ зурриёт

лавҳун - доска,

‘ададун - соғ,

ҳизбун - партия,

‘āмилун - ишчи,

риҳлатун - саёҳат,

мак‘адун - ўриндик,

нажāхун - муваффақият,

ҳажарун - тош.

7-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

مُعَلِّمَةٌ - муаллима

مُنْطِقٌ - кулай, роҳатбахш,

مُنْصَحَةٌ - артгич,

شَعْبٌ - халқ,

حَارٌّ - иссиқ,

عَالِمٌ - олим,

خَلْوٌ - ширин,

عَزِيزٌ - азиз

وَاسِعٌ - кенг,

نَهِيْفٌ - ориқ,

مُرِيحٌ - кулай, юмшоқ,

خُرَيْفَةٌ - озодлик,

حَارِثٌ - кўш ҳайдовчи,

حَرِيْقٌ - ёнғин,

خَشُوْدٌ - оломон,

عِبَادَةٌ - ибодат,

عَبُوْسٌ - қовоғи солиқ,

عَجُوْرٌ - кекса,

عَدَمٌ - йўклик,

تَفَاحَةٌ - бир дона олма,

بَعِيْدٌ - узок,

عَمَلٌ - иш,

سَاعَةٌ - соат,

حَزِيْنٌ - ғамгин,

عَالَمٌ - олам,
مِعْرَاجٌ - меърож,
عَذْبٌ - чучук,
سَمَكَةٌ - бир дона балиқ,
مُحَمَّدٌ - Муҳаммад,

حَرِيرٌ - ипак,
حَرَجٌ - ўрмон,
عَيْثٌ - эрмак,
عَجَلَةٌ - ғилдирак

8-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

нашāтун - фаолият,
марīдун - бемор,
тавīлун - узун,
рийāдатун - спорт,
тифлун - бола,
муҳāдаратун - маъруза,
да‘ўфун - заиф,
‘утлатун - дам олиш куни,
‘удвун - аъзо,
маṭ‘амун - ресторан,

даййикун - тор (сифат),
хаййāтун - тикувчи,
байдатун - тухум,
ми‘тафун - пальто,
да‘фун - заифлик,
баṭāтисун - картошка,
наҳдатун - уйғониш,
‘атшāну - чанқоқ,
‘аламун - байроқ.

9-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

طَيْبٌ врач,
بَطَلٌ қаҳрамон,
فُطُورٌ нонушта,
لَطِيفٌ мулойим,
طَعَامٌ овқат,

خَرِيْطَةٌ харита,
مَطْبَعٌ ошхона,
طَبَائِرٌ бўр,
خَضْرَوَاتٌ сабзавотлар,
صَاحِبَةٌ шаҳар чети,

طَبَّارٌ учувчи,
طَرِيقٌ йўл,
مُشَطَّ тароқ,
عَبَّاحٌ ошпаз,
مُتَطَوِّرٌ ривожланаётган,
طَيِّبٌ яхши,
ضبابٌ туман (ҳаводаги),.

ضَرَمٌ озик тиш,
صَلَعٌ қовурға,
صَوْبَةٌ куёвнавкарлар,
صَلَالٌ адашиш,
ضَرَعٌ елин,
طُفُولَةٌ болалик.

10-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

зāҳиратун - ҳодиса,
зиллун - соя,
мизаллатун - соябон,
қақўрун - калта,
мақна'ун - завод,
муназзаматун - ташкилот,
ниқфун - ярим,
музāҳаратун - намоиш,
қавтун - овоз,
назратун - назар,
Миқру - Миср,
қайфун - ёз (фасл),

зарўфун - келишган,
хушбичим,
қулбун - қаттиқ,
миқфазатун - сумка,
қўратун - расм,
'ақўрун - шарбат,
назўфун - тоза,
қа'бун - қийин,
рақўфун - тротуар,
қабиййун - бола,
шā'ирун - шоир.

11-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилинг:

عَصْرٌ аср, давр,
صُوفٌ жун,
مُصَوِّرٌ рассом,

صَبَاحٌ тонг,
صُحْفِيٌّ журналист,
صِنَعٌ бўёк,

صَدَاقَةٌ дўстлик,
صَفْحَةٌ саҳифа,
مُوظَّفٌ хизматчи,
قِصَّةٌ кисса,
صَدِيقٌ дўст,
صَارُوخٌ ракета,
صُدْفَةٌ тасодиф,
صِرَاعٌ кураш,
ظَمِيٌّ оху, кийик,
ظَلَامٌ қоронғулик,
صَحِيحٌ тўғри, соғ,
صَغِيرٌ кичик,

مَصْحَةٌ санаторий,
مَعْتَبَعٌ завод,
ظَرْفٌ конверт,
مَصْعَدٌ лифт,
صَاعِقَةٌ чакмоқ,
ظَهْرٌ бел,
مَظْهَرٌ кўриниш,
لَحْظَةٌ лаҳза,
مَنْظَرٌ манзара,
صَنْغٌ клей,
ظَفْرٌ тирнок,
ظَلِيلٌ салқин.

§ 4. АРАБ АЛИФБОСИ

Араб алфавитида 28 та ҳарф мавжуд бўлиб, улар куйидаги тартибга эга:

ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض،
ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، ي.

Ёзувда мавжуд бўлган ة («та марбута») алоҳида ҳарф сифатида алфавитга кирмаган, чунки у алфавит таркибидаги ت ҳарфи билан бир хил товушни ифодалайди.

§ 5. ТАНВИНЛАР

Араб тилида аксарият сўзлар «-ун», «-ин» ёки «-ан» кўшимчаси билан тугайди. Бу кўшимчалар қуйидаги ҳаракатлар ёрдамида ифодаланади:

1. «-ун» кўшимчаси — (танвин дамма) ҳаракати билан: байтун — بَيْتٌ — уй, ғурфатун — غُرْفَةٌ — хона, масжидун — مَسْجِدٌ — масжид.

2. «-ин» кўшимчаси — (танвин касра) ҳаракати билан: байтин — بَيْتٍ , ғурфатин — غُرْفَةٍ .

3. «-ан» кўшимчаси — (танвин фатҳа) ҳаракати билан. Бу кўшимча **ا** ҳарфи билан тугаган сўзларга кўшилганида, мазкур ҳаракатнинг ўзи кифоя қилади. Масалан: ғурфатан — غُرْفَةٌ , мактабатан — مَكْتَبَةٌ .

Агар сўз **ا** дан бошқа ҳарф билан тугаган бўлса, сўз охирига ўқилмайдиган **ا** (алиф) ҳарфи, масалан: китабан — كِتَابًا , байтан — بَيْتًا ; айрим сўзларда эса ўқилмайдиган **ي** ҳарфи кўшиб қўйилади. Масалан: мусташфан — مُسْتَشْفَى , ма'нан — مَعْنَى .

Амалий машғулот учун топшириқлар

12-машқ. Алифбо тартибини ёд олинг.

13-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг ва уларга уч хил танвин кўшимчасини қўшинг:

Мисол: жаддатун - буви - جَدَّةٌ، جَدَّةٌ، جَدَّةٌ

жаддатун - буви,
харўфун - қўзичоқ,
фундукун - мехмонхона,
жарўдатун - газета,
манзилун - манзил,
мадīнатун - шаҳар,
замīлун - ҳамкасаба,
санатун - йил,
сарўрун - каравот,

шажаратун - дарахт,
сафаржалун - беҳи,
мишмишун - ўрик,
жаввун - ҳаво,
бадлатун - костюм,
муҳандисун - инженер,
шаҳиййатун - иштаҳа,
жабалун - тоғ.

§ 6. ҲАМЗА ТОВУШИ

Араб тилида икки хил ҳамза мавжуд:

1. Қатъий ҳамза яъни талаффуз қилинадиган ҳамза товуши (هَمْزَةُ الْقَطْعِ – ҳамзату-лқат‘и).

2. Васлани ҳамза яъни талаффуз қилинмайдиган ҳамза товуши (هَمْزَةُ الْوَصْلِ – ҳамзату-лвасли).

Қатъий ҳамза (‘) ҳосил бўлиш ўрнига кўра бўғиз товуши, ҳосил бўлиш усулига кўра портловчи, овоз ва шовқиннинг иштирокига кўра жарангсиз ундош товушдир. Бу товушнинг талаффузи енгилгина ўтадиган йўталга ўхшаб кетади. У ўзбек тилида мустақил фонема ҳисобланмайди, лекин у талаффузда қисман мавжуд. Ўзбек тилидаги «ака», «ана», «ука» сўзларида сўз олдидаги «а», «у» товушларидан олдин, «масъулият», «муаллиф» сўзларида «с», «у» товушларидан кейин бу товушнинг мавжудлиги сезилади, лекин у ўзбек тилида маълум бир ҳарф билан ифодаланмайди. Араб тилида эса бу ўзига хос мустақил ундош фонемадир. Масадан: ’уммун, зи’бун, шай’ун.

Қатъий ҳамзани ёзувда ء (ҳамза) белгиси ифода-
лайди ва у баъзан ўзи, баъзан ء، و، ى ҳарфларидан бири-
нинг устига ёки остига ёзилади.

Ҳамза белгисининг имлоси:

I. Сўз бошида келган ҳамза товуши имлоси:

1. Ҳамза товушидан кейин «а», «у» унлиси бўлса,
ҳамза алиф ҳарфи устига қўйилади ҳамда фатҳа ёки
дамма ҳаракати ҳамза устига қўйилади. Масалан:

'уммун – أم – она, 'аламун – ألم – оғрик.

2. Ҳамза товушидан кейин «и» унлиси бўлса, ҳамза
алиф ҳарфининг остига қўйилади ва унинг остига касра
ҳаракати қўйилади:

'ибтун - إنط - кўлтик, 'инсāнун – إنسان – инсон.

3. Ҳамза товушидан кейин «ā» унлиси мавжуд бўлса,
ҳамза ва «ā» унлисини маддали алиф билдиради.
Масалан: 'āкала – آكل – биргаллашиб овқатланмоқ.

4. Ҳамза товушидан кейин «ў», «ū» унлилари мав-
жуд бўлса, ҳамза белгиси ا (алиф)нинг устига ёки
остига қўйилади ва кейин унлиларни ифодалаш умумий
қоида асосида амалга оширилади:

'ūmāнун – إيمان – имон, 'ўмину – أومن – имон кел-

тираман.

II. Сўз ўртасида келган ҳамза имлоси:

Ҳамза товуши сўз ўртасида келганида, уни тўғри
ёзиш учун икки ёнидаги унлиларга эътибор бериш
керак. Бунда унлиларнинг кучлилиги қоидага амал
қилинади. Бу қоидага мувофиқ, энг кучли унли «и»,
«ū», ундан кучсизи «у», «ў», энг кучсизи «а», «ā» унли-
ларидир.

1. Ҳамзанинг икки ёнидаги унлилардан қайси бири кучли бўлса, ўшанга мос ҳарф ҳамза остига ёзилиши керак, яъни, «и», «ӯ» унлиси бўлса, **ى** ҳарфи, «у», «ў» унлиси бўлса, **و** ҳарфи, «а», «ā» унлиси бўлса, **ا** ҳарфи ҳамза остига ёзилиши керак. Агар ҳамзанинг бир томонида унли товуш бўлиб, иккинчи томонида йўқ бўлса, табиийки, б^р унли кучли ҳисобланади. Масалан:

су'ила – سئل – сўралмоқ, зи'бун – ذنب – бўри,
 су'алун – سؤال – савол, са'рун – ناز – қасос,
 йа'иса – ينس – афсусланмоқ, бу'сун – بؤس – бахтсизлик.

2. Ҳамзадан олдин «ā» товуши, кейин «а» товуши мавжуд бўлса, ҳамза мустақил ёзилади. Масалан:

са'ала – ساءل – биргалашиб сўрамоқ,
 кирā'атун – قراءة – ўқиш.

3. Агар ҳамзадан кейин «ā» товуши бўлиб, олдин «а» товуши бўлса, ёки унли товуш бўлмаса, ҳамза ва ундан кейинги «ā» товушини ифодалаш учун маддади алиф ёзилади. Масалан:

ма'ахизу – ماخذ – манбалар, қур'анун – قرآن – Қуръон.

III. Сўз охирида келган ҳамза товуши имлоси:

1. Агар ҳамза ундош товушдан ёки чўзиқ унлидан кейин келган бўлса, у мустақил ҳолда ёзилади. Масалан:

ма'ун – ماء – сув, дав'ун – دواء – дув,
 сў'ун – سوء – ёмонлик, шай'ун – شيء – нарса.

2. Ҳамза қисқа унли товушдан кейин келган бўлса, ўша унлига мос ҳарф устига ёзилади. Масалан:

қара'а – قرأ – ўқимоқ, қури'а – قري – ўқилмоқ,

жару'а – جَرَوْ – журъатли бўлмоқ.

Ҳамзанинг бу имло қоидалари умумий бўлиб, кўп ҳолатларда бунга амал қилинади. Лекин шундай сўзлар ҳам мавжудки, улар истисно сифатида юқоридаги қоидаларга хилоф ҳолда ёзилади. Масалан:

хай'атун – هَيْئَة – ҳайъат, ёзилиши керак هَيَّاءَ, мас'алатун – مَسْأَلَة – масала, ёзилиши керак مَسْأَلَةً, мас'улун – مَسْئُولٌ – масъул, ёзилиши керак مَسْئُولٌ .

Амалий машғулот учун топшириқлар

14-машқ. Қуйидаги сўзларни тўғри талаффуз қилишга уриниб кўринг:

'ужратун - кира ҳақи,
'узунун - кулоқ,
'ас'илатун - саволлар,
ри'асатун - раёсат,
'ибда' - бошла (мз.),
'ибратун - игна,
'икра' - ўқи (мз.),
ру'асā'у - бошлиқлар,

'айатун - оят,
'анбā'ун - хабарлар,
'ижлис - ўтир (мз.)
тā'ирун - куш,
йавма'изин - ўша куни,
самā'ун - осмон,
Қур'анун - Қуръон,
'Исмā'ўлу – Исмоил.

15-машқ. Қуйидаги сўзларни араб ҳарфларида ёзинг:

'ахаза - олмоқ,
'ахун - ака,
'устāзун - устоз,
'имāратун - амирлик,
'ādāбун - адабиётлар,

му'ассисун - асосчи,
су'ālун - савол,
ма'қалун - овқатланиш
жойи,
жи' - кел (мз.),

'ибтади' - бошла (мз.),
су'ила - сўралмоқ,
'арсил - жўнат (мз.),
фа'сāни - иккита болта,
кури'а - ўқилмоқ,
ла'ла'а - ялтирамоқ,
жā'а - келмоқ,
хā'итун - девор,
'анша'нā - биз курдик,
йу'минўна - ишонадилар
(мз.),
шай'ун - нарса,
ликā'ун - учрашув,
ба'сā'у - фалокат,
хазā'ину - хазиначалар,
'а'ламу - биламан,
'ābā'ун - оталар,
'аф'идатун - қалблар,
'авлийā'у - валийлар,

кирā'атун - ўқиш,
дāфи'ун - илиқ,
мā'идатун - дастурхон,
'имлā'ун - диктант,
масā'ун - оқшом,
бут'ун - секинлик,
дав'ун - ёруғлик,
'асўрун - эфир,
са''ала - сўратмоқ,
та'аккада - таъкидламоқ,
зам'āну - чанкок,
ла'āли'у - марваридлар,
су'ила - сўралмоқ,
шуракā'у - шериклар,
'āzāнун - кулоқлар,
мā'ун - сув,
ри'атун - ўпка.

§ 7. ВАСЛАЛИ ҲАМЗА

Араб тилида айрим сўзлар талаффуз қилинмайдиган (васлали) ҳамза билан бошланади. Васлали ҳамза ёзувда васла ҳаракати билан ۱ (алиф) ҳарфи ёрдамида (۱) ифодаланади: *اسم* – исм, *امرأة* – аёл, *ابن* – ўғил.

Васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг бошида турган бўлса ёки бундай сўз алоҳида олинганида, васлали ҳамза ўзидан кейинги бирор қисқа унли билан катъий ҳамзага айланади. Масалан:

إِسْمٌ - 'исмун,

إِبْنٌ - 'ибнун,

إِمْرَأَةٌ - 'имра' атун,

أَخْرُجُ - 'ухруж - чик.

Агар васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг ўртасида ёки охирида турган бўлса, қуйидаги ҳолатлар бўлиши мумкин:

1. Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз қисқа унли билан тугаган бўлса, васлали ҳамза ўқилмайди ва иккала сўз қўшиб ўқилади. Масалан:

قَالَ أَخْرُجُ - қāла-хруж - «чик» деди, قَالَ ابْنٌ - қāла-бнун - ўғил деди:...

2. Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз чўзиқ унли билан тугаган бўлса, талаффузда чўзиқ унли қисқа унлига ўзгаради ва васлали ҳамза талаффуз қилинмасдан, ўша унлининг ўзи ўқилади. Масалан:

إِذَا ابْنٌ - 'ила-бнун - ўғилга, فِي اسْمٍ - фи-смин - номда, لَدَى امْرَأَةٍ - лада-мра'атин - аёлда.

3. Васлали ҳамза билан бошланган сўздан олдинги сўз ундош товуш билан тугаган бўлса, ўша сўз алоҳида турганида, қатъий ҳамзадан кейин қайси унли келган бўлса, ўша унли товуш талаффуз қилинади. Масалан: قَالَتْ أَخْرُجُ - қāлатухруж - аёл «чик» деди.

Васлали ҳамзани ифодаловчи (алиф) ҳарфи сўзлардан ҳеч қачон тушириб қолдирилмайди. Фақат 3 та сўз бундан мустасно:

1. اللّهُ сўзи олдидан ل предлоғи келганида, اللّهُ эмас. اللّهُ ёзилади.

2. اسم сўзи ب предлоғи билан келиб, ҳаммага маълум бўлган қуйидаги иборада иштирок этганида:

بِسْمِ اللَّهِ - ЭМАС, БАЛКИ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

3. عُوْزِي اِيكКИ АТОҚЛИ ОТНИНГ ҲҮРТАСИДА КЕЛГАНИДА:

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ЭМАС, БАЛКИ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ

زَيْدٌ بْنُ كَابِتٍ ЭМАС, БАЛКИ زَيْدٌ بْنُ كَابِتٍ

АМАЛНИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТОПШИРИҚЛАР

16-машқ. Қуйидаги ибораларни тўғри талаффуз қилишга уриниб кўринг:

- 1) قَالَ الْأَبُ 2) وَالَّذِينَ 3) لِكُلِّ امْرِئٍ 4) مَا انْحَسَبَ 5) قِيلَ
- لَكُمْ ارْجِعُوا 6) إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا 7) لَفَلْنَا ادْهَبَا 8) يَهْدِي اللَّهُ 9) يُذَكِّرُ
- فِيهَا اسْمُهُ 10) يَخْلُقُ اللَّهُ 11) أَمْ ارْكَبُوا 12) كَمَا اسْتَخْلَفَ 13) ثُمَّ
- اسْتَوَى 14) رَبَّنَا اصْرِفْ 15) دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى 16) وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
- 17) إِلَّا إِلَهَكَ الْفَرَّاهُ 18) لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا 19) يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ 20) وَاجْعَلْنَا
- 21) مَا تَرَاكَ الْبَعْلَكَ 22) يَقُولُونَ الْفَرَّاهُ 23) قُلْ إِنْ ائْتَرْتَهُ 24) قُلْنَا ائْخِمْلُ
- 25) وَقَالَ ارْكَبُوا 26) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ 27) وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ 28) يَا
- بَنِي ارْكَبْ 29) يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ 30) إِنْ ائْبِي مِنْ أَهْلِي 31) قِيلَ يَا نُوحُ
- اھْبِطْ 32) يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ 33) يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا 34) إِلَّا اعْتَزَّكَ 35) وَ
- اشْهَدُوا 36) وَاتَّبِعُوا 37) وَاتَّظَرُوا

§ 8. «Ал-» АРТИКЛИДАГИ ҲАМЗАНИНГ ТАЛАФФУЗИ

Араб тилида феъл ва ёрдамчи сўз туркумларидан бошқа кўпчилик сўзларнинг олдидан «ал-» артикли кўшилиб келади. Бу артикл ёзувда **آل** шаклида бўлиб, биринчи ҳарфи васлани хамзадир (ал- артиклининг маъноларига кейинроқ тўхталинади). **آل** артиклини олган сўзнинг охиридаги танвин йўқолади. Масалан:

قَمَرٌ - ой, الْقَمَرُ - ой, أَرْضٌ - ер.

آل - артиклли сўз гапнинг бошида турса ёки алоҳида олинганида, васлани хамза «'а» га ўзгаради. Масалан:

القَمَرُ - 'алқамару, الأَرْضُ - 'ал' арду.

آل - артиклли сўз гапнинг ўртасида келса ва ундан олдинги сўз қисқа ёки чўзиқ унли билан тугаган бўлса, бу сўзнинг талаффузи васлани хамза билан бошланган бошқа сўзлардан фарқ қилмайди:

مَعَ الْحَبْرِ - ма'а-лҳибри - сиёҳ билан бирга, فَوْقَ الْأَرْضِ - фавқа-л'арди - ер устида, إِلَى الْكِتَابِ - ила-лкитāби - китобга, فِي الْمَدْرَسَةِ - фи-лмадрасати - мактабда.

آل - артиклли сўздан олдинги сўз ундош товуш билан тугаган бўлса, **آل**- даги васлани хамзанинг талаффузи олдинги сўз охиридаги ундошдан олдинги унли товушга боғлиқ. Агар у «а» бўлса, васлани хамза «и», агар «и» бўлса ва у сўз феъл бўлмаса, васлани хамза «а», «у» бўлса, васлани хамза ҳам «у» ўқилади. Масалан:

مِنَ الْمَرْأَةِ - мина-лмар'ату - аёл ким?

مِنَ الْمَدْرَسَةِ - مِنَ الْمَدْرَسَةِ - мина-лмадрасати - мактабдан
 هُمُ الْمُفْلِحُونَ - هُمُ الْمُفْلِحُونَ - хуму-лмуфлиҳўна - нажот
 топгувчилар ўшалардир.

Агар олдиндаги сўз ундош билан тугаган ва ундошдан олдиндаги унли «и» бўлса ҳамда бу сўз феълдан иборат бўлса, **ا** нинг васлали ҳамзаси ҳам «и» ўкилади. Масалан:

اضْرِبِ الْكَلْبَ - اضْرِبِ الْكَلْبَ - 'идриби-л-калба – итни ур.

ا - артиклидан **ا** ҳеч қачон ёзувда тушиб қолмайди.

Фақат сўз олдидан **ل** предлоги ёки **ل** юкламаси келганидагина вас-лали ҳамза ёзилмайди. Масалан:

لِالْقَلْبِ = ل + الْقَلْبِ - қалб учун, لَالْقَلْبِ эмас.

لِلْحَقِّ = ل + الْحَقِّ - чин ҳақиқат, لَالْحَقِّ эмас.

Амалий машғулот учун топшириқлар

17-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни тўғри талаффуз қилинг:

- 1) الْوَلَدُ 2) الْأَرْضُ 3) الْمَاءُ 4) وَاصْتَعِ الْفُلْكَ 5) مِنَ الْبَاءِ
- الْقَيْبِ 6) يَوْمَ الْقِيَامَةِ 7) بِلَادُ الْعَجَمِ 8) هَذَا الْحَادِثُ 9) كَوْنَةُ الْمَاءِ
- الْبَارِدِ 10) بَعْدَ الْأُسْبُوعَيْنِ 11) مُؤْتَمَرُ الْأَدْبَاءِ الْعَرَبِ 12) الْبُلْدَانُ الْعَرَبِيَّةُ
- 13) أَعْلَمُ الْقَيْبِ 14) لَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ

§ 9. ҚАМАРИЙ ВА ШАМСИЙ ҲАРФЛАР

Араб алифбосидаги 28 та ҳарф икки гуруҳга бўлинади:

Қамарий ҳарфлар, улар 14 та:

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، ه، و، ي

Булар араб тилида «**الْحُرُوفُ الْقَمَرِيَّةُ**» - 'алҳурӯфу-лқамариййату» дейилади.

2. Шамсий ҳарфлар, улар ҳам 14 та:

ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن

Булар араб тилида «**الْحُرُوفُ الشَّمْسِيَّةُ**» - 'алҳурӯфу-шшаммсиййату» дейилади.

Шамсий ҳарфлар асосан ҳосил бўлиш ўрнига кўра **тил олди** товушларини ифодаловчи ҳарфлардир.

§ 10. «Ал-» АРТИКЛИДАГИ «Л» ТОВУШИНING ТАЛАФФУЗИ

«Ал-» артиклидаги «л» товуши баъзан талаффуз қилинади, баъзан қилинмайди ва бу нарса сўзнинг биринчи ҳарфига боғлиқ:

1. Агар сўз қамарий ҳарф билан бошланган бўлса, «л» товуши тўлиқ талаффуз қилинади. Масалан: مَدْرَسَةٌ - 'алмадрасату - мактаб, هِرَّةٌ - 'алҳиррату - мушук.

2. Агар сўз шамсий ҳарф билан бошланган бўлса, «л» товуши талаффуз қилинмайди. Унинг ҳисобига биринчи ҳарф бўлган шамсий ҳарф иккилантириб талаффуз қилинади. Ёзувда бу ҳарф устига — (ташдид) ҳаракати қўйилади. Масалан:

أَشْشَمْسُ - 'ашшамсу - қуёш, اَدَّلْوُ - 'аддалву - челақ.

«Ал-» артиклидаги ل ҳарфи ҳеч қачон тушириб қолдирилмайди. Сўзнинг биринчи ҳарфи ل бўлганида ҳам, иккита ل ҳарфи ёнма-ён ёзилади. Масалан: لَوْحٌ - 'اللَّوْحُ' - 'аллавҳу – доска, لُعْبَةٌ - 'اللُّعْبَةُ' - 'аллу'бату – ўйинчок.

Лекин бундай сўзлар олдидан ل предлоғи қўшилганида, артиклдаги ل ҳарфи тушиб қолади. Масалан: لَوْحٌ + ل = لِلْوَحِ - доска учун, لُّعْبَةٌ + ل = لِلْعَبَةِ - ўйинчок учун.

Амалий машғулот учун топшириқлар

18-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни тўғри талаффуз қилинг:

- 1) الإِلْسَانُ (2) النَّارُ (3) الْحَقُّ (4) السَّمْعُ (5) الْجَنَّةُ (6) الْأَعْمَى (7) الْبَصِيرُ
- 8) الْغَيْبُ (9) فِي هَذِهِ الدُّنْيَا (10) يَوْمَ الْقِيَامَةِ (11) تَمُرُ الْأَيَّامِ (12) عَلَى الْمَقْعَدِ (13) أَخْبَارُ الْكُتُبِ (14) ذَلِكَ الْإِلْدَهَائِشُ (15) طُرُقَ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ
- 16) جُزُرُ الْبُحُورِ (17) فَتَجَانُ الْقَهْوَةَ السَّادَةَ (18) دَخَلَ الْمَكْتَبَةَ (19) الْعَلَامَةُ الْمَحْقُقُ (20) جَمْعِيَّةُ الْعَلَاَقَاتِ الْقَفَائِيَّةِ (21) بَدَاتِ الصُّدُورِ (22) عَلَى اللَّهِ
- 23) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ (24) أَخْرَجْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ (25) عَمَلُوا الصَّالِحَاتِ (26) يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (27) إِنَّهُ الْحَقُّ (28) يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ (29) هُمْ الْأَخْسَرُونَ (30) خَزَائِنُ اللَّهِ (31) فَارَ التُّورُ (32) لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ (33) غِيْضَ الْمَاءِ (34) أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ (35) وَأَمِ الْصَّلَاةَ (36) إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ (37) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ

19-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни араб ҳарфларида ёзинг ва ҳаракатларини қўйинг:

'ағ - тавилату
'ал-луғату

'ан-нафизату
фил-хизанати

'ала-л-лавҳи
гурфатут-тадрӯси
'ал-қарйатўл-мисриййату
Ҷўратул-'уламā'и
фӯ васатил-мадӯнати
шиққатул-муҳандиси
катаба-т - тāлибу
васалатис-саййāрату
ҳўтāнул-ғурфати
'ал-қисмул-'арабиййу
бāбул-ғурфати

миҳфазатут - тāлиби
'ал-мағна'ул-кабӯру
ма'ҳаду-л-луғāтиш-
шарқиййати
дахалту-л-жāми'ата
фил-масā'и
'аййāму- т - туфўлати
фис-санатил-мāдиййати
'ал-кутгāбу-л-'арабу
'ал-луғату-л-'арабиййату

§ 11. БЎҒИН

Араб тилида сўзларнинг уч хил бўғини мавжуд:

1. Қисқа бўғин. Бир ундош ва бир қисқа унлидан иборат бўлган бўғин қисқа бўғин дейилади. Масалан:

هُوَ - ҳува → ху-ва, هِيَ - хийа → хи-йа

2. Чўзиқ бўғин. Бир ундош ва бир чўзиқ унлидан ёки ундош + қисқа унли + ундош шаклидаги бўғин чўзиқ бўғин дейилади. Масалан:

قَلْبٌ - қалбун → қал-бун, هَذَا - ҳāзā → ҳā-зā ,

مَاءٌ - мā'ун → мā-'ун, تَيْنٌ - тīнун → тī-нун.

3. Ўта чўзиқ бўғин. Ундош + чўзиқ унли + ундош шаклидаги бўғин ўта чўзиқ бўғин дейилади. Масалан:

حَادٌ - ҳādдун → ҳād-дун - ўткир, مَادَةٌ - мādдатун → мād-да-тун - модда.

Бўғинлар охиридаги товушларнинг характериға кўра яна иккига бўлинади:

1. Очиқ бўғин. Унли товуш билан тугаган бўғин очиқ бўғин дейилади. Масалан:

كَبَّ – катаба → ка-та-ба – ёзмоқ,

شَفَّة – шафатун → ша-фа-тун – лаб.

2. Ёпиқ бўғин. Ундош товуш билан тугаган бўғин ёпиқ бўғин дейилади. Масалан:

شَرَق – шаркун → шар-қун – шарқ,

أَسَلَمْتُمْ – 'асламтум → 'ас-лам-тум – сизлар исломга кирдингизлар.

Араб тилида бўғин унли товуш билан бошланмайди. Шунингдек, бўғин бошида ёки охирида икки ундош ёнма-ён келмайди (Ўзбек тилидаги «стол», «бахт» каби).

Араб тилида бўғинларни билиш алоҳида аҳамият касб этади, чунки кўпчилик сўзларнинг, хусусан нотўғри феъллардаги товуш ўзгаришлари асосан бўғинларнинг турига қараб аниқланади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

20-машқ. Қуйидаги сўз ва ибораларни бўғинларга ажратинг, уларнинг турини аниқланг:

- 1) بَرَقَ 2) شَمْسٌ 3) قَمَرٌ 4) أَرْضٌ 5) جَامِعَةٌ 6) كَلْبَةٌ 7) مَدْرَسَةٌ
8) غُرْفَةٌ 9) صَدَاقَةٌ 10) أُخُوَةٌ 11) الدَّرْسُ 12) الكِتَابُ 13) التَّلْمِيزُ
14) الطَّبَاشِيرُ 15) الحِزْبَانَةُ 16) المَكْتَبَةُ 17) المَدِينَةُ 18) السَّفِينَةُ
19) التَّسِيمُ 20) الفَسَائِنُ 21) مِنَ القَرْيَةِ 22) عَلَى الطَّوَالَةِ 23) قُرْبُ
الدَّارِ 24) خَلْفَ السَّيْمَا 25) عَنِ الرِّيَاضَةِ 26) مِنْ قُلُوبِهِمْ 27) تَحْتَ
الرَّئِيسَةِ 28) قَبْلَ المِيعَادِ 29) بَعْدَ الوُضُوءِ 30) أَمَامَ المُعَلِّمِ 31) غُرْفَةٌ

الدَّرْسِ (32) كِتَابُ الطَّالِبِ (33) طَاوِلَةُ الْمُعَلِّمِ (34) عَاصِمَةُ الْجُمْهُورِيَّةِ
 (35) حَدِيقَةُ الْمَدِينَةِ (36) مِحْفَظَةُ الطَّالِبَةِ (37) ضَوْءُ الشَّمْسِ (38) صَوْمُ رَمَضَانَ
 (39) عِيدُ الْأَضْحَى

§ 12. СЎЗ ТУРКУМЛАРИ

Араб тилида сўзлар асосан уч туркумга бўлинади:

1. الْأَسْمُ - 'ал' исму – исм. Бу туркумга ўзбек тилидаги от, сифат, олмош, сон, равиш, феълнинг ҳаракат номи (масдарлар), сифатдош каби функционал формалари, айрим кўмакчилар, модал сўзлар киради.

2. الْفِعْلُ - 'алфи'лу – феъл. Бу туркумга феълнинг барча замонлари, майллари, нисбатлари, бўлишли ва бўлишсиз шакллари киради.

3. الْحَرْفُ - 'алҳарфу – ҳарф. Бу туркумга аниқлик артикли, предлоглар, турли хил юкламалар, умуман ёрдамчи сўзлар киради.

Исм ва феъл туркумига кирувчи сўзлар мужской (араб тилида مُذَكَّرٌ - музаккарун – музаккар – уни биз қисқача «мз» билан ифодалаймиз) ва женский (арабча مُؤنَّثٌ му'аннасун – муаннас – уни «мн» қисқартмаси билан ифодалаймиз) жинсларга, бирлик, иккилик, кўплик сонларига эга. Бу категорияларга кейинроқ тўхталинади.

§ 13. КИШИЛИК ОЛМОШЛАРИ

Араб тилида кишилик олмошлари ёзувдаги ҳолатига кўра ажратиб ёзилувчи (الضَّمَانُ الْتَمَثُّلَةُ - 'аддамā'иру-

лмунфасилату) ва у ёки бу сўзга қўшиб ёзилувчи (الضَّمَانُ) - 'аддамā'иру-лмуттасилату) олмошларга бўлинади.

Ажратиб ёзилувчи кишилик олмошлари бош келишиқда келган кишилик олмошларини билдиради ва шахс-сонда қуйидагича турланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|--------------|------------------|------------------|
| III | мз | هُوَ хува | هُمَا хумā | هُم хум |
| | мн | هِيَ хийа | هُمَا хумā | هُن хунна |
| II | мз | أَنْتَ 'анта | أَنْتَمā 'антумā | أَنْتُمْ 'антум |
| | мн | أَنْتِ 'анти | أَنْتَمā 'антумā | أَنْتُن 'антунна |
| I | мз.,мн. | أَنَا 'ана | | نَحْنُ наҳну |

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

21-машқ. Кишилик олмошлари бўйича билимингизни синаб кўринг.

Мисол: هُن – III шахс, мн., кўплик

1) نَحْنُ (2) هُمْ (3) أَنْتِ (4) هِيَ (5) هُمَا (6) أَنَا (7) هُوَ (8) أَنْتُنُ
9) هُنُ (10) أَنْتِ (11) أَنْتُمْ (12) أَنْتَمā.

22-машқ. Қуйидаги олмошларни араб тилига таржима қилинг:

Сен (мн.), биз, у (мз.), улар (мн.), сизлар (мз.), сиз иккингиз (мз.), у иккови (мн.), мен (мз.)

§ 14. КЎРСАТИШ ОЛМОШЛАРИ

Араб тилида кўрсатиш олмошларининг ўзига хослиги шундаки, у қайси предметни кўрсатиб келса, ўша предметнинг жинсига, сонига, одамни ёки бошқа предметни билдирувчи сўз эканлигига қараб ўзгаради.

Кўрсатиш олмошлари икки хилдир.

1. Яқиндаги предметга нисбатан қўлланадиган кўрсатиш олмошлари. Булар ўзбек тилидаги «бу», «шу», «мана бу», «манави», «мана шу» сўзларига тўғри келади. Бу олмошлар кўрсатилувчи предметнинг жинси ва сонига қараб, қуйидаги вариантларда қўлланилади:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | |
|------|--------------------------|--------------------------|---------------------------|--------------------------|
| | | | одам учун | одамдан бошқа пр. |
| МЗ | هَذَا <i>ҳазā</i> | هَذَانِ <i>ҳазāни</i> | هَؤُلَاءِ <i>ҳā'улā'и</i> | هَٰؤُلَاءِ <i>ҳāзихи</i> |
| МН | هَٰؤُلَاءِ <i>ҳāзихи</i> | هَٰؤُلَاءِ <i>ҳāтāни</i> | هَؤُلَاءِ <i>ҳā'улā'и</i> | هَٰؤُلَاءِ <i>ҳāзихи</i> |

Масалан:

هَذَا الْكِتَابُ – бу китоб..., هَذِهِ الْمَجَلَّةُ – бу журнал... .

2. Узоқдаги предметга нисбатан қўлланадиган кўрса-тиш олмошлари. Булар ўзбек тилидаги «у», «ўша», «ана ўша», «анави» каби сўзларга тўғри келади ва улар қуйидаги вариантларга эга:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | |
|------|----------------------|-----------------------|---------------------------|---------------------|
| | | | одам учун | одамдан бошқа пр. |
| МЗ | ذَلِكَ <i>зāлика</i> | ذَانِكَ <i>зāника</i> | أُولَٰئِكَ <i>'улāика</i> | تِلْكَ <i>тилка</i> |
| МН | تِلْكَ <i>тилка</i> | تَانِكَ <i>тāника</i> | أُولَٰئِكَ <i>'улāика</i> | تِلْكَ <i>тилка</i> |

Масалан:

بُكْتُبُكَ - ўша китоб..., تَلِكُ الْمَجَلَّةُ - ўша журнал....

Тарихий китобларда تَلِكُ، ذَلِكُ - олмошлари ذَاكَ، تَاكَ - шаклида ҳам учрайди.

Кўрсатиш олмошлари келишиқда турланмайди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

23-машқ. Кўрсатиш олмошлари бўйича билимин-
гизни синаб кўринг.

Мисол: ذَانِكُ - ўша иккови (мз.)

1 (تَانِكُ 2 هَذَا 3 هَذِهِ 4 أُولَئِكَ 5 تَاكَ 6 ذَلِكُ
7 هَذَا 8 هَئَانِ 9 هَؤُلَاءِ 10 تَلِكُ 11 ذَانِكُ.

24-машқ. Қуйидаги олмошларни араб тилига
ўғиринг:

Мана шу одамлар; ўша иккови(мн.); бу (мз.); бу
иккови (мз.); ўша аёллар; шу (мн.); мана шу иккиси
(мн.); шу аёллар; ўша (мз.), анави (мн.); ўша иккиси
(мз.); ўша одамлар.

§ 15. АНИҚЛИК – НОАНИҚЛИК КАТЕГОРИЯСИ

Нутқ давомида гап баъзан сўзловчи ва тингловчига
олдиндан маълум бўлган предмет ёки шахс ҳақида
бориши мумкин. Баъзан мавзу умуман номаълум шахс
ёки предмет ҳақида бўлиши ҳам мумкин. Агар гап
олдиндан маълум бўлган предмет ёки шахс ҳақида
бўлса, ўша предмет ёки шахсни билдирган сўз аниқ

ҳолатда ҳисобланади ва у араб тилида ال артикли билан бошланади ҳамда, табиийки, охири танвин қўшимчасисиз тугайди. Масалан:

الرَّجُلُ – маълум одам, الْمَدْرَسَةُ – маълум мактаб.

Агар сўз гапирувчи ва тингловчига номаълум бўлган предмет ёки шахсни билдирса, у ноаниқ ҳолатда ҳисобланади ва ال артиклисиз, танвин қўшимчаси билан ёзилади. Масалан:

رَجُلٌ – номаълум одам, مَدْرَسَةٌ – номаълум мактаб.

Демак, ال қўшимчаси аниқлик артикли ҳисобланади ва у олдиндан маълум бўлган сўз олдига қўйилади.

Дунёда ягона бўлган предметни ифодаловчи сўзлар ҳар доим аниқлик артикли билан ишлатилади.

Масалан: الْقَمَرُ – Ой, الْأَرْضُ – Ер, الشَّمْسُ – Қуёш.

Араб тилидаги деярли барча отларни юқоридаги усул билан аниқ ёки ноаниқ ҳолатда ифодалаш мумкин. Лекин яна шундай сўзлар ҳам мавжудки, улар аниқлик артиклини қабул қилмайди, бироқ доим аниқ ҳолатда ҳисобланади. Булар қуйидаги сўзлардир:

1. Танвин билан тугайдиган киши номлари:

مُحَمَّدٌ – Муҳаммад, سَلِيمٌ – Салим, نُوحٌ – Нух,

هِنْدٌ – Хинд, سَعَادٌ – Суод.

2. Танвин билан тугамайдиган киши номлари:

أَحْمَدٌ – Аҳмад, يَزِيدٌ – Язид, يُوسُفُ – Юсуф, زَيْنَبُ – Зайнаб,

إِبْرَاهِيمُ – Иброҳим, فَاطِمَةُ – Фотима, خَدِيجَةٌ – Хадижа.

3. Танвин олмайдиган географик номлар:

مِصْرُ – Миср, دِمَشْقُ – Дамашқ, بَغْدَادُ – Бағдод,

مَكَّة – Макка, تُونِسُ – Тунис, دَجَلَةٌ – Тигр (дарё).

4. Кишилик ва кўрсатиш олмошлари:

نَحْنُ – биз, هُمْ – улар (мз), هَذَا – бу (мз), تِلْكَ – ўша.

Амалий машғулот учун топшириқлар

25-машқ. Қуйидаги сўзларни биринчи қисм янги сўзлар ичидан топинг, уларни ёзинг, ўқинг ва маъноларини ёдланг:

| | | |
|--------------|-----------|------------|
| Университет, | олтин, | бозор, |
| яхши, | маданият, | йигит, |
| умр, | мазҳаб, | тун, |
| доска, | советкич, | журнал, |
| партия, | йил, | уй, |
| ўриндик, | ёғоч, | шаҳар, |
| саёҳат, | тоғ, | санъаткор, |
| кўриқчи, | санчки, | соат. |

26-машқ. Аниқлик артиклини қабул қилмайдиган ва танвин билан тугайдиган қуйидаги атоқли отларни ёдингизда сақлаб қолинг:

| | | |
|-------------------|--------------------|---------------------|
| مَالِكٌ – Молик, | بُكَيرٌ – Букайр, | زَيْدٌ – Зайд, |
| سَعْدٌ – Саъд, | عُقَيْلٌ – Уқайл, | حَمَادٌ – Ҳаммод, |
| هَمَامٌ – Ҳаммом, | كَعْبٌ – Каъб, | مِغْوَالٌ – Миғвал, |
| أَنَسٌ – Анас, | جُرَيْجٌ – Журайж, | مَسْعُودٌ – Масъуд, |
| شُعَيْبٌ – Шуайб, | بِلَالٌ – Билол, | مَنْصُورٌ – Мансур, |

| | | |
|----------------------|--------------------|--------------------|
| مُجَاهِدٌ – Мужоҳид, | زِيَادٌ – Зиёд, | زُهَيْرٌ – Зухайр, |
| طَاوُوسٌ – Товус, | عَبَّاسٌ – Аббос, | هَشَامٌ – Ҳишом, |
| عَلِيٌّ – Али, | بِشَّارٌ – Башшор, | جَعْفَرٌ – Жаъфар, |
| أَسَدٌ – Асад, | غُنْدَرٌ – Гундар, | وَهْبٌ – Вахб, |
| عَمْرُو – Амр, | حَاتِمٌ – Ҳотим, | شُعْبَةُ – Шуъба. |

27-машқ. Аниқлик артиклини ҳам, танвинни ҳам қабул қилмайдиган қуйидаги атоқли отларни ёдингизда сақлаб қолинг:

| | | |
|-------------------------|----------------------|---------------------|
| عَمْرٌ – Умар, | زُرَّارَةٌ – Зурора, | عَائِشَةُ – Ойша, |
| سُفْيَانٌ – Суфён, | عُرْوَةٌ – Урва, | قَتَادَةٌ – Қатода, |
| أَسَامَةُ – Усома, | عَمْرَاءَةٌ – Умора, | هَارُونٌ – Ҳорун, |
| سُلَيْمَانٌ – Сулаймон, | عَلِيَّةٌ – Улайя, | طَلْحَةُ – Талха, |
| إِسْحَاقٌ – Исҳоқ, | أَيُّوبٌ – Айюб, | عُثْمَانٌ – Усмон, |
| مُعَاوِيَةُ – Муовия, | عَفَّانٌ – Аффон, | مَرْيَمٌ – Марям, |
| عِكْرِمَةُ – Икрима, | عَوَالَةٌ – Авона, | آدَمٌ – Одам, |
| شَيْبَانٌ – Шайбон, | سَلَمَةٌ – Салама, | عَيْيَةُ – Уяйна, |
| قُتَيْبَةُ – Қутайба, | عَبْدَانٌ – Абдон, | ذَكَوَانٌ – Заквон, |
| عَرْوَةٌ – Аръара, | عَلْقَمَةٌ – Алқама, | فَاتِمَةُ – Фотима. |

28-машқ. Аниқлик артикли билан ишлатиладиган қуйидаги атоқли отларни ёдингизда сақлаб қолинг:

| | |
|---------------------------|-------------------------|
| الزُّهْرِيُّ – Аззуҳрий, | الْحُسَيْنُ – Алхусайн, |
| الْمُبَارَكُ – Алмуборак, | الْمُشَى – Алмусанно, |

الأعمش - Алаъмаш,
اللَّيْثُ - Аллайс,
الْوَالِيدُ - Алвалид,

الْمُتَوَكِّلُ - Алмутаваккил,
الْمُفَضَّلُ - Алмуфаззил,
الْمُعْرِةُ - Алмуғира.

29-машқ. Аниқлик артикли билан ишлатиладиган қуйидаги географик номларни эслаб қолинг:

| | | |
|------------------------|------------------------|------------------------------|
| الْجَزَائِرُ - Жазоир, | السُّودَانُ - Судан, | الْهِنْدُ - Ҳиндистон, |
| الْمَدِينَةُ - Мадина, | الْمَغْرِبُ - Марокко, | الشَّامُ - Шом, |
| الْبَصْرَةُ - Басра, | الْخَرْطُومُ - Хартум, | الْأُرْدُنُ - Иордания, |
| الْيَمَنُ - Яман, | الْكُوَيْتُ - Кувайт, | السُّوَيْدُ - Швеция, |
| الرِّيَاضُ - Арриёз, | النَّيْلُ - Нил, | الْبُرْتِغَالُ - Португалия, |
| الصَّيْنُ - Хитой, | الْفُرَاتُ - Евфрат, | الْكُوفَةُ - Куфа, |
| النَّمْسَا - Австрия, | الْيُونَانُ - Греция, | الطَّائِفُ - Тоиф, |
| الصُّومَالُ - Сомали, | الْقَاهِرَةُ - Қохира, | الْيَابَانُ - Япония. |
| الْمَجْرُ - Венгрия, | الْعِرَاقُ - Ироқ, | |

30-машқ. Аниқлик артикли қабул қилмайдиган ва танвинсиз ишлатиладиган қуйидаги географик номларни ёдингизда сақлаб қолинг:

لِيبِيَا - Ливия,
بَغْدَادُ - Бағдод,
دِمَشْقُ - Дамашқ,
سُورِيَا - Сурия,

إِيرَانُ - Эрон,
سَمَرْقَنْدُ - Самарқанд,
مِصْرُ - Миср,
إِسْرَائِيلُ - Исроил,

عَدَنُ - Адан,
 لُبْنَانُ - Ливан,
 صَنْعَاءُ - Сана,
 عُمَانُ - Аммон,
 قَبْرُسُ - Кипр,
 نَمَنْغَانُ - Наманган,
 اُوْرُبَكِيْسْتَانُ - Ўзбекистон,
 دَانِمَارْكَ - Дания,

دَجَلَةُ - Тигр,
 اِنْكَلْتَرَا - Англия,
 تُونِسُ - Тунис,
 فَرَنْسَا - Франция,
 اَفْغَانِسْتَانُ - Афғонистон,
 تُرْكِيَا - Туркия,
 طَشْقَنْدُ - Тошкент,
 كَرْبَلَاءُ - Карбало.

§ 16. ОТЛАРДА ЖИНС КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида отлар икки жинсга – музаккар ва муаннасга ажралади. Муаннас жинснинг грамматик белгиси сўз охиридаги -атун, -ату кўшимчасидир. У ёзувда **ة** (та марбута) ҳарфи билан ифодаланади.

حُرُوفَةٌ - хона, اَلْمَدِيْنَةُ - шаҳар, مَكْتَبَةٌ - кутубхона, اَلْقَرْيَةُ - қишлоқ.

Шунингдек, **اء** - **ā'u** кўшимчаси билан тугаган ҳамда **ى** - кўшимчаси билан тугаган сўзлар, агар **ى** - ҳарфи ўзак таркибига кирмаса, муаннас сўзлар ҳисобланади. Масалан:

صَحْرَاءُ - саҳро, ذِكْرَى - хотира, حُبْلَى - огироёқ.

Бошқа товуш (ҳарф) билан тугаган сўзлар музаккар жинс ҳисобланади. Масалан:

كِتَابٌ - китоб, بَابٌ - эшик, سَفْفٌ - шифт, بَيْتٌ - уй.

Араб тилида яна шундай сўзлар мавжудки, уларнинг жинси грамматик белгига эмас, шу сўзнинг мазмунига қараб белгиланади:

1. *ё*- та марбута ҳарфи билан тугаган сўз эркак зотини билдирса ёки эркак кишига қўйилган исм бўлса, бу сўз музаккар сўз ҳисобланади. Масалан:

خَلِيفَةٌ – халифа, قَتَادَةٌ – Қатода,

حَمْرَةٌ – Ҳамза, طَلْحَةٌ – Талҳа.

2. Муаннаслик грамматик белгиси бўлмаган куйидаги сўзлар муаннас ҳисобланади:

а) аёл кишини ёки аёлларнинг исмини билдирувчи сўзлар: *Ам* – она, *Ерос* – келинчак, *Зайнаб*,

Бинт – қиз, *Суода* – Суод, *Вудод*.

б) танадаги жуфт аъзоларни билдирувчи сўзлар:

Кўз – кўз, *Қўл* – қўл, *Кулок*, *Оёқ*.

в) аниқлик артиклини олмайдиган ва танвин қўшимчиси билан тугамайдиган географик номлар:

Миср, *Басра*,

Бағдод, *Триполи*.

г) шамол, олов, уруш, қуёш каби сўзлар:

Шамол тури, *Олов*, *Уруш*,

Қуёш, *ер*, *қудук*.

3. Бундан ташқари *ё* - та марбута билан тугамаган айрим отлар ҳар иккала жинсда ишлатилиши мумкин.

Масалан:

От, *Жигар*, *ёй(курол)*, *туз*.

Араб тилида одамларнинг касб-хунари, мансаби,

мавқеини, қариндошлик муносабатларини билдирувчи катор музаккар отлар борки, уларнинг охирига *ة* - та марбута ҳарфини қўйиш билан шу сўзларнинг муаннас вариантлари ҳосил қилинади. Масалан:

طِفْلٌ – гўдак бола, طِفْلَةٌ – гўдак қиз,

تَلْمِذٌ – ўқувчи бола, تَلْمِذَةٌ – ўқувчи қиз,

طَالِبٌ – студент йигит, طَالِبَةٌ – студент қиз,

شَاعِرٌ – шоир, شَاعِرَةٌ – шоира,

خَالَ – тоға, خَالَةٌ – хола,

مُهَنْدِسٌ – эркак инженер, مِهْنَدِسَةٌ – аёл инженер,

طَبِيبٌ – эркак врач, طَبِيبَةٌ – аёл врач.

Амалий машғулот учун топшириқлар

31-машқ. Қуйидаги сўзларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг муаннас эканлигини эслаб қолинг ва маъноларини ёдланг:

Ер,
дўзах,
иссиқ шамол,
шамол,
аруз,
қорин,
қуён,
уруш,
ҳовли,

асо,
олов,
қовурға,
қудук,
жанубдан
эсадиган шамол,
ғарбдан эсадиган
шамол,
ёш, тиш,

болта,
шиппак,
қасам,
қуёш,
қадах,
жон.

32-машқ. Қуйидаги араб мамлакатлари номи музаккар эканлигини эсда сақлаб қолинг:

- الْيَمَنُ – Яман,
الأردنُ – Иордания (баъзан муаннас),
المغربُ – Марокко,
العراقُ – Ироқ (баъзан муаннас),
السودانُ – Судан.

33-машқ. Қуйидаги араб мамлакатлари номлари муаннас эканлигини ёдда сақлаб қолинг:

- | | |
|---------------------|-----------------------------------|
| مِصرُ – Миср, | ليبيا – Ливия, |
| سوريا – Сурия | الكويتُ – Кувайт, |
| البحرينُ – Баҳрайн, | تونس – Тунис, |
| فلسطينُ – Фаластин, | المملكة العربية السعودية – Саудия |
| الجزائرُ – Жазоир, | Арабистони Қироллиги. |
| لبنانُ – Ливан, | |

34-машқ. Қуйидаги сўзларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг ҳам музаккар, ҳам муаннас сўзлар эканлигини эсда сақлаб қолинг, маъноларини ёдланг:

- | | | | |
|---------|---------|------------|-----------|
| Қўлтиқ, | бармоқ, | шароб, | пичоқ, |
| олтин, | бош, | шалвор, | бургут, |
| осмон, | тонг, | йўл, | от |
| чаён, | бўйин, | ўргимчак, | (ҳайвон), |
| кема, | қозон, | камон, ёй, | жигар. |
| тил, | туз, | челак, | |

35-машқ. Қуйидаги музаккар сўзларни янги сўзлар ичидан топинг, уларни муаннасага айлантиринг, маъноларига эътибор беринг:

| | | | |
|-----------|-----------|-------------|-----------|
| Амаки, | дехқон, | рассом, | бобо, |
| тикувчи, | ишчи, | йигит, | дўст, |
| ўқитувчи, | мударрис, | бола, | таржимон, |
| қўшни, | ошпаз, | хизматчи, | қариндош |
| актёр, | ўқувчи, | санъаткор, | |
| мусулмон, | эр, | тарихшунос, | |

§ 17. СЎЗ ЎЗАГИ ВА ЎЗАҚ ТУРЛАРИ

Араб тилида сўзнинг ўзаги ундош товушлардангина иборат бўлади. Ўзакни ташкил этувчи ундош товушлар ўзак ундошлар дейилади. Ўзак ундошлар сўздаги умумий маънони ифодалайди. Ўзак ундошлар олдига, орасига, орқасига унли ва ноўзак ундошларнинг қўшилишидан сўз ҳосил бўлади. Масалан:

كَبَّ – катаба – ёзди (мз),

يَكْتُبُ – йактубу – ёзади(мз),

كَاتِبٌ – катибун – ёзувчи,

مَكْتُوبٌ – мактубун – ёзилган нарса,

كِتَابَةٌ – китāбатун – ёзиш,

كِتَابٌ – китāбун – китоб,

مَكْتَبٌ – мактабун – ёзув столи,

مَكْتَبَةٌ – мактабатун – кутубхона,

كُتُبٌ – кутубун – китоблар.

Бу сўзларнинг барчасида иштирок этган ва умуман «ёзув» маъносини ўзига сингдирган товушлар к, т, б ундош товушларидир. Демак бу сўзларнинг ҳаммаси учун ўзак умумий бўлиб, у «ктб»дир. К, т, б ундошлари ўзак ундошлардир. Шунга ўхшаш «хрж» ўзаги «чиқув», «дхл» ўзаги «кирув», «дрс» ўзаги «ўрганув» маъноларини ифодаловчи ўзаклардир.

Ўзаклар кўпинча араб тилида икки ундошли (масалан: يَدٌ – «йд», فَمٌ – «фм»), уч ундошли (масалан: صَبْرٌ – «сбр», طَالِبٌ – «тлб»), тўрт ундошли (масалан: تَرْجَمَةٌ – «тржм»), دَخْرَجٌ – «дхрж»), беш ундошли (масалан: سَفْرَجَلٌ – «сфржл»), عَنْدَالِبٌ – «ндлб») бўлиши мумкин. Феъллар эса фақат уч ва тўрт ундош ўзакдан иборат бўлади.

Бу ўзак турлари ичида энг кўп тарқалгани уч ундошли ўзаклардир.

Ўзакни ташкил этувчи ундошларнинг характерига боғлиқ ҳолда ўзаклар куйидаги турларга бўлинади:

1. Иккиланган ўзак. Иккинчи ва учинчи ундошлари бир хил товушдан иборат бўлган ўзак иккиланган ўзак дейилади. Масалан:

سِرٌّ – сиррун – сир → «срр»

مَادَّةٌ – маддатун – модда → «мдд»

2. Ҳамзали ўзак. Таркибида ҳамза товуши мавжуд бўлган ўзак ҳамзали ўзак дейилади. Масалан:

قِرَاءَةٌ – қирā'атун → «қр'»,

إِيمَانٌ - 'ūmānун → «'мн»,

مَسْئَلَةٌ - мас'алатун → «с'л».

3. Заиф ўзак. Таркибида *و*, *ي* ёки улар ўрнида келувчи *ا* (алиф) ҳарфи мавжуд бўлган ўзак заиф ўзак дейилади. Масалан:

قَوْل - қавлун → «қвл»,

يَسَار - йасарун → «йспр»,

هَدِيَّة - ҳадиййатун → «хдй».

4. Солим ўзақлар. Юқоридаги ҳар уч банд хусусиятлари йўқ бўлган, ҳаммаси ҳар хил товушлардан иборат бўлган ўзак солим ўзак дейилади. Масалан:

غَرِيْق - ғарīқун → «ғрқ»,

مُسْلِم - муслимун → «слм».

Баъзан бир ўзак ҳам иккиланган, ҳам ҳамзали (أُم - уммун → «'мм»), ҳам ҳамзали, ҳам заиф (إِيْتَاء - 'ūtāун → «'тй»); ҳам иккиланган, ҳам заиф (وَدَاد - видādун → «вдд») бўлиши ҳам мумкин.

Сўзларнинг ўзагини аниқлаш араб тилида алоҳида аҳамият касб этади. Чунки кўпчилик луғатларда сўзлар ўзак эътибори билан алфавит тартибида бўлади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

36-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзак товушларини топинг:

كُتَابَة ёзиш, КТБ

بَلْمِيْدَة ўқувчи киз,

كَرْوْنَة карвон,

سَيَّارَة автомобиль,

يَاشُوْغْلِي يашовчи, СКН

جَدُّ бобо,

صَحِيْفَة газета,

نَافِذَة дераза,

ثَوْرَة инқилоб,

| | | |
|--------------------|-----------------------|---------------------|
| ذَوْجٌ эр, | مَكْتَبَةٌ кутубхона, | سَفْرَةٌ дастурхон, |
| مَدْرَسَةٌ мактаб, | خَلِيفَةٌ халифа, | قِسْمَةٌ бўлиш. |
| شَوْكَةٌ вилка, | تَاجِرٌ савдогар, | |
| كَاتِبٌ ёзувчи, | مَدِينَةٌ шаҳар, | |

37-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзагини топинг:

1. بَارِدٌ - совуқ, بَرَادٌ - чойнақ, بَرَادَةٌ - совуткич, بَرْدٌ - шамоллаш, بُرُودَةٌ - совуқлик.

2. جَالِسٌ - ўтирувчи, جَلْسَةٌ - мажлис, جُلُوسٌ - ўтириш, جَلِيسٌ - ҳамнишин, مَجْلِسٌ - йиғин.

3. رَجَعٌ - кайтиш, رَاجِعٌ - кайтувчи, رُجُوعٌ - кайтариш, رُجُوعٌ - кайтиш, مُرَاجَعَةٌ - консультация, مُرَجِعٌ - маълумот-нома, مُرَاجِعٌ - назоратчи, رَاجِعِيٌّ - реакци-онер.

4. شَرِبٌ - ичиш, شَرَابٌ - ичадиган нарса, شَرَبَاتٌ - шарбат, شَرِيبٌ - ичишга ярқли, شَرِيبٌ - кўп ичувчи, مَشْرَبٌ - ичиш жойи, مَشْرَبَةٌ - сув ичиладиган фонтанча, مَشْرُوبٌ - ичиладиган нарса.

38-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзагини топинг:

1. قَلْبٌ - юрак, لَوْحٌ - досқа, بَنْدَرٌ - тўлин ой, شَرْقٌ - шарқ, شَعْبٌ - халқ, شَرْطٌ - шарт, عَهْدٌ - аҳд, بَرٌ - куруқлик.

2. بَلَحٌ - хурмо, قَلَمٌ - қалам, طَبَقٌ - товоқ, قَدَحٌ - қадах, زَرْدٌ - совут, سَحْرٌ - сахар, سَكَنٌ - турар жой, شَرَفٌ - шараф, شَفَقٌ - шафқ.

3. **إِلْهَامٌ** - илҳом, **إِخْرَاجٌ** - чиқариш, **إِعْلَاقٌ** - ёпиш, **إِنْهَاضٌ** - уйғотиш, **إِقْبَالٌ** - қабул қилиш, **إِكْرَامٌ** - ҳурмат қилиш, **إِذْرَاكٌ** - англаш, **إِفْلَاسٌ** - пулсизлик, **تَكْلِمٌ** - гапириш, **تَقْرُبٌ** - яқинлашиш, **تَقْسِمٌ** - бўлиниш, **تَقْلُبٌ** - ағдарилиш, **تَفْتِيحٌ** - ниқобланиш, **تَكْمُلٌ** - такомиллашиш, **تَمَتُّعٌ** - фойдаланиш, **تَمَيُّزٌ** - ажралиб туриш, **تَصَوُّفٌ** - тасаввуф.

4. **اجْتِمَاعٌ** - мажлис, **اِكْتِشَافٌ** - кашф этиш, **اِشْتِرَاكٌ** - иштирок, **اِغْتِرَافٌ** - эъти-роф этиш, **اِغْتِقَادٌ** - эътиқод қилиш, **اِفْتِاحٌ** - очилиш, **اِشْتِقَاقٌ** - бўлиниш, **اِسْتِلَامٌ** - олиш, қабул қилиш.

39-машқ. Қуйидаги сўзларнинг ўзагини топинг ва ўзақларнинг турини аниқланг:

| | | |
|------------------|--------------------|----------------------|
| بُطْءٌ секинлик, | مَسْئَلَةٌ масала, | أَسْفٌ таассуфланиш, |
| سُؤَالٌ савол, | مَلَأَ тўлғазиш, | قَوْلٌ сўз, гап, |
| غِيَابٌ йўклик, | أُمٌ она, | عَمَّةٌ амма, |
| صَحِيحٌ тўғри, | تَمَيُّزٌ фарқлаш, | سُوءٌ ёмонлик, |
| مَلَلٌ зерикиш, | هَيْلٌ қум, | وَجْهٌ бет, |
| يَمِينٌ қасам, | وَدٌّ меҳр, | وَبِيدٌ эҳтиёткор, |
| وَبَاءٌ вабо, | يَأْسٌ таассуф, | يَوْمٌ кун. |

§ 18. НОЎЗАК ҲАРФЛАР

Юқорида айтганимиздек, сўз ўзак ундошлар ҳамда ўзак таркибига кирмайдиган унли ва ундош товушлар мажмуидан иборат бўлади. Араб тилида ўзак таркибига

кирмайдиган унли ва ундошларни ифодаловчи ҳарфлар 10 та. Улар ноўзак ҳарфлар дейилади: ء، ل، ي، و، م، ت، ن، س. Бу ҳарфларни ёдда сақлашни енгиллатиш мақсадида улар иштирокида иккита гап тузилган: الْيَوْمَ نَسَاءُ - 'алйав-ма тансāху – «сен бугун уни унутасан», سَأْتُمُونَهَا - са'ал-тумўнūхā - «сизлар мендан у ҳақда сўрадингизлар». Бу жумлалардаги و، ي، ھарфлари ундош товушларни ифодалаганда ҳам, чўзиқ унлиларни ифодалаганда ҳам ноўзак бўлиши мумкин. Шунингдек ت ھарфи ة ھарфини ҳам билдиради. Демак, сўз таркибида учраган шу 10 ҳарф ўзак ҳарф ҳам, ноўзак ҳарф ҳам бўлиб келиши мумкин. Масалан: مَحْكُومٌ - маҳкўмун сўзидаги биринчи م ноўзак, иккинчи م ўзак ҳарфдир. Шунингдек، مَوْلُودٌ – мав-лўдун сўзидаги биринчи و ўзак ҳарф, иккинчи و ноўзак ҳарфдир.

Сўз таркибида юқоридаги 10 та ҳарфдан бошқа ҳарфлар мавжуд бўлса, у албатта ўзак ҳарф ҳисобланади. Масалан: ضَابِطٌ - дāбитун сўзида ط، ب، ض، ўзак ҳарфлар، ا (алиф) ноўзак ҳарф، مُشْرِقٌ – мусташирикун сўзида، ر، ق، ўзак ҳарфлар، س، ت، م، ноўзак ҳарфлар ҳисобланади.

Сўз таркибидаги ҳарфларни ўзак ва ноўзакларга ажратиш анча мураккаб масаладир. У маълум даражада тажриба, араб тили морфологиясидан билим талаб қилади. Иккинчи томондан, сўздаги ҳарфларни бундай таҳлил қила билишнинг катта аҳамияти бор. Сўзнинг морфологик таркибини ўрганиш, унинг вазини

аниқлаш кўп жиҳатдан шунга боғлиқ. Сўз ясалишидаги кўпчилик грамматик категориялар эса, ўзининг маълум вазнига эга.

§ 19. СЎЗ ВАЗНЛАРИ

Ҳар бир грамматик категория араб тилида ўзининг вазн деб аталмиш муайян шакли – моделига эга. Араб тилшунослари вазнга асос қилиб ل, ع, ف харфларини олишган. Бунда ف харфи биринчи ўзак ундошни, ع харфи иккинчи ўзак ундошни, ل харфи эса учинчи ўзак ундошни ифодалайди. Агар сўз тўрт ёки беш ундошли ўзакдан иборат бўлса, тўртинчи ва бешинчи ундошларни ифодалаш учун ҳам Lхарфи олинади.

У ёки бу сўзнинг вазнини аниқлаш учун ўша сўзнинг ўзагини аниқлаш ва улар ўрнига тартибни бузмаган ҳолда ل, ع, ف харфларини қўйиш керак. Бунда ҳаракатлар ва ноўзак харфлар ўзгартирилмасдан ўз ўрнида қолаверади. Масалан: طَالِب сўзида биринчи ундош ط бўлиб, уни ف билан алмаштирилади. Иккинчи ўзак ундош ل бўлиб, у ع билан ва учинчи ўзак ундош ب бўлиб, у ل билан алмаштирилади. «Фатҳа», «касра», «танвин дамма» ҳаракатлари, шунингдек ноўзак харф ا (алиф) ўзгаришсиз қолади: طَالِب → فَاعِل

Демак, طَالِب сўзининг вазни فَاعِل экан. Шунингдек, مَفْعُول сўзининг вазни مَفْعُول, مَجْلِس сўзининг вазни مَفْعِل ,

مُفَعَّلٍ سўзининг вазни مُتَرَجِّم , اِسْتَفْعَالَ سўзининг вазни اِسْتِقْبَالَ дир.

Араб тилидаги сўзларнинг кўпчилиги уч ундошли ўзакка эга бўлган феъллардан турли вазнлар асосида шаклланган. Бу сўзларнинг морфологик таркибини ўрганиш учун сўзларнинг вазнини билиш катта аҳамиятга эга.

Амалий машғулот учун топшириқлар

40-машқ. Қуйидаги сўзларнинг вазнини аниқланг:

Мисол: قَاعَلَةٌ → قَافَلَةٌ

- | | | | | | |
|-----------------|-----------------|-----------------|---------------|-----------------|----------------|
| 1) سَفْرَةٌ | 2) قِسْمَةٌ | 3) زَوْجٌ | 4) صَحِيفَةٌ | 5) مَكْتَبَةٌ | 6) شَوْكَةٌ |
| 7) سَاكِنٌ | 8) مَدِينَةٌ | 9) ثَوْرَةٌ | 10) تَاجِرٌ | 11) كِتَابَةٌ | 12) نَافِذَةٌ |
| 13) كَاتِبٌ | 14) خَلِيفَةٌ | 15) مَطْبَعٌ | 16) جَدٌّ | 17) سَيَّارَةٌ | 18) مَدْرَسَةٌ |
| 19) قَلْبٌ | 20) قَلَمٌ | 21) إِغْلَاقٌ | 22) تَفَنُّعٌ | 23) افْتِصَاحٌ | 24) بَرٌّ |
| 25) سَكَنٌ | 26) إِذْرَاكٌ | 27) اِعْتِقَادٌ | 28) تَصَوُّفٌ | 29) شَرَفٌ | 30) قَدَحٌ |
| 31) اِشْتِقَاقٌ | 32) اِكْرَامٌ | 33) جَرٌّ | 34) تَقَلُّبٌ | 35) اِشْتِرَاكٌ | 36) مَجْلِسٌ |
| 37) بَرَادَةٌ | 38) جُلُوسٌ | 39) بُرُودٌ | 40) جَلِيسٌ | 41) مُصَوِّرٌ | 42) جَلِيسَةٌ |
| 43) تَلْمِيزٌ | 44) مُتَرَجِّمٌ | 45) بُرْهَانٌ | 46) سُلْطَانٌ | 47) شَيْطَانٌ | 48) زَلْزَالٌ |

41-машқ. Берилган вазн асосида қуйидаги ўзақлардан сўзлар ҳосил қилинг, уларни янги сўзлар ичидан топинг ва маъносини ёдланг:

Мисол: فَعَلٌ – хшб – غَشَبٌ – ёғоч

| | | | |
|---------------|---------------|----------------|----------------|
| فَعُولٌ хрф | فَعَالٌ фнн | مَفْعُولٌ шғл | فُعْلَالٌ лбнн |
| فَعَالَةٌ крй | فَعَالَةٌ сйр | مَفْعَلٌ нзл | فَعَالَةٌ ждд |
| فَعَالَةٌ дрс | فَعَالٌ лбс | فَعَالَةٌ шжр | فَعَالَةٌ шққ |
| فَعِيلٌ змл | تَهَعَّلَ сбт | فُعُلٌ фндк | فَعُولٌ тмз |
| فَعِيلَةٌ сфн | فَاعِلَةٌ жм' | مُفَعِّلٌ хндс | فَعَلٌ снн |
| مَفْعَلٌ скн | فَعَالَةٌ рхл | فَعْلِيلٌ дхлз | فَعَالَةٌ мдд |

§ 20. ОТ КЕСИМЛИ ГАП

Кесими феълдан бошқа сўз туркумидан ифодаланган гап от кесимли гап дейилади («Махмуд студентдир», «Бу журналдир», «Сен тўқувчи қизсан» каби).

Араб тилида от кесимли гапларга куйидаги талаблар қўйилади:

1. Гапнинг эгаси олдин, кесими кейин келади.

2. Гапнинг эгаси аниқ ҳолатда, кесими ноаниқ ҳолатда келади:

أَنَا طَالِبٌ – Мен студентман, هَذَا كِتَابٌ – Бу китобдир.

3. Гапнинг кесими жинси ўзгариши мумкин бўлган сўздан иборат бўлса, эганинг жинсига мослашади.

Масалан:

أَحْمَدُ مِهْنَدِسٌ – Аҳмад инженердир,

فَاتِمَةُ مِهْنَدِسَةٌ – Фотима инженердир.

أَنَا مُدْرِسٌ – Мен ўқитувчи (эркак)ман,

أَنَا مُدْرِسَةٌ – Мен ўқитувчи (аёл)ман.

4. Гапнинг эгаси кўрсатиш олмошидан иборат бўлса, у кесимнинг жинсига мос вариантда келади. Масалан:

هَذَا بَيْتٌ – Бу уйдир, ذَلِكَ كِتَابٌ – Ўша (нарсa) китобдир,
هَذِهِ غُرْفَةٌ – Бу хонадир, تِلْكَ مَجَلَّةٌ – Ўша (нарсa)
журналдир.

5. Ўзбек тилидаги кесимга қўшилиб келувчи боғлама
(-дир) араб тилида ишлатилмайди.

6. Гапнинг эгаси юқори, кесими паст интонация
билан талаффуз қилинади. Бошқача айтганда, интонация
гап охирига бориб пасаяди:

مُحَمَّدٌ فَلَاحٌ – Муҳаммад дехқондир.

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

БИРИНЧИ МАТН

هو طالب. هي معلمة. هذه مدرسة. هذا قلم. أحمد ذكور. زينب عاملة.
هذا رجل. هذه طالبة. أنا طبيب. أنت مهندسة. هذه مجلة. ذلك كتاب. مكة
مدينة. العراق دولة. تلك مكتبة. هي عمه. هو خال. ذاك جد. تارك جدة.
هو خليفة. عائشة امرأة. عمر خليفة. هذا سقف وهذه أرض. هذه مجلة وتلك
جريدة. ذلك مقعد وهذا كرسي. تلك نافذة أما هذا فهو باب. محمد نجار أما
عثمان فهو مهندس. هذه منضدة وتلك منضدة أيضاً. أنا فلاحه وهي فلاحه أيضاً.
أنت خياطة أما الخالة فهي فنانة. هذه مساحة وتلك ممسحة. تلك غرفة وهذه
شرفة. أنا مطرب وأنت مطربة. هذا ابن وتلك أخت. الانتخاب هنا. هذه بطاقة.
هي سيدة. أنا مربية. هذا إرشاد. التعليم التزام. هو شيخ. هذا اتجاه. أنت
ملاح. هذه كلية.

42-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва
интонацияга эътибор бериб ўқинг:

1. Сен (мн.) дехқонсан. 2. У (мз.) инженердир. 3. Ўша
(нарсa) столдир. 4. Бу дастурхондир. 5. Ўша (нарсa) жур-

налдир. 6. Мен тоғаман. 7. Сен аммасан. 8. Хола аёл-
дир. 9. Бу ҳовлидир. 10. Ўша (нарса) хонадир. 11. Суфён
эркак кишидир. 12. Фотима санъаткордир. 13. Талҳа ак-
тёрдир. 14. Мен ўқувчи кизман. 15. Мен студент йигит-
ман. 16. У автомобилдир. 17. Бу қўлдир. 18. Ўша (нарса)
қўздир. 19. У тикувчидир. 20. У чевардир.

43-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига кўрсатиш
олмошларининг мос вариантини топиб қўйинг:

- 1 ... جامعة (2) ... بيت (3) ... شارع (4) ... كلية (5) ... مدينة
6 ... غرفة (7) ... صحيفة (8) ... خليفة (9) ... أم (10) ... أذن
11 مضى (12) ... درس (13) ... مترجم (14) ... كتاب
15 عروم (16) ... مدرسة (17) ... تلميذ (18) ... مكانة
19 زوجة (20) ... عم

44-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига II ёки III
шахс кишилик олмошларидан мос вариантини топиб
қўйинг:

- 1 ... طالبة (2) ... معلم (3) ... خياط (4) ... مؤرخة (5) ... موظف
6 ... مترجم (7) ... مثلة (8) ... جد (9) ... خالة (10) ... جار

ИККИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|-------------------------------------|--------------------------------------|
| أَب كۆپ. آباءَ ота | جَاسُوسٌ كۆپ. جَاسُوسٌ жосус |
| إِغْرَاءٌ игна | جَبَالٌ كۆپ. جَبَالٌ тоғ |
| أَخٌ ака, ука | جَدَاوِلٌ كۆپ. جَدَاوِلٌ ариқ |
| أُذُنٌ қулок | جَرَسٌ كۆپ. أَجْرَاسٌ қўнғироқ |
| بَاتِرٌ كۆپ. بَوَاتِرٌ ўткир | جَرِيَاءٌ كۆپ. أَجْرِيَاءٌ журъатли |
| بَارِجَةٌ كۆپ. بَوَارِجٌ харбий | جَعْلَانٌ كۆپ. جَعْلَانٌ қўнғиз |
| кема | جَمَالٌ كۆپ. جَمَالٌ туя |
| بَحْتٌ كۆپ. بُحُوتٌ бахт | جُنُوبٌ، أَجْنَابٌ كۆپ. جُنُوبٌ ён, |
| بَدْرٌ كۆپ. بُدُورٌ тўлин ой | биқин |
| بَرِيَّةٌ كۆپ. بَرَبٌ ибодатхона | جِهَازٌ كۆپ. أَجْهَازَةٌ жиҳоз |
| بَرَكَةٌ كۆپ. بَرَكٌ ҳовуз | حِطَّانٌ كۆپ. حِطَّانٌ девор |
| بَصْرٌ كۆپ. أَبْصَارٌ кўриш | حُبُورٌ، أَحْبَارٌ كۆپ. حُبُورٌ олим |
| بَغْلٌ كۆپ. بَغَالٌ хачир | حِتْرٌ كۆپ. حِتْرٌ кирғоқ |
| بِكْرٌ كۆپ. بِكَارٌ бўталок | أَخْبَارٌ كۆپ. أَخْبَارٌ хабар, |
| بَهْلُولٌ كۆپ. بَهَائِلٌ масхарабоз | янғилик |
| بُؤْسَاءٌ كۆپ. بُؤْسَاءٌ бахтсиз | خَلِيفَةٌ كۆپ. خَلِيفَةٌ халифа |
| نُحْفَةٌ كۆپ. نُحْفَةٌ совға | دَبْلٌ كۆپ. دَبْلٌ узук |
| تَلَالٌ كۆپ. تَلَالٌ тепалик | دُبُوسٌ كۆپ. دُبَابِيسٌ илгак, |
| تَلْمِيزَةٌ ўқувчи киз | кнопка |
| تَلَلٌ كۆپ. تَلَلٌ гуруҳ | دُخُولٌ كۆپ. دُخُولٌ кирим |
| أَتْمَانٌ كۆپ. أَتْمَانٌ нарх | دَوْلَةٌ كۆپ. دَوْلٌ давлат |

кўп. دِيَمِيسُ ертўла,
подвал
ذِكْرِي хотира
كُتُبُ أَذْهَانُ зехн
كُتُبُ رِبَاطَاتُ, أَرْبِطَةٌ тугун
كُتُبُ رُجْمٍ метеор
كُتُبُ رُؤَسَاءُ бошлик
كُتُبُ زَيْنٍ, زَبَانٍ миждоз
كُتُبُ سَوَاطِيرُ катта пичок
كُتُبُ سَجَادَةٍ жойнамоз
كُتُبُ سَفْبَانٍ, سُقُوبٌ бўталок
كُتُبُ سَلْسَلَةٍ занжир
كُتُبُ سُلُوكٍ, أَسْئَلَاكٌ ип, сим
كُتُبُ سَوَالٍ АСНЛА савол
كُتُبُ شَوَآكِلٍ томон
كُتُبُ شَطَابَا осколкa
كُتُبُ شُعُوبٍ халк
كُتُبُ أَشْتَابٍ мўйлов
كُتُبُ صَبَابَا қиз бола
كُتُبُ صَحْفِي журналист
كُتُبُ صَفْحَةٍ саҳифа
كُتُبُ صَبَابٍ, صَبَابٌ каттик совук
كُتُبُ صُورَةٍ расм
كُتُبُ ضَلُوعٍ қир

ضُوءٌ ёруғлик
كُتُبُ طَوَائِعٍ характер
كُتُبُ طَائِرٍ қуш
كُتُبُ أَطْبَالٍ, طُبُولٌ ногора
كُتُبُ أَطْفَالٍ бола
كُتُبُ ظَنِي оху, кийик
كُتُبُ ظِلِّ соя
كُتُبُ ظُلْمَانٍ, ظُلْمَانٌ туяқуш
كُتُبُ قَتِيلٍ қўлдирилган
كُتُبُ قِصَّةٍ қисса
كُتُبُ قَلَمٍ қалам
كُتُبُ كَسَالِي, كَسَالِي дан-
гаса
كُتُبُ لِقَاءٍ учрашув
كُتُبُ مَائِدَةٍ дастурхон
كُتُبُ مَبَاسِمٍ оғиз
كُتُبُ مَتَاحِفٍ музей
كُتُبُ مَحَابِرٍ сиёҳдон
كُتُبُ مَدَارِسٍ мактаб
كُتُبُ مَدِينَةٍ шаҳар
كُتُبُ مَرَاجِلٍ босқич
كُتُبُ مَرَاكِبٍ нақлиёт
كُتُبُ مَزَابٍ тарнов
كُتُبُ مَسَاءٍ оқшом

مُسْتَشْفَى шифохона
 مَسَامِيرُ кўп. мих
 مَصْرَعٌ кўп. مَصَارِعُ ҳалокат
 مَصْعَدٌ кўп. مَصَاعِدُ лифт
 مَصْنَعٌ кўп. مَصَانِعُ завод

مِظْلَةٌ соябон
 نَبِيٌّ пайғамбар
 هَدِيَّةٌ кўп. هَدَايَا совға
 يَدٌ қўл
 يَوْمٌ кун

§ 21. ОТЛАРДА СОН КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида отлар уч грамматик сонга эга: бирлик, иккилик ва кўплик сонлар.

Ҳозиргача биз кўрган сўзлар бирлик сондаги сўзлар бўлиб, у иккилик ва кўплик соннинг ҳосил бўлиши учун асос ҳисобланади.

§ 22. ОТЛАРДА ИККИЛИК СОН

Грамматик иккилик сон гап икки предмет ёки воқеа-ходиса ҳақида кетганида ишлатилади ва у қуйидагича шаклланади:

1. Сўз охиридаги танвин дамма ўрнига **ان** - **ани** кўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

بَيْتَانِ → بَيْتٌ – иккита уй, شَارِعَانِ → شَارِعٌ – иккита кўча.

2. Аниқлик артикли қўшилиб келган сўзларда ҳам бу кўшимча ўзгармайди: **الْبَيْتَانِ** → **الْبَيْتُ**, **الشَارِعَانِ** → **الشَارِعُ**.

3. «Та марбута» билан тугаган сўзлар иккилик сонда келганда, «та мамдуда»га ўзгаради. Масалан:

جَرِيدَتَانِ → جَرِيدَةٌ – иккита газета,

الْمَجَلَّةُ → الْمَجَلَّتَانِ – иккита журнал.

4. اءُ – ҳарфлари билан тугаган сўзлардан « белгиси ўрнига وان – вāни қўшимчасини қўшиш билан.

Масалан:

صَحْرَاءُ → صَحْرَاوَانِ – иккита саҳро.

5. Айрим икки ундошли ўзакдан иборат сўзлардан ҳам وان қўшимчасини қўшиш воситасида. Масалан:

أَخٌ → أَخَوَانِ – икки ака-ука, أَبٌ → أَبَوَانِ – ота-она.

Бундай сўзларнинг айримларидан эса умумий қоида асосида:

يَدٌ → يَدَانِ – иккита қўл, فَمٌّ → فَمَانِ – иккита оғиз.

6. يَ - қўшимчаси билан тугаган сўзлардан يَانِ йāни қўшимчасини қўшиш билан. Масалан:

مُسْتَشْفَى → مُسْتَشْفِيَانِ – иккита шифохона,

مَعْنَى → مَعْنِيَانِ – икки маъно.

Амалий машғулот учун топшириқлар

45-машқ. Қуйидаги гапларни интонациясига эътибор бериб ўқинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) هَما مدرَسَانِ. 2) هَما مدرِستَانِ 3) أَنتمَا مِهْنِدِسَانِ. 4) أَنتمَا مِهْنِدِسْتَانِ. 5) نَحْنُ شَابِتَانِ. 6) نَحْنُ شَاهِبَانِ. 7) هَذَا نِيتَانِ. 8) هَاتَانِ غُرْفَتَانِ. 9) ذَلِكَ طَالِبَانِ. 10) تَانِكْ مَعْلِمَتَانِ. 11) هَما أَخَوَانِ. 12) هَذَا مِسْتَشْفِيَانِ. 13) تَانِكْ ذَكْرِيَانِ. 14) أَنتمَا أَبَوَانِ. 15) تَانِكْ مَجَلَّتَانِ. 16) أَحْمَدُ وَمُحَمَّدُ تَلْمِيذَانِ. 17) زَيْنَبُ وَفَاطِمَةُ طَالِبَتَانِ. 18) مَكَّةُ وَالْقَاهِرَةُ مَدِينَتَانِ. 19) الْعِرَاقُ وَمِصْرُ دَوْلَتَانِ. 20) هَاتَانِ يَدَانِ. 21) هَذَا رَأْسَانِ.

22) ھما زوجان. 23) طلحة وعمر صديقان. 24) موسى وعيسى نبيان. 25) تانك مؤرختان.

46-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва интонацияга эътибор бериб ўқинг:

1. Ўша иккови (мз.) деҳқонлардир. 2. Бу иккиси (мн.) актрисалардир. 3. Сиз иккинги (мз.) денгизчиларсиз. 4. Биз иккимиз (мз.) талабалармиз. 5. Тошкент ва Наманган шаҳарлардир. 6. Ўзбекистон ва Тожикистон республикалардир. 7. Шаҳанд ва Аҳси қишлоқлардир. 8. Ўша икки (нарса) касалхоналардир. 9. Ҳасан ва Ҳусан ака-укалардир. 10. Самира ва Феруз санъаткорлардир. 11. Улар иккиси эр-хотинлардир. 12. Сиз иккинги (мн.) чеварларсиз. 13. Ўша икковлари (мз.) дурадгорлардир. 14. У иккиси ўқувчи болалардир. 15. Сиз иккинги талаба қизларсиз. 16. Ўша икки (нарса) кутубхонадир. 17. Бу икки (нарса) мактабдир. 18. Бу икки (нарса) қаламдир. 19. Биз иккимиз (мн.) тарихчилармиз. 20. Бу иккиси журналдир.

47-машқ. Қуйидаги гапларни иккилик сонга айлантинг ва ўзбекчага оғзаки ўғиринг:

1) هو طالب. 2) هي معلمة. 3) هذه مدرسة. 4) هذا قلم. 5) هذه طالبة. 6) هذا رجل. 7) أنت مهندسة. 8) هذه مجلة. 9) ذلك كتاب. 10) تلك مكتبة. 11) هي عمّة. 12) هو خال. 13) ذاك جد. 14) تارك جدة. 15) هو خليفة. 16) أنا مدرس. 17) هي خالة. 18) أنت صديق. 19) أنت صديقة. 20) تلك جامعة. 21) هذه كلية. 22) هذه مدينة.

48-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига кўрсатиш
олмошларининг мос вариантыни қўйинг:

- 1 ... أستاذان. 2 ... أخوان. 3 ... أذنان. 4 ... سؤالات.
5 ... إرتان. 6 ... رئيسان. 7 ... يومان. 8 ... خبران. 9 ... طائران.
10 ... لقتان. 11 ... مائدتان. 12 ... مسان. 13 ... ضوان.
14 ... ظلان. 15 ... مظلтан. 16 ... مصنعان. 17 ... صورتان.
18 ... محفظان. 19 ... صوتان. 20 ... صبيان. 21 ... صحفیان.
22 ... ظيان. 23 ... صفحاتان. 24 ... قصتان. 25 ... صاروخان.

49-машқ. Қуйидаги гапларда эга ўрнига кишилик
олмошларининг мос вариантыни қўйинг:

- 1 ... طالبان. 2 ... مصورتان. 3 ... خياطان. 4 ... ممثلتان.
5 ... فلاحان. 6 ... عاملتان. 7 ... تجاران. 8 ... خياطان.
9 ... معلمتان. 10 ... فنانون. 11 ... متعلمتان. 12 ... جدتان.
13 ... خالان. 14 ... جدان. 15 ... أبوان. 16 ... طفلان.
17 ... صبيتان. 18 ... شابان. 19 ... امرأتان. 20 ... رجلاان.

§ 23. ОТЛАРДА КЎПЛИК СОН

Араб тилида кўплик сон гап иккидан ортиқ предмет
ёки воқеа-ҳодиса тўғрисида кетганида ишлатилади.
Кўплик сон ўзининг морфологик хусусиятига кўра икки
хил бўлади:

1. Тўғри кўплик (جمع سالم – жам‘ун салимун).
2. Синик кўплик (جمع مكسر – жам‘ун мукассарун).

§ 24. ТЎҒРИ КЎПЛИК

Сўзнинг охирига маълум кўшимчаларни кўшиш билан ҳосил бўладиган кўплик тўғри кўплик дейилади. Тўғри кўплик қуйидагича ҳосил бўлади:

1. Касб-ҳунар, мансаб, қариндош-уруғчилик муносабатларини билдирувчи музаккар сўзлардан охиридаги танвинни олиб ташлаб, ون ўна кўшимчасини кўшиш билан. Масалан:

مُهَنْدِسٌ → مِهْنَدِسُوْنَ – эркак инженерлар,

فَلَّاحٌ → فَلَاحُوْنَ – эркак дехқонлар.

ال артикли билан келган сўзлардан ҳам юқоридаги кўшимча ёрдамида шаклланади. Масалан:

المُهَنْدِسُ → المِهْنَدِسُوْنَ , الفَّلَّاحُ → الفَلَاحُوْنَ

2. Бу кўшимча ёрдамида баъзан эркак кишини билдирмайдиган сўзлардан ҳам кўплик ҳосил бўлади.

• Масалан: سَنَةٌ → سِنُوْنَ – йиллар.

سِنُوْتَ → سنوون

3. Касб-ҳунар, мансаб, қариндош-уруғчилик муносабатини билдирувчи муаннас сўзлардан -атун кўшимчасини олиб ташлаб, -ātun кўшимчасини қўйиш билан.

Масалан:

طَالِبَةٌ → طَالِبَاتٌ – студент қизлар,

تَلْمِيذَةٌ → تَلْمِيذَاتٌ – ўқувчи қизлар.

4. Бундай кўпликдаги сўзлар аниқ ҳолатда бўлса, танвин кўшимчасисиз ёзилади. Масалан:

التَلْمِيذَاتُ → التَلْمِيذَاتُ , الطَالِبَاتُ → طَالِبَاتٌ

5. Айрим жонсиз предмет ёки абстракт тушунчани фодолаовчи сўзлардан ҳам шу йўсинда кўплик ҳосил бўлади. Масалан:

الْفَصَاةَ → الْفَصَاةَاتُ - кўзғолонлар,

مُطَاهِرَةٌ → مُطَاهِرَاتٌ - намоишлар.

6. Одамни билдирмайдиган айрим музаккар сўзлардан ҳам шу йўсинда кўплик ҳосил қилинади. Масалан:

إِعْلَانٌ → إِعْلَانَاتٌ - эълонлар,

أَمْتِحَانٌ → أَمْتِحَانَاتٌ - имтиҳонлар.

Амалий машғулот учун топшириқлар

50-машқ. Қуйидаги сўзлардан ноаниқ ва аниқ ҳолатларда кўплик ҳосил қилинг:

مُدْرَسٌ، مُتْرَجِمٌ، مُهَنْدِسٌ، فَلَاحٌ، نَجَّارٌ، مُمْتَلٌ، مُصَوِّرٌ، مُؤَرِّخٌ، مُتَعَلِّمٌ،
 مُوْظَفٌ، مَلَّاحٌ، قَانٌ، مُطْرَبٌ، ابْنٌ.
 طَالِبَةٌ، خَالَةٌ، عَمَّةٌ، جَدَّةٌ، مُرَبِّيَّةٌ، مُعَلِّمَةٌ، طِفْلَةٌ، مُتَعَلِّمَةٌ، عَالِمَةٌ، سَيِّدَةٌ،
 بَطَّاقَةٌ، اِتِّخَابٌ، إِرْشَادٌ، اِتِّزَامٌ، تَعْلِيمٌ، اِتِّجَاعٌ، كَلْبِيَّةٌ، شَيْخَةٌ.

51-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз (мз.) дурадгорлармиз. 2. Улар (мн.) чеварлардир. 3. Сизлар (мз.) ўқувчисизлар. 4. Улар (мз.) тикувчидирлар. 5. Бувилар хонимлардир. 6. Қизлар студентлардир. 7. Мен, Исмоил ва Маҳмуд таржимонлармиз. 8. Булар холалардир. 9. Ўшалар аммалардир. 10. Аммалар ва холалар кексалардир. 11. Улар актрисалардир. 12. Актрисалар ёшлардир. 13. Сизлар (мн.) муҳандис-

ларсиз. 14. Биз (мн.) тарихшунослармиз. 15. Биз (мз.) муҳандислармиз.

§ 25. СИНИҚ КЎПЛИК

Сўзнинг ўзагини ташкил этувчи ундошлар орасидаги унлиларнинг ўзгариши, ноўзак ундошларнинг кириши, умуман, сўз ички таркибининг ўзгариши, бошқача айтганда сўз вазнининг ўзгариши натижасида ҳосил бўлувчи кўплик синиқ кўплик дейилади. Масалан:

كِتَابٌ → كُتُبٌ - китоблар, إِنْسَانٌ → أَنْسَاءٌ - одамлар.

Синиқ кўплик ҳар бир сўздан ўзига хос вазнда ҳосил бўлади. Бу вазнлар анчагина бўлиб, уларни маълум қоида асосида тартибга солиб бўлмайди. Бирлик сонда бир хил вазнда бўлган сўзнинг кўплиги ҳар хил вазнда бўлиши ёки бирликда ҳар хил вазнда бўлган сўзларнинг кўплиги бир хил вазнда бўлиши мумкин. Араб тилида синиқ кўпликнинг энг кўп учрайдиган вазнлари қуйидагилардир:

- | | | | |
|------------|-----------|-------------|-------------|
| 1. أفعالٌ | - قَلَمٌ | → أَقْلَامٌ | - қаламлар, |
| | نَهْرٌ | → أَنْهَارٌ | - дарёлар. |
| 2. فِعْلٌ | - طَيْرٌ | → طُيُورٌ | - қушлар, |
| | قَلْبٌ | → قُلُوبٌ | - юраклар. |
| 3. فِعَالٌ | - رَجُلٌ | → رِجَالٌ | - одамлар, |
| | جَمَلٌ | → جَمَالَ | - туялар. |
| 4. فُعْلٌ | - رَسُولٌ | → رُسُلٌ | - элчилар, |
| | مَدِينَةٌ | → مَدَنٌ | - шаҳарлар. |

الصفات
3

طَلَبَ - талабалар, → طَالِبٌ - طالب -
كُتِبَ - ёзувчилар. → كَاتِبٌ

أَفْعَلَةٌ - матохлар, → مَتَاعٌ - 6. أفعلة

أَرْغِفَةٌ - обинонлар. → رَغِيفٌ

غُرَفٌ - хоналар, → غُرْفَةٌ - 7. فَعْلٌ

خُلَسَاءٌ - ғанимат пайтлар. → خُلْسَةٌ

جَرَائِدٌ - газеталар, → جَرِيدَةٌ - 8. فَعَالٌ

رَسَائِلٌ - мактублар. → رِسَالَةٌ

قَوَاعِدٌ - коидалар, → قَاعِدَةٌ - 9. فَوَاعِلٌ

عَوَامِلٌ - омиллар. → عَامِلَةٌ

أَلْسُنٌ - тиллар, → لِسَانٌ - 10. أَفْعَلٌ

أَبْحُرٌ - денгизлар. → بَحْرٌ

خُلَفَاءٌ - халифалар, → خَلِيفَةٌ - 11. فُعَلَاءٌ

أَمْرَاءٌ - амирлар. → أَمِيرٌ

أَقْرَبَاءٌ - қариндошлар, → قَرِيبٌ - 12. أَفْعَلَاءٌ

أَوْلِيَاءٌ - авлиёлар. → وَلِيٌّ

بُلْدَانٌ - ўлкалар, → بَلَدٌ - 13. فُعْلَانٌ

فُضَيَّانٌ - таёқлар. → فُضَيْبٌ

تُرَاجِمٌ - таржималар, → تَرْجِمَةٌ - 14. فَعَالٌ

دَسَاكِرٌ - қишлоқлар. → دَسَكْرَةٌ

مَنَاطِرٌ - манзаралар, → مَنَظَرٌ - 15. مَفَاعِلٌ

مَجَالِسٌ - йиғинлар. → مَجْلِسٌ

سُلْطَانٌ - султонлар, → سُلْطَانٌ - 16. فَعَالٌ

الصفات
2

| | | | | |
|-----|--------------------------------|---|------------|----------------|
| | عَصْفُورٌ | → | عَصَافِيرُ | - чумчуқлар. |
| 17. | مَفَاعِيلُ - مِفْتَاحٌ | → | مَفَاتِيحُ | - калитлар, |
| | مِسْكِينٌ | → | مَسَاكِينُ | - бечоралар. |
| 18. | فَعْلِيٌّ - مَرِيضٌ | → | مَرَضِيٌّ | - беморлар, |
| | مَيِّتٌ | → | مَوْتِيٌّ | - ўликлар. |
| 19. | مَرْيَةٌ - فَعَالًا فَعَالِيٌّ | → | مَرْأِيًّا | - хусусиятлар, |
| | هَدِيَّةٌ | → | هَدَايَا | - совғалар. |

Араб тилида камроқ учрайдиган бошқа вазндаги кўплик ҳам учраб туради.

Бу кўпликларни охиридаги кўшимчасига қараб, уч гуруҳга ажратиш мумкин:

1. Танвин кўшимчаси билан тугайдиган кўплик вазнлари:

... فَعَالٌ، أَفْعَلَةٌ، فُعَلٌ، فُعَلٌ، فُعُولٌ، أَفْعُلٌ

2. Танвин кўшимчаси билан тугамайдиган кўплик вазнлари:

مَفَاعِيلُ، فَعَالِلُ، مَفَاعِلُ، فَعَالِلُ، أَفْعَلَاءُ، فَوَاعِلُ، فَعَاتِلُ

3. Алиф ёки алиф мақсура билан тугайдиган кўплик вазнлари: فَعْلِيٌّ، فَعَالِيٌّ، فَعَالًا

Булар келишикларда турланганида ҳар хил кўшимчалар қабул қилади. Шунинг учун буларга кўпроқ эътибор бериш керак.

Юқорида айтганимиздек, синиқ кўпликнинг шаклланишида маълум қонуният йўқ. Шу сабабли ҳар бир сўз ўзининг кўплик вазни билан бирга ўрганилгани мақсадга мувофиқдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

52-машқ. Қуйидагиларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг кўплигини ёдда сақлаб қолинг ва вазини аниқланг:

| | | | |
|--------------|-------------|----------|-------------|
| Ҳарбий кема, | бахтсиз, | ўткир, | бахт, |
| тўлин ой, | ибодатхона, | ҳовуз, | оғиз, |
| кўриш, | хачир, | бўталоқ, | масҳарабоз, |
| музей, | совға, | тепалик, | гуруҳ, |
| наrx, | тоғ, | арик, | журъатли, |
| қўнғирок, | жосус, | қўнғиз, | туя, |
| ён, биқин, | жихоз, | сиёҳдон, | олим. |
| қирғоқ, | девор, | мактаб, | |

ИККИНЧИ МАТН

هم معلمون. هن مریات. أنتم ملاحون وأنتم صبايا. زينب وفاطمة وهند طالبات. نحن أجرياء. هم جواسيس. هؤلاء صبايا. البنات تلميذات. أحمد ومالك وفؤاد نجارون. الجمال هنا. أما البغال فهي هناك. أنتم أحبار. أنتم مؤرخات. هذه بكار وتلك جمال. الجبال هناك والتلال هناك أيضاً. هؤلاء مهندسات وأولئك مترجمات. البنون موظفون والبنات موظفات. الإرشادات والتوجيهات هناك. الخالات سيدات والجدات شيخات. هن بنيسات وهم بؤساء. اليرك هناك والجداول هناك أيضاً. نحن بهاليل. هذه محابر. أنتم ممثلون وهم ملاحون. تلك جعلان.

53-машқ. Иккинчи матнни кўчириб ёзинг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

54-машқ. Қуйидагиларни янги сўзлар ичидан топинг, кўплигини аниқланг, улардан танвин билан, танвинсиз ва чўзиқ унли билан тугайдиган сўзларни алоҳида гуруҳларга ажратинг ва ёд олинг:

| | | | |
|----------|----------|-------------|-----------|
| Илғак, | мижоз, | лифт, | ноғора, |
| зехн, | бўталок, | подвал, | қир, |
| нақлиёт, | осколка, | босқич, | туякуш, |
| катта | ҳалокат, | жойнамоз, | совға, |
| пичоқ, | кирим, | ип, сим, | дангаса, |
| мих, | метеор, | томон, | характер. |
| мўйлов, | тарнов, | ўлдирилган, | |
| узук, | занжир, | қаттиқ | |
| тугун, | халқ, | совук, | |

УЧИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

أَبَجْرُ қорни қатта

أَبْيَضُ оқ

أَجْعَدُ сочи жингалак

أَخَذَبُ букри

أَخْمَرُ қизил

أَخْوَلُ ғилай

أَخْضَرُ заңгор, яшил

أَخْيَرُ сўнги

أَذْرَدُ тиши йўқ

أَزْرَقُ кўк

أَسْمَرُ буғдойранг

أَسْوَدُ қора

أَشْقَرُ малла

أَشْمَطُ соч-соқоли оқ

أَشْهَلُ кўккўз

أَصْغَلُ қалласи кичик

أَصْفَرُ сарик

أَصْلَعُ тепакал

أَغْسَرُ чапақай

أَغْنَشُ олти панжали

أَمْرٌ кўп. أُمُورٌ иш

بَارِدٌ совук (*сифат*)

بَحَثٌ кўп. بُحُوثٌ изланиш

بَعِيدٌ кўп. بُعْدَاءٌ узок

بَلَّحٌ хурмо

تَعَاوَنٌ ҳамкорлик

تَعَائُشٌ биргаликда яшаш

تُقَاحَةٌ бир дона олма

كُتُبٌ تَلْمِيذٌ кўп. تَلْمِيذٌ ўқувчи

бола

كُتُبٌ ثَقِيلٌ кўп. ثِقَالٌ оғир

جَادٌ жиддий

كُتُبٌ جَوَامِدٌ кўп. جَوَامِدٌ қаттиқ

جُبْرَانٌ خَلِيلٌ جُبْرَانٌ ат.от

Жуброн Халил Жуброн

كُتُبٌ جَدٌّ кўп. أَجْدَادٌ бобо

كُتُبٌ جَدِيدٌ кўп. جَدِيدٌ янги

كُتُبٌ جَوِيدَةٌ кўп. جَوَائِدٌ газета

كُتُبٌ جَسُورٌ кўп. جَسُورٌ жасур

جَمِيلٌ чиройли

جَوْوٌ ҳаво

كُتُبٌ جَيِّدَةٌ кўп. جَيِّدَةٌ яхши

كُتُبٌ حَوَامِضٌ кўп. حَوَامِضٌ нордон

حَجَرٌ кўп. أَحْجَارٌ тош
حَرَّانٌ кўп. حَرَارَى иссиқлаган
حَرْبِي урушга доир,
ҳарбий
حَسَنٌ кўп. حَسَانٌ яхши
خِدْمَةٌ кўп. خِدْمَاتٌ хизмат
خَفِيفٌ кўп. أَخْفَاءُ, أَحْفَاءُ енгил
دَفْتَرٌ кўп. دَفَاتِرٌ дафтар
رَطْبٌ кўп. رُطْبٌ ҳўл, нам
سَابِقٌ собиқ
سَاخِنٌ илиқ
سَوَائِلٌ кўп. سَوَائِلٌ суюқ
سَعِيدٌ кўп. سَعْدَاءُ бахтли
سَفَرَجَلٌ беҳи
سِلَاحٌ кўп. أَسْلِحَةٌ қурол
سَلْمِي тинчликка оид
سَمِيكٌ йўғон
سَمِيَنٌ кўп. سِمَانٌ семиз
سَهْلٌ осон
سِيَاسِي сиёсий
سَيِّدَةٌ кўп. سَادَةٌ жаноб
شَارِعٌ кўп. شَوَارِعٌ кўча
شَنِيعٌ хунуқ
شَوْخٌ кўп. شُيُوخٌ кекса

صَعْبٌ кўп. صِعَابٌ қийин
صَغِيرٌ кўп. صِغَارٌ кичик
ضَرُورِي зарур
ضُوفٌ кўп. ضُيُوفٌ меҳмон
ضَيْقٌ тор (*сифат*)
طَبَاشِيرٌ бўр
طَبِي тиббий
طَبِيبٌ кўп. أَطِبَاءٌ врач
طَوِيلٌ кўп. طَوَالَ узун
طَيِّبٌ яхши
ظَمَانٌ кўп. ظَمَاءٌ чанқоқ
ظَامَةٌ кўп. عَوَاصِمٌ пойтахт
عَاقِلٌ кўп. عَقْلَاءٌ ақлли
عَامٌ кўп. أَغْوَامٌ йил; دِرَاسِي ~
ўқув йили
عَامِلٌ кўп. عَمَالٌ ишчи
عَجُوزٌ кўп. عَجَائِرٌ кекса
عَرَبِي араб, арабча
عَرِيْقٌ қадимий
عَطْشَانٌ кўп. عَطَاشٌ ташна
عَلَمٌ кўп. أَغْلَامٌ байроқ
عَلْمِي илмий
عَمِيْقٌ чуқур
عَبِيَاءٌ кўп. أَغْبِيَاءٌ тентак

غني бой
قاعة зал
القاهرة Қоҳира
قديم кўп. قديم эски
قريب кўп. اقرب، اقربا яқин,
қариндош
قصير кўп. قصير киска
ليل кўп. ليل оз
قوي кучли
كبير катта
كبير кўп. كبيرون кўп
كيف куюк
كهربائي электрга оид
لبناني ливанлик киши
لذيذ кўп. لذائذ мазали
لوح кўп. ألواح доска
لين юмшоқ
ماء сув
مادة кўп. مواد модда
مالع шўр
ماهر моҳир
متأخر охирги, кечиккан
مجتهد кўп. مجتهدون тиришқоқ

محرمة хурматли
مختلف турли хил
مؤر аччик
مصباح кўп. مصابيح лампа
مضر зарарли
معاصر замонавий
مفيد фойдали
مقدس муқаддас,
табаррук
مكرم хурматга лойиқ
ممتع марокли, кизиқарли
مثير ёруғ
مهم муҳим
ناشف курук
نحيف кўп. نحافات، نحافات ориқ
نسوان، نسوة، نساء аёллар
نشط كۆپ. نشطاء фаол
نظيف كۆپ. نظفاء озода
نهر كۆپ. أنهار дарё
واسع кенг
وسح ифлос
يدوي қўлга тегишли

§ 26. СИФАТ

Предметнинг белгисини билдирувчи бу сўз туркуми араб тилида асосан уч ундош ўзакли сўзлардан иборатдир. Сифатлар ҳам отлар каби музаккар ва муаннас жинсларга, бирлик, иккилик, кўплик сонларга эга. Сифатдаги бирлик, иккилик сонларнинг ҳосил бўлиш усули отлардан фарқ қилмайди. Сифатнинг кўплик шакли одатда у одамларнинг белгисини билдириб келганида ишлатилади.

Араб тилида сифатларнинг 20 дан ортиқ вазни мавжуд. Шулардан қуйидаги ўнтаси энг кўп учрайдиган вазнлардир:

| № | Вазнлар | | Мисоллар | | |
|---|---------|-----------|----------|-----------|--------|
| | МЗ | МН | | | |
| 1 | فَاعِلٌ | فَاعِلَةٌ | بَارِدٌ | بَارِدَةٌ | совук |
| | | | حَامِضٌ | حَامِضَةٌ | нордон |
| 2 | فَعِيلٌ | فَعِيلَةٌ | كَبِيرٌ | كَبِيرَةٌ | катта |
| | | | طَوِيلٌ | طَوِيلَةٌ | узун |
| 3 | فُعْلٌ | فُعْلَةٌ | صَلْبٌ | صَلْبَةٌ | каттик |
| | | | مُرٌّ | مُرَةٌ | аччик |
| 4 | فَعَلٌ | فَعَلَةٌ | تَعَبٌ | تَعَبَةٌ | чарчок |
| | | | خَشِنٌ | خَشِنَةٌ | дағал |
| 5 | فُعْلٌ | فُعْلَةٌ | صَعْبٌ | صَعْبَةٌ | кийин |
| | | | بَخْسٌ | بَخْسَةٌ | арзон |
| 6 | فَعَلٌ | فَعَلَةٌ | حَسَنٌ | حَسَنَةٌ | яхши |
| 7 | فَعِيلٌ | فَعِيلَةٌ | جَيِّدٌ | جَيِّدَةٌ | яхши |

| | | | | | |
|----|-----------|-----------|----------|-----------|-----------|
| | | | كَيْتَ | كَيْنَ | ЮМШОҚ |
| 8 | فَعُولٌ | فَعُولٌ | جَسُورٌ | جَسُورٌ | жасур ✓ |
| | | | رَزُوفٌ | رَزُوفٌ | раҳмдил ✓ |
| 9 | أَفْعُلٌ | فَعْلَاءٌ | أَبْيَضٌ | بَيْضَاءٌ | оқ ✓ |
| | | | أَعْرَجٌ | عَرَجَاءٌ | чўлоқ |
| 10 | فَعْلَانٌ | فَعْلَى | ظَمَانٌ | ظَمْنَى | чанқоқ |
| | | | عَطَّانٌ | عَطْنَى | ташна |

Жадвалдан кўришиб турибдики, **فَعُولٌ** вазнидаги сифат музаккар ва муаннас жинсда ўзгармайди.

Бу вазнлар ичида энг кўп учрайдигани **فَعِيلٌ** ва **فَعِلٌ** вазнларидир. Қолганлари нисбатан камроқ учрайди.

Буларнинг ичида **أَفْعُلٌ** (мн. **فَعْلَاءٌ**) вазни танвин кўшимчасини қабул қилмайди. Бу вазндаги сифатлар асосан рангни ва жисмоний хусусиятни ифодаловчи сифатлардир. Масалан:

أَحْمَرٌ - **حَمْرَاءٌ** - қизил, **حَمْرَاءٌ** - зангор, **أَخْضَرٌ** -

شَهْلَاءٌ - кўккўз, **أَشْهَلٌ** - узун киприкли, **مَدْبَاءٌ** - аҳдб

Бу сифатларнинг кўплиги музаккар ва муаннас жинслар учун **فَعْلٌ** вазнида ҳосил бўлади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

55-машқ. Қуйидаги сифатларни янги сўзлар ичидан топинг, уларни ёдланг, вазнини аниқланг ва муаннас шаклини топинг:

Чиройли,
хунук,

мазали,
аччиқ,

нордон,
юмшоқ,

қаттиқ,
чуқур,

| | | | |
|------------|--------|----------------|-------------|
| илик, | узок, | қизил, | кўккўз, |
| сўнгги, | яқин, | сарик, | малла, |
| озода, | куюк, | кўк, | калласи |
| ифлос, | суюк, | зангор, | кичик, |
| узун, | семиз, | соч-соқоли оқ, | тентак, |
| қиска, | йўгон, | тепакал, | тиришқоқ, |
| катта, | орик, | чапакай, | фаол, |
| кичик, | хўл, | олти панжали | дангаса, |
| осон, | мухим, | ғилай, | чанқоқ, |
| қийин, | курук, | буғдойранг, | иссиқлаган, |
| оғир, | шўр, | охирги, | тор, |
| енгил, | қари, | тиши йўқ, | кенг, |
| замонавий, | яхши, | қорни катта, | кўп, |
| янги, | оқ, | сочи | оз, |
| эски, | қора, | кўнғироқ, | бахтли. |

56-машқ. Қуйидаги сифатларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг кўплигини ёдда сақланг ва бу кўпликларнинг вазнини аниқланг:

| | | | |
|-------------|--------|--------|---------|
| Бахтли, | букри, | узок, | чанқоқ, |
| оз, | кекса, | эски, | жасур, |
| кўп, | хўл, | янги, | яхши, |
| иссиқлаган, | орик, | енгил, | қиска, |
| фаол, | семиз, | оғир, | озода, |
| тиришқоқ, | суюк, | кичик, | қаттиқ, |
| тентак, | яқин, | ташна, | мазали. |

✓ 57-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) الكلية صغيرة. 2) النهر عميق. 3) الجو بارد. 4) العجوز أورد. 5) الماء ساخن. 6) الطالبان نشيطان. 7) الطالبة شهلاء. 8) اللوح أسود. 9) أنا عطشان. 10) الطباشير أبيض. 11) هما نشيطان. 12) الدرس سهل. 13) الشارح دقيق. 14) الشيوخ درد. 15) الكتاب ثقيل. 16) الدفتر خفيف. 17) مصر عريقة. 18) المدينة قرية. 19) القرية بعيدة. 20) المدرسون نشطاء. 21) التلاميذ كسالى.

✓ 58-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Сув суюкдир. 2. Сут илиқдир. 3. Уй окдир. 4. Кўча тордир. 5. Студент (мз.) фаолдир. 6. Йўл хўлдир. 7. Дарс қийиндир. 8. Эшик тозадир. 9. Дераза ифлосдир. 10. Тош қаттиқдир. 11. Ўқувчи (мз.) кичикдир. 12. Иккита қиз бола сочи қўнғироқдир. 13. Биз (мз.) соч-соқоли оқмиз. 14. Сизлар (мн.) фаолсизлар. 15. У иккиси (мз.) ориқдир. 16. У (мн.) чапақайдир. 17. Мен (мн.) малламан. 18. Улар (мн.) дангасалардир. 19. Кутубхона яқиндир. 20. Университет узокдир. 21. Ўриндиқ юмшокдир. 22. Дурадгорлар узун бўйлидирлар. 23. Тарихшунослар (мн.) фаолдирлар. 24. Иккита олма нордондир. 25. Чой илиқдир. 26. Мен (мз.) иссиқлаганман. 27. У (мн.) чанқокдир. 28. Уй кенгдир. 29. Дарахт яшилдир. 30. Иккита атиргул қизилдир. 31. Домла қаридир. 32. Тупрок курукдир. 33. Овқат ёғлидир. 34. Сиз иккинги (мн.) дангасасиз.

§ 27. АНИҚЛОВЧИ

Араб тилида аниқловчилар ўзининг морфологик хусусиятларига кўра икки турга бўлинади:

1. Мослашган аниқловчи.
2. Мослашмаган аниқловчи.

Аниқловчилар аниқлаб келаётган от аниқланмиш дейилади.

§ 28. МОСЛАШГАН АНИҚЛОВЧИ

Мослашган аниқловчи одатда предметнинг белгисини билдирувчи сифатловчи аниқловчидир. Мослашган аниқловчи кўпинча аслий ёки нисбий сифатлардан, тартиб сонлардан, аниқ ва мажхул нисбат сифатдошларидан, кўрсатиш олмошларидан ва бошқалардан ифодаланади.

Агар мослашган аниқловчи сифат, тартиб сон, сифатдош билан ифодаланган бўлса, аниқланмишдан кейин келади ва у билан тўрт жихатда мослашади:

1. Жинсда, яъни аниқланмиш қайси жинсда бўлса, аниқловчи ҳам ўша жинсда бўлади. Масалан:

يَتَّ جَدِيدٌ – янги уй, بَابٌ قَدِيمٌ – эски эшик,
مَدِينَةٌ جَمِيلَةٌ – чиройли шаҳар, يَدٌ طَوِيلَةٌ – узун қўл.

2. Сонда, яъни аниқланмиш қайси сонда бўлса, аниқловчи ҳам ўша сонда бўлади. Масалан:

يَتَانِ جَدِيدَانِ – иккита янги уй,

بَابَانِ قَدِيمَانِ – иккита эски эшик,

أَطْلَابُ الْمُجْتَهِدُونَ – тиришқоқ талабалар.

3. Келишиқда, яъни аниқланмиш қайси келишиқда бўлса, аниқловчи ҳам ўша келишиқда бўлади. Масалан:

دَرْسٌ سَهْلٌ – осон дарс, مَدِينَةٌ كَبِيرَةٌ – катта шаҳар.

Эслатма. Араб тилидаги келишиқлар масаласига кейинроқ муфассал тўхталинади. Ҳозиргача учраган мисолларнинг барчаси бош келишиқдадир.

4. Ҳолатда, яъни аниқланмиш аниқ ҳолатда бўлса, аниқловчи ҳам аниқ ҳолатда бўлади ёки аксинча. Масалан:

تَلْمِيذٌ غَافِلٌ – (номаълум) ақлли ўқувчи,

طِفْلَةٌ صَغِيرَةٌ – (номаълум) кичкина қиз,

التَّلْمِيذُ الْغَافِلُ – (маълум) ақлли ўқувчи,

الطِّفْلَةُ الصَّغِيرَةُ – (маълум) кичкина қиз.

Табиатан ال артиклини қабул қилмаса ҳам аниқ ҳисобланадиган сўзлар аниқланмиш бўлиб келганида, аниқловчи албатта ال артикли ёрдамида аниқ ҳолатда туриши шарт. Масалан:

مِصْرُ الْقَدِيمَةِ – Қадимий Миср,

مَكَّةُ الْمَكْرَمَةِ – табаррук Макка,

سَمَرْقَنْدُ الْجَمِيلَةِ – гўзал Самарқанд.

Кўрсатиш олмошларидан ифодаланган аниқловчилар аниқлан-мишдан олдин туради ва у ҳам тўрт жиҳатдан аниқланмиш билан мослашади. Бундай аниқланмиш ҳар доим аниқ ҳолатда келади, чунки кўрсатиш олмошлари табиатан аниқ ҳолатдадир. Масалан:

هٰذَا الْكِتَابَانِ – бу икки китоб...,

هٰذَا الشَّارِعُ – бу кўча...,

تلك السيارة – ўша машина...,

أولئك المعلمون – ўша ўқитувчилар... .

Аниқланмиш билан аниқловчининг ҳолатда мослашишига алоҳида эътибор бериш керак. Агар аниқланмиш аниқ ҳолатда бўлиб, аниқловчи ноаниқ ҳолатда бўлса, булар аниқловчи-аниқланмиш муносабатидан чиқиб, от кесимли гапга айланиб қолади.

Масалан:

ألوردة الحمراء – қизил атиргул,

ألوردة حمراء – Атиргул қизилдир.

مصر الجديدة – янги Миср,

مصر جديدة – Миср янгидир.

Шунингдек, аниқловчи кўрсатиш олмошидан иборат бўлганида, аниқланмиш аниқ ҳолатда келиши шарт, акс ҳолда кўрсатиш олмоши гапнинг эгаси, от гапнинг кесимига айланади. Масалан:

هذا التلميذ شيط – Бу ўқувчи бола ғайратлидир.

هذا تلميذ – Бу ўқувчидир.

أولئك الأطفال أذكيا – Ўша болалар зийракдирлар.

أولئك أطفال – Ўшалар болалардир.

أولئك أطفال أذكيا – Ўшалар зийрак болалардир.

Аниқловчи билан аниқланмиш ўртасидаги мослашувнинг яна бир хусусияти шуки, булар ўртасидаги сонда мослашув қуйидаги омилларга боғлиқ:

1. Агар аниқланмиш от кўпликда бўлса ва у одамни (шахсни) билдирса, аниқловчи ҳам албатта кўпликда келади. Масалан:

فَلَاحٌ عَاقِلٌ - ақлли дехқон → فَلَاحُونَ عَقْلَاءٌ - ақлли дехқонлар,

مُدْرَسَاتٌ مُجْتَهِدَاتٌ - тиришқоқ муаллима → مَدْرَسَةٌ مُجْتَهِدَةٌ - тиришқоқ муаллималар.

2. Агар аниқланмиш от кўпликда келса ва у одамни (шахсни) билдирмайдиган сўз бўлса, аниқланмишнинг музаккар ёки муаннаслигидан қатъи назар аниқловчи бирлик сонда муаннасда келади. Масалан:

بَيْتٌ جَدِيدٌ - янги уй → بُيُوتٌ جَدِيدَةٌ - янги уйлар,

غُرْفَةٌ كَبِيرَةٌ - катта хона → غُرَفٌ كَبِيرَةٌ - катта хоналар.

3. Аниқловчи кўрсатиш олмоши билан ифодаланганида ҳам бу қоида ўз кучини сақлайди. Масалан:

هَذَا الْفَلَّاحُ - бу дехқон... → أُولَئِكَ الْفَلَاحُونَ - ўша дехқонлар,

هَذِهِ الطَّيْبَةُ - бу врач аёл... → هَؤُلَاءِ الطَّبِيبَاتُ - бу врач аёллар.

هَذَا الْبَابُ - бу эшик... → هَذِهِ الْأَبْوَابُ - бу эшиклар,

هَذِهِ الْمَدِينَةُ - бу шаҳар... → هَذِهِ الْمَدُنُ - бу шаҳарлар.

4. Мазкур мослашув қоидаси от кесимли гапдаги эга билан кесим ўртасида бўладиган мослашувга ҳам тааллуқлидир. Масалан:

الْبَيْتُ كَبِيرٌ - Уй каттадир → الْبُيُوتُ كَبِيرَةٌ - Уйлар каттадир.

ذَلِكَ قَلَمٌ - У қаламдир → تِلْكَ أَقْلَامٌ - У қаламлардир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

59-машқ. Қуйидаги бирикмаларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) حجر جامد. 2) الدرس الصعب. 3) التلميذ النحيف. 4) علم أحمري. 5) غرفتان نظيفتان. 6) التفاحتان الحامضتان. 7) قرية بعيدة. 8) البيوت الجديدة. 9) الماء المالح. 10) السماء الزرقاء. 11) الألواح السوداء. 12) الأشجار الخضراء. 13) السفرجل اللذيذ. 14) التلاميذ الكسالى. 15) قاعتان واسعتان. 16) التلميذات النشيطات. 17) الشيوخ الدرد. 18) الشوارع الوسخة. 19) الشابات الجميلات. 20) المدارس الجديدة. 21) الحيطان البيضاء. 22) الطلاب الشهل. 23) معلمون صلح. 24) مصر القديمة. 25) طشقند المعاصرة.

60-ماشқ. Қуйидаги бирикмаларни арабчага ўғиринг:

1. Совуқ сув. 2. Иккита катта балиқ. 3. Иккита кўк дастурхон. 4. Фаол талабалар. (мз.). 5. Илиқ овқат. 6. Оғир китоблар. 7. Қисқа йўл. 8. Яқин келажак. 9. Осон дарслар. 10. Қийин маърузалар. 11. Чуқур дарёлар. 12. Чиройли ўқувчи қизлар. 13. Ақлли бувилар. 14. Иккита тор коридор. 15. Буғдойранг ёш йигитлар. 16. Сочсоқоли оқ бобо-лар. 17. Янги факультетлар. 18. Иккита ифлос майдон. 19. Иккита катта туя. 20. Иккита сарик ўрик. 21. Тиши йўқ аммалар. 22. Кичик хоналар. 23. Чуқур денгизлар. 24. Иккита юмшоқ стул. 25. Узун столлар.

61-ماشқ. Қуйидагиларнинг ҳаркатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

- 1) هذه الجامعة جديدة. 2) هذه جامعة جديدة. 3) ذاك القلمان أصفران. 4) ذاك قلمان أصفران. 5) هاتان المجلتان صفورتان. 6) هي سيارة جديدة. 7) أولئك المهندسون جدد. 8) هذه القاعة واسعة. 9) هذا التلميذ النشيط. جديد.

- 10) هذه الخجلات القديمة جيدة. 11) هؤلاء الأجداد شمت. 12) أولئك الخجلات جعد. 13) تلك الدبلة صفراء. 14) الشنب الأسود طويل. 15) تلك السجادة الحمراء قديمة. 16) أولئك النساء بنيسات. 17) هؤلاء الكسالى بؤساء.

62-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Қизил дастурхон каттадир.
2. Бу кўча тордир.
3. Бу икки ўқувчи (мз.) фаолдир.
4. Бу толиба қизлар фаолдирлар.
5. Булар фаол толиба қизлардир.
6. Ўша иккита катта ариқ узокдир.
7. Ўша инженер йигитлар бугдойрангдирлар.
8. Бу икки одам тикувчидир.
9. Бу тарихшунослар (мз.) ақлидирлар.
10. Ўша икки аёл чевардир.
11. Ўша ўқитувчилар (мз.) тиришқокдирлар.
12. Бу врач (мз.) мохирдир.
13. Сиз иккинги оқида аёлларсиз.
14. Мен бахтли инсонман.
15. У дангаса одам бахтсиздир.
16. Ўша иккита дангаса қиз ўқувчидир.
17. Бу икки шаҳар озодадир.
18. Ўша қишлоқ каттадир.
19. Бу дарёлар чуқурдир.
20. Бу сув шўрдир.
21. Бу шўр сувдир.
22. Ер қаттиқдир.
23. Бу юмшоқ нон мазалидир.
24. Ўша кичкина хона кутубхонадир.
25. Ўша сочи қўнғироқ қиз тиришқок ўқувчидир.

§ 29. НИСБИЙ СИФАТ

Нисбий сифат предметнинг белгисини бошқа предметга ёки тушунчага нисбатан билдиради. У кўпинча белгиси аниқланиб келаётган аниқланмишнинг ишланган материални, келиб чиққан жойини, бирор предметга мансублигини ва шунга ўхшаш бошқа белгиларини билдиради.

Нисбий сифат ҳам аслий сифат каби музаккар ва муаннас шаклларга эга.

Нисбий сифатнинг музаккари асосан отдан охиридаги -ун қўшимчасини олиб ташлаб, ўрнига **ئى** – -ийун қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Муаннас нисбий сифат эса, кўпчилик сифат қатори музаккар охирига -атун қўшимчасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

حَسَبٌ – ёғоч → мз. **حَسْبِي**, мн. **حَسْبِيَّة** – ёғочдан ишланган, **النَّيْتُ الْحَسْبِي** – ёғочдан ишланган уй, **مِلْعَقَةٌ حَسْبِيَّة** – ёғоч қошиқ.

ذَهَبٌ – олтин → мз. **ذَهْبِي**, мн. **ذَهْبِيَّة** – олтиндан ясалган, **إِبْرِيْقٌ ذَهْبِي** – олтин кўза, **سَاعَةٌ ذَهْبِيَّة** – олтин соат.

1 ёки **ى** ҳарфи билан тугаган отлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида **ئى** - қўшимчасидан олдинги 1 ёки **ى** ҳарфлари **و** га айланади. Масалан:

دُنْيَا – дунё → **دُنْيَوِي**, **دُنْيَوِيَّة** – дунёвий,

أَسِيَا – Осиё → **أَسِيَوِي**, **أَسِيَوِيَّة** – осиели, осиеча.

فَرَنْسَا - Франция – **فَرَنْسِي**, **فَرَنْسِيَّة** – француз, французча.

Бу сўзлардан баъзан нисбий сифат бошқачарок шаклда ҳам ҳосил бўлади :

دُنْيَا → **دُنْيَاوِيَّة**, **دُنْيَاوِي**. **أَسِيَا** → **أَسِيَاوِيَّة**, **أَسِيَاوِي**.

Айрим сўзлардан эса, олдинги 1 (алиф) тушиб қолиб, **ئى** - қўшимчасини қўшиш билан ҳосил бўлади. Масалан:

فَرَنْسَا → **فَرَنْسِيَّة**, **فَرَنْسِي**. **أَوْرُوبَا** – Европа → **أَوْرُوبِيَّة**, **أَوْرُوبِي**.

Та марбута билан тугаган сўзлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида, мазкур ҳарф тушиб қолади. Масалан:

خُرَافَةٌ – хурофот → خُرَافِيّ , خُرَافِيَّةٌ .

جُمْهُورِيَّةٌ – жумҳурият → جُمْهُورِيّ , جُمْهُورِيَّةٌ .

Айрим отлардан нисбий сифат ҳосил бўлганида, сўзнинг вазни ҳам бир оз ўзгаради. Масалан:

مَدِينَةٌ – шаҳар → مَدَنِيّ , مَدَنِيَّةٌ – шаҳарли, мадинали.

فَرِيضَةٌ – фарз → فَرَضِيّ , فَرَضِيَّةٌ – фарзга тегишли.

Икки ўзак ундошдан иборат айрим отлардан нисбий сифат ҳосил қилинганда, و ҳарфи орттирилади.

Масалан:

شَفَوِيَّةٌ , شَفَوِيّ → شَفَاةٌ ,

سَنَوِيَّةٌ , سَنَوِيّ → سَنَةٌ ,

يَدَوِيَّةٌ , يَدَوِيّ → يَدٌ ,

Баъзи сўзлардан икки хил нисбий сифат ҳосил бўлади. Масалан:

رُوحِيَّةٌ , رُوحِيّ → رُوحٌ – рухий, спиртли,

رُوحَانِيَّةٌ , رُوحَانِيّ → رُوحٌ – рухоний.

Айрим синиқ кўпликдаги отлардан ҳам нисбий сифат ҳосил бўлиши мумкин. Масалан:

دَوْلَتِيَّةٌ , دَوْلَتِيّ → دَوْلَةٌ – давлатлараро,

صَحْفِيَّةٌ , صَحْفِيّ → صَحْفَةٌ – журналист.

Нисбий сифатлар гапда кўпинча мослашган аниқловчи бўлиб келади. Масалан:

لُغَةٌ عَرَبِيَّةٌ – араб тили, بَلَدٌ إِسْلَامِيّ – мусулмон ўлка,

أَمْرٌ دُنْيَاوِيّ – дунёвий иш, لِسَانٌ فَارْسِيّ – форс тили.

Географик номлардан ҳосил бўлган нисбий сифат ўша ерли ёки ўша ерда туғилган, яшаган кишини ифодалайдиган от вазифасида келиши мумкин. Масалан:

مِصْرِيّ – мисрлик киши, مِصْرِيَّة – мисрлик аёл,
 اَفْرِيْقِيّ – африкалик, اَفْرِيْقِيَّة – африкалик аёл.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТОПШИДИҚЛАР

63-машқ. Қуйидаги нисбий сифатларнинг шаклига эътибор беринг ва ёдланг:

| | | | | |
|--------------------|--------------|---|---------------|-----------------------|
| بَادِيَّة | сахро | → | بَدَوِيّ | бадавий, сахровий |
| الْبَحْرَيْن | Баҳрайн | → | بَحْرَانِيّ | баҳрайнлик киши |
| حَضْرَمَوْت | Ҳадрамавт | → | حَضْرَمِيّ | ҳадрамавтлик киши |
| رَبّ | илоҳ, раб | → | رَبّانِيّ | раббоний, илоҳий |
| رَقَّةٌ عَظِيمَةٌ | йўгон буйин | → | رَقَبَانِيّ | буйни йўгон киши |
| الرَّيّ | Рай | → | رَايِيّ | Рай шаҳрлик киши |
| شَجَرٌ كَثِيرٌ | кўп соч | → | شَجْرَانِيّ | серсоч |
| شُوْرَةٌ | нафрат | → | شَنْئِيّ | манфур |
| صَدْرٌ كَبِيرٌ | катта кўкрак | → | صَدْرَانِيّ | кўкраги катта |
| بَنُوْ عُبَيدَةَ | Бану Убайда | → | عَبْدِيّ | Бану Убайдага тегишли |
| عَبْدُ قَيسٍ | Абдуқайс | → | عَقْسِيّ | Абдуқайсга тегишли |
| عَبْدُ شَامِسٍ | Абдушамс | → | عَشْمِيّ | Абдушамсга тегишли |
| عَبْدُ اللهِ | Абдуллоҳ | → | عَبْدَلِيّ | Абдуллоҳга тегишли |
| الْفَرَاهِيْدُ | Алфароҳид | → | فَرَاهِيْدِيّ | Алфароҳидга карашли |
| قُرَيشٌ | Қурайш | → | قُرَيشِيّ | қурайшлик |
| لَحْيَةٌ عَظِيمَةٌ | катта соқол | → | لَحْيَانِيّ | серсоқол одам, |

صنعا سана → صنعاي саналик киши
 امرؤ القيس Имруулкайе → مرؤسي Имруулкайсга тегишли

64-машқ. Қуйидаги сўзлардан нисбий сифат ҳосил қилинг ва ўзбекчага ўгирилинг:

| | | | | | |
|---------|------------|------------|-------------|-----------|-----------|
| ватан | وَطَن | инглиз | اِنجِلِيز | хўжалиги | زِرَاعَة |
| тинчлик | سَلَم | форс | فَارِس | кутубхона | مَكْتَبَة |
| Миср | مِصْر | электр | كَهْرَبَاء | мактаб | مَدْرَسَة |
| шарқ | شَرْق | ой | شَهْر | тил | لُفَة |
| китоб | كِتَاب | кун | يَوْم | қўл | يَد |
| девор | حَائِط | кооператив | تَعَاوُن | ота | أَب |
| қишлоқ | قَرْيَة | Африка | إفْرِيقِيَا | ака | أَخ |
| араб | عَرَب | тиббиёт | طَب | адабиёт | أَدَب |
| ўзбек | أُوْرْتَك | саноат | صِنَاعَة | | |
| Америка | أَمْرِيكَا | қишлоқ | | | |

65-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўгирилинг:

- 1) الأسلحة الحربية كثيرة. (2) البلج العراقي للبيد. (3) فيروز مطربة لبنانية.
- 4) العام الدراسي الجديد قريب. (5) هذا أمر سياسي. (6) الحرب العالمية الثانية كثيرة.
- 7) اللغة العربية متعة. (8) اللغة الفارسية سهلة. (9) اللغة الروسية صعبة.
- 10) هؤلاء عمال مصريون. (11) الطلاب العراقيون محتهدون. (12) الأطباء المصريون ماهرون. (13) هذه جريدة إنجليزية. (14) تلك مجلة فرنسوية. (15)

ذانك الكتابان الأوزبكيان جديدان. 16) مكة المكرمة مدينة سعودية. 17) الكتب المدرسية كثيرة. 18) العلماء الأمريكيون أقوياء.

66-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Африкалик студент (мз.) тиришқоқдир. 2. Бу китоблар арабчадир. 3. Ўша журналлар инглизчадир. 4. Арабча газета янгидир. 5. Мисрлик аёл деҳқондир. 6. Мисрлик санъаткор (мн.) машҳурдир. 7. Умм Кулсум мисрлик хонандадир. 8. Инглиз ва форс тиллари осондир. 9. Қишлоқ хўжалиги ишлари кўпдир. 10. Кўл иши қийиндир. 11. Биродарларча дўстлик фойдалидир. 12. Шарқ тиллари кўпдир. 13. Музлаткич электрлидир. 14. Сахролик аёл тиришқоқдир. 15. Баҳ-райнлик ўқувчи киз активдир. 16. Иккита ҳадрамавтлик тарихшунос (мн.) кексадир. 17. Студент киз серсочдир. 18. Халқаро тайёрагоҳ кенгдир. 19. Бу толиба қизлар шаҳарликдилар. 20. Шаҳарлик толиба қизлар кўпдир. 21. Сиёсий партиялар оздир. 22. Илмий изланишлар қийиндир. 23. Ғарб адабиёти осондир. 24. Инглизча газеталар кунликдир.

УЧИНЧИ МАТН

الجامعة كبيرة. هذا كتاب قديم. هذا الكتاب قديم. المصاحح الكهربائي متبر.
الفرقان واسعان. هؤلاء فلاحون نشطاء. هؤلاء الفلاحون نشطاء. البحوث
العلمية مفيدة. هن جعد. هذه الدروس الجديدة صعبة. الأدب الأوزبكي غني.
هم سمر. الشوارع الوسخة بعيدة. هاتان المجلتان العربيتان قديمتان. القاهرة
كبيرة. المتاحف الجديدة كثيرة. الخدمات الطبية ضرورية. هؤلاء العلماء صلح.
أولئك مهندسون جدد. القاهرة عاصمة مصرية. مكة المكرمة مدينة مقدسة.

التعايش السلمي مسألة جادة. الأعمال اليدوية صعبة. التعاون أمر إنساني. هذه المدن الصغيرة جميلة ونظيفة. أولئك الممثلون لبنانيون. الأسلحة الحربية مضرّة. المجالات السياسية قليلة. المواد الدراسية مختلفة. جبران خليل جبران كاتب لبناني. هذا الشاب القوي عامل مصري. المدرسون العراقيون العقلاء كثيرون. هذه السيدة مدرسة أوزبكية. ذلك الشيخ السعودي ذكي وظريف. هؤلاء السادة ضيوف محترمون. أولئك المعلمات الروسيات مجتهدات.

67-машқ. Учинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

68-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

معلمات روسيات، الشيخ السعودي، كاتب لبناني، المواد الدراسية، أسلحة حربية، أمر إنساني، أعمال يدوية، مكة المكرمة، خدمات طبية، الأدب العربي، مصباح كهربائي، مسألة جادة، عاصمة مصرية، جبران خليل جبران، مجلة سياسية، ضيوف محترمون، بحث علمي، فلاحون نشطاء، دروس جديدة، المدن الصغيرة، تعايش سلمي

ТҮРТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СҮЗЛАР

اِبْتِسَامَةٌ битта табассум
أثيرٌ эфир
اخْتِرَاقٌ ёниш, куйиш
اِحْتِرَامٌ ҳурмат қилиш
أخرى энг муносиб
أحمق ахмоқ
أخوي биродарона, дўстона
أدبي адабий, бадий
أدنى энг яқин
أذى оғриқ, азият
أستاذ кўп. أستاذة устоз,
профессор
أسى ғам, кайғу
أغلى من ..дан кимматроқ
إلى اللقاء الجديد
ча (сўз. янги учрашувгача)
ألى вақт
أز ёки
أزيلة кўк нўхат
بجوار ёнида
بدلة костюм

بدون ...сиз,
بدون تمهيد тайёргарликсиз
برى ер
بسرعة тезда, зудлик билан
بصوت مرفع бор овоз билан
(сўз. кўтарилган овоз
билан)
بالطبع албатта
بطريقة أو أخرى бир илож
килиб (сўз. у ёки бу йўл
билан)
بلوى бахтсизлик, фалокат
بوليسى полицияга тегишли
بين الفينة والأخرى гоҳ-гоҳ,
онда-сонда
تخصير ҳозирлик
تذكرة кўп. تذكرة чипта, патта
ترجمه кўп. تراجم таржима
تمثال кўп. تماثيل хайкал
تمهيد тайёргарлик
ثاني - الثاني мн. ثانية иккинчи
ثوى бойлик

كَنْدِيلٌ қандил
قِيمَةٌ қиммат
أَجْنَحٌ қўп. أَجْنَحَةٌ қанот
حَادٌّ ўтқир, кучли
حَشَا ичак-чавоқ
حَصَى майда тош
حُمَى безгак
حَيَا ёмғир
حَبْزٌ нон
خِرَازَةٌ шкаф, жавон
خِلْيَةٌ қўп. خَلَايَا хужайра
خِيوطٌ مِنَ الشَّمْسِ қуёш нурла-
ри (сўз. қуёшдан чикқан иплар)
دَقِيقَةٌ қўп. دَقَائِقٌ минут
ذَرَّةٌ зарра
ذِكَاءٌ ҳушёрлик
رُجُوعٌ қайтиш
رَخِيسٌ арзон
رِضَا розилик
رَغْبَةٌ хоҳиш, истак
أَرْغِفَةٌ қўп. أَرْغِفَةٌ обинон
رَمَادِيٌّ кулранг
رَهِيْبٌ қўрқинчли
رُوْتَا туш (уйқудаги)

رِيشَةٌ перо
سُجُونٌ қўп. سَجُونٌ қамоқхона
سُكَّرٌ қанд
سِينَمَا кинотеатр
شاشةٌ экран
شِعْرَاءٌ қўп. شَاعِرٌ шоир
شِعْرٌ қўп. أَشْعَارٌ шеър
شَهْرٌ қўп. أَشْهُرٌ ой
(календардаги)
شَيْءٌ қўп. أَشْيَاءٌ нарса
صَالِيَةٌ - صَافٍ мн. صَالِيَةٌ
беғубор
صَبَاحٌ тонг
صَمْتٌ сукунат
طَالِبٌ қўп. طَلَّابٌ талаба
طَاوِلَةٌ стол
طُفُولَةٌ болалик
طَيَّارٌ учувчи
ظَلَامٌ қоронғулик
ظَالِمٌ олам
أَعْزَاءٌ қўп. عَزِيْزٌ азиз
عِلْمٌ қўп. عُلُومٌ илм, фан
عَلَى الْأَقْلِ ҳеч бўлмаганда
عَلَى الْخُصُوصِ хусусан

عَالِي - غَالِي *mn.* ҒАЛИЕ қиммат
فِكْرَ *кўп.* фикр
فِيلْمَ *кўп.* фильм
فَاهِمَ *кўп.* фаҳмлаш,
фикр
فِي الْفَيْتَةِ بَعْدَ الْآخَرَى *гоҳ-гоҳ,*
онда-сонда
فِي كَثِيرٍ مِنَ الظُّرُوفِ *кўпинча*
(сўз. вазиятларнинг кўпида)
فِي يَوْمٍ مِنَ الْأَيَّامِ *кунлардан бир*
кун
قَاطِعَ *кескин, кескир*
قَرْيَةَ *кўп.* қишлоқ
قَضْبَانَ *кўп.* таёк
قَضِيَّةَ *кўп.* муаммо
قَلْبَ *кўп.* юрак
قَلَامَ *кўп.* қалам
قَهْوَةَ *қаҳва; -- سَوْدَاءُ қанд-*
сиз қаҳва
قَوْلَ *кўп.* сўз, гап
كِتَابَ *кўп.* ёзувчи
كُبْرَى *ЭНГ катта*
كُتُبَ *кўп.* китоб
كِيلُومِتْرَ *километр*
رَاقِبَ *кўп.* ранг

مَالٍ *кўп.* АМВАЛ мол, мол-
мулк
مَانُوَ *паноҳ, бошпана*
مُبَارَاةَ *мусобақа*
مُبْتَوْرَ *узук-юлук*
مَبَانٍ *кўп.* бино
مَنْشَى *маснавий*
مَجْرَى *оқим, ўзан*
مَجْمُوعَةً *тўплам*
مُحَرَكًا *мотор*
مُحِيطًا *океан*
مُدْعَى *талаб қилинган нарса*
مَرِيضٍ *кўп.* касал,
бемор
مَرْنَى *кўриниш*
مُشْتَرِكًا *иштирокчи*
مِصْرُ *Миср*
مَعَ السَّلَامَةِ *хайр, кўришгунча*
(сўз. сало-матлик билан)
مُقَدَّمَةً *муқаддима*
مَكْتَبَةً *кутубхона*
مُنْتَقَى *учрашув жойи*
— مَلِيَّءٌ ...га тўла

مِنْ جَدِيدٍ қайта, яна (сўз
 .янгидан)
 مُتَشَرِّفٌ ёйилган, тарқалган
 مُؤَذَى моҳият
 لِسَانٌ кўп. أَلْسِنَةٌ тил
 نَاحِيَةٌ кўп. لَوَاحٍ тараф
 نَادِرٌ камёб, кам
 учрайдиган
 نَافُورَةٌ фонтан

نَصِيحَةٌ кўп. نَصَائِحُ тавсия
 هُدُوٌّ сокинлик
 هَالٌ ярим ой, ҳилол
 وَاقٍ ишончли
 وَدَاعٌ хайрлашув
 وَزِيرٌ кўп. وَزَرَاءٌ вазир
 وَكَلْدٌ кўп. أَوْلَادٌ бола

§ 30. КЕЛИШИКЛАР

Араб тилида исм гуруҳига кирувчи сўзларда уч келишик мавжуд: бош келишик, қаратқич келишиги ва тушум келишиги. Келишиклар ўзига хос қўшимчаларга эга ва бу қўшимчалар отнинг гапдаги бажараётган вазифаси билан узвий боғлиқ:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | | Аниқ ҳолатда | |
|---|--------------------|----------------|-----|--------------|----|
| | | — | — | — | — |
| 1 | Бош келишик | — | -ун | — | -у |
| 2 | Қаратқич келишиги | — | -ин | — | -и |
| 3 | Тушум келишиги мз. | — | -ан | — | -а |
| | Тушум келишиги мн. | — | -ан | — | -а |

Бу турланиш уч келишикли турланиш дейилади ва шу йўсинда турланувчи сўзлар уч келишикли сўзлар дейилади. Масалан:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | | Аниқ ҳолатда | |
|---|-------------------|----------------|-----------|--------------|--------------|
| | | МЗ | МН | МЗ | МН |
| 1 | Бош келишик | كِتَابٌ | مَجَلَّةٌ | الْكِتَابُ | الْمَجَلَّةُ |
| 2 | Қаратқич келишиги | كِتَابٍ | مَجَلَّةٍ | الْكِتَابِ | الْمَجَلَّةِ |
| 3 | Тушум келишиги | كِتَابًا | مَجَلَّةً | الْكِتَابَ | الْمَجَلَّةَ |

Араб тилида от ва сифатларнинг асосий қисми уч келишикли сўзлар ҳисобланади ва улар юқоридаги жадвал асосида турланади. Булар ноаниқ ҳолатда танвин кўшимчаси билан тугайдиган бирлик ва синиқ кўпликдаги сўзлардир. قَلْبٌ , مَدِينَةٌ , مَعْهَدٌ , كَلْبَةٌ , دَفْتَرٌ (бирлиги) (قَلْبٌ), أَفْلَامٌ (бирлиги), أَجْنَحَةٌ (бирлиги) (جَنَاحٌ) каби сўзлар шулар жумласидандир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

69-машқ. Қуйидаги сўзларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда ҳар уч келишикда турланг:

- 1) سَلْمٌ (2) بَابٌ (3) خَبِزٌ (4) ذَرَّةٌ (5) رَأْسٌ (6) رَغْبَةٌ
 7) زَوْجَةٌ (8) مَدِينَةٌ (9) رَيْشَةٌ (10) دَقِيقَةٌ (11) أَسْتَاذٌ (12) بَدَلَةٌ
 13) ذَهَبٌ (14) غُرْفَةٌ (15) سَنَةٌ (16) مُمْتَلٌ (17) جَرِيدَةٌ (18) أَفْلَامٌ
 19) كُتُبٌ (20) أَرْغَفَةٌ (21) مُدَنٌ (22) أَشْهُرٌ (23) أَلْسُنٌ (24) أَنْهَارٌ
 25) قُلُوبٌ (26) طُلَابٌ (27) كِتَابٌ

70-машқ. Қуйидаги атоқли отларни ҳар уч кели-шикда турланг:

- 1) مُحَمَّدٌ (2) نُوحٌ (3) هِنْدٌ (4) عَبَّاسٌ (5) زَيْنَةٌ (6) مَسْقُودَةٌ (7) عَقِيلٌ
 8) شُعَيْبٌ (9) بِلَالٌ (10) عَلِيٌّ (11) أَسَدٌ (12) حَمَادٌ (13) زُهَيْرٌ (14) وَهْبٌ
 15) هِشَامٌ

§ 31. ИККИЛИК ВА ТЎҒРИ КЎПЛИК ШАКЛИДАГИ СЎЗЛАРНИНГ КЕЛИШИКДА ТУРЛАНИШИ

Иккилик сондаги сўзлар келишикда қуйидагича турланади:*

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | | Аниқ ҳолатда | |
|---|-------------------|----------------|---------------|----------------|------------------|
| | | МЗ | МН | МЗ | МН |
| 1 | Бош келишик | كِتَابَانِ | مَجَلَّتَانِ | الْكِتَابَانِ | الْمَجَلَّتَانِ |
| 2 | Қаратқич келишиги | كِتَابَيْنِ | مَجَلَّتَيْنِ | الْكِتَابَيْنِ | الْمَجَلَّتَيْنِ |
| 3 | Тушум келишиги | كِتَابَيْنِ | مَجَلَّتَيْنِ | الْكِتَابَيْنِ | الْمَجَلَّتَيْنِ |

Жадвалдан кўриниб турганидек, иккилик сондаги сўзнинг қаратқич ва тушум келишиклари бир хил кўшимчага эга.

Шунингдек, аниқ ҳолатда ҳам, ноаниқ ҳолатда ҳам бир хил келишик кўшимчаларини оладилар.

Шу билан бирга музаккар ва муаннас сўзлар ҳам келишикда бир хил кўшимчага эга.

Музаккар тўғри кўпликдаги сўзлар келишикларда қуйидагича турланади:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | Аниқ ҳолатда |
|---|-------------------|----------------|----------------|
| 1 | Бош келишик | فَلَا حُونَ | الْفَلَا حُونَ |
| 2 | Қаратқич келишиги | فَلَا حِينَ | الْفَلَا حِينَ |
| 3 | Тушум келишиги | فَلَا حِينَ | الْفَلَا حِينَ |

Муаннас тўғри кўпликдаги сўзларнинг келишикда турланиши қуйидагичадир:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | Аниқ ҳолатда |
|---|-------------------|----------------|----------------|
| 1 | Бош келишик | فَلَا حَاتُ | الْفَلَا حَاتُ |
| 2 | Қаратқич келишиги | فَلَا حَاتِ | الْفَلَا حَاتِ |
| 3 | Тушум келишиги | فَلَا حَاتِ | الْفَلَا حَاتِ |

Жадваллардан кўришиб турганидек, музаккар ва муаннас тўғри кўпликдаги сўзларда қаратқич ва тушум келишиклари бир хил кўшимча оладилар ҳамда аниқ ва ноаниқ ҳолатларда келишик кўшимчалари ўзгармайди.

Илгари айтиб ўтганимиздек, кўрсатиш олмошлари келишикда турланмайди. Лекин уларнинг иккилик сондаги вариантлари қаратқич ва тушум келишигида бошқача шаклда бўлади:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | | Аниқ ҳолатда | |
|---|-------------------|----------------|-----------|--------------|----------|
| | | МЗ | МН | МЗ | МН |
| 1 | Бош келишик | هَذَا | هَئَان | ذَانِكَ | تَانِكَ |
| 2 | Қаратқич келишиги | هَذَيْنِ | هَاتَيْنِ | ذَيْنِكَ | تَيْنِكَ |
| 3 | Тушум келишиги | هَذَيْنِ | هَاتَيْنِ | ذَيْنِكَ | تَيْنِكَ |

Гапнинг эгаси, от кесимли гапнинг эгаси ва кесими ҳамда уларнинг мослашган аниқловчилари кўпинча бош келишикда келади.

Бирор предлог билан келган ёки мослашмаган аниқловчи бўлиб келган от ўзининг мослашган аниқловчилари билан бирга қаратқич келишигида, воситасиз тўлдирувчи бўлиб келган отлар эса тушум келишигида келади (бу масалага кейинроқ муфассал тўхталинади).

Амалий машғулот учун топшириқлар

71-машқ. Қуйидаги сўзларнинг иккитик сонини топинг ва ҳар уч келишикда турланг:

- (1) جامعة (2) عمر (3) لَوْح (4) مَقْعَد (5) رِحْلَة (6) مَذْهَب (7) نَلاَجَة
(8) سَنَة (9) جَبَل (10) شَوْكَة (11) شَاب (12) لَيْلَة (13) بَلَدَة (14) سَاعَة
(15) قَنَان (16) جَار (17) مُوظَّف (18) عَامِل

72-машқ. Қуйидаги музаккар сўзларнинг кўплигини топинг ва бу кўпликни ҳар уч келишикда турланг:

- (1) مُدْرَس (2) مُعَلِّم (3) مُصَوِّر (4) مُجْتَهِد (5) مُؤَرِّخ (6) مَلَّاح
(7) مُتَرَجِّم (8) حَيَّاط (9) نَجَّار (10) طَيَّار (11) مُهَنْدِس (12) مُتَعَلِّم

73-машқ. Қуйидаги муаннас сўзларнинг кўплигини топинг ва бу кўпликни ҳар уч келишикда турланг:

- (1) خَالَة (2) عَمَّة (3) جَدَّة (4) تَلْمِيذَة (5) طَالِبَة (6) عَامِلَة (7) مُتَرَجِّمَة
(8) فَلَاحَة (9) مُعَلِّمَة (10) مُهَنْدِسَة (11) جَارَة (12) مَرِيضَة (13) مُطْرِبَة
(14) فَنَائَة (15) شَاعِرَة

74-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Қўл иши; янги муҳандислар (мз.); Ироқ пойтахти; ҳарбий қуруллар; ўқув предметлари; сиёсий журналлар; муқаддас шаҳар; ўзбек адабиёти; тиббий хизмат; мисрлик ишчи; ливанлик ёзувчи; инсоний иш; янги музейлар; фаол деҳқонлар; электр лампа.

§ 32. ИККИ КЕЛИШИКЛИ ОТЛАР

Араб тилида қаратқич ва тушум келишиги бир хил қўшимчага эга бўлган қатор сўзлар мавжуд. Булар икки келишикли сўзлар дейилади. Икки келишикли сўзларга асосан қуйидагилар мансубдир:

1. *ال* артиклини олмайдиган, лекин аниқ ҳолатда деб ҳисобланувчи танвин қўшимчасини олмайдиган сўзлар.

Масалан: *مِصْرُ* – Миср, *إِسْمَاعِيلُ* – Исмоил,
فَاتِمَةُ – Фотима, *يُوسُفُ* – Юсуф.

2. *ال* артиклини олиши мумкин бўлган, танвин билан тугамай-диган бирлик сондаги отлар ёки сифатлар ноаниқ ҳолатда келганида:

صَحْرَاءُ – саҳро, *جَوْعَانُ* – очикқан,
أَيُّضُ – оқ, *أَكْبَرُ* – энг катта.

3. Ноаниқ ҳолатда ҳам танвин қўшимчаси билан тугамай-диган ва ноаниқ ҳолатда келган синик кўпликдаги от ва сифатлар. Масалан:

جَرَائِدُ (бирл. *جَرِيدَةٌ*) – газеталар,
قَوَاعِدُ (бирл. *قَاعِدَةٌ*) – қоидалар,

أَمْرَاءُ (бирл. أَمِيرٌ) – амирлар.

Бу сўзлар қуйидаги тарзда турланади:

| № | Келишиклар | Мисоллар | Мисоллар |
|---|-------------------|-----------|----------|
| 1 | Бош келишик | فَاطِمَةٌ | أَبْيَضٌ |
| 2 | Қаратқич келишиги | فَاطِمَةٌ | أَبْيَضٌ |
| 3 | Тушум келишиги | فَاطِمَةٌ | أَبْيَضٌ |

Шуни унутмаслик керакки, ноаниқ ҳолатда танвин қўшимчасини олмайдиган, лекин ال артиклини олиши мумкин бўлган сўзлар (2- ва 3-пунктлар) ال артикли билан келганида уч келишикли сўзларга айланиб кетади.

Масалан:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | Аниқ ҳолатда |
|---|-------------------|---------------------|---------------------------|
| 1 | Бош келишик | جِرَانِدٌ، أَكْبَرٌ | الْجِرَانِدُ، الْأَكْبَرُ |
| 2 | Қаратқич келишиги | جِرَانِدٌ، أَكْبَرٌ | الْجِرَانِدِ، الْأَكْبَرِ |
| 3 | Тушум келишиги. | جِرَانِدٌ، أَكْبَرٌ | الْجِرَانِدِ، الْأَكْبَرِ |

Икки келишикли сўзлар мослашмаган аниқлов-чининг аниқланмиши бўлиб келганида ҳам (изофанинг музоф қисми бўлганида ҳам) уч келишикли сўзга айланиб кетади. Бу ҳақда кейинроқ тўхталинади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

75-машқ. Қуйидаги сўзларни ҳар уч келишиқда турланг (ال - артиқлини олиши мумкин бўлган сўзларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда олинг):

- 1) دَمَشَقُ (2) ظَمَانُ (3) لُبْنَانُ (4) سَوْدَاءُ (5) أَحْمَرُ (6) صَفْرَاءُ
7) عَطَشَانُ (8) حَمْرَاءُ (9) زَرْقَاءُ (10) أَخْضَرُ (11) يُوسُفُ (12) يُوسُ
13) إِسْمَاعِيلُ (14) إِسْرَائِيلُ (15) طَشَقِنْدُ (16) نَمَنَانُ (17) سُلَيْمَانُ
18) سَلْمَانُ (19) أَحْمَدُ (20) يَزِيدُ (21) زَيْتُبُ (22) عَائِشَةُ (23) أَيُّوبُ
24) عُثْمَانُ (25) عُمَرُ (26) هَارُونُ (27) بَأْسَاءُ (28) ضَرَاءُ

76-машқ. Қуйидаги сўзларнинг кўплигига эътибор беринг ва у кўплиқни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда ҳар уч келишиқда турланг:

| | | | | | | | |
|-------------|-----------|---|-------------|---------|-----------|---|--------------------|
| яқин | قَرِيبٌ | → | أَقْرَبَاءٌ | ажойиб | عَجِيبٌ | → | عَجَائِبُ |
| турар жой | مَسْكَنٌ | → | مَسَاكِنُ | ўриндик | مَقْعَدٌ | → | مَقَاعِدُ |
| меҳмонхона | فُنْدُقٌ | → | فُنَادِقُ | олим | عَالِمٌ | → | عُلَمَاءُ |
| яшаш жойи | مَنْزِلٌ | → | مَنْازِلُ | азиз | عَزِيزٌ | → | أَعْزَاءُ |
| касбдош | زَمِيلٌ | → | زُمَلَاءُ | озғин | نَحِيفٌ | → | نَحَافٌ |
| коридор | دِهْلِيزٌ | → | دِهَالِيزُ | кекса | عَجْوَزٌ | → | عَجَائِزُ |
| вазир | وَزِيرٌ | → | وَزَرَاءُ | заиф | ضَعِيفٌ | → | ضِعَافٌ، ضِعَفَاءُ |
| мазҳаб | مَذْهَبٌ | → | مَذَاهِبُ | ошхона | مَطْعَمٌ | → | مَطَاعِمُ |
| ҳужжат | وَتِيقَةٌ | → | وَتَائِقُ | врач | طَيْبٌ | → | أَطْبَاءُ |
| университет | جَامِعَةٌ | → | جَامِعَاتُ | карта | خَرِيطَةٌ | → | خَرَائِطُ |

| | | | |
|----------|-----------------------|----------|------------------------|
| кухня | مَطْبَخٌ → مَطْبَخٌ | хазина | خَزِينَةٌ → خَزَائِنٌ |
| мулойим | لَطِيفٌ → لَطَافٌ | авлиё | أَوْلِيَاءُ → وَليٌّ |
| ҳодиса | ظَاهِرَةٌ → ظَوَاهِرٌ | марварид | لَوْلِيُّ → لَوْلُؤٌ |
| завод | مَصْنَعٌ → مَصَانِعٌ | дераза | نَوَافِدٌ → نَافِذَةٌ |
| хушбичим | ظَرِيفٌ → ظَرَفَاءٌ | мактаб | مَدَارِسٌ → مَدْرَسَةٌ |
| дўст | صَدِيقٌ → أَصْدِقَاءُ | кўйлак | فَسَاتِينٌ → فُسْتَانٌ |
| ракета | صَارُوخٌ → صَوَارِيخٌ | шалвор | سَرَائِلُ → سِرْوَالٌ |
| лифт | مَصْعَدٌ → مَصَاعِدٌ | пичоқ | سِكَاكِينٌ → سَكِينٌ |
| чақмоқ | صَاعِقَةٌ → صَوَاعِقُ | чаён | عَقَارِبٌ → عَقْرَبٌ |
| манзара | مَنْظَرٌ → مَنَظَرٌ | карвон | قَوَافِلُ → قَافِلَةٌ |
| рост | صَحِيحٌ → أَصْحَاءُ | халифа | خُلَفَاءُ → خَلِيفَةٌ |
| кўриниш | مَظَاهِرٌ → مَظَاهِرٌ | шайтон | شَيْطَانٌ → شَيْطَانٌ |
| бошлик | رَئِيسٌ → رُؤَسَاءُ | султон | سُلْطَانٌ → سُلْطَانٌ |
| шерик | شَرِيكٌ → شُرَكَاءُ | исбот | بُرْهَانٌ → بُرَاهِينٌ |

§ 33. КЕЛИШИКДА ТУРЛАНМАЙДИГАН ОТЛАР

Охири «-ан» ёки «-ā» билан тугайдиган сўзлар шу кўшимча алиф билан ёзилса ҳам, алиф мақсура билан ёзилса ҳам, ҳар уч келишикда бир хил кўшимча қабул қилади. Булар келишикда турланмайдиган сўзлар дейилади. Масалан:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | Аниқ ҳолатда |
|---|-------------------|----------------|--------------------|
| 1 | Бош келишик | فَتِي، عَصَا | الْفَتِي، الْعَصَا |
| 2 | Қаратқич келишиги | فَتِي، عَصَا | الْفَتِي، الْعَصَا |
| 3 | Тушум келишиги | فَتِي، عَصَا | الْفَتِي، الْعَصَا |

Алиф максура билан тугайдиган сифатлар, масалан: *جَوغِي* (мз. *جوغان*), синиқ кўпликдаги отлар, масалан: *مَرْضِي* (бирл. *مريض*), *فَوغِي* (бирл. *مَيْت*) ҳам келишикда турланмайдиган сўзлар тоифасига киради.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТОПШИРИҚЛАР

77-машқ. Келишикда турланмайдиган қуйидаги сўзларни янги сўзлар ичидан топинг ва ёдингизда сақлаб қолинг:

Моҳият,
паноҳ,
бино,
энг муносиб,
ёмғир,
энг яқин,
муаммолар,
оғриқ, азоб,
кўк нўхат,
бойлик,

ичақ-чавок,
талаб
қилинадиган
нарсa,
туш,
хужайралар,
ғам, қайғу,
ер,
маснавий,
майда тош,

шифоҳона,
кўриниш,
кандил,
вақт,
бахтсизлик,
оқим,
безгак,
учрашув жойи,
розилик,
энг катта.

§ 34. ПРЕДЛОГЛАР

Ёрдамчи сўз туркумининг каттагина қисмини предлоглар деб аталувчи сўзлар ташкил этади. Араб тилида келишиклар сони жуда оз бўлганлиги сабабли, предмет, воқеа-ҳодисанинг вақтга, ўринга муносабати, чегараланиш ва бошқа турли муносабатлар асосан предлоглар ёрдамида ифодаланади.

Предлоглар учун умумий хусусият шуки, қайси сўзга боғланиб келган бўлса, ўша сўздан олдин келади ва ўша сўзни қаратқич келишигида келишга мажбур қилади.

Масалан:

فى - ...да → فى الْمَدْرَسَةِ - мактабда,

إلى - ...га → إِلَى الْكَلْبَةِ - факультетга,

من - ...дан → مِنَ الرَّجُلَيْنِ - иккита эрқакдан.

Предлоглар тузилишига кўра уч гуруҳга бўлинади:

1. Асл предлоглар. Мустақил сўз шаклини йўқотган ва фақат предлог сифатидагина ишлатиладиган сўзлар асл предлоглардир. Асл предлогларга қуйидагилар киради:

1. فى - ...да, ичида (бу ва бундан кейин предлогларнинг асосий маъносигина берилади. Бошқа маъноларини билиш учун мавжуд луғатларга мурожаат қилиш керак). فى الْمَعْهَدِ - институтда. فى предлоги ...да маъносида одамларга нисбатан ишлатилмайди.

2. إِلَى - ...га, ...гача. إِلَى الْمَسَاءِ - оқшомгача.

3. من - ...дан. مِنَ الصُّبْحِ - тонгдан.

4. عَلَى - ...да, устида, устига. عَلَى الطَّائِلَةِ - стол устида.

5. عَنْ - ҳақида. عَنِ الدَّرْسِ - дарс ҳақида.

6. ب - билан, воситасида. بِالْقَلَمِ - қалам воситасида.

7. لَدَى - ...да, қошида, хузурида. لَدَى الْأَسْتَاذِ - домла хузурида.

8. مَعَ - билан бирга. مَعَ الصَّدِيقِ - дўст билан бирга.

9. ل - ...нинг, ...да бор. لِلطَّالِبِ - студентда бор.

10. كَأَنَّ - ...дек, каби. كَأَنَّ الشَّمْسَ - қуёш каби.

11. حَتَّى - ...гача. حَتَّى الصَّبَاحِ - тонггача.

12. مِنْذُ - ...дан буён. مِنْذُ سَتَيْنِ - икки йилдан буён.

II. От-предлоглар. Бу гуруҳга ўзининг отлик хусусиятини йўқотмаган, от сифатида ишлатилиши мумкин бўлган, лекин шу билан бирга предлог вазифасида ҳам келиши мумкин бўлган сўзлар киради. Булар предлог вазифасида ишлатилганида кўпинча тушум келишигида келади:

1. دَاخِلٌ - ичида, ичига. دَاخِلَ الْمَدْرَسَةِ - мактаб ичида.

2. خَارِجٌ - ташқарида, ташқарига. خَارِجَ الْبَيْتِ - уй ташқарисида.

3. غَيْرٌ - орқали. غَيْرَ الْهَوَاءِ - ҳаво орқали.

4. خِلَالٌ - давомида. خِلَالِ الْعُطْلَةِ - каникул давомида.

5. بَيْنَ - орасида. بَيْنَ التِّلْمِيذِينَ - икки ўқувчи орасида.

6. قُرْبٌ - яқинида. قُرْبَ الثَّافِذَةِ - дераза яқинида.

7. أَمَامَ - олдида. أَمَامَ الْوَالِدَيْنِ - ота-она олдида.

8. إِزَاءَ - қаршисида. إِزَاءَ الثَّافُورَةِ - фонтан қаршисида.

9. وِرَاءَ - орқасида, орқасига. وِرَاءَ الْجِدَارِ - девор орқасида.

10. فَوْقَ – устида, устига. فَوْقَ الْمَاءِ – сув устида.
11. تَحْتَ – остида, остига. تَحْتَ الشَّجَرَةِ - дарахт остида.
12. خَلْفَ – орқасида, орқасига. خَلْفَ فَاطِمَةَ – Фотиманинг орқасида.
13. عِنْدَ – ...да, хузурида. عِنْدَ الْمُدِيرِ – бошлиқ хузурида.
14. حَوْلَ – атрофида, хақида. حَوْلَ الْمَسْئَلَةِ – масала хақида.
15. حَوْلَى – қарийб, тахминан. حَوْلَى مِثْرٍ – тахминан бир метр.
16. قَبْلَ – ...дан олдин. قَبْلَ الظُّهْرِ – пешиндан олдин.
17. بَعْدَ – ...дан кейин. بَعْدَ الدَّرْسِ – дарсдан кейин.
18. أَثْنَاءَ – давомида, асносида. أَثْنَاءَ الزِّيَارَةِ – зиёрат асносида.
19. ضِدَّ – ...га қарши. ضِدَّ الْعُدْوَانِ – агрессияга қарши.
20. تَجَاهَ – қаршисида. تَجَاهَ الْفَوْرَةِ – фонтан қаршисида.
21. تَلَوُ – ...нинг орқасидан, изидан. تَلَوُ الْآبَاءِ – оталар изидан.
22. إِبَانَ – давомида, вақтида. إِبَانَ الْحَرْبِ – уруш вақтида.

Бу сўзлар баъзан мустақил сўз сифатида бошқа предлогларни қабул қилиши мумкин:

إِلَى الْأَمَامِ – олдинга, олга.

III. Мураккаб предлоглар. Булар икки-уч сўздан иборат бўлиб, юқоридаги предлогларга нисбатан мураккаброқ муносабатларни ифодалайди:

1. لِأَجْلِ – ...ни деб, йўлида.

2. فِي سَبِيلِ – ...ни деб, йўлида.

3. خَلَا لَ – ...га қарамай.
4. خَوْفًا مِنْ – ...дан қўрқиб.
5. فَضْلًا عَنْ – ...дан ташқари.
6. عَلَى مَقْرَبَةٍ مِنْ – ёнида, яқинида.
7. بِالْقُرْبِ مِنْ – ёнида, яқинида.
8. بِجَانِبِ – ёнида, яқинида.
9. بِالرُّغْمِ مِنْ – ...га қарамасдан.
10. بِصَرْفِ النَّظَرِ عَنْ – ...дан ташқари.
11. بِالنَّظَرِ إِلَى – сабабли.
12. نَظْرًا إِلَى – сабабли.
13. عَوَضًا عَنْ – ...нинг бадалига.
14. عَوَضًا لَ – ...нинг бадалига.
15. نَتِيجَةً لَ – натижасида.
16. بِوَاسِطَةِ – воситасида.
17. بِجَوَارِ – ёнида.
18. فِي غَضُونِ – ...нинг давомида, мобайнида.

Юқоридагилардан ل ، ب ، ك – предлоглари ва шу предлоглар билан тугаган мураккаб предлоглар ўзидан кейинги сўзга қўшиб ёзилади. Масалан:

بِالرَّيْثَةِ – перо билан, كَالسَّيْفِ – қиличдек.

ل – предлоги ال артикли билан келган сўзларга қўшилганида, артиклдаги васлани ҳамза (ئ) ёзувда тушиб қолади. Масалан:

لِلْحُكْمِ = لِ + الْحُكْمِ – ҳукм учун.

ل харфи билан бошланадиган сўзларга ل предлоги қўшилганида эса, ل харфи битта ёзилади ва у икки хил ўқилиши мумкин. Масалан:

لَلَّيْنِ = ل + اللَّيْنُ ; لَلَّيْنِ = ل + لَيْنٍ .

Қолган предлогларнинг барчаси ўздан кейинги сўздан ажратиб ёзилади.

Предлоглар асосан исм гуруҳидаги сўзларнинг олдида келади ва улар билан муносабатга киришади, лекин улар айрим феълларга ҳам ўз таъсирини ўтказиши мумкин. У ёки бу феъл ўздан кейин турган предлог билан боғлиқ ҳолда турли маъноларни билдириши мумкин.

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

ТҮРТИНЧИ МАТН

وراء الشجرة، بين النافذتين، خارج المدينة، قرب الجامعة، عبر الأثير،
داخل السيارة، بالسكر، للدرس، على المائدة، بالقلم، إلى الرئيس، لدى
الوزير، عن الترجمة، في الكلية، من الله، كالبدن، حتى الصباح، منذ الطفولة،
عبر المحيط، خلال شهرين، أمام الأستاذ، إزاء النافورة، فوق الخزانة، تحت
الأرض، عند المساء، حوالي كيلومتر، حول العالم، إزاء التمثال الكبير، خارج
القرية البعيدة، مع القهوة السوداء، حول القضايا المهمة، خلف المكتبة الجديدة،
خلال السنوات الأخيرة، كاهلال، حتى الساعات المتأخرة، بجوار البيت
الأبيض، عند الرئيس السابق، فوق المبنى الجديد، وراء الشجرتين الكبيرتين، أمام
الباب الأزرق، بين الطالبتين الجديدتين، تحت السماء الزرقاء، بالأقلام السوداء،

من القريتين القريبتين، في مصر، إلى سمرقند الجميلة، من المدارس القديمة، لدى الجامعة الجديدة، على الطاولة الحمراء، للتلاميذ المجتهدين، من الأشعار القديمة، في الوداع الأخير، إلى الرجوع الثاني، في الظلام، مجموعة من الكتب العلمية والأدبية، في ذلك السجن الرهيب، من وراء القضبان، بين التلميذات في تلك المدرسة الصغيرة، بصمت وهدوء ثقيلين، بابتسامة واثقة صافية، بدون مقدمات أو تمهيدات أو تحضيرات وبكلمات مبتورة قاطعة جاذة، أنا من هؤلاء لا من أولئك، ناحية مليئة بالأشجار، فلم يوليسى على الشاشة الصغيرة، تحت الأجنحة، أمام المحرك، أثناء الاحتراق، تلو هذه الأقوال المنتشرة، في تلك السينما، لأجل هذه التذكرة، عن المعطف الرخيص، لأجل البدلة الرمادية، بعد النصيحة الأخوية، من الفهم الحاد، من السيارات الغالية، لدى الأولاد الصغار، الاحترام شيء ضروري، اللون الرمادي نادر، للمشاركين الأعداء، قبل المباراة، العلم أغلى من المال، من تلك الفكرة الحمقاء، العقل والفهم والذكاء أشياء مفيدة.

78-маишқ. Қўйида берилган предлогли тургун бирик-маларни янги сўзлар ичидан топинг, уларнинг маъносига эътибор беринг ва ёдланг:

Яна кўришгунча,
кўпинча,
бир илож қилиб,
тезда,
гоҳ-гоҳ,
хусусан,
бор овоз билан,

кунлардан бир кун,
хайр, кўришгунча,
куёш нурлари,
албатта,
ҳеч бўлмаганда,
кайта.

79-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар
ширтирокида гап тузинг:

باتسامة واثقة، فلم بوليسي، بكلمات مبتورة، الكتب العلمية، خارج
القرية، أشياء مفيدة، أولاد صغار، نصيحة أخوية، بالطبع، في يوم من الأيام،
مع السلامة، بين الفينة والأخرى، خيوط من الشمس، إلى اللقاء الجديد،
بطريقة أو أخرى، بصوت مرتفع، البيت الأبيض، سنوات أخيرة، تمثال كبير،
أشعار قديمة، قهوة سوداء، سمرقند الجميلة، قضايا مهمة، مدارس قديمة،
بصمت ثقيل، شيء ضروري.

80-машқ. Қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг:

1. Икки узок кишлокдан.
2. Чиройли шахарларга.
3. Икки кенг кўча орасида.
4. Ўқитувчилар (мз.) кар-
шисида.
5. Оқ катта бино олдида.
6. Сўнгги икки ой
давомида.
7. Бу қийин савол орқасида.
8. Фарзандлар
билан бирга.
9. Ўша эски китоб ичида.
10. Ўша янги
бошликлар хузурида.
11. Янги зангор қалам билан.
12. Бу муҳим масала ҳақида.
13. Оқ деворлар устида.
14. Катта денгиз остида.
15. Ўша қора машина орқа-
сида.
16. Ўрганиш борасида.
17. Қадимги мухтарам
олимлар хузурида.
18. Бу тор хона ичида.
19. Ўша
иккита янги мактаб ташқарисида.
20. Икки соатдан
кейин.
21. Кичкина дарё яқинида.
22. Ўша икки заводда.
23. Шу икки фабрикадан.
24. Яшил дарахтлар атрофида.
25. Тошкентдан Қоҳирага.
26. Хитойдан Ироққача.

БЕШИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|---|--|
| أَحَدٌ <i>мн.</i> бир, битта | بَلَدٌ <i>кўп.</i> ўлка |
| آخِرٌ <i>кўп.</i> охири | بَيْتٌ <i>кўп.</i> уй |
| أَدَبٌ <i>кўп.</i> адабиёт | تَارِيخٌ тарих |
| إِدْرِيسُ <i>ат. от</i> Идрис | مَشْكٌ <i>кўп.</i> машк |
| إِذَاعَةٌ радиоэшиттириш | مَدْرَسَةٌ ўрта (<i>мактаб</i>) |
| اسْتِشْرَاقٌ шарқшунослик | جَامِعَةُ عَيْنِ الشَّمْسِ Айнушшамс |
| اسْتِقْبَالٌ қабул қилиш | университети (<i>Қоҳирада</i>) |
| أَصْلٌ насл, келиб чиқиш, зот | جَامِعَةُ اللُّغَاتِ الْعَالَمِيَّةِ Жаҳон |
| أَكْبَرٌ энг катта | тиллари университети |
| أُمٌّ ёки | جُدًّا жуда |
| أُمٌّ <i>кўп.</i> она | جُدْرًا <i>кўп.</i> девор |
| امْتِحَانٌ имтиҳон | جُمْهُورِيَّةٌ республика |
| الآن ҳозир | جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةِ Миср Араб |
| أَنَا <i>мен</i> яхшиман | Республикаси |
| إِنْسَانٌ <i>кўп.</i> инсон | حَدِيثٌ янги, замонавий |
| أَهْمِيَّةٌ аҳамият | حَدِيقَةٌ <i>кўп.</i> боғ, парк |
| أَوَّلٌ <i>мн.</i> биринчи | حَرِيْنٌ ғамгин |
| بَاكِرٌ эрта, барвақт; ~ <i>صَبَاحٌ</i> - | الْحَمْدُ لِلَّهِ Оллоҳга шукр |
| эрта тонг | حَالٌ <i>кўп.</i> ҳол, ҳол-аҳвол |
| بَحْرٌ <i>кўп.</i> денгиз | حَاصٌّ ...га алоқадор |
| بَعْضٌ баъзи | خَيْرٌ <i>кўп.</i> яхши |
| | ذَائِلِيٌّ ички |

ذُولِي халқаро
رِيَاضِي спортга тегишли
زُورَارْ кўп. زُورَارْ зиёратчи
زَّرَع экин, қишлоқ хўжалиги
زَمِيل кўп. زَمَلَاءُ ҳамкасб
زَهْرَاءُ кўп. زُهْرَاءُ гул
سُورَةٌ доска
فِي ~ - فِي سَبِيل кўп. سَبِيل йўл; -
..ни деб, йўлида
سَلْم тинчлик
شَاق машаққатли
شَجَرَاءُ кўп. أَشْجَارٌ дарахт
شَرَف шараф
شَرْق шарқ
شَفِيق ат. от Шафиқ
شُكْرًا раҳмат! أَلْف! минг
раҳмат!
شَكْل кўп. أَشْكَالٌ шакл
صَارُوح кўп. صَوَارِيحُ ракета
صَحْفَاءُ кўп. صُحُفٌ газета
صَدِيق кўп. أَصْدِقَاءُ дўст, ўртоқ
صَوْت кўп. أَصْوَاتٌ овоз
صَوْتُ الْعَرَب «Араблар овози»
(Қоҳира радиоси канали)

صُورَةٌ кўп. صُورٌ расм, сурат
طَبُّ таботат, тиббиёт
عَالِي - الْعَالِي مَن. عَالِيَةٌ баланд
عَدَدٌ сон, санок
عَدَدَةٌ كَبِيرَةٌ مِّنْ... кўпгина, кўп
عَدَةٌ бир неча
عَرَبِيٌّ الْأَصْلُ ҳақиқий араб,
келиб чиқиши араб
عَرِيضٌ кенг
عَمَلٌ кўп. أَعْمَالٌ иш
عَمِيدٌ декан
عَيْنٌ кўп. عَيْنٌ кўз
عَيْتَانٌ кўп. فَيْتَانٌ йигит
فُسْتَانٌ кўп. فُسَاتِينٌ кўйлак
فِي الْأَيَّامِ الْقَلِيلَةِ الْمُقْبِلَةِ яқин
кунларда
قَامَةٌ қомат, гавда
قَدَمٌ кўп. أَقْدَامٌ оёқ, оёқнинг
ости
قِرَاءَةٌ ўқиш
قُرْآنٌ Қуръон
قِسْمٌ кўп. أَقْسَامٌ қисм, бўлим
قَلِيلًا бир оз миқдорда
قَمَرٌ кўп. أَقْمَارٌ ой (осмондаги)

كَرِيم кимматбаҳо, муқаддас
 كَلِمَةُ الْأَدَب الْأُورُزْبَكِيَّة ʻузбек
 филологияси факультети
 لَا يَأُك («ҳа»нинг акси)
 مُتَعَدِّد бир неча
 مُنْفَع очилган (гул)
 مُحَاكِمَةٌ муҳокама, мунозара
 مُحِبَّ Ӏхлосманд, мухлис
 مُسَطَّرَةٌ кўп. مُسَاطِرٌ чизғич
 مُشْكَلَةٌ кўп. مُشَاكِلٌ муаммо
 مُشْمَشَةٌ бир дона ўрик
 مُعْهَد кўп. مُعَاهَدٌ институт
 مُفْتَوِّح очик

مُقْبَل келгуси, келаси
 مُنَاطِق гапирувчи
 مُنْصَبٌ кўп. مُنْصُوصٌ матн, текст
 نَعَم ҳа
 نَادٍ кўп. أَوْدِيَّة водий
 وَاقِعٌ жойлашган
 وَجْه кўп. وَجُوهٌ юз, бет
 وَرْدَةٌ атиргул
 وَطَنِيЙ миллий
 يَوْمٌ кўп. أَيَّامٌ кун
 الْيَوْمُ бугун

§ 35. МОСЛАШМАГАН АНИҚЛОВЧИ (ИЗОФА)

Араб тилида мослашган аниқловчи кўпинча ўзбек тилидаги сифатловчи аниқловчиларга ўхшаб кетса, ўзбек тилидаги қаратқичли аниқловчиларга («шаҳарнинг дарвозаси», «факультет студенти» каби) кўпроқ мос келадиган ибора мослашмаган аниқловчидир. Мослашмаган аниқловчи билан аниқланмишдан ташкил топган бирикма араб тилида إِضَافَةٌ – ’идафатун – изофа дейилиб, уни ташкил этувчи аниқланмиш مُضَافٌ - мудафун – музоф, мослашмаган аниқловчи эса مُضَافٌ إِلَيْهِ

мудāфун ʼилайҳи – музоф илайҳи деб юритилади. Бундан кейин ушбу дарсликда ҳам шу терминлар қўлланилади.

Изофада музоф илайҳи мослашган аниқловчи каби аниқлан-мишдан кейин келади, лекин улар ўртасида тўрт жиҳат бўйича мослашиш мавжуд эмас. Аксинча, изофада музоф билан музоф илайҳининг ўзаро муносабатга киришувининг бошқача характери мавжуд, яъни музоф ال артиклисиз ва танвин қўшимчасисиз келади, музоф илайҳи эса ҳар доим қаратқич келишигида келади. Масалан:

کتاب طالب – (номаълум) студентнинг китоби.

باب بيت – (номаълум) уйнинг эшиги.

Музоф ال артиклини қабул қилмайди. Унинг аниқноаниклиги музоф илайҳининг ҳолатига боғлиқ. Агар музоф илайҳи аниқ ҳолатда бўлса, музоф ҳам аниқ ҳолатда ҳисобланади. Масалан:

كتاب الطالب – (маълум) студентнинг (маълум) китоби.

باب البيت – (маълум) уйнинг (маълум) эшиги.

Гапдаги вазифасига қараб, изофа ҳар уч келишикда келиши мумкин. Бунда фақат изофанинг музоф қисми келишикда турланади, музоф илайҳининг келишиги ўзгармайди. Масалан:

| № | Келишиклар | Ноаниқ ҳолатда | Аниқ ҳолатда |
|---|-------------------|----------------|--------------|
| 1 | Бош келишик | کتاب طالب | کتاب الطالب |
| 2 | Қаратқич келишиги | کتاب طالب | کتاب الطالب |
| 3 | Тушум келишиги | کتاب طالب | کتاب الطالب |

Араб тилида куйидаги бешта сўз бирлик сонда келиб, изофанинг музофи вазифасини бажарганида, унинг келишиги ҳаракатлар билан эмас, ҳарфлар ёрдамида шаклланади:

أَبٌ – ота, حَمٌّ – кайната, أَخٌ – ини,
 هَنَّ – нарса, ذُو – соҳиб(и), эга(си).

| № | Келишиклар | Аниқ ҳолатда | Ноаниқ ҳолатда |
|---|-------------------|------------------|----------------|
| 1 | Бош келишик | أَبُو الطَّالِبِ | أَبُو طَالِبٍ |
| 2 | Қараткич келишиги | أَبِي الطَّالِبِ | أَبِي طَالِبٍ |
| 3 | Тушум келишиги | أَبَا الطَّالِبِ | أَبَا طَالِبٍ |

Эслатма. Бу сўзлар иккилик ёки кўплик сонда бўлганида, улар умумий коида асосида турланади.

Бу сўзлар ичидан ذُو сўзи ўзидан кейинги музоф илай-хи билан қўшилиб, «қандай, қанақа?» саволларига жавоб бўладиган мураккаб аниқловчини ташкил этади ва бинобарин ўзидан олдинги сўзнинг мослашган аниқловчиси вазифасини бажаради. Аниқланмиш билан бу бирикманинг мослашуви мазкур ذُو сўзи ёрдамида амалга ошади. Демак, ذُو сўзи сонда, жинсда ва келишикда турлича шаклга киради. Унинг турланиши куйидагича бўлади:

| Сон | Жинс | Бош келишик | Қараткич келишиги | Тушум келишиги |
|---------|------|-------------|-------------------|----------------|
| бирлик | мз. | ذُو | ذِي | ذَا |
| | мн. | ذَاتُ | ذَات | ذَات |
| иккилик | мз. | ذَوَا | ذَوِي | ذَوِي |
| | мн. | ذَوَاتَا | ذَوَاتِي | ذَوَاتِي |
| кўплик | мз. | ذَوُو | ذَوِي | ذَوِي |
| | мн. | ذَوَاتُ | ذَوَات | ذَوَات |

Масалан:

ذُو الْأَدَبِ – одобли ўқувчи,

ذَوَا الْأَدَبِ – иккита одобли ўқувчи,

ذَوُو الْأَدَبِ – одобли ўқувчилар,

مِنَ الذَّمِيمِ ذِي الْأَدَبِ – одобли ўқувчидан,

مِنَ الذَّمِيمِينَ ذَوِي الْأَدَبِ – иккита одобли ўқувчидан,

مِنَ التَّلَامِيذِ ذَوِي الْأَدَبِ – одобли ўқувчилардан.

الطَّالِبَةُ ذَاتُ الْأَدَبِ – одобли талаба қиз,

الطَّالِبَاتُ ذَوَاتَا الْأَدَبِ – иккита одобли талаба қиз,

الطَّالِبَاتُ ذَوَاتُ الْأَدَبِ – одобли талаба қизлар,

إِلَى الطَّالِبَةِ ذَاتِ الْأَدَبِ – одобли талаба қизга,

إِلَى الطَّالِبَاتِينَ ذَوَاتِي الْأَدَبِ – иккита одобли талаба қизга,

إِلَى الطَّالِبَاتِ ذَوَاتِ الْأَدَبِ – одобли талаба қизларга.

Агар музоф иккиликдаги ёки музаккар тўғри кўп-ликдаги отдан иборат бўлса, сўз охиридаги ن ёки ن кўшимчалари тушиб қолади.

| № | Келишиклар | Иккилик мз. | Иккилик мн. | Тўғри кўплик мз. |
|---|-------------------|---------------------|-----------------------|----------------------|
| 1 | Бош келишик | كِتَابُ الطَّالِبِ | مَجَلَّتْ الطَّالِبِ | فَلَاحُ الْقَرْيَةِ |
| 2 | Қаратқич келишиги | كِتَابِي الطَّالِبِ | مَجَلَّتِي الطَّالِبِ | فَلَاحِي الْقَرْيَةِ |
| 3 | Тушум келишиги | كِتَابِي الطَّالِبِ | مَجَلَّتِي الطَّالِبِ | فَلَاحِي الْقَرْيَةِ |

Агар музоф муаннас тўғри кўплик ёки синик кўпликдаги отдан иборат бўлса, келишикларда умумий конда бўйича турланади:

طَالِبَاتُ الْكَلْبَةِ – факультет талаба қизлари.

أَقْلَامُ التَّلْمِيذِ – ўқувчининг ручкалари.

Баъзан изофа уч ва ундан ортиқ сўздан иборат бўлиши мумкин. Бунда ўртадаги сўзлар ўзидан олдинги сўзга нисбатан музоф илайҳи, ўзидан кейинги сўз учун эса музоф вазифасини бажаради ва шунинг учун ўзида ҳам музофлик, ҳам музоф илайҳилик хусусиятларини мужассамлаштирган бўлади яъни ^ج артиклини қабул қилмаган ва қаратқич келишигида бўлади. Масалан:

كِتَابُ مُدْرَسِ الْمَدْرَسَةِ – мактаб ўқитувчиси китоби,

بَيْتُ أَسْتَاذِ مَعْهَدِ الطَّبِّ – тиббиёт институти профессорининг уйи.

Бундай иборалар изофа занжири деб юритилади.

Гоҳо изофада музофнинг ёки музоф илайҳининг ўзига яраша мослашган аниқловчиси ҳам бор бўлиши мумкин. Агар музофнинг мослашган аниқловчиси мавжуд бўлса, у музоф илайҳидан кейин келади:

لِبَاسُ الْفَلَّاحِ الْجَدِيدِ – дехқоннинг янги кийими,

غُرْفَةُ الطَّالِبِ الْوَّاسِعَةِ – талабанинг кенг хонаси.

Музофнинг мослашган аниқловчиси ўзидан олдин келадиган аниқловчи бўлганида ҳам у музоф илайҳидан кейин келади. Масалан:

لِبَاسِ الْفَلَّاحِ هَذَا – деҳқоннинг бу кийими,

غُرْفَةُ الطَّالِبِ تِلْكَ – талабанинг ўша хонаси.

Агар мослашган аниқловчи музоф илайҳига тегишли бўлса, у умумий қоида бўйича ифодаланади. Масалан:

لباس هذا الفلاح – Бу деҳқоннинг кийими...

غرفة ذلك الطالب – Ўша талабанинг хонаси... .

Агар изофада ҳам музоф, ҳам музоф илайҳи мослашган аниқловчига эга бўлса, аввал изофа, сўнг музоф илайҳининг, ундан сўнг музофнинг мослашган аниқловчилари келади. Масалан:

دَفْتَرُ الطَّالِبِ الْمُجْتَهِدِ الْجَدِيدِ – Тиришқоқ талабанинг янги дафтари.

مِحْفَظَةُ التَّلْمِيذَاتِ الْعَاقِلَاتِ هَذِهِ – Ақлли ўқувчи қизларнинг бу портфели.

Изофа билан келган мослашган аниқловчилар, хусусан музоф билан музоф илайҳининг жинси бир хил бўлса ёки изофа занжири бўлганида кўп чалкашликларга сабаб бўлади. Шунинг учун бундай изофа бирикмаси **لِ، فِي، ب،** каби предлоглар ёрдамида изофа бўлмаган бирикмаларга айлантириб юборилади. Масалан:

Изофа – رِئَاسَةُ مَجْلِسِ الْجُمْهُورِيَّةِ الْجَدِيدَةِ الْأَعْلَى – янги республиканинг Олий мажлиси раёсати.

Изофа эмас – رِئَاسَةُ الْمَجْلِسِ الْأَعْلَى لِلْجُمْهُورِيَّةِ الْجَدِيدَةِ – янги республиканинг Олий мажлиси раёсати.

Изофа – كِتَابُ الدِّينِ الْإِسْلَامِيِّ الْمَقْدَسُ – Ислом динининг муқаддас китоби.

Изофа эмас – الْكِتَابُ الْمَقْدَسُ لِلدِّينِ الْإِسْلَامِيِّ – Ислом динининг муқаддас китоби.

Амалий машғулот учун топшириқлар

81-машқ. Қуйидаги сўзлардан изофа ҳосил қилинг ва маъносини тушунтиринг:

1. Мактаб, ҳовли. 2. Факультет, бино. 3. Фотима, пальто. 4. Аҳмад, китоб. 5. Китоб, саҳифа. 6. Университет, ўқитувчилар. 7. Деҳқон (мз.), уй. 8. Уй, эшик. 9. Ёзувчи, китоб. 10. Мактаб, кутубхона. 11. Ўқувчилар, столлар. 12. Фабрика, ишчилар. 13. Толиба қиз, ўртоқ. 14. Декан, хона. 15. Араб тили, дарс. 16. Самарканд, музлаткич. 17. Тошкент, денгиз. 18. Наманган, олма. 19. Салим, бобо. 20. Завод, ишчи. 21. Фабрика, ишчи (мн.). 22. Ўқувчи, ота. 23. Салима, ини. 24. Ўзбекистон, санъаткор (мз.). 25. Фотима, қайнота.

82-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Ёш болалар; қимматбаҳо автомобиллар; кулранг костюм; тарқалиб кетган гап; онда-сонда; бир илож қилиб; албатта; бор овоз билан; зудлик билан; яна кўришгунча; қуёш нурлари; кўпинча; кандсиз қаҳва; кўришгунча; қайта; янги мактаб; эски бино; кўрқинчли қамокхона; сўнгги видолашув; мовий осмон; катта ҳайкал; қора қалам; бадий китоблар; иккинчи қайтиш; гўзал Наманган; янги шеърлар; охириги йиллар.

83-машқ. Қўйидаги изофаларнинг ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) طالب الجامعة. 2) تلميذة المدرسة. 3) بدلة الشاب. 4) فستان الشابة.
- 5) طلاب القسم العربي. 6) فلاحات القرية المجتهدات. 7) غرفة أستاذ الكلية.
- 8) مبنى جامعة تمشان. 9) يد الفلاح الذهبية. 10) طالبات السنة الأولى. 11) كلية اللغات الشرقية.
- 12) غرفة الدرس. 13) باب العرفة الكبير. 14) نافذة العرفة الصغيرة.
- 15) نافذتا البيت المفتوحتان. 16) طالبات الكلية اخديدة الشيطات.
- 17) معلموالمدرسة الجديدة. 18) مترجمواللغة العربية. 19) ملاحوالبحر الأحمر المجتهدون.
- 20) أخومحمود الأكبر. 21) سيارة الموظف القديمة. 22) جامعة تمشان الجديدة.
- 23) كلية العلوم الشرقية. 24) من طالبي الكلية. 25) إلى مؤرخي الجامعة المشهورين.

84-машқ. Қўйидаги бирикмаларни арабчага ўғиринг:

1. Қишлоқ окшоми. 2. Тоғ ҳавоси. 3. Ўрмон дарахтлари. 4. Ўқитувчининг кизил қалами. 5. Денгизчининг костюми. 6. Университетнинг янги ўқитувчиси (мз.). 7. Янги университетнинг ўқитувчиси (мз.). 8. Ўқувчинини (мз) иккита қўли. 9. Ўқитувчининг (мн.) иккита китоби. 10. Студентнинг (мн.) янги столи. 11. Институтнинг тиришқок талабалари. 12. Шаҳарнинг боғида. 13. Шаҳарнинг гўзал боғидан. 14. Гўзал шаҳарнинг боғига. 15. Ишчиларнинг фарзандлари. 16. Фаол ишчиларнинг тиришқок фарзандлари. 17. Ўша кўчанинг номи. 18. Бу шаҳарнинг эски номи. 19. Завод директори. 20. Фабриканинг ишчи аёллари ҳақида. 21. Ўқитувчилар хонаси. 22. Ўқитувчиларнинг янги хонаси. 23. Университет ўқитувчиларининг хонаси. 24. Иккита тарих ўқитувчиси билан бирга. 25. Янги факультетнинг кутубхонасига. 26. Факультетнинг янги кутубхонаси рўпара-сига.

§ 36. ИЗОФАНИНГ ВАЗИФАСИ

Юкорида кўрганимиздек, изофа бир предметнинг иккинчи предметга (шахсга) тегишли ёки мансуб эканлигини билдиради ва у ўзбек тилида қараткич келишиги билдирган маънога мосдир. Масалан:

غُرْفَةُ الطَّالِبِ - талабанинг хонаси,

بَابُ الْمَعْهَدِ - институт эшиги,

حَدِيقَةُ الْمَدِينَةِ - шаҳар парки.

Бундан ташқари изофа яна қуйидаги грамматик маъноларни ифодалаши мумкин:

1. Предметнинг ишланган материални билдиради. Бунда предмет музоф, предмет ишланган материал музоф илайҳи ўрнида келади:

بَيْتٌ خَشَبٍ - ёғоч уй,

سَاعَةٌ ذَهَبٍ - олтин соат,

رِيشَةٌ فُؤَادٍ - пўлат перо.

2. «Нил дарёси», «Ўзбекистон жумҳурияти» каби изоҳловчи-изоҳланмиш муносабатини ифодалайди. Бунда изоҳловчи музоф, изоҳланмиш музоф илайҳи ўрнида келади. Масалан:

نَهْرٌ دَجَلَةٌ - Дажла дарёси,

مَدِينَةٌ طَرَابُلُسٌ - Триполи шаҳри,

صَحِيفَةٌ الْأَهْرَامِ - «Ал-аҳром» газетаси,

مَجَلَّةٌ الرِّيَاضَةِ - «Ар-рийода» журнали.

3. Бутуннинг қисмини ифодалайди. Бунда جمع - барча, عِدَّةٌ - бир неча, شَيْءٌ - барча, بَعْضٌ - айрим, كُلٌّ -

ҳамма. ҳар бир каби сўзлар музоф, бутунни ифодаловчи сўз эса кўпликда музоф илайҳи бўлиб келади. Масалан:

بَعْضُ الْكُتُبِ – баъзи китоблар,

شَيْءٌ أَلْمِيادِينَ – барча соҳалар,

عِدَّةٌ أَقْسَامِ – бир неча қисмлар,

كُلُّ الطُّدَابِ – барча талабалар.

Эслағма. Агар музоф илайҳи кўпликда ва аниқ ҳолатда бўлса, كُلُّ сўзи «барча», «ҳамма», музоф илайҳи бирликда ва ноаниқ ҳолатда бўлса, «ҳар бир» сўзи маъносини билдиради. Масалан:

كُلُّ النَّاسِ – барча одамлар,

كُلُّ الْإِنْسَانِ – ҳар бир инсон.

4. Агар музоф ўтимли феълдан шаклланган сифатдош ёки ҳаракат номидан иборат бўлса, музоф илайҳи шу сифатдош ёки ҳаракат номининг воситасиз тўлдирувчисини билдиради. Масалан:

شَرِبَ الْمَاءِ – сув(ни) ичиш,

تَطْوِيرُ الْعِلَاقَةِ – алоқани ривожлантириш,

مُفَسِّرُ الْقُرْآنِ – Қуръонни тафсир қилувчи.

5. Баъзан музоф илайҳи иш-ҳаракатнинг ёки отнинг пайтини билдириши мумкин. Масалан:

غَطَّلَ الشَّيْءَ – қишки каникул,

رَحَلَةَ الشَّيْءِ وَالصَّيْفِ – қишки ва ёзги саёҳат,

إِذَاعَةُ الْمَسَاءِ – окшомги эшиттириш.

6. Гоҳо музоф ўрнида сифат ёки сифат вазифасидаги бошқа сўз келиши мумкин. Бундай изофадаги музоф

илайҳи ўша сифат билдирган белгининг доирасини чегаралаб келади. Масалан:

طَوِيلُ الْقَامَةِ – комати узун (узун коматли),

حَسَنُ الْوَجْهِ – юзи чиройли (гўзал юзли),

حَسَنُ الْخُلُقِ – хулки чиройли (чиройли хулкли).

Бу мисоллардан кўриниб турибдики, юқоридаги изофаларнинг ўзи бутунлигича қандай, қанақа саволларига жавоб бўлади ва бошқа бирор отнинг аникловчиси бўлиб келади. Шунинг учун бу изофанинг музофи ўзидан олдин аниқланмиш бўлиб келган от билан жинсда, сонда, келишиқда мослашади.

Изофадан олдинги от музаккар бўлса, қуйидагича турланади:

| № | Келишиқлар | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|---|---------------|----------------------------|---------------------------------|------------------------------|
| 1 | Бош кел. | رَجُلٌ طَوِيلٌ الْقَامَةِ | رَجُلَانِ طَوِيلَا الْقَامَةِ | رِجَالٌ طَوَالٌ الْقَامَةِ |
| 2 | Қаратқич кел. | رَجُلٍ طَوِيلٍ الْقَامَةِ | رَجُلَيْنِ طَوِيلَيِ الْقَامَةِ | رِجَالٍ طَوَالٍ الْقَامَةِ |
| 3 | Тушум кел. | رَجُلًا طَوِيلَ الْقَامَةِ | رَجُلَيْنِ طَوِيلَيِ الْقَامَةِ | رِجَالًا طَوَالًا الْقَامَةِ |

Изофадан олдинги от муаннас бўлса, қуйидагича турланади:

| № | Келишиқлар | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|---|---------------|------------------------------|---------------------------------------|--------------------------------|
| 1 | Бош кел. | شَابَةٌ طَوِيلَةٌ الْقَامَةِ | شَابَتَانِ طَوِيلَتَا الْقَامَةِ | شَابَاتٌ طَوِيلَاتٌ الْقَامَةِ |
| 2 | Қаратқич кел. | شَابَةٍ طَوِيلَةٍ الْقَامَةِ | شَابَتَيْنِ طَوِيلَتَيْ الْقَامَةِ | شَابَاتٍ طَوِيلَاتٍ الْقَامَةِ |
| 3 | Тушум кел. | شَابَةً طَوِيلَةَ الْقَامَةِ | شَابَتَيْنِ طَوِيلَتَيْ الْقَامَةِ | شَابَاتٍ طَوِيلَاتٍ الْقَامَةِ |

Бу маънодаги изофанинг бошқаларидан фарқи шуки, ўзидан олдинги от аниқ ҳолатда бўлса, изофанинг музофи ҳам ал арткилини қабул қилиши керак. Масалан:

الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الْقَامَةُ → رَجُلٌ طَوِيلٌ الْقَامَةُ

الشَّابَّةُ الطَّوِيلَةُ الْقَامَةُ → شَابَّةٌ طَوِيلَةٌ الْقَامَةُ

Амалий машғулот учун топшириқлар

85-машқ. Қуйидаги ибораларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كل الطالبات. 2) جميع المدن. 3) مجلة الثقافة الوطنية. 4) في صحيفة الجمهورية. 5) من إذاعة صوت العرب. 6) قراءة القرآن الكريم. 7) من عدة أيام. 8) الصديق الحسن الخلق. 9) إلى مدينة دمشق. 10) في بعض الكليات. 11) تلميذة قصيرة القامة. 12) شابة سوداء العينين. 13) شابان حسنا الوجه. 14) جمهورية أوزبكستان. 15) من كل مرآة. 16) دبلة ذهب. 17) إذاعة الصباح. 18) رجل عربي الأصل. 19) في نهر النيل. 20) من جميع الطلاب والطالبات. 21) جريدة المساء اللبنانية. 22) مجلة السعادة الأوزبكية.

86-машқ. Музоф қисмини бирлик, иккилик ва кўплик вариантларида олган ҳолда қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг:

1. Университетнинг тиришқок студенти (мз.). 2. Бўйи узун дехқон аёл. 3. Шаҳарнинг иккита чиройли паркидан. 4. Биринчи курснинг янги талабасига (мз.). 5. Араб

тили ўқитувчисидан (мн.). 6. Бу араб дехконининг инисида. 7. Ҳавоси яхши қишлоқ. 8. Кўп қаватли уйда. 9. Серсув шаҳардан. 10. Гўзал юзли қиз.

87-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ҳар бир инсонда ақл бор. 2. Факультет профессорининг хонаси ўша бинодадир. 3. Ўқитувчининг янги квартираси шаҳар ташқарисидадир. 4. Тарих ўқитувчисининг янги қора машинаси бор. 5. Ўша эски заводнинг инженери тиришқок йигитдир. 6. Дехконнинг (мз.) янги костюми жундандир. 7. Айрим қадимий китобларда фойдали гаплар бор. 8. Қоҳира шаҳри Миср пойтахтидир. 9. Бўйи узун инженерда (мз.) иккита янги журнал бор. 10. Қора кўз толибалар аудиторияда кўпдирлар. 11. Иккита хулқи яхши таржимон (мз.) Наманган шаҳридан дир. 12. Нил дарёсининг суви чучукдир. 13. Тошкент денгизида бир неча кемалар бор. 14. Наманган университетининг талабалари барча шаҳар ва қишлоқлардан дир. 15. Марказий Осиё ўлкалари чиройли ва серсувдир. 16. Баланд фонтан қаршисида катта уй бор. 17. Меҳмонларни кутиб олиш муҳим ишдир. 18. Икки мамлакат ўртасидаги алоқани ривожлантириш икки томон учун фойдалидир. 19. Толиба қиз холасининг ўғли денгизчидир. 20. Барча араб ва инглиз тили ўқитувчилари бошлиқ хонасидадирлар. 21. Ўзбекистон жумҳурияти мустақил республикадир.

88-машқ. Қуйидаги гап ва ибораларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

1) صاروخ ذواجنحة. 2) المحرك ذوالاحتراق الداخلي منتشر جدًا في العالم.
3) وادي فرغانة واد ذوزرع. 4) مدرسوكليتنا ذووالعقل والأخلاق الحسنة.

- 5) تذكرة هذه السينما ذات أشكال متعددة. 6) الشابة ذات الشعر الرمادي من طشقند. 7) هذه الصديقة من الرجال ذوى الفهم والعقل. 8) تلك الهدايا الثمينة للأمهات ذوات الأولاد الصغار. 9) هاتان الصيقتان ذواتا الشرف والاحترام من جامعة القاهرة. 10) عليشير نوائي شاعر ذواللسانين. 11) في البلد كثير من الشعراء ذوى اللسانين الأوزبكي والتاجكي. 12) في ذلك الكتاب الجديد عدد كبير من الصور ذات الألوان. 13) أحد الأقارب مشترك في المباراة الرياضية ذات الأهمية الكبيرة. 14) ذووالعقل عقلاء. 15) هؤلاء الناس ذووالأموال. 16) تانك المدرستان ذواتا خلق حسن. 17) هذه الفكرة الجميلة من التلميذات ذوات الذكاء.

§ 37. ҚЎШИЛИБ ЁЗИЛУВЧИ – БИРИКМА ОЛМОШЛАР

Кишилик олмошларининг иккинчи тури бирикма олмошлар дейилади ва улар у ёки бу сўздан кейин шу сўзга қўшиб ёзилади. Бирикма олмошлар қайси сўзга қўшилиб келганига боғлиқ ҳолда ўзбек тилидаги бош келишиқдан бошқа бешта келишиқдаги кишилик олмошларидан бирини билдиради (масалан: менда, сендан, унинг, уларга, бизни ва ҳ.з.).

Бирикма олмошлар отга, предлогларга, феълга ва юкламаларга қўшилиб келиши мумкин.

Бирикма олмошлар қуйидаги шаклга эга:

| Шахс | Жинс | Бирлик | | Иккилик | | Кўплик | |
|------|------|---------|----------|----------|----------|-----------|----------|
| | | аж.олм. | қўш.олм. | аж.олм. | қўш.олм. | аж.олм. | қўш.олм. |
| III | МЗ | هُوَ | هُ — | هُمَا | هُمَا — | هُم | هُم — |
| | МН | هِيَ | هَا — | هُمَا | هُمَا — | هُنَّ | هُنَّ — |
| II | МЗ | أَنْتَ | كَ — | أَنْتَما | كُما — | أَنْتُمْ | كُمْ — |
| | МН | أَنْتِ | كَ — | أَنْتَما | كُما — | أَنْتُنَّ | كُنَّ — |
| I | МЗ | أَنَا | — | | | نَحْنُ | — |
| | МН | | — | | | | — |

§ 38. ОТГА ҚЎШИЛУВЧИ ОЛМОШЛАР

Отга қўшилувчи олмошлар одатда эгаликни билдиради ва ўзбек тилида эгалик аффикслари бажарган вазифаларни бажаради (-им, -инг, -и, -си). Бошқача айтганда, қаратқич келишигида келган кишилик олмошлари билан вазифадодир (менинг ...им, сенинг ...инг, унинг ...си (и) ва ҳ.з.). Масалан:

بَيْتٌ → بَيْتُهُ — унинг (мз) уйи ёки уйи,

شَعْبٌ → شَعْبُكَ — сенинг (мз) халқинг ёки халқинг.

«Та марбута» ҳарфи билан тугаган отларга бу олмошлар қўшилганида, у «та мамдуда»га ўзгариб кетади.

Масалан:

غُرْفَةٌ → غُرْفَتُهَا — унинг (мн) хонаси,

كَلِيَّةٌ → كَلِيَّتُنَا — бизнинг факультетимиз.

«Алиф максура» ҳарфи билан тугаган отларга олмошлар қўшилганида, у «алиф» га ўзгаради. Масалан:

مُسْتَشْفَى → مُسْتَشْفَاكُمْ — сизларнинг (мз) шифохонангиз,

ذِكْرِي → ذِكْرَاهَا — унинг (мн) хотираси.

Олмош қўшилиб келган отларни изофа сифатида тасаввур қилиш керак. Бунда от музоф, қўшилиб келган олмош музоф илайҳи вазифасини бажаради. Масалан:

دَفْرُهَا → دَفْرُ فَاطِمَةَ , كِتَابُهُ → كِتَابُ مُحَمَّدٍ

Демак от музоф сифатида ҳар уч келишида келиши мумкин. Келишик бирикма олмошдан олдинги қўшимча билан ифодаланadi.

Бош к. يَتِكَ – сенинг (мз) уйинг,

Қар. к. فِي يَتِكَ – сенинг (мз) уйингда,

Туш. к. يَتِكَ – сенинг (мз) уйингни.

От қаратқич келишигида келганида ёки «-ай» қўшимчаси билан тугганида, III шахс бирикма олмошларидаги «у» товуши «и» товушига ўзгаради. Масалан:

هُم - → ه - هُم - → ه -
هُنَّ - → هُن - هُمَا - → هُمَا -

Масалан:

فِي يَتِهِم → فِي يَتِهِم فِي يَتِهِم → فِي يَتِهِم
فِي يَتِيهِنَّ → فِي يَتِيهِنَّ فِي يَتِيهِنَّ → فِي يَتِيهِنَّ

I шахс бирлик олмоши қўшилганида, от ҳар уч келишида бир хил кўринишда бўлади. Масалан:

Бош к. غُرْفَتِي – менинг хонам,

Қар.к. فِي غُرْفَتِي – менинг хонамда,

Туш.к. غُرْفَتِي – менинг хонамни.

Юқорида айтилганидек, олмош қўшилган от изофа-нинг музофи билан бир хил мавқеда тургани сабабли, отнинг мослашган аниқловчиси мавжуд бўлса, у олмошдан кейин умумий қоидага мувофиқ аниқ ҳолатда

келади, чунки музоф илайхи ўрнида келувчи олмошлар табиатан аниқ ҳолатдадир. Масалан:

унинг (мз) уйи – **بَيْتُهُ** ,

унинг (мз) янги уйи – **بَيْتُهُ الْجَدِيدُ** ,

унинг (мз) бу уйи – **بَيْتُهُ هَذَا**

От иккилик ёки музаккар тўғри кўпликда бўлса, олмош изофа коидаси асосида қўшилади. Масалан:

Бош к. **غُرْفَتَانِ → غُرْفَتَاهُ** – унинг (мз) икки хонаси,

Қар. к. **فِي غُرْفَتَيْنِ → فِي غُرْفَتَيْهِ** – унинг (мз) икки хонасида,

Туш. к. **رَأَيْتُ غُرْفَتَيْنِ → رَأَيْتُ غُرْفَتَيْهِ** – унинг (мз) икки хонасини кўрдим.

Бош к. **مُعَلِّمَانِ → مُعَلِّمَاهَا** – унинг (мн) икки домласи,

Қар. к. **مِنْ مُعَلِّمَيْنِ → مِنْ مُعَلِّمَيْهَا** – унинг (мн) икки домласидан,

Туш. к. **رَأَيْتُ مُعَلِّمَيْنِ → رَأَيْتُ مُعَلِّمَيْهَا** – унинг (мн) икки домласини кўрдим.

I шахс бирлик олмоши иккилик ва музаккар тўғри кўпликдаги отга қўшилганида, -йа деб ўқилади.

Масалан:

Бош к. **كِتَابَانِ → كِتَابَايَ** – иккита китобим,

Қар. к. **فِي كِتَابَيْنِ → فِي كِتَابَايَ** – иккита китобимда,

Туш. к. **رَأَيْتُ كِتَابَيْنِ → رَأَيْتُ كِتَابَايَ** – иккита китобимни кўрдим.

89-машқ. Қуйидаги ибораларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) مجلتنا. 2) جريدتهن. 3) في بيوتهم. 4) إلى أولاده. 5) عند تلميذتنا.
- 6) من غرفتيهما. 7) إلى مدفن. 8) عن مدعاكم. 9) قرب جامعكم.
- 10) خارج رغبتك. 11) تحت أقدامهن. 12) وراء جدرانها. 13) أمام آبائنا.
- 14) مع زملائهم. 15) إزاء نافذتها.

90-машқ. Қуйидаги изофаларнинг музоф илайҳи қисмини мос келувчи олмошлар билан алмаштиринг:

Мисол: مَحْفَظَاتُ التَّلَامِيذِ ← مَحْفَظَاتُهُمْ

- 1) عاصمة مصر. 2) لأجل دراسة اللغة العربية. 3) من مهندس المصنع.
- 4) إلى مدرس التاريخ. 5) في شقة المدرس الجديدة. 6) عميد الكلية السابق.
- 7) إلى طلاب الجامعة الجدد. 8) استقبال الضيوف. 9) بيت الطالبات.
- 10) محاكمة اللغتين. 11) فلاحوا القرية. 12) جامعة ثنغان. 13) مدرسو
- الجامعة. 14) كتب الطلاب. 15) دفاتر الطالبات. 16) قلما التلميذين.
- 17) بمسطرتي التلميذتين. 18) إلى سيارتي المدرسين السوداوين. 19) أعمال
- الفلاحين الشاقة.

91-машқ. Қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг:

1. Уларнинг (мз.) дўсти. 2. Актёрлар ва актрисаларимиздан. 3. Сиз иккингиизнинг тиришқоқ ўқувчиларингизга. 4. Яқин кўшним. 5. У икковларининг боласида.

6. Моҳир тикувчимиз ҳақида.
7. Бобомизнинг соғлиғини деб.
8. Уларнинг (мн.) иккита санъаткорлари (мн.) олдида.
9. Сизларнинг (мз.) ишчи аёлларингиз билан бирга.
10. Сенинг (мн.) кекса кайнотангга.
11. У икковининг иккита журнали.
12. Бизнинг дангаса ўқувчиларимиз (мз.).
13. Уларнинг (мн.) узоқ қиш-лоғидан.
14. Менинг янги уйларим.
15. Сизларнинг (мн.) тоза кўчаларингизга.
16. Уларнинг (мз.) китоблари учун.
17. Бизнинг қийин дарсимиз.
18. Уларнинг (мн.) осон тили.
19. Унинг (мз.) шўр суви.
20. Бизнинг яшил дарахтларимиз устида.
21. Уларнинг (мз.) чиройли фарзандлари.

92-машиқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Араб тили ўқитувчилари факультетимиз декани хонасидадирлар.
2. Таржимонлар (мз.) ўз уйларидадирлар.
3. Икки инженер (мз.) ўз заводидадир.
4. Унинг (мн.) оиласи отаси, онаси, акаси ва иккита синглисидан иборатдир.
5. Сизларнинг (мз.) отангиз шаҳримизнинг фаол аҳлларидадир.
6. Бизнинг бувимиз қаридирлар.
7. Уларнинг (мн.) акаси Наманган университетида ўзбек тили ўқитувчисидир.
8. Арабча китоб унинг (мн.) қора сумкасидадир.
9. Менинг инглизча китобларимда чиройли суратлар бор.
10. Унинг (мз.) отасининг сурати иккита катта кўк дераза ўртасидадир.
11. Менинг кайнотам тиббиёт институтининг профессоридир.
12. Сизларнинг (мн.) иккала акангизда магнитофон ва арабча кассеталар бор.
13. Менинг янги қора машинам акамнинг ховлисидадир.
14. Факультетимизнинг араб тили ўқитувчилари ошхонададирлар.
15. Мисрлик меҳмон аёллар шаҳар ҳокимлигидадирлар.
16. Бу талабалар (мз.) вилоятимизнинг узоқ қишлоғидандир.
17. Аммаларимиз

ва холаларимиз ўз уйларидадирлар. 18. Янги фонтан ёнидаги бино рус филологияси факультети биносидир. 19. Унинг (мн.) иккала қўлида бир неча китоб бор. 20. Сизларнинг (мн.) кўшнилариғиз узоқ сафардирлар.

§ 39. غَيْرُ СЎЗИНИНГ ИШЛАТИЛИШИ

غَيْرُ сўзи ўзидан кейинги сўз билан доим изофа муносабатида бўлади. Бунда музоф илайҳи от бўлса, غَيْرُ сўзи «...дан бошқа» маъносини ифодалайди. Масалан:

غَيْرُ الطَّالِبِ – студентдан бошқа,

غَيْرُ هَذِهِ الْمَجَلَّةِ – бу журналдан бошқа.

غَيْرُ сўзи уюшиқ бўлақларда ҳам ишлатилиши мумкин ва бунда бирикма олмошлар ҳам иштирок этадилар.

Масалан:

Бош. к. مُحَمَّدٌ وَ مُحَمَّدٌ وَ غَيْرَهُمَا – Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқалар.

Қар. к. مِنْ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدٍ وَ غَيْرِهِمَا – Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқалардан.

Туш. к. رَأَيْتُ مُحَمَّدًا وَ مُحَمَّدًا وَ غَيْرَهُمَا – Маҳмуд, Муҳаммад ва бошқаларни кўрдим.

غَيْرُ сўзи сифатдан олдин келиб, мураккаб сифат ҳосил қилади. Бунда ўша сифатдаги белгининг мавжуд эмаслиги ифодаланади:

جَمِيلٌ – чиройли,

مَالِحٌ – шўр,

شۇر эмас – غَيْرُ مَالِحٍ, хунук, – غَيْرُ جَمِيلٍ

Бу мураккаб сифат белгиси билдирилиб келаётган отдан кейин келади ва от билан келишиқда غَيْرُ سۇЗИ, жинсда, сонда, холатда эса сифат мослашади. Масалан:

Бош к. بَيْتٌ غَيْرُ بَعِيدٍ – узок бўлмаган уй,

Қар. к. فِي بَيْتٍ غَيْرٍ بَعِيدٍ – узок бўлмаган уйда,

Туш. к. رَأَيْتُ بَيْتًا غَيْرٍ بَعِيدٍ – узок бўлмаган уйни кўрдим.

Бош к. الْقَرْيَةُ غَيْرُ الْبَعِيدَةِ – узок бўлмаган қишлоқ,

Қар. к. فِي الْقَرْيَةِ غَيْرِ الْبَعِيدَةِ – узок бўлмаган қишлоқда,

Туш. к. رَأَيْتُ الْقَرْيَةَ غَيْرَ الْبَعِيدَةِ – узок бўлмаган қишлоқни кўрдим.

Бош к. الْقَرْيَتَانِ غَيْرِ الْبَعِيدَتَيْنِ – узок бўлмаган икки қишлоқ,

Қар. к. فِي الْقَرْيَتَيْنِ غَيْرِ الْبَعِيدَتَيْنِ – узок бўлмаган икки қишлоқда,

Туш. к. رَأَيْتُ الْقَرْيَتَيْنِ غَيْرَ الْبَعِيدَتَيْنِ – узок бўлмаган икки қишлоқни кўрдим.

Бундан ташқари غَيْرُ сўзи эргашган қўшма гапларда ҳам ишлатилади ва уларга кейинчалик тўхталинади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

93-машқ. Қуйидаги гап ва ибораларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) أحمد وشفیق وإدریس وغیرہم من الطلاب أصدقائي. 2) هؤلاء الزوار من طشقند

وسمرقند وبخارى وغیرها من المدن القديمة 3) أولئك المدرسات الشابات من القاهرة

ودمشق وغیرهما من عواصم البلدان العربية. 4) هذان الفتیان زمیلا ابن أخي وابن أختي

وغيرهما من أقاري. 5) هذه الكتب العربية لطلبة الجامعات وتلاميذ المدارس الثانوية وغيرهم من محبي اللغة العربية. 6) هؤلاء الطالبات الحسنات الأخلاق وغيرهن من الشابات من القسم العربي لكليتنا. 7) مولي غير بعيد عن جامعتنا. 8) هذه دروس اللغة العربية لغير الناطقين بها. 9) ماء نهر سردريا غير صالح. 10) زميلي هذا من القرية غير الكبيرة. 11) في كتبنا المدرسية كثير من النصوص غير السهلة. 12) هناك مشاكل خاصة بالطلبة والأساتذة وغيرهم. 13) لدى ابني كتب عربية وإنجليزية غير قديمة. 14) هم بين الأشجار غير العالية والأزهار غير المتفتحة. 15) أمي في بيت خشبي غير كبير.

94-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Тошкент, Наманган, Самарқанд университетлари ва бошқа университетлар Ўзбекистоннинг фахридир.
 2. Кенг бўлмаган хонада болалар кўп. 3. Бу малакали шифокор аёллар болаларимизнинг саломатлиги учундир.
 4. Факультетимиз биноси катта бўлмаган театр яқинида-дир. 5. Ичдан ёнар двигателли машиналарга талаб каттадир. 6. Янги бўлмаган китоб ва журналлар кутубхонамда кўп. 7. Сигарет чекувчи (кашанда) одамлардан бошқаси соғломдирлар. 8. Бу дугоналарим узок бўлмаган ўша ям-яшил қишлоқдандирлар. 9. Бу қийин бўлмаган дарслар ўша араб тили дарслигидандир. 10. Бу кўк жойнамоз эски эмасдир.

§ 40. ПРЕДЛОГЛАРГА ҚЎШИЛУВЧИ ОЛМОШЛАР

Юқорида таъкидланганидек, бирикма олмошлар предлогларга ҳам қўшилиши мумкин. Бунда олмошлар барча предлогларга қўшиб ёзилади.

Предлогларга қўшилиб келган олмошлар ўзбек тилидаги жўналиш, ўрин-пайт, чиқиш келишиклари ва айрим кўмакчилар билан келган кишилик олмошларини билдиради («менда», «сендан», «бизга», «сенинг хакингда», «улар учун» ва ҳ.з.)

عِنْدَهُمْ = عِنْدَ + هُمْ – уларда (мз),

مِنْكُمْ = مِنْ + كُمْ – сизлардан (мз),

عَنْهُمْ = عَنْ + هُمْ – улар (мн) хақида.

Бирикма олмошлар барча сўзлар учун бир хил бўлсада, предлогларга қўшилувчи олмошлар қуйидаги ўринларда бошқалардан фонетик жиҳатдан ажралиб туради:

1. **ى** — билан тугаган предлогларга (عَلَى, إِلَى ва ҳ.з.) олмошлар қўшилганида, мазкур қисм «-ай» га ўзгаради.

Масалан:

إِلَيْكُمْ = إِلَى + كُمْ – сизларга (мз),

عَلَيْهِمْ = عَلَى + هُمْ – уларга (мн),

لَدَيْنا = لَدَى + نا – бизда.

2. Қисқа «а» билан тугаган предлогларга I шахс бирлик олмоши қўшилганда, «а» товуши «и» га ўзгаради.

Масалан:

عِنْدِي = عِنْدَ + ى – менда,

ی + مع = معی - мен билан бирга,

ی + قُرب = قُربی - ёнимда.

3. Ундош билан тугаган предлогларга I шахс бирлик олмоши **بى** – шаклида қўшилади. Масалан:

ی + من = منى - мендан,

ی + عن = عنى - мен ҳақимда.

4. **فى** предлогига I шахс бирлик олмоши қўшилганида, **ی** ҳарфи ташдидланади. Масалан:

ی + فى = فى

5. **ل** предлогига олмошлар қўшилганида, у **ل** га ўзгаради:

ل + كُمْ = لَكُمْ - сизларга(мз),

ل + نَا = لَنَا - бизга,

ل + هُ = لَهُ - унга(мз).

Эслатма. **ل** – предлогига I шахс бирлик олмоши қўшилганида, юқоридаги ўзгариш содир бўлмайди. Масалан: **ی + ل = لى** ёки **لى** – менда.

6. **ى** – (алиф) мақсура билан тугаган предлогларга I шахс бирлик олмоши қўшилганида, мазкур **ى** ҳарфи иккиланади. Масалан:

ى + اِلى = اِلى

ى + عِلى = عِلى - менга, менда,

ى + لِدِى = لِدِى - менда.

7. **ك** , **مُنْدُ** , **حَتّى** предлогларига олмошлар умуман қўшилмайди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

95-машқ. Қуйидагиларни тўғри ўқинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) عنك. 2) إليك. 3) حولهم. 4) عندنا. 5) ورائي. 6) بينهم.
- 7) خالفكما. 8) إزاءها. 9) أمامكن. 10) لديهما. 11) في. 12) معهم.
- 13) لهن. 14) بهن. 15) بكن. 16) على. 17) قربنا. 18) خوفاً.
- منى. 19) بجانبنا. 20) بجواركما. 21) عوضاً عنه. 22) بواسطتها.
- 23) لأجلك. 24) على مقربة منهم. 25) بالرغم منها. 26) لكما.
- 27) لي.

96-машқ. Қуйидагиларни арабчага ўғиринг:

Биз ҳақимизда; уларнинг (мн.) ёнида; сизларнинг (мз.) атрофингизда; сендан (мз.); сендан (мн.) кўркиб; бизни деб; унинг (мн.) устида; уларнинг (мз.) орасида; бизга қарамай; сиз иккинги хузурингизда; у иккови орасида; уларнинг (мн.) орқасидан; бизнинг рўпарамизда; улар (мз.) орқали; мен билан бирга; у иккови воситасида.

97-машқ. Қуйидаги отларни мос келган бирикма олмошларга алмаштиринг:

- 1) من المهندسين. 2) إلى المدرسات. 3) داخل الدار. 4) حول السيارة. 5) عن الجامعة. 6) للطلبة. 7) لدى المؤرخين. 8) على السبورة. 9) مع الأصدقاء. 10) قرب زميلات. 11) بالريشة. 12) في العجلة. 13) كالقمر. 14) حول المائدة. 15) في سبيل

- السلم. 16) فضلاً عن هذا الدرس. 17) بصرف النظر عن هذا التمرين. 18) للطالبات.
19) نتيجة للحرب. 20) بواسطة المسطرة.

98-ماشق. Қуйидаги ибораларни арабчага ўғиринг ва ундаги отларни бирикма олмошларга алмаштиринг:

1. Икки ўртоқда.
2. Икки хонада.
3. Қариндошлардан.
4. Хона ташқарисида.
5. Инженерлар ҳақида.
6. Имтиҳонлардан олдин.
7. Мусулмонлар учун.
8. Хонимлар ҳақида.
9. Иккита автомобиль ичида.
10. Бални рўпарасида.
11. Шифохона орқасида.
12. Иккита журналнинг ёнида.
13. Врач аёллардан олдин.
14. Тарихшунослар ҳузурида.
15. Икки табассум орасида.
16. Тепаликлардан кейин.
17. Имтиҳонлар асносида.
18. Уруш давомида.
19. Куздан олдин.
20. Халифадар ҳақида.
21. Ўқитувчилар (мз.) учун.
22. Чипталарсиз.
23. Радиоэшиттириш давомида.
24. Сафардан олдин.
25. Спортни деб.
26. Перо билан (ёрдамида).

§ 41. СЎРОҚ ГАП ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Таркибидаги сўроқнинг маъносига қараб, сўроқ гаплар учга бўлинади:

I. Умумий сўроқ гап. «**ха – نَعَمْ**» ёки «**йўқ – لا**» сўзлари жавоб бўла оладиган сўроқ гап умумий сўроқ гапдир. Умумий сўроқ гаплар гапнинг бошига қўйиладиган **هَلْ** ёки **أَيُّ** юкламалари ёрдамида шаклланади:

هَلْ أَنْتَ طَالِبٌ؟ – Сен (мз) студентмисан?

أَأَنْتَ أَهْلِي فَلَاحَةٌ؟ – У (мн) деҳқон аёлми?

Умумий сўроқ гаплар паст интонация билан бошланиб, юкори интонация билан тугайди.

هَلْ هُوَ مُدْرَسٌ؟ - У (мз) ўқитувчими?

Баъзан умумий сўроқ гап сўроқ юкламалари иштирокисиз ҳам ҳосил бўлади. Бунда гапнинг сўроқ эканлиги оҳанг воситасида ифодаланади. Масалан:

هُوَ مُدْرَسٌ - У (мз) ўқитувчидир,

هُوَ مُدْرَسٌ؟ - У (мз) ўқитувчими?

II. Махсус сўроқ гап. Муайян сўроқ олмошлари ёрдамида ясаладиган ва тўла жавобни талаб қиладиган сўроқ гаплар махсус сўроқ гаплар дейилади.

Махсус сўроқ гаплар одатда сўроқ олмошлари билан бошланади. Араб тилида куйидаги сўроқ олмошлари мавжуд: مَا ёки مَاذَا – нима, مَنْ – ким, كَيْفَ – қандай, қандай қилиб, Аَيْنَ – каерда, مَتَى – қачон, أَيُّ (أَيَّة) – қайси, كَمْ – қанча, нечта, неча.

Бу олмошлар олдига турли предлоглар қўшилиб, янги сўроқ олмошлари ҳосил қилинган: لِمَا ёки لِمَاذَا – нимага, нима учун, нима сабабли, مَنْ + مِنْ = مِمَّنْ – кимдан, مَا + مِنْ = مِمَّا – нимадан, إِلَى أَيْنَ – каерга, مِنْ أَيْنَ – каердан, إِلَى مَتَى – қачонгача, بِكَمْ – қанчадан ва ҳ.з. Масалан:

أَيْنَ أَبُوكَ؟ – Отангиз каерда?

مِنْ أَيْنَ هَذِهِ التَّفَاحَةُ؟ – Бу олма каердан?

إِلَى مَتَى أَنْتُمْ هُنَا؟ – Сизлар (мз) бу ерда қачонгача (бўласизлар)?

Бу сўроқ олмошлари ичида أَيُّ ва كَمْ олмошлари ўзига хос характерга эга:

1. **أى** олмоши қайси сўз билан бириккан бўлса, ўша сўз билан жинсда мослашади: мз – **أى** , мн – **آية** . Шунингдек, ўзи бириккан сўз билан изофа ҳосил қилади ва бунда **أى** сўзи музоф, бириккан сўз эса ноаниқ ҳолатда бирликда музоф илайҳи бўлиб келади:

أى كِتَابٍ – қайси китоб?

آية جريدة – қайси газета?

مِنْ آية مَدِينَةٍ أَنْتُمْ – Сиз қайси шаҳардансиз?!

Айрим тарихий ёдгорликларда булар ўртасида жинсда мослашмаганликни ҳам кўришимиз мумкин. Масалан: **أى لُغَةٍ** – қайси тил?

2. **كم** олмоши ўзидан кейинги отни ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келишга мажбур қилади. Масалан:

كم طَالِبًا هُنَا - Бу ерда қанча студент бор?

كم مَجَلَّةٌ فِي الْمَكْتَبَةِ - Кутубхонада қанча журнал бор?

Баъзан **كم** олмоши ўзидан кейинги сўзни қараткич келишигида келтириши мумкин (гоҳи **من** предлоги билан). Бунда **كم** олмоши эҳтиросни билдирувчи «қанчалар» маъносини ифодалайди. Масалан:

كم طِفْلٌ فِي الدَّارِ – Ҳовлида қанчалар бола бор!

كم مِنْ فَنَةٍ قَلِيلَةٍ... – Қанчалар оз гуруҳ...

III. Альтернатив сўроқ гаплар. Икки ва ундан ортик предмет ёки фикрдан бирини таклиф этиш маъносигаги сўроқ гаплар альтернатив сўроқ гаплардир. Бундай сўроқ гап **هل** ёки **أ** юклагаси билан бошланади ва таклиф қилинаётган предмет (фикр) ўртасига **أَوْ** ёки **أَمْ** юклагаси

қўйилади. Масалан: هَلْ أَنْتَ طَبِيبٌ أَمْ مُهَنْدِسٌ؟ - Сиз (мз)
врачмисиз ёки инженермисиз?

أَمْ هِيَ فِي الْمَدْرَسَةِ أَوْ فِي الْمَكْتَبَةِ؟
кутубхонадами?

Амалий машғулот учун топшириқлар

99-машқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Сизлар (мз.) Наманганданмисизлар? 2. Шу сизларнинг (мн.) университетингизми? 3. Сиз (мз.) қайси факультет талабасисиз? 4. Бир кунда дарсингиз (мн.) неча соат? 5. Паст бўйли аёл қанча вақтдан буён шу ерда? 6. Ўша икки талаба қиз Сурияданми ёки Ливанданми? 7. Айнушшамс университети қайси шаҳарда? 8. Миср Араб Республикасининг пойтахти қайси шаҳар? 9. Нимага сиз (мн.) ғамгинсиз? 10. Нима учун биз эрта тонгдан бу ердамиз? 11. Далада нечта дехқон бор? 12. Дехқон аёллар қаерда? 13. Отангизнинг (мз.) аҳволлари қалай? 14. Онангиз (мн.) соғмилар? 15. Қора автомобиль ичида нечта одам бор? 16. Олма қанчадан (қанча туради)? 17. Наманган университети қайси кўчада? 18. Инглиз тили ўқитувчисининг бу икки янги дўсти қаердан? 19. Бу ҳурматли меҳмонлар мисрликларми ёки саудияликларми?

БЕШИНЧИ МАТН

- هل هذا الرجل من طشقند. ؟

- نعم، هو من طشقند.

- من أين هذه المرأة ؟
- هذه المرأة من مدينة من مدن أوزبكستان.
- متى الامتحانات في جامعتكم ؟
- الامتحانات في الأيام القليلة المقبلة.
- كيف حالك ؟
- أنا بخير، الحمد لله، شكرًا
- لماذا أنت حزين ؟
- أنا مريض قليلاً.
- من أي معهد أنتما ؟
- نحن من معهد الطب باندجان. أما ذلك الشاب فهو من معهد الاستشراق.
- أ أنتن طالبات في الجامعة ؟
- نعم، نحن طالبات في جامعة تمنغان.
- هل أنتم من قرية بعيدة أم قرية ؟
- نحن من القرية القريبة من مدينتكم.
- أين دار مدرس اللغة العربية ؟
- دار مدرس اللغة العربية في آخر هذا الشارع العريض.
- هل أنت عربي الأصل ؟
- لا، أنا أوزبكي
- منذ أية ساعة هم هنا ؟
- هم هنا منذ الصباح الباكر.
- كم طالبًا وطالبة في جامعتكم ؟

- في جامعتنا عدد كبير من الطلاب والطالبات.

- من أين هذا الشاب الطويل القامة؟

- هو من جمهورية مصر العربية.

- في أية جامعة هو الآن؟

- هو الآن في جامعة عين الشمس في القاهرة.

- إلى متى درس اللغة العربية اليوم

- هو إلى أواخر المساء.

100-машқ. Қўйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

مدينة من مدن أوزبكستان، في الأيام القليلة المقبلة، الحمد لله، مدرس اللغة العربية، عدد كبير من الطلاب، جامعة عين الشمس، أواخر المساء، جمهورية مصر العربية، شاب طويل القامة، معهد الطب باندجان، جامعة تونغان، جامعة اللغات العالمية، أنا بخير، مدرسة ثانوية، كلية الآداب الأوزبكية، صوت العرب، البحر الأحمر، معهد الاستشراق، عربي الأصل، طبعاً، عدد كبير من المدرسين، درس اللغة العربية؛

101 – машқ. Қўйидаги гапларнинг тагига чизилган бўлагига савол беринг:

1) هؤلاء الممثلون من تلك المدينة السورية الكبيرة. 2) بيت مدرس الجامعة واقع في ذلك الشارع الضيق. 3) هذا الطالب من جامعة اللغات العالمية. 4) القلم أحمر والمسطرة صفراء. 5) هذه الوردة البيضاء الجميلة لكم. 6) أنا الآن في

- كلية الآداب 7. أنتم اليوم في قسم اللغة العربية 8. أنا طالب كلية الآداب الأوزبكية 9. في كلية التاريخ عدد كبير من الطلاب والطالبات 10. عندنا الآن درس الأدب العربي 11. على الطاولة الطويلة جرائد عربية 12. المشمش في السوق رخيص 13. النوافذ في هذا المتحف كثيرة جدًا 14. في هذه المدينة القديمة جامعة جديدة 15. الجرائد والمجلات العربية في تلك الخزانة الصفراء القديمة 16. طشقند عاصمة جمهورية أوزبكستان 17. أشجار هذه الحديقة خضراء 18. سيارة مدرستا جديدة وجميلة جدا 19. في شقة هذا العامل عدد كبير من الكتب القديمة والحديثة 20. الحيطان مليئة بالصور.

102-машиқ. Қуйидаги суҳбатни арабчага ўғиринг:

- Сиз кимсиз?
- Мен актрисаман.
- Студент укангиз ҳозир қаерда ?
- У ҳозир ўртоқлари билан бирга Шарқшунослик институтида.
- Бу китоблар қайси кутубхонадан?
- Бу китоблар ўша институт кутубхонасидан.
- Анави одамлар кимлар?
- Улар деҳқонлардир, булар эса завод инженерларидир.
- Сизнинг акангиз ёзувчиларми?
- Йўқ, акам шоирлар.
- Тоғангиз ишчимми?
- Ҳа, тоғам автомобиль заводининг фаол ишчисилар.
- Опангиз институт ўқитувчисилар-а?
- Ҳа, опам Жаҳон тиллари университетида инглиз тили ўқитувчисилар.

ОЛТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | | | |
|----------------------|---------------------------------|--------------|--------------------|
| أثاث | мебель | حَمَّامٌ | хаммом |
| أريكة | диван | حَيَاةٌ | хаёт |
| استراحة | истирохат | خَوْخٌ | шафтоли |
| إسلام | ислом дини, ислом | دين | дин |
| البحر الأبيض المتوسط | Ўрта Ер денгизи | رسالة | мактуб |
| بساط | гилам | رؤيا | кўриш |
| بستان | боғ | زهريّة | гулдон, ваза |
| بلور | биллур | ستارة | парда |
| بناية | бино, иморат | سريّر | каравот |
| تلفزيون | телевидение | سلكي | симли; ~ ۷ симсиз |
| تليفون | телефон; ~ مخمول ~ уяли телефон | شقة | квартира, хонадон |
| جلوس | ўтириш | صحة | саломатлик, соғлик |
| جهاز التلفزيون | телевизор | صاحبة | шаҳар чети |
| جهاز التليفون | телефон аппарати | طابق | кават, этаж |
| جهاز الفيديو | видеомагнитофон | طعام | овқат |
| جو | ҳаво, об-ҳаво | عبارة عن ... | ...дан иборат |
| حالة | ҳолат | عصري | замонавий |
| حريري | ипакли, ипакдан тўкилган | عظيم | буюк, улуғ |
| | | غاز طبيعي | табий газ |
| | | غرفة النوم | хобхона |

السابق في السابق илгари
شاخريميز في مصنع من مصانع مدينتنا
 заводларидан биріда
في معظم الأوقات күпинча, күп
پايت
قلم حبر ручка
قلم رصاص қалам
كلية اللغات الأجنبية чет тиллар
факультети
كمشري нок
مثمر мевали
محاضرة маъруза
مدرسة ملا قيرغيز Мулла Қирғиз
мадрасаси
مرآة күзгу, ойна
مرفق куپ. مرفق қулайлик
مريح қулай, юмшоқ
مؤود таъминланган
مساحة ўчирғич

مشمس куёшга караган,
кунгай
مطبخ كوپ. مطابخ ошхона,
кухня
مطعم كوپ. مطاعم ошхона,
емакхона
مطعم күпчилик
مغسلة ювиниш хонаси
مفروش тушалган
مجلس كوپ. ملابس кийим
ملون рангли
مؤلف иборат
نقش كوپ. نقوش нақш, безак
نوم уйқу
نير ёруғ
والدا ота; ان - ота-она
وزارة вазирлик
وقت كوپ. اوقات вақт

§ 42. АЖРАТИШ ОЛМОШЛАРИ

От кесимли гапларнинг кесими баъзан аниқ ҳолатдаги сўздан иборат бўлади. Қиёсланг: Бу ҳаётдир → Бу (сиз билан менга маълум бўлган) ҳаётдир. Буни

ўзбек тилида қуйидаги ибора ёрдамида ифодалаш мумкин: «Ҳаёт дегани мана шу».

Биринчи вариант «Бу ҳаётдир» илгари ўрганганимиз умумий қоида асосида шаклланади: **هَذِهِ حَيَاةٌ**.

Иккинчи вариантдаги иборани ифодалаш учун гапнинг эгаси билан кесими ўртасига уларга жинсда ва сонда мос бўлган кишилиқ олмоши қўйилади ҳамда шу кишилиқ олмоши ажратиш олмоши деб юритилади: **هَذِهِ هِيَ الْحَيَاةُ**. Масалан:

هَذَا هُوَ الدِّينُ الْإِسْلَامِيُّ – Ислом дини дегани мана шу.

Амалий машғулот учун топшириқлар

103-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) **هَذَا دَرْسٌ**, **هَذَا هُوَ الدَّرْسُ**. 2) **هَذِهِ جَامِعَةٌ**, **هَذِهِ هِيَ الْجَامِعَةُ**. 3) **هَذَا أَمْرٌ مَفِيدٌ**, **هَذَا هُوَ الْأَمْرُ الْمَفِيدُ**. 4) **أَوْلَئِكَ فَلَاحُونَ**, **أَوْلَئِكَ هُمُ الْفَلَاحُونَ**. 5) **هَؤُلَاءِ مَدْرَسُونَ**, **هَؤُلَاءِ هُمُ الْمَدْرَسُونَ**. 6) **هَذَا نَجَاحٌ**, **هَذَا هُوَ النِّجَاحُ**. 7) **هَذَا إِسْلَامٌ**, **هَذَا هُوَ الْإِسْلَامُ**. 8) **هَذِهِ رِسَالَةٌ**, **هَذِهِ هِيَ الرِّسَالَةُ**. 9) **هَذَا رَجُلٌ حَضْرَمِيٌّ**, **هَذَا هُوَ الرَّجُلُ الْحَضْرَمِيُّ**. 10) **هَذِهِ خَزِينَةٌ**, **هَذِهِ هِيَ الْخَزِينَةُ**.

104-машқ. Қуйидаги гапларни ажратиш олмошлари ёрдамида ўзгартиринг ва маъносига эътибор беринг:

- 1) **هَذِهِ ثَمَنَانٌ**. 2) **هَؤُلَاءِ كِتَابٌ**. 3) **هَذَا مَعْهَدُ الْإِسْتِشْرَاقِ**. 4) **هَذِهِ كَلِيَةٌ**. 5) **أَوْلَئِكَ مُمَثِّلُونَ**. 6) **هَؤُلَاءِ مَتَعَلِّمُونَ**. 7) **هَذِهِ تَلْمِيذَةٌ نَشِيطَةٌ**. 8) **تِلْكَ تَلْمِيذَةٌ كَسَلِيٌّ**. 9) **هَذَا مَتَّحِفٌ**. 10) **هَاتَانِ مَجْلَتَانِ**.

105-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бу касалхонадир. Бу ўша (бизга маълум бўлган) касалхонадир.
2. Ўшалар дурадгорлардир. Ўшалар (бизга маълум бўлган) дурадгорлардир.
3. Бу озодликдир. Озодлик дегани мана шудир.
4. Бу ютукдир. Ютук дегани мана шудир.
5. Ўша (одам) врачдир. У ўша врачдир.
6. Бу исботдир. Бу (бизга маълум бўлган) исботдир.
7. Булар қахрамонлардир. Булар ўша қахрамонлардир.
8. Бу шаҳардир. Бу (бизга маълум бўлган) шаҳардир.
9. Ўша таржимадир. У ўша таржимадир.
10. Бу гўзалликдир. Гўзаллик дегани мана шу.

§ 43. ПРЕДЛОГЛАР ИШТИРОК ЭТГАН ОТ КЕСИМЛИ ГАП

Баъзан гапнинг кесими предлог билан келган отдан иборат бўлади. Бунда, табиийки, эга билан кесим жинсда ва сонда ўзаро мослашмайди. Кесим ноаниқ ҳолатда келади деган қоидага ҳам амал қилинмайди. Бундай кесим эганинг мавжудлик ўрнини ёки пайтини билдириш учун хизмат қилади. Масалан:

الطَّالِبُ فِي الْكَلْبَةِ – Студент факультетдадир.

الْفَلَاحَةُ فِي الْحَقْلِ – Дехқон (мн) далададир.

الْإِمْتِحَانَاتُ فِي الْأَسْبُوعِ الْقَادِمِ – Имтихонлар келаси ҳафтада.

Баъзан гапнинг эгаси кесимдан кейин келади ва у ноаниқ ҳолатда бўлади. Бундай гапдаги кесим ўзбекчага ҳол шаклида таржима қилиниб, ўзбекча гапдаги кесим «бор» ёки «йўқ» сўзлари билан ифодаланади. Масалан:

عَلَى الطَّوَالَةِ كِتَابٌ – Стол устида китоб бор.

Шаҳарда парк бор. – فِي الْمَدِينَةِ حَدِيقَةٌ

От кесим ل предлоги билан келган бўлса, кўпинча бундай гапда эгалик маъноси ифодаланган бўлади. Эга билан кесимнинг ўрни алмашса, албатта, юқорида айтилган маъно хусусиятлари уларда ўз аксини топади. Масалан:

الْقَلَمُ لِلطَّالِبِ – Қалам студентникидир.

لِلطَّالِبِ قَلَمٌ – Студентда қалам бор.

Амалий машғулот учун топшириқлар

106-машқ. Қуйидаги гапларни ўқинг ва ўзбекчага ўгиринг:

- 1) فِي هَذِهِ الْعُرْفَةِ بَابٌ وَنَافِذَتَانِ كَبِيرَتَانِ. (2) عَلَى طَاولَاتٍ هَؤُلَاءِ التَّلَامِيذُ كَتَبَ عَرَبِيَةً وَجَرَائِدَ وَمَجَلَّاتٍ. (3) فِي هَذِهِ الْجَامِعَةِ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الْكُلِّيَّاتِ. (4) مَبْنَى كَلِيَّةِ الْأَدَابِ الْأُوزْبِكِيَّةِ وَرَاءَ مَطْعَمِ الْجَامِعَةِ. (5) طَالِبَا الْقِسْمِ الْعَرَبِيِّ الْمَجْتَهِدَانِ الْآنَ فِي بَيْتَيْهِمَا. (6) هَذِهِ الْقِصَّةُ الْمَتَعَةُ عَنْ حَيَاةِ الشَّعْبِ الْعَرَبِيِّ. (7) هَؤُلَاءِ الْفَنَّاوُنُ الْمَشْهُورُونَ مِنْ تِلْكَ الْمَدِينَةِ الْقَدِيمَةِ. (8) الْحَمْدُ لِلَّهِ، صَحْتَنَا فِي حَالَةٍ جَيِّدَةٍ. (9) بِالْقُرْبِ مِنْ سُوْقِ مَدِينَتِنَا مَدْرَسَةٌ إِسْلَامِيَّةٌ وَهِيَ مَدْرَسَةُ مَلَا قَيْرَغِيزِ. (10) – هَلْ مَعَكَ قَلَمٌ رِصَاصٍ؟ – لَا، مَعِيَ قَلَمٌ حَبِيرٌ. (11) هَذَا الْمُدْرَسُ الشَّابُّ مِنْ جُمْهُورِيَّةِ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةِ. (12) الْمُدْرَسُ الْمِصْرِيُّ الْآنَ فِي الْمَحَاضِرَةِ. (13) هَؤُلَاءِ الطَّالِبَاتُ النَشِيطَاتُ فِي مَكْتَبَةِ الْكَلِيَّةِ مِنَ الصَّبَاحِ الْبَاكِرِ. (14) هَذِهِ الْكُتُبُ الْجَدِيدَةُ لِمُدْرَسَتِي اللُّغَةِ الْأُوزْبِكِيَّةِ الْعَجُوزِيْنَ. (15) مَبْنَى كَلِيَّةِ اللُّغَاتِ الْأَجْنِبِيَّةِ وَرَاءَ حَدِيقَةِ الْاِسْتِرَاحَةِ. (16) لَكُمْ دِينِكُمْ وَلِي دِينِي. (17) – هَلْ مَعَكَ مَسَاحَةٌ؟ – نَعَمْ، مَعِيَ مَسَاحَةٌ.

107 – машқ. Қўйидаги ибораларнинг арабча вариантыни топинг ва улар иштирокида гаплар тузинг:

Эрта тонгдан; баланд бўйли йигит; араб тили дарси; кенг кўча; кўпгина толибалар; олдинги имтиҳонлар; раҳмат!; Тошкентдаги тиббиёт институти; Қизил денгиз; олтин қўл; биринчи курс; Наманган университети; рус филологияси факультети; машхур тарихшунослар; Ўзбекистон республикаси; олтин узук; Нил дарёси; Дамашқ шаҳри; ичдан ёнар двигатель; Фарғона водийси; спорт мусобақаси; гўзал (ажойиб) фикр; факультет декани; машаққатли ишлар.

108-машқ. Қўйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва маъноларига зътибор беринг:

1) المجلتان الروسية والإنجليزية معي. معي مجلتان روسية وإنجليزية. (2) خلف دار السينما هذه حديقة كبيرة جميلة. الحديقة الكبيرة والجميلة خلف دار السينما هذه. (3) تجاه مبنى معهد الاستشراق شجرة عظيمة. الشجرة العظيمة تجاه مبنى معهد الاستشراق. (4) البدلة السوداء الجديدة له. له بدلة سوداء جديدة. (5) لنا منزل كبير جميل. المنزل الكبير والجميل لنا. (6) لصديقي القديم سيارة بيضاء. السيارة البيضاء لصديقي القديم. (7) في هذه الشقة عدة غرف واسعة. عدة غرف واسعة في هذه الشقة. (8) هل معكم دفتر جديد؟ - نعم، معنا دفتر جديد. - هل الدفتر الجديد معكم؟ - لا، الدفتر الجديد مع زميلنا. (9) خارج مدينة تمنغان حدائق واسعة. الحدائق الواسعة خارج مدينة تمنغان. (10) الطرق الطويلة العريضة داخل جمهوريتنا. داخل جمهوريتنا طرق طويلة عريضة.

109-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Менда янги портфель бор ва унда бир неча китоб ва дафтар бор. Қизил қалам ва ўчирғич эса менинг ёнимда.
2. Барча толиба қизлар хонададирлар. Улар ўзбек филологияси факультетидандирлар.
3. Шаҳримиз ўртасида озода ва кичкина парк бор. Мана бу қизил атиргул ўша парктандир.
4. Ўша қимматбаҳо квартира мисрлик араб тили ўқитувчисиникидир. Унда иккита кенг ва қулай хона бор.
5. Бу қизиқарли қисса суриялик машхур ёзувчисиникидир. Унда бир неча қаҳрамонлар бор.
6. Университетимиз ёнида катта кинотеатр бор ва бу ки-нотеатрда жуда кўп қулай ўриндиклар бор.
7. Бу оқ атиргул кўшнимизнинг ҳовлисидайдир. Кўшнимизнинг ҳовлисида қизил, оқ, сариқ турли хил атиргул кўп.
8. Касбдошимнинг (мн.) дадаси ва акаси заводнинг муҳандисидир. У икковининг жуда кўп шогирдлари бор.
9. – Университетингиз қошида бирор институт борми? – Ҳа, университетимиз қошида иккита институт бор.
10. – Расмлари кўп бу арабча журнал қаердан? – У Миср Араб Республикасининг пойтахти Қоҳирадандир

§ 44. فِئْلِي فَهْلِي ҲАҚИДА

فِئْلِي فَهْلِي гарчи маъно жиҳатидан ҳозирги замонни билдирса-да, фақат ўтган замон шаклида ишлатилади ва у қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-----------|-----------|
| III | МЗ | لَيْسَ | لَيْسَا | لَيْسُوا |
| | МН | لَيْسَتْ | لَيْتَا | لَيْسَنَ |
| II | МЗ | كُنْتَ | كُنْتُمَا | كُنْتُمْ |
| | МН | كُنْتِ | كُنْتُمَا | كُنْتُنَّ |
| I | МЗ | لَنْتُ | | لَنْتَا |
| | МН | | | |

لَيْسَ феъли икки маънода ишлатилади:

1. Мустақил феъл маъносида. Бунда у «йўқ» деб таржима қилинади:

لَيْسَ لِي كِتَابٌ – Менда китоб йўқ.

لَيْسَتْ عَلَى الطَّوَالَةِ مَجَلَّةٌ – Стол устида журнал йўқ.

2. Кўмакчи феъл маъносида. Бунда у «эмас» деб таржима қилинади:

لَيْسَ الْكِتَابُ لِي – Китоб меники эмас.

لَيْسَتْ الْمَجَلَّةُ عَلَى الطَّوَالَةِ – Журнал стол устида эмас.

Агар кўшма феълдаги асосий маънони ифодаловчи қисм предлогсиз от ёки сифатдан иборат бўлса, у икки хил ифоддаланиши мумкин:

а) эга билан жинсда ва сонда мослашгани ҳолда ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади. Масалан:

لَيْسَ الطَّالِبُ مَرِيضًا – Талаба касал эмас.

لَسْنَا تَلَامِيذٌ – Биз ўқувчилар эмасмиз.

б) юқоридаги каби эга билан мослашгани ҳолда б предлоги билан қаратқич келишигида келади. Масалан:

لَيْسَتْ فَاطِمَةٌ بِمَرِيضَةٍ – Фотима касал эмас.

لَسْتُ بِغَائِلٍ – Гофил эмасман.

Амалий машғулот учун топшириқлар

110-машқ. феълнинг қуйидаги олмошларга мос вариантини топинг:

Сиз (мз.), улар (мн.), сизлар(мз.), биз иккимиз, улар иккови (мн.), сиз иккингииз, мен, биз, улар (мн.), у (мз.), сиз (мн.), у (мн.).

111-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўзгиринг:

- 1) ليس الكتاب ممتعاً. 2) ليست المجلة بمجديدة. 3) لسنا الآن في مبنى الكلية.
- 4) لست متفهمياً عطف. 5) الطالبات لسن بكسليات. 6) الطلاب ليسوا مجتهدين.
- 7) ليست هذه الغرفة نيرة. 8) ليست الأريكة بمريحة. 9) ليس هذا المدرس من جمهورية مصر العربية. 10) ليست هذه المرأة مصرية. 11) لست أنا مخزن.
- 12) لسنا من قرية بعيدة. 13) ليس هذا الشاب بطويل القامة. 14) اللغة العربية ليست سهلة.
- 15) دار مدرس اللغة الروسية ليست في آخر هذا الشارع. 16) جامعة عنغان ليست بقديمة. 17) الأعمال اليدوية ليست سهلة.
- 18) المجلات العربية ليست قليلة في مكتبة جامعنا. 19) المدرسون السوريون ليسوا كثيرين في بلادنا. 20) هؤلاء السادة ليسوا ضيوفاً.

ОЛТИНЧИ МАТН

شقة المدرس

بيت مدرسي جامعنا في ضاحية المدينة في أحد الشوارع العريضة. وهذا البيت مؤلف من طابقين وهو عبارة عن بناية غير ضخمة. شقق هذا البيت نيرة ومشعة. وفي الشقق مرافق عصرية: مطبخ وحمام ومغسلة ومصباح كهربائية.

شقة مدرسنا في الطابق الأول. وفي الشقة غرفة الجلوس وهي غرفة الاستقبال ومطعم وغرفة النوم. في غرفة الاستقبال كثير من الأثاث وهي كراسي جميلة وطاولة وأريكة مريحة. والأرض مفروشة ببساط أحمر ذي نقوش ملونة وعلى نافذتي هذه شقة ستارتان حريرتان. جهازا التلفزيون الملون والفيديو على طاولة صغيرة. عند أستاذنا جهاز التلفزيون المحمول. وعلى حائط الغرفة صور والديه وفي غرفة النوم سرير عريض وخزانة للملابس ومرآة كبيرة وعالية. في وسط المطعم مائدة وعلى المائدة زهرية من البلور. ومطبخ الشقق في هذا البيت مزود بالغاز الطبيعي.

وراء هذا البيت بستان وفيه كثير من الأزهار المختلفة والأشجار المثمرة كالنخيل والشمس والكمثرى والسفرجل والحوخ. هذا البستان لمدرسنا و مدرسوننا في معظم الأوقات في بستانهم هذا.

112-машиқ. Олтинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) أين بيت مدرسي جامعنا ؟ (2) في أي شارع بيت مدرسي جامعنا ؟ (3) كم طابقاً في هذا البيت ؟ (4) هل هذا البيت عبارة عن بناية كبيرة ؟ (5) ما هي المرافق العصرية في شقق هذا البيت ؟ (7) في أي طابق شقة مدرسنا ؟ (8) كم غرفة في شقة مدرسنا ؟ (9) هل أريكة غرفة الاستقبال مريحة ؟ (10) بم الأرض مفروشة ؟ (11) ما لون البساط على الأرض ؟ (12) كم عدد النوافذ في غرفة الاستقبال ؟ (13) أين جهازا التلفزيون والفيديو ؟ (14) هل التلفزيون عند أستاذنا محمول ؟ (15) صور من على حائط

غرفة الاستقبال؟ (16) أين السرير العريض؟ (17) هل المرأة في غرفة النوم كبيرة أم صغيرة؟ (18) أين المائدة؟ (19) بم مزود مطبخ الشقق في هذا البيت؟ (21) أين بستان هذا البيت؟ (22) لمن البستان؟ (23) متى مدرسوننا في بساتنهم؟ (24) أين معهد الاستشراق؟

113 – машқ. Қуйидаги гапларни феъли ёрдамида бўлишсиз шаклга айлантинг:

1) بيت مدرسي معهد الاستشراق في وسط المدينة. 2) شقق هذا البيت نيرة ومشمسة. 3) أرض الغرفة مفروشة بباط أحضر. 4) الأثاثات كثيرة في غرفة الاستقبال. 5) الستارتان على نافذتي هذه الغرفة. 6) جهازا التلفزيون والفيديو على طاولة صغيرة. 7) جهاز التلفزيون ملون. 8) جهاز التلفون لأستاذنا محمول. 9) على جدران غرفة الجلوس صور الوالدين. 10) المائدة في وسط المطعم. 11) على المائدة طعام لذيذ. 12) مطبخ هذه الشقة مزود بالغاز الطبيعي. 13) البستان أمام البيت. 14) الأشجار المثمرة والأزهار الجميلة في هذا البستان. 15) المدرسون في معظم الأوقات في بساتنهم. 16) هذا الأستاذ مدرس اللغة الأوزبكية في كليتنا. 17) في هذه الشقة حمام. 18) المصابيح الكهربائية كثيرة في الشقة. 19) شقة أستاذنا في الطابق الثاني. 20) هذه الشقة مؤلفة من غرفتين.

114-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бу янги дарслар кийин эмас. 2. Улар (мз.) буғдой-ранг эмаслар. 3. Ўша муҳандислар янги эмаслар. 4. Бу актёрлар ливанлик эмаслар. 5. Ўқув предметлари кўп эмас. 6. Бу кучли ёш йигит мисрлик эмас. 7. Жуброн Халил Жуброн суриялик ёзувчи эмас. 8. Искандария шаҳри Мисрнинг пойтахти эмас. 9. Гўзал Самарқанд Ўзбекистоннинг пойтахти эмас. 10. Бу икки катта дарахт орқасида бино йўқ. 11. Истироҳат парки катта ҳайкал

рўпарасида эмас. 12. Сиз (мн.) тўлин ойдек эмассиз. 13. Бу кўк чой кандли (канд билан) эмас. 14. Икки дераза ўртасида телевизор йўқ. 15. Бу маъруза тиришқок талабалар учун эмас. 16. Ўша кинотеатрда полициячилар фильми йўқ. 17. Бу одам Намангандан эмас. 18. Иштихонлар яқин кунларда эмас. 19. Сизлар (мн.) узок қишлоқдан эмасмисизлар? 20. Биз Наманган университети толибалари эмасмиз.

115-машқ. Қуйидаги савол-жавобни арабчага ўғиринг:

- Бу қандай хона?
- Бу хона емакхонадир.
- Унда замонавий мебеллар борми?
- Ҳа, унда овқатланиш столи, стуллар ва юмшоқ диван бор.
- Емакхонада яна нима бор?
- Емакхонада симсиз телефон аппарати, кичкина стол устида рангли телевизор бор.
- Бу хонадон кимники?
- Бу хонадон завод муҳандисиники.
- Муҳандиснинг уйи янгими?
- Йўқ, у янги эмас.

116-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

غاز طبيعي، في السابق، في معظم الأوقات، رجل حضرمي، القسم العربي، قصة ممتعة، حالة جيدة، سوق المدينة، قلم رصاص، مدرس مصري، مكتبة الكلية، بدلة زرقاء اللون، البحر الأبيض المتوسط، الحرب العالمية الثانية، مدرس الأدب الأوزبكي، بناية غير صحيحة، شقق هذا البيت، مرافق عصرية، في الطابق الأول، غرفة الجلوس، مفروش بالبساط، نقوش ملونة، جهاز التليفون، سرير

عريض، خزانة للملابس، زهرية من اليلور، أزهار مختلفة، الأشجار المثمرة، في الطابق الثاني، قلم حبر، كتب عربية، سيارة بيضاء، حدائق واسعة، الطرق الطويلة.

ЕТТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|--------------------------------|------------------------------|
| I آَبَ (y) қайтмоқ | يَيْضَةٌ тухум |
| I أَتَى (u) келмоқ | I نَارٌ (a) қасос олмоқ |
| I أَخَذَ (y) олмоқ | تَمَّ سۈنْغ، кейин |
| I آَدَ (u) пишиқ бўлмоқ | I جَاءَ (u) келмоқ (жиء) |
| كُنْ. أسبوعٌ أسبوعٌ | I جُرُؤٌ (y) журъатли бўлмоқ |
| أسرةٌ | I جَلَسَ (u) ўтирмоқ |
| I أَسَفَ (a) афсусланмоқ | جميعٌ барча, хамма |
| أَكَلَ ейиш, овқатланиш | I حَبٌ (u) севмоқ |
| I أَكَلَ (y) емоқ, овқатланмоқ | I حَسُنَ (y) яхши бўлмоқ |
| I أَمَرَ (y) буюрмоқ | كُنْ. حَقُولٌ |
| أمسٌ кеча, кечаги кунда | كُنْ. حَقَابٌ |
| إِنْتِهَاءٌ тугаш | كُنْ. حَقِيبةٌ |
| I أَوَى (u) паноҳ изламоқ | كُنْ. حَقِيبةٌ |
| بَاقٍ - البَاقِي қолган | I خَافَ (a) қўркмоқ (خوف) |
| I بَعَدَ (y) узоклашмоқ | I خَرَجَ (y) чикмоқ |
| I بَقِيَ (a) қолмоқ | I دَبَّ (y) судралмоқ |
| I بَكَى (u) йиғламоқ | I دَخَلَ (y) кирмоқ |
| | كُنْ. دُرُوسٌ |

I دَقُّ (y) тақиллатмок
 I دَقُّ بِالتَّلْفُونِ телефон қилмок
 I دَنَا (y) яқинлашмок
 ذَهَابٌ кетиш
 I ذَهَبَ (a) кетмок, бормок
 I رَأَى (a) кўрмок
 رَاحَةٌ роҳат, дам
 I رَجَعَ (u) қайтмок
 رَقْمٌ кўп. أَرْقَامٌ рақам
 I رَمَى (u) отмок, ирғитмок
 رُبْدَةٌ сариёғ
 I سَاءَ (y) ёмон бўлмок (سوء)
 I سَأَلَ (a) сўрамок
 سَرِيعًا тезда, зудлик билан
 I سَمِعَ (a) эшитмок, кулок
 солмок
 I سَوِيَ (a) тенглашмок
 شَايٌ чой
 I شَرِبَ (a) ичмок
 شَطْرُنَجٌ шахмат
 I شَوَى (u) қовурмок
 صَابُونَ совун
 I طَلَبَ (y) илтимос қилмок,
 талаб қилмок

عَادَةٌ одағ, ~ одағда
 I عَرَفَ (u) билмок, танимок
 عَشَاءٌ кечки овқат, кечлик
 عُضْوٌ кўп. أَعْضَاءٌ аъзо
 عَطَلَةٌ хордиқ куни, каникул
 I عَلِمَ (a) билмок
 عَوْدَةٌ қайтиш
 عِيدٌ кўп. أَعْيَادٌ байрам, ҳайит
 عِدَا эртага
 عِدَاءٌ тушлик
 عُرْفَةُ الْأَكْلِ емакхона
 I غَسَلَ (u) ювмок
 I فَادَّ (a) қамраб олмок
 I فَتَحَ (a) очмок
 I فَرَّ (u) қочмок
 فُطُورٌ нонушта
 فَجَانٌ кўп. فَجَائِنٌ пиёла
 I فَهِمَ (a) тушунмок
 I قَالَ (y) айтмок, демок (قول)
 I قَامَ (y) турмок; ...
 бажармок
 I قَرَأَ (a) ўқимок (китобни)
 I قَرُبَ (y) яқинлашмок
 I قَضَى (u) ўтказмок (вақтни)

قَطَعَتْ *кўп.* قَطَعَ бўлак, парча
 I قَلُّ (u) озаймак
 I كَانَ (y) (كون) бўлмок, эмок
 I كَتَبَ (y) ёзмак
 كَالْعَادَةِ одатдагидек
 I لَيْسَ (a) киймок
 لَيْنٌ *кўп.* أَلْيَانٌ сут
 I لَعِبَ (a) ўйнамок
 I لَقِيَ (a) учратмок
 كَعَبٌ *кеч,* كَعَبِيكِبٌ кеч, кечикиб
 مَتَحَفُ الْفُنُونِ санъат музейи
 I مَذُّ (y) чўзмак
 I مَسَّ (a) тегиб кетмок
 مَسْلُوقٌ сувда қайнатилган
 مَطَالَعَةٌ мутолаа, ўқиш
 مَفْرَدٌ ёлғиз; بِالْـ ёлғиз ҳолда
 مَقَالَةٌ мақола
 مَنزِلِي уйга тегишли

مُفْرَدٌ ёлғиз; بِالْـ – ёлғиз ҳолда
 I نَزَلَ (u) тушмок
 I نَظَفَ (y) озода бўлмок
 I نَهَضَ (a) уйғонмок
 وَاجِبٌ *кўп.* وَاجِبَاتٌ вазифа
 وَاقِعٌ قَرِيْبًا مِّنْ مَعْنَايَا яқинига жойлашган
 وَزَارَةُ الْأَخْرَاجِ Ташки Ишлар
 вазирлиги
 I وَصَلَ (u) етиб келмок
 I وَضَعَ (a) қўймак
 I وَطَى (a) топтамок
 I وَعَدَ (u) ваъда бермок
 I وَهَبَ (a) бермок
 I يَتِمُّ (u) етим бўлмок
 I يَسِرُ (a) қулай бўлмок
 I يَقِظُ (a) уйғок бўлмок
 I يَنْسُ (a) умидсизланмок

§ 45. ФЕЪЛ ҲАҚИДА УМУМИЙ МАЪЛУМОТ

Иш-ҳаракат ёки ҳолатни билдирувчи бу сўз туркуми араб тили грамматикасида жуда катта ўрин тутеди,

чунки жуда кўп бошқа туркум сўзлари ҳам асосан феъл ўзаклари заминиди ясалади.

Феъллар, илгари айтганимиздек, уч ўзак ундошли ва тўрт ўзак ундошлиларга бўлинади ва уларнинг кўпчилигини уч ўзак ундошли феъллар ташкил этади.

Бу ўзак ундошлар атрофидаги унлиларни ўзгартириш, у ёки бу ўзак ундошни иккилантириш, бирор ноўзак ундошни киритиш йўли билан феълларнинг ҳосила шакллари ясалади. Ҳосила шаклдаги феълларнинг, табиийки, мазмунида ҳам ўзгариш содир бўлади. Ҳосила шаклларни боблар деб аташ қабул қилинган. Уч ўзак ундошли феълларнинг 15 та, тўрт ўзак ундошли феълларнинг 4 та боби мавжуд. Бу бобларга уларни ўзаро фарқлаш учун ном қўйилган. Араб тадқиқотчилари уч ўзак ундошли феълнинг бошланғич шаклини **فَعْلٌ ثَلَاثِيٌّ مُجْرَدٌ** - фи'лун сулāсийун мужаррадун, тўрт ўзак ундошли феълнинг бошланғич шаклини эса **فَعْلٌ رُبَاعِيٌّ مُجْرَدٌ** - фи'лун рубā'ийун мужаррадун деб, колган бобларни эса шу бобнинг ҳаракат номи (масдари) атамаси билан атаганлар. Масалан: **بَابُ التَّفَعُّلِ** – бāбу-ттаф'ўли – тафъил боби, **بَابُ الْإِنْفِعَالِ** – бāбу-л'ифти'āли – ифтиол боби ва ҳ.з. Замонавий адабиётларда бу бобларга тартиб рақами берилган ва улар рим рақамлари билан ифодаланади. Масалан: II боб, VII боб, XII боб ва ҳ.з.

Феълнинг барча боблари ўтган ва ҳозирги-келаси замонга эга. Улар шахсда, сонда, жинсда тусланади. Феъллар араб тилида аниқ ва мажхул нисбатга эга. Бундан ташқари феълларнинг 5 та майли мавжуд.

Ўзбек тилидан фарқли ўларок, араб тилидаги феъллар инфинитив – феълнинг ноаниқ шаклига эга

эмас. Шунинг учун замонавий лугатларда феълнинг ўтган замон III шахс бирлик музаккар шакли шартли равишда инфинитив сифатида қабул қилинган. Масалан:

كَبَّ – асл маъноси: у (мз) ёзди, шартли маъноси: ёзмок.

§ 46. УЧ ЎЗАК УНД ОШЛИ ФЕЪЛЛАР

Уч ўзак ундошли феъллар араб тилида феълларнинг асосий қисмини ташкил этади. Унинг ҳаммаси бўлиб ўн беш боби мавжуд. Шундан ўн боби ҳозирги араб адабий тилида фаол иштирок этади. Қолган беш боби эса қадимги араб тилида кенг ишлатилган, лекин кейинчалик истеъмолдан чиқиб кетган.

§ 47. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I бобдаги кўпчилик феълларнинг ўтган замони **فَعَلَّ** шаклида ҳосил бўлади. Масалан: **ذَهَبَ** – кетмок, **دَخَلَ** – кирмок, **خَرَجَ** – чиқмок. Бундан ташқари қисман **فَعِلَ** ва **فَعُلَ** шаклидаги феъллар ҳам учраб туради. Масалан: **شَرِبَ** – ичмок, **عَلِمَ** – билмок, **نَطَفَ** – покиза бўлмок, **حَسُنَ** – яхши бўлмок ва ҳ.з.

Умуман, I боб феълининг ўтган замони **فَعَلَّ** қолипига эга бўлиб, **فَعِلَ** ва **فَعُلَ** шакллари ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз феъллар бўлиши мумкин. **فَعَلَّ** шаклидаги феъллар эса фақат ўтимсиз феъллардир.

I боб феъли ўтган замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|
| III | МЗ | فَعَلَ | فَعَلَا | فَعَلُوا |
| | МН | فَعَلْتُمْ | فَعَلْنَا | فَعَلْنَا |
| II | МЗ | فَعَلْتِ | فَعَلْتُمَا | فَعَلْتُمْ |
| | МН | فَعَلْتُمْ | فَعَلْتُمْ | فَعَلْتُمْ |
| I | МЗ | فَعَلْتُ | فَعَلْتُ | فَعَلْنَا |
| | МН | فَعَلْنَا | فَعَلْنَا | فَعَلْنَا |

Масалан: كَبَّ - У (мз) ёзди, خَرَجُوا - Улар (мз) чикдилар, شَرِيتُمْ - Сизлар (мз) ичдингизлар, نَطَفْنَا - Биз покиза бўлдик.

Барча бобдаги ўтган замон феълининг инкор шакли феъл олдига مَا юкламасини кўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

مَا كَبَيْتَ - У (мн) ёзмади, مَا خَرَجْنَا - Улар (мн) чиқишмади, مَا شَرِيتُمْ - Сиз (икки киши) ичмадингиз.

I боб феъли мажхул нисбатининг ўтган замони ҳақ уч шаклдаги феъллардан فَعِلَ вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

ضَرَبَ - урмоқ, → ضَرِبَ - урилмоқ,

شَرِبَ - ичмоқ, → شَرِبَ - ичилмоқ.

Мажхул нисбатнинг шахс-сонда тусланиши ани нисбатдаги феълнинг тусланишидан фарқ қилмайди.

Мажхул нисбат феълининг ишлатилиши араб тилид бир оз мураккаброқ. У ўзбек тилидаги мажхул нисба феъли ифодаламайдиган тушунчаларни ҳам ифодалаш мумкин. Масалан: سَأَلَ - сўрамоқ феълидан سَأَلْتُ - мە сўрадим, шунинг мажхул нисбати سَأَلْتُمْ - «мә

сўралдим» маъносидан ташқари «мендан сўрадилар» маъносини ҳам билдиради. Шунингдек, غَضِبَ – ғазабланмоқ феълидан غَضِبْتُ – мен ғазабландим, غَضِبْتُ – «мен ғазаб остида қолдим», «мендан ғазабландилар» маъносини ифодалайди.

Барча боблардаги ўтган замон феъли олдидан (аниқ ва мажхул нисбатларида) لَقَدْ ёки قَدْ юкламаси келиши мумкин ва у иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бажариб бўлинганлигини билдиради. Масалан:

قَدْ سَأَلْتُ – сўраганман, сўраган эдим,

لَقَدْ خَرَجَ. – у (мз) чиққан, чиққан эди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

117-машқ. Юқоридаги мавзуларда ишлатилган феълларнинг маъносини ёдланг.

118-машқ. ^{كَلِمَاتٌ لِيُحَدِّثُكَ بِهَا} غَلِمَ، ذَهَبَ، حَسُنَ феълларининг ўтган замонда қуйидаги шахс ва сонга мос шаклини топинг:

Сиз (мн.); улар (мз.); мен; биз иккимиз; сиз (мз.); улар (мн.); улар иккови (мз.); сиз иккингиз; у (мз.); у (мн.).

119-машқ. ^{كَلِمَاتٌ لِيُحَدِّثُكَ بِهَا} نَظَّفَ، شَرِبَ، دَخَلَ феълларининг қуйидаги кишилик олмошларига мос шаклини топинг (ўтган замонда):

هَمَّ، أَنْتَ، لِحْنٍ، هَمَّا (мз.)، أَنْتَ، أَنَا، أَنْتَ، هُوَ، أَنْتَمَا، هِيَ

120-машқ. Қуйидаги гапларни олмош иштирокисиз арабчага ўгириңг:

zahaba

lahaba

1. Мен кетдим.
2. У (мз.) кирмади.
3. Сиз (мн.) чикдингиз.
4. Биз ёзиб бўлдик.
5. Сиз (мн.) ғазабланмадингиз.
6. Улар (мн.) урмадилар.
7. У (мз.) пок бўлди.
8. Биз ичмадик.
9. У иқкиси (мн.) кириб бўлишди.
10. Сизлар (мз.) кетдингизлар.
11. Сизлар (мн.) чикдингизлар.
12. Биз чикмадик.
13. Мен билмадим.
14. Уни (мн.) билмадилар (у билинмади).
15. Бизни уришмади (биз урилмадик).
16. Мендан ғазабландилар (мен ғазаб остида қолдим).
17. У иккиси (мз.) киришди.
18. У иккиси (мз.) кириб бўлишди.
19. Сизлар (мз.) ичмадингизлар.
20. У (мн.) қаерга кетди?
21. Нима учун сиз иккингиз ичдингиз?
22. Улар (мн.) чикмадиларми?
23. Улар иккиси (мн.) нима ёзишди?
24. Сиз иккингиз ғазабланмадингизми?
25. Нима учун улар (мз.) кетишди?
26. Қачон ёздик?
27. Сиз (мн.) урдингизми, урмадингизми?
28. Нима учун биз билинмадик?
29. Мен ғазаб остида қолмадимми?
30. Сизлар (мз.) нима учун ичмадингизлар?
31. Сиз (мн.) ёзиб бўлгансиз.
32. Улар (мн.) чиқиб бўлишди.
33. У иккиси (мз.) кетиб бўлишди.
34. Биз кириб бўлдик.
35. Бизни урдилар (биз урилдик).
36. Сизларни (мз.) уришмади (сизлар урилмадингизлар).
37. Сиз (мн.) ғазабландингиз ёки ғазабланмадингиз.
38. Улар (мз.) ғазабландилар ёки ғазаб остида қолдилар.
39. У (мз.) ёзиб бўлди ва кетди.
40. Биз чикмадик.

§ 48. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ЎТГАН ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

Нотўғри феълларнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

1. Иккиланган феъллар. Иккинчи ва учинчи ўзақ ундошлари бир хил товушдан иборат бўлган феъллар иккиланган феъллар дейилади. Бундай феълларнинг айрим шахс-сонларида бир хил ўзақ ундошлар ёнма-ён келади. Масалан:

حَبَّ → حَبٌ – севмоқ, قَلَّ → قَلٌ – озаймоқ,
مَسَّ → مَسٌ – тегиб кетмоқ, دَبَّ → دَبٌ – судралмоқ.

Бу феъллар ўтган замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|------------|-----------|
| III | МЗ | قَلَّ | قَلَّا | قَلُّوا |
| | МН | قَلَّتْ | قَلَّتَا | قَلَّتْنَ |
| II | МЗ | قَلَّتْ | قَلَّتَمَا | قَلَّتُمْ |
| | МН | قَلَّتْ | قَلَّتَمَا | قَلَّتْنَ |
| I | МЗ | قَلَّتْ | | قَلَّتَا |
| | МН | | | |

Яна бир мисол:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|------------|-----------|
| III | МЗ | مَسَّ | مَسَّا | مَسُّوا |
| | МН | مَسَّتْ | مَسَّتَا | مَسَّتْنَ |
| II | МЗ | مَسَّتْ | مَسَّتَمَا | مَسَّتُمْ |
| | МН | مَسَّتْ | مَسَّتَمَا | مَسَّتْنَ |
| I | МЗ | مَسَّتْ | | مَسَّتَا |
| | МН | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўplik | Бирлик | Иккилик | Кўplik |
|------|------|---------|---------|---------|---------|---------|----------|
| III | МЗ | قُلُّ | قُلَّا | قُلُّوا | مُسُّ | مُسَّا | مُسُّوا |
| | МН | قُلَّتْ | قُلْنَا | قُلْنَا | مُسَّتْ | مُسْنَا | مُسِنَّا |
| II | МЗ | قُلَّتْ | قُلْنَا | قُلْنَا | مُسَّتْ | مُسْنَا | مُسِنَّا |
| | МН | قُلْنَا | قُلْنَا | قُلْنَا | مُسْنَا | مُسْنَا | مُسِنَّا |
| I | МЗ | قُلَّتْ | | قُلْنَا | مُسَّتْ | | مُسْنَا |
| | МН | | | | | | |

Юқоридаги мисоллардан кўриниб турибдики, айрим шахс-сонда бир хил ўзак ундошлар уюшган. Бундай уюшиш агар улар орасидаги унли қисқа бўлса ва у унли очик бўгинни ташкил этса содир бўлади. Масалан:

قَلَّا → قُلَّا, قُلَّتْ → قُلْتُ ва ҳ.з.

Агар бир хил икки ундошнинг иккинчиси сукулл бўлса ва у бўгинни ёпаётган бўлса, уюшиш соди бўлмайди. Масалан: قُلْنَا → قُلْنَا .

II. Ҳамзали феъллар. Ўзак таркибида ҳамза товуш иштирок этган феъл ҳамзали феъллар дейилади. Ҳамзанинг қайси ўзак ундош ўрнида келишига қараб, (феъллар уч турга бўлинади:

1. Биринчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феъл. М салан:

أَسَفَ – афсусланмоқ, أَمَرَ – буюрмоқ,

أَمَلَ – умид қилмоқ, أَكَلَ – емоқ,

أَسَرَ – асир қилмоқ, أَدِنَ – рухсат бермоқ.

Буларнинг ўтган замонда тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | أَمَرَ | أَمَرَا | أَمَرُوا |
| | МН | أَمَرْتُ | أَمَرْتُمَا | أَمَرْنَا |
| II | МЗ | أَمَرْتُ | أَمَرْتُمَا | أَمَرْتُمْ |
| | МН | أَمَرْتُ | أَمَرْتُمَا | أَمَرْتُنَّ |
| I | МЗ | أَمَرْتُ | | أَمَرْنَا |
| | МН | | | |

Мажхул нисбатда ҳам фонетик ўзгариш содир бўлмайди.

2. Иккинчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феъллар. Масалан:

فَأَدَّ – қамраб олмоқ, سَأَلَ – сўрамоқ, نَأَرَ – қасос олмоқ.

Буларнинг тусланиши ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | سَأَلَ | سَأَلَا | سَأَلُوا |
| | МН | سَأَلْتُ | سَأَلْتُمَا | سَأَلْنَا |
| II | МЗ | سَأَلْتُ | سَأَلْتُمَا | سَأَلْتُمْ |
| | МН | سَأَلْتُ | سَأَلْتُمَا | سَأَلْتُنَّ |
| I | МЗ | سَأَلْتُ | | سَأَلْنَا |
| | МН | | | |

Бундай феълларнинг мажхул нисбатида ҳам товуш ўзгариши содир бўлмайди, лекин имлода ҳамзанинг ёзилиши билан боғлиқ ўзгаришлар бўлади. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-------------|------------|
| III | МЗ | سُئِلَ | سُئِلَا | سُئِلُوا |
| | МН | سُئِلْتُمْ | سُئِلْنَا | سُئِلْتُمْ |
| II | МЗ | سُئِلْتُمْ | سُئِلْتُمَا | سُئِلْتُمْ |
| | МН | سُئِلْتُمْ | سُئِلْتُمَا | سُئِلْتُمْ |
| I | МЗ МН | سُئِلْتُمْ | | سُئِلْنَا |

3. Учинчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феъллар. Масалан:

قَرَأَ – ўқимок, حَبَّأَ – яширинмок,

بَطَّأَ – секинламок, جَرَّأَ – журъятли бўлмок.

Бу феъллар шахс-сонда тусланганида, ҳамза товуши имлоси қоидалари асосида айрим ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-------------|------------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | قَرَأَ | قَرَأَا | قَرَأُوا | جَرَّأَ | جَرَّأَا | جَرَّأُوا |
| | МН | قَرَأْتُمْ | قَرَأْتُمَا | قَرَأْتُمْ | جَرَّأْتُمْ | جَرَّأْتُمَا | جَرَّأْتُمْ |
| II | МЗ | قَرَأْتُمْ | قَرَأْتُمَا | قَرَأْتُمْ | جَرَّأْتُمْ | جَرَّأْتُمَا | جَرَّأْتُمْ |
| | МН | قَرَأْتُمْ | قَرَأْتُمَا | قَرَأْتُمْ | جَرَّأْتُمْ | جَرَّأْتُمَا | جَرَّأْتُمْ |
| I | МЗ МН | قَرَأْتُمْ | | قَرَأْنَا | جَرَّأْتُمْ | | جَرَّأْنَا |

Мажхул нисбатда ҳам ҳамзанинг имлосига алоқадор ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-------------|-------------|-----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | قَرِيءٌ | قَرِيئَا | قَرِيئُوا | جَرِيءٌ | جَرِيئَا | جَرِيئُوا |
| | МН | قَرِيئَةٌ | قَرِيئَاتَا | قَرِيئِنٌ | جَرِيئَةٌ | جَرِيئَاتَا | جَرِيئِنٌ |
| II | МЗ | قَرِيئَةٌ | قَرِيئَتَا | قَرِيئَتُمْ | جَرِيئَةٌ | جَرِيئَتَا | جَرِيئَتُمْ |
| | МН | قَرِيئَةٌ | قَرِيئَتَا | قَرِيئِنٌ | جَرِيئَةٌ | جَرِيئَتَا | جَرِيئِنٌ |
| I | МЗ | قَرِيئَةٌ | | قَرِيئَا | جَرِيئَةٌ | | جَرِيئَا |
| | МН | | | | | | |

III. Заиф феъллар. Ўзак таркибида **و** – «в» ёки **ى** – «й» ундоши мавжуд бўлган феъллар заиф феъллар дейлади. Ўзак таркибида учровчи **و** – «в», **ى** – «й» ундошлари, шунингдек, улар ўрнида келиши мумкин бўлган **ا** – алиф ҳарфи ҳарфи иллатлар (ар. **حُرُوفُ عِلَّةٍ** – ҳурўфу ‘иллатин) дейлади. Бу феъллар **و** ёки **ى** ундошининг тушиб қолиши ёки бошқа товушга ўзгариши билан боғлиқ айрим хусусиятларга эга.

و – «в» ёки **ى** – «й» ундошининг қайси ўзак ундош ўрнида келишига қараб, заиф феъллар учга бўлинади:

1. Солимсифат феъллар (ар. **مِثَالٌ** – мисālун). Булар ўзагининг биринчи ундоши **و** – «в» ёки **ى** – «й» товушидан иборат бўлган феъллардир. Масалан:

وَصَلَ – етиб келмоқ,

يَقِظُ – ҳушёр тортмоқ,

يَتِمُّ – етим бўлмоқ,

يَسِرُ – қулай бўлмоқ.

Бундай феъллар ва уларнинг мажхул нисбати ўтган замонда тусланганида солим феъллардан мутлако фарк қилмайди.

2. Ажваф феъллар. Булар иккинчи ўзак ундоши و – «в» ёки ی – «й» товушидан иборат бўлган феъллардир. Ажваф феъллар шахс-сонда тусланганида катта товуш ўзгаришлари содир бўлади.

Агар иккинчи ўзак ундош бўлган و ёки ی ҳарфи «-ава-», «-ави-», «-аву-», «-айа-», «-айи-», «-айу-» товуш бирикмалари таркибида келса ва учинчи ўзак ундош билан бўгин ёпилмаса, юқоридаги товуш бирикмалари «ā» га айланади ва ا (алиф) билан ёзилади. Масалан:

قَالَ → قَوْلٌ – айтмоқ,

سَارَ → سَيْرٌ – бормоқ, кезмоқ,

خَافَ → خَوْفٌ – қўрқмоқ.

Агар учинчи ўзак ундош билан бўгин ёпилса, яъни у суқун ҳаракатини олса, иккинчи ўзак ундош ва ундан олдинги қисқа «а» тушиб қолади:

سَرْتُ → سَيْرٌ عَفْتُ → خَوْفٌ قُلْتُ → قَوْلٌ

Хуллас, ажваф феъллар қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|-----------|---------|-----------|-----------|
| III | МЗ | قَالَ | قَالَا | قَالُوا | سَارَ | سَارَا | سَارُوا |
| | МН | قَالَتْ | قَالَتَا | قَالْنَ | سَارَتْ | سَارَتَا | سَرْنَ |
| II | МЗ | قُلْتُ | قُلْتُمَا | قُلْتُمْ | سَرْتُ | سَرْتُمَا | سَرْتُمْ |
| | МН | قُلْتِ | قُلْتُمَا | قُلْتُنَّ | سَرْتُ | سَرْتُمَا | سَرْتُنَّ |
| I | МЗ | قُلْتُ | | قُلْنَا | سَرْتُ | | سَرْنَا |
| | МН | | | | | | |

Ажваф феълларнинг мажхул нисбатидаги «-уви-», «-уйи-» товуш бирикмалари «ū» га ўзагаради. Масалан:

قَوْلٌ → قِيلٌ – айтилмоқ, дейилмоқ,

سَيْرٌ → سِيرٌ – юрилмоқ, сайр қилинмоқ.

Булар ўтган замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|----------|-----------|---------|----------|-----------|
| III | M3 | قِيلٌ | قِيلَا | قِيلُوا | خِيفٌ | خِيفَا | خِيفُوا |
| | MH | قِيلَتْ | قِيلْنَا | قِيلْنَ | خِيفْتُ | خِيفْنَا | خِيفْنَا |
| II | M3 | قَلْتُ | قَلْنَا | قَلْتُمْ | خَفْتُ | خَفْنَا | خَفْتُمْ |
| | MH | قَلْتِ | قَلْنَا | قَلْتُنَّ | خَفْتُ | خَفْنَا | خَفْتُنَّ |
| I | M3 | قَلْتُ | | قَلْنَا | خَفْتُ | | خَفْنَا |
| | MH | | | | | | |

Бу тусланишдан кўриниб турибдики, айрим феълларнинг I, II шахси ва III шахс кўплик муаннас шакллари аниқ ва мажхул нисбатларда бир хил кўринишга эга. Қиёсланг:

خَافٌ → خَفْنٌ, خَفْتُ, خَفْتُمْ ва х.з.

خِيفٌ → خِيفْنَا, خِيفْتُ, خِيفْتُمْ ва х.з.

سَارٌ → سَرْنَا, سَرْتُ, سَرْتُمْ ва х.з.

سِيرٌ → سَرْنَا, سَرْتُ, سَرْتُمْ ва х.з.

Ажваф феълларнинг бири **كَانَ** феълидир. **كَانَ** феълининг маъноси «бўлмоқ»дир. Бу феъл ўтган замонда шахс-сонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|----------|
| III | МЗ | كَانَ | كَانَا | كَانُوا |
| | МН | كَانَتْ | كَانَتَا | كَانُوا |
| II | МЗ | كُنْتُ | كُنْتَمَا | كُنْتُمْ |
| | МН | كُنْتِ | كُنْتُمَا | كُنْتُمْ |
| I | МЗ | كُنْتُ | | كُنَّا |
| | МН | | | |

Ўзбек тилидаги «бўлмоқ» феъли каби араб тилида ҳам бу феъл икки вазифани бажаради:

1. Мустақил феъл вазифасини. Масалан:

أَمْسِ كُنْتُ فِي الْقَرْيَةِ – Кеча мен қишлоқда бўлдим.

2. От ёки сифат билан бирга келиб, ўтган ёки келаси замонда турган қўшма феълнинг ёрдамчи феъли вазифасини. Бунда бу феъл билан келган от ёки сифат ноаник ҳолатда эга билан жинсда ва сонда мослашгани ҳолда тушум келишигида келади. Масалан:

كَانَ الطَّالِبُ مَرِيضًا – Талаба касал эди.

كَانَتْ فَاطِمَةُ طَالِبَةً – Фотима талаба эди.

كُنَّا نَلَامِدُ – Биз ўқувчи бўлган эдик.

3. Ноқис феъллар. Учинчи ўзак ундоши و – «в» ёки ى – «й» ундошидан иборат бўлган заиф феъллар ноқис феъллар дейилади. Масалан:

(ب ك ى) ўзаги – йигламоқ,

(د ن و) ўзаги – яқинлашмоқ,

(ل ق ى) ўзаги – учратмоқ.

Ноқис феълларнинг ўтган замонда қуйидаги кўринишлари мавжуд:

а) **فَعَلَ** вазнидаги ноқис феълларнинг тусланиши қуйидагича:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|------------|------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | بَكِيَ | بَكَيا | بَكُوا | دَنَا | دَنُوا | دَنُوا |
| | МН | بَكَتْ | بَكَتَا | بَكَتْنَ | دَنَتْ | دَنَتَا | دَنَوْنُ |
| II | МЗ | بَكَيتْ | بَكَيتُمَا | بَكَيتُمْ | دَنَوْتُ | دَنَوْتُمَا | دَنَوْتُمْ |
| | МН | بَكَيتْ | بَكَيتُمَا | بَكَيتُنَّ | دَنَوْتُ | دَنَوْتُمَا | دَنَوْتُنَّ |
| I | МЗ | بَكَيتْ | | بَكَيتَا | دَنَوْتُ | | دَنَوْنَا |
| | МН | | | | | | |

Эслатма. 1. III шахс бирлик музаккар шаклида учинчи ўзак ундош **ى** – «й» бўлса, алиф мақсура билан, **و** – «в» бўлса **ا** (алиф) билан ёзилади.

2. Бирикма олмош қўшилганида, феъл охиридаги **ى** (алиф мақсура) **ا** (алиф) харфига ўзгаради. Масаан: **رَمَى** – отди, **رَمَاهُ** – уни отди.

б) **فَعَلَ** вазнидаги ноқис феъллар қуйидагича тусланади:

(**ل ق ى**) ўзаги – учратмок.

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | لَقِيَ | لَقِيَا | لَقُوا |
| | МН | لَقِيَتْ | لَقِيَتَا | لَقِيْنَ |
| II | МЗ | لَقِيْتُ | لَقِيْتُمَا | لَقِيْتُمْ |
| | МН | لَقِيْتُ | لَقِيْتُمَا | لَقِيْتُنَّ |
| I | МЗ | لَقِيْتُ | | لَقِيْنَا |
| | МН | | | |

Эслатма. Ноқис феъллар ичида **فَعَلَ** вазнига тушадигани деярли йўқ.

в) ҳар уч типдаги феълнинг мажхул нисбати бир хил вазнда тусланади:

لَقِيَ → لَقِيَ, دَنَا → دَنَا, بَكَى → بَكَى .

Бу мажхул нисбатдаги феълларнинг охириги қисми **لَقِيَ** феълининг аниқ нисбатидаги қисми билан бир хил бўлганлиги сабабли, шахс-сонда тусланиши ҳам **لَقِيَ** феълининг аниқ нисбати билан бир хилдир. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|------------|----------|-------------|------------|
| III | МЗ | بَكَى | بَكَا | بَكُوا | دَنَى | دَنَا | دَنُوا |
| | МН | بَكَيْتَ | بَكَيْتَا | بَكَيْنَ | دَنَيْتَ | دَنَيْتَا | دَنَيْنَ |
| II | МЗ | بَكَيْتَ | بَكَيْتَمَا | بَكَيْتُمْ | دَنَيْتَ | دَنَيْتَمَا | دَنَيْتُمْ |
| | МН | بَكَيْتَ | بَكَيْتَمَا | بَكَيْتُمْ | دَنَيْتَ | دَنَيْتَمَا | دَنَيْتُمْ |
| I | МЗ | بَكَيْتَ | | بَكَيْتَا | دَنَيْتَ | | دَنَيْتَا |
| | МН | | | | | | |

§ 49. ИККИ ЁҚЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ЎТГАН ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

Ўзакдаги ундошлардан иккитаси ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар икки ёқлама нотўғри феъллар дейилади. Бу тоифадаги феъллар ҳақида гап кетганда, ء (хамза) товуши ҳам ҳарфи иллатлар таркибига киритилади.

Ҳарфи иллатларнинг қайси ўринда турганлигига қараб, бу феъллар ўзига хос йўл билан тусланади. Буларни уч турга бўлиш мумкин:

1. Биринчи ва иккинчи ундошлари ҳарфи иллатлардан иборат бўлган феъллар. Масалан:

وَأَلَّ – панох сўрамоқ, يَنَسَ – умидсизланмоқ,
 (ء و ب) أَبَّ – қайтмоқ, (ء ي د) آدَّ – пишиқ бўлмоқ.

Солимсифат феъллар ўтган замонда солим феъллардан фарқ қилмаганлиги сабабли, وَأَلَّ ва يَنَسَ феъллари типдаги феъллар ҳам солим феъллар каби тусланади.

آب, آد феълларида эса, ажваф феълларда бўладиган ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|-----------|-----------|--------|-----------|-----------|
| III | МЗ | أَب | أَبَا | أَبْوَا | آد | آدَا | آدُوا |
| | МН | أَبْتُ | أَبْنَا | أَبْنُ | آدْتُ | آدْنَا | آدْنُ |
| II | МЗ | أَبْتُ | أَبْتَمَا | أَبْتُمْ | إِدْتُ | إِدْتَمَا | إِدْتُمْ |
| | МН | أَبْتُ | أَبْتَمَا | أَبْتُنَّ | إِدْتُ | إِدْتَمَا | إِدْتُنَّ |
| I | МЗ | أَبْتُ | | أَبْنَا | إِدْتُ | | إِدْنَا |
| | МН | أَبْتُ | | | إِدْتُ | | إِدْنَا |

2. Ўзақдаги биринчи ва учинчи ундошлар ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар. Масалан:

أَتَى – келмоқ, وَطَى – топтамоқ,
 وَفَى – вафо қилмоқ, وَفَى – химоя қилмоқ.

Туслашда бу ҳарфи иллатларнинг қайси ўринда келаётганига эътибор бериш керак: وَطَى феълида ҳам

солимсифат, ҳам ҳамзали феъл хусусияти мавжуд. **آتى** феълида эса ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феълнинг хусусияти бор, **وَفَى** , **وَفَى** феълларида бўлса, ҳам солимсифат, ҳам ноқис феъллар хусусияти мужассамлашган.

وَطَى феъли ўтган замонда солим феъллар билан бир хил. Қолганлари эса қуйидаги тарзда тусланади:

آتى – феъли

وَفَى - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------------|-------------------|------------------|-----------------|--------------------|-------------------|
| III | MЗ | آتى | آتَا | آتُوا | وَفَى | وَفَا | وَفُوا |
| | MН | آتَتْ | آتَا | آتَيْنَ | وَفَتْ | وَفَا | وَفَيْنَ |
| II | MЗ | آتَيْتَ | آتَيْتَمَا | آتَيْتُمْ | وَفَيْتَ | وَفَيْتَمَا | وَفَيْتُمْ |
| | MН | آتَيْتَ | آتَيْتَمَا | آتَيْتُمْ | وَفَيْتَ | وَفَيْتَمَا | وَفَيْتُمْ |
| I | MЗ | آتَيْتُ | | آتَيْنَا | وَفَيْتُ | | وَفَيْنَا |
| | MН | | | | | | |

3. Ўзакдаги иккинчи ва учинчи ундошлар ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар. Масалан: (س و ء) **سَاءَ** – ёмон бўлмоқ, (ج ي ء) **جَاءَ** – келмоқ, (ر ء ي) **رَأَى** – кўрмоқ, (س و) **سَوَى** – тенглашмоқ, (ش و ي) **شَوَى** – қовурмоқ кабилар. Булардан **سَاءَ** , **جَاءَ** каби феъллар ўзида ҳам ҳамзали, ҳам ажваф феъллар хусусиятини, **رَأَى** – феъли ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феъллар хусусиятини мужассамлаштирган. **سَوَى** , **شَوَى** каби феълларда эса, иккинчи ўзак ундош бўлган **و** – «в» ҳарфига ҳарфи иллат сифатида қаралмайди.

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|---------|--------|---------|--------|
| III | M3 | سَاء | سَاء | سَاءُوا | جاء | جاء | جاءُوا |
| | MH | سَاءت | سَاءتا | سؤون | جاءت | جاءتا | جائن |
| II | M3 | سؤت | سؤتما | سؤتم | جنت | جنتما | جنتم |
| | MH | سؤت | سؤتما | سؤتن | جنت | جنتما | جنتن |
| I | M3 MH | سؤت | | سؤنا | جنت | | جنتا |

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | M3 | رأى | رأيا | رأوا | سوى | سويا | سؤوا |
| | MH | رأت | رأتا | رأين | سويت | سويتا | سؤين |
| II | M3 | رأيت | رأيتما | رأيتم | سويت | سويتما | سؤيتم |
| | MH | رأيت | رأيتما | رأيتن | سويت | سويتما | سؤيتن |
| I | M3 MH | رأيت | | رأيتا | سويت | | سؤيتا |

شوى – типидаги феъллар қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|--------|
| III | M3 | شوى | شويا | شؤوا |
| | MH | شؤت | شؤتا | شؤين |
| II | M3 | شؤيت | شؤيتما | شؤيتم |
| | MH | شؤيت | شؤيتما | شؤيتن |
| I | M3 MH | شؤيت | | شؤيتا |

Бундан ташқари араб тилида ҳар уч ўзак ундоши ҳам ҳарфи иллатдан иборат бўлган иккита феъл мавжуд: *أوى* – паноҳ изламоқ, *وأى* – ваъда бермоқ. Улар куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | МЗ | أوى | أويا | أووا | وأى | وأيا | وأوا |
| | МН | أوت | أوتا | أوتن | وأت | وأنا | وأين |
| II | МЗ | أويت | أويتما | أويتم | وأيت | وأيتما | وأيتم |
| | МН | أويت | أويتما | أويتن | وأيت | وأيتما | وأيتن |
| I | МЗ | أويت | | أويتنا | وأيت | | وأيتنا |
| | МН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

121-машқ. Юқоридаги мавзуларда ишлатилган феълларнинг маъносини ёдланг.

122-машқ. Куйидаги феълларнинг турини аниқланг:

Мисол: *قَلَّ* - иккиланган феъл, *سَارَ* - ажваф феъл ва ҳ.з.

1) لَقِيَ. 2) قَالَ. 3) جَاءَ. 4) سَوِيَ. 5) أوى. 6) وَطِئَ. 7) رَمَى.
8) قَرَأَ. 9) أَمَرَ. 10) أَتَى. 11) أَبَى. 12) يَنَسَ. 13) يَتَمَّ. 14) جَرَّؤَ.

15) مَسْ. 16) نَار. 17) يَسِر. 18) دَنَا. 19) خَاف. 20) بَكَى. 21) فَاَد. 22) يَقَط. 23) حَب. 24) وَصَل.

123-машқ. *قال، دب، بكى، لقي،* феълларининг ўтган замонда қўйидаги шахс ва сонга мос шаклини топинг:

У (мн.); сиз иккинги; улар иккиси (мн.); у (мз.); улар (мн.); сиз (мз.); биз иккимиз; сиз (мн.); улар (мз.); мен; биз.

124-машқ. *رمى، آب آتى، رعى،* феълларининг қўйидаги кишилик олмошларига мос шаклини топинг (ўтган замонда):

1) أَلْتَمَا. 2) هَي. 3) هُمَا (мн.). 4) هُمْ. 5) أَنْتُمْ. 6) نَحْنُ. 7) أَنْتِ. 8) أَنَا. 9) أَنْتِ. 10) هُوَ.

125-машқ. *نَار، دَنَا، آد، أوى، شوى، ساء، قال* феълларини ўтган замонда ёзма ривийида тусланг ва бунда ҳамзали феълларнинг имлосига эътибор беринг.

126-машқ. *كان* феъли ўтган замонининг қўйидаги олмошларга мос вариантини топинг:

Биз, у (мн.), сиз (мз.), улар иккови (мз.), улар (мн.), сиз икковингиз, мен, биз иккимиз, у (мз.).

127-машқ. *Қўйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:*

- 1) كانت الغرفة وسخة. 2) كان زميلي مريضاً. 3) كانت جامعتنا مليئة بالطلبة. 4) كان الجوصافياً. 5) كان الطيار ماهراً. 6) كانت السيارة قديمة.
- 7) كانت أخت جارنا النجار طويلة القامة وحسنة الوجه. أما الآن فهي عجوز.
- 8) كانت بدلة أستاذنا القديمة زرقاء اللون. 9) - هل كان أخوك الأكبر في بحر؟ - نعم، هو كان في البحر الأبيض المتوسط. 10) في وقت الحرب العالمية الثانية كان أحمد طالباً في معهد الطب بطشقند. 11) كنتُ مشغولاً في المساء. 12) كان هذا الدرس صعباً جداً. أما ذلك الدرس فكان سهلاً قليلاً. 13) كانت عمّة صديقي مدرسة الأدب الأوزبكي في كليتنا. 14) كنتُ منذ عدة أيام في قبول رئيس جامعتنا. 15) كان أبي في ذلك الوقت مهندساً في مصنع من مصانع مدينتنا. 16) هل كانت أمك موظفة في الوزارة؟ 17) كنا سعداء برؤياكم.

128 – машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Иккинчи жаҳон урушидан илгари мен заводда инженер эдим.
2. Узун бўйли кўшнимиз (мз.) моҳир дурадгор эди.
3. Тиббиёт институти фақат Тошкентда бор эди.
4. Дўстимнинг укаси ўзбек филологияси факультетида ўзбек тили ўқитувчиси эди.
5. Ўша шифохонанинг врачлари жуда маҳоратли аёл эди.
6. Майдон одамлар билан тўла эди.
7. Синглимнинг кўйлаги жуда тор эди.
8. - Сиз (мн.) вазирликда хизматчи эдингизми?
9. Биз ҳафта давомида Қизил денгизда эдик.
10. Сизлар (мн.) Ўрта Ер денгизиде бўлганмисизлар?
11. Тошкент хавоси ҳафта давомида иссиқ бўлди.
12. Тоғларнинг устида қор жуда қалин эди.
13. Самолёт тайёрагоҳда эди.
14. Бу сўз тўғрими?
15. Биз урушдан илгари катта бўлмаган уйда эдик.
16. Ўша вақтда ҳаво жуда совуқ эди.
17. Опам савдо институтида талаба бўлган эди.

18. Биз савдо вазирлигида хизматчи эдик. 19. Икки йил бурун бизнинг араб бўлимимиз кичкина эди. 20. Икки ҳафта давомида биз мисрлик талабалар ҳузурида меҳмон бўлдик.

129-машиқ. Қўйидаги гапларни олмош ишлатмаган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Биз кетдик ва келдик. 2. У (мн.) яқинлашди ва деди. 3. Улар (мн.) вафо қилмадилар ва ёмон бўлдилар. 4. Сизлар (мн.) кўркмадингизлар ва йигламадингизлар. 5. Мен буюрдим ва кетдим. 6. – Сиз иккинги отмадингизми? – Йўқ, биз отмадик. 7. Биз буюрдик ва келдик. 8. – Улар (мз.) когурмадиларми? – Йўқ, улар когурмадилар. 9. У иккиси (мн.) журъатли бўлдилар ва химоя қилдилар. 10. Биз озчилик бўлмадик. 11. У (мн.) кирди ва деди. 12. Улар (мз.) тенглашдилар. 13. Мен умидсизланмадим. 14. Улар (мз.) секинлашмадилар ва яширинмадилар. 15. Сиз (мн.) учратдингиз ва дедингиз. 16. – Сизлар (мн.) овқатланиб бўлдингизларми? – Йўқ, биз овқатланмадик. 17. Биз афсусландик ва қайтдик. 18. У (мн.) химоя қилди ва яширинди. 19. Биз асир тушдик (асир олиндик) ва калтак едик (калтак остида қолдик). 20. Сиз иккинги судралдингиз ва асир тушдингиз. 21. – Сизлар (мн.) кўркмадингизларми? – Ҳа, биз кўрқдик ва паноҳ изладик. 22. Улар (мз.) севдилар ва ваъда бердилар. 23. Менга айтилмади. 24. У иккиси (мз.) учратишди ва қасос олишди. 25. Биз билдик ва яшириндик. 26. У (мн.) ўқилди ва ирғитилди. 27. Улар (мн.) когурдилар ва едилар. 28. Сиз (мн.) афсусланмадингизми ва умидсизликка тушмадингизми? 29. Биз ваъда бердик ва вафо қилдик. 30. Улар (мз.) ғазаблан-

дилар ва яқинлашдилар. 31. Улар иккиси (мз.) кўрдилар ва секинладилар. 32. Мен ўқидим ва йигладим. 33. Унга (мз.) буюрдилар (у буюрилди) ва дедилар. 34. Уларга (мн.) айтишмаганми? 35. Биз озайдик ва асир тушдик. 36. Сиз иккингиз судралдингиз ва сизларга яқинлашдилар (сизлар яқинлашилдингиз). 37. Биз умидсизликка тушмадик ва йигламадик. 38. Улар (мз.) журъатли бўлдилар ва ўч олдилар. 39. Улар (мн.) асир тушдилар ва ёмон бўлдилар. 40. Сиз иккингиз келмадингиз ва асир тушдингиз. 41. Биз сайр қилдик (кездик) ва овқатландик. 42. Улар (мн.) озайдилар ва бошпана изладилар. 43. Улар (мз.) келишди ва яқинлашишди. 44. Мен умид қилдим ва умидсизликка тушмадим. 45. – Сиз (мн.) чикмадингизми? – Йўқ, мен кирдим. 46. Улар (мн.) қовуришди ва ейишди. 47. У иккиси (мн.) секинлашишди ва яқинлашишди.

§ 50. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ҲОЗИРГИ – КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

Араб тилида феълнинг ҳозирги – келаси замони ҳозирги замонда, келаси замонда, баъзан эса ўтган замонда амалга ошадиган тугалланмаган иш-ҳаракатни билдиради, шунингдек у ҳар доим амалга ошадиган иш-ҳаракатни ҳам ифодалаши мумкин.

I боб феълнинг ҳозирги-келаси замони куйидаги шаклларда бўлиши мумкин: **يَفْعَلُ، يَفْعَلُ، يَفْعَلُ**. Масалан: **خَرَجَ** - чикмок феълидан **يَخْرُجُ** : **شَرِبَ** - ичмок феълидан **يَشْرَبُ** : **تَوَلَّى** - тушмок феълидан **يَتَوَلَّى**. Демак, унинг вазни куйидагича: **يَفْعَلُ**.

Ҳозирги-келаси замон феъли шахс-сонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَنْعَلُ | يَفْعَلَانِ | يَفْعَلُونَ |
| | МН | تَفْعَلُ | تَفْعَلَانِ | يَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | تَفْعَلُ | تَفْعَلَانِ | تَفْعَلُونَ |
| | МН | تَفْعَلِينَ | تَفْعَلَانِ | تَفْعَلْنَ |
| I | МЗ | أَفْعَلُ | | لَفْعَلُ |
| | МН | | | |

Масалан: يَخْرُجَانِ – у (икки киши) чиқаётир, تَذْهَبْنَ – сизлар (мн) кетаяпсизлар, نَتْرُلُ – биз тушамиз.

I боб феълининг ҳозирги-келаси замонида ҳам вазндаги ع ҳарфи (иккинчи ўзак ундош) уч хил ҳаракатга эга. Қайси феълда шу уч ҳаракатдан қайси бири эканлигини куйидагилардан аниқлаш мумкин:

1. Агар ўтган замонда феъл فَعَلَ вазнида бўлса, ҳозирги - келаси замонда албатта يَفْعَلُ вазнида бўлади.

Масалан:

яхши бўлмоқ - حَسُنَ → يَحْسُنُ , яқинлашмоқ - قَرُبَ → يَقْرُبُ .

2. Ўтган замонда феъл فَعَلَ вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замонда кўпинча يَفْعَلُ вазнида бўлади. Масалан:

тушунмоқ - فَهَمَ → يَفْهَمُ , билмоқ - عَلِمَ → يَعْلَمُ ,

ичмоқ - شَرِبَ → يَشْرَبُ .

3. Агар ўтган замонда феъл **فعل** вазнида бўлса, ҳозирги-келаси замони кўпчилик ҳолларда **يَفْعُلُ** вазинини қабул қилади. Масалан:

чикмоқ - **حرج** → **يُخْرُجُ**, кирмоқ - **دخل** → **يَدْخُلُ**.

Бирок бу феълларнинг айримлари бошқача вазнда бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

кетмоқ - **ذَهَبَ** → **يَذْهَبُ**, ўтирмоқ - **جَلَسَ** → **يَجْلِسُ**,

очмоқ - **فَتَحَ** → **يَفْتَحُ**, тушмоқ - **نَزَلَ** → **يَنْزِلُ**.

Кўриниб турибдики, ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракатини ўтган замон шаклига қиёсан аниқлаш мумкин, лекин уни конкрет билиб бўлмайди. Шунинг учун замонавий лугатларда феълнинг ўтган замони (инфинитив) шаклидан кейин қавс ичидаги (и), (у), (а) харфлари шу феълнинг ҳозирги-келаси замондаги иккинчи ўзак ундош ҳаракатини кўрсатиб туради. Масалан: **دخِلَ (у)** → демак **يَدْخُلُ**

Феълни ёдлаганда, **ع** нинг ҳаракатини кўшиб ёдлаш керак, чунки феълнинг кўпчилик майллари, феълдан шаклланган турли хил отлар ва бошқа сўзларнинг шакли шу ҳаракатга боғлиқ ҳолда ўзгаради.

Ҳозирги-келаси замоннинг инкор шакли феълнинг барча бобларидан феъл олдига **لَا** юклагасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан: **يُخْرُجُ** – у (мз) чиқади → **لَا يُخْرُجُ** – у (мз) чикмайди, **أَذْهَبُ** – бораман → **لَا أَذْهَبُ** – бормайман, **تَنْزِلِينَ** – сен (мн) тушасан → **لَا تَنْزِلِينَ** – сен (мн) тушмайсан.

Ҳозирги-келаси замоннинг мажҳул нисбати куйидаги вазнда ҳосил бўлади:

يَفْهَمُ - فِهْمٌ → يُفْهَمُ - у (мз) тушунилади,

يَعْرِفُ - عَرَفٌ → يُعْرِفُ - у (мз) билинади.

Мажҳул нисбат феъли аниқ нисбат билан шахсонда бир хил тусланади.

Ҳозирги-келаси замон феъли олдидан феълнинг барча бобларида куйидаги юкламалар ишлатилиши мумкин:

1. *س* ёки *سَوْفَ* юкласи. Булар иш-ҳаракатнинг келаси замонда содир бўлишини билдиради. Масалан:

أَكْتُبُ - ёзаман, ёзаяпман → *سَوْفَ* أَكْتُبُ ёки *سَأَكْتُبُ* (келажакда) ёзаман.

Эслатма. Инкор формадаги феълларда *س* ишлатилмайди: *سَوْفَ لَا أَكْتُبُ* - (келажакда) ёзмайман.

2. Иш-ҳаракатнинг бажарилишидаги гумонни, эҳтимолликни билдирувчи *قَدْ* юкласи. Масалан:

قَدْ يَذْهَبُ - эҳтимол у (мз) борар, у (мз) борса керак.

Амалий машғулот учун топшириқлар

130-машқ. Юқоридаги мавзуда ишлатилган феълларнинг маъносини ёдланг.

131-машқ. Юқоридаги мавзуда мавжуд феълларнинг ўрта ўзак ундоши ҳаракатини ёдланг.

132-машқ. تَزَلُّ (u), قَتَعَ (a), كَتَبَ (y), عَلِمَ (a), ذَهَبَ (a) феъл-ларининг ҳозирги-келаси замонда қуйидаги шахс ва сонга мос варианттини топинг:

Улар (мн.); сиз (мз.); биз иккимиз; сиз (мн.); улар (мз.); мен; биз; у (мн.); сиз иккинчисиз; улар иккиси (мн.); у (мз.).

133-машқ. خَرَجَ (y), شَرِبَ (a), حَسُنَ (y), فَهِمَ (a), قَرَّبَ (y) феъл-ларининг қуйидаги кишилик олмошларига мос вариант-тини топинг (ҳоз.- кел. замонда):

- 1) أَتَيْتُ. 2) نَجَّيْتُ. 3) أَتَيْتُ. 4) أَلَا. 5) أَتَيْتُ.
6) هَمِي. 7) هَمَا. (мз.). 8) أَتَيْتُ. 9) هُوَ.

134-машқ. Қуйидаги феълларнинг ҳозирги-келаси замонда ўрта ўзак ундоши ҳаракатини ёддан эслашга уриниб кўринг:

- 1) كَتَبَ. 2) عَرَفَ. 3) جَلَسَ. 4) قَتَعَ. 5) دَخَلَ. 6) عَلِمَ. 7) قَرَّبَ.
8) فَهِمَ. 9) حَسُنَ. 10) ذَهَبَ. 11) تَزَلُّ. 12) شَرِبَ. 13) خَرَجَ.

135-машқ. Қуйидаги феълларнинг шахс - сонини аниқланг ва ўзбекчага ўгиринг.

- 1) يَكْتُوبُونَ. 2) يَجْلِسُونَ. 3) يَعْرِفُونَ. 4) يُفْتَحُونَ. 5) يَدْخُلُونَ. 6) سَيَعْلَمُونَ.
7) تَنْزِلِينَ. 8) أَشْرَبَ. 9) يَفْهَمُونَ. 10) يَقْرَبُونَ. 11) يَذْهَبُونَ. 12) لَا
يَجْلِسُونَ. 13) سَوْفَ لَا تُشْرَبُ. 14) تُخْرَجُونَ. 15) تَنْزِلِينَ. 16) سَتَعْرِفُ.
17) لَا تَدْخُلِينَ. 18) يَحْسَبُونَ. 19) تَفْهَمُونَ. 20) أَنْزَلَ. 21) يَشْرَبُونَ. 22)
سَوْفَ تَنْزِلُونَ. 23) سَوْفَ لَا تُعْرِفُ. 24) سَوْفَ يُخْرَجُونَ. 25)

تُشْرَبُ. (26) يَفْتَحُونَ. (27) لَا نَفْهَمُ. (28) سَوْفَ نَعْرِفُونَ. (29) سَتَذَهَبُ. (30)
يَحْسَنُ.

136-машқ. Қуйидаги гапларни олмош ишлатмаган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Биз ўтирмаяпмиз. 2. – Сизлар (мн.) ёзаяпсизларми? – Йўқ, биз ёзмаяпмиз. 3. – У иккиси (мз.) киришмаяптими? – Ҳа, у иккиси кириш-аяпти. 4. Улар (мн.) тушуншмаяпти. 5. Мен (келажакда) яқинлашаман. 6. Сиз иккинги тушмаяпсиз. 7. Улар (мз.) чиқишмайди. 8. Сиз (мн.) тушасиз. 9. Биз кирмаймиз. 10. Мен ичмадим ва ичмайман. 11. Сизлар (мз.) келдингизлар ва кетмайсизлар. 12. У (мн.) билмайди ва тушунмайди. 13. У иккиси (мз.) ёзишмаяпти. 14. У иккиси (мн.) ўтиришмайди. 15. Мен яқинлашмайман. 16. Сизлар (мн.) билмай сизлар. 17. Улар (мз.) кирадилар ва чиқадилар. 18. Биз тушунмаймиз. 19. Мен билмайман. 20. У (мн.) ўтиради ва ёзади.

§ 51. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

I. Иккиланган феълларнинг тусланиши қуйидагилар асосида содир бўлади: агар иккинчи ўзак ундошдан кейинги унли билан бўғин тугаётган бўлса, иккиланган феълларда бу унли биринчи ўзак ундошдан кейинга ўтади ва иккита бир хил ундош ёнма-ён келади. Масалан:

يَمْسُ (а) – тегиб кетмоқ - يَمْسُنُ – йамсасу → йамассу - يَمْسُ.

Бу феъл қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-----------|-----------|
| III | МЗ | يَمْسُ | يَمْسَانِ | يَمْسُونَ |
| | МН | تَمَسُّ | تَمْسَانِ | يَمْسِنَ |
| II | МЗ | تَمَسُّ | تَمْسَانِ | تَمْسُونَ |
| | МН | تَمَسَّيْنِ | تَمْسَانِ | تَمَسِّنَ |
| I | МЗ | أَمَسُّ | | تَمَسُّ |
| | МН | | | |

مد (y) – чўзмок - يَمْدُدُ – йамдуду → йамудду - يَمْدُ .

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يَمْدُدُ | يَمْدُدَانِ | يَمْدُدُونَ |
| | МН | تَمَدَّدُ | تَمَدَّدَانِ | يَمْدُدُونَ |
| II | МЗ | تَمَدَّدُ | تَمَدَّدَانِ | تَمَدَّدُونَ |
| | МН | تَمَدَّدَيْنِ | تَمَدَّدَانِ | تَمَدَّدُونَ |
| I | МЗ | أَمَدَّدُ | | تَمَدَّدُ |
| | МН | | | |

فر (и) – кочмок - يَفْرُرُ – йафриру → йафирру - يَفِرُّ .

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|------------|------------|
| III | МЗ | يَفِرُّ | يَفِرَّانِ | يَفِرُّونَ |
| | МН | تَفَرَّ | تَفِرَّانِ | يَفِرُّونَ |
| II | МЗ | تَفَرَّ | تَفِرَّانِ | تَفِرُّونَ |
| | МН | تَفَرَّيْنِ | تَفِرَّانِ | تَفِرُّونَ |
| I | МЗ | أَفِرُّ | | تَفِرُّ |
| | МН | | | |

Солим феълларнинг мажхул нисбати бир хил шаклга эга бўлганидек, иккиланган феълларнинг мажхул нисбати ҳам бир хил шаклга эга (يَفْرُ، يَمْدُ، يَمْسُ) ва у куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|----------|-------------|
| III | МЗ | يَمْدُ | يَمْدَان | يَمْدُون |
| | МН | تَمَدُّ | تَمَدَان | يَمْدَدُونَ |
| II | МЗ | تَمَدُّ | تَمَدَان | تَمْدُون |
| | МН | تَمَدَّيْن | تَمَدَان | تَمْدَدُونَ |
| I | МЗ | أَمَدُّ | | تَمْدُّ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феълларнинг ҳозирги-келаси замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Фақат феълнинг бошида қисқа унлидан иборат бўлган бир ёпик бўгин таркибида иккита ҳамза товушининг мавжуд бўлиши мумкин эмас. Масалан: «'и'», «'а'», «'у'». Агар шундай ҳолат мавжуд бўлса, иккинчи ҳамза тушиб қолади ва унинг ҳисобига қисқа унли чўзиққа айланади: «'а'» → «'ā'», «'у'» → «'ū'», «'и'» → «'ū'». Масалан:

أَكَلَ (у) – емоқ феълининг аниқ ва мажхул нисбати.

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|------------|-------------|-------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يَأْكُلُ | يَأْكُلَان | يَأْكُلُونَ | يُؤْكَلُ | يُؤْكَلَان | يُؤْكَلُونَ |
| | МН | تَأْكُلُ | تَأْكُلَان | يَأْكُلْنَ | تُؤْكَلُ | تُؤْكَلَان | يُؤْكَلْنَ |
| II | МЗ | تَأْكُلُ | تَأْكُلَان | تَأْكُلُونَ | تُؤْكَلُ | تُؤْكَلَان | تُؤْكَلُونَ |
| | МН | تَأْكُلِينَ | تَأْكُلَان | تَأْكُلْنَ | تُؤْكَلِينَ | تُؤْكَلَان | تُؤْكَلْنَ |
| I | МЗ | أَكَلَ | | تَأْكَلُ | أُوكَلُ | | تُؤْكَلُ |
| | МН | | | | | | |

سَأَلَ (a) – сўрамоқ феълнинг аниқ ва мажхул нисбати.

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَسْأَلُ | يَسْأَلَانِ | يَسْأَلُونَ | يُسْأَلُ | يُسْأَلَانِ | يُسْأَلُونَ |
| | МН | تَسْأَلُ | تَسْأَلَانِ | يَسْأَلْنَ | تُسْأَلُ | تُسْأَلَانِ | يُسْأَلْنَ |
| II | МЗ | تَسْأَلُ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ | تُسْأَلُ | تُسْأَلَانِ | تُسْأَلُونَ |
| | МН | تَسْأَلِينَ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلْنَ | تُسْأَلِينَ | تُسْأَلَانِ | تُسْأَلْنَ |
| I | МЗ | أَسْأَلُ | | نَسْأَلُ | أَسْأَلُ | | نَسْأَلُ |
| | МН | | | | | | |

فَرَأَى (a) – сўрамоқ феълнинг аниқ ва мажхул нисбати.

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَفْرَأُ | يَفْرَأَانِ | يَفْرَأُونَ | يُفْرَأُ | يُفْرَأَانِ | يُفْرَأُونَ |
| | МН | تَفْرَأُ | تَفْرَأَانِ | يَفْرَأْنَ | تُفْرَأُ | تُفْرَأَانِ | يُفْرَأْنَ |
| II | МЗ | تَفْرَأُ | تَفْرَأَانِ | تَفْرَأُونَ | تُفْرَأُ | تُفْرَأَانِ | تُفْرَأُونَ |
| | МН | تَفْرَأِينَ | تَفْرَأَانِ | تَفْرَأْنَ | تُفْرَأِينَ | تُفْرَأَانِ | تُفْرَأْنَ |
| I | МЗ | أَفْرَأُ | | نَفْرَأُ | أَفْرَأُ | | نَفْرَأُ |
| | МН | | | | | | |

III. Заиф феълларнинг тусланиши:

1. Солимсифат феълларнинг тусланиши қуйидагича бўлади:

а) феълнинг биринчи ўзак ундоши **و** – «в» товушидан иборат бўлса ва иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — бўлса, бундай феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَجَل (а) – кўрмок феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُوجِلُّ | يُوجِلَّان | يُوجِلُّونَ |
| | МН | تُوجَلُّ | تُوجَلَّان | يُوجَلُّنَ |
| II | МЗ | تُوجَلُّ | تُوجَلَّان | تُوجَلُّونَ |
| | МН | تُوجَلِّينَ | تُوجَلَّان | تُوجَلُّنَ |
| I | МЗ | أُوجَلُّ | | تُوجَلُّ |
| | МН | | | |

وَجَع (а) – оғрикни сезмок феъли ҳам шу каби тусланади.

Биринчи ўзак ундоши و – «в» бўлган яна айрим феълларнинг ҳозирги-келаси замонида бу ундош тушиб қолади. Масалан: وَضَع (а) – қўймоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يَضَعُ | يَضَعَان | يَضَعُونَ |
| | МН | تَضَعُ | تَضَعَان | يَضَعْنَ |
| II | МЗ | تَضَعُ | تَضَعَان | تَضَعُونَ |
| | МН | تَضَعِينَ | تَضَعَان | تَضَعْنَ |
| I | МЗ | أَضَعُ | | تَضَعُ |
| | МН | | | |

Шунингдек, وَفَع (а) – йиқилмок, жойлашмок; وَهَب (а) – бермок каби феъллар ҳам шу тарзда тусланади.

Агар феълнинг биринчи ўзак ундоши و – «в» товушидан иборат бўлса ва иккинчи ўзак ундошининг ҳара-

кати — бўлса, барча шахс-сонларда биринчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

وَجَدَ (и) – топмок феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يَجِدُ | يَجِدَان | يَجِدُونَ |
| | МН | تَجِدُ | تَجِدَان | يَجِدْنَ |
| II | МЗ | تَجِدُ | تَجِدَان | تَجِدُونَ |
| | МН | تَجِدِينَ | تَجِدَان | تَجِدْنَ |
| I | МЗ | أَجِدُ | | نَجِدُ |
| | МН | | | |

Шунингдек, وُلِدَ (и) – туғмок, وَعَدَ (и) – ваъда бермок, وَنَبَ (и) – сакрамок каби феъллар ҳам шу тарзда тусланади.

Биринчи ўзак ундоши و – «в» товушидан иборат бўлса ва иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — бўлса, биринчи ўзак ундош ҳеч қачон тушиб қолмайди. Масалан:

وَجَّهَ (у) – номдор бўлмок феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُوجِّهُ | يُوجِّهَان | يُوجِّهُونَ |
| | МН | تُوجِّهُ | تُوجِّهَان | يُوجِّهْنَ |
| II | МЗ | تُوجِّهُ | تُوجِّهَان | تُوجِّهُونَ |
| | МН | تُوجِّهِينَ | تُوجِّهَان | تُوجِّهْنَ |
| I | МЗ | أُوجِّهُ | | نُوجِّهُ |
| | МН | | | |

Юқоридаги барча феълларнинг мажхул нисбати солим феъллардан фарқ қилмайди, фақат феъл таркибидаги «ув» товуш бирикмаси «ў»га ўзгаради. Масалан:

وَجَدَ – бор бўлмок феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يُوجَدُ | يُوجَدَانِ | يُوجَدُونَ |
| | МН | تُوجَدُ | تُوجَدَانِ | يُوجَدَانِ |
| II | МЗ | تُوجَدُ | تُوجَدَانِ | تُوجَدُونَ |
| | МН | تُوجَدِينَ | تُوجَدَانِ | تُوجَدَانِ |
| I | МЗ | أُوجَدُ | | تُوجَدُ |
| | МН | | | |

б) биринчи ўзак ундоши ي – й харфидан иборат феълларнинг тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди.

2. Ажваф феълларнинг ҳозирги-келаси замонида иккинчи ўзак ундоши устидаги ҳаракат биринчи ўзак ундош устига ўтади ва бунда икки хил ходиса бўлиши мумкин:

а) учинчи ўзак ундош сукунли бўлмаса, иккинчи ўзак ундош тушиб қолади ва ундан олдинги унли чўзилади.

Масалан:

يَقُولُ → يَقُولُ – ўзагидан – ق و ل

يَخَافُ → يَخَافُ – ўзагидан – خ و ف

б) учинчи ўзак ундош сукунли бўлса, иккинчи ўзак ундош бутунлай тушиб қолиб, унинг ҳаракати қолади:

يَقُولُنَّ → يَقُلْنَ , يَخَافُنَّ → يَخْفَنَ . Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يَقُولُ | يَقُولَانِ | يَقُولُونَ | يَسِيرُ | يَسِيرَانِ | يَسِيرُونَ |
| | МН | تَقُولُ | تَقُولَانِ | يَقْنَانِ | تَسِيرُ | تَسِيرَانِ | يَسِرْنَ |
| II | МЗ | تَقُولُ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تَسِيرُ | تَسِيرَانِ | تَسِيرُونَ |
| | МН | تَقُولِينَ | تَقُولَانِ | تَقْلِنِ | تَسِيرِينَ | تَسِيرَانِ | تَسِرْنَ |
| I | МЗ | أَقُولُ | | تَقُولُ | أَسِيرُ | | تَسِيرُ |
| | МН | | | | | | |

خَافَ (а) – кўркмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يَخَافُ | يَخَافَانِ | يَخَافُونَ |
| | МН | تَخَافُ | تَخَافَانِ | يَخْفَنَ |
| II | МЗ | تَخَافُ | تَخَافَانِ | تَخَافُونَ |
| | МН | تَخَافِينَ | تَخَافَانِ | تَخْفَنَ |
| I | МЗ | أَخَافُ | | تَخَافُ |
| | МН | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам юқоридаги икки банд қондаси асосида тусланади. Масалан: قَالَ феълнинг мажхул нисбати:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يُقَالُ | يُقَالَانِ | يُقَالُونَ |
| | МН | تُقَالُ | تُقَالَانِ | يُقَلْنَ |
| II | МЗ | تُقَالُ | تُقَالَانِ | تُقَالُونَ |
| | МН | تُقَالِينَ | تُقَالَانِ | تُقَلْنَ |
| I | МЗ | أَقَالُ | | تُقَالُ |
| | МН | | | |

3. Ноқис феълларнинг тусланишида қуйидаги ҳолатлар бўлиши мумкин:

а) ҳозирги-келаси замонда иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — ёки — бўлса, феъл охиридаги «-ийу» товуш бирикмаси «- ī »га, «-уву» товуш бирикмаси «-ū» товушига ўзгаради ва натижада шахс-сонда қуйидагича тусланади. Масалан:

يَكِي (и) – йигламоқ феъли

يَكِي (у) – яқинлашмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|---------|-----------|-------------|-----------|
| III | МЗ | يَكِي | يَكِيَانِ | يَكُونُ | يَدْثُو | يَدْثُوَانِ | يَدْثُونُ |
| | МН | تَكِي | تَكِيَانِ | يَكِينُ | تَدْثُو | تَدْثُوَانِ | يَدْثِينُ |
| II | МЗ | تَكِي | تَكِيَانِ | تَكُونُ | تَدْثُو | تَدْثُوَانِ | تَدْثُونُ |
| | МН | تَكِينُ | تَكِيَانِ | تَكِينُ | تَدْثِينُ | تَدْثُوَانِ | تَدْثِينُ |
| I | МЗ | أَكِي | | تَكِي | أَدْثُو | | تَدْثُو |
| | МН | | | | | | |

Иккинчи ўзак ундош ҳаракати — бўлса, у қуйидагича тусланади. Масалан: لَقِي (а) – учратмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|
| III | МЗ | يَلْقَى | يَلْقَيَانِ | يَلْقَوْنَ |
| | МН | تَلْقَى | تَلْقَيَانِ | يَلْقَيْنَ |
| II | МЗ | تَلْقَى | تَلْقَيَانِ | تَلْقَوْنَ |
| | МН | تَلْقَيْنَ | تَلْقَيَانِ | تَلْقَيْنَ |
| I | МЗ | أَلْقَى | | نَلْقَى |
| | МН | | | |

Нокис феълларнинг мажхул нисбатида ҳам феъл охиридаги ўзгариш **لَقِيَ** феълининг аниқ нисбати охиридаги ўзгариш билан бир хил бўлганлиги сабабли, тусланиши ҳам бир хил бўлади. Масалан:

يَكِي (и) – феълининг мажхули, **يَدْتُو** – феълининг мажхули:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|-----------|---------|---------|-------------|------------|
| III | МЗ | يَكِي | يَكِيَانِ | يَكُونُ | يُدْتِي | يُدْتَيَانِ | يُدْتُونُ |
| | МН | يَكِي | يَكِيَانِ | يَكُونُ | يُدْتِي | يُدْتَيَانِ | يُدْتَيْنَ |
| II | МЗ | يَكِي | يَكِيَانِ | يَكُونُ | يُدْتِي | يُدْتَيَانِ | يُدْتُونُ |
| | МН | يَكِي | يَكِيَانِ | يَكُونُ | يُدْتِي | يُدْتَيَانِ | يُدْتَيْنَ |
| I | МЗ | أَكِي | | يَكِي | أُدْتِي | | يُدْتِي |
| | МН | | | | | | |

§ 52. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзақ ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар: **وَال** (и) – «паноҳ изламоқ»

фелида ҳам солимсифат, ҳам ҳамзали феъллар хусусияти мавжуд:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يَتْلُ | يَتْلَان | يَتْلُونَ |
| | МН | تَتْلُ | تَتْلَان | يَتْلَنَ |
| II | МЗ | تَتْلُ | تَتْلَان | تَتْلُونَ |
| | МН | تَتْلِينَ | تَتْلَان | تَتْلَنَ |
| I | МЗ | أَتْلُ | | تَتْلُ |
| | МН | | | |

يَسِرَ (а) – типдаги феълларда ўзгариш содир бўлмайди, чунки биринчи ўзак ундош ي товушидан иборат бўлган феъллар солим феъллардан фарк қилмайди.

آب (у) – типдаги феъл

آء (и) – типдаги феъл

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-----------|------------|------------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُؤُوبُ | يُؤُوبَان | يُؤُوبُونَ | يَتِيدُ | يَتِيدَان | يَتِيدُونَ |
| | МН | تُؤُوبُ | تُؤُوبَان | يُؤُوبِينَ | تَتِيدُ | تَتِيدَان | يَتِيدَنَ |
| II | МЗ | تُؤُوبُ | تُؤُوبَان | تُؤُوبُونَ | تَتِيدُ | تَتِيدَان | تَتِيدُونَ |
| | МН | تُؤُوبِينَ | تُؤُوبَان | تُؤُوبِينَ | تَتِيدِينَ | تَتِيدَان | تَتِيدَنَ |
| I | МЗ | أُؤُوبُ | | تُؤُوبُ | أَتِيدُ | | تَتِيدُ |
| | МН | | | | | | |

2. Ўзакдаги биринчи ва учинчи ундошлар ҳарфи иллатдан иборат феъллар:

آتِي (и) – феъли ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феъллар каби тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|-------------|-----------|
| III | МЗ | يَأْتِي | يَأْتِيَانِ | يَأْتُونَ |
| | МН | يَأْتِيَانِ | يَأْتِيَانِ | يَأْتِينَ |
| II | МЗ | تَأْتِي | تَأْتِيَانِ | تَأْتُونَ |
| | МН | تَأْتِيَانِ | تَأْتِيَانِ | تَأْتِينَ |
| I | МЗ МН | آتِي | | تَأْتِي |

وَطِي (а) – феъли ҳам солимсифат, ҳам ҳамзали феъллар каби тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|-----------|-----------|
| III | МЗ | يَطَأُ | يَطَأَانِ | يَطْأُونَ |
| | МН | يَطْأَانِ | يَطْأَانِ | يَطْأِينَ |
| II | МЗ | تَطَأُ | تَطَأَانِ | تَطْأُونَ |
| | МН | تَطْأَانِ | تَطْأَانِ | تَطْأِينَ |
| I | МЗ МН | أَطَأُ | | نَطَأُ |

وَفِي (и) – феъли ҳам солимсифат, ҳам ноқис феъллар каби тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|-----------|---------|
| III | МЗ | يَفِي | يَفِيَانِ | يَفُونَ |
| | МН | يَفِيَانِ | يَفِيَانِ | يَفِينَ |
| II | МЗ | تَفِي | تَفِيَانِ | تَفُونَ |
| | МН | تَفِيَانِ | تَفِيَانِ | تَفِينَ |
| I | МЗ МН | أَفِي | | نَفِي |

3. Ўзакдаги иккинчи ва учинчи ундошлари ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар қуйидагича тусланади:

سَاءَ (y) – типидagi феъл

جَاءَ (и) – типидagi феъл

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|-------------|--------------|--------------|-------------|--------------|
| III | МЗ | يَسُوْءُ | يَسُوْؤَانِ | يَسُوْؤُوْنَ | يَجِيْءُ | يَجِيْئَانِ | يَجِيْئُوْنَ |
| | МН | تَسُوْءُ | تَسُوْؤَانِ | تَسُوْؤُوْنَ | تَجِيْءُ | تَجِيْئَانِ | تَجِيْئُوْنَ |
| II | МЗ | تَسُوْءُ | تَسُوْؤَانِ | تَسُوْؤُوْنَ | تَجِيْءُ | تَجِيْئَانِ | تَجِيْئُوْنَ |
| | МН | تَسُوْئِيْنَ | تَسُوْؤَانِ | تَسُوْؤُوْنَ | تَجِيْئِيْنَ | تَجِيْئَانِ | تَجِيْئُوْنَ |
| I | МЗ | أَسُوْءُ | | تَسُوْءُ | أَجِيْءُ | | تَجِيْءُ |
| | МН | | | | | | |

رَأَى (a) – типидagi феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-----------|----------|
| III | МЗ | يَرِي | يَرِيَانِ | يَرُوْنَ |
| | МН | تَرِي | تَرِيَانِ | يَرِيْنَ |
| II | МЗ | تَرِي | تَرِيَانِ | تَرُوْنَ |
| | МН | تَرِيْنَ | تَرِيَانِ | تَرِيْنَ |
| I | МЗ | أَرِي | | تَرِي |
| | МН | | | |

Бу гуруҳга кирувчи феълларнинг ҳарфи иллатлари сафида ҳамза товуши бўлмаса, иккинчи ўзак ундошга ҳарфи иллат сифатида қаралмайди. Масалан:

سوي (a) – типیداги феъл

شوي (и) – типیداги феъл

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | МЗ | سوي | سويان | سوون | شوي | شويان | شوون |
| | МН | سوي | سويان | سووين | شوي | شويان | شووين |
| II | МЗ | سوي | سويان | سوون | شوي | شويان | شوون |
| | МН | سووين | سويان | سووين | شووين | شويان | شووين |
| I | МЗ | سوي | | سووي | اشوي | | شووي |
| | МН | | | | | | |

Ҳар уч ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар қуйидигича тусланади:

اوي (и) – феъли

واي (и) – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | МЗ | اوي | اويان | اوون | يوي | يويان | يوون |
| | МН | اوي | اويان | اووين | يوي | يويان | يووين |
| II | МЗ | اوي | اويان | اوون | يوي | يويان | يوون |
| | МН | اووين | اويان | اووين | يووين | يويان | يووين |
| I | МЗ | اوي | | اوي | اوي | | يوي |
| | МН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

137-машқ. Юқоридаги мавзуларда учраган феълларнинг маъносини ёдланг.

138-машқ. *فَرَّ* (u), *أَكَل* (y), *قَالَ* (y), *لَقِيَ* (a), *جَاء* (u)
феълларининг ҳозирги-келаси замонда қўйидаги шахс ва
сонга мос вариантини топинг:

Улар (мн.); сиз (мз.); биз иккимиз; сиз (мн.); улар
(мз.); мен; биз; у (мн.); сиз иккинги; улар иккиси
(мн.); у (мз.).

139-машқ. *مَدَّ* (y), *وَهَبَ* (a), *وَعَدَ* (u), *بَكَى* (u), *أَتَى* (u)
феълларининг қўйидаги кишилик олмошларига мос
вариантини топинг (ҳоз.-кел. замонда):

1) غَنَ 2) أُنْتِ 3) أَنْتِ 4) أَنَا 5) أَنْتَمَا 6) هِيَ 7) هُمَا (мн.)
8) أَنْتِ 9) هُوَ

140-машқ. Қўйидаги феълларнинг ўзаги, нисбати,
шахс-сонини аниқланг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) يَأْتُونَ 2) يَأْوِينَ 3) تَلْقَيْنَ 4) نَأْكُلُ 5) مِيضَعْنَ 6) يَقْرَأُونَ 7)
أَكَلُ 8) تَجِدْنَ 9) تَسْرِينِ 10) نَلِدُ 11) تَخَافُونَ 12) سَوْفَ لَا يَرُونَ
13) تَقْعَانِ 14) تَتَّبِ 15) يُوَلِدُونَ 16) تَبْكِينَ 17) سَيَلِقُونَ 18)
يَهْبِنُ 19) يَمْدُونَ 20) يُوجِدْنَ 21) يُوعِدُونَ 22) يَتِيدُونَ 23)
تَوْبِينِ 24) يَتَيْنِ 25) يَسْوِزَانِ 26) تَوْلِدُونَ 27) يُسْأَلُونَ 28) تُمَدُّ
29) يُلْقَيْنِ 30) تَقْلَنِ 31) يَخْفَنِ 32) تُوجِدُ 33) سَوْفَ لَا يَرُونَ

- 34) لا تری. (35) سوف لا أرى. (36) يسهوون. (37) تُوعدون. (38) يجدن.
 39) سوف لا يُقرأ. (40) تفرّون. (41) يسقلن. (42) مستخالفين.

141-ماشқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Шаҳримиз заводларидан бири; видеомагнитофон; чет тиллар факультети; ота-она; Ўрта Ер денгизи; шаҳар чети; кўп пайт; машҳур санъаткорлар; қадимий шаҳар; ёш ўқитувчи йигит; истироҳат парки; Шарқ-шунослик институти биноси; янги дафтар; қора янги костюм; оқ атиргул; касбдошимнинг дадаси; моҳир учувчи; вазирлик ходими; Тошкент ҳавоси; ҳафта давомида; шаҳримиз тайёрагоҳи; мисрлик талабалар ҳузурида; савдо вазирлиги; иккинчи жаҳон уруши; совуқ ҳаво; хобгоҳ; юмшоқ диван.

142-ماشқ. Қуйидаги ўтган замон феълларининг шахс-сонини аниқланг ва ҳозирги-келаси замон шаклини ҳосил қилинг:

- 1) قُلْتُمْ. (2) آهوا. (3) قُرَيْتُمْ. (4) مَدَدْتُمْ. (5) سَوَيْتُمْ. (6) وَعَدْتُمْ.
 7) سَأَلْتُمْ. (8) أَوْبَيْتُمْ. (9) وَهَبْنَا. (10) مَسِينْتُمْ. (11) سِرْتُمْ.
 12) وُلِدْتُمْ. (13) وَقَعُوا. (14) بَكَيْنْتُمْ. (15) خَافُوا. (16) أَكَلْتُمْ.
 17) دَنَنْتُمْ. (18) قَالَتْ. (19) لُتَيْنَا. (20) فَرَرْتُمْ. (21) إِذْنَا. (22) وَفَيْتُمْ.
 23) سُوْتُمْ. (24) شَرَرْنَا. (25) جِئْتُمْ. (26) وَأَلْتُمْ. (27) وَنَبْتُمْ.
 28) وَلَدْتُمْ. (29) وَهَبْنَا. (30) مُسْتْنَا.

143 – машқ. Қўйидаги гапларни кишилик олмошини ишлатмаган ҳолда арабчага ўғиринг:

1. Сиз иккингиз кўрқаяпсиз.
2. Улар (мн.) овқатла-нишмаяпти.
3. – Улар (мн.) йиғлашмаяптими? – Йўқ, улар йиғлашмаяпти.
4. Сизлар (мн.) келасизлар, улар (мз.) эса, келмайдилар.
5. Сизлар (мз.) кўрина-сизлар.
6. Нима учун улар (мн.) топтаяптилар?
7. Сиз (мн.) қаердан топасиз?
8. Улар (мз.) нима берадилар?
9. У иккиси (мз.) сакрашмаяпти.
10. Нима учун сиз иккингиз ваъда беряпсиз?
11. Сиз (мн.) узайтираяпсизми?
12. Сиз (мз.) нима деяпсиз?
13. У (мн.) овқатла-нади.
14. Сизлар (мз.) ўқимаяпсизлар.
15. Сизлар (мн.) вафо қилмаяпсизлар.
16. Мен кўраяпман.
17. Сиз иккингиз қовурасиз.
18. У иккиси (мз.) қачон келишади?
19. Биз топмаяпмиз.
20. Улар (мн.) кезишма-япти.
21. Биз тенглашаяпмиз.
22. Нима учун улар (мз.) сўрамаяптилар?
23. Сизни (мн.) учратмайдилар (сиз учратилмайсиз).
24. Биз демаймиз.
25. Мен яқинлашмайман.
26. Нима учун сиз (мз.) йиғламаяпсиз?
27. Бизга беришади (биз бериламиз).
28. Сиз иккингиз келмаяпсиз.
29. Улар (мн.) туғилажаклар.
30. У иккиси (мн.) топмайдилар.

§ 53. ФЕЪЛ КЕСИМЛИ ГАП

Кесими феъл билан ифодаланган гап феъл кесимли гап дейилади. Феъл кесимли гапнинг эгаси қайси сўз туркуми билан ифодаланганлигига қараб кесимдан олдин ва кейин келиши мумкин:

1. Агар эга кишилик олмоши билан ифодаланган бўлса, у гап таркибида ишлатилмаслиги мумкин, чунки

феълнинг шахс ва сонда тусланган шакли гапнинг эгаси қайси олмош эканлигини кўрсатиб туради. Масалан:

دَهَبْنَا – Биз кетдик. نَكْتُوبُ – Сизлар (мз) ёзасизлар.

Агар бундай гапнинг эгаси таъкидланиб келаётган бўлса ва шу олмошни гапда акс эттириш шарт бўлса, у ҳар доим кесимдан олдин келади. Масалан:

لَحْنٌ دَهَبْنَا – Биз кетдик. أَنْتُمْ نَكْتُوبُونَ – Сизлар (мз)

ёзасизлар.

2. Агар гапнинг эгаси от билан ифодаланган бўлса, у кесимдан олдин ҳам, кейин ҳам келиши мумкин. Бунда эга билан кесим ўртасидаги мослашув қуйидаги омилларга боғлиқ:

а) агар гапнинг эгаси одамни билдирадиган отдан иборат бўлса ва кесимдан кейин келса, улар жинсда мослашади ва кесим ҳар доим birlikда келади. Масалан:

خَرَجَ الْمُهَنْدِسُ – Муҳандис (мз) чиқди.

خَرَجَ الْمُهَنْدِسَانُ – Икки муҳандис (мз) чиқди.

خَرَجَ الْمُهَنْدِسُونَ – Муҳандислар (мз) чиқишди.

دَخَلَتِ الطَّالِبَةُ – Толиба кирди.

دَخَلَتِ الطَّالِبَاتُ – Икки толиба кирди.

دَخَلَتِ الطَّالِبَاتُ – Толибалар киришди.

Бундай эга кесимдан олдин келса, кесим эга билан жинсда ва сонда тўла мослашади:

خَرَجَ الْمُهَنْدِسُ

الطَّالِبَةُ دَخَلَتِ

خَرَجَا الْمُهَنْدِسَانُ

الطَّالِبَاتُ دَخَلْنَا

خَرَجُوا الْمُهَنْدِسُونَ

الطَّالِبَاتُ دَخَلْنَ

б) агар гапнинг эгаси одамни билдирмайдиган от билан ифодаланган бўлса ва у бирлик ёки иккилик сонда бўлса, кесим одамни билдирувчи отдан ифодаланган эга билан қандай мослашса, у билан ҳам шундай мослашади. Масалан:

وَصَلَ الْقِطَارُ – Поезд келди.

وَصَلَ الْقِطَارَانِ – Иккита поезд келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَةُ – Самолёт келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَتَانِ – Иккита самолёт келди.

ёки

الطَّائِرَةُ وَصَلَتْ – الْقِطَارُ وَصَلَ

الطَّائِرَتَانِ وَصَلَتَا – الْقِطَارَانِ وَصَلَا

в) агар бу хилдаги эга кўпликда келган бўлса, кесим эгадан олдинда келса ҳам, кейин келса ҳам, эганинг жинсидан қатъи назар кесим бирликда муаннаса келади. Масалан:

وَصَلَتِ الْقُطُرُ – Поездлар келди.

وَصَلَتْ الْقُطُرُ – Поездлар келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَاتُ – Самолётлар келди.

وَصَلَتِ الطَّائِرَاتُ – Самолётлар келди.

г) агар гапнинг эгаси уюшиб келиб, уларнинг жинси ҳар хил бўлса ва кесим бундай эгадан олдин турган бўлса, кесим ўзига энг яқин эга билан жинсда мослашади. Масалан:

وَدَخَلَ الطَّالِبُ وَ الْمُعَلِّمَةُ – Талаба ва муаллима киришди.

وَدَخَلَتِ الْمُعَلِّمَةُ وَ الطَّالِبُ – Муаллима ва талаба киришди.

Агар бундай ҳарактердаги эга кесимдан олдин турган бўлса, кесим ҳар доим музаққар жинсда иккиликда келади. Масалан:

المُعَلِّمَةُ وَالطَّالِبُ دَخَلَا ۛكِي الطَّالِبُ وَالْمُعَلِّمَةُ دَخَلَا

д) агар гапнинг кесими уюшиб келган бўлса, аввал гапнинг биринчи уюшган кесими (эга билан жинсда мослашган ҳолда, бирликда), сўнг гапнинг эгаси, ундан кейин эга билан сонда ва жинсда мослашган ҳолда қолган уюшиқ кесимлар келади. Масалан:

دَخَلَ الطَّلَابُ فَجَلَسُوا ثُمَّ سَمِعُوا وَ كَتَبُوا – Талабалар кирдилар, сўнг ўтирдилар, ундан кейин тингладилар ва ёздилар.

Амалий машғулот учун топшириқлар

144-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) دخل الطالبان فجلسا. 2) تقرب الطيور ثم تعبد. 3) أكل الفلاحون فشرّبوا.
- 4) تفهم التلميذات ثم يكتبن. 5) المدرستان تقولان. 6) هل أنتم تعلمون؟ 7) يدخل
- أستاذنا فيجلس ثم يكتب. 8) قد خرج جميع الطلبة فذهبوا أما أحمد وزينب فما ذهبا.
- 9) لماذا أنما تكيان؟ 10) قرأت فاطمة ومحمود ثم فهما.

145-машқ. Қуйидаги гапларда қавс ичидаги феълларни керакли шахс ва сонга қуйинг:

- 1) هم يفهمون أما محمد ومحمود فـ (тушунмаяптилар).
- 2) (чиқмайдилар) الطالبات من المكتبة. 3) يأتي الفلاحون إلى الحقل ثم
- (кетадилар). 4) قرئت الكتب فـ (ирғитилди). 5) أما أسفت الشابتان
- و(умидсизликка тушмадиларми)؟ 6) قرأ الشيخان فـ

- و (сайр килдилар) الضيفان (7 .(йигладилар)
 .(бошпана изладилар) و قل الأطفال (8 .(овқатландилар)
 و (вафо килмайдилар) هن (10 .(келдилар) ثم ذهب الفنانون
 .(ёмон бўладилар)

146-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Рассомлар қаердан топишади? 2. Нима учун толиб ва толиба ўқишмаяпти? 3. Мисрлик устозлар ва талабалар сен (мн.) ҳақингда сўрашмаяпти. 4. Янги университетлар ва институтлар очилди. 5. Янги йил яқинлашмоқда. 6. Бойлар йиглайдиларми? 7. Аёллар кўйлаклари тоза бўлди. 8. Фойдали китоблар ёзилди. 9. Қариндошлар келадилар, овқатланадилар, сўнг кетадилар. 10. Қоидалар тушунилди. 11. Карвонлар яқинлашдилар. 12. Фарзандлар туғилди. 13. Университетнинг янги кутубхонаси очилди. 14. Дангаса ўқувчилар ўқимайдилар ва ёзмайдилар. 15. Тиришқоқ болалар эса, ўқийдилар ва тушунадилар. 16. Дурадгорлар тиришқоқ эдилар. 17. Денгизчилар ҳам дангаса эмас эдилар. 18. Уйларнинг деразалари очилди. 19. Араб тили ўқитувчилари ўқияптилар ва ёзаяптилар. 20. Кичик болалар кўркадилар.

§ 54. ТЎЛДИРУВЧИ

Феъл ифодалаган иш-ҳаракатни мазмунан тўлдириб, кимни, нимани, кимдан, қайси нарсадан, кимда, нимада, кимга, қайси нарсага каби сўроқларга жавоб бўлувчи гап бўлаги тўлдирувчи дейилади.

Тўлдирувчи воситали ва воситасиз бўлади.

Иш-ҳаракатнинг объектини билдириб, кимни, нимани сўроғига жавоб бўлувчи тўлдирувчи воситасиз тўлдирувчи дейилади (Мен китобни ўқидим. Сен Аҳмадни учратдингми?).

Араб тилида феъл кесимли гапларда гапнинг эга ва кесимидан кейин бевосита воситасиз тўлдирувчи келади ва у тушум келишигида қўйилади. Масалан:

كَتَبَ الطَّالِبُ الْوَاجِبَ – Талаба вазифани ёзди.

فَهَمَّتْ زَيْنَبُ الْمَوْضُوعَ – Зайнаб мавзуни тушунди.

Воситали тўлдирувчи кимни ва нимани сўроқларидан бошқа сўроқларга жавоб бўлувчи тўлдирувчилардир. У ҳам араб тилида гапнинг бош бўлақларидан кейин у ёки бу предлог билан ва, табиийки, қараткич келишигида келади. Масалан:

سَمِعْتُ مِنَ الْوَالِدِي – Мен отамдан эшитдим.

يَكْتُبُ صَدِيقِي بِقَلَمِ الْخَبْرِ – Дўстим ручкада ёзади.

Агар гапда ҳам воситасиз, ҳам воситали тўлдирувчи мавжуд бўлса, аввал воситасиз, сўнг воситали тўлдирувчи ўрин олади. Масалан:

أَكَلَ الْوَالِدُ الطَّغَامَ بِالْمَلْعَقَةِ – Гуёдак таомни қошиқ билан еди.

أَخَذْتُ الْمَجَلَّةَ مِنَ الْمُدْرَسِ – Журнални ўқитувчидан олдим.

Бундай тўлдирувчилар ўз навбатида мослашган ва мослашмаган аниқловчиларга эга бўлиши мумкин. Бунда аниқловчилар юкоридаги қоидаларга мувофиқ қўйилади. Масалан:

قَرَأْتُ الْمَجَلَّةَ الْجَدِيدَةَ – Янги журнални ўқидим.

قَرَأْتُ مَجَلَّةَ الرِّيَاضَةِ – «Ар-риёда» журналини ўқидим.

قَرَأْتُ مَجَلَّةَ الرِّيَاضَةِ المِصْرِيَّةِ – Мисрнинг «Ар-риёда» журна-
лини ўқидим.

سَمِعْتُ هَذَا الخَبَرَ مِنْ طَالِبٍ كَلَيْتَا – Бу хабарни факультетимиз
талабасидан эшитдим.

أَكَلَ الطِّفْلُ الطَّعَامَ بِالمَلَقَةِ الخَشِيَّةِ – Гўдак овқатни ёғоч қошиқ
билан еди.

Араб тилида ҳаракатни билдирувчи جَاء - келмоқ,
ذَهَب - кетмоқ, وَصَلَ - келмоқ, رَجَعَ - қайтмоқ, أَتَى - келмоқ, قَدِمَ
- келмоқ каби ўтимсиз феъллар мавжудки, ҳаракат
объектини билдирувчи сўздан олдин ب предлогини
келтириш билан улар ўтимли феълга айланади.

جَاءَ بِالْكِتَابِ – китобни олиб келмоқ,

ذَهَبَ بِالْكِتَابِ – китобни олиб кетмоқ,

وَصَلَ بِالخَبَرِ – хабар олиб келмоқ,

رَجَعَ بِالبَشْرِىِ – хушхабар олиб қайтмоқ.

Яна айрим шундай ўтимсиз феъллар ҳам мавжудки,
улар билан ишлатилган воситали тўлдирувчи ёки ҳол
тушум келишигида келади. Масалан:

رَكِبَ السَّارَةَ – машинага ўтирмоқ,

دَخَلَ العُرْفَةَ – хонага кирмоқ,

سَأَلَ المُعَلِّمَ – ўқитувчидан сўрамоқ.

Эслатма: دَخَلَ феъли бирор одам олдига кириш
маъносида ишлатилганида, шу феълдан кейин عَلَى
предлоги қўлланилади. Масалан:

دَخَلَ عَلَى العَمِيْدِ – декан ҳузурига кирмоқ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

147-машқ. Қуйидаги гапларда қавс ичидаги тўлдирувчиларни керакли келишиқда қўйинг:

- 1) نسمع (араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини)
 - 2) هل أنت مددت (кўлингни) ؟ 3) أكلت أومي (кечлигини)
 - 4) لا أخاف (сендан мз.) . 5) قرأنا (арабча ва инглизча)
 - 6) سمعنا (маърузани) بكل اهتمام ففهمنا (журналларни)
 - 7) كئينا أمس (араб дўстларимизга хат) . 8) دقت لي أومي جيداً جداً .
 - 9) متى تهضين بالتليفون وسألت: لماذا ما أكلت (тушлигингни) ؟
 - 10) ندرس الآن (уёқингдан) (араб ва инглиз тилларини)
 - 11) أخذ (китоб ва дафтарларимни) وأضع في حقيتي . 12) لبس الطلاب (пальтолларини) ثم خرجوا من قاعة المطالعة . 13) نقضي (дам олиш)
 - 14) سأبقى في الغرفة (мен ўзим) . 15) هل تسمعين (кунларини) في منزلنا .
 - 16) وهب لي أستاذي (арабча китобни) فسأل: هل قرأت هذا الكتاب سابقاً؟ 17) فتحنا (деразаларни ва эшиқларни) ثم جلسنا على الكراسي . 18) نطلب ((мз.)) العودة إلى بيوتكم . 19) هل فهمت (эски дўстларимизни) ؟ 20) لقينا أمس (уй вазифаларингизни)
- وجلستنا معهم في أحد من مطاعم مدينتنا.

ЕТТИНЧИ МАТН

في يوم الراحة

كان أمس يوم الراحة فنهضت من النوم متأخراً قليلاً بعد الفطور قرأت الجرائد والمجلات الأوزبكية ثم قمت بواجباتي المنزلية وبعد انتهاء الواجبات

ذهبت إلى صديقي ولعبت معه بالشطرنج حوالي ساعة. ثم ذهبنا إلى متحف الفنون الواقع قريباً من معهدنا. ثم أكلنا غداءنا في أحد من المطاعم فرجعنا إلى بيتي وجلسنا في غرفتي قليلاً ثم دقت لنا أم صديقي بالتليفون وطلبت عودة ابنتها سريعاً إلى بيتهم. بعد ذهاب صديقي بقيت منفرداً في المنزل وقضيت باقي الأوقات بمفردي.

أما غداً فيوم العمل وعادة في أيام العمل أمض من النوم صباحاً باكراً وأقوم بالتمارين الرياضية ثم أغسل وجهي ويدي بالماء البارد والصابون وبعد هذا ألبس ملابسِي وأدخل غرفة الأكل. نجلس أنا وجميع أعضاء أسرتي حول المائدة. في الفطور كالعادة نأكل قطعة من الخبز مع الزبدة أو البيض المسلوق ونشرب فنجاناً من الشاي الأخضر أو القهوة مع السكر واللبن.

وبعد الفطور آخذ كتيبي ودفاتري فأضع هذه الأشياء في الحقيبة المدرسية وأذهب إلى المعهد. أنا أدرس في جامعة الدراسات الشرقية وأدرس اللغة العربية وآدابها. وبعد الدروس أذهب إلى المكتبة أوقاعة المطالعة. مساءً أرجع إلى البيت وبعد العشاء أقرأ الكتب أو أسمع بالراديو إذاعة طشقند، أو إذاعات بلدان العرب باللغة العربية.

148-машқ. Еттинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) متى كان يوم الراحة ؟ 2) متى قضت من نومك ؟ 3) ماذا فعلت بعد الفطور ؟
- 4) هل قمت بواجباتك المنزلية ؟ 5) إلى أين ذهبت بعد انتهاء واجباتك ؟ 6) ماذا فعلت في بيت صديقك ؟ 7) كم ساعة لعبتما بالشطرنج ؟ 8) إلى أي متحف ذهبتما ؟
- 9) أين يقع متحف الفنون ؟ 10) أين أكلتما غداءكما ؟ 11) ماذا فعلتما في غرفتك ؟
- 12) من دق لك بالتليفون ؟ 13) ماذا طلبت أم صديقك ؟ 14) مع من قضيت باقي أوقاتك ؟ 15) متى تنهض من نومك في أيام العمل ؟ 16) هل تقوم بالتمارين الرياضية ؟

- 17) ماذا تأكلون في الفطور ؟ (18) ماذا تشربون ؟ (19) إلى أين تذهب بعد الفطور ؟
 20) في أية جامعة تدرس ؟ (21) ماذا تدرس في الجامعة ؟ (22) إلى أين تذهب بعد
 الدروس ؟

149 – машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг
 ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) ستقوم بواجباتنا المنزلية غدا. (2) بعد ذهاب صديقتها دخلت فاطمة
 غرفتها وكتبت المقالة إلى الجريدة عن حياة الطلبة في الجامعة. (3) قبل العشاء
 غسلت يدي بالصابون. (4) نقضي عطلتنا الأسبوعية المقبلة مع أصدقائنا العرب.
 (5) لماذا ما ليستن ملابسكن الجديدة في العيد؟ (6) دققنا له بالتليفون وطلبنا عودة
 أخينا الأصغر من بيته. (7) أمس ما قام موظفو وزارة الخارجية بالتمارين الرياضية
 أما غدا فيقومون بها. (8) جلس جميع أعضاء أسرة مدرس اللغة العربية في جامعتنا
 حول الطاولة فقرؤوا الجرائد والمجلات المختلفة. (9) – هل تسمعون الإذاعات
 العربية كل يوم؟ – نعم، نسمع هذه الإذاعات كل يوم أما أمس فما سمعنا هذه
 الإذاعات. (10) قالت لنا مدرستنا: أنتم ما فهتمم هذه المحاضرة. (11) – هل معك
 كتب ودفاتر وأقلام؟ – لا، هي بقيت في بيت صديقي ذلك. (12) كم فنجانا
 شربتما من الشاي؟ – شربنا فنجانا أو فنجانين منه. (13) قد كتبت واجباتي
 المنزلية من اللغة العربية أما واجبي من الأدب العربي فسأقوم به غدا بعد أكل
 العشاء. (14) – لماذا لا تدقني لي بالتليفون؟ هل لا تعرفين رقم تليفوني؟ (15) ما
 بقي شيء عندي.

150-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Онам Тошкент радиоэшиттиришини ҳар куни эрталаб эшитадилар. Кечкурун эса Тошкент радиоси билан бирга араб радиоэшиттиришларини ҳам тинглайдилар. 2. Синглим нонуштадан кейин китоб ва дафтарларини портфелига солди-да, мактабига жўнади. У ҳозир мактабда ўқийди. 3. Эртага ҳафталик дам олиш куни ва бу кунни биз жуда марокли ўтказамиз. Дўстим билан шахмат ўйнайман, уй азифаларимни бажараман, вазифаларим тугаганидан кейин маданият саройига ёки истироҳат боғига бораман. 4. Отам биринчи қаватдаги емакхонага кирдилар, у ерда стол ёнига ўтирдилар ва бир пиёла кўк чой ичдилар. Сўнг емакхонадан чиқдилар ва меҳмонхонага кирдилар, телевизор рўпарасига ўтирдилар ва ахборот дастурини томоша қилдилар. 5. Бувим кеча хоналаридан чиқмадилар ва бугун эрталабгача ўша ерда ўтирдилар. Бобом эса, нонуштадан сўнг бозорга бордилар ва у ердан турли хил кийим - кечаклар олиб келдилар.

151-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

واقع قريبا من المعهد، يوم الراحة، بعد الفطور، كالعادة، أيام العمل، قاعة
المطالعة، إذاعة طشقند، لعب بالشطرنج، واجبات منزلية، حوالي ساعة، متحف الفنون،
باقي الأوقات، تمارين رياضية، الماء البارد، غرفة الأكل، أعضاء الأسرة، حول المائدة،
فئجان من الشاي الأخضر، بيضة مسلوقة، قهوة مع السكر، إذاعات البلدان العربية،
الجراند والمجلات، أحد من المطاعم، منفردا، وزارة الخارجية، بالمفرد؛

САККИЗИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|---|---|
| I أَخَذَ (y) бошламок | سَارَ хурсанд қилувчи |
| افْتِمَامٌ диккат, эътибор | I سَرَّ (y) хурсанд қилмок |
| بَارِحَةٌ кўп. بَوَاحِرٌ пароход, катта кема | سَمَكَةٌ бир дона балиқ |
| بَارِحَةٌ кеча, кечаги кунда | السُّوَيْشُ Сувайш |
| بِهَجِّ марокли, шод | شَاطِي кўп. شَوَاطِي соҳил, қирғоқ |
| تَارِيحِي тарихий | شَنَا киш |
| ثَلَاثٌ уч (рақам) | صَحْرَاءُ саҳро |
| تَلُوجٌ кўп. تُلُوجٌ қор | صَحْرِي тошдан иборат, тошлоқ |
| جُمْلَةٌ кўп. جُمَلٌ гап, жумла | صُفُوفٌ кўп. صُفُوفٌ курс, саф |
| جَوَابٌ кўп. أَجْوِبَةٌ жавоб | صَيْغِي ёзги |
| رَصِيفٌ поезд ёки кема келиб тўхтайдиган жой | عُلَمَاءُ кўп. عُلَمَاءُ олим, билувчи |
| I رَكَبَ (a) ўтирмок (мас. авто- мобилга) | فَتَاةٌ кўп. فَتَاةٌ қиз, қиз бола |
| رَئِيسِي асосий, марказий | فِي ثَلَاثِ سَاعَاتٍ уч соатда |
| I زَارَ (y) бормок, зиёрат қилмок | فِي قَلْبِ الْمَدِينَةِ шаҳар марказида |
| رُجَاغٌ ойна, шиша | I قَصَدَ (y) йўл олмок, йўналмок |
| رُزُّ кўп. أَرْزَارٌ тугма | I قَطَعَ (a) кесмок, кесиб ўтмок |
| I سَارَ (u) бормок, кезмок | قَنَاةٌ канал |

كَلَامَ гап, калом
 مَاضٍ - مَاضِي ўтган, ўтиб
 кетган
 مَخْزَنَ кўп. مَخَازِنُ омбор,
 хазина
 مَدْخَلٌ кириш жойи,
 киравериш жой
 I مَرَّ (y) - ўтмоқ; ب ~ олиб
 ўтмоқ
 مَرْصُوفٌ асфальтланган
 مَسْرَحٌ кўп. مَسَارِحُ театр
 مِصْرُ الْجَدِيدَةِ Мисру-л-жадида
 (Қоҳира мавзеларидан бири)
 مِعْطَفٌ кўп. مِعَاطِفٌ пальто
 مَعْجَلٌ кўп. مَعَامِلٌ фабрика

مَعْمَلُ تَكْرِيرِ النَّفْطِ нефтни қайта
 ишлаш заводи
 أَمَاكِنُ кўп. مَكَانٌ жой
 مُمَهَّدٌ текис, силлик
 مَنَاظِرُ кўп. مَنَاظِرٌ манзара
 مَوْصُوعٌ мавзу
 مِينَاءُ порт, денгиз порти
 مِينَاءُ بُوْر تَوْفِيْقِ Порт Тавфик
 порти
 نَزْهَةٌ сайр, экскурсия
 I وَجَدَ (u) топмоқ
 وَجَدُوْهَا جَمِيْلَةً уни чиройли
 ҳолатда кўришди; кўрди-
 ларки, у чиройли экан
 يَوْمَ الْجُمُعَةِ жума куни

§ 55. ФЕЪЛЛАРГА ҚЎШИЛУВЧИ БИРИКМА ОЛМОШЛАР

Феълларга қўшилиб ёзилувчи олмошлар асосан тушум келишигида келган воситасиз (баъзан воситали) тўлдирувчи ўрнида келади. Масалан:

كَتَبْتُ الرِّسَالَةَ → كَتَبْتُهَا

Феълларга қўшилувчи олмошлар от ва предлогларга қўшилувчи олмошлар билан шаклан бир хилдир. Масалан: كَتَبْتُ , عِنْدَهُ , كِتَابَهُ .

Лекин олмошлар феълга қўшилганида, қуйидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади:

1. Ўтган замон III шахс кўплик музаккар феълига олмош қўшилганида, ўқилмайдиган ا (алиф) тушиб қолади. Масалан: كَتَبُوا الرِّسَالَةَ → كَتَبُوهَا

2. Ўтган замон II шахс музаккар кўплигидаги феълга олмош қўшилганида, ўртада و харфи орттирилади ва у «ў» товушини билдиради:

سَمِعْتُمُوهَا → سَمِعْتُمُهَا

3. Феълнинг барча шаклларига I шахс бирлик олмоши نِي шаклида қўшилади. Масалан:

سَمِعْتَنِي – Сен мени эшитдинг,

يَسْأَلُونَنِي – Улар (мз) мендан сўрайдилар.

Хуллас, масалан كَتَبَ – у (мз) ёзди феълига олмошлар қуйидагича қўшилади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-------------|-------------|
| III | мз | كَتَبَ | كَتَبَهُمَا | كَتَبَهُمْ |
| | мн | كَتَبَهَا | كَتَبَهُمَا | كَتَبَهُنَّ |
| II | мз | كَتَبَكَ | كَتَبَكُمَا | كَتَبَكُمْ |
| | мн | كَتَبَكِ | كَتَبَكُمَا | كَتَبَكُنَّ |
| I | мз | كَتَبَنِي | | كَتَبْنَا |
| | мн | | | |

Масалан:

كَتَبْتُمُونِي – Сизлар (мз) мени ёздингизлар,

كَتَبْتَهُنَّ – Сизлар (мн) уни (мн) ёздингизлар,

كَبْتَاهُنْ – Биз уларни (мн) ёздик ва ҳ.з.

Баъзан тарихий ёдгорликларда бирикма олмош бевосита феълга қўшилмай, إِيَّا юклагасига қўшилган.

Масалан:

نَعْبُدُ إِيَّاكَ ёки إِيَّاكَ نَعْبُدُ – Биз сенгагина ибодат қиламиз.

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

152-машқ. Қуйидаги гаплардан тағига чизилган сўзларни бирикма олмош билан алмаштиринг:

- 1) خلال درس اللغة العربية نكتب جملاً على اللوح. 2) هل سمعتم هذا الكلام؟ 3) سأل المدرس الطلاب: هل فهمتم الموضوع؟ 4) يعرف الطلبة كثيراً من الكتاب المشهورين. 5) قام أحمد من مكانه وفتح هاتين النافذتين. 6) في الفطور أكلتُ قطعة رغيف. 7) ندرس في الجامعة اللغتين العربية والإنجليزية. 8) أخذ التلاميذ الدفاتر والكتب من المقعد. 9) سمع الطلاب محاضرة الأستاذ المشهور باهتمام ثم سألوا هذا الأستاذ عن واجباتهم المنزلية. 10) وضعت فاطمة الحقيبة المدرسية على الطاولة. 11) ما دخلت الطالبات غرفة العميد. 12) هل قرأت الجريدة الأسبوعية؟ 13) قضينا أيام العطلة الصيفية ممتعا. 14) هل غسلت يديك قبل الأكل؟ 15) هل درستم دروسكم؟ 16) في الشتاء نلبس معاطفنا كل يوم. 17) طالبات جامعتنا عرفن صديقاتهن جيداً جداً. 18) من وجد أجوبة هذه الأسئلة؟ 19) لماذا ضربتم هؤلاء الفتيات بالثلج؟ 20) هل غسلتم أيديكم؟

153 – машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ўқитувчимизнинг янги квартираси фонтан қаршисида жойлашган. Сиз (мз.) унга кирганмисиз? 2. Мен биринчи матнни жуда яхши ўргандим. Сиз (мн.) ҳам уни ўргандингизми? 3. Дугонангизнинг исми Хадича, шундай эмасми? Уни сиз арабча ҳарфлар билан дафтарингизга ёздингизми? 4. Ота-онамнинг иккита сурати деворда турипти. Уни синглим уйдан келтириб берган. 5. Умумий хонада (ўтириш хонасида) юмшоқ диван бор. Меҳмон аёллар унга киришди ва ўтиришди. 6. Тушлик вақти яқинлашяпти. Бир оз вақтдан кейин ошхоналардан бирига кирамиз ва уни тановул қиламиз. 7. Жисмоний машқлар саломатлик учун жуда фойдали. Мен уни ҳар куни эрталаб бажараман. 8. Китоб ва дафтарларимни олдим ва уларни портфелимга солдим. 9. Ушбу маъруза сизлар (мз.) учундир. Сизлар эса уни диққат билан тингламадингизлар ва дафтарларингизга ёзмадингизлар. 10. Араб адабиётидан эртага дарс бўлмайди. Мен уни эртага кечки овқатдан сўнг ўқийман. 11. Сизларнинг (мн.) янги кийимларингиз жуда чиройли. Нима учун уларни хотин-қизлар байрами куни киймадингизлар? 12. Олий таълим вазирлиги ходимлари араб мамлакатлари радио эшиттиришларини тинглашмайди ва уларни тушунишмайди. 13. Эртага ҳафталик дам олиш куни. Уни биз мисрлик меҳмонлар билан ўтказамиз. 14. Талабалар пальтолларини олишди ва тезлик билан уни кийишди.

154-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Иш кунлари; вазифалар тугаганидан кейин; китоб ва дафтар-ларим; дарслардан сўнг; Тошкент радиоси; араб тили ва адабиёти; бир пиёла қора чой; сариёғ

билан бир бурда нон; дастурхон атрофида; емакхона; совуқ сув ва совун билан; санъат музейи; телефон аппарати; илиқ сув; телефон қилмоқ; уй вазифалари; ҳар куни; икки пиёла қандли қаҳва; араб адабиёти; ташқи ишлар вазирлиги ходимлари; кенжа укам; араб дўстларимиз; келгуси ҳафталик дам олиш куни.

§ 56. ҲОЛ

(ПАЙТ, ЎРИН, ДАРАЖА ВА МИҚДОР ҲОЛЛАРИ)

Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни, пайти, даражаси, мақсади, сабаби каби турли муносабатларни ифодаловчи сўзлар ҳол дейилади ва улар иш-ҳаракатга нисбатан қандай муносабатни билдиришига қараб куйидаги турларга бўлинади:

1. Пайт ҳоли. Иш-ҳаракатнинг бажарилиш пайтини билдирувчи сўзлар пайт ҳоли дейилади ва улар қачон, қачондан буён, қачонгача каби сўроқларга жавоб бўлади. Пайт ҳоли араб тилида ноаниқ ҳолатда тушум келишигида ёки бирор предлог ёрдамида қаратқич келишигида келган отлардан шаклланади. Масалан:

أقرأ كُتُبًا عَرَبِيَّةً ذَاتِمَا – Мен доим арабча китобларни ўқийман.

جَلَسْنَا مَعَ الْأَصْدِقَاءِ فِي قَاعَةِ الْمُطَالَعَةِ حَتَّى الْمَسَاءِ – Дўстлар билан қироатхонада кечгача ўтирдик.

Баъзан тушум келишигидаги ҳол аниқ ҳолатда бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

زُرْنَا هَذِهِ السَّنَةَ كَثِيرًا مِنَ الْقَرَى – Бу йил биз кўп қишлоқларга бордик.

Пайт ҳоли изофали бирикмалардан ҳам шаклланади ва бунда музоф тушум келишигида бўлади. Масалан:

نَكْتُبُ وَقْتَ الدَّرْسِ كَثِيرًا مِنَ الْجُمَلِ الْعَرَبِيَّةِ إِلَى ذَفَاتِرِنَا
кўпгина арабча жумлаларни дафтаримизга ёзамиз.

Пайт ҳолини ифодаловчи айрим сўзлар аниқ ҳолатда тушум келишигида келади ва бундай сўзлар озчиликни ташкил қилади. Масалан: الْآنَ، الْبَارِحَةَ، الْيَوْمَ ва ҳ. з.

Яна шундай ёрдамчи сўзлар мавжудки, улар умумий қоидага хилоф равишда бош келишикда келгани ҳолда пайт ҳолини ифодалайди. Масалан:

مَا وَصَلَ الْقِطَارُ بَعْدُ - Поезд ҳали келгани йўқ.

أَعْرِفُ هَذَا الْمُعْتَلَّ مِنَ قَبْلُ - Бу актёрни мен илгаридан биламан.

2. Ўрин ҳоли. Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўринини билдириб, қа-ерда, қаерга, қаердан каби саволларга жавоб бўлувчи сўзлар ўрин ҳоли дейилади. Ўрин ҳоли ҳам пайт ҳоли каби тушум келишигидаги ёки бирор предлог билан қараткич келишигида келган отлардан ифодалана-ди. Масалан:

مَشَى الطَّالِبُ يَمِينًا وَيَسَارًا - Талаба ўнгу чапга томон юрди.

تَقَعُ جَامِعَتُنَا قُرْبَ مَسْرَحِ كَوَالِي - Университетимиз Навоий театри ёнида жойлашган.

3. Даража ва миқдор ҳоли. Иш-ҳаракатнинг бажарилиш миқдори ва даражасини ифодаловчи бу сўзлар одатда ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади ва қанча, қай даражада каби саволларга жавоб бўлади. Масалан:

كُنَّا هَذِهِ الْجُمْلَةَ مَرَّتَيْنِ - Бу жумлани икки марта ёздик.

أَمْسِ لَعِينًا كَثِيرًا وَتَعِينًا جَدًّا - Кеча кўп ўйнадик ва жуда чарчадик.

Амалий машғулот үчүн топшириклар

155-машқ. Қуйидаги гаплар ичидан ҳолларни топинг, уларнинг турини аниқланг ва қай йўл билан шаклланганини изоҳланг:

- 1) جميع الطرق في جمهوريتنا ممهدة ومرصوفة. (2) قام تلاميذ تلك المدرسة برحلة إلى الجبل الصخري العالي. (3) رأينا أمامنا قناة عريضة وسُررنا كثيراً بمنظرها. (4) جاء الطلاب في الصباح الباكر إلى المبنى الرئيسي لجامعة نمنغان. (5) زرنا الباحة مصنع تكرير النفط في مدينة فرغانة. (6) وصل فنانومسرح نوائي إلى مدينة أورغانج فوجدوها مدينة جميلة على شاطئ نهر آمودريا. (7) وصلت سيارتنا إلى طشقند في ثلاث ساعات. (8) أثناء رحلتنا إلى فرغانة زرنا مصنع تكرير النفط ومخازن النفط ثم رجعنا إلى نمنغان بعد ساعتين. (9) بعد انتهاء الرحلة جئت إلى البيت ولبست ملابس المنزلية ثم لعبت مع أخي الصغير بالشطرنج حوالي ساعتين. (10) في معظم الأوقات نقوم برحلة إلى مدن أوزبكستان المختلفة ونجدها جميلة ونظيفة. (11) في السنة الماضية زرنا سمرقند وهي مدينة إسلامية قديمة كانت في التاريخ عاصمة لدولة جدنا العظيم الأمير تيمور فوجدناها مدينة تاريخية. قال العلماء عنها متحفاً تحت السماء المفتوحة.

156-машқ. Қуйидаги ҳолларни арабчага ўғиринг ва шу ҳоллар иштирокида гап тузинг:

Ўтган жума кунида; шаҳримизга; тез-тез; уч соатда; экскурсиямиз давомида; Сувайш каналига кираве-ришда; кемалар тўхтайдиган жойда; чапга ва ўнгга;

Эрта тонгда; дастурхон атрофида; иш кунларида; дам олиш кунда; бугун; нонуштадан сўнг; илгари (вақтга нисбатан).

157-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз ўтган ойда Бухорога экскурсия қилдик. Кўрдикки, Бухоро тарихий шарқона шаҳар экан. 2. Замонавий машиналаримиз ҳозирги кунда Тошкент билан Наманган ўртасидаги йўлни уч соатда босиб ўтади. 3. Толибалар институтнинг асосий биноси ёнига келишди ва автобустга чиқишди. Улар Андижон шаҳрини зиёрат қилишади. 4. Тошкент билан Самарқанд ўртасидаги йўл теп-текис ва асфальтлангандир. 5. Сирдарё катта дарё эмас ва унда катта кемалар қатнамайди. 6. Республикамизда баланд тоғлар кўп. Улар тошлоқ (тошдан иборат) эмас, улар ям-яшил тоғлардир. 7. Эртага биз Бухорога жўнаймиз ва у ерда янги нефтни қайта ишлаш заводини зиёрат қиламиз. 8. Катта Фарғона канали ва Шимолий Фарғона канали Фарғона водийсида жойлашган. Унда катта пароход ва кемалар йўқ, шунингдек, кемалар тўхтайдиган бекат ҳам мавжуд эмас. 9. Шимолий Фарғона канали сувини Сирдарёдан олади. 10. Порт Тавфиқ порти Сувайш шаҳрида жойлашган ва у Сувайш каналининг бошланишидир.

§ 57. ФЕЪЛ КЕСИМЛИ ГАПЛАРДА СЎЗЛАРНИНГ ТАРТИБИ

Феъл кесимли гаплар бош бўлақлар билан бошланади. Гапда эга билан кесимнинг ўрни юқорида айтиб ўтилган. Иккинчи даражали бўлақлар эса, бош бўлақлардан кейин келиб, уларнинг тартиби қуйидагича бўлади:

1. Бош бўлақлардан кейин аввал воситасиз тўлдирувчи келади. Масалан, أَخَذَ أَحْمَدُ الْكِتَابَ وَالدُّفْتَرَ – *Аҳмад китоб ва дафтарни олди.*

– سَمِعْتُ إِذَاعَةَ صَوْتِ الْعَرَبِ *Савту-л-араб радиотўлқинини эшитдим.*

2. Агар гапда воситасиз тўлдирувчини таъкидлаш, унга логик урғу бериш керак бўлса, у эгадан олдинга ўтиши ҳам мумкин. Масалан,

كَتَبَ الرَّسَالَةَ الطَّالِبُ – *Талаба (бошқа нарсани эмас) хатни ёзди.*

3. Агар гапнинг эгаси ҳам, воситасиз тўлдирувчи ҳам келишиқда турланмайдиган сўздан ифодаланган бўлса, эга ҳар доим тўлдирувчидан олдинда туради. Масалан,

رَأَى يَحْيَى مُوسَى – *Яҳё Мусони кўрди.*

4. Агар гапда воситали тўлдирувчи ҳам мавжуд бўлса, у воситасиз тўлдирувчидан кейин келади. Масалан,

أَخَذْتُ الْمَجَلَّةَ مِنْ صَدِيقِي – *Мен журнални дўстимдан олдим.*

5. Тўлдирувчилардан кейин ўрин ҳоли, сўнг даража ва миқдор ҳоллари ўрин олади. Масалан,

سَمِعَ الطَّلَابُ الْمَحَاضِرَةَ فِي الْقَاعَةِ بِإِتْمَامٍ كَثِيرٍ – *Талабалар залда лекцияни катта қизиқиш билан тингладилар.*

6. Пайт ҳоли гапнинг хоҳлаган жойида келиши мумкин ва бунда гапнинг мазмунига халал етмайди. Масалан,

زَارَ الضُّيُوفُ مَصْنَعَ تَكَرِيرِ الثَّفَطِ أَمْسَ

زَارَ الضُّيُوفُ أَمْسَ مَصْنَعَ تَكَرِيرِ الثَّفَطِ

زَارَ أَمْسَ الضُّيُوفُ مَصْنَعَ تَكَرِيرِ الثَّفَطِ

أَمْسَ زَارَ الضُّيُوفُ مَصْنَعَ تَكَرِيرِ الثَّفَطِ

*Кеча меҳмонлар
нефтни қайта
ишлаш заводини
бориб кўрдилар.*

7. Табиийки, гапда эга ҳам, тўлдирувчилар ҳам, ҳоллар ҳам ўзларининг аниқловчиларига эга бўлишлари мумкин. Бунда аниқловчилар ўзларининг характерларига ва қайси бўлакники эканлигига қараб, ўша гап бўлагининг олдидан ёки кетидан жой олади. Масалан,

سَمِعَ هَؤُلَاءِ الطُّلَّابُ مُحَاضِرَةَ الْمُدْرَسِ الْمَخْضَرَةَ — Бу толиблар маърузани тингладилар.

سَمِعَ هَؤُلَاءِ الطُّلَّابُ مُحَاضِرَةَ الْمُدْرَسِ الْمَشْهُورِ — Бу толиблар машхур ўқитувчининг маърузасини тингладилар.

سَمِعَ هَؤُلَاءِ الطُّلَّابُ مُحَاضِرَةَ الْمُدْرَسِ الْمَشْهُورِ الْجَدِيدَةَ بِاهْتِمَامٍ تَامٍ — Бу толиблар машхур ўқитувчининг янги маърузасини катта қизиқиш билан тингладилар.

8. Гапдаги ички вазиятга боғлиқ равишда, у ёки бу гап бўлагига бериладиган урғу ва шу каби омиллар таъсирида гапда сўзларнинг тартиби юқоридагидан бошқачароқ бўлиши ҳам мумкин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

САККИЗИНЧИ МАТН

رحلة إلى السويس

في يوم الجمعة الماضي قام طلاب الجامعة برحلة إلى مدينة السويس وكانت نزهة بهيجة سارة. جاؤوا إلى مبنى الجامعة الرئيسي في الصباح الباكر وركبوا سيارة كبيرة. ومرت بهم هذه السيارة من خلال مصر الجديدة ثم أخذت طريقها في الصحراء وهو طريق ممهد مرصوف. قطعت السيارة هذا الطريق في ثلاث ساعات. وصلوا إلى السويس فوجدوها مدينة جميلة على شاطئ البحر الأحمر ورأوا بجوارها جبالاً صخرية عالية وسرّوا كثيراً بمنظر البحر والجبال وقصدوا إلى مينائها بور

توفيق وراوا السفن هناك عند الرصيف. ثم ساروا إلى مدخل قناة السويس ولقوا فيه بعض البواخر الكبيرة تمر بها. أثناء رحلتهم زاروا مصنع الأزرار المصرية ومعمل تكرير النفط ومخازن السمك ثم رجعوا إلى القاهرة في المساء.

(O.B. Фролованинг «Мы говорим по-арабски» китобидан айрим ўзгарттишлар билан)

158-маишқ. Саккизинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

159-маишқ. Саккизинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) من قام برحلة إلى السويس ومتى قامت الرحلة ؟ (2) إلى أين جاء الطلاب صباحا باكرا ؟ (3) هل طريق السويس ممهّد ومرصوف ؟ (4) في أية مدة قطعت السيارة هذا الطريق ؟ (5) أين تقع مدينة السويس ؟ (6) ماذا يوجد بجوار مدينة السويس ؟ (7) ماذا رأى الطلاب في الميناء ؟ (8) هل زار الطلاب مكانا آخر في السويس ؟ (9) أية مؤسسات زاروها في السويس ؟ (10) متى رجع الطلاب إلى القاهرة ؟

160-маишқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги сўзларнинг тартибига эътибор беринг:

- 1) قام موظفو وزارة الخارجية يوم العطلة الأسبوعية الماضي برحلة إلى ضاحية المدينة وهي كانت نزهة مريحة وبهيجة. (2) دخلنا غرفة الأكل وجلس جميع أعضاء أسرتي حول المائدة. (3) بعد العشاء عادةً نشرب فنجانا أوفنجانين من الشاي الأخضر وهو مفيد جدا لصحة الإنسان. (4) أختي الصغيرة الآن تلميذة في الصف الأخير في المدرسة وبعد عدة شهور ستكون طالبة لجامعة ثمنغان. (5) في وسط غرفة

الأكل مائدة عريضة وعليها زهرية من الزجاج. 6) غدا سنذهب مع مجموعة من الضيوف المصريين إلى متحف الفنون الواقع في قلب طشقند. 7) يقوم أخي الصغير بواجباته المنزلية كل يوم بعد رجوعه من المدرسة.

161-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва қайси гап бўлагининг қаерда жойлашганини изоҳланг:

1. Олий таълим вазирлиги хизматчилари ўтган ойда Катта Фарғона каналига сафар қилишди ва канал қирғоғига жойлашган кўпгина қишлоқларга киришди. 2. Уларнинг (мз.) машиналари Тошкент билан Наманган ўртасидаги йўлни уч соатда босиб ўтди. 3. Хизматчилар эрта тонгда вазирликнинг баланд биноси ёнига келишди ва машинага ўтиришди. 4. Улар (мн.) ўзлари билан нон, озгина сариёғ, қайнатилган тухум ва кўк чой олишган. 5. Нонуштадан сўнг холамнинг ўғли китоб ва дафтарларини олади, уларни сумкасига жойлайди ва институтга жўнайди. У ҳозир Тошкент тиббиёт институтида ўқимокда. 6. Иш кунлари одатда мен жуда эрта уйғонаман, тезлик билан нонушта қиламан ва ишга жўнайман. Мен нефтни қайта ишлаш заводида бош муҳандис бўлиб ишлайман. 7. Яқинда заводимизга Миср Араб Республикасидан меҳмонлар келишди. Улар завод фаолиятидан жуда хурсанд бўлишди.

162-ماشқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

مصر الجديدة، معمل تكرير النفط، ميناء بور توفيق، في قلب المدينة، محاضرة الأستاذ المشهور، غرفة العميد، العطللة الصيفية، قطعة رغيف، على

اللوح، في ثلاث ساعات، شاطئ البحر الأحمر، بواخر كبيرة، مصنع الأزرار، في المساء، الجبل الصخري العالي، مسرح نواني، في معظم الأوقات، في السنة الماضية، جدنا العظيم الأمير تيمور، مدينة تاريخية، متحف تحت السماء المفتوحة، ضاحية المدينة، نزهة مريحة، صحة الإنسان، كل يوم، زهزية من الزجاج، عدة شهور، مجموعة من الضيوف المصريين، الطرق المهددة، قناة عريضة، المبنى الرئيسي، شاطئ نهر آمودريا.

TЎҚҚИЗИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|---|---|
| أَتَّفَقْنَا келишдик | I رَأَسَ (a) бошқармоқ |
| إِجَازَةٌ каникул, таътил | كُتِبَ رُكَّابٌ йўловчи, пассажир |
| I أَدِنَ (a) рухсат бермоқ | رَأَى фикр, муносабат |
| اسْتِقْلَالٌ истиқлол | رَوْتَقٌ улуғворлик |
| I أَمَلَ (y) умид қилмоқ | رُؤْيَةٌ кўриш |
| بَاصٌ автобус | I زَالَ (a) ; ~ مَا давом этмоқ |
| I بَدَأَ (a) бошламоқ | سَتٌ олти |
| بِالضَّبْطِ аниқ равишда | سُرٌّ кўп. أَسْرَارٌ сир, яширин нарса |
| بِكُلِّ سُرُورٍ катта хурсандлик билан | سُرُورٌ хурсандлик |
| I بَتَى (u) курмоқ | سِكَّةٌ кўп. سِكَتٌ йўл |
| تِرَامٌ трамвай | I سَمَحَ (a) рухсат бермоқ, имкон бермоқ |
| جَزِيلٌ кўп, катта | سَهْلٌ кўп. سُهُولٌ чўл |
| حَبِيبٌ севимли, севилган | سَيَّارَةٌ سَيَّارَةُ الرُّكَّابِ енгил автомобиль |
| حَدِيدِيٌّ темирдан ишланган | I شَاءَ (a) хоҳламоқ |
| I حَزَمَ (u) тугмоқ, бойламоқ | شَبَابٌ кўп. شَبَابِيكٌ дераза |
| حِكَايَةٌ ҳикоя | شُكْرًا катта раҳмат |
| حَوَارٌ суҳбат, диалог | أَصْحَاءٌ кўп. صَحِيحٌ соғ, соғлом |
| حَيٌّ кўп. أَحْيَاءٌ тирик | |
| خَصْبٌ унумдор, серҳосил | |
| I دَرَى (u) билмоқ | |

صُعُوبَةٌ қийинлик,
 қийинчилик
 ضَبَطَ аниқлик
 I ضَرَبَ (u) урмоқ
 ضَرِيحٌ мавзолей, мақбара
 الطَّابِقُ الْأَرْضِيُّ биринчи қават
 طَائِرَةٌ самолёт
 طَوَّلَ узунлик
 طُولُ النَّهَارِ кун бўйи
 كَوَّنَ طُرُوفَ. طُرُوفٌ вазият
 ظَهَرَ туш пайти, пешин
 عَجِيبٌ كَوَّنَ. عَجَائِبُ ажойиб
 عَرَبَةٌ вагон
 عَصَرَ كَوَّنَ. عَصُورٌ аср, давр
 العُصُورُ الوُسْطَى ўрта асрлар
 عَمَلًا улкан, гигант
 I غَضِبَ (a) ғазабланмоқ
 فَعَلَّ феъл; سَا ҳақиқатда
 فِي نَفْسِ الْوَقْتِ шу билан бирга
 (суз. шу вақтнинг ўзида)
 قَبْلَ томон, тараф
 كَوَّنَ قُرُونٌ. قُرُونٌ аср
 I قَصَدَ (y) кўзда тутмоқ,
 ният қилмоқ

قَطَّرَ كَوَّنَ. قَطْرٌ поезд
 كَوَّنَ لَحْمًا. لَحْمٌ гўшт
 كَوَّنَ لَذَاتٌ. لَذَاتٌ лаззат
 كَوَّنَ لَسْتُ أَذْرِي билмайман
 لَكِنْ лекин
 كَوَّنَ مَتَاعًا. مَتَاعَةٌ матох, юк
 مَحْتَفَظٌ сақланган,
 сақланаётган
 مَحَطَّةٌ бекат
 مَحَطَّةُ السِّكِّ الْحَدِيدِيَّةِ темир йўл
 вокзали
 مَسْتَحِقٌّ арзийдиган, арзигу-
 лик
 مُسْتَقِلٌّ мустақил
 مُشْتَقٌ муштоқ
 مَعًا биргаликда
 كَوَّنَ مَقْبَرَةً. مَقَابِرُ мақбара, қабр
 مَكْتُوبٌ ёзилган
 مِنْ قَبْلُ олдин, илгари
 مِنْذُ زَمَانٍ بَعِيدٍ анча вақтдан бери
 كَوَّنَ مَيْدَانًا. مَيَادِينٌ майдон
 مَيْدَانٌ رَيْفِسْتَانٌ بِمَا فِيهِ مِنَ الْمَدَارِسِ
 Регистон майдони унда-
 ги мадрасалар билан
 نَصَفَ ярим

I نَظَرَ (y) қарамоқ

هَامٌ мухим

I وَاحِدًا бир, битта

I وَآلٍ (u) паноҳ сўрамоқ

I وَآى (u) ваъда бермоқ

I وَجَلَ (a) кўркмоқ

وَسَائِلُ وَسَيْلَةٌ кўп. восита

I وَفَى (u) вафо қилмоқ

I وَقَعَ (a) жойлашмоқ

I وَوَلَدًا (u) туғмоқ

§ 58. ФЕЪЛ МАЙЛЛАРИ

Феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг воқеликка муносабатини ифодаловчи категория феъл майли дейилади.

Араб тилидаги феълларда бешта майл мавжуд:

1. Аниқлик майли.
2. Шарт майли.
3. Буйруқ майли.
4. Истак майли.
5. Кучайтирма майл.

Иш-ҳаракатнинг мавжуд замонлардан бирига муносабатини билдирувчи майл аниқлик майли дейилади. Биз ҳозиргача кўрган бўлишли ва бўлишсиз шакллардаги ўтган ва ҳозирги-келаси замон феъллари аниқлик майлидаги феъллардир.

§ 59. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

I боб феълининг шарт майли ҳозирги-келаси замон шаклидан ҳосил бўлади ва шахс-сонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَفْعَلُ | يَفْعَلَا | يَفْعَلُوا |
| | МН | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | يَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | تَفْعَلُوا |
| | МН | يَفْعَلِي | تَفْعَلَا | تَفْعَلْنَ |
| I | МЗ | أَفْعَلُ | | تَفْعَلُ |
| | МН | | | |

Масалан: يَدْرُسْنَ , تَشْرَبُوا , يَجْلِسُ .

Мажхул нисбатдаги феълларнинг шарт майли ҳам юқоридаги тартиб асосида тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَفْعَلُ | يَفْعَلَا | يَفْعَلُوا |
| | МН | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | يَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | تَفْعَلُوا |
| | МН | تَفْعَلِي | تَفْعَلَا | تَفْعَلْنَ |
| I | МЗ | أَفْعَلُ | | تَفْعَلُ |
| | МН | | | |

Бу майл учун қўйилган ном – «шарт майли» мазкур майлнинг характерини тўла очиб беролмайди, чунки бу майлдаги феъл фақат шартни билдирмайди. Умуман, шарт майли куйидаги вазифаларда ишлатилади:

1. Шарт эргаш гапли қўшма гапларда шарт эргаш гапнинг ва бош гапнинг кесимлари шарт майлида ишлатилади. Бунда шарт эргаш гапнинг кесими олдида куйидаги юкламалар мавжуд бўлиши мумкин: **إِنْ** – агар,

مَتَى - қачонки, مَنْ - кимки. Масалан: **إِنْ تَقْرَأْ تَعْلَمَ** - Ұқисанг (мз), биласан. **مَنْ يَزِرْ عَ الْمَغْرُوفَ يَخْصُدْهُ** - Кимки яхшиликни экса, ўшани теради. **مَتَى تَذْهَبْ أَذْهَبْ** - Қачонки сен кетсанг, мен кетаман.

Баъзан мазкур юкламалар иштирок этган қуйидаги мураккаб юкламалар ҳам ишлатилиши мумкин: **لَنْ** → **إِنْ** , **إِذَا مَا** , **كُلَّمَا** , **مَتَى مَا** → **مَتَى** ,

Шарт эргаш гапли қўшма гапларда гоҳо шарт майлидаги феъл эмас, ўтган замон феъли ҳам ишлатилиши мумкин. Бунда мазмунга халал етмайди.

2. **لَمْ** олд юкламаси билан келган шарт майлидаги феъл ўтган замондаги қатъий инкорни ифодалайди ва ўтган замон феъли билан ишлатиладиган **مَا** юкламаси бажарган вазифани бажаради. Масалан:

لَمْ أَكْتُبْ - ҳеч ёзмадим, **مَا كُتِبْتُ** - ёзмадим.

3. Шарт майлидаги феъл **ل** ва **لَ** юкламалари билан келиб буйруқ маъносини ифодалайди. Бунга кейинроқ муфассал тўхталинади.

Шарт майлининг вазифалари феълнинг барча боблари учун умумийдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

163-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

كَبَّ (y) - ёзмок; **فَتَحَ** (a) - очмок; **جَلَسَ** (u) - ўтирмак;
سَمِعَ (a) - эшитмок; **نَهَضَ** (a) - уйгонмок; **لَعَبَ** (a) - ўйнамок;
رَجَعَ (u) - қайтмок; **طَلَبَ** (y) - сўрамок; **غَسَلَ** (u) - ювмок; **لَبَسَ**

(a) - киймоқ; (y) دَرَسَ - ўрганмоқ; (u) ضَرَبَ - урмоқ; غَضِبَ (a) - ғазабланмоқ; (y) نَظَّفَ - покиза бўлмоқ; (a) رَكِبَ - минмоқ; (y) قَصَدَ - йўланмоқ; (a) قَطَعَ - кесмоқ; (a) شَرِبَ - ичмоқ.

164-машқ. Қуйидаги ўтган замон феълларининг шахс ва сонини ўзгартирмаган ҳолда шарт майли шаклини топинг:

Масалан: تَسْمَعُوا → سَمِعْتُمْ ز نَفْسِلِ → غَسَلْنَا

- | | | | | | |
|----------------|----------------|-----------------|----------------|-------------------|-----------------|
| رَجَعَ (6) | لَيْسَتْ (5) | دَرَسْتُ (4) | نَهَضَا (3) | ضَرَبُوا (2) | نَظَّفْتُمْ (1) |
| فَهِمَّا (12) | فَتَحْنَا (11) | سَمِعْتُمْ (10) | كَلِمَاتَا (9) | بَدَلَسْتُمَا (8) | طَلَبْتَا (7) |
| قَطَعْنَا (18) | لَعِبْنَا (17) | قَصَدْتُ (16) | شَرِبْتُ (14) | قَطَعْنَا (15) | نَزَلْتُمْ (13) |
| فُتِحْنَا (24) | دَخَلْنَا (23) | عَلِمْنَا (22) | ذَهَبْتُ (21) | عَرَفُوا (20) | ضَرِبْتُ (19) |
| | | | | | فَهِمْتُ (25) |

165-машқ. Қуйидаги феълларга *إِنْ* - юкламасини қўшинг ва гапни ўзингиз давом эттиринг:

Масалан: очмоқ → *إِنْ تَفْتَحَ هَذِهِ النَّافِذَةَ يَدْخُلُ الْجَوُّ الْبَارِدُ الْعُرْفَةَ*

Қайтмоқ; урмоқ; ғазабланмоқ; минмоқ; кесмоқ; ичмоқ; ювмоқ; эшитмоқ; очмоқ; ўтирмоқ; ёзмоқ; тушмоқ; чиқмоқ; кирмоқ; кетмоқ; билмоқ; тушунмоқ.

166-машқ. Қавс ичидаги феълларни керакли майлда ишлатиб, гапларни тўлгазинг ва ўзбекчага ўгиринг:

- (1) *إِنْ (сўрамоқ) الْإِنْسَانُ كَثِيرًا (олмоқ) كَثِيرًا. (2) مِنْ (ювмоқ) يَدِيهِ*
أَوَّلًا (кирмоқ) غُرْفَةَ الْأَكْلِ أَوَّلًا. (3) إِنْ (ўрганмоқ) اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ (билмоқ)
صَعُوبَتِهَا. (4) لَمْ (ёзмоқ) صَدِيقِي الرِّسَالَةَ لِي. (5) قَرَأْنَا لَهُ حِكَايَةَ مُمْتَعَةٍ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَلَمْ

(Қайтмоқ) (уни тушунмоқ) 6. ذهبت أختاي الصغيرتان إلى دار الثقافة ولم (қайтмоқ)

7. جاء أبوك بكتاب الحكايات الممتعة لك. لماذا لم (уни ўқимоқ) ?

167-машқ. Қуйидаги жумлаларни арабчага ўғиринг:

1. Агар аудиторияга кирсангиз (мз.), профессорнинг маърузасини яхши эшитасиз. 2. Ким кўп ўқиса, кўп билади. 3. Агар сизлар (мз.) араб тилини тушунсангизлар, ўша тилда хатлар ёзасизлар. 4. Бугун ҳаво жуда совуқ ва болалар (мз.) эса, пальтолларини мутлақо кийишмаган. 5. Унинг (мн.) машинаси эски ва у йил давомида ҳеч қачон Тошкент билан Наманган ўртасидаги йўлни уч соатда босиб ўтмаган. 6. Мен уйда ёлғиз қолдим ва кўчага мутлақо чикмадим. 7. Агар мен уйга кеч келсам, араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тингламайман. 8. Қачонки сиз (мн.) қўлингизни совуқ сув ва совун билан ювсангиз, қўлингиз тоза бўлади. 9. Кимки бир пиёла кўк чой ичса, унинг мазасини тушунади. 10. Уч соат илгари акаларим машинага ўтиришди, қаергадир кетишди ва ҳозиргача умуман қайтишмади. 11. Агар Бухоро шаҳрига борсангиз (мн.), ўз тарихингизни яхши билиб оласиз.

§ 60. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

I. Иккиланган феълнинг иккинчи ўзак ундоши ҳаракати — бўлса, шарт майли тўрт вариантда ҳосил бўлади. Масалан: دَلَّ (у) – далил бўлмоқ феъли:

1-вариант

2-вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|----------|------------|----------|----------|------------|
| III | МЗ | يَدُلُّ | يَدُلَّا | يَدُلُّوْا | يَدُلُّ | يَدُلَّا | يَدُلُّوْا |
| | МН | تَدُلُّنَّ | تَدُلَّا | يَدُلُّنَّ | تَدُلُّ | تَدُلَّا | يَدُلُّنَّ |
| II | МЗ | تَدُلُّنَّ | تَدُلَّا | تَدُلُّوْا | تَدُلُّ | تَدُلَّا | تَدُلُّوْا |
| | МН | تَدُلِّي | تَدُلَّا | تَدُلُّنَّ | تَدُلِّي | تَدُلَّا | يَدُلُّنَّ |
| I | МЗ | أَدُلُّنَّ | | تَدُلُّنَّ | أَدُلُّ | | تَدُلُّ |
| | МН | | | | | | |

3-вариант

4-вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|----------|------------|----------|----------|------------|
| III | МЗ | يَدُلُّ | يَدُلَّا | يَدُلُّوْا | يَدُلُّ | يَدُلَّا | يَدُلُّوْا |
| | МН | تَدُلُّ | تَدُلَّا | تَدُلُّنَّ | تَدُلُّ | تَدُلَّا | يَدُلُّنَّ |
| II | МЗ | تَدُلُّ | تَدُلَّا | تَدُلُّوْا | تَدُلُّ | تَدُلَّا | تَدُلُّوْا |
| | МН | تَدُلِّي | تَدُلَّا | تَدُلُّنَّ | تَدُلِّي | تَدُلَّا | тَدُلُّنَّ |
| I | МЗ | أَدُلُّ | | تَدُلُّ | أَدُلُّ | | تَدُلُّ |
| | МН | | | | | | |

Агар иккинчи ўзак ундош ҳаракати — ёки — бўлса, шарт майли уч вариантда ҳосил бўлади. Масалан: فَرُّ (и) — кочмоқ феъли.

1-вариант

2-вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|---------|-----------|---------|---------|-----------|
| III | МЗ | يَفْرُزُ | يَفْرَا | يَفْرُوا | يَفْرُ | يَفْرَا | يَفْرُوا |
| | МН | تَفْرِزُ | تَفْرَا | تَفْرُونَ | تَفْرُ | تَفْرَا | تَفْرُونَ |
| II | МЗ | تَفْرُزُ | تَفْرَا | تَفْرُوا | تَفْرُ | تَفْرَا | تَفْرُوا |
| | МН | تَفْرِي | تَفْرَا | تَفْرُونَ | تَفْرِي | تَفْرَا | تَفْرُونَ |
| I | МЗ | أَفْرُزُ | | نَفْرُزُ | أَفْرُ | | نَفْرُ |
| | МН | | | | | | |

3-вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|---------|-----------|
| III | МЗ | يَفْرُ | يَفْرَا | يَفْرُوا |
| | МН | تَفْرُ | تَفْرَا | تَفْرُونَ |
| II | МЗ | تَفْرُ | تَفْرَا | تَفْرُوا |
| | МН | تَفْرِي | تَفْرَا | تَفْرُونَ |
| I | МЗ | أَفْرُ | | نَفْرُ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феълларнинг шарт майли солим феълларнинг шарт майлидан фарқ қилмайди.

III. Заиф феълларнинг шарт майлида тусланиши:

1. Солимсифат феъллардаги заифлик биринчи ўзак ундошда бўлганлиги ва шарт майлидаги ўзгариш асосан учинчи ўзак ундош атрофида содир бўлиши сабабли, бундай феъллар ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَجَدَ (и) – топмок феъли:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|---------|-----------|
| III | МЗ | يَجِدُ | يَجِدَا | يَجِدُوا |
| | МН | يَجِدْنَ | يَجِدَا | يَجِدُونَ |
| II | МЗ | تَجِدُ | تَجِدَا | تَجِدُوا |
| | МН | تَجِدِي | تَجِدَا | تَجِدُونَ |
| I | МЗ | أَجِدُ | | نَجِدُ |
| | МН | | | |

2. Ажваф феълларнинг шарт майлидаги хусусияти шуки, ёпиқ бўғин таркибидаги чўзиқ унли қисқага ўзгаради. Масалан:

قَالَ (у) - типидagi феъллар

خَافَ (а) - типидagi феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|----------|-----------|----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يَقُلُ | يَقُولَا | يَقُولُوا | يَخْفُ | يَخَافَا | يَخَافُوا |
| | МН | تَقُلُ | تَقُولَا | يَقُلْنَ | تَخْفُ | تَخَافَا | يَخْفَنَ |
| II | МЗ | تَقُلُ | تَقُولَا | تَقُولُوا | تَخْفُ | تَخَافَا | تَخَافُوا |
| | МН | تَقُولِي | تَقُولَا | تَقُلْنَ | تَخَافِي | تَخَافَا | تَخْفَنَ |
| I | МЗ | أَقُلُ | | نَقُلُ | أَخْفُ | | نَخْفُ |
| | МН | | | | | | |

سَارَ (и) – типидagi феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يَسِرُ | يَسِيرَا | يَسِيرُوا |
| | МН | تَسِرُ | تَسِيرَا | يَسِرْنَ |
| II | МЗ | تَسِرُ | تَسِيرَا | تَسِيرُوا |
| | МН | تَسِيرِي | تَسِيرَا | تَسِرْنَ |
| I | МЗ | أَسِرُ | | نَسِرُ |
| | МН | | | |

3. Ноқис феълларнинг шарт майлидаги ўзига хослик шуки, феъл охиридаги чўзиқ унли қисқага ўзгаради. Масалан:

يَكِي (и) - типидаги феъллар دَنِي (у) - типидаги феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|------------|---------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَنِكُ | يَنِكِيَا | يَنِكُوَا | يَدُنُ | يَدْنُوَا | يَدْنُوَا |
| | МН | يَنِكُ | يَنِكِيَا | يَنِكِيْنَ | تَدُنُ | تَدْنُوَا | يَدْنِيْنَ |
| II | МЗ | تَنِكُ | تَنِكِيَا | تَنِكُوَا | تَدُنُ | تَدْنُوَا | تَدْنُوَا |
| | МН | تَنِكِي | تَنِكِيَا | تَنِكِيْنَ | تَدْنِي | تَدْنُوَا | تَدْنِيْنَ |
| I | МЗ | أَنِكُ | | نَكُ | أَدُنُ | | نَدُنُ |
| | МН | | | | | | |

لَقِي (а) – типидаги феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَلِقُ | يَلَقِيَا | يَلِقُوَا |
| | МН | تَلِقُ | تَلَقِيَا | يَلَقِيْنَ |
| II | МЗ | تَلِقُ | تَلَقِيَا | تَلِقُوَا |
| | МН | تَلَقِي | تَلَقِيَا | تَلَقِيْنَ |
| I | МЗ | أَلِقُ | | لَقُ |
| | МН | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

168-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

فَضَى (и) - ўтказмоқ; سَأَلَ (а) - сўрамоқ; أَدِنَ (а) – рухсат бермоқ; قَامَ (у) - турмоқ; وَضَعَ (а) - қўймоқ; مَدَّ (у) – чўзмоқ; قَرَأَ (а) - ўқимоқ; دَبَّ (и) - судралмоқ; بَقِيَ (а) - қолмоқ; سَارَ (и) - юрмоқ; يَكِي (и) - йиғламоқ; يُوَجِّلُ وَجِلَ -

кўркмоқ; مَسَّ (a) - тегмоқ; وَهَبَ (a) - хадя этмоқ; خَافَ (a) - кўркмоқ; لَقِيَ (a) - учратмоқ; قَالَ (y) - демоқ; أَخَذَ (y) - олмоқ; بَدَأَ (a) - бошламоқ; بَنَى (u) - қурмоқ; رُمِيَ - отилмоқ; وُلِدَ - туғилмоқ; أَكَلَ - ейилмоқ.

169-машқ. Шарт майли шаклида келтирилган қуйидаги феълларнинг ўзагини топинг ҳамда нисбат ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, تَضَعِي → وَضَعَ аниқ нисбат, II шахс, бирлик, мн.

| | | | | |
|---------------|----------------|----------------|-------------|--------------|
| 1) يُولَدُ | 2) يَعِدَا | 3) يَرْمُوا | 4) تَذَرِي | 5) تَقُولُوا |
| 6) يُخَفِّنَ | 7) أَسْرَ | 8) تَلْقُوا | 9) يَكْنُ | 10) بَنَ |
| 11) يَفْرُ | 12) تَصَلُّوا | 13) يَمْرُزَنَ | 14) يُيقُوا | 15) تَذُقْنَ |
| 16) أَيْنَ | 17) يَقْضِيَا | 18) تَبْطُؤَا | 19) تَخْبِي | 20) يُدْتِنَ |
| 24) نَدْرُ | 22) تَمُوتِي | 23) يَخَافَا | 24) أَبَكْ | 25) يُؤْخَذُ |
| 26) تَأْسَفِي | 27) تُوْمَرُوا | 28) يَمْدُدْنَ | 29) نَهَبَ | 30) تَعِدِي |

170-машқ. Қуйидаги феълларнинг талаб қилинган нисбат ва шахс-сони шаклидаги шарт майлини топинг:

مَدَّ (y) - аниқ нисбат, III шахс кўплик, мз.; فَرَّ (u) - мажхул нисбат, II шахс, кўплик, мз.; أَكَلَ (y) - аниқ нисбат, I шахс, кўплик; سَأَلَ (a) - мажхул нисбат, II шахс, бирлик, мн.; قَرَأَ (a) - мажхул нисбат, I шахс, бирлик; وَضَعَ (a) - мажхул нисбат, II шахс, иккилик, мз.; وَهَبَ (a) - аниқ нисбат, II шахс, иккилик, мз.; وَلَدَ (u) - мажхул нисбат, II шахс, кўплик, мн.; وَعَدَ (u) - аниқ нисбат, I шахс, кўплик; قَالَ (y) - мажхул нисбат, II шахс, бирлик, мз.; خَافَ (a) -

мажхул нисбат, I шахс, бирлик, بَكِي (u) - аниқ нисбат, III шахс, кўплик, мн.; لَقِيَ (a) - аниқ нисбат, II шахс, кўплик, мз.; قَامَ (y) - мажхул нисбат, II шахс, иккилик, мн.; بَقِيَ (a) - мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мн.; أَخَذَ (y) - аниқ нисбат, I шахс, кўплик.

171-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва шарт майлидаги феълларга эътибор беринг:

- 1) إن تذهبوا إلى مدينة السويس فتجدوها مدينة جميلة. (2) من يقرب من جبال بلادنا الخضراء يُسرر كثيرا بمنظرها الجميل. (3) إن تقصد إلى ميناء بور توفيق تقض يوم راحتك وقتا طيبا. (4) إن تدق أمك بالتليفون وتطلب عودتك إلى بيتك فققض باقي أوقاتك بمفردك فيه. (5) إن تدرس في معهد الاستشراق تعلم كثيرا عن حياة شعوب آسيا وإفريقيا. (6) من ينهض صباحا باكرا ويقم بالتمارين الرياضية يكن صحيحا طول النهار. (7) إن لم تشرب فنجانا من الشاي الأخضر فلم تعرف ما هي اللذة. (8) متى تقومي بواجباتك المنزلية تفهمي صعوبة اللغة العربية. (9) إن نذهب إلى قناة السويس ندخل ميناء بور توفيق ونزر مصنع تكرير النفط في مدينة السويس. (10) إن أذهب إلى السويس بعد الظهر أو مساءً فلا أرجع إلى القاهرة وأبق عند أحد أصدقائي في مدينة السويس. (11) إن تزوروا نهر سردريا فلا تلقوا فيه بواخر كبيرة ولا سفنا. (12) الطريق في قريبتكم غير ممهد وغير مرصوف. ولذا لم تقطعه سيارتنا في ثلاث ساعات.

172-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Ёзги таътил; бир бурда обинон; инглиз тили; деканнинг хонаси; янги кийимлар; Олий таълим вазирлиги; ҳафталик дам олиш куни; Сувайш канали; уч соат-

да; асфальтланган йўл; яшил тоғларга саёҳат; Навоий театри; Фарғона водийси; тарихий шаҳар; буюк бобомиз Амир Темур; очик осмон остидаги музей; замонавий машиналар; баланд тошли тоғлар; Шимолий Фарғона канали; шаҳар чети; бир гуруҳ мисрлик меҳмонлар; бир неча ойдан кейин; кўк чой; Катта Фарғона канали; инсон саломатлиги; завод фаолияти.

§ 61. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллардан **وَأَل** (и), **يَسْنَ** (а) типидagi феълларнинг тусланиши солимсифат феъллардан фарк қилмайди.

آب (у), **آد** (и) типидagi феълларда эса, ажваф феълларнинг шарт майлидаги ўзгаришлар содир бўлади:

آب (у) - типидagi феъллар **آد** (и) - типидagi феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|------------|-----------|-----------|-----------|------------|
| Ш | МЗ | يُؤَبُّ | يُؤَوَّبَا | يُؤُوبُوا | يَنْدُ | يَنْبَدَا | يَنْبَدُوا |
| | МН | تُؤَبُّ | تُؤَوَّبَا | تُؤُوبِنَ | تَنْدُ | تَنْبَدَا | يَنْبَدْنَ |
| И | МЗ | تُؤَبُّ | تُؤَوَّبَا | تُؤُوبُوا | تَنْدُ | تَنْبَدَا | تَنْبَدُوا |
| | МН | تُؤُوبِي | تُؤَوَّبَا | تُؤُوبِنَ | تَنْبَدِي | تَنْبَدَا | تَنْبَدْنَ |
| И | МЗ | أُؤَبُّ | | أُؤُوبُ | أَنْدُ | | أَنْدُ |
| | МН | | | | | | |

2. Биринчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллардан **أَتَى** (и) – феъли ҳам ҳамзали, ҳам ноқис феъллар каби тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|---------|-----------|-----------|
| III | МЗ | يَاتُ | يَاتِيَا | يَأْتُوا |
| | МН | تَأْتُ | تَأْتِيَا | يَأْتِينَ |
| II | МЗ | تَأْتُ | تَأْتِيَا | تَأْتُوا |
| | МН | تَأْتِي | تَأْتِيَا | تَأْتِينَ |
| I | МЗ МН | آت | | تَأْتُ |

Ҳамза товуши кўпинча ҳарфи иллатга ўхшамагани учун **وَطِي** (а) феъли фақат солимсифат феъллар каби тусланади.

وَي (и) типдаги феълларда ҳам солимсифат, ҳам ноқис феъл хусусияти мавжуддир:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|---------|
| III | МЗ | يَفُ | يَفِيَا | يَفُوا |
| | МН | تَفُ | تَفِيَا | يَفِينَ |
| II | МЗ | تَفُ | تَفِيَا | تَفُوا |
| | МН | تَفِي | تَفِيَا | تَفِينَ |
| I | МЗ МН | أَفُ | | تَفُ |

2. Иккинчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар куйидагича тусланади:

سَاء (y) - типидаги феъллар جاء (и) - типидаги феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|----------|-----------|---------|----------|-----------|
| III | M3 | يَسُو | يَسُووَا | يَسُووُوا | يَجِي | يَجِينَا | يَجِينُوا |
| | MH | تَسُو | تَسُووَا | تَسُوونَ | تَجِي | تَجِينَا | تَجِينَنَ |
| II | M3 | تَسُو | تَسُووَا | تَسُووُوا | تَجِي | تَجِينَا | تَجِينُوا |
| | MH | تَسُوِي | تَسُووَا | تَسُوونَ | تَجِيِي | تَجِينَا | تَجِينَنَ |
| I | M3 | أَسُو | | تَسُو | أَجِي | | تَجِي |
| | MH | | | | | | |

رَأَى (a) - типидаги феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|-----------|
| III | M3 | يَر | يَرِيَا | يَرُوا |
| | MH | تَر | تَرِيَا | تَرِينَنَ |
| II | M3 | تَر | تَرِيَا | تَرُوا |
| | MH | تَرِي | تَرِيَا | تَرِينَنَ |
| I | M3 | أَر | | تَر |
| | MH | | | |

سَوَى (a) - типидаги феъллар

شَوَى (и) - типидаги феъллар

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|-----------|---------|-----------|-----------|
| III | M3 | يَسُو | يَسُوِيَا | يَسُووُوا | يَشُو | يَشُوِيَا | يَشُووُوا |
| | MH | تَسُو | تَسُوِيَا | تَسُوونَ | تَشُو | تَشُوِيَا | تَشُوونَ |
| II | M3 | تَسُو | تَسُوِيَا | تَسُووُوا | تَشُو | تَشُوِيَا | تَشُووُوا |
| | MH | تَسُوِي | تَسُوِيَا | تَسُوونَ | تَشُوِي | تَشُوِيَا | تَشُوونَ |
| I | M3 | أَسُو | | تَسُو | أَشُو | | تَشُو |
| | MH | | | | | | |

Ҳар уч ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар шарт майлида қуйидагича тусланади:

أوى (и) - феъли

وَأى (и)- феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|----------|---------|--------|---------|--------|
| III | МЗ | يَاو | يَاوِيَا | يَاوُوا | يَا | يِيَا | يُورَا |
| | МН | تَاو | تَاوِيَا | يَاوِين | تَا | تِيَا | يِيِن |
| II | МЗ | تَاو | تَاوِيَا | تَاوُوا | تَا | تِيَا | تُورَا |
| | МН | تَاوِي | تَاوِيَا | تَاوِين | تِي | تِيَا | تِيِن |
| I | МЗ | أَو | | تَاو | أَا | | تَا |
| | МН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

173-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

وَطِي (а) - топтамоқ; وَأَل (и) - паноҳ сўрамоқ; جَاء (и) - келмоқ; وَأى (и) - ваъда бермоқ; أوى (и) - паноҳ изламоқ; شوى (и) - қовурмоқ; سَوِي (а) - тенглашмоқ; رَأى (а) - кўрмоқ; سَاءَ (у) - ёмон бўлмоқ; وَفَى (и) - вафо қилмоқ; أَتَى (и) - келмоқ; آذَ (и) - пишиқ бўлмоқ; أَبَ (у) - кайтмоқ.

174-машқ. Шарт майли шаклида келтирилган қуйи-даги феълларнинг ўзагини топинг ҳамда нисбат ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, يَاوُوا → (ء ت ي), аниқ нисбат, III шахс, кўплик, мз.

- 1) يَرَيْنَ (2) تَسْوِي (3) يَتَيْنَ (4) نَجِي (5) تَف (6) يَشُو (7) نَسَأ
 8) تَلُّوا (9) يُرُوا (10) تَدُّ (11) يُوت (12) تَتَيْنَ (13) تَأُو (14) تُرَيْنَ
 15) تُوَف (16) تُوَب (17) تُطَان

175-машқ. Қуйидаги феълларнинг талаб қилинган нисбат ва шахс-сондаги шарт майли шаклини топинг:

أَتَى (*u*) – аниқ нисбат, II шахс, иккилик, мз.; *u* – мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мн.; *u* وَفَى – аниқ нисбат, II шахс, бирлик, мн.; *u* جَاءَ – мажхул нисбат, III шахс, бирлик, мн.; *a* رَأَى – аниқ нисбат, I шахс, кўплик; *y* آب – мажхул нисбат, I шахс, бирлик; *u* أَوَى – аниқ нисбат, III шахс, иккилик, мз.; *u* شَوَى – мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мз.; *u* وَأَى – аниқ нисбат, II шахс, кўплик, мз.; *a* وَطَى – мажхул нисбат, II шахс, бирлик, мз.

176-машқ. Қуйидаги гаплардан феълларни топинг ва уларнинг майлини, нисбатини, замонини ва шахсини аниқланг, ўзбекчага ўғиринг:

- 1) سمع الطلاب عن الذهاب إلى بحر طشقند فأتوا إلى المبنى الرئيسي للجامعة صباحا باكرا. 2) كان مدرسوكليتنا مرضى ولذا لم يجيئوا إلى الرحلة. 3) إن تشوأنا البيض مع اللحم لغدائنا فناكل بكل سرور ونقل لها: شكرا جزيلا للغداء. 4) إن تزوروا متحف الفنون في طشقند فترؤا فيه كثيرا من الأشياء العجيبة. 5) لم

تمر البواخر الكبيرة بقناة فرغانة الشمالية ولم يوجد فيها رصيف. (6) زرنا في السنة الماضية الجبال العالية بجوارنا فسررنا كثيرا بمنظرها الجميل. (7) لم تدق لي أمني بالتليفون ولم تطلب عودتي إليها. (8) لئن لم تسمع الطالبات الخبر عن الرحلة إلى سمرقند فلم يأتين إلى مبنى الكلية صباحا باكرا. (9) متى تصل الأخبار عن عودتنا من جمهورية مصر العربية نركب الطائرة ونرجع إلى أوزبكستان الحبيبة. (10) إن تقوموا برحلة إلى بخارى فتروا هناك بنايات قديمة وجديدة معا.

177-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Вазифалар тугаганидан кейин дўстим менга телефон қилди ва бир оздан кейин бизникига келди. 2. Тушликдан олдин одатда мен қўлларимни юваман, емакхонага кираман ва стол ёнига ўтираман. Сўнг онам менга тушлик олиб келадилар ва мен уни мамнуният билан тановул қиламан. 3. Кўпинча дўстларим бизникига келишади ва биз биргалашиб шахмат ўйнаймиз. 4. Араб тили ўқитувчисининг ҳовлиси ўша кенг кўчага жойлашган ва унда барча замонавий қулайликлар мавжуд. 5. Бу баланд бўйли йигит университетимизга Суриядан келган. У илгари Қоҳирадаги Айнуишамс университетида талаба эди. 6. Анави паст бўйли аёлни кўряписизми (мн.)? У инглиз ва француз тилларини жуда яхши билади. У ишлаш учун бизга Қаршидан келган ва яна икки йил шу ерда бўлади. 7. Агар биз баланд яшил тоғларга экскурсия қилсак, дарахтлар билан тўла ўша томонда икки ҳафта қоламиз.

§ 62. УНДАЛМА

Гапдан англашилган маъно тегишли бўлган шахс ёки предметни билдирувчи сўзга ундалма дейилади. Ундалма гап бўлаги ҳисобланмайди ва гапдаги бошқа бўлақлар билан муносабатга киришмайди.

Араб тилидаги ундалма гапнинг бошида, ўртасида ва охирида келиши мумкин ва у ҳеч қачон ундалмаликни билдирувчи юкламасиз ишлатилмайди.

Ундалма куйидаги юкламалар билан ишлатилади:

1. **يا** юкламаси. Бу юклама ишлатилганида ундалма **ال** артиклисиз ва танвинсиз бош қелишиқда келади. Масалан:

يَا طَالِبُ – Эй талаба, **يَا مُحَمَّدُ** – Эй Муҳаммад,

يَا إِخْوَانُ – Ҳой биродарлар, **يَا نِسْوَانُ** – Эй аёллар.

2. Агар ундалма изофа шаклида бўлса, изофанинг музоф қисми тушум келишигида келади. Масалан:

يَا حَبِيبَ الْقَلْبِ – Эй кўнгилнинг севгани,

يَا عَالِمَ الْأَسْرَارِ – Эй сирлардан хабардор (зот),

يَا رَبَّنَا – Эй худойимиз,

يَا عَبْدَ اللَّهِ – Эй Оллоҳнинг бандаси.

3. Ундалма музаккар бўлса **أَيُّهَا**, муаннас бўлса **أَيْتُّهَا** юкламалари (ундалманинг сонидан қатъи назар) ишлатилади ва ундалма **ال** артикли билан келади. Масалан:

أَيُّهَا الرَّجُلُ – Эй одам, **أَيُّهَا الرِّجَالُ** – Эй одамлар,

أَيْتُّهَا الطَّالِبَةُ – Эй толиба, **أَيْتُّهَا السَّيِّدَاتُ** – Эй хонимлар.

4. Баъзан *يَا أَيُّهَا* ва *يَا أَيُّهَا* юкламалари олдидан *يَا* юкламаси ҳам қўшилиши мумкин. Масалан:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ – Эй жон,

يَا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ – Эй мўминлар.

5. Нотаниш шахсга мурожаат қилинганида, *يَا* юкламаси ишлатилади ва ундалма ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келади. Масалан:

يَا طَالِبًا – Ҳой талаба, *يَا رَجُلًا* – Ҳой одам.

6. *يَا* сўзига нисбатан бу юкламалар ишлатилмайди, балки алоҳида сўз шакли хизматга келади:

اللَّهُمَّ → *اللَّهُ*

Амалий машғулот учун топшириқлар

178-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) *يا أمي، هل الإرشادات المكتوبة على تلك الطاولة؟* (2) *يا رجلا، من أنت؟* (3) *يا أيها الطالبات لم لم تجتنّ إلى محاضرة الأستاذ المصري؟* (4) *يا حبيب عيني، أين أنت الآن؟* (5) *يا أيها النفس، هل لا تزالين تأملين؟* (6) *يا عالم الأسرار، هل تراي؟* (7) *يا أستاذنا، قد قمنا بواجباتنا المنزلية.* (8) *يا سيدة، هل تعملين مدرسة أم طبيبة؟* (9) *يا أيها الطلاب، هل بخارج المدينة سنرى كثيرا من التلال والجبال الخضراء والحقول الخصبة؟* (10) *يا صديقنا، هل رأيت الضيوف المحترمين؟ هم ركبوا القطار أمس ووصلوا إلينا اليوم صباحا باكرا.* (11) *يا عيني، لماذا تبكيان؟* (12) *يا أيها الضيوف اللبنانيون، هل أكلتم غداءكم؟*

179-машқ. Ундалмаларни мос шаклга қўйиб,
қавсдан чиқаринг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) يا (أبو طالب)، متى وصلت إلى مدينتنا؟ (2) وصلت إلى مدينتكم يا (محمد).
- 3) يا (مدرسوا الكلية)، هل أخذتم راحتكم جيدا؟ (4) يا (طالبا الصف الأول)، لماذا ما حضرتما هذه المحاضرة الهامة؟ (5) يا (أستاذ زينب) أين كتابك ذلك؟ (6) يا (إبراهيم)، هل ستقوم بهذا التمرين الرياضي غدا؟ (7) نعم، يا (أستاذي)، سأقوم به غدا بعد انتهاء دروسي. (8) يا (طالب)، أين تقع مكتبة جامعتكم؟ (9) هي واقعة يا (حبيب القلب) في الطابق الأرضي.

ТЎҚҚИЗИНЧИ МАТН

الحوار

- بختيار: لقد جاءت إجازة نصف السنة يا خالد فكيف تقضيها؟
خالد: لست أدرى بالضبط فأنا أجنبي ولا أعرف الأماكن الجميلة المستحقة بالرؤية في بلادكم.
- بختيار: ما رأيك يا خالد في رحلة إلى سمرقند؟ هي مدينة جميلة وفي نفس الوقت تاريخية قديمة. أنا منذ زمن بعيد مشتاق إلى رؤيتها ولكن لم تسمح لي الظروف من قبل.
- خالد: هي فكرة جميلة جدا. كما تقول كتب التاريخ هي كانت عاصمة دولة أوزبكية عظيمة في العصور الوسطى.
- بختيار: نعم، فعلا هناك كانت عاصمة الدولة المستقلة ورأس هذه الدولة جدنا العملاق الأمير تيمور. فهناك ضريحه العظيم واسمه "غوري أمير"

وبني هذا الضريح من قبل أشهر المعماريين من الهند وخراسان وبلاد العرب وليس هذا فقط بل فيها أيضا المساجد والمدارس القديمة الضخمة مثل مسجد بيبي خاتم وميدان ريغيستان بما فيه من مدرسة اولوغبيك ومدرسة شيردار ومدرسة طلا كارى. وكذلك هناك مقابر "شاه زنده" (الملك الحي) وما زالت ألوان النقوش داخل هذه المباني وخارجها محتفظة برونقها وجمالها منذ ستة قرون حتى يومنا هذا.

خالد: هذا جميل ولكن كيف نذهب إلى سمرقند؟

بختيار: نخزم أمتعتنا الخفيفة أونضعها في حقيبة وغدا نذهب.

خالد: لا... لا... لا أقصد هذا. أنا أقصد بأية وسيلة نذهب؟

بختيار: آه... بالباص أوبسيارة الركاب أوبالقطار من محطة السكك الحديدية. إن تشأ نذهب بالطائرة.

خالد: لا... القطار أحسن. سنركب القطار فندخل العربة ونجلس إلى أماكننا وننظر من شباكها إلى حقول بلادكم الحصية الخضراء وقراكم الصغيرة وسهولكم الواسعة في الطريق. ولكن كيف نصل إلى محطة السكك الحديدية في طشقند؟

بختيار: نركب الباص حتى محطة ميدان "مستقل ليك" (الاستقلال) ثم ننزل هناك ونركب الترام ونصل إلى محطتنا.

خالد: حسنا، هل اتفقنا وكلامنا واحد؟

بختيار: نعم، كلامنا واحد.

180-ماشқ. Тўққизинчи матнни дафтарингизга кўчириг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

181-машқ. Қуйидаги саволларга тўққизинчи матн асосида ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) Мада قال بختيار لخالد في بداية الحوار؟ 2) هل مدينة سمرقند مدينة جميلة؟ 3) لماذا لم يزر بختيار مدينة سمرقند من قبل؟ 4) متى كانت سمرقند عاصمة دولة أوزبكية عظيمة؟ 5) من رأس هذه الدولة العظيمة؟ 6) ما اسم ضريح الأمير تيمور؟ 7) من بنى ضريحه؟ 8) من أين جاء المعماريون؟ 9) ماذا يوجد في ميدان ريغيستان؟ 10) هل ألوان النقوش في هذه المباني محفوظة إلى يومنا هذا؟ 11) منذ كم سنة بنيت هذه المباني التاريخية؟ 12) أين نضع أمتعتنا في الطريق؟ 13) ماذا يفعل خالد في عربة القطار؟ 14) كيف يصل بختيار وخالد إلى محطة السكك الحديدية بطشقند؟ 15) هل حقول بلادنا خصبة وخضراء؟ 16) ماذا قال خالد لبختيار في آخر حوارهما؟

182-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Дўстим, қишки таътил яқинлашмоқда. 2. Акамнинг дўсти, акамнинг аҳволи қалай? 3. Эй укамнинг икки ўртоғи, Наманганга нимада (нима воситасида) келдингиз? 4. Эй кўзимнинг нури, сиз Самарқандда бўлганмисиз? 5. Хадича, Гўри Амирни ким қурган? 6. Эй иккала синглим, сизлар Регистон майдонини ва ундаги мадрасаларни кўрмагансизлар. 7. Хой йигит, темир йўл вокзалига қандай бораман? 8. Яхши қиз, бу бекатда тушасизми? 9. Эй менинг дўстларим, икковингиз жуда узоқ вақт шахмат ўйнадингиз. 10. Алло, Фотима, кеча кечкурун «Араблар овози» радиотўлқинини эшитдингизми? 11. Талабалар, нима учун Тоҳир маърузаларга келмаяпти? Касалмикин ёки ота-онаси касалмикин? 12. Эй сирларни билгувчи (зот), сен меҳрибонсан. 13. Холид, қишки таътилни қаерда ўтказасиз? 14. Араб бўлими талабалари, Сувайш

шаҳрига бордингизларми ва Сувайш каналидаги катта кемаларни кўрдингизларми?

183-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрғанинг ва улар иштирокида гап тузинг:

العودة إلى البيت، أحد أصدقائي، طريق غير ممهد، نهر سردريا، بحر طشقند،
المبنى الرئيسي، البيض مع اللحم، رحلة إلى بخارى، مبنى الكلية، محطة السكك الحديدية،
سيارة الركاب، ألوان النقوش، ميدان ريغيستان بما فيه من المدارس، أشهر المعماريين،
ضريح الأمير تيمور، يا عالم الأسرار، إرشادات مكتوبة، يا حبيب العين، الضيوف
اللبنانيون، مكتبة الجامعة، إذاعة صوت العرب، محاضرة الهامة، الأمتعة الخفيفة، مدرسة
شردار، الأماكن الجميلة، إجازة نصف السنة، بالضبط، منذ زمن بعيد، فكرة جميلة،
كتب التاريخ، عاصمة الدولة الأوزبكية القديمة، العصور الوسطى، دولة مستقلة، خير
عن الرحلة.

ЎНИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|--|---|
| اِخْتِيَاجٌ эҳтиёж | حَوَادِثٌ кўп. حَادِثَةٌ воқеа, |
| اسْتِئْذَالٌ алмаштириш | ходиса |
| اسْتِخْدَامٌ ишлатиш, (н. дан- dir) фойдаланиш | حُبٌّ кўп. حَيْبٌ дон, ғалла |
| أَلْفٌ кўп. آلَافٌ минг | I حَضَرَ (y) келмоқ, ҳозир |
| إِنْسَاجٌ маҳсулот | бўлмоқ |
| بَدَلٌ алмаштириладиган нарса | حَيْنٌ кўп. أَحْيَانٌ вақт |
| بَدَلًا مِنْ ...нинг ўрнига, эвазига | I دَارٌ (y) айланмоқ |
| بَعْدَ حِينٍ مِنَ الزَّمَانِ маълум муддат ўтгандан кейин | I دَفَعَ (a) тўламоқ |
| بَقْرَةٌ сигир | أَدْوَارٌ кўп. دَوْرٌ роль |
| بَيْعٌ сотиш | I رَغِبٌ (a) хоҳламоқ |
| تِجَارَةٌ савдо-сотик, савдо | I زَادٌ (u) кўп бўлмоқ, зиёда бўлмоқ |
| تِجَارَةٌ بِهَذَا الشَّكْلِ бундай савдо- сотик | زِرَاعَةٌ қишлоқ хўжалиги |
| I تَرَكَ (y) ташламоқ, тарк этмоқ | زِرَاعِيٌّ қишлоқ хўжалигига тегишли |
| تَقْسِيمٌ бўлиш, тақсимлаш | سَكَتٌ зарб қилиш (тангани) |
| I جَمَعَ (a) тўпламоқ, йиғмоқ | I سَكَتٌ (y) жим турмоқ, гапирмай турмоқ |
| حَاجَةٌ ҳожат, эҳтиёж | I سَهْرٌ (a) бедор бўлмоқ |
| | شِرَاءٌ сотиб олиш |
| | ضَرُورَةٌ зарурат |
| | I طَابَ (u) яхши бўлмоқ |

طَرِيفٌ ажиб, қизикарли,
қизик
I عاش (u) яшамоқ (вақтга
нисбатан)
عَسِيرٌ қийин, машаққатли
عِنْدَيْدٌ ўша пайтда
I عَنِي (a) қийналмоқ,
қийинлик сезмоқ
فِصَّةٌ кумуш
I فَعَلٌ (a) қилмоқ, бажармоқ
I قَاصٌ (u) (бирор нарсага)
алмаштирмоқ (من)
قَبِيلَةٌ қабила
قِيَمَةٌ қиймат
I كَشَفٌ (u) кашф этмоқ,
ихтиро этмоқ
كَيْسٌ кўп. أَكْيَاسٌ қоп, халта
I لَجَأٌ (a) ўтмоқ (إلى)
لَجَأٌ إِلَى الْأَسْبَابِ алмашти-
ришга ўтмоқ
مَا нима бўлса, ўша

مَا قَرَأْتُ нимани ўқиган
бўлсам, ўша; мен ўқиган
нараса
I مَاتَ (y) ўлмоқ
مَخْدُودٌ маълум, чекланган
I مَضَى (u) ўтмоқ, ўтиб
кетмоқ
مُقَابَلٌ эваз; فِي ~ هـ унинг
эвазига
I مَلَكَ (u) эга бўлмоқ
مُنْتَجَاتٌ маҳсулотлар
كُؤِن. نُقُودٌ пул
نَقَلَ ташиш, элтиш
وَأَخِيرًا ва ниҳоят
I وَثِقٌ (u) ишонмоқ
I وَدٌّ (a) хоҳламоқ, истамок
وَزَنٌ тортиш (тарозида);
оғирлик, вазн
وَزَنٌ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةِ маълум
оғирликдаги олтин ва
кумуш

§ 63. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Буйруқ майлидаги феъл II ва III шахсда буйруқ, илтимос маъноларини билдиради (ўқи, ўқинг, ўқисин,

ўқисинлар каби), I шахсда эса хоҳиш, истак маъноларини ифодалайди (ўқий, ўқийлик каби).

Буйруқ майли араб тилида **الأمْر** деб юритилади ва у шарт майли асосида ясалади.

II шахс учун буйруқ майли шарт майли олдидаги **ن** кўшимчасини олиб ташлаш йўли билан ҳосил қилинади. Бунда сўз бошидаги ёнма-ён турган ва бир бўғин ичидаги иккита ундош товуш улар олдига васлали ҳамзани кўйиш билан икки бўғинга ажратилади. Масалан:

أَفْتَحُ → فَتَحُ → تَفْتَحُ → يَفْتَحُ → فَتَحَ .
أَدْخُلُ → دَخُلْ → تَدْخُلُ → يَدْخُلُ → دَخَلَ .
أَجْلِسُ → جَلِسْ → تَجْلِسُ → يَجْلِسُ → جَلَسَ .

Буйруқ майлидаги феъл гапнинг бошида келганида ёки алоҳида олинган сўз бўлса, васлали ҳамзанинг ҳаракати феълнинг иккинчи ўзак ундоши ҳаракатига боғлиқ. Агар иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — бўлса, васлали ҳамза — ўқилади. Масалан:

أَدْخُلُ → دَخُلْ — кир, أَكْتُبُ → اَكْتُبْ — ёз.

Агар феълдаги иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати — ёки — бўлса, васлали ҳамза — ҳаракатини олади. Масалан: أَفْتَحُ → افْتَحْ — оч, أَجْلِسُ → اجْلِسْ — ўтир.

Агар буйруқ майлидаги феъл гапнинг ўртасида бўлса ва ундан олдиндаги сўз унли товуш билан тугаган бўлса, васлали ҳамза талаффуз қоидасига биноан ёзилади, лекин ўқилмайди. Масалан:

قُلْتُ أَجْلِسْ — Култу-жлис — Ўтир дедим,

قَالَ أَذْخُلُ – Қала-дхул – Кир деди.

II шахс буйруқ майли сон ва жинсда қуйидагича тусланади:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | أَذْخُلُ | أَذْخُلَا | أَذْخُلُوا |
| МН | أَذْخُلِي | أَذْخُلَا | أَذْخُلْنَ |

Буйруқ майлининг I ва III шахслари феълларнинг барча бобларида шу шахсдаги феълнинг шарт майли олдига ل юкламасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Масалан: لِيَدْخُلُ – кирсин, لِنَدْخُلُ – кирайлик.

Агар ل юкламасидан олдин وَ ёки فَ - ёрдамчи сўзлари мавжуд бўлса, ل юкламасидаги «касра» ҳаракати суқунга ўзгаради. Масалан: وَيَكْتُبُ – ёзсин, فَلْيَسْأَلْ – сўрасин.

Демак, буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|--------------|
| III | МЗ | لِيَفْعَلْ | لِيَفْعَلَا | لِيَفْعَلُوا |
| | МН | لَتَفْعَلْ | لَتَفْعَلَا | لَتَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | أَفْعَلْ | أَفْعَلَا | أَفْعَلُوا |
| | МН | أَفْعَلِي | أَفْعَلَا | أَفْعَلْنَ |
| I | МЗ | لَأَفْعَلْ | | لَتَفْعَلْ |
| | МН | | | |

Ҳамма шахслар учун буйруқ майлининг инкор шакли шарт майли олдига ۋ юкламасини кўшиш билан ҳосил қилинади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------------|---------------|----------------|
| III | МЗ | لَا يَفْعَلُ | لَا يَفْعَلَا | لَا يَفْعَلُوا |
| | МН | لَا تَفْعَلُ | لَا تَفْعَلَا | لَا يَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | لَا تَفْعَلُ | لَا تَفْعَلَا | لَا تَفْعَلُوا |
| | МН | لَا تَفْعَلِي | لَا تَفْعَلَا | لَا تَفْعَلْنَ |
| I | МЗ | لَا أَفْعَلُ | | لَا نَفْعَلُ |
| | МН | | | |

Масалан:

لَا يَكْتُبُوا – улар (мз) ёзмасинлар,

لَا تَجْلِسِي – сен (мн) ўтирма,

لَا نَذْهَبُ – кетмайлик.

Баъзан, III шахсга нисбатан буйруқ майли ўрнига ўтган замон феъли ҳам ишлатилиши мумкин. Масалан:

عَاشَ السَّلَامُ – Яшасин тинчлик.

طَابَتْ لَيْلَتِكُمْ – Тунингиз хайрли бўлсин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

184-машқ. Қуйидаги феълларнинг буйруқ майлини ҳосил қилинг ва уларни ҳар уч шахсда тусланг:

خَرَجَ (y) - чиқмоқ; عَلِمَ (a) - билмоқ; شَرِبَ (a) - ичмоқ;

دَخَلَ (y) - кирмоқ; نَزَلَ (u) - тушмоқ; فَتَحَ (a) - очмоқ; ذَهَبَ (a)

- бормок; جَلَسَ (u) - ўтирмоқ; حَسَنَ (y) - яхши бўлмоқ; عَرَفَ (u) - танимоқ; قَرُبَ (y) - яқинлашмоқ; كَتَبَ (y) - ёзмоқ; فَهَمَ (a) - тушунмоқ; سَمِعَ (a) - эшитмоқ; لَطَرَ (y) - қарамок; حَزَمَ (u) - боғламоқ; سَمَحَ (a) - рухсат бермоқ; قَطَعَ (a) - кесмоқ; رَكِبَ (a) - минмоқ; غَضِبَ (a) - ғазабланмоқ; ضَرَبَ (u) - урмоқ.

185-машқ. Буйруқ майлидаги ушбу феълларнинг инкор шаклини топинг ва ўзбекчага ўғиринг:

Масалан: انظُرُ → لَا تَنْظُرُ - қараманг (мз.)

- 1) انْهَضْ 2) لِيَسْلُوا 3) لَتَلْعَبَ 4) اذْرُسُوا 5) لَيَقْضُدَنَّ 6) اسْمَعَا
 7) ارْجِعِي 8) لَتَطْلُبَ 9) لَتَلَيْسَا 10) لِأَضْرِبَ 11) لَيَدْخُلَنَّ 12) افْتَحِي
 13) اجْلِسْ 14) اغْرِفَنَّ 15) اَكْتُبُوا 16) لِأَذْهَبَ 17) احْسِنُوا 18) لَيَقْرُبَنَّ
 19) لَنَفْهَمُ 20) اعْلَمُوا 21) اخْرُجَا 22) لَيَشْرَبَا 23) لَتَنْزِلَ

186-машқ. Ўтган замон шаклли қуйидаги феълларнинг шахс-сонини ўзгартирмаган ҳолда буйруқ майлини ҳосил қилинг:

Масалан: اَخْرُجُوا → لِيَخْرُجُوا

- 1) رَجَعْتُ 2) طَلَبْنَا 3) دَرَسْتُ 4) لَيْسَا 5) غَسَّائِمَا
 6) عَرَفَنَّ 7) كَتَبَا 8) سَمِعَ 9) نَهَضَنَّ 10) لَعِبْتُ
 11) فَهَمْنَا 12) عَلِمُوا 13) دَخَلَا 14) فَتَحْتَنُ 15) جَلَسْتُمْ
 16) شَرِبْنَا 17) نَزَلْنَا 18) فَهِنَ 19) حَسَبْتُمْ 20) قَرَأْتَا

187-машқ. Қуйидаги феълларни олмошлар иштирокисиз арабчага ўғиринг:

Очинг ва киринг (*мн.*); у иккиси чиқсин ва кетсин (*мз.*); ўқийлик ва тушунайлик; улар (*мн.*) уйғонсинлар ва йўл олсинлар; ғазабланманглар, балки рухсат беринглар (*мн.*); талаб қилайлик, лекин урмайлик; ёзинг ва тушунинг (*мз.*) ; у иккиси ўйнасин, лекин ичмасин (*мз.*); чиқайлик ва кетайлик; ўтирсинлар ва эшитсинлар (*мз.*); қаранглар, лекин ғазабланманглар (*мн.*); тушсин ва кирсин (*мн.*); урмасинлар, балки кетсинлар (*мз.*); у иккиси чиқмасин, балки ўтирсин (*мз.*).

188-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Дўстим, ёнимга ўтиринг. 2. Синглим, бу мактубни диққат билан ўқинг. 3. Толиба қизлар, аудиториянинг деразаларини очманглар. 4. Болалар, пешиндан кейин ховлида ўйнанглар. 5. Талабалар, ҳар куни араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тингланглар. 6. Араб бўлими толибалари, китобингизни очинглар ва ундаги матнни ўқинглар. 7. Деразадан мана бу ажойиб манзарага қаранглар (*мз.*). 8. Эрталаб ҳар куни сутли ва қандли қаҳва ёки кўк чой ичайлик, лекин совуқ сув ичмайлик. 9. Бу қийин масалани ўрган ва яхшилаб тушун (*мн.*). 10. Бу хонага кирманглар, балки уйларингизга кетинглар (*мн.*).

§ 64. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Нотўғри феълларнинг ҳам I ва III шахсдаги буйруқ майли биз юқорида кўргандек, шарт майли олдига J юкламасини қўйиш билан ҳосил қилиниши сабабли

қуйида фақат II шахсга тегишли бўлган майлгагина тўхталинади.

1. Иккинчи ўзак ундоши — бўлган иккиланган феъллардан буйруқ майли тўрт вариантда ясалади.

Масалан: دَلَّ (y) – феъли

1-вариант

2-вариант

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-----------|--------|---------|-----------|
| МЗ | أَدَّلْ | أَدَلَّا | أَدَّلُوا | دَلَّ | دَلَّا | دَلُّوا |
| МН | أَدَّلِي | أَدَلَّا | أَدَّلْنِ | دَلِّي | دَلَّا | أَدَّلْنِ |

3-вариант

4-вариант

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|-----------|--------|---------|-----------|
| МЗ | دَلَّ | دَلَّا | دَلُّوا | دَلَّ | دَلَّا | دَلُّوا |
| МН | دَلِّي | دَلَّا | أَدَّلْنِ | دَلِّي | دَلَّا | أَدَّلْنِ |

Иккинчи ўзак ундоши — ёки — бўлган феъллардан буйруқ майли уч вариантда ҳосил бўлади.

Масалан: فَرَّ (и) – феъли

1 - вариант

2 – вариант

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|--------|---------|-------------|
| МЗ | أَفِرَّ | أَفَرَّا | أَفَرُّوا | فَرَّ | فَرَّا | فَرُّوا |
| МН | أَفِرِّي | أَفَرَّا | أَفَرِّزَنَ | فَرِّي | فَرَّا | أَفَرِّزَنَ |

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|------------|
| МЗ | فَرَّ | فَرَا | فَرُّوا |
| МН | فَرَّي | فَرَا | أَفَرَّوْا |

II. Ҳамзали феъллар қуйидагича тусланади:

Биринчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат бўлган феъллардан қуйидагича ҳосил бўлади: Масалан: أَذِنَ (a) – рухсат бермоқ феъли: يَأْذِنُ → تَأْذِنُ → إِذْنٌ → يَذِنُ .

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|---------|----------|
| МЗ | أَذِنَ | أَذِنَا | أَذِنُوا |
| МН | أَذِنِي | أَذِنَا | أَذِنَ |

أَوْمَلَّ (y) – умид қилмоқ феъли: يَأْمَلُ → تَأْمَلُ → أَوْمَلُ .

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------------|------------|------------|
| МЗ | أَوْمَلَّ | أَوْمَلَّا | أَوْمَلُوا |
| МН | أَوْمَلِّي | أَوْمَلَّا | أَوْمَلَنَ |

Бундай феъллардан фақат учта феълнинг буйруқ майли ҳамзасиз ҳосил бўлади: أَخَذَ (y) – олмоқ → خَذَ , أَكَلَ (y) – емоқ → كُلَّ , أَمَرَ (y) – буюрмоқ → مَرَّ .

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|--------|
| МЗ | خَذَ | خَذَا | خَذُوا |
| МН | خَذِي | خَذَا | خَذَنَ |

Иккинчи ёки учинчи ўзак ундошлари ҳамзадан иборат бўлган феълларнинг буйруқ майли, ҳамзанинг имлосини эътиборга олмаганда, солим феъллардан фарқ қилмайди.

III. Заиф феълларнинг буйруқ майли:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли ҳозиргикеласи замонда биринчи ўзак ундошнинг тушиш-тушмаслигига қараб, икки хил ҳосил бўлади:

а) биринчи ўзак ундош тушиб қолса, буйруқ майлида ҳам тушиб қолади. Масалан: وَتَقَّ (и) – ишонмоқ феъли:

تَقَّ → تَتَّقُ → تَتَّقُوا → يَتَّقُ .

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|---------|
| МЗ | تَقَّ | تَقَّا | تَقُّوا |
| МН | تَقِّي | تَقَّا | تَقِّنْ |

б) биринчи ўзак ундош тушмаса, буйруқ майли солим феълларнинг буйруқ майлидан фарқ қилмайди. Масалан: وَجَعُ (а) – оғриқни сезмоқ феъли.

أَوْجَعُ → تَوْجَعُ → تَوْجَعُوا → يَوْجَعُ .

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | أَوْجَعُ | أَوْجَعَا | أَوْجَعُوا |
| МН | أَوْجَعِي | أَوْجَعَا | أَوْجَعْنَ |

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли ҳам шарт майли асосида қуйидагича ҳосил бўлади:

قَالَ (y) - типидаги феълларнинг тусланиши:

سَارَ (и)- типидаги феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|---------|----------|--------|---------|---------|
| МЗ | قَالَ | قَوْلًا | قَوْلُوا | سَارَ | سَارَا | سَارُوا |
| МН | قَوْلِي | قَوْلًا | قُلُنْ | سَارِي | سَارَا | سَارُنْ |

خَافَ (а) – типидаги феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|---------|
| МЗ | خَفَ | خَافَا | خَافُوا |
| МН | خَافِي | خَافَا | خَفْنَا |

3. Нокис феълларнинг буйруқ майли феъл типларига боғлиқ ҳолда қуйидагича бўлади:

بَكَى (и) типидаги

ذَكَى (y) типидлги

феълларнинг тусланиши: феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|-----------|--------|---------|-----------|
| МЗ | بَكَى | بَكَيَا | بَكَوَا | ذَكَى | ذَكَوَا | ذَكَوَا |
| МН | بَكَيى | بَكَيَا | بَكَيْنَا | ذَكَيى | ذَكَوَا | ذَكَيْنَا |

لَقِيَ (а) типидлги феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|-----------|
| МЗ | لَقِيَ | لَقِيَا | لَقُوا |
| МН | لَقِيى | لَقِيَا | لَقَيْنَا |

Амалий машғулот үчүн топшириклар

189-машқ. Қуйидаги феълларнинг буйруқ майлини ҳосил қилинг ва уларни ҳар уч шахсда тусланг:

طَابَ (u) - яхши бўлмоқ; رَأَسَ (a) - бошқармоқ; مَاتَ (y) - ўлмоқ; دَارَ (y) - айланмоқ; أَمَرَ (y) - буюрмоқ; لَقِيَ (a) - учратмоқ; وَجَدَ (u) - топмоқ; قَرَأَ (a) - ўқимоқ; مَدَّ (y) - чўзмоқ; وَتَّقَ (u) - ишонмоқ; مَرَّ (y) - ўтмоқ; وَصَلَ (u) - етиб келмоқ; بَدَأَ (a) - бошламоқ; بَقِيَ (a) - қолмоқ; بَكَى (u) - йиғламоқ; وَهَبَ (a) - бермоқ; سَأَلَ (a) - сўрамоқ; عَاشَ (u) - яшамоқ; وَوَلَدَ (u) - туғмоқ; رَمَى (u) - отмоқ; بَتَى (u) - курмоқ; قَالَ (y) - демок; خَافَ (a) - кўркмоқ; وَضَعَ (a) - қўймоқ; أَكَلَ (y) - овқатланмоқ.

190-машқ. Қуйидаги буйруқ майли феълларининг ўзанини ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, لِيَكُونُوا → (كون), III шахс, кўплик, мз.

| | | | | | |
|--------------|-----------|---------------|------------|----------------|---------------|
| 1 قَوْمِي | 2 خُذِي | 3 اَلْقَيْنِ | 4 اِرْمِي | 5 اذْبُوا | 6 لِنَطِبَ |
| 7 عَشْ | 8 صَلَا | 9 لِيَقْبُوا | 10 خَافِي | 11 لِيَسْرُونَ | 12 فَرَّ |
| 13 كَلَّنَ | 14 هَبْ | 15 لَتَبِنِ | 16 اذْرُوا | 17 دُورَا | 18 لَتَكُونَا |
| 19 لِيَمْتَا | 20 لِدُنْ | 21 اَوْجَعْ | 22 اَبِكِ | 23 لِيَقْلَنَ | 24 لِنَقْضِ |
| 25 اَنْذَنُ | 26 مُرُوا | 27 اَبْدُرُوا | 28 اِنْبِي | 29 اَقْرَبِي | 30 ضِعِي |
| | 31 عِدُوا | 32 ثَبَا | | | |

191-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча варианты-ни топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Маданият уйи; юртимизнинг яшил тоғлари; Шарқ-шунослик институти; кун бўйи; бир пиёла қандсиз қаҳва; араб тилининг қийинлиги; пешиндан кейин; дўстларимиздан бири; Сувайш канали; уч соатда; эрта тонгда; катта раҳмат; Тошкентдаги санъат музейи; факультет биноси; қайтишимиз ҳақидаги хабар; севимли Ўзбекистон; Бухорога саёҳат; тушликдан олдин; мамнуният билан; кўпинча; замонавий қулайликлар; дарахтлар билан тўла тоғлар; икки ҳафта давомида; қишки таътил; енгил автомобиль; темир йўл; айна пайтда.

192-машқ. Қуйидаги феълларни олмошлар иштирокисиз арабчага ўгиринг:

Енглар ва ичинглар (мз.); олинг ва ўқинг (мн.); кетсин, яқинлаш-масин (мз.); у иккиси қурсин ва яшасин (мз.); ўлмайлик, балки яшайлик; умид қилайин; очинг ва ёзинг (мз.); кетманг, қолинг (мн.); ваъда бермасинлар (мн.); демагин (мз.): «биз хоҳладик»; олсинлар ва ўйнасинлар (мз.); сиз иккингииз қасос олинг (мз.); сиз рухсат беринг (мз.), кетайлик; кўрқманг ва йиғламанг (мн.); ёзсин ва ўқисин (мн.); буюринглар (мз.), биз бошлайлик.

193-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўгиринг:

1. Ўғлим, уйкудан уйғонинг ва уй вазифаларингизни бажаринг. 2. Синглингиз хонага кирсин ва нон билан сариёғни есин. 3. Яшасин тинч биргалиқда яшаш! 4. Тунингиз хайрли бўлсин, дўстларим. 5. Қалам ва дафтарларингизни портфелга солинг (мн.). 6. Фотимага айтинг-

лар (мз.), у кўп йиғламасин. 7. Каримага айтайлик, талабалар кишки таътилни уйларида ўтказишсин. 8. Устозим, кўлингизни менга чўзинг, ушлайин. 9. Болаларим, ота-боболаримизнинг қабрларини тез-тез зиёрат қилингллар, хурсанд бўласизлар. 10. Баланд тоғлар томон борайлик ва у ерда икки кун дам олайлик. 11. Меъморлар Самарқандга турли ўлкалардан келганлар. 12. Турли хил китобларни кўп ўқингллар (мз.), кўп нарсани биласизлар. 13. Амир Темури мақбарасига борайлик ва уни зиёрат қилайлик. 14. Меҳмонлар аввал Регистон майдонига боришсин, сўнг Улуғбек мадрасасига киришсин. 15. Агар сиз (мн.) Бухорога борсангиз, албатта Минораи калонни зиёрат қилинг.

§ 65. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

وَأَل (и) - типидagi
феълларнинг тусланиши:

يَس (а) - типидagi
феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|---------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | إِل | إِلَا | إِلْوَا | أَيَّاسٌ | أَيَّاسَا | أَيَّاسُوا |
| МН | إِلِي | إِلَا | إِلْنِ | أَيَّاسِي | أَيَّاسَا | أَيَّاسِن |

أَب (у) - типидagi
феълларнинг тусланиши:

أَد (и) - типидagi
феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|---------|----------|---------|---------|----------|
| МЗ | أَب | أَوْبَا | أَوْبُوا | إِد | إِيْدَا | إِيْدُوا |
| МН | أَوْبِي | أَوْبَا | أَوْبِن | إِيْدِي | إِيْدَا | إِيْدِن |

2. Биринчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

أَتَى (и) – типидagi феълларнинг тусланиши:

وَطِنَ (а)- типидagi феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|----------|-----------|--------|---------|--------|
| МЗ | إِيتَ | إِيتَا | إِيتُوا | طَأَ | طَا | طَوُوا |
| МН | إِيتِي | إِيتِيَا | إِيتِيْنَ | طَنِي | طَا | طَانْ |

وَفِي (и) – типидagi феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-------------|---------|--------|
| МЗ | فِ (فَهْ) ف | فِيَا | فُوا |
| МН | فِي | فِيَا | فِيْنَ |

Эслатма: Феълнинг буйруқ майли биргина ҳарфдан иборат бўлса, феъл охирига « ҳарфи кўшилиши мумкин.

Масалан: فِهْ ёки فِ .

3. Иккинчи ва учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

سَاءَ (y) - типидagi феълларнинг тусланиши:

جَاءَ (и)- типидagi феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|----------|-----------|--------|---------|--------|
| МЗ | سَوَّ | سَوَّوَا | سَوَّوُوا | جِئَ | جِئَا | جِئُوا |
| МН | سَوِّي | سَوَّوَا | سَوَّوُنْ | جِئِي | جِئَا | جِئِنْ |

رأى (a) - типидаги феъллар-
нинг тусланиши:

سوى (a)- типидаги феъллар-
нинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|---------|--------|---------|-----------|------------|
| МЗ | رَ (رَة) | رَيَا | رَوَا | أَسَو | أَسَوَيَا | أَسَوَا |
| МН | رَى | رَيَا | رَيْنَ | أَسَوَى | أَسَوَيَا | أَسَوَيْنَ |

شوى (и) – типидаги феълларнинг тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|-----------|------------|
| МЗ | أَشَو | أَشَوَيَا | أَشَوَا |
| МН | أَشَوَى | أَشَوَيَا | أَشَوَيْنَ |

Ҳар уч ўзак ундоши харфи иллатдан иборат бўлган феъллар:

أرى (и) - феълнинг
тусланиши:

رأى (и)- феълнинг
тусланиши:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|-----------|------------|-------------|---------|----------|
| МЗ | أَبَو | أَبَوَيَا | أَبَوَا | أَبَا (إِة) | أَبَا | أَبَا |
| МН | أَبَوَى | أَبَوَيَا | أَبَوَيْنَ | أَبَى | أَبَا | أَبَيْنَ |

Амалий машғулот учун топшириқлар

194-машқ. Қуйидаги феълларнинг буйруқ майлини ҳосил қилинг:

يَسَى (a) - умидсизланмоқ; أَى (и) - келмоқ; جَاء (и) - келмоқ; وَفَى (и) - вафо қилмоқ; وَطَى (a) - топтамоқ; وَآل (и) - паноҳ сўрамоқ; رَأَى (a) - кўрмоқ; سَاءَ (y) - ёмон бўлмоқ.

195-машқ. Қуйидаги феълларни олмошлар иштирокисиз арабчага ўғиринг:

Келсин ва қовурсин (мн.); қолинглар ва ухланглар (мз.); умидсизликка тушмайлик; кетинг ва паноҳ сўранг (мз.); ваъда берсинлар ва вафо қилсинлар (мн.); қўркманг, балки умид қилинг (мн.).

196-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Муаллималар, мана бу ўқувчига қаранглар.
2. Дўстларингизга (мз.) айтинг, бу ерга келишсин ва гўшт билан картошкадан ейишсин. 3. Актёрларга рухсат берайлик, уйларига боришсин ва дамларини олишсин.
4. Синглим, йигламанг, умидсизликка тушманг. 5. Қадимий шеърлардан ўқийлик. 6. Ўша аҳмоқона фикрдан кайтинг (мн.).

§ 66. I БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

Феълларнинг истак майли ҳозирги-келаси замон шаклидан ҳосил бўлади ва у шахс-сонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَفْعَلُ | يَفْعَلَا | يَفْعَلُوا |
| | МН | يَفْعَلْنَ | يَفْعَلَا | يَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | تَفْعَلُوا |
| | МН | تَفْعَلِي | تَفْعَلَا | تَفْعَلْنَ |
| I | МЗ | أَفْعَلُ | | تَفْعَلُ |
| | МН | | | |

Истак майли мажхул нисбатдаги феъллардан ҳам ҳосил бўлиши мумкин ва у ҳам умумий қоида асосида тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلُونَ |
| | МН | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلْنَ |
| II | МЗ | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلُونَ |
| | МН | تُفَعِّلِي | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلْنَ |
| I | МЗ | أَفَعَّلُ | | أَفَعَّلُ |
| | МН | | | أَفَعَّلُ |

Истак майли қуйидаги вазифаларда ишлатилади:

1. Иш-ҳаракатни бажаришдан қўзланган мақсадни ифодалаш учун феълдан олдин **كَي** ёки **ل** юкламаси ишлатилади. **ل** юкламаси истак майлидаги феълга қўшиб ёзилади. Масалан:

كَي أَفَعَّلَهُم – Тушунишим учун, тушунишим мақсадида.

لَيَزُورُوا – Улар (мз) зиёрат қилишлари учун, улар (мз) зиёрат қилсинлар деб.

Бу иборалар олдидан ўтган ёки ҳозирги-келаси замондаги феъл ҳам келиши мумкин. Масалан:

أَسْمَعُ كَي أَفَعَّلَهُم – Тушунишим учун қулоқ соляпман.

ذَهَبَ الطُّلَّابُ لَيَزُورُوا – Талабалар зиёрат қилиш учун кетишди.

Баъзан ҳар икки юклама қўшилиб келиши мумкин ва у ҳам юқорида айтилган маънони ифодалаш учун ишлатилади. Масалан:

أَسْمَعُ لِكَيْ أَفْهَمَ – Тушунишим учун кулоқ соляпман.

Агар истак майлидаги феъл инкор маънода бўлса, мазкур юкламалардан кейин ۋ юкламаси қўшилади:

لَا لِكَيْلَا = لَ + كَيْ + لَا ; كَيْلَا = كَيْ + لَا . Масалан:

لَا تَظْلِمُ لِكَيْلَا تَظْلِمَ – Зулм кўрмайин десанг, зулм қилма.

لَا تَظْلِمُ كَيْلَا تَظْلِمَ – Зулм кўрмайин десанг, зулм қилма.

2. Истак, мақсад, ният, зарурият, имконият, қарор, розилик, ман этиш, буйруқ, илтимос, хурсандлик, кўркув, таажжуб ва шунга ўхшаш турли ҳиссиётларни ифодаловчи феъллардан кейин ўша феълларнинг иккинчи компоненти сифатидаги феъл истак майлида келади ва истак майлидаги феълдан олдин أَنْ ёки, агар истак майли инкор маънода бўлса, لَا + أَنْ = لَا юкламаси ишлатилади. Масалан:

اسْمَعُ لِي أَنْ أَقْرَأَ – Ўқишимга рухсат беринг.

فَصَدْتُ أَنْ أَدْخُلَ غُرْفَةَ الْعَمِيدِ – Декан хонасига киришга жазм қилдим.

Истак майли мазкур маънода ишлатилганида, ундан олдин қўлланиладиган феъллар ичида энг кўп ишлатиладигани أَرَادَ – хоҳламок ва اسْتَطَاعَ – кўлидан келмоқ феълларидир. Бу феъллар ўзак эътибори билан заиф феъллар туркумига мансуб бўлиб, I боб феъли эмас. Бу туркум феълларга кейинчалик муфассал тўхталинади. Лекин амалиётда ишлатиш осон бўлсин

учун шу икки феълнинг шахс-сонда тусланишини кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

1. أَرَادَ – феълнинг тусланиши:

Ўтган замон

Ҳозирги-келаси замон

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-------------|-------------|------------|------------|------------|
| III | M3 | أَرَادَ | أَرَادَا | أَرَادُوا | يُرِيدُ | يُرِيدَانِ | يُرِيدُونَ |
| | MН | أَرَادَتْ | أَرَادَتَا | أَرَادْنَ | يُرِيدُ | يُرِيدَانِ | يُرِيدُونَ |
| II | M3 | أَرَدَتْ | أَرَدْتَمَا | أَرَدْتُمْ | يُرِيدُ | يُرِيدَانِ | يُرِيدُونَ |
| | MН | أَرَدَتْ | أَرَدْتَمَا | أَرَدْتُنَّ | يُرِيدِينَ | يُرِيدَانِ | يُرِيدُونَ |
| I | M3 | أَرَدْتُ | | أَرَدْنَا | أَرِيدُ | | يُرِيدُ |
| | MН | أَرَدْتُ | | أَرَدْنَا | أَرِيدُ | | يُرِيدُ |

Масалан:

أَرَادُوا أَنْ يَسْمَعُوا – Эшитмоқчи бўлдилар (м3).

يُرِيدُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى بَيْتِنَا – Уйимизга қайтмоқчимиз.

2. اسْتَطَاعَ – феълнинг тусланиши:

Ўтган замон

Ҳозирги-келаси замон

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|-----------------|-----------------|----------------|----------------|----------------|
| III | M3 | اسْتَطَاعَ | اسْتَطَاعَا | اسْتَطَاعُوا | يَسْتَطِيعُ | يَسْتَطِيعَانِ | يَسْتَطِيعُونَ |
| | MН | اسْتَطَاعَتْ | اسْتَطَاعَتَا | اسْتَطَاعْنَ | يَسْتَطِيعُ | يَسْتَطِيعَانِ | يَسْتَطِيعُونَ |
| II | M3 | اسْتَطَاعَتْ | اسْتَطَاعْتَمَا | اسْتَطَاعْتُمْ | يَسْتَطِيعُ | يَسْتَطِيعَانِ | يَسْتَطِيعُونَ |
| | MН | اسْتَطَاعَتْ | اسْتَطَاعْتَمَا | اسْتَطَاعْتُنَّ | يَسْتَطِيعِينَ | يَسْتَطِيعَانِ | يَسْتَطِيعُونَ |
| I | M3 | اسْتَطَاعْتُ | | اسْتَطَاعْنَا | اسْتَطِيعُ | | يَسْتَطِيعُ |
| | MН | اسْتَطَاعْتُ | | اسْتَطَاعْنَا | اسْتَطِيعُ | | يَسْتَطِيعُ |

Масалан: *يَسْتَطِيعُ أَحْمَدُ أَنْ يَقْفِزَ* – Аҳмад сакрай олади.

نَسْتَطِيعُ أَنْ نَكْتُبَ بِالْعَرَبِيَّةِ – Биз арабча ёза оламиз.

3. Заруриятни, имкониятни билдирувчи айрим феъллардан кейин *أَنْ* юкламаси билан бирга ишлатилади.

Бу феълларнинг хусусияти шуки, улар шахс-сонда тусланмасдан бир хил қолипда ишлатилади ва иш-ҳаракатнинг кимга тегишли эканлиги шу феълдан кейинги предлогга ёки шу феълнинг ўзига кўшилиб келган олмошлар орқали ифодаланади. Булар куйидаги феъллардир: *يَجِبُ عَلَيَّ* – керак, *يَتَّبِعِي لِي* – керак, лозим, *يُمْكِنُ* – мумкин, *يَجُوزُ لِي* – жойиз, *يَسَعُ* – имкон бор. Масалан:

يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَسْكُتَ – У (мз) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهَا أَنْ تَسْكُتَ – У (мн) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهِمَا أَنْ يَسْكُتَا – У иккиси (мз) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهِمَا أَنْ تَسْكُتَا – У иккиси (мн) жим туриши керак.

يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَسْكُتُوا – Улар (мз) жим туришлари керак.

يَجِبُ عَلَيْهِنَّ أَنْ يَسْكُنْنَ – Улар (мн) жим туришлари керак.

يَتَّبِعِي لَكَ أَنْ تَرْجِعَ – Сен (мз) қайтишинг керак.

يَتَّبِعِي لَكَ أَنْ تَرْجِعِي – Сен (мн) қайтишинг керак.

يَتَّبِعِي لَكُمْ أَنْ تَرْجِعَا – Сиз иккинги (мз, мн) қайтишингиз керак.

يَتَّبِعِي لَكُمْ أَنْ تَرْجِعُوا – Сизлар (мз) қайтишингиз керак.

يَتَّبِعِي لَكُنَّ أَنْ تَرْجِعْنَ – Сизлар (мн) қайтишларингиз керак.

يُمْكِنُنِي أَنْ أَسْمَعَ – Эшитишим мумкин.

يُمْكِنُنَا أَنْ نَسْمَعَ – Эшитишимиз мумкин.

يَجُوزُ لَهُ أَنْ يَسْمَعَ – У (мз) эшитиши жоиз.

يَجُوزُ لَنَا أَنْ نَذْهَبَ – Биз боришимиз жоиз.

يَسْعَى أَنْ أَحْفَظَ – Ёдлаш имконим бор.

لَا يَسْعَى أَنْ تَقْرَأَ – Ўқиш имконимиз йўқ.

Гоҳо заруриятни ифодаловчи бу феъллар тушиб қолиб, улардан кейинги предлогларнинг ўзи шу феъл билдирган маъноларда ишлатилиши мумкин. Масалан:

عَلَيْنَا أَنْ نَذْهَبَ – Биз кетишимиз керак,

لَكُمْ أَنْ تَفْهَمُوا – Сизлар (мз) тушунишингиз керак.

4. Баъзан истак майлидаги феъл قَبْلَ , بَعْدَ , دُونَ каби предлоглардан кейин ҳам ишлатилиши мумкин. Бунда ҳам феъл олдидан أَنْ юкламаси ёзилади. Масалан:

أَغْسِلْ يَدَكَ قَبْلَ أَنْ تَأْكُلَ – Овқатланишингдан олдин қўлингни юв (мз).

خَرَجْنَا مِنَ السِّيْمَا دُونَ أَنْ نَفْهَمَ شَيْئًا – Биз ҳеч нарса тушунмаганимиз ҳолда кинодан чиқдик.

5. Истак майли حتى юкламасидан кейин ишлатилади ва у «-гача» маъносини билдиради. Масалан:

سَهَرْتُ حَتَّى يَرْجِعَ أَبِي مِنْ سَفَرِهِ – Ўғлим сафаридан қайтгунича бедор бўлдим.

6. لَنْ юкламасидан кейин истак майли ишлатилади ва келаси замонда мутлақо амалга ошмайдиган иш-ҳаракатни ифодалайди. Масалан:

لَنْ أَذْهَبَ مَعَكَ – Мен ҳеч қачон сен билан бормайман.

7. Зарурият, эҳтимоллик, имконият, шубҳасизлик маъноларини билдирувчи қуйидаги бирикмалардан кейин ҳам **أَنْ** юкламаси воситасида феъл истак майлида келади:

- ... **مِنَ الْمُمْكِنِ أَنْ** - ... мумкин,
- ... **مِنَ الْجَائِزِ أَنْ** - ... жойиз,
- ... **مِنَ الْمُحْتَمَلِ أَنْ** - ... эҳтимол,
- ... **لَا بُدَّ أَنْ** - ... зарур,
- ... **لَا بُدَّ مِنْ أَنْ** - ... зарур,
- ... **مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ** - ... зарур,
- ... **مِنَ الضَّرُورِيِّ أَنْ** - ... зарур,
- ... **الْمَطْلُوبِ أَنْ** - ... сўралади,
- ... **مِنَ الْحَقِّ أَنْ** - ... ҳақиқатдир,
- ... **مِنَ الْحَقِيقَةِ أَنْ** - ... ҳақиқатдир,
- ... **لَا شَكَّ أَنْ** - ... шубҳасиздир,
- ... **لَا رَيْبَ أَنْ** - ... шубҳасиздир,
- ... **مَا مِنْ شَكٍّ فِي أَنْ** - ... га шубҳа йўқ,
- ... **مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ** - ... маълумдир,
- ... **مِنَ الْوَاضِحِ أَنْ** - ... аниқдир,
- ... **مِنَ الْأَكِيدِ أَنْ** - ... аниқдир,
- ... **فِي إِمْكَانِنَا أَنْ** - ... имконимиз бор,
- ... **بِإِمْكَانِنَا أَنْ** - ... имконимиз бор.

Истак майлининг вазифалари феълнинг барча обларини учун умумийдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

197-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

خَرَجَ (y) - чиқмоқ; تَرَكَ (y) - ташламоқ; جَمَعَ (a) - жамламоқ; دَفَعَ (a) - тўламоқ; كَشَفَ (u) - ихтиро қилмоқ; مَلَكَ (u) - эгалик қилмоқ; سَكَّتَ (y) - жим турмоқ; سَهَرَ (a) - бедор бўлмоқ; نَظَرَ (y) - қарамоқ; حَزَمَ (u) - тугмоқ; سَمَحَ (a) - рухсат бермоқ; قَطَعَ (a) - кесмоқ; رَكِبَ (a) - минмоқ; كَتَبَ (y) - ёзмоқ.

198-машқ. Истак майлидаги ушбу феълларнинг шахс-сонини аниқланг:

Масалан: يَكْتُبُوا → III шахс, кўплик, мз.

1 (1) تَعَلَّمَا (2) يَفْهَمُ (3) تَقَرَّبُوا (4) تَحَسَّنَ (5) أَذْهَبَ (6) تَشْرَبِي (7) تَرْجِعِي (8) يَلْتَابَا (9) نَسَمَعُ (10) أَعْرِفَ (11) نَجِلسَ (12) يَفْتَحُوا (13) تَضْرِبُ (14) تَنْزُسُوا (15) يَلْبَسُوا (16) تَفْسَلَا (17) يَطْلُبُ (18) نَقَطَعَ (19) تَقْصُدَنَّ (20) يَرْكَبِينَ (21) تَنْظَفُ (22) تَغْضَبُوا

199-машқ. Қавс ичидаги феълларни керакли майлда ва шахс-сонда ишлатинг:

1 (1) يجب علينا أن (عرف) تاريخ وطننا. (2) أما الكثيرون فلا يرغبون أن (رجع) إلى بيوتهم. (3) هل تستطيع سيارتك الجديدة أن (قطع) الطريق بين طشقند وغمغان في ثلاث ساعات؟ (4) بآية وسيلة يمكنني أن (ذهب) إلى سمرقند؟ (5) من أراد أن (خرج) من غرفة الدرس فليخرج. (6) هل تسمحين لي أن (ترك) حقيقتي هنا؟ (7) لا يجوز للأولاد أن

- (ضرب) :عضهم بعضاً . 8) يجب عليك أن (تمض) من نومك صباحاً باكراً . 9) فتحت لي أختي الباب لكي (دخل) غرفتها . 10) هل وصلت يا فاطمة إلى طشقند لـ (دخل) معهد الاستشراق؟ 11) يطلبون منكم أن (سهر) الليلة . 12) لا ينبغي لهم أن (ركب) السيارة بل يجب عليهم أن (رجع) إلي بيوهم . 13) فتحت المدرسة باب غرفة الدرس لكي (دخل) ها الطلاب . 14) حضر هؤلاء الطلاب المحاضرة لـ (عرف) الأخبار الجديدة عن البلدان العربية . 15) دخلت أُمِّي غرفة الأكل لكي (شرب) فنجاناً من الشاي الأخضر . 16) من أراد أن (عرف) الأخبار فليقرأ الصحف وليسمع الإذاعة . 17) من أراد أن (سأل) المدرس سؤالاً فليساله بعد انتهاء الدرس .

200-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Эртага иш куни. Биз уйқудан барвақт уйғонишимиз керак.
2. Карима, араб тилидаги газетани ўқий оласизми?
3. Биз араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тингламоқчимиз.
4. Сиз (мн.) менинг сўзларимни тушуна оласизми?
5. Самир хонадан чиқди ва сув ичиш учун ошхона (кухня) томон кетди.
6. Мен бу ерда Зайнаб қайтгунича ўтиришим керак.
7. Биз вақтида поездга ўтириш учун темир йўл вокзалига барвақт келдик.
8. Талабалар бу машҳур ёзувчини яхши ўрганиш учун унинг асарларини диққат билан ўқиб чиқдилар.
9. Устоз аудиторияга кирди ва талабаларга деди: «Сизлар имтиҳонни яхши топширишларинг ва араб тилини билишларинг учун арабча китобларни кўп ўқишларинг керак».
10. Хадича боласи касаллиги сабабли кеча Ироқдаги сиёсий аҳвол ҳақидаги маърузада ҳозир бўла олмади.
11. Бугун мен хонамда ёлғиз бўлишни хоҳлаган эдим.
12. Биз жуда кўп грамматик қоидаларни ўрганишимиз ва билишимиз керак.
13. – Киришим мумкинми? – Ҳа,

киришингиз ва жойингизга ўтиришингиз мумкин. 14. Эртага дўстим ота-онасига хат ёзиши ва улардан пул сўраши керак. 15. Бугун ҳаво жуда совук, шунинг учун биз костюм ва пальтомизни кийишимиз керак. 16. Киришимизга рухсат беринг (мн.).

ЎНИНЧИ МАТН

تاريخ النقود

كلنا نعرف النقود. أما الكثيرون منا فلا يعرفون كيف وصلت إلينا النقود وما تأريخها. ولهذا قصة طريفة. تبدأ حوادث هذه القصة منذ آلاف السنين. كان الإنسان قد علم الزراعة ووجد عنده ما يقيض من إنتاجاته الزراعية فلجأ إلى استبدال احتياجاته بما يزيد عن حاجته. فكانت القبيلة إذا ودت أن تملك بقرة فاضت عليها من كيس من الحبوب والتجارة بهذا الشكل كانت عسيرة له. هوية نقل الحبوب أو تقسيمها.

وبعد حين من الزمان كشف الإنسان الذهب والفضة وبدأ استخدامها في التجارة بدلا من الحبوب فكان إذا ود شراء شيء يدفع في مقابله وزنا من الذهب أو الفضة. ومضت سنوات طويلة وعنى الناس بضرورة وزن الذهب والفضة عند كل بيع وشراء وأخيرا كشفوا النقود وقاموا بسك الذهب والفضة في قطع محدودة القيمة وعندئذ تركوا الوزن وبدؤوا استخدام هذه القطع في بيع وشراء الأشياء الضرورية.

(О.Б. Фролованинг «Мы говорим по-арабски» китобидан айрим ўзгарттишлар билан.)

201-машқ. Ўнинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

202-машқ. Қўйидаги саволларга ўнинчи матн асосида ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) متى تبدأ حوادث قصة النقود؟ (2) ماذا فعل الإنسان بما يزيد عن حاجته؟
- 3) أي دور لعبت المنتجات الزراعية للإنسان؟ (4) ممّ قاض الإنسان إذا رغب شراء

- شيء؟ (5) هل التجارة منذ آلاف السنين كانت سهلة أم صعبة وما السبب؟ (6) ماذا كشف الإنسان بعد حين من الزمان؟ (7) ماذا بدأ الإنسان يدفع بدلا من الحبوب؟ (8) بِمَ عَنِيَ الإنسان عند كل بيع وشراء؟ (9) ماذا فعل الإنسان بالذهب والفضة؟ (10) في أي شكل قام الإنسان بسك الذهب والفضة؟ (11) هل تعرف تاريخ النقود؟

203-ماشق. Қўйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

بعد حين من الزمان، تجارة بهذا الشكل، وزن من الذهب والفضة، وأخيرا، تاريخ النقود، قصة طويلة، منذ آلاف السنين، علم الزراعة، إنتاج زراعي، كيس من الحبوب، صعوبة نقل الحبوب، الذهب والفضة، سنوات طويلة، عند كل بيع وشراء، سك الذهب، قطعة محدودة القيمة، أشياء ضرورية، غرفة الدرس، هؤلاء الطلاب، الأخبار الجديدة، الصحف الجديدة، انتهاء الدرس، منتجات زراعية، البلدان العربية، نصوص من هذا الكتاب، نوافذ غرفة الدرس، ضريح الأمير تيمور، مدرسة أولوغبيك، البطاطس مع اللحم، الأشعار القديمة؛

ЎН БИРИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|---|---|
| الإِسْكَانِيَّةُ Искандария шаҳри | I ظَلَمَ (u) ظَلَمَ зулм қилмоқ |
| بِأَعْلَى صَوْتِهِ бор овози билан | I ظَنَّ (y) ظَنَّ ўйламоқ, гумон қилмоқ |
| I بَانَ (u) بَانَ равшан бўлмоқ | I عَادَ (y) عَادَ кайтмоқ |
| I بَحَثَ (a) بَحَثَ кидирмоқ (عن) | I عَجِبَ (a) عَجِبَ ажабланмоқ |
| بِلَاءَ бало, офат | عَلِيَّ ат. от Али |
| بَيْنَمَا هُوَ يَمْشِي у кетаётган пайтда | غَابَةَ ўрмон |
| I خَبَأَ (a) خَبَأَ яширмоқ | غُرَبَاءَ кўп. غُرَبَاءَ ғалати |
| ... خَوْفًا مِنْ ...дан кўрқиб | غَضَبَ ғазаб |
| ذَاتَ يَوْمٍ бир куни | فِي الْحَالِ дарров, ўша заҳоти |
| I رَدَّ (y) رَدَّ кайтармоқ | فِيمَا هُوَ يَنْعَبُ у ўйнаётган |
| I سَبَّ (y) سَبَّ сўкмоқ, | пайтда |
| таҳқирламоқ | أَفْطَانَ кўп. أَفْطَانَ пахта |
| سَوَى ...дан бошқа | سُؤْمًا-سُؤْمًا сўзма-сўз |
| I شَتَمَ (u) شَتَمَ сўкмоқ | لَا عَجَبَ مِنْ ذَلِكَ бунинг |
| شَتَمَ кўп. شَتَمَ сўкиш, сўкиниш | ажабланарли жойи йўқ |
| I شَكَوَى (y) شَكَوَى шикоят қилмоқ | لَأَنَّهُ чунки у (мз.) |
| أَصْدَاءَ кўп. أَصْدَاءَ акс садо | لَمَّا لَمْ يَجِدْهُ уни топмагач |
| I صَرَخَ (y) صَرَخَ қичқирмоқ, | مُخْتَبِئًا яширинган |
| бақирмоқ | مَرْجَ кўп. مَرْجَ кўкаламзор, |
| I طَرَقَ (y) طَرَقَ тақиллатмоқ | ўтлокзор |
| طَيْرَ кўп. طَيْرَ қуш | مُسْتَقْبَلًا келажак |

مَقْبُول маъқул, мақбул

مَوْجُود мавжуд

أَوْسَاطُ кўп. أَوْسَاطُ ўрта

يَا أَبَتَاهُ! отажон!

يَا بَنِيَّ Э ўғилчам!

§ 67. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

I. Иккиланган феълларнинг истак майли қуйидагича тусланади:

• مَسَّ (а) - типидagi феълларнинг тусланиши:

مَدَّ (у) - типидagi феълларнинг тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|----------|------------|----------|----------|------------|
| III | MЗ | يَمَسُّ | يَمَسَّا | يَمَسُّوا | يَمُدُّ | يَمُدَّا | يَمُدُّوا |
| | MН | يَمَسُّنَّ | يَمَسَّا | يَمَسُّنَّ | يَمُدُّ | يَمُدَّا | يَمُدُّنَّ |
| II | MЗ | تَمَسَّ | تَمَسَّا | تَمَسُّوا | تَمُدُّ | تَمُدَّا | تَمُدُّوا |
| | MН | تَمَسَّى | تَمَسَّا | تَمَسُّنَّ | تَمُدَّى | تَمُدَّا | تَمُدُّنَّ |
| I | MЗ | أَمَسَّ | | أَمَسَّ | أَمُدُّ | | أَمُدُّ |
| | MН | | | أَمَسَّ | | | |

فَرَّ (и) - типидagi феълларнинг тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|----------|------------|
| III | MЗ | يَفِرُّ | يَفِرَّا | يَفِرُّوا |
| | MН | يَفِرُّنَّ | يَفِرَّا | يَفِرُّنَّ |
| II | MЗ | تَفَرَّ | تَفَرَّا | تَفَرُّوا |
| | MН | تَفَرَّى | تَفَرَّا | تَفَرُّنَّ |
| I | MЗ | أَفَرَ | | أَفَرَ |
| | MН | | | أَفَرَ |

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли солим феълларнинг истак майлидан деярли фарқ қилмайди. Масалан: يَأْكُلُ - يَأْكُلْ ; يَسْأَلُ - يَسْأَلْ ; يَقْرَأُ - يَقْرَأْ .

III. Заиф феълларнинг истак майли қуйидагича бўлади:

1. Солимсифат феълларда учинчи ўзак ундош ҳарфи иллатдан иборат бўлмаганлиги учун солим феълларнинг истак майлидан фарқ қилмайди. Масалан: يَضَعُ - يُوَجِّلُ - يَضَعُ - يَضَعُ ; يَجِدُ - يَجِدُ ; يَسِرُ - يَسِرُ .

2. Ажваф феълларда ҳам учинчи ўзак ундош ҳарфи иллатдан иборат бўлмаганлиги учун фақат ҳозиргикеласи замонда содир бўлган ўзгаришларгина мавжуд бўлади. Масалан: يَخَافُ - يَخَافُ ; يَسِرُ - يَسِرُ ; يَقُولُ - يَقُولُ .

3. Нокис феълларнинг учинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлганлиги учун, истак майлида маълум ўзгаришлар содир бўлади:

بَكِيَ (и) - типидagi феълларнинг тусланиши:

دَنَا (y) - типидagi феълларнинг тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|---------|----------|------------|----------|-------------|
| III | МЗ | بَكِيَ | بَكِيَا | بَكُوا | دَنَاوُ | دَنَاوَا | دَنَاوَا |
| | МН | بَكِيَا | بَكِيَا | بَكِيْنَ | دَنَاوُ | دَنَاوَا | دَنَاوِيْنَ |
| II | МЗ | بَكِيَ | بَكِيَا | بَكُوا | دَنَاوُ | دَنَاوَا | دَنَاوَا |
| | МН | بَكِيَا | بَكِيَا | بَكِيْنَ | دَنَاوِيْ | دَنَاوَا | دَنَاوِيْنَ |
| I | МЗ | أَبَكِيَ | | بَكِيَا | أَدَنَاوُ | | دَنَاوُ |
| | МН | أَبَكِيَا | | بَكِيَا | أَدَنَاوَا | | دَنَاوَا |

ئلقى (a) - типидаги феълларнинг тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَلْقَى | يَلْقَيَا | يَلْقَوُا |
| | МН | تَلْقَى | تَلْقَيَا | يَلْقَيْنَ |
| II | МЗ | تَلْقَى | تَلْقَيَا | تَلْقَوُا |
| | МН | تَلْقَى | تَلْقَيَا | تَلْقَيْنَ |
| I | МЗ | أَلْقَى | | تَلْقَى |
| | МН | | | |

§ 68. ИККИ ТОМОНЛАМА НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

1. Биринчи ва иккинчи ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феълларда учинчи ўзак ундош ҳарфи иллатдан иборат бўлмаганлиги сабабли, уларнинг ҳозирги-келаси замонидаги ўзгаришларгина содир бўлади. Масалан: يَبِيدُ - يَبِيدُ; يَأْتِي - يَأْتِي; يَلْقَى - يَلْقَى.

2. Иккинчи ва учинчи ўзак ундошлари ҳарфи иллатдан иборат бўлган феълларда, агар учинчи ўзак ундош ҳамзадан иборат бўлмаса, қисман ўзгариш бўлади:

ئآتى (и) - типидаги феъллар-

нинг тусланиши:

ئولقى (и)-типидаги феъллар-

нинг тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|-----------|--------|---------|----------|
| III | МЗ | يَأْتِي | يَأْتِيَا | يَأْتُوا | يَقَى | يَقَيَا | يَقُوا |
| | МН | تَأْتِي | تَأْتِيَا | يَأْتِينَ | تَقَى | تَقَيَا | يَقَيْنَ |
| II | МЗ | تَأْتِي | تَأْتِيَا | تَأْتُوا | تَقَى | تَقَيَا | تَقُوا |
| | МН | تَأْتِي | تَأْتِيَا | تَأْتِينَ | تَقَى | تَقَيَا | تَقَيْنَ |
| I | МЗ | آتَى | | تَأْتَى | أَقَى | | تَقَى |
| | МН | | | | | | |

Агар учинчи ўзак ундош ҳамзадан иборат бўлса, унда ҳозирги-келаси замондаги ўзгаришларгина содир бўлади. Масалан: **يَطَأُ - يَطَأُ** .

3.Иккинчи ва учинчи ўзак ундошлари ҳарфи иллатдан иборат бўлган феълларда ҳам деярли катта ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

يُرِيَا - يَرِيَانِ ; يَجِيءُ - يَجِيءُ ; يَسُوءُ - يَسُوءُ .

Ҳар уч ўзак ундоши ҳарфи иллатдан иборат бўлган феъллар қуйидагича тусланади:

أوى (y) - феълнинг тусланиши: وى (и)- феълнинг тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|----------|---------|--------|---------|---------|
| III | МЗ | يَاوِي | يَاوِيَا | يَاوُوا | يَيْ | يَيْيَا | يَاوُوا |
| | МН | تَاوِي | تَاوِيَا | تَاوِين | تَيْ | تَيْيَا | تَاوِين |
| II | МЗ | تَاوِي | تَاوِيَا | تَاوُوا | تَيْ | تَيْيَا | تَاوُوا |
| | МН | تَاوِي | تَاوِيَا | تَاوِين | تَيْ | تَيْيَا | تَاوِين |
| I | МЗ | أَوِي | | تَاوِي | أَيْ | | لَيْ |
| | МН | أَوِي | | تَاوِي | أَيْ | | لَيْ |

Амалий машғулот учун топшириқлар

204-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

رَمَى (и) - отмоқ; دَارَ (y) - айланмоқ; ذَا (y) - яқинлашмоқ; ذَرَى (и) - билмоқ; دَبَّ (и) - эмакламоқ; حَبَّ (a) - яширмоқ; جَاءَ (и) - келмоқ; بَانَ (и) - маълум бўлмоқ; بَدَأَ (a) - бошламоқ; قَضَى (и) - ўтказмоқ; أَمَرَ (y) - буюрмоқ; بَقِيَ (a) - қолмоқ; أَتَى (и) - келмоқ; وَعَدَ (и) - ваъда бермоқ; وَجَدَ (и) -

топмоқ; *وَهَبَ* (a) - бермоқ; *أَكَلَ* (y) - овқатланмоқ; *مَدَّ* (y) - чўзмоқ; *سَارَ* (u) - юрмоқ; *زَادَ* (u) - кўпаймоқ; *وَدَّ* (a) хоҳламоқ.

205-машқ. *Истак майлида турган қуйидаги феълларнинг ўзагини ва шахс-сонини аниқланг:*

- | | | | | | |
|-------------|-----------------|--------------|---------------|-----------------|--------------|
| 1) يَتَّقِ | 2) يُوَدِّدَنَّ | 3) أَزِيدَ | 4) يَخَافَا | 5) يَأْذَنُوا | 6) تَرَأْسِي |
| 7) تَرَالَا | 8) يَطُوبَا | 9) نَعِيشَ | 10) تَذَلَّنَ | 11) تَأْسُوا | 12) تَرْمِي |
| 13) يَكُنْ | 14) نَمُوتَ | 15) يَصِلْنَ | 16) يُولَدَ | 17) تَمْرُزَنَّ | 18) أُنْكِي |
| 19) يَلْقَا | 20) تَأْتِي | 21) تَقِي | 22) يَرُوزَا | 23) يَقُومَا | 24) تَبْقِي |

206-машқ. *Истак майлида турган қуйидаги феъллар иштирокида гап тузинг:*

Масалан, *لَا يَجُوزُ لَكَ أَنْ تَبْقِيَ فِي الْبَيْتِ وَحِيدَةً* → *تَبْقِي*, Масалан,

- | | | | | |
|---------------|--------------|----------------|---------------|----------------|
| 1) تَضَعَنَّ | 2) تَقْرِنِي | 3) نَسْأَلُ | 4) تَأْكُلُ | 5) يَفْرَزَنَّ |
| 6) تَمُدُّوْا | 7) تَقْلُنْ | 8) تَتَّبِ | 9) نَعُدْ | 10) تُولَدُ |
| 11) أَجِدْ | 12) يَهْبُوا | 13) يَأْتِي | 14) نَلْقَى | 15) تَذَنُوا |
| 16) يَنْكِي | 17) يَسِيرَا | 18) نَخَافُ | 19) تَأْخُذِي | 20) نَقْضِي |
| 21) يَذُقُ | 22) تَقُومِي | 23) تَرُوزَنَّ | 24) نَجِيئُوا | 25) نَصَلْ |
| 26) تَمُوتُوا | 27) تَكُنْ | 28) تَذُورِي | 29) تَبْنِي | 30) نُبْدَأُ |

207-машқ. *Қуйидаги гапларда қавс ичида берилган феълларни керакли шахс-сонда истак майлида келтиринг:*

- 1) متى تريدون أن (وَصَلَ) إلى محطة السكك الحديدية؟ (2) يجب علينا أن (قَضَى) إجازة نصف السنة في مكان من الأماكن الجميلة. (3) يجوز لنا أن (عَمِلَ) خيرا للجميع قبل أن (مَاتَ). (4) هل تريدون أن (قَامَ) برحلة إلى ضاحية من ضواحي المدينة؟ (5) لا

تستطيع سيارتي أن (قَطَعَ) هذا الطريق بسرعة. (6) أريد أن (تَنَى) بيتا جديدا لي ولأسرتي.
 (7) لا ينبغي لنا أن (خَافَ) من الصعوبات في الحياة. (8) يمكنكم أن (جَلَسَ) حول المائدة
 و(أَكَلَ) مما عليها. (9) أريد أن (رَأَى)كِ سعيدة في هذه الحياة. (10) ليس هذا الطريق
 ممهدا ومرصوفا فنحن لا نستطيع أن (مَرَّ) به سريعا. (11) لا يوجد بحر كبير في وطننا
 ولذا لا نستطيع أن (رَكِبَ) البواخر الكبيرة فيه. (12) قبل أن (تَرَكَ) بلادنا الحبية يجب
 علينا أن (زَارَ) أقاربنا وأصدقاءنا. (13) جئنا إلى ميناء الإسكندرية لكي (رَكِبَ) سفينتنا.
 (14) قبل أن (كَشَفَ) الإنسان النقود كان في استخدامه الذهب والفضة. (15) اجلسي
 أمامي لكي (رَأَى)كِ من قريب .

208-ماشқ. Куйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Кўп денгизчилар катта кемаларда ишлашни хоҳлай-
 дилар. 2. Биз ифлос кўчалардан ўтмаслигимиз керак. 3. Тарих
 музейини кўришимиздан илгари ўз тарихимизни ўрганишимиз
 зарур. 4. Ўша ливанлик актёрлар кеча институтимизга кела
 олмадилар. 5. Ўша бақувват йигитни мең эртага учратишим
 мумкин. 6. Жуброн Халил Жубронни тушунишимиз учун
 унинг ҳаётини ўрганишимиз керак. 7. Анави хорижлик
 хонимни мен вокзалда қолдириб кетмаслигим керак. 8. Бу
 ироқлик муҳтарам жаноблар эътибордан четда қолмаслик-
 ларини истаيمان. 9. Илмий китобларни ўқишлари учун араб ва
 форс тил-ларини билишлари зарур. 10. Университетга кири-
 шингдан (мз.) олдин мана бу биродарона маслаҳатга кулок
 сол. 11. Кўнғир рангли костюмимни киймоқчи эмасман.
 12. Мусобақа бошланишидан олдин ҳар икки мураббий бир-
 бирини кўриши керак. 13. – Мен билан шахмат ўйнашни
 истайсизми (мз.) ? – Ҳа, лекин шахматни мен яхши ўйнай
 олмайман. 14. Ўша талабалик йиллари қалбимизни ҳеч қачон
 тарқ этмайди. 15. Қизчам эртага янги либосларини киймоқчи
 ва дугонасининг уйига бормоқчи.

209-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариант-
тини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари; ажойиб ривоят;
кийин савдо; ўша пайтда; бир коп ғалла; мен ўқиган
наrsa; унинг эвазига; маълум оғирликдаги олтин ва
кумуш; араб бўлими толибалари; ажойиб манзара;
сутли ва кандли қахва; совуқ сув; кийин масала; маш-
хур меъморлар; турли хил китоблар; Регистон
майдони; Улугбек расадхонаси; тинч биргаликда
яшаш; Амир Темур макбараси; олтин ёки кумуш тўлаш
ўрнига; ва ниҳоят; олди-сотди; зарур нарсалар; кисса
воқеалари.

§ 69. КУЧАЙТИРУВ МАЙЛИ

Кучайтирув майли иш-ҳаракатнинг келгусида
албатта амалга ошишини билдиради. У феълнинг истак
майли шаклидан қуйидаги икки усул билан ҳосил
бўлади:

1. Феъл охирига ташдидли و ҳарфини қўшиш билан.
Бунда феъл қуйидаги тарзда тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|----------------|
| III | МЗ | يَفْعَلَنَّ | يَفْعَلَانَّ | يَفْعَلْنَ |
| | МН | تَفْعَلْنَ | تَفْعَلَانَّ | يَفْعَلْنَانَّ |
| II | МЗ | تَفْعَلْنَ | تَفْعَلَانَّ | تَفْعَلْنَ |
| | МН | تَفْعَلْنَ | تَفْعَلَانَّ | تَفْعَلْنَانَّ |
| I | МЗ | أَفْعَلَنَّ | | تَفْعَلْنَ |
| | МН | أَفْعَلَنَّ | | تَفْعَلْنَ |

Нотўғри феъллардан иккиланган, ҳамзали, солим сифат, ажваф феълларнинг кучайтирув майли шу феълларнинг истак майли шаклига қиёсан ҳосил қилинади ва унда товуш ўзгаришлари жуда кам бўлади. Ноқис феъллардан эса, кучайтирув майли қуйидагича шаклланади:

بكى (и) – йиғламоқ феъли:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يَبْكِي | يَبْكِيَان | يَبْكُوْنَ |
| | МН | تَبْكِيْنَ | تَبْكِيَان | يَبْكِيَان |
| II | МЗ | تَبْكِي | تَبْكِيَان | تَبْكُوْنَ |
| | МН | تَبْكِيْنَ | تَبْكِيَان | تَبْكِيَان |
| I | МЗ | أَبْكِي | . | يَبْكِي |
| | МН | | | |

دَعَا (у) – чорламоқ феъли:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يَدْعُوْنَ | يَدْعُوَان | يَدْعُوْنَ |
| | МН | تَدْعُوْنَ | تَدْعُوَان | يَدْعُوَان |
| II | МЗ | تَدْعُو | تَدْعُوَان | تَدْعُوْنَ |
| | МН | تَدْعِيْنَ | تَدْعُوَان | تَدْعُوَان |
| I | МЗ | أَدْعُو | | تَدْعُوْنَ |
| | МН | | | |

لَقِيَ (a) – учратмоқ феъли:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَلْقَيْنِ | يَلْقَيَانِ | يَلْقَوْنَ |
| | МН | تَلْقَيْنَ | تَلْقَيَانِ | يَلْقَيَانِ |
| II | МЗ | تَلْقَيْنِ | تَلْقَيَانِ | تَلْقَوْنَ |
| | МН | تَلْقَيْنَ | تَلْقَيَانِ | تَلْقَيَانِ |
| I | МЗ | أَلْقَيْنِ | | تَلْقَيْنِ |
| | МН | | | |

2. Истак майлидаги феъл охирига сукунли *ن* ҳарфини қўшиш билан. Бундай феъл қуйидаги тарзда тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|---------|------------|
| III | МЗ | يَفْعَلْنَ | | يَفْعَلْنَ |
| | МН | تَفْعَلْنَ | | |
| II | МЗ | تَفْعَلْنَ | | تَفْعَلْنَ |
| | МН | تَفْعَلْنَ | | |
| I | МЗ | أَفْعَلْنَ | | نَفْعَلْنَ |
| | МН | | | |

Эслатма. Сукунли *н* ҳарфи билан кучайтирув майли II ва III шахсларнинг иккилик сонларидан ва II, III шахс кўплик муаннас вариантларидан ҳосил килинмайди.

Мисоллар:

يَحْفَظُنَ الطَّلَابُ هَذَا النَّصِّ – Талабалар бу текстни албатта

يَحْفَظُنِ الطُّلَابُ هَذَا الثَّمْرَ – ёдлайдилар.

Кўпинча кучайтирув майли феъл олдига қўйилади-
ган ل юкламаси билан ишлатилади ва бу юклама қўшим-
ча маъно ифодаламайди. Масалан:

لَدَهْمَيْنِ – Биз албатта кетамиз.

لَيْكُنَيْنِ – Улар (мз) албатта ёзадилар.

Кучайтирув майлининг бу шакли Куръоннинг айрим
оятларида от каби танвин фатҳа ёрдамида ёзилган.
Масалан: كَلَّا لَنْ لِم يَنْتَه تَسْفَعَا بِالنَّاصِيَةِ – 96 - сура, 15 - оят – Йўқ,
агар у тўхтамас, пешона сочидан тутишимиз муқаррар.

Кучайтирув майли бўлишли ва инкор маънодаги
буйруқ майли билан ҳам ишлатилади. Бунда буйруқ
майли сукун билан тугаган бўлса (Масалан: لَا تَفْتَحْ، اَكْتُبْ),
бу сукун фатҳага ўзгаради. Масалан:

أَجْلَسْنِ – Сен албатта ўтир,

لَا تَسْمَعُنْ هَذَا الْكَلَامَ – Бу гапга ҳеч қачон қулоқ солманглар
(мз).

Амалий машғулот учун топшириқлар

210-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг
ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) الجو بارد جدا يا أحمد، لا تفتحن النوافذ. (2) أريد أن أقول لكم شيئا مهما فاسمعن. (3) لأدعون الناس إلى الحق في المستقبل. (4) لا تظلمن غيرك لكيلا تُظلم.
- 5) لأضربك إذا سمعت عنك شيئا غير مقبول. (6) اجلسن يا محمد هنا لكي تسمع كلامي. (7) لنكتبن مقالة عنك في جريدة جامعتنا. (8) لناهين إليك غدا خالاتك وعماتك

ليرين سيارتك الجديدة. 9) القرون أيها الطلبة كثيرا من المجالات السياسية. 10) لتحسن الخدمات الطبية في جمهوريتنا في المستقبل القريب. 11) لترون أيها الضيوف الأعزاء مدننا الصغيرة تلك نظيفة وجميلة. 12) لتسألن أيها الطلبة عما قرأتم من الكتب.

211-ماشқ. Феълларни кучайтирув майлига солиб, қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз келаси ҳафтада албатта ўқитувчимизни зиёрат қилгани борамиз. 2. Овқат ейишдан олдин албатта қўлларингизни ювинг. 3. Сизлар албатта Қоҳирага борасизлар ва у ердаги тарихий жойларни кўрасизлар (мн.). 4. Ҳурматли олимлар, илмий мақола ва китобларни кўп ёзинглар. 5. Университетимиз янги кутубхонаси эшиги олдида мен келгунимча албатта тўхтаг (мз.). 6. Сўнгги йилларда жуда кўплаб чақалоқлар туғилди, келажакда албатта улар яна кўпаяди. 7. Сизлар (мн.) кичкина экранда (телевизорда) албатта саудиялик меҳмонларни кўрасизлар. 8. Биз албатта ота-онамиз қанотлари остида бўламиз. 9. Она албатта ўзининг кичик фарзандлари орасида бўлади. 10. Эй фарзандларим, албатта тушунинглар: илм мол-дунёдан қимматлироқдир. 11. Мана бу араб йигит Миср Араб Республикасидан келган ва дарслар тугаганидан кейин албатта юртига кетади. 12. Араб тили жуда қийин тилдир. Бу қийин тилни мен албатта ўрганаман. 13. Ўзбек адабиёти ўзбек филологияси талабалари томонидан албатта ўрганилади. 14. Мана бу ироқлик хонимни факультетимиз ўқитувчилари эртага деканнинг хонасида албатта учратадилар. 15. Ўша мисрлик актёрлар ўз таътилларини албатта шаҳар чеккаларидан бирида ўтказадилар.

§ 70. ҲАРАКАТ НОМИ

Ҳаракат номи араб тилида масдар (مصدر - маъдарун) дейилади ва феълдаги маънони шахс ва сондан, замондан ва жинсдан холи холда ифодалайди. У ўзбек тилидаги «ўқиш», «ёзиш», «йигирув», «тўкув» каби шаклларга мос келади.

Ҳаракат номи ҳам араб тилида маълум вазнга эга:

فَعُولٌ - чиқиш - خُرُوجٌ → خَرَجَ .

فَعَلٌ - уриш - ضَرْبٌ → ضَرَبَ .

فَعَلٌ - кидириш, талаб қилиш - طَلَبٌ → طَلَبَ .

Ҳар бир боб феълининг ўзига хос масдар вазнлари мавжуд. Булар ичида энг мураккаби I боб феълидир. Чунки I бобдаги ҳар бир феълдан масдар ўзига хос вазнда ясалади. Масалан:

فَعْلٌ - ғолиб келиш, نَصَرَ - نَصْرٌ

فَعْلٌ - билиш, عَلِمَ - عِلْمٌ

فَعْلٌ - кичик бўлиш, кичиклик, صَغُرَ - صِغَرٌ

فَعْلٌ - кулиш, ضَحِكَ - ضَحْكٌ

فَعَالٌ - халос бўлиш, خَلَصَ - خِلَاصٌ

فَعَالٌ - сўраш, سَأَلَ - سَأَالٌ

فَعْلَةٌ - йиртиш, مَرَقَتْ - مَرَقَةٌ

فَعْلَةٌ - хабардор бўлиш, خَبِرَ - خَبْرَةٌ

فَعْلَةٌ - ғалаба қилиш, غَلَبَ - غَلَبَةٌ

فَعْلَى - хотирлаш, ذَكَرَى - ذِكْرٌ

فَعْلَى - истиқомат қилиш, سَكَنَ - سَكْنٌ

قَبُولٌ - قَبُولٌ - қабул қилиш,
 رَحِيلٌ - فَعِيلٌ - жүнаш,
 جُلُوسٌ - فُعُولٌ - ўтириш,
 سُهُولَةٌ - فُعُولَةٌ - енгил бўлиш, енгиллик,
 كَرَاهِيَةٌ - فَعَالِيَةٌ - ёмон кўриш,
 نُقْصَانٌ - فُعْلَانٌ - камчилик, камчил бўлиш,
 مَرْجِعٌ - مَفْعَلٌ - қайтиш,
 مَغْفِرَةٌ - مَفْعَلَةٌ - кечириш ва ҳ.з.

Ҳатто айрим феъллардан масдар икки хил вазнда хосил бўлади. Масалан:

مَغْفِرَةٌ - مَفْعَلَةٌ - кечириш,
 عُفْرَانٌ - فُعْلَانٌ - кечириш,
 مَعْرِفَةٌ - مَفْعَلَةٌ - билиш,
 عِرْفَانٌ - فِعْلَانٌ - билиш.

Мисоллардан кўриниб турибдики, феълларнинг масдари ҳар хил вазнга эга ва уларнинг барчасини ёдда сақлаб қолиш қийин. Ишни енгиллатиш мақсадида замонавий луғатларда ҳар бир I боб феълидан кейин ўша феълнинг масдари ёзиб қўйилган бўлиб, шу луғат орқалигина масдарнинг вазнини билиб олиш мумкин.

Масдарлар феълдан ясалгани билан грамматик хусусиятларига кўра отга кўпроқ ўхшаб кетади. У танвин қўшимчасини қабул қилади, иккилик сони от каби қўшимчага эга ва отлар каби келишикларда турланади.

Масалан: Бош к. رَحِيلَانِ ، رَحِيلٍ .

Қар. к. رَحِيلَيْنِ ، رَحِيلٍ .

Туш. к. رَحِيلَيْنِ، رَحِيلاً .

Шу билан бирга масдарларнинг феъллик хусусияти ҳам йўқ эмас. Масдар ҳосил бўлган феъл қайси предлогни талаб қилса, масдар ҳам тўлдирувчи ёки ҳолни ўша предлог ёрдамида бошқаради. Масалан:

خَرَجْتُ إِلَى الشَّارِعِ – Мен кўчага чиқдим.

أَخْرُوجُ إِلَى الشَّارِعِ – кўчага чиқиш.

سَأَلْتُ عَنِ الْوَجِبِ – Вазифани сўрадим.

السُّؤَالَ عَنِ الْوَجِبِ – вазифани сўраш.

Агар феъл ўзидан кейинги отни тушум келишиги ёрдамида бошқарса, шу феълнинг масдари ўша от билан изофа ҳосил қилади. Масалан:

زَرَعَ الْقَطْنِ – У (мз) пахта экди → زَرَعُ الْقَطْنِ – пахта экиш.

رَكَّبْنَا الطَّائِرَةَ – Самолётга ўтирдик → رَكُوبُ الطَّائِرَةِ – самолётга ўтириш.

Барча тилларда бўлгани каби араб тилида ҳам кўпчилик сўзлар, шу жумладан масдарлар ҳам отлашади. Бу ҳол *субстантивация* деб юритилади. Масалан:

عِلْمٌ – عَلِمَ – билиш → илм,

سَأَلَ – سُؤَالَ – сўраш → савол,

طَلَبَ – طَلَبٌ – талаб қилиш → талаб.

Булар отга айланганидан кейин отлар қандай хусусиятга эга бўлса, улар ҳам шундай хусусиятларни қабул қиладилар – кўплик шаклига эга бўладилар:

عِلْمٌ → عُلُومٌ – илмлар,

سُؤَالَ → أَسْئَلَةٌ – саволлар,

طَلَبٌ → طَلَبَاتٌ – талаблар.

Энг муҳими шундаки, улар масдар каби «нима қилиш» саволига эмас, «нима» саволига жавоб бўлиб келади.

Масдарларнинг айтиб ўтилган грамматик хусусиятлари фақат I боб учун эмас, балки барча боблар учун умумийдир.

§ 71. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ МАСДАРИ

Юқорида айтилганидек, ҳар бир феъл ўзининг масдар ҳосил қилувчи вазнига эга. Бу нарса нотўғри феълларга ҳам тааллуқлидир. Лекин нотўғри феъллардан ҳосил бўлган масдарлар қуйидаги морфологик хусусиятларга эга:

1. Айрим солимсифат феълларнинг масдариди биринчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

صَلَّةٌ (a) → وَصَلَ (a) ; نِقَّةٌ (и) → وَتَقَى (и) ; هِبَةٌ (a) → وَهَبَ (a) .

2. Ноқис феъллардан масдар فَعَالٌ , فَعَالٌ ёки فَعَالٌ вазнларида ҳосил бўлса, ҳарфи иллат ҳамза товушига ўзгаради. Масалан:

لِقَاءٌ (a) → لَقِيَ (a) ; وَفَاءٌ (и) → وَفَى (и) ; قَضَاءٌ (и) → قَضَى (и) ;

دُعَاءٌ (y) → دَعَا (y) ; بُكَاءٌ (и) → بَكَى (и) ; رَجَاءٌ (y) → رَجَا (y) .

Масдар юқоридаги вазнлардан бошқа вазнда ҳосил бўлса, бундай товуш ўзгариши ҳосил бўлмайди. Масалан:

رَبُّوْ (y) → رَبَّا (y) ; جَنَّى (и) → جَنَى (и) ; دُنُوْ (y) → دَنَا (y) .

Амалий машғулот учун топшириқлар

212-машқ. Қуйидаги феълларнинг масдарини ёд олинг ва уларнинг вазнини аниқланг:

| | |
|-------------------------------------|---------------------------------|
| شَرِبَ (a) ичмоқ → شَرِبَ | نَزَلَ (u) тушмоқ → نَزَلَ |
| ذَهَبَ (a) кетмоқ → ذَهَبَ, ذَهَابٌ | حَسَنَ (v) яхши бўлмоқ → حَسَنَ |
| قَرَّبَ (v) яқинлашмоқ → قَرَّبَ | فَهِمَ (a) тушунмоқ → فَهَمَ |
| عَلِمَ (a) билмоқ → عَلِمَ | دَخَلَ (v) кирмоқ → دَخَلَ |
| فَتَحَ (a) очмоқ → فَتَحَ | جَلَسَ (u) ўтирмоқ → جَلَسَ |
| كَتَبَ (v) ёзмоқ → كَتَبَ | عَرَفَ (u) танимоқ → عَرَفَ |
| كَرِهَ (v) хунук бўлмоқ → كَرِهَ | سَمِعَ (a) эшитмоқ → سَمِعَ |
| سَهَّلَ (v) осон бўлмоқ → سَهَّلَ | غَفَرَ (u) кечирмоқ → غَفَرَ |
| رَحَلَ (a) жўнамоқ → رَحَلَ | نَقَصَ (v) етмай |
| قَبِلَ (a) қабул қилмоқ → قَبِلَ | қолмоқ → نَقَصَ, نَقْصَانٌ |
| دَرَسَ (v) ўрганмоқ → دَرَسَ | سَكَنَ (v) истиқомат |
| نَهَضَ (a) ўриндан турмоқ, | қилмоқ → سَكَنَ |
| уйғонмоқ → نَهَضَ | ظَلَمَ (u) зулм қилмоқ → ظَلَمَ |

213-машқ. Қуйидаги нотўғри феълларнинг масдарларини ёд олинг ва уларнинг вазнларини аниқлашга уриниб кўринг:

| | |
|--------------------------------------|-------------------------------------|
| زَادَ (u) зиёда бўлмоқ → زَادَ (زيد) | مَضَى (u) ўтиб кетмоқ → مَضَى (مضي) |
| مَشَى (u) юрмоқ → مَشَى (مشي) | مَضَوُ |
| قَبَضَ (u) алиштирмоқ → قَبَضَ (قبض) | وَدَّ (a) хоҳламоқ → وَدَّ (ودد) |
| | عَوَدَ (v) қайтмоқ → عَوَدَ (عود) |

| | |
|---|--|
| ظَنُّ (ظنن) → ўйламоқ (y) ظَنُّ (ظنن) | بَدَأَ (بدأ) бошламоқ → بَدَأَ (بدأ) |
| وَتَقَّ (وتق) → ишонмоқ (u) وَتَقَّ (وتق) | بَرَمَ (بزم) бормоқ, зиёрат |
| مَوْتَقٌ | كَلِمَ (كلم) қилмоқ → زِيَارَةٌ |
| عَيْشٌ → яшамоқ (u) عَاشَ (عيش) | بُكَأَ (بكى) йиғламоқ (u) بَكَى (بكى) |
| مَعِيشَةٌ | ذَقَّ (ذق) жирингламоқ (y) ذَقَّ (ذق) |
| طَابَ (طيب) → яхши бўлмоқ (u) طَابَ (طيب) | وَجَعَ (وجع) оғрикни сезмоқ (a) وَجَعَ (وجع) |
| طِبَةٌ | وَجَعٌ |
| مَوْتُ → ўлмоқ (y) مَاتَ (موت) | دَرَيْتَ (درى) билмоқ (u) دَرَيْتَ (درى) |
| قَلَّةٌ → озаймоқ (u) قَلَّ (قلل) | مَجِيءٌ → келмоқ (u) جَاءَ (جاء) |
| شَكُو → шикоят қилмоқ (y) شَكَا (شكو) | بَيَّنَّ (بين) аниқ бўлмоқ (u) بَانَ (بين) |
| شَكْوَى، شَكْوَى | بَنَاءٌ، بُنْيَانٌ → қурмоқ (u) بَنَى (بنى) |
| دَوْرٌ → айланмоқ (y) دَارَ (دور) | بَقَاءٌ → қолмоқ (a) بَقِيَ (بقي) |
| دَوْرَانٌ | رَأَى، رُؤْيَةٌ → кўрмоқ (a) رَأَى (رأى) |
| قِيَامٌ → турмоқ (y) قَامَ (قوم) | قِرَاءَةٌ → ўқимоқ (a) قَرَأَ (قرأ) |
| أَكَلٌ → емоқ (y) أَكَلَ (أكل) | |

214-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги мас- дарларнинг гапдаги вазифасини аниқланг:

- 1) قبل دخولي جامعة غنغان عملت عدة سنوات في مصنع تكرير القطن. (2) دراسة اللغة العربية أمر غير سهل. (3) قراءة الجرائد والمجلات الجديدة المختلفة مفيدة جدا. (4) تمضت من نومي باكرا للقيام بواجباتي المنزلية. (5) تركنا غرفة الجلوس ودخلنا غرفة الأكل فجلسنا حول المائدة. (6) طلبت عودة ابني سريعا إلى منزلنا. (7) قبل ذهابنا إلى سمرقند جمعنا ملابسنا ووضعناها في الحقيبة. (8) البقاء في الغابة منفردا أمر صعب جدا. (9) القيام بالتمارين الرياضية أمر مفيد جدا لصحة الإنسان. (10) بقينا في دار صديقنا لشرب فحجان أوفجانين من الشاي الأخضر. (11) مجيء جميع الطلبة إلى الدروس شيء مهم

جدًا لفهم المواد الدراسية. 12) سهرتُ الليلة الماضية لسماع إذاعة صوت العرب. 13) قبل ركوب القطار يجب عليكم شراء التذكرة من الشابك. 14) يذهب والدي في صيف كل سنة إلى الجبل لقضاء إجازته السنوية. 15) ينبغي لجميعنا أن نعرف وقت بدء الدروس في الكلية. 16) زيارة الأقارب والأصدقاء واجب كل منا.

ЎН БИРИНЧИ МАТН

علي والصدى

ذهب علي ذات يوم إلى جبل من الجبال الخضراء وبينما هومشي في الطريق وصل إلى مرج قريب من غابة كثيرة الأشجار. وفيما هويلعب في المرج فر من أمامه طير فصرخ علي من الخوف فرجع إليه الصدى في الحال. أما علي فعجب من ذلك كثيرا لأنه ما كان يعرف قبل ذلك ما هو الصدى وظن هذا الصراخ صراخ ولد موجود في الغابة. فقال: من أنت يا هذا؟ فجاء الصدى: من أنت يا هذا؟ فصرخ علي بأعلى صوته: أنت أحق فجاء الصدى: أنت أحق. وعند ذلك زاد غضب علي وبدأ يسب ويشتم وكان الصدى يرد إليه شتائه كلمة فكلمة. وعند ذلك أخذ علي يبحث عن ذلك الولد ولما لم يجده عاد إلى بيته وشكا أمره إلى أبيه فقال له: يا ابتاه، كان ولد محتبنا وفعل أشياء غريبة فأخذت أسبه فرد علي بنفس السب فبحشت عنه فلم أجد أحدا. فقال أبوه: يا بني، لم تسمع سوى صدى كلامك. أنت بدأت الشتم فرجع إليك صداه من وسط الغابة ولا عجب من ذلك. من طرق الباب سمع الجواب وبلاء الإنسان من اللسان.

(مبدأ القراءة 2-қисмидан айрим ўзгартишлар билан китобининг)

215-машқ. Ўн биринчи матнни дафтарингизга қўчиринг, ҳаракатларини қўйинг, нотаниш сўзларини ўрганинг ва ўзбекчага ўғиринг.

216-машқ. Ўн биринчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) إلى أين ذهب علي؟ 2) ماذا يوجد قرب الغابة؟ 3) هل الغابة قليلة الأشجار؟
- 4) متى فر من أمام علي طير؟ 5) مما عجب علي؟ 6) هل كان علي يعرف ما هو الصدى؟ 7) ماذا قال علي؟ 8) لماذا صرخ علي بأعلى صوته؟ 9) لماذا بدأ علي يشتم؟ 10) عن أي شيء بحث علي؟ 11) ماذا قال علي لأبيه؟ 13) كيف رد له الجواب أبوه؟

217-машқ. Матн охирида берилган қуйидаги маталларни ёдланг ва ўзбекча эквивалентини топинг:

- 1) من طرق الباب سمع الجواب 2) بلاء الإنسان من اللسان

218-машқ. Матн ичидаги масдарларни топинг, уларнинг гапдаги вазифасини изоҳланг ва вазнларини топинг.

219-машқ. Керакли ўринларда масдарлардан фойдаланиб, қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Университетда ўқиш катта бахтдир. 2. Илмий китобларни ўқиш учун кутубхонага борамиз. 3. Бу кичик шаҳарда яшаш қулайдир. 4. Арабча газета ва журналларнинг озлиги талабалар учун зарарлидир. 5. Фонтан қаршисида ўтиришдан чарчадим. 6. Узок кишлоқлардан бирида яшашни хоҳлайман. 7. Қадимий шеърларни тушунишимиз керак. 8. Илмий ва бадий китоблардан олиш учун университет кутубхонасига бориш керак. 9. Дарахтлар билан тўла ўрмонда сайр қилмоқчимиз. 10. Азиз иштирокчилар университет ректори қабулида

бўл-дилар. 11. Илм мол-дунёдан қимматлироқдир. 12. Уйқудан тургандан кейин юз-қўлимни юваман. 13. Хонага киришингиздан олдин эшикни тақиллатинг (мн.). 14. Наманганга қайтганимдан кейин араб тили ўқитувчиси бўлиб ишладим. 15. Араб мамлакатлари радиоэшиттиришларини тинглаш араб бўлими талабалари учун жуда фойдалидир.

220-машиқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

يا بُني، في الحال، مدينة الإسكندرية، لا عجب من ذلك، فيما هو يلعب، أماكن جميلة، ميناء الإسكندرية، بلادنا الحبيبة، حول المائدة، ضواحي المدينة، جريدة الجامعة، في المستقبل القريب، أيها الضيوف الأعزاء، بأعلى صوته، بينما هو يمشي، ذات يوم، من وسط الغابة، أشياء غريبة، كلمة فكلمة، عدة سنوات، قراءة الجرائد والمجلات، غرفة الجلوس، الليلة الماضية، شراء التذكرة، الإجازة السنوية، عند ذلك، يا أبتاه، صدى الكلام، غابة كثيرة الأشجار، زيارة الأقارب والأصدقاء؛

ЎН ИККИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|--|--|
| أَخْتٌ <i>кўп.</i> أَخَوَاتٌ опа, сингил | أَحْجَامٌ <i>кўп.</i> أَحْجَامٌ ҳажм |
| أَرْزٌ гуруч | أَحْلَوِيٌّ ширинлик |
| إِشَارَةٌ ишора | أَخْضَرٌ кўкат |
| أَشْوَدَةٌ <i>кўп.</i> أَنَاشِيدٌ ашула | I دَوَامٌ (y) دَوَامٌ давом этмоқ, |
| أَهْلٌ <i>кўп.</i> أَهَالٌ аҳоли, эл | چۇزِيلْمُوқ |
| بَاجِلٌ Ямандаги қишлоқ номи | I دُجَاجٌ товук |
| بَدْوٌ бадавийлар | I دَعَاةٌ (y) دَعَاةٌ таклиф қилмоқ, |
| بَعْدَمَا شَرَبْنَا ичиб | چорламоқ |
| Бўлганимиздан сўнг | I ذَلٌ (y) далолат бермоқ |
| I بَلَعٌ (a) بَلَعٌ ютмоқ, ютиб | I ذِكْرِيٌّ (y) ذِكْرِيٌّ эсламоқ, |
| юбормоқ | ҳотирламоқ |
| بُنٌ қаҳва дони | I رَاحٌ (y) бошламоқ |
| تُرْكٌ <i>кўп.</i> تُرْكٌ турк | رَاسِمِيٌّ расмий |
| تَنَاوُلٌ тановул қилиш | رَاقِسٌ ўйин, рақс |
| تِهَامَةٌ Тихома (<i>жой номи</i>) | I رَقَصٌ (y) رَقَصٌ рақс тушмоқ, |
| ثِقَّةٌ ишонч | ўйнамоқ |
| جَوَانِبٌ <i>кўп.</i> جَوَانِبٌ ён, биқин | I زَرْعٌ (a) زَرْعٌ экмоқ |
| جَمَاهِيرٌ <i>кўп.</i> جَمَاهِيرٌ оломон, тўда | سَافِرٌ юзи очик, ниқобсиз |
| جَوَّانٌ очикқан, оч | سَاكِنٌ <i>кўп.</i> سَاكِنٌ яшовчи |
| حَارٌّ аччик (<i>таом ҳақида</i>) | سَبَبٌ <i>кўп.</i> سَبَابٌ сабаб |
| حِجَابٌ парда, тўсик | سَمَاطٌ <i>кўп.</i> أَسْمِطَةٌ дастурхон |

ёши ўн *عشرة* *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 иккидан ошмайди *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 алоқа, иш *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 нур *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 арпа *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 I *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد* (ниманингдир)
 гувоҳи бўлмоқ *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 эга *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 кути, коробка *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد*
 I *كۈن* *قواعد* *كۈن* *قواعد* (ниманидир)
 ясамоқ, яратмоқ, хосил килмоқ *كۈن* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 кулмоқ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 ногораларнинг *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 гумбурлаши *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 тараф, томон *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 келин *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 куёв *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 куннинг ботиши *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 кечирмоқ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 қайнамоқ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 камбағал *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 қалампир *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 қуйида *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* (ниманидир)
 ўқувчи, ўқиётган

қоида *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 шляпа *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 қабул қилмоқ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 ўлдирмоқ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 келмоқ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 чўккалаб *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 буғдой пояси, сомон *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 қаҳва дони пўстлоғидан *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 тайёрланган ичимлик *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 буғдой *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 эркаклар *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 кўйлаги, сорочка *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 кўйлак енги *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 ўйин *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 лукма, бўлак *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 ёндирувчи, *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 ёндирадиган *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 муддат *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 мудир, бошлик *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 касаллик *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 марказ *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 марта *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 I *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 юрмоқ, пиёда *كۈн* *قواعد* *كۈн* *قواعد*
 юрмоқ

معنوي رامзий
 مَلْعَبٌ كۈن. مَلْعَبٌ ۋىينگوх,
 стадион
 مَوَاقِبُ كۈن. مَوَاقِبُ саф-саф
 бўлиб юриш
 مَوَاقِبُ مِنَ النَّاسِ саф-саф одамлар
 I نَشَدٌ (y) نَشَدٌ куйламоқ,
 ашула айтмоқ
 هَجْرَتٌ كۈن. هَجْرَتٌ тезюрар туя

وَجَعٌ оғрик
 وَصَفٌ васф, таъриф
 I وَصَفٌ (u) وَصَفٌ таърифламоқ,
 тавсифламоқ
 I وَلِيٌّ (u) وَلِيٌّ қуйида келмоқ,
 (ниманингдир) кейинида
 бўлмоқ
 يَمَانُ Яман

§ 72. МАСДАРИ МУТЛАҚ

Феълнинг масдари гап таркибида баъзан шу феълдан англашилган маънони кучайтириш учун ишлатилиши мумкин. Бу вазифадаги масдар масдари мутлақ дейилади ва у гапнинг охирида ноаниқ ҳолда тушум келишигида келади. Масалан:

صَرَبُوا أَلَّصَّ صَرَبًا – Ўғрини қаттиқ урдилар.

Масдари мутлақ ўзидан кейин мослашган аниқловчиси билан келиши мумкин. Бу аниқловчи, табиийки, масдар билан тўла мослашган бўлади. Масалан:

صَحِكَ الطَّالِبُ ضَحْكًا شَدِيدًا – Талаба қаттиқ кулди.

Баъзан масдар ўзининг мослашмаган аниқловчиси билан келиши мумкин. Масалан:

طَرَدَنِي طَرْدَ الْغَرِيبِ – У мени бегонани ҳайдагандек ҳайдади.

Баъзан эса масдари мутлақдан олдин **كُلُّ**, **أَشَدُّ** сўзлари тушум келишигида келиб, масдари мутлақ уларга nisбатан музоф илайҳи бўлиб келиши мумкин. Бу изофа ҳам феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг даражасини ошириш учун хизмат қилади:

حَيْتِ الْأُمُّ أَوْلَادَهَا كَلُّ الْحَبِّ – Она фарзандларини қаттиқ севарди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

221-машқ. Қуйидаги гаплар ичидан масдари мутлақни топинг, унинг шаклланишини изоҳланг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) قرأ أحمد الدرس قراءة جيدة. (2) يا طلبة، هل تعرفون النص كل المعرفة؟ (3) في تلك السنوات عشنا عيشة سعيدة. (4) وضحكنا ضحكاً طقنين معا. (5) فهم فرید الموضوع فهم طالب علم حقيقي. (6) سمعت جدتي هذه الحكاية فيكت بكاء شديدا جدا. (7) أكل أخي الصغير غدائه أكل الجوعان. (8) يجب علينا أن نعرف هذه القواعد حق المعرفة. (9) يا فاطمة، نحن نتق بك ثقة الوالدين. (10) شكوا المريض من مرضه شكوا طويلا. (11) زار رئيس جمهورية مصر العربية أوزبكستان زيارة رسمية. (12) يا كريمة، لماذا تجلسين هنا جلوس القرفصاء؟

222-машқ. Қавс ичидаги сўзларни арабчага ўғириб, қуйидаги гапларни тўлгазинг:

- 1) أكلنا عشاءنا أمس (оч киши овқатланганидек). (2) سيزور رئيسنا الجمهورية العربية اليمنية (расмий бўлмаган визит билан). (3) يا هند لم تجلسين هنا (бегоналар ўтирганидек) ؟ (4) يعرف أستاذنا قواعد

اللغة العربية (олимлар билганидек). 5. يا خديجة، اقربي هذا النص بسرعة
 ولا تقرنيه (ёш бола ўқиганидек). 6. لا تظلموا الفقراء (жуда
 (каттик). 7. جلس الأصدقاء في البستان مدة طويلة وضحكوا (каттик
 8. وددنا والدينا (жуда каттик). 9. عاش جبران خليل جبران في لبنان وأمريكا
 (жуда тез). 10. قل الماء في النهر (жуда тез).

*223-машиқ. Қуйидаги гапларни масдари мутлақни
 ишлатган ҳолда арабчага ўғиринг:*

1. Телефон каттик жиринглади. 2. Талабалар, ўтган мавзуни жуда яхши биласизларми? 3. Расмий бўлмаган зиёрат билан Саудия Арабистонига бормокчиман. 4. Биз мумтоз шоирларимизнинг шеърларини жуда яхши ўрганишимиз керак. 5. Зайнаб, нимага ёш болага ўхшаб (ёш бола йиғлагандек) йиғлайсиз? 6. Ўқувчилар бу матнни жуда тез тушуниб олдилар. 7. Қўшнилари ўғрини роса уришди. 8. Талабалар, ўринларингизга яхшилаб ўтириб олинглар. 9. Мен кеча Кувайт давлати радиоэшиттиришини жуда яхшилаб эшитдим. 10. Ўқувчилар дарсда арабча матнни жуда яхши ўқишади.

§ 73. СИФАТДОШЛАР

Сифатдошлар араб тилида феълдан ҳосил бўлган ва ўзида ҳам феъллик, ҳам сифатлик хусусиятларини мужассамлаштирган сўзлардир. Араб тилидаги сифатдошларнинг ўзбек тилидагидан фарқи шуки, ўзбек тилида улар замонга караб ўзгарса (борган, бораётган, боражак), араб тилида барча замонлар учун бир хил шаклга эга.

Сифатдошлар икки хил бўлади:

1. Аниқ нисбат сифатдошлари. Булар I боб феълидан **فاعل** вазнида ҳосил бўлади ва феълдан аниқлашилган иш-ҳаракатнинг бажарувчисини (субъектини) билдиради. Масалан: **دَخَلَ** → **دَاخِلٌ** – кирувчи,

شَرِبَ → **شَارِبٌ** – ичувчи,

قَرَأَ → **قَارِئٌ** – ўқувчи (китобни).

Бу сўзлар исм тоифасидаги бошқа сўзлар каби **ال** артиклини олиши, жинсда ва сонда ҳамда келишиқда турланиши мумкин. Масалан:

الدَّاخِلُونَ – **الدَّاخِلَانِ** – **الدَّاخِلُ**.

الدَّاخِلَاتُ – **الدَّاخِلَتَانِ** – **الدَّاخِلَةُ**.

Эслатма. Музаккар сифатдошнинг кўплиги синик кўплик шаклида бўлиши ҳам мумкин.

Иккинчи томондан, феълдан кейин тўлдирувчи ёки ҳол предлоглар ёрдамида бошқарилса, шу феълдан ҳосил бўлган сифатдош ҳам ўша предлог ёрдамида бошқаради. Масалан:

خَرَجْتُ إِلَى الشَّارِعِ – Кўчага чикдим.

الخَارِجُ إِلَى الشَّارِعِ – кўчага чикувчи.

2. Мажхул нисбат сифатдошлари. Булар I боб феълидан **مَفْعُولٌ** вазнида ҳосил бўлади ва ифодалаган иш-ҳаракат объекти бўлган предметни ёки ўша иш - ҳаракат натижасида ҳосил бўлган натижани (иш-ҳаракат натижасини) билдиради. Масалан:

فَتَحَ → **مَفْتُوحٌ** – очилган,

شَرِبَ → **مَشْرُوبٌ** – ичилган,

مَقْتُولٌ → قَتَلَ - ўлдирилган.

Булар ҳам аниқ нисбат сифатдошлари каби исмларга хос умумий хусусиятларга эга. Масалан:

أَلْمَقْتُولُونَ - أَلْمَقْتُولَانِ - أَلْمَقْتُولِ .

أَلْمَقْتُولَاتُ - أَلْمَقْتُولَاتَانِ - أَلْمَقْتُولَةِ .

Агар мажхул нисбат сифатдоши ўзидан кейин у ёки бу предлогни талаб қиладиган феълдан ясалган бўлса, у жинсда ва сонда ўзгармасдан доим музаккар бирликда ишлатилади. Жинс ва сонда эса сифатдошдан кейин келувчи предлогга кўшилиб келган олмош мослашади.

Масалан: **مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمَا** , **مَغْضُوبٌ عَلَيْهِ** → **غَضِبَ عَلَيْهِ** - **غازابلанмоқ** , **مَغْضُوبٌ عَلَيْهِنَّ** , **مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمَا** , **مَغْضُوبٌ عَلَيْهَا** , **مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ** .

Аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари гапда турли вазифаларни бажаради:

1. Улар масдар каби отлашиши ва гапда от бажарадиган вазифани бажариши мумкин. Масалан:

عَالِمٌ - عَالِمَةٌ - билувчи → **عَالِمٌ** - олим,

مَنْشُورٌ - مَنْشُورَةٌ - тарқатилган → **مَنْشُورٌ** - варака.

2. Сифатдошлар кўпинча гапда мослашган аниқловчи вазифасида келади. Масалан:

رَجُلٌ مَشْهُورٌ - машхур одам,

طَالِبَاتٌ عَاقِلَاتٌ - ақлли талаба қизлар.

3. Гапнинг кесими вазифасини бажаради ва бунданутқ сўзланиб турган пайтда амалга ошаётган иш-ҳаракатни ифодалайди. Масалан:

أَنَا ذَاهِبٌ - Мен кетаяпман,

هُنَّ جَالِسَاتٌ - Улар (мн) ўтириптилар.

Сифатдошларнинг юкорида зикр этилган грамматик
хусусиятлари барча боблар учун умумийдир.

§ 74. НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

I. Иккиланган феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши
қуйидагича ясалади:

ذَلَّ (y) – فَاعِلٌ – ذَالِلٌ → ذَالٌ – далолат берувчи,

ذَبَّ (и) – فَاعِلٌ – ذَائِبٌ → ذَابٌ – судралувчи.

Бу феълларнинг мажхул нисбат сифатдошида иккита
бир хил ундош ўртасидаги унли чўзик бўлганлиги
сабабли, товуш ўзгариши содир бўлмайди. Масалан:

ذَلَّ (y) – مَفْعُولٌ – مَذْلُومٌ .

شَدَّ (y) – مَفْعُولٌ – مَشْدُودٌ .

II. Ҳамзали феълларда ҳам сифатдошлар ҳамзанинг
имлосини ҳисобга олмаганда, солим феъллар сифатдош-
ларидан фарқ қилмайди. Масалан:

أَكَلَ (y) – فَاعِلٌ – آكِلٌ , مَأْكُولٌ – مَفْعُولٌ ,

سَأَلَ (a) – فَاعِلٌ – سَائِلٌ , مَسْئُولٌ – مَفْعُولٌ ,

قَرَأَ (a) – فَاعِلٌ – قَارِئٌ , مَقْرُوءٌ – مَفْعُولٌ .

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг сифатдошлари солим
феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَصَلَ (и) – فَاعِلٌ – وَاصِلٌ , مَوْصُولٌ – مَفْعُولٌ ,

يَسَرَ (a) – فَاعِلٌ – يَاسِرٌ , مَيْسُورٌ – مَفْعُولٌ .

2. Ажваф феълларнинг аниқ нисбат сифатдошида иккинчи ўзак ундош бўлган **و** ёки **ى** ҳарфи ҳамзага айланади. Масалан:

قَالَ (y) – فَاعِلٌ – قَاوِلٌ → قَائِلٌ ,

سَارَ (и) – فَاعِلٌ – سَائِرٌ → سَاتِرٌ ,

خَافَ (a) – فَاعِلٌ – خَاوِفٌ → خَائِفٌ .

Ажваф феълларнинг мажхул нисбат сифатдошлари:

а) агар феълнинг иккинчи ўзак ундоши **و** ҳарфидан иборат бўлса, қуйидагича ҳосил бўлади:

قَالَ (y) – مَفْعُولٌ – مَقْوُولٌ → مَقُولٌ ,

خَافَ (a) – مَفْعُولٌ – مَخْوُوفٌ → مَخُوفٌ .

б) агар феълнинг иккинчи ўзак ундоши **ى** ҳарфидан иборат бўлса, қуйидагича ҳосил бўлади:

سَارَ (и) – مَفْعُولٌ – مَسْيُورٌ → مَسِيرٌ ,

بَاعَ (и) – مَفْعُولٌ – مَبْيُوعٌ → مَبِيعٌ .

3. Нокис феъллар:

а) нокис феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши учинчи ўзак ундошни бутунлай тушириб қолдириб, ўрнига – танвин касра қўйиш билан (муаннас шаклида эса **ى** ҳарфини орттириш билан) ҳосил қилинади. Лекин сифатдош аниқ ҳолатда келганида, танвин йўқолиб, ўрнига **ى** ҳарфи орттирилади. Масалан:

| Феъл | Музаққар | | Муаннас | |
|--------|-----------------|---------------|-----------------|----------------|
| | Ноаниқ ҳолат | Аниқ ҳолат | Ноаниқ ҳолат | Аниқ ҳолат |
| بَكِيَ | بَاكٍ | أَلْبَاكِي | بَاكِيَّةٌ | أَلْبَاكِيَّةٌ |
| ذَنَا | ذَانٍ | أَلذَّانِي | ذَانِيَّةٌ | أَلذَّانِيَّةٌ |
| لَقِيَ | لَاقٍ | أَللَّاقِي | لَاقِيَّةٌ | أَللَّاقِيَّةٌ |

بَاكٍ , ذَانٍ , لَاقٍ шаклидаги бу сифатдошлар келишикларда куйидагича турланади:

| | Бош келишик | Қараткич келишиги | Тушум келишиги |
|-------------------|----------------|----------------------|-------------------|
| Ноаниқ ҳолатда | بَاكٍ | بَاكٍ | بَاكِيَا |
| Аниқ ҳолатда | أَلْبَاكِي | أَلْبَاكِي | أَلْبَاكِي |

Булар сонда куйидагича тусланади. Масалан:

بَكِيَ (и) – феълдан:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------------------------|-------------------------------|---------------------------|
| мз | أَلْبَاكِي بَاكٍ | أَلْبَاكِيَانِ بَاكِيَانِ | أَلْبَاكِيُونِ بَاكِيُونِ |
| мн | أَلْبَاكِيَّةٌ بَاكِيَّةٌ | أَلْبَاكِيَتَانِ بَاكِيَتَانِ | أَلْبَاكِيَاتِ بَاكِيَاتِ |

б) мажхул нисбат сифатдошлари:

1) агар учинчи ўзақ ундош , ҳарфидан иборат бўлса, куйидагича ҳосил бўлади:

مَدَّوْ → مَدَّوَوْ - مَفْعُولٌ - ذَنَا (y)

2) агар учинчи ўзак ундош ى харфидан иборат бўлса, куйидагича ҳосил бўлади:

$\text{مَرْمِي} \rightarrow \text{مَرْمُوِي} - \text{مَفْعُول} - (\text{и}) \text{رَمِي}$.

Мазкур сифатдошларнинг иккилик ва кўплик формалари умумий қоида асосида ясалади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

224-машқ. Куйидаги сифатдошларнинг маъносини аниқланг:

| | | | | |
|--------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| 1) كَاتِبٌ | 2) سَاكِتٌ | 3) كَاشِفٌ | 4) مَطْرُودٌ | 5) مَضْرُوبٌ |
| 6) مَوْلُودٌ | 7) مَمْنُوكٌ | 8) طَارِقَةٌ | 9) طَارِقٌ | 10) رَاكِبٌ |
| 11) ظَالِمٌ | 12) مَتْرُوكٌ | 13) مَذْرُوسٌ | 14) مَقْصُودٌ | 15) مَنْظُورٌ |
| 16) جَامِعٌ | 17) صَارِحٌ | 18) قَاطِعٌ | 19) قَافِزٌ | 20) مَذْفُوعٌ |

225-машқ. Куйидаги нотўғри феълларнинг аниқ ва мажхул нисбат сифатдошларини ҳосил қилинг ва маъносини аниқланг:

| | |
|----------------------------------|---------------------------------|
| (دب) دَبُّ (y) - эмакламок | (ي) بَتِي (u) - курмок, |
| (بدأ) بَدَأُ (a) - бошламок, | (زيد) زَادَ (u) - кўпаймок, |
| (أوي) أَوَى (u) - паноҳ изламок, | (أخياً) خَبَأَ (a) - яширмак, |
| (أوب) آبَ (y) - қайтмак, | (أسف) أَسِفَ (a) - афсусланмак, |
| (جاء) جَاءَ (u) - келмак, | (بقي) بَقِيَ (a) - қолмак, |
| (قول) قَالَ (y) - демоқ, | (أني) أَنَى (u) - келмак, |
| (وعد) وَعَدَ (u) - ваъда бермак, | (رأى) رَأَى (a) - кўрмак, |
| (سأل) سَأَلَ (a) - сўрамак, | (بكى) بَكَى (u) - йиғламак, |

(قرأ) (a) – ўқимок,

(باع) (u) – сотмок.

(رجا) (y) – илтимос

қилмок,

(دنا) (y) – яқинлашмок,

226-машқ. Қавс ичидаги феъллардан гапнинг мазмунига қараб аниқ ёки мажхул нисбат сифатдоши ҳосил қилинг ва заруратга кўра уларни турланг:

- 1 نحن (سَر) بهذا اللقاء. 2 ميخائيل نعيمة (كَتَبَ) لبناني (شَهْر). 3 باب الغرفة كان (فَتَحَ). 4 كان التلاميذ (جَلَسَ) على مقاعدهم. 5 إلى أين (ذَهَبَ) أنتم؟ 6 رأيت ولدا (صَرَخَ) في بيت أحد من جيرانا. 7 النقود شيء (عَرَفَ) عند جمع الشعوب. 8 (بنى) هذا المتحف الضخم معماري (شَهْرَ) جدا في جمهوريتنا. 9 في يوم الأحد الـ (مَضَى) قمنا برحلة إلى ضاحية من ضواحي طشقند. 10 هل أنت (فَهِمَ) كلامي؟ 11 يجب علينا أن ندخل غرفة (فَتَحَ) لنقرأ درسا ال (مَضَى). 12 أنا (أَسِفَ) جدا يا أستاذي لم أقم بواجباتي المنزلية. 13 أرجوكم أن تكونوا (سَمِعَ) للدرس. 14 - هل أولئك البنات (طَلَبَ)؟ - لا هن لسن - (طَلَبَ)، بل (عَمِلَ) في مصنع تكرير القطن. 15 هل رأيت يا عزيزي المرأة الـ (بَكَى) في الطريق؟

227-машқ. Қуйидаги гаплардан сифатдошларни топинг, уларнинг гапдаги вазифасини аниқланг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1 أحد الأساتذة المشهورين المصريين يعمل مدرسا في جامعتنا. 2 هل محاضرة الأستاذ المشهور عن سياسة أوزبكستان الخارجية مفهومة؟ 3 أ تسمعين قلبا شاكيا من وجعه؟ 4 مرتت بقاعة المطالعة ورأيت هناك قراء الجرائد والمجلات الجديدة. 5 هل أنت نازلة في المحطة الآتية؟ 6 يا عالم الأسرار اغفر لنا ولآبائنا وأمهاتنا. 7 أخذ البائع

النقود المدفوعة ووضعها في صندوقه الخاص. 8) يا طارق الباب ادخل البيت واجلس بجانب الشابة العاقلة. 9) علينا أن نشرب الماء المغلي فقط. 10) أكل الضيوف في الغداء اللحم المشوي مع الخبز وشربوا فنجانا أوفنجانين من المشروبات الباردة. 11) يا رجلا، لا تترك اليد الممدودة إليك دون اهتمام. 12) معظم الأطفال المولودين في السنة الماضية موجودون في تلك الغرفة المرئية. 13) لا أستطيع أن أنظر إلى العيون الباكية. 14) قد جاء الوقت الموعود فذهبنا لزيارة المتحف المذكور. 15) المريات مسئولات عن الأطفال أمام والديهم. 16) اليد العاملة ضرورية في كل مصنع ومعمل. 17) جاء محمود بالنقود المطلوبة ودفعتها للبائع. 18) البساط الملون مفروش على الأرض. 19) هذه القصة الممتعة الجديدة للكاتب الأوزبكي المشهور. 20) سكان هذا المبنى الجديد الجميل مدرسو كلية الآداب الأوزبكية.

228-ماشқ. Қўйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Сўзма-сўз; отажон!; яқин келажак; бунинг ажабланарли жойи йўқ; ўша захоти; у кетаётган пайтда; бор овози билан; бир куни; отасидан (мз.) кўркиб; уни топмагач...; эй, ўғил-чам!; араб мамлакатлари радио-эшиттиришлари; университет кутубхонаси; дарахтлар билан тўла ўрмон; ректор қабули; илмий китоблар; газета ва журналларнинг озлиги; узок қишлоқлардан бирида; бадий китобларни олиш учун; чиптахона туйнуги; поездга ўтиришдан олдин; ҳар йили ёзда; дарсларнинг бошланиш пайти; бадантарбия машқларини бажариш.

229-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Азиз меҳмонлар, салқин ичимликлардан ичинглар.
2. Навбатдаги бекатда мен тушишим керак.
3. – Нимага

сиз (мз.) бакирдингиз, нимадан кўркаяпсиз? 4. Дехкон аёллар даладан уйларига қайтаяптилар. 5. Унинг (мз.) сўкишларини сўзма-сўз эшитдим ва ўзимга дедим: «У ҳозир қаттиқ ғазабланаётир». 6. Отагинам, нима учун бор ҳақиқатни бизга айтмаяпсиз? 7. Ҳой эшикни тақиллатаётган киши, жавобимни эшитинг. 8. Биз ўртоқларимиз билан ўтлоққа бордик ва у ерда шахмат ўйнадик. Биз шахмат ўйнар эканмиз, бор овози билан бақираётган одамни кўрдик. Бақираётган овоз бизнинг ёнгинамизда эди. 9. Пиёда кетаётган одамлар орасида менинг акам ҳам бор эди. Улар ям-яшил тоғлардан бирига кетишаяпти. 10. Олтин пуллар ҳозир жуда оздир. 11. – Сиз (мн.) бирор сигир сотиб олмоқчимисиз? Пулингиз олдиндан тўланганми? – Йўқ, пул олдиндан тўланган эмас. Сотиладиган сигирни мен ҳали кўрганам йўқ. 12. Инсон томонидан кашф этилган олтин ва кумушни кичкина бўлакчалар қилиб қўйдилар. 13. Улуғбек мадрасаси машҳур меъморлар томонидан қурилган. 14. Келгуси таътилда Шоҳимардон тоғларига бормоқчимиз. Ўтган ҳафтада дўстларимиздан бир гуруҳи у ерга боришди ва баланд тоғлар орасидаги қишлоққа киришди. 15. Ичилган чой учун пул тўламай туриб, қаерга кетаяпсиз, биродар?

§ 75. ҲОЛ

(РАВИШ, МАҚСАД ВА САБАБ ҲОЛЛАРИ)

1. Равиш ҳоли. Иш - ҳаракатнинг бажарилиш жараёнидаги субъектнинг ҳолатини билдирувчи бўлак равиш ҳоли дейилади ва у қай тарзда, қай вазиятда,

қандай сўроқларига жавоб бўлади. Равиш ҳоли бўлиб келган сўз одатда ноаниқ ҳолатда тушум келишигида бўлади. Масалан,

قَرَأَ الطَّلَابُ هَذَا النَّصَّ جُمْلَةً جُمْلَةً - Талабалар матнни жумла-жумла қилиб (жумлаларга ажратиб) ўқидилар.

جِئْنَا هُنَا طَاعَةً لِأَمْرِكُمْ - Амрингизга биноан (итоат этган ҳолда) бу ерга келдик.

Равиш ҳоли баъзан аниқ нисбат сифатдошидан шаклланиши мумкин ва бунда сифатдош иш-ҳаракатнинг субъекти билан жинсда ва сонда мослашиши керак. Масалан,

خَرَجَ الطَّالِبُ مِنْ بَيْتِهِ ضَاحِكًا - Талаба уйдан кулиб туриб чиқди.

خَرَجَ الطَّلَابُ مِنْ بَيْتِهِمْ ضَاحِكِينَ - Талабалар уйларидан кулиб туриб чиқдилар.

خَرَجَتِ الطَّالِبَةُ مِنْ بَيْتِهَا ضَاحِكَةً - Толиба қиз уйдан кулиб туриб чиқди.

Агар сифатдош ўзидан кейин тушум келишигини талаб қилувчи феълдан шаклланган бўлса, шу хусусият сифатдошда ҳам сақланиб қолади. Масалан,

وَصَلَ صَدِيقِي إِلَيْنَا رَاكِبًا سَيَّارَتَهُ - Дўстим бизникига машинасини миниб келди.

Равиш ҳоли гоҳо субъектнинг эмас, балки объектнинг ҳолатини билдириши ҳам мумкин ва бунда, табиийки, ҳол объект билан сонда ва жинсда мослашади. Масалан,

دَخَلْتُ الْبَيْتَانَ مُزْهَرًا

دَخَلْتُ الحديقةَ مُزهرةً - Мен боққа яшнаб турган ҳолатида кирдим.

2. Мақсад ва сабаб ҳоли. Иш-ҳаракатни бажаришдан кўзланган мақсад ёки иш-ҳаракатнинг бажарилиш сабабини билдирувчи бу сўзлар ноаниқ ҳолатда тушум келишигида келган масдарлар ёрдамида шаклланади. Масалан,

قَالَ لِأَنَّهُ هَذَا الكَلَامَ تَأْدِيًا لَهُ - Ўғлига бу гапни одоб бериш ниётида айтди.

صَرَخَتِ الأُمُ غَضَبًا - Она газабдан бақирди.

Амалий машғулот учун топшириқлар

230-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги ҳолларни топиб, турини аниқланг:

- 1) خرج الطلاب من قاعة المحاضرة مسرورين. (2) أكل أخي الصغير اللحم مشويا.
- 3) أتاني تلميذي سائلاً الكتب العربية الجديدة. (4) دخل أحمد درس اللغة العربية اليوم متأخراً قليلاً. (5) جاءتني الطفلة باكياً ورجعت من عندي ضاحكة. (6) رأيت إخواني راجعات من مركز المدينة. (7) هل ذهبت إلى زيارة أستاذكم راكبين أم ماشين؟ (8) لماذا تركين نافذة غرفتك مفتوحة؟ (9) بعد فوضي أغسل وجهي ويدي وأكل فطوري بسرعة.
- 10) دخل الزائران المطعم طالبين فنجانا من القهوة. (11) كان الطالب يدرس اللغة العربية كثيراً. (12) اقرؤوا مقالة الجريدة الرئيسية جملة جملة. (13) اجلسوا أيها الطلبة واسمعوا كلام أستاذكم بكل اهتمام. (14) زرت بغداد عاصمة العراق منذ ستين. (15) ذهبت منذ أسبوعين إلى قناة السويس. (16) يقع بيتي بعيداً عن المعهد ولهذا السبب أفض من نومي صباحاً باكراً. (17) منى وصلت أيها الطلبة من بلادكم؟ (18) أنا ذهبت إلى القرية لأزور جدي وجدتي وبقيت هناك عدة أيام ورجعت من هناك البارحة. (19) يا أستاذ، هل تسمح

لي أن أجلس أمامك؟ (20) جلس الزوار عند المدير نصف ساعة. (21) سيزور معهدنا غدا ضيوف من إحدى جامعات مصر.

231-ماشқ. Қавс ичидаги ҳолларни арабчага ўгириб, қуйидаги гапларни тўлгазинг:

- 1) جلس الضيوف لدى الوزير (икки соат). (2) وضعت الأم (стол) (устига) رغيفا وسكرا وبعض الفناجين. (3) هما لعبا بالشطرنج (тонггача).
- 4) قرأ أحمد (икки ой давомида) عدة قصص أجنبية. (5) بعد الخروج من مبنى المدرسة مشى التلاميذ (тахминан бир километр). (6) أريد أن ألقاك (катта ҳайкал қаршисида) (7) علم جمهورية أوزبكستان المستقلة (янги) (8) لقيت الأم ابنا (бинонинг тепасида) (9) توجد الحدائق والبيادين الخضراء الواسعة (Кохирада) (10) وصل (кеча) الضيوف العراقيون (гўзал Самарқандга) وزاروا الأماكن التاريخية القديمة (кечгача) (11) توجد التلميذات العائلات المجتهدات (ўша мактабнинг) (12) يقع بيت مدرسي معهد الاستشراق (шаҳар чеккасида) (13) أضع كتيبي ودفاتري في محفظتي (нонуштадан) (кейин) (14) ثم أذهب (факультетга) (15) أسادتنا برحلة إلى (шаҳар ташқарисига) (16) أثناء رحلتنا إلى مدينة السويس ذهبنا إلى (нефтни қайта ишлаш заводига) (17) سذهب إلى الغابة الكثيرة الأشجار.

232-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўгиринг:

1. Унинг (мз.) бақиринини йиғлаётган қизнинг бақирини деб ўйладим. 2. Онам мени бир соат қидирдилар ва топмагач, уйга қайтиб кетдилар. 3. Биз кўчада ўйнар

эканмиз, ёнимиздан қўшнимизнинг ити ўтиб кетди. 4. Мен ўлтириш хонасида (умумий хонада) яшириниб турган эдим, отам мени кўрмадилар. 5. Отам менга дедилар: «Ўғилгинам, сиз одамларни ҳеч қачон сўкманг!». 6. Мен эшикни узоқ тақиллатдим, лекин ҳеч ким жавоб бермади. 7. Бемор врач олдида ўз касалидан шикоят қилди. 8. Мен итнинг олдига яқинлашганимда, ит қочиб кетди. 9. Қизалоқ акс садони яширинган итнинг овози деб ўйлади ва бор овози билан бақирди: «Кет, кет, мен сендан кўрқаман». 10. Мен автобус бека-тида узоқ турдим, автобус келгач, унга чикдим ва уйга жўнадим. Автобус тахминан икки соат юрди. 11. Мен ҳар куни икки соат араб мамлакатлари радиоэшитти-ришларини тинглашим керак. 12. Маълум вақт ўтгач, одамлар олтин билан кумушни ихтиро этдилар. 13. Ўша ажойиб араб қиссасидаги воқеаларни эшитишни жуда хоҳлайман. 14. Минглаб йиллар бурун инсон радиони кашф этмаган эди. 15. Мен дарҳол отамга яқинлашдим ва улардан ўтлоқзорга боришимизга рухсат беришларини сўрадим. 16. Зангори осмон остида халқлар бахтли яшасинлар.

§ 76. ЎРИН ВА ПАЙТ НОМЛАРИ

Иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни ёки пайтини билдирувчи сўзлар ўрин ва пайт номлари дейилади. Бу икки тушунча араб тилида бир вазн асосида ясалади ва у бир вақтнинг ўзида ҳам ўринни, ҳам пайтни билдириб келади. Масалан:

مَدْخَلٌ – кириш жойи ёки кириш пайти,

مَخْرَجٌ – чиқиш жойи ёки чиқиш пайти.

Ўрин ва пайт номлари ҳар қандай феълдан куйидаги тартибда ясалади:

I боб феълнинг ҳозирги-келаси замонидаги олд кўшимча — ҳарфи м билан алмаштирилади ва учинчи ўзак ундоши, табиийки, танвин ҳаракатини қабул қилади.

Агар ҳозирги-келаси замонда ϵ нинг ҳаракати — ёки — бўлса, ўрин ва пайт номлари مَفْعَل вазнида шаклланади. Масалан:

$\text{عَمِلَ} - \text{يَعْمَلُ} - \text{مَعْمَلٌ}$ — иш жойи ёки иш пайти,

$\text{صَنَعَ} - \text{يَصْنَعُ} - \text{مَصْنَعٌ}$ — иш жойи ёки иш пайти,

$\text{كَتَبَ} - \text{يَكْتُبُ} - \text{مَكْتَبٌ}$ — ёзиш жойи ёки ёзиш пайти,

$\text{طَبَخَ} - \text{يَطْبُخُ} - \text{مَطْبَخٌ}$ — пишириш ўрни ёки пишириш пайти.

Агар ҳозирги-келаси замонда ϵ нинг ҳаракати — бўлса, ўрин ва пайт номлари مَفْعِلٌ вазнида шаклланади. Масалан:

$\text{جَلَسَ} - \text{يَجْلِسُ} - \text{مَجْلِسٌ}$ — ўтириш ўрни ёки пайти,

$\text{نَزَلَ} - \text{يَنْزِلُ} - \text{مَنْزِلٌ}$ — тушиш ўрни ёки пайти.

Шуни эътиборга олиш керакки, ϵ ўзак ундоши ҳаракати — бўлган айрим феъллардан ҳам шу вазнда ясалади. Масалан:

$\text{سَجَدَ} - \text{يَسْجُدُ} - \text{مَسْجِدٌ}$ — сажда ўрни ёки пайти,

$\text{شَرِقَ} - \text{يَشْرُقُ} - \text{مَشْرِقٌ}$ — кун чиқиш ўрни ёки пайти,

$\text{غَرَبَ} - \text{يَغْرُبُ} - \text{مَغْرِبٌ}$ — кун ботиш ўрни ёки пайти.

Нотўғри феъллардан ўрин ва пайт номлари куйидагича ясалади:

1. Иккиланган феъллардан ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракатидан қатъи назар бир хил вазнда ҳосил бўлади:

مَقَرٌّ - يَقَرُّ - قَرٌّ - тўхташ жойи ёки вақти,

مَحَلٌّ - يَحِلُّ - حَلٌّ - ҳал этиш жойи ёки вақти,

مَمْسٌ - يَمَسُّ - مَسٌّ - тегиб кетиш мумкин бўлган жой ёки

вақт.

2. Ҳамзали феъллардан ҳосил бўлган ўрин ва пайт номлари ҳамзанинг имлосини эътиборга олмаганда, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَأْكَلٌ - يَأْكُلُ - أَكَلٌ - овқатланиш ўрни ёки пайти,

مَخْبَأٌ - يَخْبَأُ - خَبَأٌ - яшириш ўрни ёки пайти.

3. Солимсифат феълнинг биринчи ўзак ундоши **و** дан иборат бўлса, ҳозирги-келаси замонда **ع** нинг ҳаракатига боғлиқ бўлмаган ҳолда, барчасидан مَفْعَلٌ вазнда ҳосил бўлади. Масалан:

مَوْسِمٌ - يَمَسُّ - مَسٌّ - мавсум, مَوْقِعٌ - يَقَعُ - وَقَعٌ - позиция,

مَوْضِعٌ - يَضَعُ - وَضَعٌ - жой, مَوْحِلٌ - يَوْحِلُ - وَحِلٌ - балчиқли

жой.

Агар феълнинг биринчи ўзак ундоши **ى** дан иборат бўлса, ҳар бир феълдан ўзига хос вазнда ҳосил бўлади. Масалан:

مَيْتِمٌ - يَمِيتِمٌ - مَيْتِمٌ - етимхона, مَيْسِرٌ - يَمِيسِرُ - مَيْسِرٌ - қимор.

4. Ажваф феълларнинг иккинчи ўзак ундоши **و** бўлган феълларидан қуйидагича шаклланади:

(كَانَ يَكُونُ - مَكَانٌ - макон,

مَقَامٌ - يَقُومُ - ҚАМ (قوم)

مَدَارٌ - يَدُورُ - ДАР (دور)

Иккинчи ўзак ундош **ى** дан иборат бўлган феъллардан қуйидагича шаклланади:

مَسِيرٌ - يَسِيرُ - САР (سير)

مَفِيزٌ - يَفِيزُ - ФАЗИ (فيض)

5. Нокис феълларнинг учинчи ўзак ундоши қайси харф бўлишидан қатъи назар бир хил вазнда шаклланади:

مَجْتَى - يَجْتُو - ЖТА (جتو)

مَجْلَى - يَجْلُو - ЖЛА (جلو)

مَرْمَى - يَرْمَى - РМЫ (رمى)

مَلْقَى - يَلْقَى - ЛҚЫ (لقى)

Узоқ муддат давом этадиган ёки тез-тез қайтарилиб турадиган иш-ҳаракатнинг ўрни ёки пайтини билдирувчи сўз **مَفْعَلَةٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

مَدْرَسَةٌ - يَدْرُسُ - мактаб,

مَصْبَغَةٌ - يَصْبِغُ - бўёкхона,

مَطْبَعَةٌ - يَطْبَعُ - матбаа,

مَحْكَمَةٌ - يَحْكُمُ - маҳкама.

Эслатма. Ҳосила бобларнинг ўрин ва пайт номлари мажхул нисбат сифатдоши билан бир хил шаклга эга.

Амалий машғулот учун топшириқлар

233-машқ. Қуйидаги нотўғри феъллардан ҳосил бўлган ўрин ва пайт номларини эслаб қолинг:

| | | |
|--------------|-------------------------------|------------|
| جَنَى (جنى) | (u) – термоқ, йиғмоқ | مَجْنَى – |
| رَبَا (ربو) | (y) – тарбияламоқ, етиштирмоқ | مَرْبَى – |
| فَرَّ (فرر) | (u) – қочмоқ | مَفَرٌّ – |
| أَكَلَ (أكل) | (y) – емоқ, овқатланмоқ | مَأْكَلٌ – |
| قَرَأَ (قرا) | (a) – ўқимоқ | مَقْرَأٌ – |
| وَضَعَ (وضع) | (a) – қўймоқ | مَوْضِعٌ – |
| وَقَعَ (وقع) | (a) – воқеъ бўлмоқ, жойлашмоқ | مَوْقِعٌ – |
| وَلَدَ (ولد) | (u) – туғмоқ | مَوْلَدٌ – |
| قَالَ (قول) | (y) – демоқ, айтмоқ | مَقَالٌ – |
| سَارَ (سير) | (u) – юрмоқ, ҳаракатланмоқ | مَسِيرٌ – |
| بَكَى (بكى) | (u) – йиғламоқ | مَبْكَى – |
| لَقِيَ (لقى) | (a) – учратмоқ | مَلْقَى – |
| أَتَى (أتى) | (u) – келмоқ | مَأْتَى – |
| أَوَى (أوى) | (u) – паноҳ изламоқ | مَأْوَى – |
| قَامَ (قوم) | (y) – турмоқ | مَقَامٌ – |
| أَخَذَ (أخذ) | (y) – олмоқ | مَأْخَذٌ – |
| عَادَ (عود) | (y) – қайтмоқ | مَعَادٌ – |
| مَرَّ (مرر) | (y) – ўтмоқ | مَمَرٌ – |

234-ماشқ. Қўйидаги феъллардан ўрин ва пайт ном-лари ҳосил қилинг ва уларнинг кўплик шаклини топинг:

شَهَدَ (а) - гувоҳ бўлмоқ; سَكَنَ (у) - истикомат қилмоқ;
ذَهَبَ (а) - бормоқ, кетмоқ; خَرَجَ (у) - чиқмоқ; دَخَلَ (у) - кир-
моқ; كَتَبَ (у) - ёзмоқ; قَتَلَ (у) - ўлдирмоқ; قَطَعَ (а) - кесмоқ,
кесиб ўтмоқ; جَمَعَ (а) - жамламоқ; سَهَرَ (а) - бедор бўл-
моқ; نَظَرَ (у) - қарамоқ; غَسَلَ (и) - ювмоқ; رَجَعَ (и) қайтмоқ;
رَقَصَ (у) - рақс тушмоқ.

ЎН ИККИНЧИ МАТН

رحلة إلى القرية

خلال رحلتي إلى اليمن زرت قراها المختلفة وفيما يلي وصف إحداها. في ذات يوم صباحا ركبنا سيارتنا وسرنا إلى باجل فوصلنا إليها قبل الظهر. دخلنا بيتا فقبلنا صاحبه بقبول حسن. وقبل تناول الغداء أتوا لنا بالقشر. وفي جميع أطراف اليمن لا يشربون القهوة بل يشربون القشر. والقشر هو قهوة عرب اليمن وهي مصنوعة ليس من البن كما هي العادة عند الترك وغيرهم بل من قشره.

وبعدما شربنا القشر جميعنا مدت الأسمطة وجيء إلينا بالطعام وكان أرزا ولحما ودجاجا وخضرا وحلوى ووضعت بعضها إلى جانب بعض. فجليسنا حول السماط ورحنا نأكل الطعام بأيدينا ومرارا لم أستطع أن أبلع اللقمة من كثرة القفلل الحار فيه.

خرجت من البيت بعد تناول الطعام فشهدت موكبا من الناس سائرا نحو بيوت مصنوعة من القش مثل بيوت الشعير عند البدو وجمع الجمهور حول بيت

من تلك البيوت وأخذ بعض الرجال يرقصون على ضرب الطبول كما أخذ البعض
ينشد أناشيد مختلفة.

ورأيت أيضا بعض الفتيان والفتيات راكبين على الهجن وكان بينهم فتى وفتاة
وسنهما لا تزيد عن اثني عشرة وهما راكبان هجينين وأمامهما طفلان صغيران.
فسألت عن أمرهما فقيل لي هما عريس وعروس قادمان من بيت العروس فقلت
وما شأن الطفلين الراكبين أمامهما؟ فقيل لي هذه إشارة معنوية لطلب البنين.

وكان بعض الرجال يلبسون ألبسة ملونة وبعض النساء كن يلبسن سراويل طويلة
وقمصانا طويلة الأكمام ووجوههن كانت سافرة. وبعضهن وضعن على رؤوسهن حجبا
أسود وبعضهن وضعن فوق هذا الحجاب قبة مصنوعة من قش القمح والشعير ذات حجم
كبير لترد أشعة شمس قامة المحرقة.

دامت الأناشيد ودام الرقص مدة طويلة ثم مدت الأسمطة فأكل جميع المدعويين وشربوا
وعند الغروب ذهبوا إلى منازلهم.

(А.А. Ковалёв ва Г.Ш. Шарбатовларнинг «Учебник арабс-
кого языка» китобидан айрим ўзгартишлар билан)

235-машқ. Ўн иккинчи матн асосида қуйидаги савол-
ларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) ماذا يوصف في هذا النص؟ (2) ما اسم القرية الموصوفة في النص؟ (3) متى
وصل الكاتب إلى تلك القرية؟ (4) كيف قبل صاحب البيت الضيف؟ (5) ماذا يشربون
في اليمن بدلا من القهوة؟ (6) ما اسم مشروب أهل اليمن؟ (7) مما يصنع القشر؟
(8) ماذا يأكل أهل هذه القرية؟ (9) بم أكل الضيف الطعام؟ (10) لماذا لم يستطع الضيف
أن يبلع اللقمة؟ (11) ماذا رأى الضيف في الشارع بعد خروجه من البيت؟ (13) لماذا
جمع الجمهور حول بيت من تلك البيوت؟ (14) من بدأ يرقص على ضرب الطبول؟
(15) كم كانت سن العروس والعريس؟ (16) من كان أمام العريس والعروس؟ (17) من

- أين جاء الموكب من الناس؟ 18) على أي شيء يدل الطفلان الصغيران أمام العريس والعروس؟ 19) ماذا لبس الرجال والنساء؟ 20) هل كانت وجوه النساء سافرة أم محجوبة؟ 21) ماذا وضعت النساء على رؤوسهن؟ 22) من أي شيء مصنوعة القبعة؟ لماذا لبست النساء القبعة فوق حجابهن؟ 23) كم مدة دامت الأناشيد والرقص؟ 24) ماذا مُد بعد الرقص والأناشيد؟ 25) متى ذهب المدعوون إلى منازلهم؟

236-ماشқ. Ўн иккинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

237-ماشқ. Ўн иккинчи матндан феълларни ажратиб олинг, уларнинг турини аниқланг ва тўла морфологик таҳлил қилинг.

238-ماشқ. Ўн иккинчи матндаги масдарларни аниқланг ва улар отлашган ёки отлашмаганини аниқланг.

239-ماشқ. Ўн иккинчи матндан сифатдошларни топинг, турларини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

240-ماشқ. Ўн иккинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг ва улар иштирокида ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

241-ماشқ. Қўйидаги гаплардан ўрин ва пайт номларини топинг, маъносини ўрганг, гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) قمنا برحلة إلى خارج المدينة وسررنا بمنظر البحر والجبال الخضراء. 2) جاءت فاطمة إلى مدخل الحديقة ولقيت هناك بعض صديقاتنا. 3) يُزرع القطن في جمهوريتنا كثيرا جدا ولهذا يوجد معمل تكرير القطن في كل مدينة كبيرة. 4) مسجد بيبي خانوم هو أحد الأماكن التاريخية المستحقة بالرؤية. 5) ذهب التلاميذ بعد الدروس إلى الملعب ولعبوا هناك ألعابا رياضية مختلفة.

242-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Кинотеатрнинг кириш жойига эрта етиб келдим.
2. Нефтни қайта ишлаш заводига жуда кўп малакали ишчилар

керак. 3. Унинг (мз.) қора янги машинасини икки йўлнинг кесишган жойида учратганман. 4. Шаҳримизда истиқомат қилинадиган кўплаб турар жойлар қурилди. 5. Менинг туғилган жойим Наманган шаҳридир. 6. Бу китобларнинг қўйиладиган ўрни нариги қора жавондир. 7. Ироқлик меҳмонлар ўз турар жойларига кетишди. 8. Таклиф қилинганлар рақс туриши учун ажратилган жойга яқинлашдилар. 9. Дастурхон атрофидаги ўлтириш жойига келдик ва бизга овқат олиб келишди. 10. Уйдан чиқадиган жойда қишр ичаётган яманлик дўстларимни кўриб қолдим. 11. Пешиндан кейин оломон тўпланган жойга етиб келдик. 12. Яманликларнинг овқати гуруч, гўшт, товук, кўкат ва ширинликлардан иборат ва яманликлар уни емакхонада эмас, балки ўз уйларида тановул қиладилар. 13. Ўйингоҳда жуда кўп одамлар тўпланган. 14. Ахлоқ ва одобнинг бошланиш жойи оиладир. 15. Ҳой ўғрилар, қочишдан фойда йўқ, мен қочиб борадиган жойларингизни бари-бир сўзсиз топаман. 16. Икки тоғ ўртасидаги ўтиш жойи жуда тор ва хавфли эди.

243-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

سنة لا تزيد عن اثني عشرة، موكب من الناس، الجمهورية العربية اليمنية، زيارة رسمية، ضاحية من ضواحي طشقند، مصنع تكرير القطن، أحد الأساتذة المصريين، العيون الباكية، الوقت الموعود، يد عاملة، النقود المطلوبة، بساط ملون، القصة الممتعة، الكاتب الأوزبكي الماهر، قاعة المحاضرة، مركز المدينة، مقالة الجريدة الرئيسية، بكل اهتمام، عاصمة العراق، نصف ساعة، علم جمهورية أوزبكستان المستقلة، أماكن تاريخية قديمة، ضرب الطبول، قبول حسن، من كثرة الفلفل الحار، من بيت العروس، إشارة معنوية، قبة مصنوعة من قش القمح، أشعة الشمس المحرقة، عند الغروب، أمام العريس والعروس، منظر البحر والجبال، ألعاب رياضية مختلفة.

ЎН УЧИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

آتۆ кўп. آتارъ ёдгорлик
II آخرъ кечга сурмоқ,
кечиктирмоқ
آخرъ мн. آخرى бошқа, ўзга
II (ادى) ادى олиб келмоқ
(бирор натижага)
اساسъ кўп. اساسъ асос
II اساسъ асос солмоқ
II اَلْفъ тузмоқ, битмоқ, ёзмоқ
آلة асбоб
آلة التصويرъ фотоаппарат
آملъ кўп. آمالъ умид
أهمъ энг муҳим
II آيدъ кўллаб-қувватламоқ
بجدъ жиддийлик билан
I بدا (y) кўринмоқ
II بَرَزَ айбсиз деб билмоқ,
оқламоқ
بشكلٍ عادِلٍ одилона
بضع، بضعَة, بضعٌ бир неча
I بعث (a) بعثъ жўнатмоқ,
юбормоқ

II بَكَرَ (бирор нарсани)
барвакт бажармоқ
II بَكَى йиғлатмоқ
بناؤ кўп. اَبْنَيْةٌ бино, иморат
بنتъ қиз
II بَيْنَ баён қилмоқ
بِنَابِ كُؤ. بِنَابِ تажриба,
синаш
بِنَابِ тарбиявий
بِنَابِ саломлашув
بِنَابِ тасарруф
بِنَابِ миннатдорлик
بِنَابِ бойлик
بِنَابِ пешона
I بِنَابِ (u) оқмоқ; бўлиб
ўтмоқ
بِنَابِ كُؤ. بِنَابِ орол
بِنَابِ география
II بِنَابِ қуритмоқ
II بِنَابِ гапириб бермоқ
بِنَابِ كُؤ. بِنَابِ ходиса
II بِنَابِ аниқламоқ

حُرُّ хур, эркин
 حَضَارَةٌ маданият, цивилизация
 حَفْلَةٌ тантана
 حَفْلَةٌ مُوسِيقِيَّةٌ концерт
 II حَقَّقَ амалга оширмак
 حَكَمَ ҳакам, судья
 I خِدْمَةٌ (u) хизмат қилмак
 خَدِيوِيٌّ хадив (*Миср ҳукмронларининг номи*)
 دارُ الأوبرا опера театри
 биноси
 II دَرَسَ ўқитмак, дарс бермак
 ذَنْبٌ кўп. ذَنَابٌ бўри
 I رَبَطَ (y) боғламак, тугмак
 II رَعَجَ катакларга бўлмак (*варақ*)
 II رَبَّى тарбияламак, боқмак
 I رَجَاءٌ (y) илтимос қилмак
 II رَدَّدَ қайтармак
 I رَفَضَ (y) рад қилмак, қайтармак

II رَكَّبَ миндирмак
 رَوَايَةٌ пьеса
 II رَوَّعَ қўрқитиб юбормак
 II رَوَّجَ уйлантирмак;
 турмушга бермак
 II زَوَّرَ қалбакилаштирмак
 زِيَارَةٌ зиёрат, бориш, визит
 II زَيْنٌ безамак, безатмак
 II سَبَّ сабабчи бўлмак
 سَبَبٌ кўп. أَسْبَابٌ сабаб
 II سَجَّلَ ёзиб олмак, рўйхат қилмак
 II سَمَى (u) атамак
 سُوءٌ ёмонлик
 شَعْرٌ соч
 شَقِيْقٌ туғишган ини
 II شَدَّ қурмак, бино қилмак
 II صَحَّحَ тўғриламак (*хатони*)
 صَدْرٌ бошланиш
 II صَفَّرَ хуштак чалмак
 II صَفَّقَ қарсак чалмак
 II صَمَّمَ қаттиқ турмак (*ўз фикрида*)

Ҷимм ӯзақ; من ~ القلب; чин
 юракдан
 II صَفَّ навларга ажрат-
 моқ, даражаларга
 бўлмоқ
 II صَوَّر тасвирламоқ
 II طَوَّر ривожлантирмоқ
 I ظَلَّ (a) ظُلُول давом этмоқ
 I ظَهَرَ (a) ظُهُور пайдо
 бўлмоқ
 عادل одил, адолатли
 I غَامَ (y) غَوْمٌ сувда сузмоқ
 غَامِلٌ кўп. غَوَامِلُ омил, фактор
 II عَبَّر ифодаламоқ
 عَبْقَرِي дохий, гений
 عَبْتَةٌ остона
 II عَلَقَ осмоқ, осиб қўймоқ
 II عَمَرَ узоқ яшамоқ
 I عَمِلَ (a) عَمَلٌ ишламоқ
 II عَمَّمَ оммалаштирмоқ;
 салла ўрамоқ
 عَهْدٌ давр, вақт
 II عَيْنٌ тайинламоқ
 II غَدَى овқатлантирмоқ

II غَطَى ёпмоқ, қоп-
 ламоқ
 II غَيَّر ўзгартирмоқ
 غَاكِهِ كُي. فَاكِهِة мева
 II فَتَش (عَنْ) кидирмоқ
 فَتَش. كُي. فُرُوشَةٌ чўтка
 فَرَقَ كُي. فِرْقَةٌ труппа
 فَتُون. كُي. فَنٌ санъат, маҳорат
 II فَكَّرَ ўйламоқ (فِي)
 II فَهَمَ тушунтирмоқ
 II فَعَ шляпа киймоқ
 II فَدَّمَ тақдим қилмоқ
 II قَرَّر қарор қилмоқ
 قَوْمِي миллий
 I كَذَبَ (u) كَذِبٌ ёлгон га-
 пирмоқ, алдамоқ
 II كَرَسَ бағишламоқ
 II كَوَّن ташкил этмоқ
 II لَحَنَ музика басталамоқ
 II لَوَّحَ силкитмоқ (қўлни)
 II لَوَّن турли рангга бўямоқ
 مُنْقَفٌ маданиятли
 II مَثَلَ роль ўйнамоқ
 مَحَبَّة муҳаббат

II مَرَضٌ беморга қарамоқ
مِرْوَحَةٌ кўп. مَرَاوِحُ елпиғич
مِسَاحَةٌ ҳудуд
مُسَاعَدَةٌ ёрдамчи
مُسْتَعْرَبٌ арабшунос
مُشَاهَدَاتٌ иштаха очувчи
зираворлар, салатлар
مُطْرَبَشٌ бошига тарбуш
кийган
مُعَالَجَةٌ муолажа, даволаш
مُعْذِنِيЙ фойдали
қазилмаларга оид
مِعْمَارِيЙ меъморий
مُعْلَقٌ ёпик
مِنْ لَضَلَّتْ марҳамат килиб
مُنْتَصَفٌ ярим
I مَنَعَ (a) ман қилмоқ
مَوْطِنٌ кўп. مَوَاطِنٌ ватан
مَوْعِدَةٌ ваъда
مَوَاقِفٌ кўп. مَوَاقِفٌ позиция

II مَيِّزٌ фаркламоқ
مِيْلَادٌ туғилиш пайти
نَحْوِيЙ грамматикага оид
I لَسِي (a) унутмоқ
I نَشْرٌ (y) нaшр қилмоқ
II نَظْمٌ ташкил этмоқ
I نَقْلٌ (y) кўчириб олмоқ
II نَهْأٌ табрикламоқ
II نِهْأٌ тайёрламоқ, тахт
қилмоқ
نِهْنَةٌ ҳайъат
وَرَقٌ кўп. أَوْزَاقٌ қоғоз varaғи
II وَرَعٌ тарқатмоқ,
улашмоқ
وَسَعٌ имконият; فِي سَعَا -
қўлимиздан келади
II وَصَلٌ етказмоқ
II وَضَحٌ аниклик киритмоқ
II وَقْتُ вақтни ҳисобламоқ

§ 77. II БОБ ФЕЪЛИ

Феълнинг II боби I боб феълидан иккинчи ўзак ундошни йккилантириш йўли билан ҳосил қилинади. I бобнинг ўтган замонида иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати қандай бўлишидан қатъий назар II бобнинг ўтган замонида у фатҳалидир.

II боб феълнинг ўтган замонда тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|
| III | мз | فَعَلَ | فَعَلَا | فَعَلُوا |
| | мн | فَعَلْتُمْ | فَعَلْنَا | فَعَلْتُمْ |
| II | мз | فَعَلْتُمْ | فَعَلْتُمَا | فَعَلْتُمْ |
| | мн | فَعَلْتُمْ | فَعَلْتُمَا | فَعَلْتُمْ |
| I | мз | فَعَلْتُمْ | | فَعَلْنَا |
| | мн | | | فَعَلْنَا |

Масалан:

فَعَلْتُمْ – Сизлар (мз) майдалаб тақсимладингизлар.

فَعَلْنَا – Биз топширдик.

Ўтган замоннинг инкор формаси مَا юкламаси ёрдамида ясалади. Масалан: مَا فَعَلْتُمْ .

II боб феъли ҳозирги-келаси замонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلُونَ |
| | МН | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلْنَ |
| II | МЗ | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلُونَ |
| | МН | تُفَعِّلِينَ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلْنَ |
| I | МЗ | أَفَعَّلُ | | تُفَعِّلُ |
| | МН | | | |

Масалан: تُكَذِّبَانِ – Сиз икковингиз рад этмоқдасиз.

يُصَدِّقُونَ – Улар (мз) ишонадилар.

Ҳозирги-келаси замоннинг инкор формаси У юкла-маси ёрдамида ҳосил қилинади.

II боб феълининг мажхул нисбати қуйидагичадир:

1. Ҳтган замонда тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|------------|------------|
| III | МЗ | فَعَّلَ | فَعَّلَا | فَعَّلُوا |
| | МН | فَعَّلَتْ | فَعَّلْنَا | فَعَّلْنَا |
| II | МЗ | فَعَّلَتْ | فَعَّلْنَا | فَعَّلْنَا |
| | МН | فَعَّلَتْ | فَعَّلْنَا | فَعَّلْنَا |
| I | МЗ | فَعَّلَتْ | | فَعَّلْنَا |
| | МН | | | |

Масалан: دُعِبَتِ الدَّبَلَةُ – Узукка тилла суви юритилди.

2. Ҳозирги-келаси замонда тусланиши:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلُونَ |
| | МН | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلْنَ |
| II | МЗ | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلُونَ |
| | МН | تُفَعِّلِينَ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلْنَ |
| I | МЗ | أَفَعَّلُ | | نُفَعِّلُ |
| | МН | | | |

II боб феъли қуйидаги маъноларни ифодалайди:

1. I бобдаги феъл ифодалаган иш-ҳаракатнинг кучли амалга ошганлигини, шу иш-ҳаракат бир неча марта қайтарилганлигини ёки иш-ҳаракатнинг объекти кўп эканлигини билдиради. Масалан:

ضَرَبَ – урмоқ → ضَرَبَ – роса урмоқ,

قَطَعَ – кесмоқ → قَطَعَ – майдаламоқ.

2. I бобдаги ўтимсиз феъллар II бобда ўтимли феълга айланади:

نَظَفَ – тоза бўлмоқ → نَظَفَ – тозаламоқ,

حَسَنَ – яхши бўлмоқ → حَسَنَ – яхшиламоқ.

3. I бобдаги ўтимли феъллар II бобда шу феълнинг орттирма нисбатига айланади:

عَلِمَ – билмоқ → عَلِمَ – ўргатмоқ,

شَرِبَ – ичмоқ → شَرِبَ – ичирмоқ.

4. I боб феъли ифодалаган иш-ҳаракатни мавжуд деб ҳисоблаш маъносини билдиради. Масалан:

كَذَّبَ – ёлгон гапирмоқ → كَذَّبَ – ёлгон деб

ҳисобламоқ, рад этмоқ,

صَدَقَ – ростгуй бўлмоқ → صَدَقَ – ишонмоқ.

5. Бирор предмет шаклига киритиш маъносини билдиради. Бу маънодаги II боб феъли ўша предметни ифодалаган сўзнинг ўзаги асосида ясалади. Масалан:

نَحَّاسٌ – мис → نَحَّسَ – мис қопламоқ,

ذَهَبٌ – олтин → ذَهَّبَ – олтин суви бермоқ,

حَجْرٌ – тош → حَجَّرَ – тошга айлантирмоқ.

6. У ёки бу иборани талаффуз қилиш маъносини билдиради. Масалан:

كَبَّرَ - اللَّهُ أَكْبَرُ – «Аллоҳ энг буюқдир» иборасини айтмоқ,

صَبَحَ - صَبَّاحُ الْخَيْرِ – «Хайрли кун» иборасини айтмоқ.

7. Яна шундай феъллар ҳам мавжудки, улар ифодалаган маъно юқоридаги бирор қоидага тўғри келмайди. Булар тарихан катта семантик ўзгаришларга учраган феъллардир. Буларнинг маъносини билиш учун луғатга мурожаат қилиш керак. Масалан: قَبِلَ – қабул қилмоқ →

قَبِلَ – ўпмоқ, هَتَكَ – узмоқ → هَتَكَ – обрўсини тўкмоқ.

8. Айрим ўзаклардан умуман II боб феъли ҳосил бўлмайди. Буни луғатлардан билиш мумкин.

Амалий машғулот учун топшириқлар

244-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажҳул нисбатда ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

هَتَكَ – обрўсини туширмоқ; صَبَّحَ – «хайрли тонг» демоқ; حَجَّرَ – тошга айлантирмоқ; نَحَّسَ – мис билан қоплатмоқ; شَرَّبَ – ичирмоқ; عَلَّمَ – билдирмоқ, ўргатмоқ;

حَسَنٌ – яхшиламоқ; نَظَفَ – тозаламоқ; قَطَعَ – майдаламоқ;
ضَرَبَ – дўппосламоқ; ذَهَبَ – тилла суви юритмоқ; صَدَقَ –
ишонмоқ; كَذَبَ – инкор қилмоқ; سَلَّمَ – топширмоқ; قَسَمَ –
таксимламоқ; قَبِلَ – ўпмоқ; كَبِرَ – «Оллоҳу акбар» демоқ.

245-машқ. Қуйидаги I боб феълларидан ва отлардан II боб феъли ҳосил қилинг ва маънодаги ўзгаришни тушунтиринг:

خَرَجَ – чикмоқ; نَزَلَ – тушмоқ; ذَهَبَ – олтин; قَرُبَ –
яқинлашмоқ; دَخَلَ – кирмоқ; سَمِعَ – эшитмоқ; سَهَلَ –
осонлашмоқ; ذَكَرَ – эсламоқ; رَقَصَ – рақс тушмоқ; ضَحِكَ –
кулмоқ; قَلَّ – ўлдирмоқ.

246-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, замонини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

Масалан: نُشِرَبُونَ – (شَرِبَ), II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, кўплик, мз.

| | | | | |
|-----------------|-----------------|------------------|------------------|------------------|
| 1) نُنَحَسُ | 2) حُجِرْتُمْ | 3) قَبَلْنَا | 4) نَظَفْتَنِي | 5) تُكَذِّبَانِ |
| 6) صَدَقُوا | 7) يُصَبِّحُونَ | 8) أَضْرَبُ | 9) يُقَسِّمَن | 10) تُعْطِفُونَ |
| 11) يَذْهَبَانِ | 12) حَسْنَا | 13) نُقَبِلُ | 14) تُشْرَبُ | 15) تُعَلِّمُونَ |
| 16) نُصَادِقُ | 17) أَعْلَمُ | 18) يُنْظَفُونَ | 19) تُضْرَبِينَ | 20) نُسَلِّمُ |
| 21) ذَهَبْتَنِي | 22) ضَرَبْتِ | 23) تُحَجِّرُونَ | 24) تُحَسِّنِينَ | 25) عَلَّمْنَا |
| 26) صَبَحْنَا | 27) تُهْتَكَنَ | 28) يُحَجِّرَانِ | 29) سَلَّمَا | 30) كَذَّبُوا |

247-машқ. Қавс ичида берилган қуйидаги феълларни гапнинг мазмунига қараб керакли бобда ва шахс-сонда ишлатинг:

- 1) كل يوم (هُض) من نومي باكرا و(نظف) أسناني و(غسل) وجهي ويدي بالماء البارد. (2) (قبل) الأم ابنتها أمس بقبول حسن و(قبل) من جبينه وخصديه. (3) (دخل) أختي منذ وقت غير بعيد غرفة الأكل و(صبح) علينا جميعا. (4) نحن الآن (درس) اللغة العربية في معهد الاستشراق وبعد سنتين سوف (عمل) في المدارس و(درس) اللغة العربية للأطفال.
- 5) (فهم) بي أستاذي هذا الموضوع جيدا فـ(فهم) هـ. (6) (قدم) التلميذة إلى المعلمة و(قدم) لها الزهور. (7) بعد يومين (وصل) الضيوف العراقيون إلى عاصمة أوزبكستان و(سلم) رسالة من رئيس الجمهورية العراقية. (8) عادة (شرب) الأم اللبن أولا ثم (شرب) هـ طفلها.

248-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Салқин ичимликлар; навбатдаги бекатда; олтин пуллар; сотиладиган сигир; баланд тоғлар орасидаги кишлок; ичилган чой хақи; яширинган итнинг овози; ажойиб араб киссаси; мовий осмон остида; яманликларнинг овқати; дастурхон атрофида; нариги қора жавон; малакали ишчилар; пахтани қайта ишлаш заводи; ахлоқ ва одоб; турли рангдаги кийим-кечак; узун англи кўйлак; катта хайкал қаршисида; янги бинонинг тепасида; кўк эшик олдида; икки ой давомида; дўстларимизнинг бир гуруҳи; келгуси таътилда; ҳой эшикни тақиллатаётган иши,...

249-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги феълларнинг бобини аниқланг:

- 1) حدثنا العالم المصري عن حياة علماء مصر ونشاطهم العلمي. (2) من علم الكتابة للأطفال؟ (3) بعد هذه المحاضرة علمنا الحقيقة. (4) ماذا تعرفين عن تاريخ شعوب

أوزبكستان؟ (5) في أي شيء تفكر يا صديقي؟ (6) فتش الذئب عن الطعام مدة طويلة فلم يجده. (7) وفي ذلك اليوم قدت سيارتي وركبتها بعض أصدقائي ثم ذهبنا إلى ضاحية المدينة. (8) أخذت بعض النساء يرقصن على ضرب الطبول وبدأ الشبان يصفقون. (9) في جامعتنا يعمل الأساتذة المشهورون وهم يدرسون المواد الدراسية المختلفة. (10) - كيف أستطيع أن أذهب إلى محطة السكك الحديدية؟ - اركب هذا الترام وهو يوصلك إليها. (11) يصفر الحكم أولاً ثم يبدأ اللاعبون العاهم في الملعب. (12) سجلنا أمس صوت مدرس جامعة القاهرة المشهور من إذاعة صوت العرب.

250-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг ва ундаги феълларнинг бобига эътибор беринг:

1. Карима ўзининг ўтмиши ҳақида узок гапирди, сўнг дугонасидан бир пиёла совуқ сув ёки чой сўради. 2. Раққоса куёв билан келин олдида бир муддат рақс тушди, унга йигит ва қизлар чапак чалиб турдилар. 3. Зайнаб акасидан келган хатни диққат билан бир неча марта ўқиди ва уни майда-майда қилиб ташлади. 4. Ошпаз овқатни хўрандаларга тўғри тақсимлади. 5. Ҳасан, сен аввал араб тилини яхшилаб ўрганиб ол, сўнг уни бошқаларга ўргатасан. 6. Синглим, нима учун сиз бу гапга ишонмайсиз? 7. Одамлар ўғрини ушлаб олишди ва роса дўппослашди. 8. Карим онасининг олдига яқинлашди, унга гул тақдим этди ва қўлларидан ўпди. 9. Аҳмад қариянинг елкасидан юкини олди ва бу билан унинг ишини енгиллатди. 10. Биз бу ҳужжатларни албатта жамлаймиз ва керакли идорага топширамиз. 11. Машина – яхши нарса, йўлингни яқин қилади, мушқулингни осон қилади. 12. Биз ҳар куни тонгда уйқудан турамыз ва онамизга «Хайрли тонг» деймиз. Шунда онамиз бизга яқинлашадилар ва пешонамиздан ўпадилар. 13. Устоз, сиз бу мав-

зуни бизга яхши тушунтирмадингиз, шунинг учун биз тушуна олмадик. 14. Яхши келин ўзининг хонасини, ховлисини, кўчасини ҳар куни тозалайди. 15. Ўшанда тоғам менга ҳақ гапни айтган эди, мен унинг гапларини диққат билан эшитдим ва инкор қилмадим. 16. Биз ўз келажагимизга, юртимизнинг келажагига ишонамиз.

§ 78. II БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замони солим феъллардан фарқ қилмайди.

Масалан: قَلَّ → قَلَّلَ – озайтирмақ.

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|--------------|-------------|
| III | МЗ | قَلَّلَ | قَلَّلَا | قَلَّلُوا |
| | МН | قَلَّلْتَ | قَلَّلْتَا | قَلَّلْتُمْ |
| II | МЗ | قَلَّلْتُ | قَلَّلْتُمَا | قَلَّلْتُمْ |
| | МН | قَلَّلْتِ | قَلَّلْتُمَا | قَلَّلْتُمْ |
| I | МЗ | قَلَّلْتُ | | قَلَّلْتُ |
| | МН | | | قَلَّلْتِ |

Бу феълнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|--------------|-------------|
| III | МЗ | قَلَّلَ | قَلَّلَا | قَلَّلُوا |
| | МН | قَلَّلْتَ | قَلَّلْتَا | قَلَّلْتُمْ |
| II | МЗ | قَلَّلْتُ | قَلَّلْتُمَا | قَلَّلْتُمْ |
| | МН | قَلَّلْتِ | قَلَّلْتُمَا | قَلَّلْتُمْ |
| I | МЗ | قَلَّلْتُ | | قَلَّلْتُ |
| | МН | | | قَلَّلْتِ |

II. Ҳамзали феъллар ҳам ўтган замонда солим феъллар каби тусланади. Масалан:

أَمَرَ → أَمْرًا – амир этиб
этиб

رَأَسَ → رَأْسًا – бошлик

тайинламоқ феъли

тайинламоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|-------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | أَمَرَ | أَمْرًا | أَمْرُوا | رَأَسَ | رَأْسًا | رَأَسُوا |
| | МН | أَمَرْتُ | أَمَرْتَا | أَمَرْنَا | رَأَسْتَ | رَأَسْتَا | رَأَسْنَا |
| II | МЗ | أَمَرْتُ | أَمَرْتَمَا | أَمَرْتُمْ | رَأَسْتَ | رَأَسْتَمَا | رَأَسْتُمْ |
| | МН | أَمَرْتُ | أَمَرْتَمَا | أَمَرْتُنَّ | رَأَسْتَ | رَأَسْتَمَا | رَأَسْتُنَّ |
| I | МЗ | أَمَرْتُ | | أَمَرْنَا | رَأَسْتُ | | رَأَسْنَا |
| | МН | | | | | | |

قَرَأَ → قَرَأًا – ўқитмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | قَرَأَ | قَرَأَا | قَرَأُوا |
| | МН | قَرَأْتُ | قَرَأْتَا | قَرَأْنَا |
| II | МЗ | قَرَأْتُ | قَرَأْتَمَا | قَرَأْتُمْ |
| | МН | قَرَأْتُ | قَرَأْتَمَا | قَرَأْتُنَّ |
| I | МЗ | قَرَأْتُ | | قَرَأْنَا |
| | МН | | | |

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

أَمَرَ → أَمْرٌ – феъли

رَأَى → رَأْيٌ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|-------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | أَمَرَ | أَمَرَا | أَمَرُوا | رَأَى | رَأَى | رَأَوْا |
| | МН | أَمَرْتِ | أَمَرْتَا | أَمَرْنَ | رَأَيْتَ | رَأَيْتَا | رَأَيْتُنَّ |
| II | МЗ | أَمَرْتِ | أَمَرْتَمَا | أَمَرْتُمْ | رَأَيْتَ | رَأَيْتَمَا | رَأَيْتُمْ |
| | МН | أَمَرْتِ | أَمَرْتَمَا | أَمَرْتُنَّ | رَأَيْتَ | رَأَيْتَمَا | رَأَيْتُنَّ |
| I | МЗ МН | أَمَرْتِ | | أَمَرْنَا | رَأَيْتَ | | رَأَيْتْنَا |

قَرَأَ → قُرْئٌ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | قُرِئَ | قُرِنَا | قُرِنُوا |
| | МН | قُرِئْتِ | قُرِئْتَا | قُرِئْتُنَّ |
| II | МЗ | قُرِئْتِ | قُرِئْتَمَا | قُرِئْتُمْ |
| | МН | قُرِئْتِ | قُرِئْتَمَا | قُرِئْتُنَّ |
| I | МЗ МН | قُرِئْتِ | | قُرِئْنَا |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар. Ўтган замонда феълнинг тусланиши биринчи ўзак ундошга таъсир қилмаганлиги сабабли, солимсифат феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

осонлаштирмоқ феъли $\text{يَسْر} \rightarrow \text{يَسِر}$ – отказмоқ феъли $\text{وَصَل} \rightarrow \text{وَصَلَّ}$

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|--------------|--------------|----------|-------------|-------------|
| III | M3 | وَصَلَّ | وَصَلَّا | وَصَلُّوا | يَسِرَ | يَسِرَا | يَسِرُوا |
| | MH | وَصَلَّتْ | وَصَلَّتَا | وَصَلَّنَّ | يَسِرَتْ | يَسِرَتَا | يَسِرْنَ |
| II | M3 | وَصَلَّتْ | وَصَلَّتِمَا | وَصَلَّتُمْ | يَسِرْتِ | يَسِرْتِمَا | يَسِرْتُمْ |
| | MH | وَصَلَّتِ | وَصَلَّتِمَا | وَصَلَّتِنَّ | يَسِرْتِ | يَسِرْتِمَا | يَسِرْتِنَّ |
| I | M3 | وَصَلَّتْ | | وَصَلَّتَا | يَسِرْتُ | | يَسِرْتَا |
| | MH | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

$\text{وَصَل} \rightarrow \text{وَصَلَّ}$

$\text{يَسْر} \rightarrow \text{يَسِر}$

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|--------------|--------------|----------|-------------|-------------|
| III | M3 | وَصَلَّ | وَصَلَّا | وَصَلُّوا | يَسِرَ | يَسِرَا | يَسِرُوا |
| | MH | وَصَلَّتْ | وَصَلَّتَا | وَصَلَّنَّ | يَسِرَتْ | يَسِرَتَا | يَسِرْنَ |
| II | M3 | وَصَلَّتْ | وَصَلَّتِمَا | وَصَلَّتُمْ | يَسِرْتِ | يَسِرْتِمَا | يَسِرْتُمْ |
| | MH | وَصَلَّتِ | وَصَلَّتِمَا | وَصَلَّتِنَّ | يَسِرْتِ | يَسِرْتِمَا | يَسِرْتِنَّ |
| I | M3 | وَصَلَّتْ | | وَصَلَّتَا | يَسِرْتُ | | يَسِرْتَا |
| | MH | | | | | | |

2. Ажваф феъллар. Бу феълларда иккинчи ўзақ ундош ҳисобланган ҳарфи иллат қайтиб келади ва феъл солим феъллар каби тусланади. Масалан:

قَالَ → قَوْلٌ – кўп гапирмоқ
 феъли

سَارَ → سَيْرٌ – ҳаракатга
 келтирмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|-------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | قَوْلٌ | قَوْلَا | قَوْلُوا | سَيْرٌ | سَيْرَا | سَيْرُوا |
| | МН | قَوْلَتْ | قَوْلْتَا | قَوْلْنِ | سَيْرَتْ | سَيْرْتَا | سَيْرْنَ |
| II | МЗ | قَوْلَتْ | قَوْلْتَمَا | قَوْلْتُمْ | سَيْرَتْ | سَيْرْتَمَا | سَيْرْتُمْ |
| | МН | قَوْلَتْ | قَوْلْتَمَا | قَوْلْتُنَّ | سَيْرَتْ | سَيْرْتَمَا | سَيْرْتُنَّ |
| I | МЗ МН | قَوْلْتُ | | قَوْلْنَا | سَيْرْتُ | | سَيْرْنَا |

Ажваф феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича
 ясалади:

قَوْلٌ → قَوْلٌ – феъли

سَيْرٌ → سَيْرٌ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|-------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | قَوْلٌ | قَوْلَا | قَوْلُوا | سَيْرٌ | سَيْرَا | سَيْرُوا |
| | МН | قَوْلَتْ | قَوْلْتَا | قَوْلْنِ | سَيْرَتْ | سَيْرْتَا | سَيْرْنَ |
| II | МЗ | قَوْلَتْ | قَوْلْتَمَا | قَوْلْتُمْ | سَيْرَتْ | سَيْرْتَمَا | سَيْرْتُمْ |
| | МН | قَوْلَتْ | قَوْلْتَمَا | قَوْلْتُنَّ | سَيْرَتْ | سَيْرْتَمَا | سَيْرْتُنَّ |
| I | МЗ МН | قَوْلْتُ | | قَوْلْنَا | سَيْرْتُ | | سَيْرْنَا |

3. Нокис феъллар. Бу феъллар учун умумий
 хусусият шуки, учинчи ўзак ундош бўлган و ҳарфи (و د ن و
 \rightarrow ذ феъли) ҳам ҳосила бобларда ى ҳарфига ўзгариб
 кетади (I боб \rightarrow ذ \rightarrow II боб - ذئى). Демак, II бобда нокис
 феълларнинг бир хил шакли мавжуд, у ҳам бўлса охири

سى харфига эга бўлган феъллар. Бу феълларнинг охири I бобдаги **بكى** феълнинг охирига ўхшаш бўлганлиги сабабли, унда қандай товуш ўзгариши содир бўлса, буларда ҳам ўша ўзгариш содир бўлади. Масалан:

بكى → بكي – йиглатмок феъли

دئى → دئي – яқинлатмок феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|----------|--------|--------|----------|--------|
| III | M3 | بكى | بكيَا | بكُوا | دئى | دئِيَا | دئُوا |
| | MH | بكتْ | بكتَا | بكتِن | دئتْ | دئتَا | دئتِن |
| II | M3 | بكتِ | بكتِمَا | بكتِم | دئتِ | دئتِمَا | دئتِم |
| | MH | بكتيْ | بكتيْمَا | بكتيْن | دئيتِ | دئيتِمَا | دئيتِم |
| I | M3 | بكتيْ | | بكتينا | دئيتِ | | دئيتا |
| | MH | | | | | | |

Ноқис феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

بكى → بكي – феъли

دئى → دئي – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|----------|--------|--------|----------|--------|
| III | M3 | بكى | بكيَا | بكُوا | دئى | دئِيَا | دئُوا |
| | MH | بكتِ | بكتَا | بكتِن | دئيتْ | دئيتَا | دئيتِن |
| II | M3 | بكتِ | بكتِمَا | بكتِم | دئيتِ | دئيتِمَا | دئيتِم |
| | MH | بكتيْ | بكتيْمَا | بكتيْن | دئيتِ | دئيتِمَا | دئيتِم |
| I | M3 | بكتيْ | | بكتينا | دئيتِ | | دئيتا |
| | MH | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

251-машқ. Қуйидаги феълларни янги сўзлар ичидан топинг, маъносини ёдланг, аниқ ва мажхул нисбатда ўтган замонда тусланг:

- 1) غَيْرَ 2) هُنَا 3) بَيْنَ 4) جَفَفَ 5) قَرَّرَ 6) صَحَّحَ
7) عَمَّمَ 8) عَيْنَ 9) رَوَّعَ 10) لَوَّحَ 11) وَزَّعَ 12) أَدَى
13) أَسَّسَ 14) رَبَّى 15) أَخَّرَ 16) غَطَّى 17) زَيَّنَ 18) سَمَّى
19) زَوَّجَ 20) مَيَّزَ 21) صَوَّرَ 22) شَيَّدَ 23) رَدَّدَ 24) سَبَّبَ
25) وَضَّحَ 26) هَيَّا 27) صَمَّمَ 28) حَقَّقَ 29) أَيْدَ 30) طَوَّرَ

252-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) صَوَّرُوا 2) غَطَّيْنَا 3) غَيْرْتُمَا 4) سَمُّوا 5) زَيَّنَّا 6) نُسَيْبًا
7) ظَلَمْنَا 8) جَرَتْ 9) أَلْفَتْ 10) أَيْدَتْ 11) رَدَّدَتْ 12) رَبَّوْا
13) هُنَا 14) لَوَّحْتُمْ 15) كَوَّنَ 16) زُوِّجَتْ 17) رَوَّعْنَا 18) وَصَلَتْ
19) وَضَّحُوا 20) وَزَّعْتَنَّ

253-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги феълларнинг бобига эътибор беринг:

- 1) غيرت المثلات أصواتهن ولهذا السبب أنا لم أعرفهن. 2) بينت محاضرة أستاذنا هذه معظم مشاكل اللغة العربية النحوية. 3) قررت رئاسة الجامعة على بقائها في مكافئ الأول. 4) عمم أطباؤنا طرق المعالجة الجديدة للأمراض المختلفة. 5) روعتني وروعت جميع أعضاء أسرتنا حالة جدتنا العجوز. 6) حددت كليتنا أعمالها الدراسية والتربوية في العام الدراسي الجديد. 7) أدى الشتم والسب بين هذين الرجلين إلى سوء العلاقات بينهما. 8) ربت والدي ابنا واحدا وبتنا واحدة فقط. 9) غطي هذا الجبل الأخضر الكثير

- الأشجار إلى يومنا هذا كثيرا من الثرى الطبيعي. 10) سمي الوالدان بتتهما زينب. 11) هنا أمس والدتنا يوم ميلادها. 12) منذ ساعة غسل أخي الصغير شعره وجففه فذهب إلى المدرسة. 13) صححت التلميذة ما كتبت على اللوح من الجمل. 14) منذ وقت غير بعيد عين عميد جديد لكلية الآداب الأوزبكية. 15) نزلت هند من القطار إلى الرصيف ولوحت لصديقاتها بيدها. 16) وزعت الأم الكتب والدفاتر بين الأطفال بعدل. 17) كون الشعب الأوزبكي دولته وحكومته المستقلتين. 18) قد أسست جامعة تخمنغان منذ سنوات قليلة ماضية.

254-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бир куни эрта тонгда машинага ўтиришга ва Яман қишлоқларидан бирига боришга қарор қилдик.
2. Синглим онамнинг олдиларига кирди, туғилган кунлари билан табриклади ва қимматбаҳо совға тақдим қилди.
3. Яқиндагина факультетимизга янги декан тайинланди.
4. – Укаларим, бизни жуда кўрқитиб юбордингизлар.
5. Ўқитувчимиз (мн.) араб адабиёти тарихидан айрим воқеаларни баён қилиб берди.
6. Илгари ҳам оналар фарзандларини ёмон тарбияламаганлар.
7. Фотима сочларини совун билан ювди ва уни яхшилаб қуритди.
8. Хадича янги фарзанд кўрди ва унга Зайнаб деб ном берди.
9. Кўпчилик одамлар катта ҳажмдаги шляпа билан бошларини офтобдан тўсдилар.
10. Тўйга таклиф қилинганларнинг барчасига палов улашилди.
11. Биз ҳаммамиз дастурхон атрофига ўғирдик ва бир оздан кейин бизга ширинлик тақдим этилди.
12. Қишр ичиш одати Яманнинг ҳамма жойида оммалашиб кетган.
13. Куёв билан келин қўлларини силкитишди-да, чиройли қора машинага ўтиришди.
14. Синглим ўзининг рангли кўйлагини узоқ кидирди, аммо топа олмади.
15. Куёв

билан келинни ҳамма табриклади ва кун ботар пайтда уй-уйларига кетишди. 16. Муаллима доскада ёзилган арабча жумлани тўғрилади ва хатосини тушунтирди. 17. Фариданинг дугонаси ўз одатини ўзгартирди ва узок муддат Фариданинг уйига келмади. 18. Биз сиз (мн.) ҳакингизда узок ўйладик ва бу масалага яна қайтишга қарор қилдик. 19. – Нима учун сен (мз.) онангни кўп йиғлатдинг?

§ 79. II БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНДА ТУСЛАНИШИ

I. Иккиланган феъллар. Уларнинг ҳозирги-келаси замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

قَتَلَ – озайтирмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | мз | يُقَتِّلُ | يُقَتِّلَانِ | يُقَتِّلُونَ |
| | мн | تُقَتِّلُ | تُقَتِّلَانِ | يُقَتِّلْنَ |
| II | мз | تُقَاتِلُ | تُقَاتِلَانِ | تُقَاتِلُونَ |
| | мн | تُقَاتِلِينَ | تُقَاتِلَانِ | تُقَاتِلْنَ |
| I | мз | أَقْتُلُ | | نُقَتِّلُ |
| | мн | | | |

Иккиланган феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади: Масалан: قَتَلَ → يُقَتِّلُ :

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُقَلِّلُ | يُقَلِّلَانِ | يُقَلِّلُونَ |
| | МН | تَقَلَّلُ | تَقَلَّلَانِ | يُقَلِّلْنَ |
| II | МЗ | ثَقِّلُ | ثَقِّلَانِ | ثَقِّلُونَ |
| | МН | ثَقِّلَيْنِ | ثَقِّلَانِ | ثَقِّلْنَ |
| I | МЗ | أَقَلِّلُ | | ثَقِّلُ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феъллар. Бу феълларнинг тусланиши ҳам ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгариш эътиборга олинмаса, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمَرَ → يُؤَمِّرُ – феъли

يُرْتَسِئُ → رَأْسُ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------------|--------------|--------------|----------------|---------------|---------------|
| III | МЗ | يُؤَمِّرُ | يُؤَمِّرَانِ | يُؤَمِّرُونَ | يُرْتَسِئُ | يُرْتَسِئَانِ | يُرْتَسِئُونَ |
| | МН | تُؤَمِّرُ | تُؤَمِّرَانِ | يُؤَمِّرْنَ | تُرْتَسِئُ | تُرْتَسِئَانِ | يُرْتَسِئْنَ |
| II | МЗ | تُؤَمِّرُ | تُؤَمِّرَانِ | تُؤَمِّرُونَ | تُرْتَسِئُ | تُرْتَسِئَانِ | تُرْتَسِئُونَ |
| | МН | تُؤَمِّرَيْنِ | تُؤَمِّرَانِ | تُؤَمِّرْنَ | تُرْتَسِئَيْنِ | تُرْتَسِئَانِ | تُرْتَسِئْنَ |
| I | МЗ | أُؤَمِّرُ | | تُؤَمِّرُ | أُرْتَسِئُ | | تُرْتَسِئُ |
| | МН | | | | | | |

قَرَأَ → يَقْرَأُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَقْرَأُ | يَقْرَأَانِ | يَقْرَأُونَ |
| | МН | يَقْرَأُونَ | يَقْرَأَانِ | يَقْرَأْنَ |
| II | МЗ | تَقْرَأُ | تَقْرَأَانِ | تَقْرَأُونَ |
| | МН | تَقْرَأُونَ | تَقْرَأَانِ | تَقْرَأْنَ |
| I | МЗ | أَقْرَأُ | | نَقْرَأُ |
| | МН | | | |

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

قَرَأَ → يَقْرَأُ – феъли

رَأَسَ → يُرَأَسُ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَقْرَأُ | يَقْرَأَانِ | يَقْرَأُونَ | يُرَأَسُ | يُرَأَسَانِ | يُرَأَسُونَ |
| | МН | يَقْرَأُونَ | يَقْرَأَانِ | يَقْرَأْنَ | يُرَأَسُ | يُرَأَسَانِ | يُرَأَسْنَ |
| II | МЗ | تَقْرَأُ | تَقْرَأَانِ | تَقْرَأُونَ | تُرَأَسُ | تُرَأَسَانِ | تُرَأَسُونَ |
| | МН | تَقْرَأُونَ | تَقْرَأَانِ | تَقْرَأْنَ | تُرَأَسُ | تُرَأَسَانِ | تُرَأَسْنَ |
| I | МЗ | أَقْرَأُ | | نَقْرَأُ | أُرَأَسُ | | نُرَأَسُ |
| | МН | | | | | | |

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يُؤْمَرُ | يُؤْمَرَانِ | يُؤْمَرُونَ |
| | МН | تُؤْمَرُ | تُؤْمَرَانِ | يُؤْمَرُونَ |
| II | МЗ | تُؤْمَرُ | تُؤْمَرَانِ | تُؤْمَرُونَ |
| | МН | تُؤْمَرِينَ | تُؤْمَرَانِ | تُؤْمَرُونَ |
| I | МЗ | أُؤْمَرُ | | تُؤْمَرُ |
| | МН | | | |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг биринчи ўзак ундоши ҳисобланган و ёки ى ҳарфига ҳарфи иллат сифатида қаралмайди. Шунинг учун у солим феъллар каби тусланади. Масалан:

يُوصَلُ → وصل - феъли

يُسِرُّ → سِرَّ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يُوصَلُ | يُوصَلَانِ | يُوصَلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | МН | تُوصَلُ | تُوصَلَانِ | يُوصَلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| II | МЗ | تُوصَلُ | تُوصَلَانِ | يُوصَلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | МН | تُوصَلِينَ | تُوصَلَانِ | يُوصَلُونَ | يُسِرِّينَ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| I | МЗ | أُوصَلُ | | يُوصَلُ | أُسِرُّ | | يُسِرُّ |
| | МН | | | | | | |

Солимсифат феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

يُوصَلُ → وَصَلَ - феъли

يُسِرُّ → سَرَّ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يُوصَلُ | يُوصَلَانِ | يُوصَلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | МН | تُوصَلُ | تُوصَلَانِ | يُوصَلْنَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرْنَ |
| II | МЗ | تُوصَلُ | تُوصَلَانِ | تُوصَلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | МН | تُوصَلِينَ | تُوصَلَانِ | تُوصَلْنَ | يُسِرِّينَ | يُسِرَّانِ | يُسِرْنَ |
| I | МЗ МН | أُوصَلُ | | نُوصَلُ | أُسِرُّ | | يُسِرُّ |

2. Ажваф феълларнинг иккинчи ўзак ундоши , ёки ى харфига ҳам харфи иллат сифатида қаралмайди. Шунинг учун у солим феъллар каби тусланаверади. Масалан:

يُقَوَّلُ → قَوَّلَ - феъли

يُسِرُّ → سَرَّ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|--------------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | يُقَوَّلُ | يُقَوَّلَانِ | يُقَوَّلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | МН | تُقَوَّلُ | تُقَوَّلَانِ | يُقَوَّلْنَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرْنَ |
| II | МЗ | تُقَوَّلُ | تُقَوَّلَانِ | تُقَوَّلُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | МН | تُقَوَّلِينَ | تُقَوَّلَانِ | تُقَوَّلْنَ | يُسِرِّينَ | يُسِرَّانِ | يُسِرْنَ |
| I | МЗ МН | أُقَوَّلُ | | نُقَوَّلُ | أُسِرُّ | | يُسِرُّ |

Ажваф феълларнинг мажҳул нисбати қуйидагича тусланади:

فُول → يَقُولُ – феъли

سِر → يُسِرُّ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| III | M3 | يَقُولُ | يَقُولَانِ | يَقُولُونَ | يُسِرُّ | يُسِرَّانِ | يُسِرُّونَ |
| | MH | تَقُولُ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تُسِرُّ | تُسِرَّانِ | تُسِرُّونَ |
| II | M3 | تَقُولُ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تُسِرُّ | تُسِرَّانِ | تُسِرُّونَ |
| | MH | تَقُولِينَ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تُسِرِّينَ | تُسِرَّانِ | تُسِرُّونَ |
| I | M3 | أَقُولُ | | نَقُولُ | أَسِرُّ | | لَسِرُّ |
| | MH | | | | | | |

3. Нокис феълларнинг ҳозирги-келаси замони охири -ийу қўшимчаси билан тугагани сабабли (يَكِي - يَكِي), I бобда охири -ийу қўшимчаси билан тугайдиган нокис феълларда қандай товуш ўзгаришлари содир бўлса, II бобда ҳам шундай товуш ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

بَكِي → يَكِي – феъли

دَلِي → يَدَلِي – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-----------|---------|-----------|-------------|-----------|
| III | M3 | يَكِي | يَكِيَانِ | يَكُونُ | يَدَلِي | يَدَلِيَانِ | يَدَلُونُ |
| | MH | تَكِي | تَكِيَانِ | يَكِينُ | يَدَلِي | يَدَلِيَانِ | يَدَلِينُ |
| II | M3 | تَكِي | تَكِيَانِ | تَكُونُ | تَدَلِي | تَدَلِيَانِ | تَدَلُونُ |
| | MH | تَكِينُ | تَكِيَانِ | تَكِينُ | تَدَلِينُ | تَدَلِيَانِ | تَدَلِينُ |
| I | M3 | أَكِي | | يَكِي | أَدَلِي | | تَدَلِي |
| | MH | | | | | | |

Нокис феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

— феъли — بُكِيَ → بُكِي

— феъли — دُنِيَ → دُنِي

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| III | МЗ | بُكِي | بُكِيَان | بُكُوْنَ | دُنِي | دُنِيَان | دُنُوْنَ |
| | МН | تُبِكِي | تُبِكِيَان | تُبِكِيْنَ | تُدُنِي | تُدُنِيَان | تُدُنِيْنَ |
| II | МЗ | تُبِكِي | تُبِكِيَان | تُبِكُوْنَ | تُدُنِي | تُدُنِيَان | تُدُنُوْنَ |
| | МН | تُبِكِيْنَ | تُبِكِيَان | تُبِكِيْنَ | تُدُنِيْنَ | تُدُنِيَان | تُدُنِيْنَ |
| I | МЗ | أُبِكِي | | بُكِي | أُدُنِي | | دُنِي |
| | МН | | | | | | |

Икки томонлама нотўғри феълларнинг II бобида ҳам биз юқорида кўрган нотўғри феълларда содир бўлган товуш ўзгаришлари содир бўлади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

255-машқ. Қуйидаги феълларни янги сўзлар ичидан топинг, уларни ёдланг, аниқ ва мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

1) هَتَأَ 2) لَوَّحَ 3) وَزَعَ 4) رَبَّى 5) رَوَّعَ 6) قَرَّرَ 7) غَيَّرَ 8) غَطَّى
9) سَمَّى 10) عَمَّمَ 11) بَيَّنَّ 12) بَكَى

256-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини, жинсини аниқланг:

Масалан, بُكِيَ — (بِكِي), II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, кўплик, мз.

- 1) تَسْمُونَ (2) تَفْرِينَ (3) لَوْزَعُ (4) لَلْوَجِينِ (5) يُبِينُ
 6) أُبِينُ (7) نُسَمَى (8) نُفَرُّ (9) تُرْمُونَ (10) يُؤَدِّينَ
 11) نُفَعَلَى (12) أَدَيْتُمْ (13) بُكَيْنَا (14) ذُنَيْتَ (15) أَيْسَرُ
 16) يُفْتَشُونَ (17) هُنُنَا (18) صَحَحْتُنَّ (19) وَرَّعُوا (20) رَبَّنَا
 21) سَمَّتْ (22) يَقْلَنَ (23) يَرْمُونَ (24) جَفَفْنَا (25) عَمَّضْنَا

257-ماشқ. Феълларнинг қуйидаги шаклини ҳаракатларини ўзгартириши билан қандай ўқиш мумкинлигини аниқланг ва уларни тўла морфологик таҳлил қилинг:

Масалан, يَلُوح:

1. يَلُوح - لَوَّحُ феъли, I боб, аниқ нисбат, ҳозиргикеласи замон, III шахс, бирлик, мз.

2. يُلَوِّحُ - لَوَّحُ феъли, II боб, аниқ нисбат, ҳозиргикеласи замон, III шахс, бирлик, мз.

3. يَلُوحُ - لَوَّحُ феъли, II боб, мажхул нисбат, ҳозиргикеласи замон, III шахс, бирлик, мз.

- 1) نَقَمَ (2) سَجَلْنَا (3) تَفْتَشُونَ (4) نَقُولُ (5) أَكْذَبَ (6) يَبِينُونَ
 7) تَجْفَفُونَ (8) سَمَّتْ (9) يَسْمَى (10) تَقْبَلُونَ (11) تَعْلَمِينَ (12) بَكَيْنَا
 13) رَيْتَ (14) تَقُولِينَ (15) ذُنَيْتَ (16) يَرْكَبُونَ

258-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг:

- 1) ستؤسس جمهورية مصر العربية بعد أيام قليلة مقبلة قسما من أقسام المركز الثقافي المصري في جامعتنا. (2) تكون قواعد الكتابة والقراءة أساس اللغة. (3) أهنتك يا والدي يوم ميلادك من صميم قلبي. (4) من آخر عمله يوما فقد ذهب يومه. (5) عندما تلبس الفتاة ملابس جميلة فتزينها جدا هذه الملابس. (6) في الأيام القليلة المقبلة يزوج أخي الكبير ابنه الصغير. (7) تسمى جريدة جامعتنا الجديدة "أميد - الأمل". (8) بعد بضعة أيام

9) سبقر طلاب كليتنا على زيارة "المراث الثقافي". نذهب أولا إلى محطة السكك الحديدية ثم نغير طريقنا إلى اتجاه آخر. 10) بين هذا الرسم أهم جوانب حياتنا الاجتماعية. 11) اركب هذا الأوتوبيس وهووصلك إلى مكانك المطلوب. 12) تروى البقرة في كل بيت في قرانا. 13) تغطي الغابات معظم مساحات روسيا. 14) تصور الآثار المعمارية القديمة روح الشعب في التاريخ. 15) يصحح والدي الساعات والمراوح والأجهزة الأخرى. 16) يوجد في وسط مدينة طشقند مسرح ويسمونه مسرح "عليشير نوائي". 17) غدا سيعين عميد كليتنا مساعدا له. 18) تشيلم كثير من المياني العالية في وسط مدينة توغان. 19) لماذا ترددين هذه الكلمة من الصباح يا فاطمة؟ 20) لقاء رئيسي الدولتين العظيمين سيؤدي إلى تعايش شعبهما السلمي.

259-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Устоз ўз маърузасидан кейин айрим масалаларга аниқлик киритди. 2. Қаҳва донининг пўстлоғи «қишр» деб аталади. 3. Аҳмад дўстининг қулоғига нимадир деди ва у Аҳмадга қўлини силкита бошлади. 4. Ҳар йили ўқув йилининг бошида гуруҳларга мураббийлар тайинландилар. 5. – Нима учун ёзганингни тўғриламаяпсан, Карима?. 6. Онажон, бизга қандай таом тайёрлаяпсиз? 7. Яқин кунларда Наманганда меваларни қайта ишлаш заводи барпо этилади. 8. Оналар фарзандларининг барча одатларини фарқлайдилар. 9. Отам ҳар доим ўз фикрларида қаттиқ турадилар ва биздан ҳам шуни талаб қиладилар. 10. Бизни бу поезд Тошкентга эртага эрталаб етказиб боради. 11. Географик хариталар тоғларни, дарёларни, шаҳарларни аниқ баён этиб туради. 12. Қишда кенг далаларни оппоқ қор қоплаб ётади. 13. – Сизлар (мз.) уйларингизда сигир боқасизларми? – Йўқ, биз сигир боқмаймиз. Бизда иккита қўзичоқ бор. Уларга синглим қарайди. 14. Касалнинг аҳволи барчани кўр-

китиб юборди. 15. Шаҳримиздаги врачлар ўз билимларини оммалаштирмоқдалар. 16. Факультетимиз Олимлар кенгаши эртага ўз йиғилишида бу масалани яна бир марта ўрганиб чиқишга қарор қилади. 17. Азизам, мен сизни бажону дил машинада уйингизга элтиб қўяман. 18. Навбатдаги бекатда автобусдан тушамиз ва йўлимизни ўзгартириб, темир йўл вокзали томонга кетамиз. 19. Бизнинг барча мақсадларимиз, худо хоҳласа, амалга ошади. 20. Университетимизнинг келажакдаги журналини «Илм-фан янгиликлари» деб атаймиз.

§ 80. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

Солим феълларнинг II боби шарт майли куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَا | يُفَعِّلُوا |
| | МН | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَا | يُفَعِّلَنَ |
| II | МЗ | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَا | تُفَعِّلُوا |
| | МН | تُفَعِّلِي | تُفَعِّلَا | تُفَعِّلَنَ |
| I | МЗ | أَفَعِّلُ | | تُفَعِّلُ |
| | МН | | | |

Масалан: أَنْ تُصَدِّقَ أَصَدِّقَ – Агар сен (мз) ишонсанг, мен ҳам ишонаман.

Нотўғри феъллар шарт майли куйидагича тусланади:

I. Иккиланган феъллар. Бу феълларнинг шарт майлида товуш ўзгаришлари содир бўлмайди. Масалан:

فَعَّلَ - قَلَّلَ феъли:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُقَلِّلُ | يُقَلِّلَا | يُقَلِّلُوا |
| | МН | تُقَلِّلُ | تُقَلِّلَا | يُقَلِّلْنَ |
| II | МЗ | تُقَلِّلُ | تُقَلِّلَا | تُقَلِّلُوا |
| | МН | تُقَلِّلِي | تُقَلِّلَا | تُقَلِّلْنَ |
| I | МЗ | أَقَلَّلُ | | نُقَلِّلُ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феъллар. Бу феълларда ҳам ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгаришларни ҳисобга олмаганда, деярли ўзгариш бўлмайди.

يُؤَمِّرُ → أَمَّرَ - феъли

يُرْتَسِرُ → رَأَسَ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|-------------|-------------|--------------|
| III | МЗ | يُؤَمِّرُ | يُؤَمِّرَا | يُؤَمِّرُوا | يُرْتَسِرُ | يُرْتَسِرَا | يُرْتَسِرُوا |
| | МН | تُؤَمِّرُ | تُؤَمِّرَا | يُؤَمِّرْنَ | تُرْتَسِرُ | تُرْتَسِرَا | يُرْتَسِرْنَ |
| II | МЗ | تُؤَمِّرُ | تُؤَمِّرَا | تُؤَمِّرُوا | تُرْتَسِرُ | تُرْتَسِرَا | تُرْتَسِرُوا |
| | МН | تُؤَمِّرِي | تُؤَمِّرَا | تُؤَمِّرْنَ | تُرْتَسِرِي | تُرْتَسِرَا | تُرْتَسِرْنَ |
| I | МЗ | أَوْمَّرُ | | تُؤَمِّرُ | أُرْتَسِرُ | | تُرْتَسِرُ |
| | МН | | | | | | |

فَعَّلَ - فَرَّأَ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُفَرِّئُ | يُفَرِّئَا | يُفَرِّئُوا |
| | МН | تُفَرِّئُ | تُفَرِّئَا | يُفَرِّئْنَ |
| II | МЗ | تُفَرِّئُ | تُفَرِّئَا | تُفَرِّئُوا |
| | МН | تُفَرِّئِي | تُفَرِّئَا | تُفَرِّئْنَ |
| I | МЗ | أَفَرِّئُ | | نُفَرِّئُ |
| | МН | | | |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларда ҳарфи иллат биринчи ўзақ ундош билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

فُوصِلَ - فُوصِلَ феълли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|----------|-----------|
| III | МЗ | فُوصِلَ | فُوصِلَا | فُوصِلُوا |
| | МН | فُوصِلَ | فُوصِلَا | فُوصِلَنَ |
| II | МЗ | فُوصِلَ | فُوصِلَا | فُوصِلُوا |
| | МН | فُوصِلِي | فُوصِلَا | فُوصِلَنَ |
| I | МЗ МН | أُوصِلَ | | فُوصِلَ |

2. Ажваф феълларнинг шарт майлида ҳам деярли товуш ўзгариши содир бўлмайди. Масалан:

قَوْلٌ → يَقُولُ - феълли

سَيَّرٌ → يُسَيِّرُ - феълли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|---------|----------|-----------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | قَوْلٌ | يَقُولَا | يَقُولُوا | يُسَيِّرُ | يُسَيِّرَا | يُسَيِّرُوا |
| | МН | قَوْلٌ | يَقُولَا | يَقُولَنَ | يُسَيِّرُ | يُسَيِّرَا | يُسَيِّرَنَ |
| II | МЗ | قَوْلٌ | يَقُولَا | يَقُولُوا | يُسَيِّرُ | يُسَيِّرَا | يُسَيِّرُوا |
| | МН | قَوْلِي | يَقُولَا | يَقُولَنَ | يُسَيِّرِي | يُسَيِّرَا | يُسَيِّرَنَ |
| I | МЗ МН | أَقُولُ | | يَقُولُ | أُسَيِّرُ | | يُسَيِّرُ |

3. Ноқис феъллар охиридаги чўзиқ унли тушиб қолиб, шунга мос ҳаракат ифодаловчи қисқа унлига ўзгаради. Масалан:

يَكِي → يَكِي - феъли

دَتِي → يَدْتِي - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|----------|----------|---------|-----------|-----------|
| III | МЗ | يُكِّ | يُكِّيَا | يُكُّوَا | يُدَنَّ | يُدْتِيَا | يُدْتُوَا |
| | МН | يُكُّ | يُكِّيَا | يُكِّيْن | يُدَنَّ | يُدْتِيَا | يُدْتِيْن |
| II | МЗ | يُكِّ | يُكِّيَا | يُكُّوَا | يُدَنَّ | يُدْتِيَا | يُدْتُوَا |
| | МН | يُكِّي | يُكِّيَا | يُكِّيْن | يُدْتِي | يُدْتِيَا | يُدْتِيْن |
| I | МЗ | أُكِّ | | يُكِّ | أُدَنَّ | | يُدَنَّ |
| | МН | | | | | | |

Барча боб феълларининг, шу жумладан II боб феъли шарт майли I боб шарт майли ишлатилган ўринларда ишлатилади.

Амалий машғулот учун топшириқлар

260-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

سَعَى - атамоқ; زَيْنَ - безамоқ; هَتَا - табрикламоқ; زَوْجَ - уйлантирмоқ; رَوْغَ - кўркитиб юбормоқ; جَفَفَ - қуритмоқ; رَبِي - тарбияламоқ; غَطَى - тўсмоқ, ёпмоқ; آخَرَ - кечга сурмоқ; فَشَنَ - тафтиш қилмоқ; فَهَمَ - тушунтирмоқ; صَفَّقَ - қарсак чалмоқ; سَجَلَ - рўйхат қилмоқ.

261-машқ. Шарт майлида берилган қуйидаги феълларнинг ўзагини, нисбатини ва шахс-сонини аниқланг:

Масалан, يُرْوَعُوا - (روع), мажхул нисбат, III шахс, кўплик, мз.

- 1) يُفْتَشَا (2) أَوْزَع (3) تُهْنِي (4) نُفَهِّم (5) تُؤَسِّن (6) يُسْمِيَا
7) تُزَيِّن (8) يُزَوِّج (9) تُحَقِّقُوا (10) يُفَهِّمَن (11) يُسَجِّلُوا (12) يُعْطُوا
13) يُرَبُّوا (14) تُصَفِّقُ (15) يُؤَخِّرُوا (16) يُرَبِّينَ (17) تُسَمِّنَ

262-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) إن تنظف أسنانك ففرشة الأسنان هناك. (2) متى تحففوا هذه الفواكه آت إليكم للمساعدة. (3) لم أحدث أحدا عما جرى بيننا. (4) لم نشيد شيئا في صيف هذه السنة. (5) من يحسن ظنه تطب عيشته. (6) لم تؤسس جامعتنا في هذه السنة. (7) إن تسجلوا أصوات مدرسيكم تسمعوها في منازلكم. (8) لم تحققي آمالك يا أختي؟ (9) من يغير عادته اليومية فلم يجد نفسه في الراحة. (10) نحن لم نقرر الذهاب إلى الحفلة الموسيقية المسائية. (11) إن تربوا البقرة تشرّبوا اللبن كل يوم. (12) إن تقدم القهوة أو الشاي للضيوف فيشربوها بكل سرور. (13) من يوصلنا إلى منازلنا في سيارته نقدم له نقودا مناسبة. (14) إن تصدقني أقل لك أخبارا ممتعة. (15) إن أدرس اللغة العربية أدرسها للأطفال في المستقبل. (16) إن قهيني لنا الطعام فنأكله بكل سرور.

263-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Агар сиз (мз.) бизни Божил кишлоғига уч соатда етказсангиз, сиздан жуда хурсанд бўламиз. 2. Меҳмонлар қахвани ичиб бўлишганидан кейин пиёлаларни мутлақо тозаламапсан (мн.). 3. Дастурхонлар ёзилди, атрофига таклиф қилинганлар ўтиришди, лекин овқат

такдим этилмади. 4. Қовурилган гўшт ва ноннинг устини ёпсак, нон қотиб (қуриб) қолмайди. 5. Йигитлар, агар сизлар ноғора овозига рақсга тушсангизлар, биз мамнуният билан қарсак чаламиз. 6. Мен бирорта ҳам ўғлимни уйлантирганим йўқ, лекин қизларимни турмушга берганман. 7. Сердарахт ўрмонда мени ҳеч нарса кўрқитмади. 8. Кимки фарзандларини яхши тарбияласа, келажакда хурсанд бўлади. 9. Бибиҳоним масжидига Амир Темур асос солган эмас. 10. Агар биз Қоҳирага самолётда борсак, номларимиз албатта рўйхатдан ўтади. 11. Талабалар жуда кўп нарсаларни билишлари керак, лекин ўқитувчи бу нарсаларни мутлақо тушунтирмаган. 12. Агар Миср Араб Республикасига қилган сафарингиз давомида кўрганларингизни тасвирласангиз (мз.), бир соат ҳам етмайди. 13. Агар сизлар (мн.) ўз фикрингизда қаттиқ турсангизлар, сизларга ҳеч ким ҳеч нарса дея олмайди. 14. Нанайга бориш масаласида талабалар қачон қарор қилсалар, биз у қарорни қўллаб-қувватлаймиз. 15. Бу орзуларни ким рўёбга чиқарса, халқ оммаси унга миннатдорчилик билдиради. 16. Агар сиз (мз.) бувингизни туғилган кунлари билан табрикласангиз, сизни «ўғилгинам» деб атайдилар.

§ 81. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг II шахси учун буйруқ майли қуйидагича ҳосил бўлади: $\text{فَعَلٌ} \rightarrow \text{تَفَعَّلٌ} \rightarrow \text{تَفَعَّلٌ}$.

I ва III шахс учун буйруқ майли I бобдаги каби шарт майли олдига ل юкламасини қўшиш билан ҳосил қилинади. Хуллас, ҳар уч шахс учун буйруқ майли қуйидаги шаклда ҳосил бўлади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|------------|----------------|
| III | МЗ | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَا | يُفَعِّلُوا |
| | МН | يُفَعِّلْنَ | يُفَعِّلَا | يُفَعِّلْنَ |
| II | МЗ | فَعَّلَ | فَعَّلَا | فَعَّلُوا |
| | МН | فَعَّلِي | فَعَّلَا | فَعَّلْنَ |
| I | МЗ | لَأَفَعِّلُ | | لَتَفَعِّلَنَّ |
| | МН | | | |

Масалан: **صَدَّقَ** - ишон (МЗ).

Буйруқ майлининг инкор формаси ҳам I бобдаги каби шарт майли олдига **لَا** юкламасини қўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан: **لَا تُصَدِّقْ** – ишонма (МЗ).

Эслатма. Қуйида буйруқ майлининг фақат II шахси борасида фикр юритилади, чунки I ва III шахслари шарт майлидан ҳосил бўлади.

Нотўғри феълларнинг буйруқ майли қуйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُفَعِّلُ – **فَعَّلَ** феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|----------|-----------|
| II | МЗ | فَعَّلَ | فَعَّلَا | فَعَّلُوا |
| | МН | فَعَّلِي | فَعَّلَا | فَعَّلْنَ |

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمَرَ → يُؤْمَرُ феъли

رَأَى → يُرَى феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|---------|----------|-----------|---------|-----------|
| МЗ | أَمَرَ | أَمَرَا | أَمَرُوا | رَأَى | رَأَى | رَأَوْا |
| МН | أَمْرِي | أَمْرَا | أَمْرَنَ | رَأَيْتِي | رَأَى | رَأَيْنَا |

قَرَأَ → يُقْرَأُ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|---------|-----------|
| МЗ | قَرَأَ | قَرَأَا | قَرَأُوا |
| МН | قَرَأْتِي | قَرَأَا | قَرَأْنَا |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَعَلَّ → يُوَعَّلُ феъли

يَسَّرَ → يُسَّرُ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------------|-----------|--------------|------------|----------|------------|
| МЗ | وَعَلَّ | وَعَلَّأَ | وَعَلَّلُوا | يَسَّرَ | يَسَّرَا | يَسَّرُوا |
| МН | وَعَلَّلِي | وَعَلَّأَ | وَعَلَّلْنَا | يَسَّرْتِي | يَسَّرَا | يَسَّرْنَا |

3. Ажваф феълларнинг буйруқ майлида ҳам товуш ўзгаришлари содир бўлмайди. Масалан:

فَوَّلَ → فَوَّلُ феъли

سَيَّرَ → سَيَّرُ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-----------|----------|----------|-----------|
| МЗ | فَوَّلُ | فَوَّلَا | فَوَّلُوا | سَيَّرَ | سَيَّرَا | سَيَّرُوا |
| МН | فَوَّلِي | فَوَّلَا | فَوَّلَنَ | سَيَّرِي | سَيَّرَا | سَيَّرَنَ |

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майлида шарт майлидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

بَكَى → بَكَى феъли

دَنى → دَنى феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|---------|--------|---------|--------|
| МЗ | بَكَى | بَكَى | بَكَوا | دَنَ | دَنى | دَنوا |
| МН | بَكَى | بَكَى | بَكَينَ | دَنى | دَنى | دَنينَ |

Амалий машғулот учун топшириқлар

264-машқ. Қуйидаги феълларни ҳар уч шахсда буйруқ майлида тусланг:

هَيَّا - тайёрламоқ; سَمَى - атамоқ; صَوَّرَ - тасвирламоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; أَيَّدَ - қўллаб-қувватламоқ; رَوَّعَ - кўр-қитмоқ; مَيَّرَ - фарқламоқ; بَيَّنَ - баён қилмоқ; حَقَّقَ - амалга оширмоқ; عَمَّمَ - оммалаштирмоқ; وَزَّعَ - тарқатмоқ, улашмоқ; أَخَّرَ - кечиктирмоқ; هَتَّأَ - табрикламоқ; سَجَّلَ - рўйхат қилмоқ; رَبَّى - тарбияламоқ; فَهَّمَّ - тушунтирмоқ; قَدَّمَ - тақдим қилмоқ.

265-машқ. Буйруқ майлида турган қуйидаги феълларнинг бобини, шахс-сонини, жинсини аниқланг:

1) صَدَقَنَ (2) سَمُوا (3) حَقَّقِي (4) لِهَيَّنُوا (5) لِيُصَوِّرَنَ

(6) لَوَزَّغَ (7) سَجَلًا (8) لُتَقَدَّمَا (9) غَيَّرُوا (10) لُتَمَيِّزُ
 (11) هَيَّبَنِي (12) لُتَوَخَّرْنَا (13) عَمَدُونَا (14) لِيُفَهِّمُوا (15) أَيَدِي

266-ماشқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) إذا لم يعيش حرا بموطنه الفتي فسم الفتي ميتا وموطنه قبرا (من الشعر العربي)
- 2) بين لنا يا رجلا من أنت ومن أين جنت وإلى أين أنت ذاهب؟ (3) صدقيني أو لا تصدقيني هذا أمرك. (4) لنؤيد هؤلاء الطلاب إن يقرروا أن يعودوا إلى قرارهم الأول.
- 5) يا كريمة، وضحي ما قلت لنا عن حياة شاعرنا العظيم مشرب. (6) أيها الطلبة لا تؤخروا عملكم إلى يوم الغد. (7) صوروا أيها الضيوف ما رأيتم في بلدنا من الآثار القديمة.
- 8) لنشيد جميعنا أبنية جديدة في وطننا الحبيب. (9) إن تروا أصدقاءكم من البعيد لوحوا أيديكم فباتوا إليكم في الحال. (10) يا بُني، لقد حان الوقت فميز ما هو جيد وما هو غير جيد. (11) يا ابنتي العزيزة، الضيوف قد دخلوا الغرفة قدمي لهم فنجانا من الشاي أو القهوة. (12) قد دق الجرس يا فؤاد لا تفكر في شيء وادخل غرفة الدرس واسمع كلام مدرسك. (13) كذب ذلك الرجل ولا يزال يكذب فلا تصدقوه. (14) أنت شاب عاقل ومثقف فحسن خلقك وآدابك. (15) لينظف كل منكم غرفته قد تفتشها هيئة الجامعة.

267-ماشқ. Қавс ичидаги ўзбекча феълларни керакли майлга ва шахс-сонга солиб, гапларни тўлгазинг:

- 1) اكتب يا عزيزي كثيرا من الأشعار فـ (تасвирласин) أشعارك هذه روح الشعب الأوزبكي. (2) (такдим этинг) من فضلك فنجانا من الشاي الأخضر يا أختي المحترمة. (3) يا طلاب قسمنا العربي قولوا لأصدقائكم (таъсис этсинлар) مدارس في أماكن إقامتهم لتعليم اللغة العربية. (4) يجب علينا أن نقول لأولادنا: (каттик турсин) (орқага сурманглар) عملكم اليوم إلى الغد. (5) بنتك على رأيها القديم. (6) (атасинлар) هذه الأحداث كما يشاؤون. (7) قل لمدير

ذلك المصنع (тайинласин) أحدا من هؤلاء الشبان مساعدا له. 8) غدا عندنا عيد عظيم فـ (безатайлик) شوارعنا ومياديننا بالأعلام. 9) (ўйланглар) أيتها الطلبة في تحسين أخلاقكم وآدابكم. 10) يا طالبتي كلية الآداب الأجنبية (топширинглар) أوراقكما إلى عميد كليتكما. 11) (белғидайлик) يوما من أيام الربيع للرحلة إلى خارج المدينة.

268-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Сиз (мз.) Миср Араб Республикаси ва Сурияга бордингиз, энди бизга у ерда кўрганларингиз ҳақида гапириб беринг. 2. Устоз жуда муҳим мавзуда маъруза ўқияпти. Дугоналарингиз уни ёзиб олишсин. 3. Тинчлик бўлсин, қизларимизни турмушга берайлик, ўғилларимизни уйлантирайлик. 4. Кекса отахонлар узоқ ўтиришди, ўғлим, уларни янги машинангизда уйларига элтиб қўйинг. 5. Бугун бизда катта байрам. Боболаримизни, бувиларимизни, оталаримизни ва оналаримизни ушбу байрам билан табриклайлик. 6. Қизим, онангиз уйда беморлар. Уни кўрқитиб юборманг. 7. Араб тилининг қийин қоидаларини талабаларга сабр билан тушунтирайлик. 8. Факультетимиз деканининг бу фикрини қўллаб-қувватлайлик. 9. Сиз (мн.) фарзандларингизга айтинг, улар ўз фикрларида қаттиқ туришсин. 10. Бу янги ва фойдали одатларни одамлар ўртасида оммалаштирайлик. 11. Улар (мн.) яхши бўлмаган бу одатларини ўзгартирсинлар. 12. Эй бизнинг оналаримиз, фарзандларингизни ватанга муҳаббат руҳида тарбияланглар. 13. Аудиторияларга кирайлик ва талабаларни янги ўқув йили билан табриклайлик.

§ 82. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

II боб солим феълларининг истак майли куйидаги шаклда тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَا | يُفَعِّلُوا |
| | МН | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَا | يُفَعِّلَنَ |
| II | МЗ | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَا | تُفَعِّلُوا |
| | МН | تُفَعِّلِي | تُفَعِّلَا | تُفَعِّلَنَ |
| I | МЗ | أَفَعِّلُ | | تُفَعِّلُ |
| | МН | | | |

Масалан: **يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تُصَدِّقَ** – Сен (мз) ишонишинг керак.

Нотўғри феълларнинг истак майли куйидагича ясалади:

I. Иккиланган. феълларнинг истак майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُقَتِّلُ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُقَتِّلُ | يُقَتِّلَا | يُقَتِّلُوا |
| | МН | تُقَتِّلُ | تُقَتِّلَا | يُقَتِّلَنَ |
| II | МЗ | تُقَتِّلُ | تُقَتِّلَا | تُقَتِّلُوا |
| | МН | تُقَتِّلِي | تُقَتِّلَا | تُقَتِّلَنَ |
| I | МЗ | أَقَتِّلُ | | تُقَتِّلُ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли ҳам имлодаги ўзгаришни ҳисобга олмаганда, солим феъллардан фарк қилмайди. Масалан:

يُؤْمَرُ → أَمَرَ – феъли

يُرْتَسَ → رَأَسَ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُؤْمَرُ | يُؤْمَرَا | يُؤْمَرُوا | يُرْتَسَ | يُرْتَسَا | يُرْتَسُوا |
| | МН | تُؤْمَرُ | تُؤْمَرَا | يُؤْمَرْنَ | تُرْتَسَ | تُرْتَسَا | يُرْتَسِنَ |
| II | МЗ | تُؤْمَرُ | تُؤْمَرَا | تُؤْمَرُوا | تُرْتَسَ | تُرْتَسَا | تُرْتَسُوا |
| | МН | تُؤْمَرِي | تُؤْمَرَا | تُؤْمَرْنَ | تُرْتَسِي | تُرْتَسَا | تُرْتَسِنَ |
| I | МЗ | أُؤْمَرُ | | تُؤْمَرُ | أُرْتَسَ | | تُرْتَسَ |
| | МН | | | | | | |

يُقْرَأُ → يَقْرَأُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُقْرَأُ | يُقْرَأَا | يُقْرَأُوا |
| | МН | تُقْرَأُ | تُقْرَأَا | يُقْرَأِنَ |
| II | МЗ | تُقْرَأُ | تُقْرَأَا | تُقْرَأُوا |
| | МН | تُقْرَأِي | تُقْرَأَا | تُقْرَأِنَ |
| I | МЗ | أُقْرَأُ | | تُقْرَأُ |
| | МН | | | |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُوصَلُ → وَصَلَ – феъли

يُسِرُّ → سَرَّ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|----------|-----------|----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يُوصَلُ | يُوصَلَا | يُوصَلُوا | يُسِرُّ | يُسِرَّا | يُسِرُّوا |
| | МН | تُوصَلُ | تُوصَلَا | يُوصَلْنَ | يُسِرُّ | يُسِرَّا | يُسِرْنَ |
| II | МЗ | تُوصَلُ | تُوصَلَا | تُوصَلُوا | يُسِرُّ | يُسِرَّا | يُسِرُّوا |
| | МН | تُوصَلِي | تُوصَلَا | تُوصَلْنَ | يُسِرِّي | يُسِرَّا | يُسِرْنَ |
| I | МЗ | أُوصَلُ | | تُوصَلُ | أُسِرُّ | | يُسِرُّ |
| | МН | | | | | | |

2. Ажваф феълларнинг истак майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

يُقَوَّلُ → قَوَّلَ – феъли

يُسِرُّ → سَرَّ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|----------|----------|-----------|
| III | МЗ | يُقَوَّلُ | يُقَوَّلَا | يُقَوَّلُوا | يُسِرُّ | يُسِرَّا | يُسِرُّوا |
| | МН | تُقَوَّلُ | تُقَوَّلَا | يُقَوَّلْنَ | يُسِرُّ | يُسِرَّا | يُسِرْنَ |
| II | МЗ | تُقَوَّلُ | تُقَوَّلَا | تُقَوَّلُوا | يُسِرُّ | يُسِرَّا | يُسِرُّوا |
| | МН | تُقَوَّلِي | تُقَوَّلَا | تُقَوَّلْنَ | يُسِرِّي | يُسِرَّا | يُسِرْنَ |
| I | МЗ | أُقَوَّلُ | | تُقَوَّلُ | أُسِرُّ | | يُسِرُّ |
| | МН | | | | | | |

3. Ноқис феълларнинг истак майлидаги товуш ўзгаришлари I боб **بَكِيَ** - **يَكِي** типидagi феълнинг истак майлидаги ўзгаришлар билан бир хилдир. Масалан:

بَكِيَ → يَكِي - феъли

يَدْنَى → دَنَى - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|---------|--------|---------|-----------|----------|
| III | MЗ | يَكِي | يَكِيَا | يُكُوا | يَدْنَى | يَدْنِيَا | يُدْنُوا |
| | MН | يَكِي | يَكِيَا | يُكِين | يَدْنَى | يَدْنِيَا | يُدْنِين |
| II | MЗ | يَكِي | يَكِيَا | يُكُوا | يَدْنَى | يَدْنِيَا | يُدْنُوا |
| | MН | يَكِي | يَكِيَا | يُكِين | يَدْنَى | يَدْنِيَا | يُدْنِين |
| I | MЗ | أَبَكِي | | يَكِي | أَدْنَى | | يَدْنَى |
| | MН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

269-машқ. Қуйидаги феъллардан истак майли ҳосил қилинг ва шахс-сонда тусланг:

سَجَلَ - ёзиб олмоқ, رَیْخَاتَ - рўйхат қилмоқ; قَدَّمَ - тақдим қилмоқ; زَيْنَ - безамок; أَخَرَ - кечиктирмоқ; صَفَّقَ - чапак чалмоқ; جَفَّفَ - қуритмоқ; وَصَلَ - етказмоқ; أَسَّسَ - асос солмоқ; حَدَّثَ - гапириб бермоқ; حَفَّقَ - рўёбга чиқармоқ; قَرَّرَ - қарор қилмоқ; أَيْدَ - қўллаб-қувватламоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; هَيَّا - тайёрламоқ; لَوَّحَ - силкитмоқ; وَضَّحَ - аниқламоқ.

270-машқ. Қавс ичидаги феълларни керакли шахс-сон шаклига солинг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

1) يجب على المستعربين الأوزبكيين أن (قَدَّمَ) لنا أبحاثا علمية مختلفة لزيادة معرفتنا بالعرب وحضارتهم القديمة والمعاصرة. 2) نريد أن (أَسَّسَ) مدرسة علمية للمستعربين في

- ثمنان. 3) قبل أن (قَرَر) الذهاب إلى ضاحية المدينة ينبغي لكم أن (فَكَّر) في وسائل النقل.
- 4) لا نستطيع أن (سَمَى) هذا الرجل بطلا. 5) منذ بضعة أيام قررت حكومة أوزبكستان أن (عَيَّن) أحدا من أصدقائنا وزيرا للشئون الخارجية. 6) نريد أن (سَجَّل) أسماءكم في تاريخ وطننا. 7) يجب علينا جميعا أن (رَبَّى) أولادنا الصغار بشكل صحيح. 8) يجوز لي أن (بَعَثَ) رسالة بالبريد الجوي فهل يمكنني أن (سَلِّمَ)ها لكم؟ 9) نحن لا نرغب أن (سَبَبَ) لكم بعض الصعوبات. 10) يود زميلنا أن (وَضَحَ) أهم النتائج الاقتصادية في جمهوريتنا.
- 11) أرجوك يا شقيقي أن (صَحَّحَ) ما كتبه الآن على السبورة. 12) يجب على كل منا أن (فَكَّرَ) في مستقبل بلادنا وشعبها. 13) هذه هدايانا لكي (قَدَّمْ)ها لوالدتنا في يوم ميلادها. 14) في وسعنا أن (هَيَّأَ) كل ما تريدونه منا. 15) من الضروري أن (شَيَّدَ) شبانا وشاباتنا كثيرا من المعامل والمصانع لكي (طَوَّرَ) اقتصاد جمهوريتنا.

271-машиқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ҳурматли дўстлар, энди сизларга ўзбек мумтоз шеърятидан бир шеър тақдим этишимга ижозат беринглар.
2. Сизлар (мз.) Сурияда бир ўқув йили давомида яшадингизлар. Унинг пойтахти Дамашқ ҳақида араб тилида гапириб бера оласизларми?
3. Мен инглиз тилини яхши биламан, лекин талабаларга ундан дарс бера олмайман.
4. Оналаримиз ва сингилларимиз ўқишли аёллар, уларнинг бу гапга ишонишлари мумкин эмас.
5. Поездимиз бир оздан кейин Тошкентга жўнаши керак, бизни тезда темир йўл вокзалига етказиб қўя оласизми?
6. Сиз (мн.) келажакда барча орзуларингизни рўёбга чиқара оласизми?
7. Қор бир соатда барча дала-ларни, адирларни қоплаб олиши мумкин.
8. Биз халқимиз тарихи борасидаги билимларимизни аҳоли ўртасида оммалаштиришимиз керак.
9. Биз Фаридани факультетдан ҳайдаш ҳақида мутлақо қарор қилмаганмиз ва

қилмаймиз ҳам. 10. Биз қароримизни ўзгартиришимиздан илгари унинг (мн.) келажаги ҳақида ўйлашимиз керак. 11. Ўғлим, сафарга жўнашингиз учун барча нарсаларни муҳайё қила олдингизми? 12. Сизлар (мн.) машинадан тушмасингиздан илгари қўлларингизни баланд силкитишингизни сўрайман. 13. Устоз, мен янги мавзунини яхши тушунмадим, уни яна бир марта тушунтириб беришингиз мумкинми? 14. Мен икки ўғлимни уйлантирдим, яна икки ўғлимни уйлантиришим керак. 15. Боғдаги ўрикларни қишга қуришиб олишга қарор қилдик.

§ 83. II БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

II боб феълининг масдари تَفَعَّلَ вазнида ҳосил бўлади.

Масалан: صَدَقَ → تَصَدَّقَ – ишониш,

عَلَّمَ → تَعَلَّمَ – ўрганиш, كَثَرَ → تَكَثَّرَ - дейиш ва х.з.

Айрим феъллардан تَفَعَّلَ вазнида ҳам ҳосил бўлади.

Масалан: فَرَّقَ → تَفَرَّقَ – ажратиш, جَرَّبَ → تَجَرَّبَ – синаш.

Нотўғри феълларнинг масдари қуйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг масдари умумий қоида асосида ҳосил бўлади. Масалан:

قَلَّلَ → تَقَلَّلَ – озайтириш, مَدَّدَ → تَمَدَّدَ – чўзиш.

II. Ҳамзали феъллардан ҳам масдар умумий қоида асосида ҳосил бўлади. Масалан:

تَأَلَّفَ → تَأَلَّفَ – тузиш,

تَأَكَّدَ → تَأَكَّدَ – таъкидлаш,

تَرَأَسَ → تَرَأَسَ – бошлиқ этиб тайинлаш,

فَرَأَ - تُفْرِىءُ - ўқитиш,

جَزَأَ - تَجْزِنَةُ - тақсимлаш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг масдари ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَصَلَ - تَوْصِلُ - етказиш, يَسَرَ - تَيْسِرُ - мослаштириш.

2. Ажваф феълларнинг масдари ҳам умумий коида асосида ҳосил бўлади, Масалан:

قَوَّمَ - تَقْوِمُ - тўғрилаш, قِيمَ - تَقِيْمُ - баҳолаш.

3. Ноқис феълларнинг масдари تَفَعَّلَ вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

سَرَى - تَسْرِىةٌ - таскин бермоқ → تَسْرِىةٌ - таскин бериш,

سَلَى - تَسَلِيَةٌ - тасалли бермоқ → تَسَلِيَةٌ - тасалли бериш.

Амалий машғулот учун топшириқлар

272-машқ. Қуйидаги феъллардан масдар ҳосил қилинг ва ударнинг маъносини эслаб қолинг:

فَكَرَ - ўйламоқ; لَوَّحَ - силкитмоқ; وَصَلَ - етказмоқ; صَحَّحَ - тўғриламоқ; قَدَّمَ - тақдим этмоқ; هَتَأَ - табрикламоқ; دَرَسَ - дарс бермоқ; جَفَفَ - қуритмоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; عَمَّمَ - оммалаштирмоқ; قَرَّرَ - қарор қилмоқ; بَيَّنَّ - баён қилмоқ; رَوَّغَ - кўрқитмоқ; مَيَّزَ - фарқламоқ; حَدَّدَ - аниқламоқ; أَيْدَ - қўллаб-қувватламоқ; رَبَّى - тарбияламоқ; حَفَّقَ - амалга оширмоқ; زَيْنَ - безамоқ; صَوَّرَ - тасвирламоқ; أَخَّرَ -

кечиктирмак; سَبَب - сабабчи бўлмак; أَسَس - асос солмак;
عَطَى - ёпмак, қопламак; وَزَع - таркатмак; سَمَى - атамак.

273-машиқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг,
ундаги масдарларнинг қайси феълдан эканлигини аниқ-
ланг ва маъносига эътибор беринг:

1) يقوم بالتدريس في جامعتنا مجموعة من المدرسين والأساتذة. 2) يدرس طلاب
القسم العربي في كليتنا اللغة العربية وتاريخ الأدب العربي. 3) لا تنس يا صديقي أن تأخذ
معك آلة التصوير إن تذهب إلى حديقة الحيوانات. 4) يجب عليهم أن يعلموا تجربتهم
للآخرين. 5) بعد زيارة الأقارب وقتنتهم بالعيد سرنا في شوارع مدينتنا الحبيبة. 6) تبين
هذه الخريطة توزيع الثروة المعدنية في جمهوريتنا. 7) في ميدان التحرير كثير من السيارات
المختلفة. 8) هل يمكني أن أعرف شيئا عن التعليم العالي في أوزبكستان؟ 9) ماتت زوجتي
أثناء الحرب العالمية الثانية من سوء التغذية. 10) ظهرت أمي على عتبة بيتنا بابتسامة
ترحيب. 11) تعبر هذه الهدية عن محبتي وتقديري له. 12) كانت أمهاتنا مشغولات
بتربية أولادهن. 13) طلب من الضيف صاحب البيت تقسيم الطعام وتوزيعه على
الجالسين حول المائدة. 14) طلبت الوالدة من ابنها تبريرا لهذه التصرفات الغريبة.
15) كلنا نعرف النقود ولكن لا نعرف كيف وصلت إلينا وما تاريخها.

274-машиқ. Қуйидаги масдарлар иштирокида гап
тузинг:

1) تَقْدِيمٌ 2) تَشْيِيدٌ 3) تَعْلِيمٌ 4) تَفْسِيمٌ 5) تَوْزِيعٌ 6) تَغْذِيَةٌ
7) تَغْطِيَةٌ 8) تَرْبِيَةٌ 9) تَرْحِيبٌ 10) تَرْكِيبٌ 11) تَنْمِيعٌ 12) تَجْرِبَةٌ
13) تَضْحِيحٌ 14) تَبْرِيرٌ 15) تَقْدِيرٌ 16) تَفْتِيشٌ 17) تَفْكِيرٌ 18) تَجْهِيْزٌ
19) تَهْنِئَةٌ

1. Биз мустақил Ўзбекистоннинг тарихини янгидан яратишимиз керак. 2. Сизнинг (мн.) бу хатоларингизни тузатиш осон иш эмас. 3. Фарзандларни тарбия қилиш нафақат оналарнинг, балки оталарнинг ҳам ишидир. 4. Келажакда қиладиган ишларимизни аниқлаб олиш биз учун муҳимдир. 5. Биз қизларимизни хотин-қизлар байрами билан табриклаш учун маданият саройига келдик. 6. Президентимиз бозор иктисодини қўллаб-қувватлаш борасида барча ишларни қилмоқда. 7. Агар сиз (мн.) Наманган паркини кўрмоқчи бўлсангиз, албатта фотоаппарат билан келинг. 8. Яхши иш билан ёмон ишни фарқлаш – оқил кишининг иши. 9. Қийимларингизни ўзгартириш билан сизлар (мз.) маданиятли бўла олмайсизлар. 10. Қизларимиз хоналарни, ховлини тозалашлари учун эрта тонгда ўринларидан туришлари керак бўлади. 11. Орзуларимнинг амалга ошиши учун тинмай ҳаракат қиламан. 12. Меваларни ўз вақтида йиғиш ва уларни қуритиш учун биз қишлоққа жўнаб кетдик. 13. Тафтиш ҳайъатини таъсис этиш бугунги энг муҳим масаладир. 14. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун яхши мутахассислар керак. 15. Тафтиш ҳайъати ўз ишини эртага пешиндан кейин бошлайди.

§ 84. II БОБ ФЕЪЛИЊИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

Солим феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши **مُفَعَّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

عَلِمَ – ўргатмоқ → مُعَلِّمٌ، مُعَلِّمَةٌ – ўргатувчи,

صَدَّقَ – ишонмоқ → مُصَدِّقٌ، مُصَدِّقَةٌ – ишонувчи.

Солим феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши **مُفَعَّل** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

عَلِمَ – ўргатмоқ → مُعَلِّمَةٌ، مُعَلِّمٌ – ўргатилган нарса,

ذَهَبَ – олтин суви юритмоқ → مَذْهَبٌ، مَذْهَبَةٌ – олтин суви юритилган.

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари куйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши:

قَلَّلَ – озайтирмоқ → مُقَلَّلٌ، مُقَلَّلَةٌ – озайтирувчи,

مَدَّدَ – чўзмоқ → مُمَدِّدٌ، مُمَدِّدَةٌ – чўзувчи.

Иккиланган феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларники каби ҳосил бўлади:

قَلَّلَ – озайтирмоқ → مُقَلَّلٌ، مُقَلَّلَةٌ – озайтирилган,

مَدَّدَ – чўзмоқ → مُمَدِّدٌ، مُمَدِّدَةٌ – чўзилтирилган.

II. Ҳамзали феълларнинг сифатдошлари ҳам умумий коида асосида ҳосил бўлади:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

أَلَفَ – тузмоқ → مُؤَلِّفٌ، مُؤَلِّفَةٌ – тузувчи,

رَأَسَ – бошлиқ этиб тайинламоқ → مُرْتَسٍ، مُرْتَسَةٌ – бошлиқ этиб тайинловчи,

قَرَأَ – мутолаа қилдирмоқ → مُقَرِّئٌ، مُقَرِّئَةٌ – мутолаа қилдирувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

أَلَفَ → مُؤَلِّفٌ، مُؤَلِّفَةٌ – тузилган, тасниф этилган,

رَأَسَ → مُرَأَسٌ، مُرَأَسَةٌ – бошлиқ этиб тайинланган,

قَرَأَ → مُقَرِّئٌ، مُقَرِّئَةٌ – мутолаа қилдирилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар сифатдоши солим феълларникидан фарқ қилмайди:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

مُوصَلٌ → وَصَلَ – етказувчи,

مُيسَّرٌ → يَسِّرُ – мослаштирувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

مُوصَلٌ → وَصَلَ – етказилган,

مُيسَّرٌ → يَسِّرُ – мослаштирилган, муяссар.

2. Ажваф феъллар сифатдоши:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

مُقَوِّمٌ → قَوَّمَ – тўғриловчи,

مُقِيمٌ → قَيَّمَ – баҳоловчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

مُقَوِّمٌ → قَوَّمَ – тўғриланган,

مُقِيمٌ → قَيَّمَ – баҳоланган.

3. Ноқис феълларнинг сифатдоши:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

مُسْرٍ → سَرَى (ан.х. - الْمُسْرَى), مُسْرِيَةٌ (ан.х. - الْمُسْرِيَةُ) – таскин

берувчи,

مُسْلٍ → سَلَى (ан.х. - الْمُسْلَى), مُسْلِيَةٌ (ан.х. - الْمُسْلِيَةُ) – тасалли

берувчи.

Бу сифатдошлар келишикларда بِأَكْ , لِأَقِ каби I боб сифатдошлари қандай турланса, шундай турланади.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

مُسْرِيٌّ → سَرَى (ан.х. - الْمُسْرَى), مُسْرَاءٌ (ан.х. - الْمُسْرَاءُ) –

таскинланувчи,

سَلَى → مُسَلَى (ан.х. - أَلْمَسَلَى), مَسَلَا (ан.х. - أَلْمَسَلَا) – тасалли берилган.

Мажхул нисбат сифатдошларининг музаккар шакли келишикларда турланмайди.

Амалий машғулот үчүн топшириқлар

276-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

هَذَا - қарсак чалмоқ; سَمَى - атамоқ; فَكَّرَ - ўйламоқ; هَذَا - табрикламоқ; دَرَسَ - дарс бермоқ; صَحَّحَ - тўғриламоқ; سَحَّلَ - ёзиб олмоқ; لَوَّحَ - силкитмоқ; غَيَّرَ - ўзгартирмоқ; أَسَّسَ - асос солмоқ; قَرَّرَ - қарор қилмоқ; زَيْنَ - безатмоқ; رَوَّعَ - кўрқитмоқ; بَيَّرَ - фарқламоқ; رَبَّى - тарбияламоқ; صَوَّرَ - тасвирламоқ.

277-машқ. Қуйидаги сифатдошларнинг қайси феълдан эканлигини аниқланг:

مُقَدِّمٌ - тушунтирувчи; مَشْوِيٌّ - ковурилган; مُقَدِّمٌ - тақдим эгилган; مُجَفَّفٌ - куритилган; مُحَدَّثٌ - гапириб берувчи; مُصَحِّحَاتٌ - корректор аёллар; مُفْتَشِّرٌ - қидирилган; مُعَيَّنٌ - тайинланган; مُبَيَّنٌ - баён қилувчи; مُؤَرَّغُونَ - тарка-тувчилар; مُعَمَّمُونَ - оммалаштирувчилар; مُهَيَّنُونَ - табрик-ловчилар; عالٍ - юқори, олий; مُؤَسَّسٌ - асос солинган; مُحَدَّدَةٌ - аниқланган; مُؤَخَّرٌ - кечиктирилган; مُعْطَاةٌ - усти ёпилган; سَائِلٌ - сўровчи; مُسَمَّنُونَ - номланганлар; سَائِلٌ - суюлтирилган, суюқ; مُزَوَّجٌ - уйлантирувчи.

278-машқ. Қуйидаги сифатдошларни сонда ва жинсда турланг:

Масалан, مُجَفَّفٌ

| | бирлик | иккилик | кўплик |
|-----|-------------|-----------------|--------------|
| МЗ. | مُجَفَّفٌ | مُجَفَّفَانِ | مُجَفَّفُونَ |
| МН. | مُجَفَّفَةٌ | مُجَفَّفَاتَانِ | مُجَفَّفَاتٌ |

- 1) مُصَحَّحٌ 2) الْمُسَمَّى 3) مُسَمًى 4) الْمُفْطَى 5) مُفْطٌ 6) الْمُسَمَّى
7) مُسَمٌ 8) مُهَنْئَةٌ 9) مُحَدَّدٌ 10) مُقَدَّمٌ

279-машқ. Қуйидаги сифатдошларни келишикларда турланг:

Масалан: مُرَبٌ

| | бош келишик | қараткич келишиги | тушум келишиги |
|-----------|----------------|----------------------|-------------------|
| аник ҳ. | الْمُرَبِّي | الْمُرَبِّي | الْمُرَبِّي |
| ноаник ҳ. | مُرَبٌّ | مُرَبٌّ | مُرَبِّيًا |

- 1) مُبَيِّنَاتٌ 2) مُحَدَّدَاتٌ 3) مُصَحَّحَاتٌ 4) مُسَمَّوْنَ 5) مُفْطَى
6) مُرَبِّيَاتٌ 7) مُرَبُّوْنَ 8) مُفْتَشُونَ 9) مُؤَخَّرَةٌ 10) مُهَنْئُونَ

280-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундаги сифатдошларни тотинг, маъносига эътибор беринг ва қандай гап бўлаги бўлиб келганлигини аниқланг:

- 1) نشرت في جريدة جامعتنا مقالة مكرسة لهذه المناسبة. 2) أخذت ممرضات المستشفى يخدمن المرضى بمجد. 3) شجرة البن معمرة فهي تعيش عدة سنوات. 4) الرجل

المثقف لا يكذب أحدا أبدا. 5) أنا لم أكن مربوطا بموعد محدد. 6) كنت في ذلك الحين بين الرجال المسممين والمقبعين والمطربشين. 7) عاش صديقي في منزل أسرة خالته موقتا. 8) كان الأب أمام مائدة الطعام مع عائلته المكونة منه ومن زوجته وولديه وبنتيه. 9) الفنادق في جمهورية مصر العربية مصنفة إلى عدة درجات. 10) نحن نريد أن نأكل غداءنا مع المشهيات المختلفة. 11) يجب عليكم يا تلاميذ أن تجميعوا بدفتر واحد على شكل المربعات. 12) هناك عوامل معينة لتقدير الموقف الاقتصادي. 13) قد ذهب موظفو وزارة التعليم العالي إلى بيوهم مبكرين. 14) تجمع الرسائل الموضوعية في صناديق البريد المعلقة في شوارع المدينة مرتين يوميا. 15) اسم مؤلف الكتاب مكتوب فوق اسم الكتاب. 16) يوجد في أيامنا هذه جهاز التلفزيون الملون في كل بيت. 17) نوافذ بيت عمنا الجديد مزينة بقطع من الزجاج الملون. 18) كانت كل الرسائل مزورة. 19) على طول شاطئ هذه الجزيرة كثير من المؤسسات العلمية.

281-машиқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. «Кунлар» қиссасининг муаллифини биласизми (мн.)? 2. Маданиятли кишилар шаҳримизда жуда кўп. 3. Ўзбек филологияси факультети ўқитувчилари араб-шуносларнинг илмий мактабига асос солдилар. 4. Ташқи ишлар вазирлигининг хизматчилари Саудия Арабистонининг миллий байрамига бағишланган тантананда ҳозир бўлдилар. 5. Анави деворга осилган почта қутисидан хатларни ҳалигинада олиб кетишди. 6. Сиёсий вазиятни аниқлашнинг муайян омиллари мавжуд. 7. Менга салат олиб келманг (мн.), мен уни емайман. Менга қовурилган балиқ олиб келинг. 8. Оиламиз мендан, хотинимдан, ўғлим ва қизимдан ташкил топган. 9. Ўғлим Тошкентдаги дўстимнинг уйида вақтинча яшаб турган эди. 10. Шляпа кийган, салла ўраган одамлар орасидан тоғам-нинг ўғлини қийинлик билан топдим. 11. Синг-

лим юрак хасталиклари шифохонасида икки йил ҳам-
шира бўлиб ишлаган. 12. Қадимда ҳовлимиз икки қисм-
га бўлинган эди. 13. Нок дарахти узоқ яшовчи дарахт-
дир. У бир аср яшаши мумкин. 14. Кумушдан ишланган
мана бу қандилни кўраяпсизми (мз.) ? У хонанинг ўрта-
сида осиглиқ турипти. 15. Бастакор Муҳаммад Абдул-
ваҳҳоб Мисрнинг машхур кишиларидандир.

ЎН УЧИНЧИ МАТН

فن التمثيل في مصر

فن التمثيل من الفنون القديمة في أوروبا من عهد اليونان وقد نقل العرب في صدر الدولة العباسية علوم اليونان ورفضوا الآداب والتمثيل والسبب في ذلك على ما يبدو منع المسلمين ظهور المرأة المسلمة على المسرح. ودخل التمثيل الحديث إلى اللغة العربية في أواسط القرن الماضي وأول من مثل في أول رواية عربية كان مارون النقاش من أهل بيروت. أما في مصر فبنى الخديوي إسماعيل دار الأوبرا في النصف الثاني من القرن الماضي بمناسبة افتتاح قناة السويس. ولكن ظلت الأوبرا الخديوية مغلقة في وجه التمثيل العربي إلى أواخر القرن الماضي حينما أذنت الحكومة المصرية لسلامة حجازي بالتمثيل في الأوبرا. والشيخ سلامة حجازي كان صاحب أول فرقة منظمة في الشرق. وكان هو يمثل الدور الأول في كافة الروايات وملحن جميع الألحان وكان جميل الصوت وعنده قدرة فائقة في التلحين. وعندما زارت ساره برنار المثلة الفرنسية الشهيرة القاهرة علمت الشيخ سلامة عبقريا في فنه. ومن أكبر الممثلين في مصر عزيز عيد ونجيب الريحاني ويوسف الوهبي وزكي طليمات.

ومن المسارح المشهورة في مصر الآن - الفرقة القومية . نظمت هذه الفرقة في بداية قرننا الحالي وفرقة المسرح المصري الحديث . نظم هذه الفرقة زكي طليمات في منتصف قرننا وأول من عين مديرا للفرقة القومية كان الشاعر المصري المشهور خليل مطران .

وفي عهد الرئيس جمال عبد الناصر نظمت في مصر مسارح جديدة وهي مسرح حديقة الأزبكية ومسرح محمد فريد ومسرح الجمهورية ومسرح المقطم والمسرح العائم وأوركسترا القاهرة السمفوني إلى غير ذلك .

(О.Б. Фролованинг «Мы говорим по-арабски» китобидан айрим ўзгартишлар билан.)

282-машқ. Ўн учинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

283-машқ. Ўн учинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг :

- 1) لماذا لم يقبل العرب التمثيل من أوروبا؟ (2) متى نقل العرب علوم اليونان؟
- 3) متى دخل فن التمثيل البلدان العربية؟ (4) من هو أول ممثل في رواية عربية؟ (5) من أية مدينة مارون النقاش؟ (6) من بنى دار الأوبرا في القاهرة ومتى؟ (7) بأية مناسبة بنيت دار الأوبرا؟ (8) لمن أذنت الحكومة المصرية بالتمثيل في الأوبرا؟ (9) من هو الشيخ سلامة حجازي؟ (10) هل الشيخ سلامة حجازي ممثل أم ملحن؟ (11) هل تعرف أكبر الممثلين المصريين ومن هم؟ (12) من عين مديرا للفرقة القومية؟ (13) اذكر المسارح المصرية المشهورة الآن؟ (14) أية مسارح نظمت في عهد الرئيس جمال عبد الناصر؟

284-машқ. Ўн учинчи матндан феълларни ажратиб олинг, уларнинг бобларини аниқланг ва тўла морфологик таҳлил қилинг.

285-машқ. Ўн учинчи матндан сифатдошларни топинг, қайси боб феълдан эканлигини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

286-машқ. Ўн учинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, улар иштирокида ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

287-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганг ва улар иштирокида гап тузинг:

في وسعنا؛ من فضلك؛ من صميم القلب؛ دار الأوبرا؛ حفلة موسيقية؛ بجد؛ آلة التصوير؛ العالم المصري؛ تاريخ شعوب أوزبكستان؛ مشاكل اللغة العربية النحوية؛ رئاسة الجامعة؛ طرق المعالجة الحديثة؛ أعمالنا التدريسية والتربوية؛ ثرى طبيعى؛ يوم الميلاد؛ منذ وقت غير بعيد؛ المركز المصري لتعليم اللغة العربية؛ بعد بضعة أيام؛ أهم جوانب حياتنا الاجتماعية؛ الآثار المعمارية القديمة، فرشاة الأسنان، العادة اليومية، نقود مناسبة، أبنية جديدة، ذق الجرس؛ أبحاث علمية مختلفة؛ وسائل النقل؛ البريد الجوي؛ بعض الصعوبات؛ اقتصاد جمهوريتنا.

ЎН ТЎРТИНЧИ ҚИСМ ЯНГИ СЎЗЛАР

| | | | |
|---------------------|---------------------|-------------|---------------------|
| كُي. اَتَمَّ | гуноҳ | V تَأَخَّرَ | кечикмоқ; қолоқ |
| اِزْعَاجَ | ташвишга қўйиш, | | бўлмоқ |
| | безовта қилиш | V تَأَسَّفَ | афсусланмоқ |
| اِسْتِعْذَادَ | тайёрланиш, тайёр- | V تَأَلَّفَ | иборат бўлмоқ |
| | гарлик | V تَأَمَّلَ | ўйланиб тикилиб |
| أَقْلُ | энг оз | | турмоқ |
| أَكْرَ | энг кўп | V تَبَيَّنَ | қолмоқ, ортиб қол- |
| إِلَى آخِرِهِ : الخ | ва х.к. | | моқ |
| كُي. آلَمَّ | оғрик, азоб | V تَحَمَّدَ | котмоқ, музламоқ |
| اِفْتِصَادِي | иқтисодий | V تَجَمَّعَ | тўпланмоқ, йиғи- |
| أَلْمَانِيَا | Германия | | лмоқ |
| أَمَامَ | олдинги жой | V تَحَدَّثَ | гапириб бермоқ |
| بِنَاءَ | тўти | V تَحَرَّكَ | ҳаракат қилмоқ |
| بُحَيْرَةَ | кўл | V تَحَسَّنَ | яхшиланмоқ |
| I بَدَلٌ (y) | сарфламоқ | V تَحَقَّقَ | амалга ошмоқ, рўёб- |
| I بَدَلَ عَنَاءِ | эътибор бермоқ | | га чикмоқ |
| I بَدَلَ جُهْدًا | тиришмоқ | V تَحَوَّلَ | бурилмоқ; тўплан- |
| بُرْتَقَال | апельсин | | моқ |
| I بَرَزَ (y) | пайдо бўлмоқ, | V تَخَلَّصَ | халос бўлмоқ, |
| | кўринмоқ | | кутулмоқ |
| بِسْرَعَةٍ | тезда, зудлик билан | V تَدَرَّبَ | машқ қилмоқ |
| | | V تَدَرَّبَ | даражама-даража |
| | | | амалга ошадиган |

| | |
|---|---|
| V تَدْرِيحًا даражама-даража | V تَفْرَجُ томоша қилмоқ |
| V تَدْفِقُ олдинга интилмақ | V تَفْضُلُ марҳамат қилмоқ |
| V تَذَكَّرُ эсламоқ | V تَقَدَّمَ яқин бормоқ, яқин келмоқ |
| V تَرَأَسَ бошчилик қилмоқ | V تَقَرَّبُ яқинлашмоқ (من) |
| V تَرَكَّ عُثْمَانِيَّ усмонли турк | V تَقْوَى кучли бўлмақ, куч йиғмоқ |
| V تَرَكَّزُ тўпланмоқ | V تَقَيَّأُ кусмоқ, қайт қилмоқ |
| V تَرَوُّجُ уйланмоқ, турмушга чиқмоқ | V تَكْرَمُ лутф этмоқ, марҳамат қилмоқ |
| V تَصَوَّرُ тасаввур қилмоқ | V تَكْلَفُ тортинмоқ, уялмақ |
| V تَطَّلَعُ чўзилмоқ, чўзилиб чиқиб турмоқ | V تَكَلَّمَ гаплашмоқ |
| V تَطَوَّرُ ривожланиш | V تَكْوَنُ тузилмоқ, иборат бўлмақ |
| V تَعَدَّدُ кўп бўлмақ, кўп сонли бўлмақ | V تَكْوَى иситма чиқармоқ |
| V تَعَرَّفَ танишмоқ | V تَلَفَّتَ атрофга қарамоқ |
| V تَعَصَّبَ мутаассиб бўлмақ | V تَلَقَّى олмоқ |
| V تَعَلَّمَ بِالْمُرَاسَلَةِ сиртдан ўқимоқ | V تَلَوَّى бурилмоқ; кулча бўлиб олмоқ (илон) |
| V تَعَلِيمَاتُ кўрсатма, инструкция | V تَمَتَّعَ мазза қилмоқ, баҳраманд бўлмақ |
| V تَعَمَّقُ чуқурлашмоқ | V تَمَشَّى пиёда сайр қилмоқ |
| V تَعَهَّدَ гарданига олмоқ | V تَمَنَّى хоҳламоқ |
| V تَغْيِيرُ ўзгармоқ | V تَمَهَّلُ секинлашмоқ |
| V تَفْتَحُ очилмоқ (гул) | |

V تَمَيَّرَ ажралиб турмоқ,
 фарқланмоқ
 V تَنَزَّهَ сайр қилмоқ
 V تَنَسَّمَ хиди келмоқ, бўйи
 келмоқ, анкимок
 V تَنَقَّلَ кўчиб юрмоқ
 V تَنَوَّعَ турли хил бўлмоқ
 V تَوَثَّرَ таранглашмоқ
 V تَوَجَّهَ юзланмоқ, йўланмоқ
 V تَوَزَّعَ хижолат чекмоқ
 V تَوَسَّطَ ўртани эгалламоқ,
 ўртага жойлашмоқ
 V تَوَفَّى вафот этмоқ
 V تَوَقَّحُ уятсизлик, уяти йўқлик
 V تَوَفَّفَ тўхтамоқ
 V تَوَلَّى қўлга киритмоқ,
 эгалламоқ
 V تَيَقَّظَ хушёр бўлмоқ,
 хушёр бўлиб турмоқ
 V جَوَائِزُ كُنْ. جَائِزَةٌ мукофот
 جُزْءٌ қисм
 جيشٌ армия
 حَالِيٌّ ҳозирги
 I حَانَ (حين) (и) حِينَ (ниманингдир)
 вақти кирмоқ

حُجْرَةٌ хона
 II حُرَّرَ озод қилмоқ
 عَادَتَانَا одатимизга кўра
 II حَسَنَ رَفْعًا قِيَاسِيًّا рекордни
 янгиламоқ
 حُصُولٌ қўлга киритиш
 II حَطَمَ парчаламоқ,
 синдирмоқ
 حَفْلَةُ الرَّفَافِ тўй, никоҳ тўйи
 حَفِيدٌ невара, набира
 حُكُومَةٌ ҳукумат
 حُلْمٌ كُنْ. أَخْلَامٌ орзу, умид
 II حَصَّصَ махсус ажратмоқ
 (пулни)
 حُطٌّ كُنْ. حُطُوطٌ чизик, линия
 دَبَابَةٌ танк
 دِفَاعٌ мудофаа қилиш,
 мудофаа
 دَوَاءٌ даво, шифо
 رَيْحٌ баҳор
 رَفْعٌ кўтариш
 رَفْعُ الْأَثْقَالِ оғир атлетика
 رُوَيْدًا секин-аста, аста-секин
 سَانِرٌ бошқа

سَعَرَ seхр

سُرْعَةٌ тезлик, суръат

سَطْحِي юзаки, сатхий

I سَعَى (a) سَعَى интилмок,
харакат килмок

سَفِير элчи

II شَجَع рағбатлантирмок

شُرْطِي миршаб, полиция

شُرْطِي الْمُرُور йўл харакати
ходими

شَعْبِي халқчиллик

I شَعَرَ (y) شَعُورٌ сезмок, ҳис
килмок

شَغَف эҳтирос

شِفَاء шифо

صِدْق тўғрилиқ, самимийлик

I صَرَبَ رَقْمًا قِيَاسِيًا рекорд
ўрнатмок

صَمِير кўп. صَمَائِرُ виждон

طَابِع характер

طَابِع جَمَاهِيرِي оммавий тус

طَلَق очик (ҳаво)

طُوفَان тўфон

عَبُور кесиб ўтиш (йўлни)

عَبِير бўй, хид

عَدُو кўп. اَعْدَاء душман

عَدِيدَة кўп сонли

عَصَب кўп. اَعْصَاب асаб

عَصِير шарбат

عَفْش юк, багаж

II عَقَد мураккаблаштирмок

عَلَج даволаш

عَلَّة кўп. عَلَل касаллик

عَلَى الْأَقْل камида

I غَلَبَ (u) غَلَبَة галаба қилмок

I فَوَزَ (y) فَازَ (فوز) ютмок,
ғолиб келмок

فَتْرَة вақт, муддат

فَرَّاش фаррош

فَرِيق команда

فُل араб жасмини

فَلَسْطِينِي Фаластинга оид

فِي الْهَوَاءِ الطَّلِق очик ҳавода

I قَضَاءَ (u) قَضَى (قضى) йўқ қил-
мок (عَلَى)

قِمَم кўп. قِمَمٌ чўкки, тўғ чўк-

қиси

قَوْمٌ *кўп.* أَقْوَامٌ кавм, элат,
 миллат
 قَيْدٌ *кўп.* قَيْودٌ кишан
 كَارِثَةٌ *кўп.* كَوَارِثٌ фалокат
 كُرَّةٌ копток, тўп
 كُرَّةُ السَّلَّةِ баскетбол
 كُرَّةُ طَائِرَةٍ волейбол
 كُرَّةُ الْقَدَمِ футбол
 كَمَا كُنْتُ أَتَّصُرُ мен тасаввур
 қилиб юрганимдек
 لَحْظَةٌ лахза
 لَغَمٌ *кўп.* أَلْغَامٌ мина
 مَاشٍ *кўп.* مَشَاةٌ пиёда одам
 مَبَاحِثَةٌ музокара
 مَبَاحِثَاتُ الْأَقَمَّةِ олий даражадаги
 музокаралар
 مَبْلَغٌ *кўп.* مَبَالِغٌ маблағ
 مُتَكَامِلٌ мукаммал
 مُتَوَحِّلٌ ифлос
 مِثْلَمَا تَرَوْنِي الْآنَ мени ҳозир
 кўриб турганингиздек
 مَحَافِظَةٌ вилоят
 مُرَاسَلَةٌ ёзишув

مُرَافَقَةٌ ҳамроҳ бўлиш, ҳам-
 роҳлик
 مُرَاقَبَةٌ кузатиш, назорат
 қилиш
 مُشَاهَدَةٌ кўриш, томоша қилиш
 مُطْلَقٌ мутлок, сўзсиз
 مُطْمَئِنٌّ хотиржам
 مُعَقَّدٌ мураккаб, чигал
 مُقَابَلَةٌ учрашув
 مُقَابَلَةٌ وَدِيَّةٌ дўстона учрашув
 مُلَاكِمَةٌ бокс
 مِعَادٌ (*ниманингдир*) мудда-
 ти, вақти
 مَيْلٌ мойиллик
 I نَامٌ (نوم) (a) نُومٌ ухламок
 نَبَاتِيٌّ ўсимликка оид
 II نَفَذٌ бажармок, адо қилмок
 II نَمَى ривожлантирмок,
 ўстирмок
 I نِيَّةٌ (u) نَوَى ният қилмок
 I هَرَبٌ (a) هُرُوبٌ қочмок
 هَمٌّ *кўп.* هُمُومٌ ташвиш
 وَرَاءٌ орқа томон
 وَفْدٌ *кўп.* وَفُودٌ делегация

I وَقَفَ (u) تۇхтамок

يَاسْمِينُ жасмин

الوَلَايَاتُ الْمُتَّحِدَةُ الْأَمْرِيكِيَّةُ Америка

Қўшма Штатлари

يَاسِرٌ عَرَفَاتٌ Ёсир Арафот

§ 85. V БОБ ФЕЪЛИ

Феълларнинг V боби II боб феъли олдига ت қўшим-часини қўшиш билан ҳосил қилинади - تَفَعَّلَ. Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ, تَخْرَجُ – тугатмоқ.

V боб феъли ўтган замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|----------------|---------------|
| III | МЗ | تَفَعَّلَ | تَفَعَّلَا | تَفَعَّلُوا |
| | МН | تَفَعَّلْتِ | تَفَعَّلْنَا | تَفَعَّلْنَا |
| II | МЗ | تَفَعَّلْتَ | تَفَعَّلْتُمَا | تَفَعَّلْتُمْ |
| | МН | تَفَعَّلْتِ | تَفَعَّلْتُمَا | تَفَعَّلْتُمْ |
| I | МЗ | تَفَعَّلْتُ | | تَفَعَّلْنَا |
| | МН | | | |

Масалан: تَكَلَّمْنَا – Улар (мн) гаплашдилар, تَخْرَجْتُمْ – Сизлар (мз) тугатдингизлар.

V боб феъли ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | يَتَفَعَّلُ | يَتَفَعَّلَانِ | يَتَفَعَّلُونَ |
| | МН | تَتَفَعَّلُ | تَتَفَعَّلَانِ | يَتَفَعَّلْنَ |
| II | МЗ | تَتَفَعَّلُ | تَتَفَعَّلَانِ | تَتَفَعَّلُونَ |
| | МН | تَتَفَعَّلَيْنِ | تَتَفَعَّلَانِ | تَتَفَعَّلْنَ |
| I | МЗ | أَتَفَعَّلُ | | تَتَفَعَّلُ |
| | МН | | | |

Масалан: تَتَكَلَّمِينَ – Сен (мн) гаплашасан,

تُخْرِجُ – Биз тугатамиз.

V боб феълининг мажхул нисбати ўтган замонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|----------------|
| III | МЗ | تُفَعَّلُ | تُفَعَّلَانِ | تُفَعَّلُوا |
| | МН | تُفَعَّلَتْ | تُفَعَّلَتَا | تُفَعَّلْنَ |
| II | МЗ | تُفَعَّلَتْ | تُفَعَّلَتَا | تُفَعَّلْتُمْ |
| | МН | تُفَعَّلَتْ | تُفَعَّلَتَا | تُفَعَّلْتُنَّ |
| I | МЗ | تُفَعَّلْتُ | | تُفَعَّلْنَا |
| | МН | | | |

Масалан: تُقَبِّلُنَا – Биз қабул қилиндик.

V боб феълининг мажхул нисбати ҳозирги-келаси замонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | يُتَفَعَّلُ | يُتَفَعَّلَانِ | يُتَفَعَّلُونَ |
| | МН | يُتَفَعَّلُونَ | يُتَفَعَّلَانِ | يُتَفَعَّلْنَ |
| II | МЗ | تُتَفَعَّلُ | تُتَفَعَّلَانِ | تُتَفَعَّلُونَ |
| | МН | تُتَفَعَّلِينَ | تُتَفَعَّلَانِ | تُتَفَعَّلْنَ |
| I | МЗ | أَتَفَعَّلُ | | تُتَفَعَّلُ |
| | МН | | | |

Масалан: يُتَعَبَّلْنَ – Улар (мн) қабул қилинадилар.

V боб феъли қуйидаги маъноларни билдиради:

1. II боб феълидан ҳосил бўлади ва II боб феълининг ўзлик-мажҳул нисбати маъносини ифодалайди.

Масалан: عِلْمٌ – ўргатмоқ → تَعَلَّمَ – ўрганмоқ, نَظْمٌ – ташкил этмоқ → تَنْظَمُ – ташкил бўлмоқ.

2. Баъзан I боб феълидан ҳосил бўлади ва I боб феъли маъносини ўзида мужассамлаштиришга уриниш маъносини ифодалайди. Масалан:

جَمَلٌ – чиройли бўлмоқ → تَجَمَّلَ – чиройли бўлишга уринмоқ, пардоз қилмоқ.

3. У ёки бу иборани талаффуз қилиш маъносини билдиради. Масалан:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ – تَشْهَدُ қилмоқ.

4. V бобдаги айрим феълларнинг маъносини юқоридагилар асосида шарҳлаб бўлмайди. Уларнинг маъносини билиш учун лугатга мурожаат этиш керак.

Масалан: **تَكَلَّمَ** – гаплашмоқ, **تَخْرَجَ** – тугатмоқ (ўқув юртини).

Амалий машғулот учун топшириқлар

288-машқ. Қуйидаги V боб феълларини ўтган ва ҳозирги -келаси замонда тусланг:

تَدْفَقَ – олдинга интилмоқ; **تَدْرَبَ** – машқ қилмоқ; **تَنْقَلَ** – кўчиб юрмоқ; **تَنْزَعُ** – сайр қилмоқ; **تَحْرُكُ** – ҳаракат қилмоқ; **تَعْلَمُ** – таълим олмоқ; **تَجْمَدُ** – қотмоқ, музламоқ; **تَحْدُثُ** – гапириб бермоқ; **تَفْتَحُ** – очилмоқ; **تَمْتَعُ** – мазза қилмоқ, баҳраманд бўлмоқ; **تَذَكُرُ** – эсламоқ; **تَرْكُزُ** – тўпланмоқ; **تُرْوَجُ** – уйланмоқ, турмушга чиқмоқ.

289-машқ. Қуйида берилган феъллардан V боб феъли ҳосил қилинг ва маъноларидаги ўзгаришни тушунтиринг:

فَتَحَ – очмоқ; **حَرَكَ** – ҳаракатга келтирмоқ; **كَوَّنَ** – ташкил этмоқ; **عَلَّمَ** – ўргатмоқ; **زَوَّجَ** – уйлантирмоқ, турмушга узатмоқ; **خَرَجَ** – чиқмоқ; **عَرَّفَ** – таништирмоқ.

290-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

Масалан, **يَتَخَرَّجُنَ** – (خَرَجَ), V боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, кўплик, мн.

- 1) تُفَلِّنُ (2) أَتَنَزَّهُ (3) تَذَكَّرْتُمَا (4) تَتَحَرَّكُ (5) تَتَدَفَّقُونَ (6) تُزَوِّجُوا
 7) تُفْتَحِبْنَ (8) سَأْتَدْرِبُ (9) يَتَزَوَّجُونَ (10) تَتَجَمَّدَنَّ (11) تَتَمَتَّعَانِ
 12) سَتُضْرَبُ (13) أَقْبَلُ (14) يُشِيدُونَ (15) تُحْرِكْتُ (16) سَتَعْرِفُونَ
 17) يُتَعَلَّمُونَ (18) سَتَتَرَكُرُّ

291-машқ. Феълларнинг қуйидаги шаклини ҳаракатларини ўзгартириш билан қандай ўқиш мумкинлигини аниқланг ва уларни таҳлил қилинг:

Масалан: .تعلم:

1. تَعَلَّمَ – (علم), I боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

2. تُعَلِّمُ – (علم), I боб, мажҳул нисбат, ҳозирги- келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

3. تُعَلِّمُ – (علم), II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

4. تُعَلِّمُ – (علم), II боб, мажҳул нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

5. تَعَلَّمَ – (علم), V боб, аниқ нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.

6. تُعَلِّمُ – (علم), V боб, мажҳул нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.

- 1) تَرَه (2) تَحَدَّث (3) تَنَقَّل (4) تَزَوَّج (5) تَفْتَح

292-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги V боб феълларининг замони ва шахс-сонини аниқланг:

1) كل يوم بعد تناول العشاء أتتزه في الهواء الطلق. (2) في فصل الربيع نرى

الأزهار قد تفتحت. (3) سمعت في الشارع صوتا غريبا وتوجهت نحو صاحبه كي أعرف من

هو. 4) في كليتنا قسم خاص ويتعلم فيه الطلاب بالمراسلة. 5) وصل هذا الطالب من ألمانيا وغدا سيحدث لنا عن بلاده. 6) في فصل الشتاء يتجمد الماء في معظم الأعمار. 7) في هذه المباراة الرياضية تمتع الجميع بمشاهدة كرة القدم. 8) يتركز أكثر سكان أوزبكستان في وادي فرغانة. 9) وقف الباص ثم تحرك بسرعة. 10) تعرف المهندسون والعمال على الأجهزة الجديدة المأتية من الولايات المتحدة الأمريكية. 11) بدأ الطلاب الأجانب يتكلمون باللغة الأوزبكية تدريجياً. 12) جلسنا مع صديقنا حتى منتصف الليل وتذكرنا أيامنا الطلابية. 13) تخرجت جميع الطالبات من الجامعة وتزوجن. 14) تعهدت حكومة فرنسا بأن تقدم إلى جمهوريتنا مساعدة لتطوير بملطنا اقتصادياً. 15) يتدرب العمال والمهندسون بشغف لتحقيق أحلامهم. 16) أخذت دبابات العدو تندفق على الطريق. 17) في تلك الفترة تقلتُ بين الكثير من بلاد العالم.

293-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Бизнинг янги қора машинамиз жуда тез юради.
2. Биз Миср Араб Республикаси пойтахти Қоҳирада секин-аста миср лаҳжасида гаплаша бошладик.
3. Саудия Арабистонидан келган меҳмонлар ўз юртлари ҳақида бизга гапириб беришди.
4. Бизнинг табаррук заминимизда гуллар баҳордан кузгача тўхтовсиз очилади.
5. Онам бу кеча ухлай олмадилар ва шунинг учун эрта-лаб очик ҳавода сайр қилмадилар.
6. Оила аъзоларимизнинг барчаси Сизни(мн.)жуда яхши эслайдилар.
7. Дехқонлар пахтани ўз вақтида териб олиш мажбуриятини олдилар.
8. Спортчилар ўз орзуларига етишиш учун тинмай машқ қилдилар.
9. Синглим ўзбек филологияси факультетида сиртдан ўқиди, уни ўтган йили тугатди ва бир ўқитувчи йигитга турмушга чиқди.
10. Биз бу йил Наманган университетининг араб филологияси бўлимини тугатамиз ва кишлоқларимизга қайтиб, у ерда бола-

ларга араб тилини ўргатамиз. 11. Бизнинг классик шоиримиз Машраб Хитой билан Эрон ўртасидаги кўпгина шаҳарларда кўчиб юрган. 12. Барча тингловчиларнинг фикри маърузачининг гаплари атрофида жамланди. 13. Оломон олдинга қараб интилди ва бир зумда кўчани кесиб ўтиб, фонтан ёнидаги кенг майдонда тўпланди. 14. Қишда булоғимизнинг суви музламайди. 15. Залдаги тингловчилар ўзбек классик мақомларини тинглаб мазза қилдилар.

§ 86. V БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замонда тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

مَدَّ → مَدَّدَ – чўзилмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|--------------|--------------|
| III | МЗ | مَدَّدَ | مَدَّدَا | مَدَّدُوا |
| | МН | مَدَّدَتْ | مَدَّدَتَا | مَدَّدَتْنَا |
| II | МЗ | مَدَّدَتْ | مَدَّدْتُمَا | مَدَّدْتُمْ |
| | МН | مَدَّدَتْ | مَدَّدْتُمَا | مَدَّدْتُنَّ |
| I | МЗ МН | مَدَّدْتُ | | مَدَّدْنَا |

Бу феълнинг мажхул нисбати ҳам умумий қоида асосида тусланади. Масалан:

تُمَدَّدُ → تَمَدَّدُ .

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | تُمَدَّدُ | تُمَدَّدَا | تُمَدَّدُوا |
| | МН | تُمَدَّدَتْ | تُمَدَّدَتَا | تُمَدَّدْنَ |
| II | МЗ | تُمَدَّدَتْ | تُمَدَّدَتَمَا | تُمَدَّدْتُمْ |
| | МН | تُمَدَّدَتْ | تُمَدَّدَتَمَا | تُمَدَّدْتُنَّ |
| I | МЗ МН | تُمَدَّدَتْ | | تُمَدَّدَتَا |

II. Ҳамзали феълларда ҳам ҳамза товуши билан боғлиқ имло ўзгаришларидан ташқари товуш ўзгаришлари бўлмайди. Масалан:

أَذِنَ → تَأَذَّنَ – хабар бермоқ

سَأَلَ → تَسَاءَلَ – тиланчилик қилмоқ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|----------------|----------------|-------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | تَأَذَّنَ | تَأَذَّنَا | تَأَذَّنُوا | تَسَاءَلَ | تَسَاءَلَا | تَسَاءَلُوا |
| | МН | تَأَذَّنَتْ | تَأَذَّنَتَا | تَأَذَّنْنَ | تَسَاءَلَتْ | تَسَاءَلَتَا | تَسَاءَلْنَ |
| II | МЗ | تَأَذَّنَتْ | تَأَذَّنَتَمَا | تَأَذَّنْتُمْ | تَسَاءَلَتْ | تَسَاءَلَتَمَا | تَسَاءَلْتُمْ |
| | МН | تَأَذَّنَتْ | تَأَذَّنَتَمَا | تَأَذَّنْتُنَّ | تَسَاءَلَتْ | تَسَاءَلَتَمَا | تَسَاءَلْتُنَّ |
| I | МЗ МН | تَأَذَّنَتْ | | تَأَذَّنَا | تَسَاءَلَتْ | | تَسَاءَلَتَا |

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|--------------|-------------|
| III | МЗ | نَحْيًا | نَحْيًا | نَحْيُورًا |
| | МН | نَحْيَاتُ | نَحْيَاتَا | نَحْيَانُ |
| II | МЗ | نَحْيَاتُ | نَحْيَاتِمَا | نَحْيَاتِمُ |
| | МН | نَحْيَاتُ | نَحْيَاتِمَا | نَحْيَاتِنُ |
| I | МЗ МН | نَحْيَاتُ | | نَحْيَاتَا |

Бу феълларнинг мажхул нисбатида ҳам факат имло ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

تَوَدَّنَ → تَادَنَ

سُئِلَ → سَأَلَ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|----------------|----------------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | تَوَدَّنَ | تَوَدَّنَا | تَوَدَّنُوا | سُئِلَ | سُئِلَا | سُئِلُوا |
| | МН | تَوَدَّدَتْ | تَوَدَّدْنَا | تَوَدَّدُوا | سُئِلَتْ | سُئِلْنَا | سُئِلُوا |
| II | МЗ | تَوَدَّدَتْ | تَوَدَّدْتِمَا | تَوَدَّدْتُمْ | سُئِلَتْ | سُئِلْتِمَا | سُئِلْتُمْ |
| | МН | تَوَدَّدَتْ | تَوَدَّدْتِمَا | تَوَدَّدْتُنَّ | سُئِلَتْ | سُئِلْتِمَا | سُئِلْتُنَّ |
| I | МЗ МН | تَوَدَّدَتْ | | تَوَدَّدْنَا | سُئِلَتْ | | سُئِلْنَا |

تُخَيِّي → تُخَيِّا

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|--------------|-----------------|
| III | M3 | تُخَيِّي | تُخَيِّا | تُخَيِّوْا |
| | MH | تُخَيِّتِ | تُخَيِّتَا | تُخَيِّتُوْا |
| II | M3 | تُخَيِّتِ | تُخَيِّتِمَا | تُخَيِّتُوْكُمْ |
| | MH | تُخَيِّتِ | تُخَيِّتِمَا | تُخَيِّتُوْكُمْ |
| I | M3 | تُخَيِّتِ | | تُخَيِّتُوْا |
| | MH | | | |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг тусланиши солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَصَّلَ → تَوَصَّلُ - етиб келмок تَيَسَّرَ → تَيَسَّرُ - муяссар бўлмок

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|----------------|----------------|-------------|----------------|----------------|
| III | M3 | تَوَصَّلَ | تَوَصَّلَا | تَوَصَّلُوا | تَيَسَّرَ | تَيَسَّرَا | تَيَسَّرُوا |
| | MH | تَوَصَّلَتْ | تَوَصَّلْتَا | تَوَصَّلْنَ | تَيَسَّرَتْ | تَيَسَّرْتَا | تَيَسَّرْنَ |
| II | M3 | تَوَصَّلَتْ | تَوَصَّلْتِمَا | تَوَصَّلْتُمْ | تَيَسَّرَتْ | تَيَسَّرْتِمَا | تَيَسَّرْتُمْ |
| | MH | تَوَصَّلَتْ | تَوَصَّلْتِمَا | تَوَصَّلْتُنَّ | تَيَسَّرَتْ | تَيَسَّرْتِمَا | تَيَسَّرْتُنَّ |
| I | M3 | تَوَصَّلَتْ | | تَوَصَّلْنَا | تَيَسَّرَتْ | | تَيَسَّرْنَا |
| | MH | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

ئۇصل → ئۇصل

ئىسر → ئىسر

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | МЗ | ئۇصل | ئۇصلا | ئۇصلوا | ئىسر | ئىسرا | ئىسروا |
| | МН | ئۇصلت | ئۇصلتا | ئۇصلن | ئىср | ئىсرتا | ئىсرن |
| II | МЗ | ئۇصلت | ئۇصلتما | ئۇصلئم | ئىср | ئىсрتما | ئىсрئم |
| | МН | ئۇصلت | ئۇصلتما | ئۇصلئن | ئىср | ئىсрتما | ئىсрئن |
| I | МЗ МН | ئۇصلت | | ئۇصلنا | ئىср | | ئىсرتا |

2. Ажваф феъллар ҳам V бобда солим феъллар каби тусланади:

قال → قَوْل – миш-миш тарқатмоқ

رائش → رَيْش – бойимоқ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|----------|----------|--------|----------|----------|
| III | МЗ | قَوْل | قَوْلَا | قَوْلُوا | رَيْش | رَيْشَا | رَيْشُوا |
| | МН | قَوْلت | قَوْلتا | قَوْلن | رَيْشت | رَيْشتا | رَيْشن |
| II | МЗ | قَوْلت | قَوْلتما | قَوْلئم | رَيْشت | رَيْشتما | رَيْشئم |
| | МН | قَوْلت | قَوْلتما | قَوْلئن | رَيْشت | رَيْشتما | رَيْشئن |
| I | МЗ МН | قَوْلت | | قَوْلنا | رَيْشت | | رَيْشتا |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|--------------|-------------|----------|--------------|-------------|
| III | МЗ | تَقُولُ | تَقُولَا | تَقُولُوا | تَرِيش | تَرِيشَا | تَرِيشُوا |
| | МН | تَقُولْت | تَقُولْنَا | تَقُولْن | تَرِيشْت | تَرِيشْنَا | تَرِيشْن |
| II | МЗ | تَقُولْت | تَقُولْتَمَا | تَقُولْتُمْ | تَرِيشْت | تَرِيشْتَمَا | تَرِيشْتُمْ |
| | МН | تَقُولْت | تَقُولْتَمَا | تَقُولْتُن | تَرِيشْت | تَرِيشْتَمَا | تَرِيشْتُن |
| I | МЗ | تَقُولْت | | تَقُولْنَا | تَرِيشْت | | تَرِيشْنَا |
| | МН | | | | | | |

3. Ноқис феълларнинг учинчи ўзак ундошидаги товуш ўзгариши I бобдаги **بَكِي** феълидаги товуш ўзгариши билан бир хилдир. Шунинг учун **بَكِي** феъли қандай тусланса, ноқис феълларнинг V боби ҳам шундай тусланади. Масалан:

بَتِي → تَبِي - ўғил
асраб олмоқ

بَجَلِي → تَجَلِي - очилмоқ,
фош бўлмоқ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|-------------|------------|-----------|---------------|--------------|
| III | МЗ | تَبِي | تَبِيَا | تَبِيُوا | تَجَلِي | تَجَلِيَا | تَجَلِيُوا |
| | МН | تَبَيْت | تَبَيْتَا | تَبَيْن | تَجَلَيْت | تَجَلَيْتَا | تَجَلَيْن |
| II | МЗ | تَبَيْت | تَبَيْتَمَا | تَبَيْتُمْ | تَجَلَيْت | تَجَلَيْتَمَا | تَجَلَيْتُمْ |
| | МН | تَبَيْت | تَبَيْتَمَا | تَبَيْتُن | تَجَلَيْت | تَجَلَيْتَمَا | تَجَلَيْتُن |
| I | МЗ | تَبَيْت | | تَبَيْتَا | تَجَلَيْت | | تَجَلَيْتَا |
| | МН | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбатидаги товуш ўзгаришлари I боб *لَقِيَ* феълидаги (аниқ нисбат) товуш ўзгаришлари билан бир хил бўлгани сабабли, мазкур феълга ўхшаш тусланади. Масалан:

تَبَّى → تَبَّتْ

تَجَلَّى → تَجَلَّتْ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|---------|------------|-------------|-----------|--------------|---------------|
| III | МЗ | تَبَّى | تَبَّيَا | تَبَّوْا | تَجَلَّى | تَجَلَّيَا | تَجَلَّوْا |
| | МН | تَبَّتْ | تَبَّتَا | تَبَّتْنَ | تَجَلَّتْ | تَجَلَّتَا | تَجَلَّتْنَ |
| II | МЗ | تَبَّتْ | تَبَّتَمَا | تَبَّتْنُمْ | تَجَلَّتْ | تَجَلَّتَمَا | تَجَلَّتْنُمْ |
| | МН | تَبَّتْ | تَبَّتْنَا | تَبَّتْنَّ | تَجَلَّتْ | تَجَلَّتْنَا | تَجَلَّتْنَّ |
| I | МЗ МН | تَبَّتْ | | تَبَّتْنَا | تَجَلَّتْ | | تَجَلَّتْنَا |

Амалий машғулот учун топшириқлар

294-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ўтган замонда тусланг:

تَلَّقَى – олмоқ; تَلَّوْى – бурилмоқ; تَوُفِّيَ – вафот этмоқ; تَقَيَّأَ – кусмоқ; تَكْوَى – иситма чиқармоқ; تَوَزَّعَ – хижолат чекмоқ; تَأَلَّفَ – иборат бўлмоқ; تَرَأَسَ – бошчилик қилмоқ; تَوَجَّهَ – юзланмоқ; تَمَتَّى – хоҳламоқ; تَأَمَّلَ – ўйланиб тикилиб турмоқ.

295-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

Масалан, تَوَلَّيْنَا (ولى), V боб, аниқ нисбат, ўтган замон, III шахс, кўплик, мн.

- 1) تَلَوَيْتُنْ 2) تَوَزَعَا 3) تَأَمَّلْنَا 4) تَمَتَّنَا 5) تُوْفِينْ 6) تُوْفُوا
7) تَمَتَّنَا 8) تَكْوَتَا 9) تُؤَلَّفَتْ 10) تَلَقُّوْا

296-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундаги феълларни тўла морфологик таҳлил қилинг:

- 1) تلقينا شيئا من العلم لئلا نبقى فراشين أم فلاحين. 2) قد توفي كراتشكوفسكي أحد المستعربين العظماء في منتصف قرننا الحالي. 3) توترت أعصابنا عندما رأينا لاعينا مغلوبين. 4) هذه المسألة ليست مشكلة كما تصورناها قبل ذلك. 5) تغير كل شيء في ذلك البيت بعدما توفي آباؤنا وأجدادنا. 6) من تولي الحكم في سمرقند بعد قتل أولوغبيك حفيد الأمير تيمور؟ 7) تألفت جدر الغرفة من صف من صور الثيران فوقها صف من صور الحيوانات المختلفة الأخرى. 8) ترأس الوفد الفلسطيني في مباحثات القمة رئيس حركة فلسطين ياسر عرفات. 9) بعدما تفرج فريد تلك البدلة طويلا توجه إلى البائع. 10) ما تورع أبنائي عن أن يجلسوا في غرفتهم. 11) في نهاية حفلة الزفاف تمينا للعريس والعروس حياة سعيدة. 12) تأمل الرجل فوجد في نفسه ميلا إليه. 13) تلوى الترام على شارع الجيش في الجزء الشرقي من مدينة القاهرة. 14) تكوت المريضة في مرضها أسبوعا كاملا. 15) تقيأت زينب بلون عصير البرتقال. 16) لا نهاية لهذا الكلام أيها الرجل قد تأخر الوقت.

297-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ўзбекистон ҳукумати делегациясига президенти-миз ўзлари бошчилик қилдилар. 2. Талабалар мени кўргани келишди ва кетаётиб менга соғлиқ тилашди. 3. Боболарим ва бувиларим асримизнинг бошларида вафот этишган. 4. Буюк муҳаддисимиз Имом Бухорий дастлабки илмни Бухоронинг ўзида олган. 5. Амир Темур давлати Улуғбек вафотидан кейин парчаланиб кетди ва Амир Темурнинг жуда кўп авлодлари ҳокимият тепаси-

га чиқдилар. 6. Бизнинг кечлик овқатимиз ковурилган гўшт, картошка, нон ва кўк чойдан иборат бўлди. 7. Мен бир оз ўйлашиб турдим ва у аёлга нисбатан ўзимда мойиллик сездим. 8. Акамнинг тўнгич кизи икки ҳафта иситма чиқарди. 9. Эр-хотин ўртасидаги бу хунук муносабатни кўрдик ва натижада асабларимиз таранглашди. 10. Биз кечаси узоқ ўтирдик ва натижада биринчи дарсга кечикдик.

§ 87. V БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНИ

I. Иккиланган феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

مَدَّ → تَمَدَّدَ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | تَمَدَّدُ | يَتَمَدَّدَانِ | يَتَمَدَّدُونَ |
| | МН | تَمَدَّدُوا | تَتَمَدَّدَانِ | يَتَمَدَّدُونَ |
| II | МЗ | تَمَدَّدُ | تَتَمَدَّدَانِ | تَتَمَدَّدُونَ |
| | МН | تَتَمَدَّدِينَ | تَتَمَدَّدَانِ | تَتَمَدَّدُونَ |
| I | МЗ | أَتَمَدَّدُ | | تَتَمَدَّدُ |
| | МН | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تَمَدَّدٌ → تَمَدَّدٌ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | يُتَمَدَّدُ | يُتَمَدَّدَانِ | يُتَمَدَّدُونَ |
| | МН | تُتَمَدَّدُ | تُتَمَدَّدَانِ | تُتَمَدَّدُونَ |
| II | МЗ | تُتَمَدَّدُ | تُتَمَدَّدَانِ | تُتَمَدَّدُونَ |
| | МН | تُتَمَدَّدِينَ | تُتَمَدَّدَانِ | تُتَمَدَّدُونَ |
| I | МЗ МН | أَتَمَدَّدُ | | تُتَمَدَّدُ |

II. Ҳамзали феълларда ҳамза имлосига алоқадор ўзгариш содир бўлади холос. Масалан:

تَأَذَّنُ → أَذُنٌ

سَأَلَ → سَأَلٌ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------------|----------------|----------------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَتَأَذَّنُ | يَتَأَذَّنَانِ | يَتَأَذَّنُونَ | يَسْأَلُ | يَسْأَلَانِ | يَسْأَلُونَ |
| | МН | تَتَأَذَّنُ | تَتَأَذَّنَانِ | تَتَأَذَّنُونَ | تَسْأَلُ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ |
| II | МЗ | تَتَأَذَّنُ | تَتَأَذَّنَانِ | تَتَأَذَّنُونَ | تَسْأَلُ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ |
| | МН | تَتَأَذَّنِينَ | تَتَأَذَّنَانِ | تَتَأَذَّنُونَ | تَسْأَلِينَ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ |
| I | МЗ МН | أَتَأَذَّنُ | | تَتَأَذَّنُ | أَسْأَلُ | | تَسْأَلُ |

تَحَا → تَحَا фeъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|---------|----------|
| III | МЗ | تَحَا | تَحَا | تَحَاوُن |
| | МН | تَحَا | تَحَا | تَحَا |
| II | МЗ | تَحَا | تَحَا | تَحَاوُن |
| | МН | تَحَايِن | تَحَا | تَحَا |
| I | МЗ | أَحَا | | تَحَا |
| | МН | | | |

Бу фeълларнинг мажхул нисбатида ҳам ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

تَأَذُن → تَأَذُن фeъли

تَسْأَل → تَسْأَل фeъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|----------|----------|-------------|------------|------------|
| III | МЗ | تَأَذُن | تَأَذَان | تَأَذُون | تَسْأَل | تَسْأَلَان | تَسْأَلُون |
| | МН | تَأَذُن | تَأَذَان | تَأَذُن | تَسْأَل | تَسْأَلَان | تَسْأَلُن |
| II | МЗ | تَأَذُن | تَأَذَان | تَأَذُون | تَسْأَل | تَسْأَلَان | تَسْأَلُون |
| | МН | تَأَذِيْن | تَأَذَان | تَأَذُن | تَسْأَلِيْن | تَسْأَلَان | تَسْأَلُن |
| I | МЗ | أَتَأَذُن | | تَأَذُن | أَسْأَل | | تَسْأَل |
| | МН | | | | | | |

تَحَا → تَحَا фeъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|---------|----------|
| III | МЗ | تَحَا | تَحَا | تَحَاوُن |
| | МН | تَحَا | تَحَا | تَحَا |
| II | МЗ | تَحَا | تَحَا | تَحَاوُن |
| | МН | تَحَايِن | تَحَا | تَحَا |
| I | МЗ | أَحَا | | تَحَا |
| | МН | | | |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تَوَصَّلَ → تَوَصَّلُوا феъли

تَيَسَّرَ → تَيَسَّرُوا феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | تَوَصَّلُ | تَوَصَّلَانِ | تَوَصَّلُونَ | تَيَسَّرُ | تَيَسَّرَانِ | تَيَسَّرُونَ |
| | МН | تَوَصَّلُوا | تَوَصَّلَانِ | تَوَصَّلُونِ | تَيَسَّرُ | تَيَسَّرَانِ | تَيَسَّرُونَ |
| II | МЗ | تَوَصَّلُ | تَوَصَّلَانِ | تَوَصَّلُونَ | تَيَسَّرُ | تَيَسَّرَانِ | تَيَسَّرُونَ |
| | МН | تَوَصَّلُوا | تَوَصَّلَانِ | تَوَصَّلُونِ | تَيَسَّرِينِ | تَيَسَّرَانِ | تَيَسَّرُونَ |
| I | МЗ | أَتَوَصَّلُ | | تَوَصَّلُ | أَتَيَسَّرُ | | تَيَسَّرُ |
| | МН | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феъллар каби тусланади. Масалан:

تَوَصَّلَ → تَوَصَّلُوا

تَيَسَّرَ → تَيَسَّرُوا

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|
| II | МЗ | يَتَوَصَّلُ | يَتَوَصَّلَانِ | يَتَوَصَّلُونَ | يَتَيَسَّرُ | يَتَيَسَّرَانِ | يَتَيَسَّرُونَ |
| | МН | يَتَوَصَّلُوا | يَتَوَصَّلَانِ | يَتَوَصَّلُونِ | يَتَيَسَّرُ | يَتَيَسَّرَانِ | يَتَيَسَّرُونَ |
| II | МЗ | يَتَوَصَّلُ | يَتَوَصَّلَانِ | يَتَوَصَّلُونَ | يَتَيَسَّرُ | يَتَيَسَّرَانِ | يَتَيَسَّرُونَ |
| | МН | يَتَوَصَّلُوا | يَتَوَصَّلَانِ | يَتَوَصَّلُونِ | يَتَيَسَّرِينِ | يَتَيَسَّرَانِ | يَتَيَسَّرُونَ |
| I | МЗ | أَتَوَصَّلُ | | يَتَوَصَّلُ | أَتَيَسَّرُ | | يَتَيَسَّرُ |
| | МН | | | | | | |

2. Ажваф феълларнинг тусланишида ҳам солим феъллардан фарқ қиладиган ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

تَقُولُ → تَقُولُ феъли

تُرِيشُ → تُرِيشُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўplik | Бирлик | Иккилик | Кўplik |
|------|------|-----------|------------|------------|-----------|------------|------------|
| III | МЗ | تَقُولُ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تُرِيشُ | تُرِيشَانِ | تُرِيشُونَ |
| | МН | تَقُولُوا | تَقُولَانِ | تَقُولُوا | تُرِيشُ | تُرِيشَانِ | تُرِيشُوا |
| II | МЗ | تَقُولُ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تُرِيشُ | تُرِيشَانِ | تُرِيشُونَ |
| | МН | تَقُولُوا | تَقُولَانِ | تَقُولُوا | تُرِيشُ | تُرِيشَانِ | تُرِيشُوا |
| I | МЗ | أَقُولُ | | تَقُولُ | أَتُرِيشُ | | تُرِيشُ |
| | МН | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам умумий қоида асосида тусланади. Масалан:

تَقُولُ → تَقُولُ феъли

تُرِيشُ → تُرِيشُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўplik | Бирлик | Иккилик | Кўplik |
|------|------|-----------|------------|------------|-----------|------------|------------|
| III | МЗ | تَقُولُ | يَقُولَانِ | يَقُولُونَ | يُرِيشُ | يُرِيشَانِ | يُرِيشُونَ |
| | МН | تَقُولُوا | يَقُولَانِ | يَقُولُوا | يُرِيشُ | يُرِيشَانِ | يُرِيشُوا |
| II | МЗ | تَقُولُ | تَقُولَانِ | تَقُولُونَ | تُرِيشُ | تُرِيشَانِ | تُرِيشُونَ |
| | МН | تَقُولُوا | تَقُولَانِ | تَقُولُوا | تُرِيشُ | تُرِيشَانِ | تُرِيشُوا |
| I | МЗ | أَقُولُ | | تَقُولُ | أَتُرِيشُ | | تُرِيشُ |
| | МН | | | | | | |

3. Ноқис феълларнинг охирида «-айу» товуш бирикмаси мавжуд. Шунинг учун бундай товуш бирикмасига

эга бўлган **يُنْفَى** феъли билан бир хил кўшимчага эга бўлади. Масалан:

фeъли **يُنْفَى** → **نَفَى**

фeъли **يُنْفَى** → **نَفَى**

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|-------------|---------------|-------------|
| III | M3 | يُنْفَى | يُنْفَيَانِ | يُنْفَوْنَ | يُنْفَى | يُنْفَيَانِ | يُنْفَلُونَ |
| | MH | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَيْنِ | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَلِينَ |
| II | M3 | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَوْنَ | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَلُونَ |
| | MH | تُنْفَيْنِ | تُنْفَيَانِ | تُنْفَيْنِ | تُنْفَلِينَ | تُنْفَلِيَانِ | تُنْفَلِينَ |
| I | M3 | أُنْفَى | | نُنْفَى | أُنْفَى | | نُنْفَلَى |
| | MH | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбатида фақат феъл олдидаги йа-, та-, на- кўшимчалари йу-, ту-, ну- га ўзгаради. Масалан:

фeъли **يُنْفَى** → **نَفَى**

фeъли **يُنْفَى** → **نَفَى**

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|-------------|---------------|-------------|
| III | M3 | يُنْفَى | يُنْفَيَانِ | يُنْفَوْنَ | يُنْفَى | يُنْفَيَانِ | يُنْفَلُونَ |
| | MH | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَيْنِ | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَلِينَ |
| II | M3 | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَوْنَ | تُنْفَى | تُنْفَيَانِ | تُنْفَلُونَ |
| | MH | تُنْفَيْنِ | تُنْفَيَانِ | تُنْفَيْنِ | تُنْفَلِينَ | تُنْفَلِيَانِ | تُنْفَلِينَ |
| I | M3 | أُنْفَى | | نُنْفَى | أُنْفَى | | نُنْفَلَى |
| | MH | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

298-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

تَزُوجَ – уйланмоқ, турмушга чиқмоқ; تَوَلَّى – қўлга олмоқ; تَلَقَّى – олмоқ; تَمَسَّى – сайр қилмоқ; تَحَقَّقَ – амалга ошмоқ; تَكَوَّنَ – иборат бўлмоқ; تَمَتَّى – хоҳламоқ; تَأَلَّفَ – тузилмоқ; تَصَوَّرَ – тасаввур қилмоқ; تَوَجَّهَ – йўл олмоқ; تَلَوَّى – ғўжанак бўлмоқ; تَحَوَّلَ – бурилмоқ, тўпланмоқ; تَوَقَّفَ – тўхтамоқ.

299-машқ. Қуйидаги феълларнинг бобини, замонини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) تَمَشَيْنَ 2) تَتَزَوَّجِينَ 3) يَتَلَقَّوْنَ 4) تَتَعَلَّمْنَ 5) يُكَيِّنَ 6) يَتَمَنِّينَ
7) يَتَوَقَّفُونَ 8) يُدَيِّنَ 9) ذُوْا 10) ثَرُوْحَانَ 11) تَلَقَّيْتُمَا 12) تَوَلَّيْنَ
13) تَلَوُّوا 14) تَتَحَقَّقْنَ 15) تَتَمَشَوْنَ

300-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) في وقت الغداء يتوقف العمل في كل مكان. 2) بدأت الدبابات تتحول وسط حقول الألغام. 3) ليست هذه المشكلة معقدة كما كنت أتصورها. 4) بعد زيارة أساتذتنا ستوجه إلى بحيرة "راحت". 5) كان الأتراك العثمانيون يتولون الحكم في معظم البلدان العربية في القرون الوسطى. 6) تألف أسرة أحد من أصدقائي من جده وجدته ووالديه. 7) يتكون عفتشي من الحقيبتين الصغيرتين. 8) كل يوم بعد تناول العشاء يتمشى الناس رجالا ونساء على شاطئ البحيرة. 9) قد حضرت أنا إلى بلدكم في سفينة وأتني أن أعود إلى بلدي في سفينة أخرى. 10) تزوج ابني الكبير في هذه السنة أما بنتي

فتزوج في السنة المقبلة إن شاء الله. 11) حسب عادتنا صاحب البيت يتولى بنفسه تقسيم الطعام وتوزيعه على الضيوف. 12) تتلوى الحبة في الشتاء تحت الأرض. 13) كثير من الشبان الأجانب يتلقون العلوم في طشقند عاصمة أوزبكستان. 14) لا أتصور أن يفوز الفريق الإيراني على فريقنا "توبه‌نار" (الربيع الباكر). 15) كل ما صنعوه من علاج كان يزيد من الألم ولا يتحقق منه الشفاء.

301-ماشқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Боғимиздаги ўриклар; Ўзбекистоннинг янги тарихи; фарзандларни тарбия қилиш; халқаро хотин-қизлар байрами; маданият саройи; бозор иқтисодиёти; тафтиш хайъати; кишлоқ хўжалигини ривожлантириш; шифохона ҳамширалари; кофе дарахти; ўша вақтда; «Кунлар» қиссаси; арабшуносликнинг илмий мактаби; ташқи ишлар вазирлиги; Саудия Арабистони; сиёсий вазият; қовурилган балиқ; шляпа кийган ва салла ўраган одамлар; юрак хасталиклари шифохонаси; актёрлик санъати; ўтган асрнинг ўрталари; Миср ҳукумати; асримизнинг бошларида.

302-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Онажон, сиз менинг бахтсиз бўлишимни хоҳламайсиз. 2. Араб мамлакатларида опера театрининг бўлишини биз тасаввур қилмаймиз. 3. Зайнабнинг барча орзулари бу йилдан амалга оша бошлади. 4. Ҳукумат делегацияси самолётдан тушганидан кейин шаҳар маркази томон йўл олади. 5. Машиналар колоннаси асосий йўлга бурила бошлади. 6. Ўша машҳур ёзувчининг пьесаси бир неча қисмдан иборат бўлади. 7. Ёзги таътилда тала-

ба қизлар саёхатга чикмайдилар, балки кечкурунлари очик ҳавода сайр қиладилар. 8. Йиллар ўтиши билан одамларнинг одати ўзгаради. 9. Келинчак отасига юзланди ва унга таъзим қилди. 10. Гуруҳимиз толибалари хотин-қизлар байрамида жуда кўп совғалар оладилар. 11. Дехқонларнинг нонуштаси нон, қанд ва кўк чойдан иборат бўлади. 12. Ярим тунда шаҳардаги барча транспорт воситалари тўхтади. 13. Синглим, нима учун ёлғиз ўйланиб турибсан? 14. Нима учун ташқарида кечкурунлари сайр қилмайсиз, дугонам? 15. Биз сизларга (мн.) келгусидаги ишларингизга муваффақиятлар тилаймиз.

§ 88. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

Солим феъллар V бобининг шарт майли I ва II боб феъллари шарт майли билан бир хил кўшимчага эгадир:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَتَفَعَّلُ | يَتَفَعَّلَا | يَتَفَعَّلُوا |
| | МН | تَتَفَعَّلْنَ | تَتَفَعَّلَا | يَتَفَعَّلْنَ |
| II | МЗ | تَتَفَعَّلُ | تَتَفَعَّلَا | تَتَفَعَّلُوا |
| | МН | تَتَفَعَّلْنَ | تَتَفَعَّلَا | تَتَفَعَّلْنَ |
| I | МЗ | أَتَفَعَّلُ | | تَتَفَعَّلُ |
| | МН | | | |

Масалан: تَكَلَّمَ → يَتَكَلَّمُ гаплашмоқ феъли куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَتَكَلَّمُ | يَتَكَلَّمَا | يَتَكَلَّمُوا |
| | МН | تَتَكَلَّمُ | تَتَكَلَّمَا | يَتَكَلَّمْنَ |
| II | МЗ | تَتَكَلَّمُ | تَتَكَلَّمَا | تَتَكَلَّمُوا |
| | МН | تَتَكَلَّمِي | تَتَكَلَّمَا | تَتَكَلَّمْنَ |
| I | МЗ | أَتَكَلَّمُ | | تَتَكَلَّمُ |
| | МН | | | |

Нотўғри феъллар шарт майлида куйидагича тусланади:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли солим феъллардан фарк қилмайди. Масалан:

تَمَدَّدَ → تَمَدَّدُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَتَمَدَّدُ | يَتَمَدَّدَا | يَتَمَدَّدُوا |
| | МН | تَتَمَدَّدُ | تَتَمَدَّدَا | يَتَمَدَّدْنَ |
| II | МЗ | تَتَمَدَّدُ | تَتَمَدَّدَا | تَتَمَدَّدُوا |
| | МН | تَتَمَدَّدِي | تَتَمَدَّدَا | تَتَمَدَّدْنَ |
| I | МЗ | أَتَمَدَّدُ | | تَتَمَدَّدُ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феъллар шарт майлида ҳам фақат имлога боғлиқ ўзгаришлар бор. Масалан:

تَأْذَنُ → أَدِنُ

تَسْأَلُ → سَأَلَ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|---------------|---------------|-----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يَتَأَذَنُ | يَتَأَذَنَانِ | يَتَأَذَنُونَ | يَسْأَلُ | يَسْأَلَانِ | يَسْأَلُونَ |
| | МН | تَتَأَذَنُ | تَتَأَذَنَانِ | تَتَأَذَنُونَ | تَسْأَلُ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ |
| II | МЗ | تَتَأَذَنُ | تَتَأَذَنَانِ | تَتَأَذَنُونَ | تَسْأَلُ | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ |
| | МН | تَتَأَذِنِي | تَتَأَذِنَانِ | تَتَأَذِنُونَ | تَسْأَلِي | تَسْأَلَانِ | تَسْأَلُونَ |
| I | МЗ МН | أَتَأَذَنُ | | تَتَأَذَنُ | أَسْأَلُ | | تَسْأَلُ |

تَخَبَّرَ → عَيَّنَ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------------|----------------|----------------|
| III | МЗ | يَتَخَبَّرُ | يَتَخَبَّرَانِ | يَتَخَبَّرُونَ |
| | МН | تَتَخَبَّرُ | تَتَخَبَّرَانِ | تَتَخَبَّرُونَ |
| II | МЗ | تَتَخَبَّرُ | تَتَخَبَّرَانِ | تَتَخَبَّرُونَ |
| | МН | تَتَخَبَّرُنِي | تَتَخَبَّرَانِ | تَتَخَبَّرُونَ |
| I | МЗ МН | أَتَخَبَّرُ | | تَتَخَبَّرُ |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг шарт майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

فَعَّلٌ → تَوَصَّلٌ феъли

فَعَّلٌ → تَيَسَّرٌ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|----------------|----------------|--------------|----------------|----------------|
| III | M3 | يَتَوَصَّلُ | يَتَوَصَّلَانِ | يَتَوَصَّلُونَ | يَتَيَسَّرُ | يَتَيَسَّرَانِ | يَتَيَسَّرُونَ |
| | MH | تَتَوَصَّلُ | تَتَوَصَّلَانِ | تَتَوَصَّلْنَ | تَتَيَسَّرُ | تَتَيَسَّرَانِ | تَتَيَسَّرْنَ |
| II | M3 | تَتَوَصَّلُ | تَتَوَصَّلَانِ | تَتَوَصَّلُونَ | تَتَيَسَّرُ | تَتَيَسَّرَانِ | تَتَيَسَّرُونَ |
| | MH | تَتَوَصَّلِي | تَتَوَصَّلَانِ | تَتَوَصَّلْنَ | تَتَيَسَّرِي | تَتَيَسَّرَانِ | تَتَيَسَّرْنَ |
| I | M3 MH | أَتَوَصَّلُ | | نَتَوَصَّلُ | أَتَيَسَّرُ | | نَتَيَسَّرُ |

2. Ажваф феълларнинг шарт майли ҳам солим феълларники каби шаклга эга. Масалан:

فَعَّلٌ → تَقَوْلٌ феъли

فَعَّلٌ → تَرْتِيْبٌ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|---------------|---------------|---------------|-----------------|-----------------|
| III | M3 | يَتَقَوْلُ | يَتَقَوْلَانِ | يَتَقَوْلُونَ | يَتَرْتِيْبُ | يَتَرْتِيْبَانِ | يَتَرْتِيْبُونَ |
| | MH | تَتَقَوْلُ | تَتَقَوْلَانِ | تَتَقَوْلْنَ | تَتَرْتِيْبُ | تَتَرْتِيْبَانِ | تَتَرْتِيْبْنَ |
| II | M3 | تَتَقَوْلُ | تَتَقَوْلَانِ | تَتَقَوْلُونَ | تَتَرْتِيْبُ | تَتَرْتِيْبَانِ | تَتَرْتِيْبُونَ |
| | MH | تَتَقَوْلِي | تَتَقَوْلَانِ | تَتَقَوْلْنَ | تَتَرْتِيْبِي | تَتَرْتِيْبَانِ | تَتَرْتِيْبْنَ |
| I | M3 MH | أَتَقَوْلُ | | نَتَقَوْلُ | أَتَرْتِيْبُ | | نَتَرْتِيْبُ |

3. Нокис феълларнинг шарт майлида охиридаги чузик унлилар қискага ўзгаради. Бошқача айтганда, لَقِيَ – يَلْقَى феъллининг шарт майли қандай тугаса, бу феъллар ҳам шундай қўшимча билан тугайди. Масалан:

تى → تَتَى феъли

جَلَ → تَجَلَى феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|-------------|------------|--------------|--------------|
| III | MЗ | يَتَيْنُ | يَتَيْنَا | يَتَيُّونَ | يَتَجَلُّ | يَتَجَلِّيَا | يَتَجَلُّونَ |
| | MН | تَتَبْنُ | تَتَبْنَا | تَتَبْنُونَ | تَتَجَلُّ | تَتَجَلِّيَا | تَتَجَلُّونَ |
| II | MЗ | تَتَبْنُ | تَتَبْنَا | تَتَبْنُونَ | تَتَجَلُّ | يَتَجَلِّيَا | تَتَجَلُّونَ |
| | MН | تَتَبْنِي | تَتَبْنَا | تَتَبْنُونَ | تَتَجَلَّى | تَتَجَلِّيَا | تَتَجَلُّونَ |
| I | MЗ | أَتَيْنُ | | تَتَيْنُ | أَتَجَلُّ | | تَتَجَلُّ |
| | MН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

303-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

تَحْمَدُ – қотмоқ, музламоқ; تَقِيَا – қусмоқ; تَحَدَّثَ – гапириб бермоқ; تَرَأَسَ – бошчилик қилмоқ; تَدْرَبَ – машқ қилмоқ; تَكْوَى – иситма чиқармоқ; تَوَجَّهَ – юзланмоқ; تَمَتَّى – хоҳламоқ; تَلَوَى – бурилмоқ; تَكْوَنَ – тузилмоқ.

304-машқ. Қуйида қавс ичида берилган феълларни керакли шахс-сонда қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) إِنْ (تَنَقَّلَ) مِنْ بِلْدٍ إِلَى بِلْدٍ آخَرَ فَتَرَوْا كَثِيرًا مِنَ الْعَجَائِبِ. (2) لَمْ يَلَمْ (تَلَقَّى) شَيْئًا مِنَ الْعُلُومِ عِنْدَمَا كُنْتُ صَغِيرًا؟ (3) إِنْ (تَلَفَّتْ) حَوْلَكُمْ تَعَلَّمُوا النَّاسَ جِدًا. (4) لَمْ

(وتر) أعصابي ولم أشعر بشيء من الإزعاج. (5) قل أسماء أولئك الحمق إن (تذكّر).
 (6) من (تصوّر) تلك الكارثة لا ينم مطمئنا. (7) متى (تنزّه) في حديقة مدينتنا تلقوا كثيرا من
 الضيوف الأجانب. (8) اشرب يا صديقي هذه القهوة ثم (توجّه) كلنا معك إلى بيت
 زميلنا الجديد. (9) متى (تغيّر) الزمن (تغيّر) عادات الناس معه. (10) من (تولّى) الحكم في
 مصر يكن مشهورا في كل العالم. (11) معظم هؤلاء الطلاب لم (تعلم) اللغة العربية في
 المدرسة الثانوية. (12) لنخرج من غرفة الدرس هذه ثم (تحدّث) قليلا معك. (13) من
 (تقدّم) إلى باب تلك الحجرة يلق لوحا كبيرا أمامه. (14) إن (تكرّم) حضرتك أن تجلسي
 معي أجد هذا وقتا فارغا. (15) لم نأت إلى هذا البستان ولم (تمشّي) فيه أبدا.

305-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Агар сизлар (мз.) кўп машқ қилсангизлар, ўйинда
 голиб чиқасизлар. 2. Бизнинг бу дўстимиз ҳеч қачон
 ҳукумат делегациясига бошчилик қилмаган. 3. Шаҳри-
 мизда улкан спорт саройининг очилиши муносабати
 билан бўладиган тантанада иштирок этинглар (мз.),
 мазза қиласизлар. 4. Салома Ҳижозий Мисрдаги бирин-
 чи миллий труп-панинг бошлиғи эди. Бошқа актёрларни
 эса, мутлақо эсламаганмиз. 5. Қачонки қизил, оқ, сарик
 атиргуллар очилса, мен сени (мн.) эслайман. 6. Аччиқ
 қалампирнинг кўплиги туфайли мен лукмани юта олма-
 дим ва лукма олдинга мутлақо силжимасиз. 7. Кечқурун
 кечликдан кейин ким пиёда сайр қилса, кечаси тинч
 ухлайди. 8. Агар оилангиз (мз.) кўп кишилардан иборат
 бўлса, уй ишларида чарчамайсиз. 9. Агар сизлар (мз.)
 бизларга соғлиқ тиласангизлар, биз ҳам сизларга соғлиқ
 тилаймиз.

§ 89. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг буйруқ майли II шахсда куйидаги вазнда ҳосил бўлади:

تَفَعَّلَ → تَفَعَّلُوا → تَفَعَّلْتُمْ .

Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → تَكَلَّمْتُمْ – гаплаш (мз).

Буйруқ майли шахс-сонда куйидагича тусланади:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------------|----------------|---------------|
| МЗ | تَفَعَّلَ | تَفَعَّلَا | تَفَعَّلُوا |
| МН | تَفَعَّلْتُمْ | تَفَعَّلْتُمَا | تَفَعَّلْتُمْ |

Масалан: تَعَلَّمُوا – ўрганинглар (мз), تَعَلَّمْتُمْ – ўрган (мн)
ва ҳ.з.

Нотўғри феъллардан буйруқ майли куйидагича ҳосил бўлади:

I. Иккиланган феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

تَمَدَّدَ → تَمَدَّدْتُمْ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------------|----------------|---------------|
| МЗ | تَمَدَّدَ | تَمَدَّدَا | تَمَدَّدُوا |
| МН | تَمَدَّدْتُمْ | تَمَدَّدْتُمَا | تَمَدَّدْتُمْ |

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَدْنَ → تَأَدْنَ феъли

سَأَلَ → تَسَأَلَ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | تَأَدْنَ | تَأَدْنَا | تَأَدُّوْا | تَسَأَلَ | تَسَأَلَا | تَسَأَلُوا |
| МН | تَأَدْنِي | تَأَدْنَا | تَأَدْنَ | تَسَأَلِي | تَسَأَلَا | تَسَأَلْنَ |

تَخَّأَ → تَخَّأُ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------------|----------|-----------|
| МЗ | تَخَّأُ | تَخَّأَا | تَخَّأُوا |
| МН | تَخَّأُنِي | تَخَّأَا | تَخَّأَان |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَصَلَ → تَوَصَّلَ феъли

بَسَرَ → تَبَسَّرَ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------------|------------|-------------|------------|------------|-------------|
| МЗ | تَوَصَّلَ | تَوَصَّلَا | تَوَصَّلُوا | تَبَسَّرَ | تَبَسَّرَا | تَبَسَّرُوا |
| МН | تَوَصَّلِي | تَوَصَّلَا | تَوَصَّلْنَ | تَبَسَّرِي | تَبَسَّرَا | تَبَسَّرْنَ |

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

قَالَ → تَقَوْلَ феъли

تَرَيْشَ → تَرَيْشُ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | تَقَوْلَ | تَقَوْلَا | تَقَوْلُوا | تَرَيْشَ | تَرَيْشَا | تَرَيْشُوا |
| МН | تَقَوْلِي | تَقَوْلَا | تَقَوْلْنَ | تَرَيْشِي | تَرَيْشَا | تَرَيْشْنَ |

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майли учинчи ўзак ундошнинг тушиб қолиши билан ҳосил бўлади. Масалан:

نبتى → نبتى

تجلى → تجلى

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|-----------|------------|----------|-----------|-------------|
| МЗ | نَبْتًا | نَبْتَانِ | نَبْتًا | تَجَلَّى | تَجَلْيَا | تَجَلَّوْا |
| МН | نَبْتِي | نَبْتِيَا | نَبْتِيْنَ | تَجَلَّى | تَجَلْيَا | تَجَلَّيْنَ |

Амалий машғулот учун топшириқлар

306-машқ. Қуйидаги феълларни II шахсда буйруқ майлида тусланг:

تَدَكَّرَ – эсламоқ; تَعْمَى – хохламоқ; تَعْلَمَ – таълим олмоқ; تَكْوَى – иситма чиқармоқ; تَدْرَبُ – машқ қилмоқ; تَوَجَّهَ – юзланмоқ; تَنْقَلُ – кўчиб юрмоқ; تَوْرَعُ – хижолат чекмоқ; تَلْقَى – олмоқ; تَمَشَى – сайр қилмоқ; تَلَوَى – бурилмоқ; تَوَقَّفَ – тўхтамоқ.

307-машқ. Қуйидаги буйруқ майли феъллари иштирокида гап тузинг:

1) لَتَمَشُ (2) لَتَزُوجَا (3) تَلْقَيْنِ (4) تَوَجَّهِي (5) تَصَوَّرُوا (6) لَيَدْفُقُ
7) تَقْلُنِ (8) تَدْرَبِي (9) لَيَتَمَتَّعُوا (10) تَمَنَّ

308-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) لِيَتَخَلَّصَ ذَلِكَ الضَّمِيرَ وَهَذِهِ الْعَيْنِ وَتِلْكَ الْأُذُنِ مِنْ طُوفَانِ الْإِثْمِ. (2) لِيَتَجَمَّعَ صَدَقَاتُنَا كُلَّ يَوْمٍ رَوَيْدًا رَوَيْدًا فِي مَحْزَنِ قُلُوبِنَا. (3) تَقْدِمُ بِأَتَلْمِيذِي وَأَذْهَبُ وَجِي مِنْ الْغُرْفَةِ

بتلك الزجاجة. 4) تأملني يا بنتي وانظري كيف يعيش الناس في هذا العالم. 5) لتوجه إلى عميد كليتنا ولنقل بعض ما جرى في الكلية. 6) فليتحقق كل ما تتمنين. 7) تصورن يا ممثلات مسرحنا هل يمكننا أن نعيش بدون مسرح؟ 8) انظروا السحر المطلق في علاج الطبيب وتأملوا قدرته في العلاج. 9) يا بني آدم حطموا قيودكم وتحرروا منها. 10) هذه هي الأريكة تفضل اجلس يا صديقي العزيز. 11) تحدث من فضلك عن نتائج التطور الاقتصادي في بلدك. 12) تكرمي من فضلك بمرافقتي لحظة واحدة. 13) ليتعلم كل منهم اللغة الإنجليزية خلال هذه السنة الدراسية. 14) تدرّب يا رياضي إذا أردت أن تفوز في المباراة المقبلة. 15) ليتوجهن هؤلاء الطالبات إلى بيوتهن قبل أن يراهن أحد.

309-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Инглиз тилини икки йил ўргандик, энди бу тилда ўзаро гаплашайлик. 2. Ҳиндистондан келган талаба қизлар Ҳиндистон ҳақида бизга гапириб беришсин. 3. «Роҳат» кўлига борайлик ва у ернинг тоза ҳавосидан баҳраманд бўлайлик. 4. Ўйлаб қаранглар, ўғилларим, нима учун араб тилини ўргандингизлар? 5. Спортчилар, келгуси мусобақада ғолиб келиш учун тинмай машқ қилинглار. 6. Нариги ҳовлида бўлиб ўтган нарсаларни эшитманглар (мз.) ҳам, асабларингиз таранглашмасин ҳам. 7. Самарқанд ва Бухорога қилган сафаримиз ҳақида талабаларга гапириб берайлик. 8. Барча орзуларимиз амалга ошсин. 9. Завод ишчиларига айтинглар (мз.), улар йўлнинг ўртасида тўхташмасин. 10. Россия ҳукумат делегацияси аъзолари кечки овқатдан сўнг Навоий номли опера театри томон боришсин. 11. Сизлар бир жойда яшанглар (мз.) ва у шаҳардан бу шаҳарга, бу шаҳардан у шаҳарга кўчиб юрманглар. 12. Шаҳримизда турли-туман гуллар очилаверсин ва биз уларнинг атрофида пиёда қайр қилаверайлик. 13. Чақалокқа эски сут-

ни ичирманг (мн.), у қайт қилиб юбормасин. 14. Фарзандларимизга яхши хулқ-одоб, узок умр, сихат-саломатлик тилайлик. 15. Холамнинг ўғлига айтинг, ойижон, унинг янги оқ машинаси жойидан жилмасин.

§ 90. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

V боб солим феълларининг истак майли қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَفْعَلُ | يَفْعَلَا | يَفْعَلُوا |
| | МН | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | يَتَفَعَّلْنَ |
| II | МЗ | تَفْعَلُ | تَفْعَلَا | تَتَفَعَّلُوا |
| | МН | تَتَفَعَّلِي | تَتَفَعَّلَا | تَتَفَعَّلْنَ |
| I | МЗ МН | أَفْعَلُ | | تَفْعَلُ |

Масалан:

تَكَلَّمُ → تَكَلَّمُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَتَكَلَّمُ | يَتَكَلَّمَا | يَتَكَلَّمُوا |
| | МН | تَتَكَلَّمُ | تَتَكَلَّمَا | يَتَكَلَّمْنَ |
| II | МЗ | تَتَكَلَّمُ | تَتَكَلَّمَا | تَتَكَلَّمُوا |
| | МН | تَتَكَلَّمِي | تَتَكَلَّمَا | تَتَكَلَّمْنَ |
| I | МЗ МН | أَتَكَلَّمُ | | تَتَكَلَّمُ |

Нотўғри феълларнинг истак майли қуйидагича ясалади:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли солим феъллардан фарк қилмайди. Масалан:

تمدّد – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَتَمَدَّدُ | يَتَمَدَّدَا | يَتَمَدَّدُوا |
| | МН | تَتَمَدَّدُ | تَتَمَدَّدَا | يَتَمَدَّدَن |
| II | МЗ | تَتَمَدَّدُ | تَتَمَدَّدَا | تَتَمَدَّدُوا |
| | МН | تَتَمَدَّدِي | تَتَمَدَّدَا | تَتَمَدَّدَن |
| I | МЗ | أَتَمَدَّدُ | | تَتَمَدَّدُ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли ҳам солим феълларникидан фарк қилмайди. Масалан:

تَأَدَّنْ → أَدَّنْ – феъли

تَسَأَلْ → سَأَلَ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|---------------|------------|-----------|------------|
| III | МЗ | يَتَأَدَّنْ | يَتَأَدَّنَا | يَتَأَدَّنُوا | يَتَسَأَلْ | يَسْأَلَا | يَسْأَلُوا |
| | МН | تَتَأَدَّنْ | تَتَأَدَّنَا | يَتَأَدَّنْ | تَتَسَأَلْ | تَسْأَلَا | يَسْأَلَن |
| II | МЗ | تَتَأَدَّنْ | تَتَأَدَّنَا | تَتَأَدَّنُوا | تَسَأَلْ | تَسْأَلَا | تَسْأَلُوا |
| | МН | تَتَأَدَّنِي | تَتَأَدَّنَا | تَتَأَدَّنْ | تَسْأَلِي | تَسْأَلَا | تَسْأَلَن |
| I | МЗ | أَتَأَدَّنْ | | تَتَأَدَّنْ | أَسْأَلْ | | تَسْأَلْ |
| | МН | | | | | | |

تَخَا → عَا феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|---------|------------|
| III | МЗ | يَتَخَا | يَتَخَا | يَتَخَوُوا |
| | МН | تَتَخَا | تَتَخَا | يَتَخَانُ |
| II | МЗ | تَتَخَا | تَتَخَا | تَتَخَوُوا |
| | МН | تَتَخِي | تَتَخَا | تَتَخَانُ |
| I | МЗ | أَتَخَا | | تَتَخَا |
| | МН | | | |

III. Заиф феълларнинг истак майли куйидагича ҳосил бўлади:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَّصَلَ → وصل феъли

تَيَسَّرَ → يسر феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|---------------|--------------|--------------|---------------|
| III | МЗ | يَتَوَّصَلُ | يَتَوَّصَلَا | يَتَوَّصَلُوا | يَتَيَسَّرُ | يَتَيَسَّرَا | يَتَيَسَّرُوا |
| | МН | تَتَوَّصَلُ | تَتَوَّصَلَا | يَتَوَّصَلُنْ | تَتَيَسَّرُ | تَتَيَسَّرَا | يَتَيَسَّرُنْ |
| II | МЗ | تَوَّصَلُ | تَوَّصَلَا | تَوَّصَلُوا | تَتَيَسَّرُ | تَتَيَسَّرَا | تَتَيَسَّرُوا |
| | МН | تَوَّصَلِي | تَوَّصَلَا | تَوَّصَلُنْ | تَتَيَسَّرِي | تَتَيَسَّرَا | تَتَيَسَّرُنْ |
| I | МЗ | أَتَوَّصَلُ | | تَوَّصَلُ | أَتَيَسَّرُ | | تَتَيَسَّرُ |
| | МН | | | | | | |

2. Ажваф феълларнинг истак майли ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

قال - феъли → قال

ثريش - феъли → تراش

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|---------------|------------|------------|-------------|
| III | M3 | يَتَقَوَّلُ | يَتَقَوَّلَا | يَتَقَوَّلُوا | يَتَرِيشُ | يَتَرِيشَا | يَتَرِيشُوا |
| | MH | تَتَقَوَّلُ | تَتَقَوَّلَا | تَتَقَوَّلْنَ | تَتَرِيشُ | تَتَرِيشَا | تَتَرِيشْنَ |
| II | M3 | تَتَقَوَّلُ | تَتَقَوَّلَا | تَتَقَوَّلُوا | تَتَرِيشُ | تَتَرِيشَا | تَتَرِيشُوا |
| | MH | تَتَقَوِّلِي | تَتَقَوَّلَا | تَتَقَوَّلْنَ | تَتَرِيشِي | تَتَرِيشَا | تَتَرِيشْنَ |
| I | M3 MH | لَتَقَوَّلُ | | تَتَقَوَّلُ | أَتَرِيشُ | | تَتَرِيشُ |

3. Ноқис феълларнинг истак майли айрим шахсларда ҳозирги-келаси замон шакли билан бир хилдир. Масалан:

تبي - феъли → تبى

تجلى - феъли → تجلا

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|------------|-------------|------------|--------------|---------------|
| III | M3 | يَتَّبِي | يَتَّبِيَا | يَتَّبِيُوا | يَتَجَلَّى | يَتَجَلِّيَا | يَتَجَلَّوْا |
| | MH | تَتَّبِي | تَتَّبِيَا | تَتَّبِيْنَ | تَتَجَلَّى | تَتَجَلِّيَا | تَتَجَلَّيْنَ |
| II | M3 | تَتَّبِي | تَتَّبِيَا | تَتَّبِيُوا | تَتَجَلَّى | تَتَجَلِّيَا | تَتَجَلَّوْا |
| | MH | تَتَّبِي | تَتَّبِيَا | تَتَّبِيْنَ | تَتَجَلَّى | تَتَجَلِّيَا | تَتَجَلَّيْنَ |
| I | M3 MH | أَتَّبِي | | تَتَّبِي | أَتَجَلَّى | | تَتَجَلَّى |

Амалий машғулот учун топшириқлар

310-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

تَكَلَّمَ – гапирмоқ; تَقَدَّمَ – яқинлашмоқ; تَذَكَّرَ – эсламоқ;
تَحَقَّقَ – рўёбга чикмоқ; تَحَدَّثَ – гапириб бермоқ; تَسَمَّ –
анқимоқ, хиди келмоқ; تَدْرَبَ – машқ қилмоқ; تَلَفَّتْ –
атрофга қарамоқ; تَغَيَّرَ – ўзгармоқ; تَصَوَّرَ – тасаввур
қилмоқ; تَحَرَّرَ – озод бўлмоқ; تَنَزَّهَ – сайр қилмоқ.

311-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) يريد كل قوم وشعب أن يتحرر من القيود. (2) قررت الأم أن تقدم إلى ابنتها
- وتسأل سؤاها القديم. (3) قالت لي عنه دون أن يتغير لون وجهها. (4) يجب علينا أن
- نتحدث عن أعمالنا القادمة. (5) لكي يتحقق كل ما تنويه ينبغي لك أن تسعى إليه بجد.
- (6) هل يوسعك أن تتسم بهير الفل والياسمين؟ (7) ألا يجوز لكم أن تتكلموا بالعربية؟
- (8) يجب عليك أن تتلفق حولك قبل أن قربي من هناك. (9) علينا أن نتذكر آخر ما سمعناه
- من أستاذنا المصري. (10) لا تستطيعين يا زينب أن تصوري هذه المشكلة. (11) هل
- يمكننا أن نتسره في مثل هذا المساء الجميل؟! (12) أنا لن أتغير في الخلق ولا في الأدب
- فسوف تروني دائما مثلما تروني الآن. (13) قررنا أن ندرّب ليا ونهارا لكي نفوز في
- كرة القدم ولكي نتحقق آمانا الرئيسية. (14) توجهت طالبا كليتنا إلى القاهرة لتعلما
- هناك اللغة العربية. (15) أودك أن تتحدثي معي قليلا. (16) عليك بتناول هذا الدواء كل
- صباح لتحسن صحتك.

312-маишқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Шаҳардан шаҳарга, юртдан юртга, қишлоқдан қишлоққа кўчиб юришни мутлақо хохламайман. 2. Биз дунё гўзаллигидан баҳраманд бўлишимиз керак. 3. Мен фарзандларимга бахт тилашимдан илгари уларни яхши тарбиялашим лозим. 4. Университетни тугатганингиздан (мн.) сўнг қаерда ишламоқчисиз? 5. Бу мавзуда мен билан гаплашмай туриб, нега ўрнингиздан тураяпсиз (мн.)? 6. Кўчани кесиб ўтишингиздан (мн.) илгари атрофингизга қарашингиз даркор. 7. Бир вақтнинг ўзида араб тилида ҳам, инглиз тилида ҳам, рус тилида ҳам гаплашиш кўлимиздан келади. 8. Кечқурунлари анҳор бўйлаб сайр қилишни жуда-жуда ёқтираман. 9. Сиз, Мукаддасхон, аёллар делегациясига бошчилик қилишингиз керак. 10. Сиз (мн.) ҳар доим баҳор бўлишини ва ҳар доим гуллар очилишини хоҳлайсизми? 11. Сизнинг (мз.) эски қора машинангиз олдимдан тўхтамай ўтиб кетди. 12. Бу йигитга турмушга чиқишингиздан илгари яхшилаб ўйлаб кўришингиз ва унинг кимлигини билишингиз керак. 13. Биз барчамиз ҳар доим олдинга қараб юришимиз керак.

§ 91. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

V боб солим феълларининг масдари **فَعَّلَ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

كَلَّمْتُ – гаплашмоқ → كَلَّمْتُ – гаплашиш,

نَخَّرَجُ – тугатмоқ (ўқ.юртини) → نَخَّرَجُ – тугатиш.

Нотўғри феълларнинг масдари:

I. Иккиланган феълларнинг масдари солим феълларники билан бир хил вазнда ҳосил бўлади. Масалан:

تَمَدَّد - чўзилмок → تَمَدَّدُ - чўзилиш,

تَحَرَّرَ - озод бўлмок → تَحَرَّرَ - озод бўлиш.

II. Ҳамзали феълларнинг масдари ҳам солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

تَأَذَّنَ - хабар бермок → تَأَذَّنَ - хабар бериш,

تَسَأَلَ - тиланмок → تَسَأَلَ - тиланиш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг масдари солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

تَوَصَّلَ - етиб олмок → تَوَصَّلَ - етиб олиш,

تَيَسَّرَ - муяссар бўлмок → تَيَسَّرَ - муяссар бўлиш.

2. Ажваф феълларнинг масдари ҳам солим феълларникидан фарк қилмайди. Масалан:

تَقَوَّلَ - миш-миш таркатмок → تَقَوَّلَ - миш-миш таркатиш, تَوَيْشَ - бойимок → تَوَيْشَ - бойиш.

3. Ноқис феълларнинг масдаридида учинчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

تَنَّى - ўгил асраб олмок → تَنَّى (аниқ ҳолатда اَلتَّنَى) - ўгил асраб олиш, تَجَلَّى - очилмок, фош бўлмок → تَجَلَّى (аниқ ҳолатда - اَلتَّجَلَّى) - очилиш, фош бўлиш.

Амалий машғулот учун топшириқлар

313-машқ. Қуйидаги феъллардан масдар ҳосил қилинг ва уларнинг маъносини аниқланг:

تَعَلَّمَ - ўрганмок; تَحَرَّرَ - озод бўлмок; تَنْظَمَ - ташкил бўлмок; تَوَقَّفَ - тўхтамок; تَقَبَّلَ - қабул қилмок; تَمَنَّى -

хоҳламоқ; تَوَجَّهَ – йўналмоқ; تَلَقَى – олмоқ; تَصَوَّرَ – тасаввур қилмоқ; تَوَصَّلَ – етиб олмоқ; تَقَدَّمَ – олдинга юрмоқ; تَقَوَّلَ – миш-миш тарқатмоқ; تَفَحَّحَ – очилмоқ; تَبَتَّى – ўғил асраб олмоқ; تَذَكَّرَ – эсламоқ; تَجَلَّى – кўринмоқ; تَحَفَّقَ – рўёбга чиқмоқ; تَأَذَّنَ – хабар бермоқ; تَمَدَّدَ – чўзилмоқ; تَكَلَّمَ – гаплашмоқ; تَيَسَّرَ – осон бўлмоқ; تَقَوَّى – кучли бўлмоқ, куч йиғмоқ.

314-машқ. Қуйидаги масдарлардан V боб феъли ҳосил қилинг:

تَرْتِشَ – бойиш; تَوْرُغَ – хижолат чекиш; تَحْبُوْ – яшириниш; تَرْوُسَ – бошчилик қилиш; تَسْوَلْ – тиланиш; تَرْوُجْ – уйланиш; تَجْمَلْ – пардоз қилиш; تَوْلْ – эгалик қилиш; تَخْرُجْ – тугатиш; تَكُوْنْ – иборат бўлиш; تَأَلَّفْ – ташкил топиш; تَوْقُفْ – тўхташ; تَلُوْ – бурилиш; تَنْقَلْ – кўчиб юриш; تَقْيُوْ – қусиш; تَحْرُكْ – ҳаракат қилиш; تَدْرُبْ – машқ қилиш; تَجْمَدْ – қотиш, музлаш; تَحْدُثْ – суҳбат қилиш; تَنْزَعْ – сайр қилиш; تَمْتَعْ – баҳраманд бўлиш.

314-машқ. Қуйидаги гаплардан масдарларни топинг, уларнинг нечанчи боб феълидан эканлигини аниқланг ва гапларни ўзбек тилига ўгиринг:

1) تنوع الموقع الجغرافي في البلدان يؤدي إلى تنوع درجة الحرارة فيها. (2) قرر بعض الطلاب العرب أن يزوروا متحف الفنون للتعرف على تاريخ الفنون في بلدنا. (3) يا أيها المشاة نفذوا تعليمات شرطي المرور المعين لتنظيم عبور المشاة. (4) لا تنزلوا من السيارة

- أو الباص أثناء تحركها. (5) التنبؤ بالنتيجة في بدء المباراة صعب جدا. (6) جاءني رجل غريب فتقرب مني وتكلم دون تكلف. (7) أريد أن أعبر عن محبتي وتقديري له بكلمتي هذه. (8) جلسنا في قاعة الانتظار وتحدثنا معهم إلى أن يحين موعد تحرك القطار. (9) تصرفات صديقك غير صحيحة يا أحمد. اطلب منه تبريرا لهذه التصرفات الغريبة. (10) التطور الاقتصادي هو أساس التقدم الاجتماعي. (11) ورأى إبراهيم الدبايات قد ظهرت في الطريق وبدأت في التقدم. (12) كل ما رأيته من غم وهم هو نتيجة للتبجح والترقيح. (13) ذكرت الفتاة اسم المدينة دون تغير لون وجهها. (14) يا بُني أنت تفكر في الأمور سطوحيا فعمق في تأملك. (15) قصد الوزير بعصبه أن يقضي على حياة السفير.

316-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўзгиринг:

1. Ижтимоий тараққиёт ҳар бир давлатнинг асосини ташкил этади.
2. Биз Навоий ижоди билан танишиш мақсадида адабиёт музейига бордик.
3. Машиналар колоннасининг жўнашига оз вақт қолди.
4. Ўқув йилининг бошида унинг натижаси ҳақида башорат қилиш қийин.
5. Юзингизнинг (мн.) ранги ўзгаришидан мен кўрқа-япман.
6. Меҳмонлар шаҳар аҳолисининг ҳаёти билан танишганларидан сўнг пахтани қайта ишлаш заводига бордилар.
7. Маданият соҳасидаги ривожланишни мен Навоий номидаги театрда аниқ кўрдим.
8. Ҳар бир йигитнинг уйланиши ва ҳар бир қизнинг турмушга чиқиши ҳаётдаги энг бахтли ва унутилмас воқеадир.
9. Машиналарнинг бир жойда тўхтаб туриши йўл ҳаракатини қийинлаштиради.
10. Сизнинг (мн.) бу ғайри оддий қилиқларингиз барчамизнинг қўрғунимизни тўқди.
11. Университетни тугатишларидан олдин талабалар Давлат имтиҳони топширадилар.
12. Ҳар куни эрталаб жисмоний машқ қилиш билан киши куч йиғади.
13. Озод бўлиш ва эркин яшаш ҳар бир халқнинг асрий

орзусидир. 14. Бемор куч йиғиш учун бир ой ётиши керак. 15. Ҳар хил дарахтларнинг гуллаши боғларни безайди.

§ 92. V БОБ ФЕЪЛИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

Солим феълларнинг аниқ нисбат сифатдоши **مُتَفَعِّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → مُتَكَلَّمَ – гаплашувчи,

تَخَرَّجَ – тугатмоқ → مُتَخَرَّجًا – битирувчи.

Солим феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши **مُتَفَعِّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан: تَكَلَّمَ – гаплашмоқ → مُتَكَلَّمَ

– гаплашилган (мавзу), تَخَرَّجَ – тугатмоқ → مُتَخَرَّجًا – битирилган (ўқув юрти).

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари:

I. Иккиланган феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феълларники каби-дир. Масалан:

تَمَدَّدَ – чўзилмоқ → مُتَمَدَّدًا – чўзилувчи,

تَحَرَّرَ – озод бўлмоқ → مُتَحَرَّرًا – озод бўлувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феъллар-никидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَمَدَّدَ – чўзилмоқ → مُتَمَدَّدًا – чўзилган (жой),

تَحَرَّرَ – озод бўлмоқ → مُتَحَرَّرًا – озод бўлинган.

II. Ҳамзали феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феъллардан фарқ қилмайди:

تَأَذَّنَ – хабар бермоқ → مُتَأَذَّنَ – хабар берувчи,

تَسَّأَلَ – тиланмоқ → مُتَسَّأَلَ – тиланчи,

تَخَّأَ – беркинмоқ → مُتَخَّأَ – беркинувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларники кабидир:

تَأَذَّنَ – хабар бермоқ → مُتَأَذَّنَ – хабар берилган,

تَسَّأَلَ – тиланмоқ → مُتَسَّأَلَ – тиланилган (нарса),

تَخَّأَ – беркинмоқ → مُتَخَّأَ – беркитилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феълларники кабидир. Масалан:

تَوَّصَّلَ – етиб олмоқ → مُتَوَّصَّلَ – етиб олувчи,

تَيَسَّرَ – муяссар бўлмоқ → مُتَيَسَّرَ – муяссар

бўлган.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

تَوَّصَّلَ – етиб олмоқ → مُتَوَّصَّلَ – етиб олинган,

تَيَسَّرَ – муяссар бўлмоқ → مُتَيَسَّرَ – муяссар

бўлинган.

2. Ажваф феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши умумий вазн асосида ҳосил бўлади:

تَقَوَّلَ – миш-миш тарқатмоқ → مُتَقَوَّلَ – миш-миш

тарқатувчи, تَرَيْشَ – бойимоқ → مُتَرَيْشَ – боювчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам умумий вазн асосида ҳосил бўлади:

تَقُولُ – миш-миш тарқатмоқ → مُتَقَوْلٌ – مُتَقَوْلَةٌ – миш-миш
килинган, تَرِيْسٌ – бойимоқ → مُتَرِيْسَةٌ – مُتَرِيْسٌ – бойилган.

3. Ноқис феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдошида масдари каби учинчи ўзак ундош тушиб қолади. Масалан:

تَبَى – ўғил асраб олмоқ → مُتَبٍ (аниқ ҳолатда الْمُتَبِي) –
مُتَبِيَةٌ – ўғил асраб олувчи, نَجَلَى – очилмоқ, фош бўлмоқ
→ مُتَجَلٍ (аниқ ҳолатда - الْمُتَجَلِي) – مُتَجَلِيَةٌ – очилувчи, фош
бўлувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши учинчи ўзак ундоши ўрнига ўқилмайдиган алиф мақсурани кўйиш билан ҳосил қилинади. Масалан:

تَبَى – ўғил асраб олмоқ → مُتَبِي (аниқ ҳолатда الْمُتَبِي) –
مُتَبِيَةٌ – ўғил қилиб асраб олинган, نَجَلَى – очилмоқ, фош
бўлмоқ → مُتَجَلِي (аниқ ҳолатда - الْمُتَجَلِي) – مُتَجَلِيَةٌ – очилган,
фош этилган.

Эслатма. V боб феъли кўпинча ўзлик-мажхул маъноларда бўлганлиги сабабли, унинг мажхул нисбат сифатдоши амалда ишлатилмайди.

317-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

تَأْمَلُ – тикилиб турмоқ; تَقِيًا – қусмоқ; تَحَدَّثُ – гапириб
бермоқ; تَمَتَّى – хоҳламоқ; تَقْوَى – куч йиғмоқ; تَلْقَى – олмоқ;
تَقَدَّمَ – олдинга юрмоқ; تَزْوَجُ – уйланмоқ; تَقَرَّبَ –
яқинлашмоқ; تَعَرَّفَ – танишмоқ; تَبَجَّحَ – мақтанмоқ; تَصَرَّفَ –

ўзича иш тутмоқ; تَوَّع - ҳар хил бўлмоқ; قَوْلِي - қўлга киритмоқ; تَعَمَّق - чуқурлашмоқ; نَجَّأ - яширинмоқ.

318-машқ. Қуйидаги сифатдошларни сонда ва жинсда турланг:

Масалан, مَتَخَيَّ

| жинс | бирлик | иккилик | кўплик |
|------|------------|----------------|--------------|
| МЗ. | مَتَخَيَّ | مَتَخَيَّان | مَتَخَيُّونَ |
| МН. | مَتَخَيَّة | مَتَخَيَّاتَان | مَتَخَيَّات |

1) الْمُتَمَتِّي (2) الْمُتَوَّع (3) مُتَلَق (4) مُتَصَرِّف (5) الْمُتَزَوِّج (6) مُتَقَدِّم

319-машқ. Қуйидаги сифатдошларни келишикларда турланг:

Масалан: مُتَمَّن

| ҳолат | бош кел. | қаратқич кел. | тушум кел. |
|-----------|---------------|---------------|---------------|
| аниқ ҳ. | الْمُتَمَّنِي | الْمُتَمَّنِي | الْمُتَمَّنِي |
| ноаниқ ҳ. | مُتَمَّن | مُتَمَّن | مُتَمَّنًا |

1) مُتَلَقُونَ (2) مُتَصَرِّفَاتَان (3) مُتَوَلَّيَان (4) مُتَقَوِّيات (5) مُتَمَنُّونَ

320-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг, сифат-дошларнинг қандай гап бўлаги эканлигини аниқланг ва гапларни ўзбекчага ўғиринг:

1) بدأت الدبابات المتبقية ترجع إلى الورا. (2) رأينا في غرفة المراقبة رجلين متيقظين
والفنيين أمام لوحة أجهزة المراقبة. (3) أول من مثل في الرواية العربية الأولى كان مارون
القاس من أهل بيروت المتوفى في منتصف القرن الماضي. (4) نود جمعنا أن نرى دائما منظر

الحقول المتعددة الألوان. (5) قال أحد من الضيوف متأسفاً "مع الأسف الشديد جئت متأخراً إلى بلدكم الجميل". (6) نظر صديقي إلى الأمام فرأى القطار قادماً متمهلاً وكانت نوافذ عربات القطار مملوءة بالزوارس المتطلعة. (7) أوزبكستان جمهورية مشهورة بثرواتها المعدنية المتنوعة. (8) البحر الأبيض المتوسط أحد من البحار الغنية بالثروات النباتية والحيوانية. (9) جاء المتفرجون إلى الملعب وجلسوا على مقاعدهم فبدأت المباراة. (10) الإسكندرية مدينة كبيرة جميلة واقعة على شاطئ البحر الأبيض المتوسط. (11) سمعت في الطريق حديثاً باللغة العربية فتوجهت نحو المتحدث. (12) المتكلمون باللغة العربية قليلون في بلدنا. (13) علة العاشق متميز عن سائر العلل. (14) كان في العصر القديم يقال وكان له ببغاء حسن الصوت أخضر اللون متكلم. (15) لا تكن يا ولدي متبجحاً ولا متوحلاً.

321-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Зал тамошабинлар билан тўла эди. 2. Миср Араб Республикаси шимол томондан Ўрта Ер денгизи билан чегараланади. 3. Турли рангдаги кийим-кечакларни аёллар ёқтирадилар. 4. Ярим кечада кўчада уйғоқ одамларни учратдик. 5. Асримизнинг ўрталарида вафот этган Тоҳо Хусайн Мисрнинг машхур ёзувчиларидан бири эди. 6. Фарғона водийси турли хил фойдали қазилмаларга бойдир. 7. Томошабинлар бу машхур ўзбек бас-такори шарафига қарсақлар чалдилар. 8. Араб бўлими талабалари ўзларининг чиройли хулқи, одоби билан ажралиб туриптилар. 9. Араб тили грамматикасининг қолган қоидаларини келгуси ҳафтада ўрганамиз. 10. Университетимиз ректори илғор талабаларни ютуқлар билан табриклади, қолоқ талабаларга эса, куч-қувват ва муваффақият тилади. 11. Араб тилини ўрганишда бу толиба илгарилаб кетди. 12. Ўрта мактабни тугатганим-

дан кейин Тошкент Давлат университетига ўқишга кирдим. 13. Гуруҳимиздаги кўпгина толиб ва толибалар уйланган ва турмушга чиққанлардир. 14. Қизчам менга мутаассифона деди: «Афсуски, мен бу ишни бажара олмайман». 15. Ҳозир ярим кечада нима учун уйғоксизлар (мн.)?

ЎН ТЎРТИНЧИ МАТН

الرياضة البدنية في أوزبكستان

تبذل حكومة جمهورية أوزبكستان عناية كبيرة لتطوير الرياضة البدنية في الجمهورية. للرياضة البدنية أهمية عظيمة في تربية الإنسان المتكامل من جميع الجوانب واستعداده للدفاع عن وطنه المحبوب المستقل.

وتخصص الحكومة مبالغ ضخمة لتنمية مختلفة أنواع الرياضة في بلدنا ولبناء الملاعب والقاعات الرياضية في المدن والقرى ولتشجيع نشاط المؤسسات الرياضية فيها.

للرياضة البدنية في بلدنا طابع جمهيري واسع. فمعظم الأطفال والشباب في جمهوريتنا يلعبون واحدة على الأقل من الألعاب الرياضية المختلفة وبينها كرة القدم وكرة السلة والكرة الطائرة والملاكمة والتنس ورفع الأثقال والح. وبين هذه الألعاب تتمتع كرة القدم بشعبية تمتعا واسعا.

في السنوات الأخيرة بدأت الحكومة ببذل الجهد الكبير لتطوير التنس في البلد. وقد بنيت ملاعب التنس في العاصمة طشقند وفي مراكز جميع المحافظات. وتقام سنويا مباريات التنس الدولية للحصول على جائزة رئيس جمهوريتنا.

في كل مدرسة أو جامعة أو مصنع في أوزبكستان ملعب رياضي أو قاعة للألعاب الرياضية وعدد المؤسسات والفرق الرياضية والأعضاء فيها كبير جدا في الجمهورية.

ونحن نعرف أسماء عدد كبير من الرياضيين الأبطال. هم ضربوا وحسنوا في المباريات الدولية والمقابلات الودية العديدة أرقاما قياسية عالمية في مختلف أنواع الرياضة ولن يقفوا عند نجاحاتهم هذه وسيضربون أرقاما قياسية جديدة في المستقبل إن شاء الله.

عاشت الرياضة في العالم وهي رمز الصداقة والتعايش السلمي بين الشعوب.

322-ماشқ. Ўн тўртинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

323-ماشқ. Ўн тўртинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб беринг:

- (1) لَم تَبْدَلْ حُكُومَةُ جُمْهُورِيَّةِ أُوزْبِكِسْتَانِ عَنَابَةَ كَبِيرَةً لِلرِّيَاضَةِ الْبَدْنِيَّةِ؟
- (2) لَم تُخَصَّصَ الْحُكُومَةُ مَبَالِغَ ضَخْمَةً؟
- (3) أَي نَوْعٍ مِنَ الْأَلْعَابِ الرِّيَاضِيَّةِ يَتَمَتَّعُ بِشَعْبِيَّةٍ فِي أُوزْبِكِسْتَانِ؟
- (4) هَلْ تَعْرِفُ أَسْمَاءَ فَرَقِ كُرَةِ الْقَدَمِ فِي أُوزْبِكِسْتَانِ؟
- (5) أَيْنَ بَنِيَتْ مَلَاعِبُ التَّنِيسِ فِي أُوزْبِكِسْتَانِ؟
- (6) أَيَّةُ مَبَارَاةٍ تَقَامُ سَنَوِيًّا فِي بِلَدِنَا؟
- (7) أَيَّةُ قَاعَةٍ رِيَاضِيَّةٍ مَشْهُورَةٍ فِي أُوزْبِكِسْتَانِ؟
- (8) هَلْ تَعْرِفُ أَسْمَاءَ الرِّيَاضِيِّينَ الْأَبْطَالِ فِي أُوزْبِكِسْتَانِ؟
- (9) مَن حَصَلَ عَلَى جَائِزَةِ رَئِيسِ الْجُمْهُورِيَّةِ فِي مَبَارَاةِ التَّنِيسِ فِي هَذِهِ السَّنَةِ؟

324-машқ. Ўн тўртинчи матндан феълларни ажра-тиб олинг, уларнинг бобини аниқланг ва тўла морфо-логик таҳлил қилинг.

325-машқ. Ўн тўртинчи матндан сифатдошларни топинг; уларнинг қайси боб феълдан ва қандай нисбат сифатдоши эканлигини аниқланг, гапдаги вазифасини тўшунтиринг.

326-машқ. Ўн тўртинчи матнда мавжуд феъл-ларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифат-дошлари ҳосил қилинг, ҳар бир ҳосил қилинган сифат-дош иштирокида биттадан гап тузинг.

327-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

تناول العشاء؛ في الهواء الطلق؛ صوت غريب؛ قسم بالمراسلة؛ معظم الأقطار؛
مشاهدة كرة القدم؛ عناية كبيرة؛ الإنسان المتكامل من جميع الجوانب؛ الدفاع عن الوطن؛
مبالغ ضخمة؛ تشجيع نشاط المؤسسات الرياضية؛ على الأقل؛ رفع الأثقال؛ تطور التنس؛
جائزة رئيس الجمهورية؛ ألعاب رياضية؛ فرق رياضية؛ الرياضيون الأبطال؛ ضرب رقما
قياسيا؛ لوحة أجهزة المراقبة؛ منتصف القرن الماضي؛ مع الأسف الشديد؛ الثروات المعدنية
المتنوعة؛ تاريخ الفنون في بلدنا؛ تعليمات شرطي المرور؛ عبور المشاة؛ قاعة الانتظار؛ موعد
تحرك القطار؛ التطور الاقتصادي؛ الأعمال القادمة؛ عبر الفل والياسمين؛ المساء الجميل؛ بيت
زميلنا.

ЎН БЕШИНЧИ ҚИСМ
ЯНГИ СЎЗЛАР

- IV ~ الثَّفَانِي كۆрсатмоқ; *Аброр*
жонбозлик кўрсатмоқ
- IV أَنْصَرَ кўрмоқ
- IV أَنْبَغ етказмоқ (*хабарни*)
أَبُو بَكْرٍ عَزِيزٌ амакивачча
Абу Бакр Иззат
(*ат.от*)
- IV أَنْحَاح имкон бермоқ
- IV أَنْعَب чарчатмоқ
- IV أَنْفَاقَةٌ шартнома
- IV أَنْفَن яхши билмоқ
- IV أَنْم тугатмоқ
- IV أَنْى бермоқ
- IV أَنْار қўзгамоқ
- IV أَنْمَر самара (*ҳосил*)
бермоқ
- IV أَنْجَاب жавоб бермоқ
- IV أَنْجَرى амалга оширмоқ
- IV أَنْحَاطَ ўраб олмоқ
- IV أَنْحَب севмоқ
- IV أَنْجَزَ Ҳижозга йўл олмоқ
- IV أَنْحَزَ қўлга киритмоқ
- IV أَحْسَن сезмоқ (بـ)
- IV أَحْضَرَوُ ҳозирламоқ
- IV أَحْبَرَ хабар бермоқ
- IV اخْتَارَ танлов, танлаб олиш
- IV أَخْرَجَ саҳналаштирмоқ
- IV آخِرَةٌ охират, қиёмат
- IV اخْطَأَ хато қилмоқ, хатога
йўл қўймоқ
- IV أَخْفَى яширмоқ, сир тут-
моқ
- IV أَذْرَكَ идрок этмоқ
- IV أَذْهَشَ лол қолдирмоқ
- IV أَذَاع тарқатмоқ
- IV أَرَاخ дам бермоқ, роҳат
бахш этмоқ
- IV أَرَاقَ оқизмоқ, тўкмоқ
- IV أَرْجَع қайтармоқ, қайтариб
олмоқ
- IV أَرْسَلَ юбормоқ, жўнатмоқ
- IV أَرْضَدَ тўғри йўлга бошла-
моқ
- IV أَرَى кўрсатмоқ

اربح ёқимли ҳид, бўй
 استعماريّ империалист
 IV أسرع шошилмоқ, шоши-
 либ яқинлашмоқ
 استقبل отхона
 IV اسلم таслим бўлмоқ; тас-
 лим қилмоқ; ислом дини-
 ни қабул қилмоқ
 اسوداد қоралик, қора ранг
 اسير кўп. اسارى асир
 IV اشار ишора қилмоқ
 IV اشبه ўхшамоқ
 IV اشرف яқинлашмоқ, яқин
 келмоқ
 IV اشرق тонг отмоқ
 IV اشعل ёндирмоқ, ёкмоқ
 IV اصاب шикаст етказмоқ
 IV اصبح бўлмоқ
 IV اضحى бўлмоқ
 IV اطار учирмоқ
 IV اطقا ўчирмоқ (оловни)
 اطلاق мутлақо
 IV اطلع таништирмоқ, хабар-
 дор қилмоқ

IV اطلق озод қилмоқ, қўйиб
 юбормоқ
 IV اعاد оркага қайтармоқ
 IV اعجب ёкмоқ, маъқул
 келмоқ
 IV اعد тайёрламоқ
 IV اعطى бермоқ
 IV اعطن эълон қилмоқ
 اعوز mn. اعوزاء бир кўзи кўр
 IV اغرب узок-узокларга кет-
 моқ
 IV اغلق ёпмоқ, беркитмоқ
 IV اغمص юммоқ
 IV ااد фойда келтирмоқ,
 фойда бермоқ
 IV افرح хурсанд қилмоқ
 IV افرد яккаламоқ, яккалаб
 қуймоқ
 IV افشى ошкор қилмоқ
 IV افطر нонушта қилмоқ
 IV اقام истиқомат қилмоқ
 IV اقبل келмоқ, кирмоқ,
 яқинлашмоқ
 IV اقر тан олмоқ (—)

IV أَقْصَرَ қисқа қилмоқ,
 қисқартирмоқ
 IV الْأَقْصَرُ Луксор (*Мисрдаги*
шаҳар номи)
 IV أَقْمَرَ ойдин бўлмоқ
 IV أَقْنَعَ қаноатлантирмоқ,
 кондирмоқ
 IV أَكْرَمَ хурмат қилмоқ
 IV أَلْفَى бекор қилмоқ
 IV أَتَشَّى ташламоқ, ирғитмоқ
 IV أَلِمَّ яхши билмоқ (—)
 IV آَلَةٌ асбоб (*бу ерда: касса*)
 IV أَمْسَكَ ушламоқ
 IV أَمِنَ имон келтирмоқ,
 ишонмоқ (—)
 IV أَمِيرٌ кўп. أَمْرَاءُ амир
 IV أَمِينٌ кўп. أَمْنَاءُ котиб
 IV أُنْبَرٌ ёритмоқ
 IV أَتَجَّ етиштирмоқ
 (*ҳосилни*)
 IV أَلْجَبَ фарзанд кўрмоқ
 IV أَلْجَدَ Наждга бормоқ
 IV أَلْشَأُ курмоқ, тикламоқ
 IV أَلْعَمَ мацца қилмоқ

أَفْتٌ бурун
 IV أَلْهَى тугатмоқ
 IV أَاهَدَى юбормоқ, жўнатмоқ
 IV أَاهَمَّ қизиқтирмоқ
 IV أَوْجَبَ (*ниманингдир*)
 сабабчиси бўлмоқ
 IV أَوْجَزَ қисқартмоқ
 IV أَوْفَدَ делегат қилиб
 жўнатмоқ
 IV أَوْقَعَ ўртага солмоқ (*мас.*
совуқчиликни)
 IV أَوْقَفَ тўхтатмоқ
 IV أَيْقَطَ уйғотмоқ
 IV بَيَّجَزَ қисқа қилиб
 IV بَاخْتَصَرَ қисқа қилиб
 IV بَاقَةٌ даста, букет
 IV بَالٌ ақл, мия, эс
 IV البرازيلُ Бразилия
 IV بُرْجٌ кўп. بُرُوجٌ танкнинг
 юқори қисми; минора
 IV بَسِيطٌ содда, очиқ
 II بَشَّرَ башорат қилмоқ,
 олдиндан хабар бермоқ
 IV بَضَاعَةٌ кўп. بَضَائِعٌ сотиладиган
 нарса, товар

بَطَاءٌ секинлик; ~ بِسْتٍ аста-

секин

بَغْتٌ тирилиш

بِكَلْتِي عَيْنِهِ иккала кўзи билан

بِنَطْلُونٍ ШИМ

V نَحْرَرٌ озод бўлмоқ

V نَحْمَسُ ишқибоз бўлмоқ

بِذِكْرَةِ الدَّفْعِ тўлов чеки

V تَرَدَّدٌ иккиланмоқ

V تَشْوَى куймоқ, ёнмоқ

V تَعْطَلُ бузилмоқ, ишдан

чиқмоқ

V تَعْلَقُ ушламоқ, чирмашмоқ

(بـ)

تَفَانٌ (ан.х. التَّفَانِي) жонбозлик

V تَفَوَّقُ устун бўлмоқ, баланд

келмоқ

تَقَاطَعٌ кесиб ўтиш

تَقَاطَعُ الطَّرِيقِ чорраха

I تَمُّ (u) تَمُّ тугамоқ, тамом

бўлмоқ

V تَمَدَّنٌ маданиятли бўлмоқ

V تَتَبَّهٌ эътибор бермоқ

تَيَّارٌ كَهْرَبَائِيٌّ электр токи

جَادِيَّةٌ тортиш кучи

جَحَا Жуҳо (араб латифалари
қаҳрамони)

جَدَالٌ можаро, жанжал

I جَعَلَ (a) جَعَلَ қилмоқ

جَفْنٌ кўп. جُفُونٌ қовоқ (кўздаги)

جَمْرًا божхона; ~ مَوْظِفٌ ال -

божхона ходими

جَنَاحٌ бўлим, павильон

جَنْزِيرٌ занжир, гусеница

I جَهْلٌ (a) جَهْلٌ нотаниш

бўлмоқ

تَحَاجِبٌ қош

حَافِلٌ лик, тўла

حَبْلٌ кўп. حِبَالٌ арқон, чилвир

حَدٌّ кўп. حُدُودٌ чегара; тиг; ~ بِ-

الْإِبْرَةِ - игна билан

II حَدَثٌ (y) حَدَثٌ содир бўлмоқ

حَدِيدٌ темир

حَدَا кўп. أَحْدِيَّةٌ оёқ кийими,

туфли

حَدَقٌ маҳорат

حَرٌّ иссиқлик

حَسَدٌ ичқоралик, ҳасад

حَتَّةٌ яхшилик
حصانٌ кўп. أخصنةً от, чопкир
I حَلَبٌ (y) حَلَبٌ сут соғмоқ
حَلْوٌ ширин
I خَشِيٌّ (a) خَشِيَّةٌ кўркмоқ
I خَطَرٌ (y) خَطُورٌ эсга, мияга
келмоқ
ذَارُ الْكُتُبِ Дорул-кутуб (*Қо-
ҳирадаги кутубхона номи*)
ذَرَجٌ кўп. ذُرُوجٌ тортма,
ғаладон
ذَرَجَةٌ кўп. ذَرَجَاتٌ даража
ذَقَّةٌ аниклик; ذِيبٌ - аник,
батафсил
ذُكَّانٌ кўп. ذُكَاكِينٌ дўкон,
ишхона
ذَمٌّ кўп. ذِمَاءٌ қон
II ذَمْرٌ бузмоқ, вайрон қилмоқ
ذَوْرَةٌ курслар
ذَهَبٌ خَالِصٌ соф олтин
ذَهَبٌ مَشْوَبٌ соф бўлмаган
олтин
ذَنْجٌ кўп. ذَنْبَاحٌ фойда, даромад
ذَوْلُ الدَّوْلَةِ давлат арбоби
ذِشَاقَةٌ мулойимлик; нозланиш

رَفٌّ кўп. رُفُوفٌ токча, витрина
I رَفْعٌ (a) رَفَعٌ кўтармоқ, баланд
қилмоқ
رُكْبَةٌ кўп. رُكْبٌ тизза
I رِيعٌ (r) رِيعٌ даҳшатга тушмоқ
رَيْتٌ ёғ
رُشْمَةٌ олти юз
السُّدُ الْعَالِيُّ Баланд тўғон
(*Асвон тўгонининг номи*)
سُرْعَانٌ مَا тезлик билан, дарров
I سِرْقَةٌ (u) سِرْقَةٌ ўғирламоқ
سُلْطَانٌ кўп. سَلَطِينٌ подшоҳ
سَلَامٌ кўп. سَلَامٌ зина
سَلِيمٌ тўғри, бехато; соғ
سُلَيْمَانٌ نَجِيبٌ Сулаймон Нажиб
I شَرْحٌ (a) شَرَحٌ шарҳламоқ,
изоҳламоқ
شَاكٌ шак, шубҳа, شَاكٌ
шубҳасиз
I شُكْرٌ (y) شُكْرٌ шукр қилмоқ,
миннатдор бўлмоқ
شَمْعٌ кўп. شَمُوعٌ шам
شَوَاطٌ кўп. أَشْوَاطٌ тайм (*футбол*)
شَوَكَةٌ тикан

I صَاخ (u) صَاخ (صیح) бақирмоқ
 صَاخ фойда; ~ ل - ...нинг
 фойдасига
 صَاغ заргар
 صَاغ النور нурли тонг (*эрта-
 лабки саломнинг жавоби*)
 صَفْر نоль
 II صَفَف текисламоқ, силлик
 ламоқ
 I صَكَ (y) صَكَ тақиллатмоқ
 II صَلَح тузатмоқ, таъмир
 ламоқ
 صَا جим бўл!
 صَاذ овчи
 صَاذ ...га қарши
 I طَوَلَ (طول) طَوَلَ чўзилмоқ,
 узоқиб кетмоқ
 I طَرَحَ (a) طَرَحَ ташламоқ (*мас.
 савол*)
 طَه حُسَيْن Тоҳо Хусайн
 (*Мисрнинг таниқли
 ёзувчиси ва олими*)
 طَاغ фил суяги
 طَاغِي фил суягидан ишланган

- آمين ~ энг юқори, бош;
 бош котиб
 I عَبَرَ (y) عَبَرَ кесиб ўтмоқ
 I عَثَرَ (y) عَثَرَ тўсатдан топиб
 олмоқ
 عَجَزَ ожизлик
 I عَدَّ (y) عَدَّ санамоқ
 I عَدَرَ (u) عَدَرَ кечирмоқ
 I عَرَضَ (u) عَرَضَ намоёйиш
 қилмоқ, кўриққа қўймоқ
 عَسَلَ асал
 عَشِقَ ишқ, муҳаббат
 I عَضَّ (u) عَضَّ тишламоқ
 عَقَبَةَ тўсик
 I عَلَا (علو) عَلَا кўтарилмоқ,
 баланд бўлмоқ
 عَمَقَ *кўп.* عَمَقَ чуқурлик;
 مِنْ أَعْمَاقِهِ - ич-ичидан
 عَوَّازَ кўрлик
 عَاوَزَةَ газ сув
 عَامَرَ лим тўла
 عَسِيلَ кир ювиш
 عَنَاءَ қўшиқчилик
 فَبْرَايِرُ февраль

فِجَاءٌ тўсатдан
 فَخْمٌ катта, улкан
 فَرِيحٌ хурсанд, шод
 فَرِيحَةٌ хурсандлик
 فُرُقَةٌ бўлиниш, парчаланиш
 I فَرَعٌ (a) кўркиб кетмоқ,
 хуркиб қочмоқ
 II فَسْرٌ шархламоқ, изох-
 ламоқ
 فَصِيحٌ тили бурро, нутки
 равон
 فَضَاءٌ фазо, космос
 I فَكٌّ ечмоқ, парчаламоқ
 فَكٌّ кўп. أَفْلاكٌ осмон
 فَوْزًا дарҳол
 فَوْلَادٌ пўлат
 فِي عَاقِبَةِ الْأَمْرِ ахийри
 فِيمَا بَعْدَ кейин, кейинчалик
 قَامُوسٌ кўп. قَوَامِيسٌ луғат
 I قَبْضٌ (u) қамамоқ (على)
 قَدْرٌ тақдир
 قَصْرٌ кўп. قُصُورٌ қаср, сарой
 قَصِيٌّ узок
 قَضَاءٌ суд

I قَفْرٌ (u) сакрамоқ
 II قَلْبٌ варақламоқ
 كَانَ فِي غَايَةِ الشُّكْرِ жуда мин-
 натдор бўлмоқ
 I كَثْرٌ (y) кўпаймоқ
 I كَسْرٌ (u) синдирмоқ
 كَنْزٌ кўп. كَنْزٌ хазина
 كَوَاءٌ дазмоллаш
 كَوَاكِبٌ кўп. كَوَاكِبٌ юлдуз
 ... لَا بُدَّ مِنْ... лозим
 لَا نِهَآيَةَ لَهُ бениҳоя, охири йўқ
 لَجَنَةٌ кўмита
 I لَعْنٌ (a) лаънатламоқ
 لَيْلَى طَاهِرٌ Лайло Тоҳир
 مَا دُمْتُ أَنَا حَيًّا мен тирик эка-
 нимда; модомики, мен
 тирик эканман...
 مَارِسٌ март
 مَاشِيَةٌ кўп. مَوَاشِيٌ ҳайвон
 مَاكِنَةٌ машина, дастгоҳ
 مُجْتَمَعٌ жамият, муҳит
 مُحْسِنٌ سَرْحَانٌ Муҳсин Сарҳон

مَحَلُّكُ олтиннинг пробасини
аниқлаш учун ишлатила-
диган тош
مُحَمَّدُ تَوْفِيْقُ Муҳаммад Тавфик
مَرْكَبَاتُ عَامَّةٌ жамоат
транспорти турлари
مَرْمَى дарвоза (футболда)
مَشْرُوعٌ лойиҳа
مُنْطَاقٌ тароқ
مَشْتَقَةٌ кўп. مَشَائِقُ дор
مَصَابِيْحُ المُرُورِ светофор
مُصْطَفَى الثَّالِثُ Мустафо III
(усмонли турк подшоҳ-
ларидан бири)
مِنَ الأَسْفِ الشَّدِيدِ минг афсус
مُعْتَدَلٌ ўртача, муътадил
مَفْرَكَةٌ кўп. مَعَارِكٌ жанг
مُفَاجَأَةٌ тўсатдан бўлган иш,
кутилмаган ҳодиса
مُقَمَّرٌ ойдин, ойли
مُقْيَاسٌ меъёр
مَكْسِيْكُ Мексика
مَلَائِكَةٌ боксчи, боксёр
مَلَائِكَةٌ кўп. مَلَائِكَةٌ фаришта
مَلِكٌ кўп. مُلُوكٌ подшоҳ

مَنْدُوبٌ вакил, делегат
مَنْسُوجَاتٌ газламалар
مَنْظَمَةُ الأُمَمِ المَتَّحِدَةِ БМТ
مُهَاجِمٌ хужумчи
مُوجِبٌ сабабчи; ~ بـ ...га
биноан
مُوظَّفُ الجَوَازَاتِ паспортларни
текширувчи ҳарбий
(чегара пунктида)
I نَوْحٌ (y) نَاحٌ (نوح) йиғламок,
навха қилмок, бақириб,
айтиб йиғламок
دُوْخٌ дўзах
فَوَيْدَالِيٌ фойдали
I نَيْلٌ (a) نَالٌ (نيل) олмок,
етишмок
كُتُبُ الجِحَّةِ ютук,
муваффақият
كُوجْمَةٌ юлдуз
I نَسِجٌ (y) نَسِجٌ тўқимок (газ-
ламани)
نِضَالٌ кураш
نَظَرٌ яшнаб турган, кўркам
نُورٌ кўп. نُورٌ тур, нав, хил
بُوعْقَا қелинг!

هَيَّا بِنَا қани, кетдик!
 وَاصِحْ аниқ, равшан
 I (u) وَقَى химоя қилмоқ
 II بَسْرَ осонлаштирмоқ

بُسْرَى (мн.) чап, чап томон-
 даги
 يُعْنَى (мн.) ўнг, ўнг томондаги

§ 93. СИФАТ ДАРАЖАЛАРИ

Сифатлар уч хил даражага эга: оддий даража, қиёсий даража ва орттирма даража.

Юқорида зикр этилган сифатларнинг барчаси оддий даража сифатларидир.

Қиёсий даража сифатлари сифатланмишнинг сони ва жинсидан қатъи назар **مِنْ أَفْعَلُ** вазнида ясалади. Бунда белги қайси предметнинг белгисига қиёсланаётган бўлса, ўша сўз **مِنْ** предлогидан кейин келади. Масалан:

الْكِتَابُ أَكْبَرُ مِنَ الْمَجَلَّةِ – Китоб журналдан каттароқ.

الْكِتَابَةُ أَنْفَعُ مِنَ الْقِرَاءَةِ – Ёзиш ўқишдан фойдалироқ.

أَخِي أَصْفَرُ مِنِّي – Синглим мендан кичикроқ.

Агар бир предметнинг турли вақтдаги белгиси ўзаро қиёсланса, шу предметнинг номи икки марта такрорланмасдан, ўрнига унга сон ва жинсда мос бўлган бирикма олмош ишлатилади. Масалан:

مَدِينَتُنَا فِي هَذِهِ السَّنَةِ أَجْمَلُ مِنْهَا فِي السَّنَةِ الْمَاضِيَةِ – Шаҳримиз бу йил ўтган йилдагидан чиройлироқ.

Агар **مِنْ** предлогидан кейин бевосита феъл келса, предлогдан кейин **مَا** юкламаси орттирилади – **مِمَّا**.
 Масалан:

الطَّقْسُ الْيَوْمَ أَبْرَدُ مِمَّا كَانَ أَمْسَ – Об-ҳаво бугун кечагидан совуқроқ.

Орттирма даража сифати ҳам оддий даражадаги сифатни **أَفْعُلُ** вазнига солиш билан ҳосил қилинади. Лекин у сифатланмишнинг жинси ва сонига мувофиқ равишда ўзгаради:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|--------------|
| мз | أَفْعُلُ | أَفْعَلَانِ | أَفْعَالُ |
| мн | فُعُلَى | فُعَلَيَانِ | فُعَلِيَّاتٍ |

Орттирма даража сифати сифатланмиш билан куйидаги усулларда бирикади:

1. Орттирма даражадаги сифат мослашган аниқловчи каби сифатланмишдан кейин келади. Масалан:

الطَّالِبُ الْأَخْسَنُ – Энг яхши талаба, الطَّالِبَةُ الْأَحْسَنَى – Энг яхши талаба қиз.

الطَّالِبَانِ الْأَخْسَنَانِ – Энг яхши икки талаба,

الطَّالِبَاتِ الْأَحْسَنَاتِ – Энг яхши икки талаба қиз,

الطُّلَّابُ الْأَخْسَنُ – Энг яхши талабалар,

الطَّالِبَاتُ الْأَحْسَنَاتُ – Энг яхши талаба қизлар.

2. Сифат билан сифатланмиш изофа шаклини олади ва бунда орттирма даражадаги сифат музоф ўрнида келади ва ҳар икки жинсда ўзгармай, **أَفْعُلُ** вазнида бўлади. Сифатланмиш эса кўпликда аниқ ҳолатда музоф илайҳи бўлиб келади. Масалан:

أَخْسَنُ الطُّلَّابِ – Талабаларнинг энг яхшиси,

أَحْسَنُ الطَّالِبَاتِ – Талаба кизларнинг энг яхшиси.

3. Сифатланмиш билан изофа шаклида мослашади. Бунда сифат музоф бўлиб, сифатланмиш эса бирликда ноаниқ ҳолатда музоф илайҳи бўлиб келади. Масалан:

أَحْسَنُ طَالِبٍ – Энг яхши талаба,

أَحْسَنُ طَالِبَةٍ – Энг яхши талаба киз.

أَفْعَلُ вазнидаги бу даражалар нотўғри ўзакли сифатлардан куйидагича шаклланади:

1. Иккиланган ўзакли сифатлардан:

أَشَدُّ → أَشَدُّدُ → شَدِيدٌ (شدد), أَقْلٌ → أَقْلُلُ → قَلِيلٌ (قلل).

2. Ўзак таркибида ҳамза товуши мавжуд бўлган сифатлардан бу даражалар ҳосил бўлганида, товуш ўзгаришлари содир бўлмайди: أَسْوَأُ → سَوِيٌّ (سوء) – ёмон, أَضْأَلُ → ضَعِيلٌ (ضءل) – кучсиз, رَدِيءٌ (ردء) – ёмон → أَرْدَأُ.

3. Солимсифат ўзакли сифатларда ҳам товуш ўзгариши содир бўлмайди:

أَيْسَرُ → يَسِيرٌ (يسر), أَوْجَزُ → كَيْسَرٌ (وجز) – қисқа.

4. Ажваф ўзакли сифатларда ҳам товуш ўзгариши содир бўлмайди:

أَطْيَبُ → طَيِّبٌ (طيب), أَطْوَلُ → طَوِيلٌ (طول) – узун.

5. Ноқис ўзакли сифатларда учинчи ўзак ундоши ўрнидаги و ҳам, ى ҳам «алиф мақсура» билан ёзиладиган «ā» га ўзгаради: أَذْيَى → ذَيْئٌ (ذنو) – якин,

أَخْرَى → حَرِيٌّ (حرى) – муносиб, أَخْلَى → خَلْوٌ (حلو) – ширин.

أَفْعَلُ шаклидаги сифатлардан, белгини билдирувчи сифатдошлардан ва нисбий сифатлардан қиё-

сий ва орттирма даража синтактик йўл билан яъни **أَكْثَرُ** , **أَشَدُّ** , **أَقْلُ** каби сўзлар ва ундан кейин солиштириладиган белги шу ўзакдан ҳосил бўлган тушум келиши-гидаги ноаниқ ҳолатда турган масдар ёрдамида ҳосил қилинади. Масалан:

هذه ألوزدة أشد خمرة من تلك – Бу атиргул наригисидан қизилроқ.

أخي أقل أجهدًا من صديقه – Укам ўртоғидан кўра камроқ тиришқоқдир.

خير – яхши, **شر** – ёмон сифатларидан қиёсий ва орттирма даража сифати **أفعل** вазнида эмас, шу сифатларнинг ўзидан ҳосил бўлади. Масалан:

الصلاة خير من النوم – Намоз уйқудан яхшироқдир.

شر البلاد مكان لا صديق به – Юртларнинг энг ёмони дўст йўқ бўлган юртдир.

Амалий машғулот учун топшириқлар

328-машқ. Қуйидаги ибораларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги сифатларнинг даражасини аниқланг:

- 1) القراءة أسهل من الكتابة. 2) النهار في الصيف أطول منه في الشتاء. 3) عدد الأيام في مارس أكثر مما كان في فبراير. 4) الفولاذ أصلب من الحديد. 5) العسل أحلى من السكر. 6) الكتابة أصعب من القراءة. 7) الاستراحة خير من العمل. 8) الوردة أطيب من الياسمين. 9) الثلج أبرد من الماء. 10) القميص أرخص من البنطلون. 11) الفلفل أمر من النوم. 12) أحسن الكتب؛ 13) أجمل العيون؛ 14) أعلى صوت؛ 15) الحاجب الأشد اسودادا؛ 16) أطول الأنهار؛ 17) أوسع بحر؛ 18) أنفع اللغات؛

19) أصغر التلاميذ؛ 20) شر الأعداء؛ 21) أقصى حد؛ 22) الشرق الأوسط؛
 23) آسيا الوسطى؛ 24) العصور الوسطى؛ 25) الدرجات العليا؛ 26) الأسماء الحسنى؛
 27) أطيب التمنيات؛ 28) أحسن التهاني؛ 29) الذهب أغلى من الفضة. 30) النهار
 أقصر من الليل في الشتاء أما الليل فهو أقصر من النهار في الصيف.

329-ماشқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) كان ربح مصنعنا في السنة الماضية أقل منه في هذه السنة. 2) هل هناك مقياس
 أصح وأسلم وأوضح؟ 3) قد قام بتزيين بناء الجامعة الجديد أحسن المعماريين والفنانين في
 الجمهورية. 4) في حديقة الأمير تيمور يوجد تمثاله وهو أحسن تماثيل مدينة طشقند. 5)
 حديقة بابر بمدينة نمنغان توجد نافورة وهي أكبر نافورة في المدينة. 6) في شمالي طشقند،
 برج التلفزيون الجمهوري وهو أعلى نقطة في طشقند. 7) سمرقند وبخارى وخيوه أقدم مدن
 جمهوريتنا وأشهرها. 8) وزن أي جسم في الليالي القمرية أقل منه في النهار. 9) كانت أم
 كلثوم من أعظم المطربات في مصر وأشهرهن ولهذا كانت تسمى سيدة الغناء العربي
 وكوكب الشرق. 10) دار الكتب المصرية من أهم المكتبات في البلدان العربية. 11) أريد
 أن أوضح باختصار أهم النتائج الاقتصادية في العام الماضي. 12) العشق بدون لسان
 أفصح من أي بيان. 13) عشق بني آدم يبدو للعين في كل لحظة أنضر من الزهر.
 14) قيل لليلى: «أنت لست أفضل من الحسنيات الأخريات». فقالت له ليلى «صه، أنت
 لست المحبون». 15) ليست في الطريق عقبة أصعب من الحسد.

330-ماشқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Ўзбек классик мусиқаси; араб филологияси бўлими;
 Хитой билан Эрон ўртасидаги кўпгина шаҳарлар; пах-
 тани ўз вақтида териб олиш; очик ҳавода; баҳордан

кузгача; табаррук замин; Миср лаҳжаси; бизнинг янги қора машинамиз; ҳукумат делегацияси; ковурилган гўшт; Амир Темур авлодлари; дастлабки илм; араб мамлакатларидаги опера театри; Зайнабнинг орзулари; машиналар колоннаси; машҳур ёзувчининг пьесаси; йиллар ўтиши билан; улкан спорт саройи; оқ ва сарик атиргуллар; аччиқ қалампирнинг кўплиги; келгуси спорт мусобақалари; Самарқанд ва Бухорога қилган сафаримиз.

331-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Онажон, туғилган кунингиз билан Сизни табриклайман ва Сизга энг яхши тилакларни тилайман.
2. Нил Африка қитъасидаги энг узун дарёдир.
3. Дунёда энг катта денгизни биласизларми (мз.)?
4. Биз бугун дарсда арабча матнни кечагидан яхшироқ ўқидик.
5. Келгуси йили Наманган шаҳри ҳозиргидан ҳам чиройли бўлиб кетади.
6. Тошкент Шарқшунослик институтининг араб филологияси кафедрасида энг кучли устозлар ишлайдилар.
7. Салима билан Акрам уй вазифаларини бошқалардан кўра яхшироқ бажарганлар.
8. Араб оламида маданият, маориф, санъат соҳасида энг тараққий этган шаҳар Қоҳирадир.
9. Яман Араб Республикаси иқтисодий жиҳатдан араб мамлакатларининг энг кам тараққий этганидир.
10. Амир Темур давлати ўрта асрларда энг қуңли давлатлардан ҳисобланган.
11. Якин Шарқ мамлакатларида тинчлик ва тинч-тотув яшашга бағишланган музо-каралар Америка Қўшма Штатларида бошланди.
12. Дўстим мени узоқдан кўрди ва бор овози билан бақирди.
13. Оллоҳнинг энг гўзал исмларини биласизми (мн.)?
14. Умм Калсум, Муҳаммад Абдулваҳҳоб ва

Файрузлар арабларнинг энг машхур кўшикчиларидир.
15. Дунёда энг кадимги университет «Ал-Азхар» уни-
верситетидир.

§ 94. IV БОБ ФЕЪЛИ

Солим феълларнинг IV боби I боб феълидан ҳосил бўлиб, ўтган замон вази **أَفْعَل** дир. У шахс-сонда қуйи-
дагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|---------------|---------------|
| III | МЗ | أَفْعَلَ | أَفْعَلَا | أَفْعَلُوا |
| | МН | أَفْعَلْتِ | أَفْعَلْتَا | أَفْعَلْنَ |
| II | МЗ | أَفْعَلْتِ | أَفْعَلْتِمَا | أَفْعَلْتُمْ |
| | МН | أَفْعَلْتِ | أَفْعَلْتِمَا | أَفْعَلْتُنَّ |
| I | МЗ | أَفْعَلْتُ | | أَفْعَلْنَا |
| | МН | | | |

Масалан: **خَرَجَ** → **أَخْرَجَ** чиқармоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|---------------|---------------|
| III | МЗ | أَخْرَجَ | أَخْرَجَا | أَخْرَجُوا |
| | МН | أَخْرَجْتِ | أَخْرَجْتَا | أَخْرَجْنَ |
| II | МЗ | أَخْرَجْتِ | أَخْرَجْتِمَا | أَخْرَجْتُمْ |
| | МН | أَخْرَجْتِ | أَخْرَجْتِمَا | أَخْرَجْتُنَّ |
| I | МЗ | أَخْرَجْتُ | | أَخْرَجْنَا |
| | МН | | | |

أَخْرَجْتَن - Сизлар (мн) чиқардингизлар,

أَسْقَطْنَا – Биз туширдик.

Солим феълларнинг ўтган замон мажхул нисбати куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|---------------|--------------|
| III | МЗ | أَفْعَلُ | أَفْعَلَا | أَفْعَلُوا |
| | МН | أَفْعَلْتَن | أَفْعَلْتَنَا | أَفْعَلْتَن |
| II | МЗ | أَفْعَلْتُ | أَفْعَلْتُمَا | أَفْعَلْتُمْ |
| | МН | أَفْعَلْتِ | أَفْعَلْتِمَا | أَفْعَلْتُنْ |
| I | МЗ МН | أَفْعَلْتُ | | أَفْعَلْنَا |

Масалан: أَسْقَطَتِ الطَّائِرَةُ – Самолёт уриб туширилди.

IV боб солим феълларининг ҳозирги-келаси замони куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يُفْعَلُ | يُفْعَلَانِ | يُفْعَلُونَ |
| | МН | تُفْعَلُ | تُفْعَلَانِ | يُفْعَلْنَ |
| II | МЗ | تُفْعَلُ | تُفْعَلَانِ | تُفْعَلُونَ |
| | МН | تُفْعَلِينَ | تُفْعَلَانِ | تُفْعَلْنَ |
| I | МЗ МН | أَفْعَلُ | | تُفْعَلُ |

Масалан:

سقط → اسقط туширмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|-------------|-------------|
| III | M3 | يُسْقِطُ | يُسْقِطَانِ | يُسْقِطُونَ |
| | MH | تُسْقِطُ | تُسْقِطَانِ | يُسْقِطْنَ |
| II | M3 | تُسْقِطُ | تُسْقِطَانِ | تُسْقِطُونَ |
| | MH | تُسْقِطِينَ | تُسْقِطَانِ | تُسْقِطْنَ |
| I | M3 MH | أَسْقِطُ | | نُسْقِطُ |

غداً سنسقط الطائرة بالصاروخ - Эртага ракета билан самолётни уриб туширамиз.

IV боб солим феълининг мажхул нисбати ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|--------------|
| III | M3 | يُفَعِّلُ | يُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلُونَ |
| | MH | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | يُفَعِّلْنَ |
| II | M3 | تُفَعِّلُ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلُونَ |
| | MH | تُفَعِّلِينَ | تُفَعِّلَانِ | تُفَعِّلْنَ |
| I | M3 MH | أَفَعِّلُ | | نُفَعِّلُ |

Масалан: **نَسَقَطُ الطَّائِرَاتُ كَثِيرًا فِي الْمَعَارِكِ** – Жангларда самолётлар кўплаб уриб туширилади.

Кўриниб турибдики, I боб феъли мажхул нисбати билан IV боб феъли мажхул нисбати ҳозирги-келаси замонда бир хил шаклга эга. Буларнинг қайси боб эканлигини контекстдангина билиб олиш мумкин.

IV боб феъли куйидаги маъноларни билдиради:

1. I бобдаги ўтимсиз феъл IV бобда ўтимли феълга айланади:

خَرَجَ – чиқмоқ → **أَخْرَجَ** – чиқармоқ,
رَجَعَ – қайтмоқ → **أَرْجَعُ** – қайтармоқ,
سَقَطَ – тушмоқ → **أَسَقَطُ** – туширмоқ.

2. I бобда ўтимли бўлган феълларнинг IV бобда ортирма нисбати ҳосил бўлади. Масалан:

شَرِبَ – ичмоқ → **أَشْرَبَ** – ичирмоқ,
لَبَسَ – киймоқ → **أَلْبَسَ** – кийдирмоқ,
لَبَّبَ – ўйнамоқ → **أَلَبَّبَ** – ўйнатмоқ.

3. Уч ундошли ўзақдан ташкил топган географик номлардан шу ўзақ ёрдамида ҳосил бўлган IV боб феъли шу географик ном томонга йўл олиш маъносини билдиради. Масалан:

مِصْرَ – Миср → **أَمِصْرَ** – Мисрга жўнамоқ,
العِرَاقَ – Ироқ → **أَغْرَقَ** – Ироққа бормоқ,
بَحْرَ – денгиз → **أَبْحَرَ** – денгизга йўл олмоқ.

4. Айрим IV боб феълининг семантик ўзгаришлари жуда узоқ тарихга бориб тақалади ва уларнинг

маъносини фақат луғат орқали аниқлаш мумкин.
Масалан:

قَسَمَ - қисмга бўлмоқ → اَقْسَمَ - қасам ичмоқ,

ضَرَبَ - урмоқ → اَضْرَبَ - иш ташламоқ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

332-машқ. Қуйидаги сўзлардан IV боб феъли ҳосил қилинг, уларнинг маъноларини аниқланг ва ўтган замонда тусланг:

خَبِرَ (y) - хабардор бўлмоқ; خَرَزَ (y) - мустаҳкам бўлмоқ; رَسُولَ - элчи; بَصِرَ (a) - эътибор бермоқ; غَلَقَ (u) - ёпмоқ; طَلَعَ (a) - суриштирмоқ; نَعَبَ (a) - чарчамок; عَجِبَ (a) - ажабланмоқ; نَجَدَ (u) - натижада ҳосил бўлмоқ; نَجَدَ - Нажд (Арабистон ярим оролидаги жой номи); شَعَلَ (a) - олов ёкмоқ; الْحِجَازُ - Ҳижоз (Арабистон ярим оролидаги жой номи); شَرَفَ (a) - баландлашмоқ.

333-машқ. Қуйидаги феъллардан ҳозирги-келаси замон шакли ҳосил қилинг ва уларни шахс-сонда тусланг:

أَمَكَنَّ - имкон бўлмоқ; أَلَقَنَّ - яхшилаб ўзлаштирмоқ; أَلَمَرَ - ҳосил (самара) бермоқ; أَاغْرَبَ - узоқ-узоқларга кетмоқ; أَاذَقَشَ - лол қолдирмоқ; أَاشْرَقَ - тонг отмоқ; أَاغْلَنَ - эълон

қилмоқ; أَذْرَكَ - тушунмоқ; أَبْرَزَ - кўрсатмоқ; أَمْسَكَ - ушламоқ.

334-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, законини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) تَطَلَّعَانَ (2) يُخَيِّرُونَ (3) تُعَبِّنُ (4) يَتَعَبُونَ (5) أَغْلَقْتُنْ (6) أَطْلَعُ (7) أَعْجَبُ (8) تَعْجِبِينَ (9) نُطْلِعُ (10) يُمَكِّنُ (11) تَقَبَّلْتُمَا (12) تَقْبَلُونَ (13) تَقْبَلُ (14) يُشْعَلْنَ (15) يُنَجِّوْنَ (16) يَنْجِيَانِ (17) سَتَعْرِفُ (18) يُرْزَانِ (19) أَمْسَكُوا

335-машқ. Қуйидаги феълларни мажхул нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

أَخْبَرَ - хабар бермоқ; أَشْعَلَ - ёндирмоқ; أَعْجَبَ - ёқмоқ, маъқул келмоқ; أَعْجَبَ - чарчатмоқ; أَبْصَرَ - кўрмоқ; أَرْسَلَ - юбормоқ; أَحْرَزَ - қўлга киритмоқ; أَغْلَقَ - ёпмоқ, беркимок; أَلْجَدَ - Наждга бормоқ; أَحْجَزَ - Ҳижозга йўлга тушмоқ.

336-машқ. Феълларнинг қуйидаги шаклини ҳаракатларини ўзгартириш билан қандай ўқиш мумкинлигини аниқланг ва уларни морфологик таҳлил қилинг:

Масалан: تَقْبَلُ

1. تَقْبَلُ - (قَبِلَ), I боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.

2. تَقْبَلُ - (قَبِلَ) I боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, бирлик, мн.

3. نُقِبِلُ - (قيل) I боб, мажхул нисбат, ҳозирги-келаси замон, II шахс, бирлик, мз.
4. نُقِبِلُ - (قيل) I боб, мажхул нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, бирлик, мн.
5. تَقَبَلُ - (قيل) I боб, истак майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.
6. نُقِبِلُ - (قيل) I боб, шарт майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.
7. نُقِبِلُ - (قيل) II боб, аниқ нисбат, ҳозирги-келаси замон, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.
8. نُقِبِلُ - (قيل) II боб, мажхул нисбат, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.
9. نُقِبِلُ - (قيل) II боб, шарт майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.
10. نُقِبِلُ - (قيل) II боб, истак майли, III шахс, бирлик, мн., II шахс, бирлик, мз.
11. تَقَبَلُ - (قيل) V боб, аниқ нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.
12. نُقِبِلُ - (قيل) V боб, мажхул нисбат, ўтган замон, III шахс, бирлик, мз.
13. تَقَبَلُ - (قيل), V боб, буйруқ майли, II шахс, бирлик, мз.
14. نُقِبِلُ - (قيل) V боб, масдар

1) يقبل 2) يغلقن 3) تعجب 4) نطلع 5) يتبع 6) أتعب

337-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатларини қўйинг, ўзбекчага ўғиринг, ундаги IV боб феълларининг замони ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) أحزنت حركة المستعربين في جمهوريتنا نجاحا كبيرا. (2) أبصر إبراهيم الدبابة قد برزت أمامه. (3) حينما زارت تلك الفتاة البائع في اليوم التالي أطلعها على البضائع الجديدة. (4) سألتني بأدب: أي نوع من الأفلام يعجبك؟ (5) أيها الزوار يمكنكم أن تتروا هنا مجموعة من المنسوجات القديمة المتنوعة. (6) عندما ظهر الإسلام وأثر التمدن الإسلامي كثرت المكتبات في قصور الملوك والسلاطين والأمراء والوزراء ورجال الدولة. (7) أسرع موظف الجوازات إلى موظف الجمرك. (8) يمكن التعرف على الموقف الاقتصادي في أي بلد عن طريق عوامل معينة. (9) لما أشرف المهندس على هذا الميدان الواسع رجع وفرع. (10) كم أدهشني خير سفركم إلى الخارج. (11) تقام هذه الحفلة ليس فقط بمناسبة يوم ميلاد بنته الصغرى وإنما بمناسبة أهم ... سأخبرك بما فيما بعد. (12) قد أرسلتُ الخادم إلى السوق لشراء بعض المأكولات. (13) نزل ذلك الرجل ببطء من العربة ثم أغلق باب الترام. (14) اللغة الفرنسية جميلة جدا فأنا سأقنعها بلا شك. (15) أشكركم شكرا جزيلاً على هذه المعلومات المفيدة وأرجو ألا أكون قد أتعبتكم. (16) هؤلاء الاستعماريون أشعلوا بالأمس نيران الحرب العالمية الثانية. (17) تنتج الآن بلاد المكسيك والبرازيل وغيرها من دول أمريكا محصولاً ضخماً من البن.

338-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Кутубхона ходимаси бизга араб тилига оид янги китобларни кўрсатди. 2. Эрталабда ўқувчилар мактабларига, талабалар университетларига, ишчилар завод-фабрикаларига, хизматчилар иш ўринларига шошиладилар. 3. Тошкент менга жуда ёқади, Самарқанд ҳам ёқади, лекин лекин ўзимнинг шаҳрим ҳаммасидан кўпроқ ёқади. 4. Ислом маданияти ўз мевасини берди ва

Марказий Осиёда жуда кўп дунёвий ва исломий олимлар етишиб чиқдилар. 5. Аҳмад ўрмонда айикни кўрди ва қаттиқ кўрқиб кетди. 6. Спорт иншоотларини зиёрат қилишингиз давомида сизлар (мн.) жисмоний тарбия соҳа-сидаги улкан ютуқларимизни кўришингиз мумкин. 7. Бизнинг энг катта бойлигимиз пахтадир ва биз ундан ҳар йили улкан ҳосил оламиз. 8. Опам хонадонининг балкони Бобур паркига қараган. 9. «Савт-ул-араб» радиоси хабар беришича, Исроил давлати ва Фаластин ўрта-сидаги музокаралар муваффақиятли ўтган. 10. «Навбахор» командаси ўзининг ажойиб ўйини билан томошабинларни ҳайратга солди. 11. Ҳар куни эрталаб онамлар укамни сут сотиб олиб келишга жўнатадилар. 12. Кўнғироқ чалингандан кейин залнинг эшиклари беркилади. 13. Ота-боболаримиз қадимда меъморчилик санъатини ўрганганлар ва уни жуда яхши ўзлаштирганлар. 14. Эй шахло кўз қиз, сен менинг юрагимда ишқ оловини ёқдинг. 15. Мен кўрқаманки, биз азиз меҳмонларни чарчатиб қўйдик.

§ 95. IV БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замонида қуйидаги товуш ўзгариши содир бўлади:

I боб – мадада → мадда → IV боб – ’амдада → ’амадда. مَدَّ → أَمَدُ – таъминламоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | أَمَدًا | أَمَدًا | أَمَدُوا |
| | МН | أَمَدَتُ | أَمَدْنَا | أَمَدْنَا |
| II | МЗ | أَمَدَدْتُ | أَمَدَدْنَا | أَمَدَدْنَا |
| | МН | أَمَدَدْتُ | أَمَدَدْنَا | أَمَدَدْنَا |
| I | МЗ МН | أَمَدَدْتُ | | أَمَدَدْنَا |

Иккиланган феълларнинг мажхул нисбатида ҳам куйидаги товуш ўзгариши содир бўлади: I боб – мудидда → мудда. IV боб – умдида → умидда.

مَدَّ → أَمَدًا таъминланмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | أَمَدًا | أَمَدًا | أَمَدُوا |
| | МН | أَمَدَتُ | أَمَدْنَا | أَمَدْنَا |
| II | МЗ | أَمَدَدْتُ | أَمَدَدْنَا | أَمَدَدْنَا |
| | МН | أَمَدَدْتُ | أَمَدَدْنَا | أَمَدَدْنَا |
| I | МЗ МН | أَمَدَدْتُ | | أَمَدَدْنَا |

II. Ҳамзали феъллар ичидан биринчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат феълларда биз илгари зикр қилган 'а' → 'ā' товуш ўзгариши юз беради. Иккинчи ва учинчи ўзак ундоши ҳамзадан иборат бўлган феълларда эса, имлога алоқадор ўзгаришлар бўлади, холос. Масалан:

Амн → Амн → Амн – имон

Анар → Анар – қасос олмоқ

келтирмоқ феъли

феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | أَمِنَ | أَمِنَا | أَمِنُوا | أَنَارَ | أَنَارَا | أَنَارُوا |
| | МН | أَمِنْتُمْ | أَمِنْنَا | أَمِنُوا | أَنَارْتُمْ | أَنَارْنَا | أَنَارُوا |
| II | МЗ | أَمِنْتُ | أَمِنْتُمَا | أَمِنْتُمْ | أَنَارْتُ | أَنَارْتُمَا | أَنَارْتُمْ |
| | МН | أَمِنْتِ | أَمِنْتُمَا | أَمِنْتُمْ | أَنَارْتِ | أَنَارْتُمَا | أَنَارْتُمْ |
| I | МЗ | أَمِنْتُ | | أَمِنَا | أَنَارْتُ | | أَنَارْنَا |
| | МН | | | | | | |

Амн → Амн – ўқитмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|---------------|--------------|
| III | МЗ | أَفْرَأَ | أَفْرَأَ | أَفْرَأُوا |
| | МН | أَفْرَأْتِ | أَفْرَأْنَا | أَفْرَأُوا |
| II | МЗ | أَفْرَأْتُ | أَفْرَأْتُمَا | أَفْرَأْتُمْ |
| | МН | أَفْرَأْتِ | أَفْرَأْتُمَا | أَفْرَأْتُمْ |
| I | МЗ | أَفْرَأْتُ | | أَفْرَأْنَا |
| | МН | | | |

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбатида ҳам 'у' → 'ў' товуш ўзгариши содир бўлади. Қолган вариантларда ўзгариш юз бермайди:

أَمِنَ → أَوْمِنُ – имон
келтирилмоқ феъли

أَثَرَ → أَثِرُ – қасос олинмоқ
феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|--------------|----------|-----------|------------|
| III | МЗ | أَوْمِنُ | أَوْمِنَا | أَوْمِنُوا | أَثَرَ | أَثَرَا | أَثَرُوا |
| | МН | أَوْمِنْتِ | أَوْمِنْتَا | أَوْمِنُوا | أَثَرْتِ | أَثَرْتَا | أَثَرْتُمْ |
| II | МЗ | أَوْمِنْتِ | أَوْمِنْتَا | أَوْمِنْتُمْ | أَثَرْتِ | أَثَرْتَا | أَثَرْتُمْ |
| | МН | أَوْمِنْتِ | أَوْمِنْتَا | أَوْمِنْتُمْ | أَثَرْتِ | أَثَرْتَا | أَثَرْتُمْ |
| I | МЗ | أَوْمِنْتُ | | أَوْمِنَا | أَثَرْتُ | | أَثَرْنَا |
| | МН | أَوْمِنْتُ | | أَوْمِنَا | أَثَرْتُ | | أَثَرْنَا |

أَفْرَأَ → أَفْرَأُ – ўқитилмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|--------------|
| III | МЗ | أَفْرَأُ | أَفْرَأْنَا | أَفْرَأُوا |
| | МН | أَفْرَأْتِ | أَفْرَأْتَا | أَفْرَأْتُمْ |
| II | МЗ | أَفْرَأْتِ | أَفْرَأْتَا | أَفْرَأْتُمْ |
| | МН | أَفْرَأْتِ | أَفْرَأْتَا | أَفْرَأْتُمْ |
| I | МЗ | أَفْرَأْتُ | | أَفْرَأْنَا |
| | МН | أَفْرَأْتُ | | أَفْرَأْنَا |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг ўтган замони солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

وَرِثَ → أَوْرَثَ – мерос
қолдирмоқ феъли

أَيْمَنَ → يَمُنُ – Яманга
жўнамоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|---------------|--------------|------------|---------------|--------------|
| III | МЗ | أَوْرَثَ | أَوْرَثَا | أَوْرَثُوا | أَيْمَنَ | أَيْمَنَا | أَيْمَنُوا |
| | МН | أَوْرَثْتُمْ | أَوْرَثْتُمَا | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتَ | أَيْمَنْتُمَا | أَيْمَنْتُمْ |
| II | МЗ | أَوْرَثْتِ | أَوْرَثْتُمَا | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتِ | أَيْمَنْتُمَا | أَيْمَنْتُمْ |
| | МН | أَوْرَثْتِ | أَوْرَثْتُمَا | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتِ | أَيْمَنْتُمَا | أَيْمَنْتُمْ |
| I | МЗ МН | أَوْرَثْتِ | | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتِ | | أَيْمَنْتُمْ |

Солимсифат феълларнинг мажхул нисбатида сўз бошидаги 'ув → 'ў товуш ўзгаришини ҳисобга олмаганда, солим феълларнинг тусланишидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَرِثَ → أَوْرَثَ – мерос
қолдирилмоқ феъли

أَيْمَنَ → يَمُنُ – Яманга
жўналмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|---------------|--------------|------------|---------------|--------------|
| III | МЗ | أَوْرَثَ | أَوْرَثَا | أَوْرَثُوا | أَيْمَنَ | أَيْمَنَا | أَيْمَنُوا |
| | МН | أَوْرَثْتُمْ | أَوْرَثْتُمَا | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتَ | أَيْمَنْتُمَا | أَيْمَنْتُمْ |
| II | МЗ | أَوْرَثْتِ | أَوْرَثْتُمَا | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتِ | أَيْمَنْتُمَا | أَيْمَنْتُمْ |
| | МН | أَوْرَثْتِ | أَوْرَثْتُمَا | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتِ | أَيْمَنْتُمَا | أَيْمَنْتُمْ |
| I | МЗ МН | أَوْرَثْتِ | | أَوْرَثْتُمْ | أَيْمَنْتِ | | أَيْمَنْتُمْ |

2. Ажваф феълларнинг ўтган замони айрим шахсларида I бобдаги каби чўзиқ унлининг қисқариши содир бўлади. Масалан:

(ذاب (د و ب) → أذَاب – эритмоқ феъли طَارَ (ط ي ر) → أَطَار – учирмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|-------------|-------------|-----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | أَذَابَ | أَذَابَا | أَذَابُوا | أَطَارَ | أَطَارَا | أَطَارُوا |
| | МН | أَذَابَتْ | أَذَابْتَا | أَذَابْنَ | أَطَارَتْ | أَطَارْتَا | أَطَارْنَ |
| II | МЗ | أَذَيْتَ | أَذَيْتَمَا | أَذَيْتُمْ | أَطَرْتِ | أَطَرْتَمَا | أَطَرْتُمْ |
| | МН | أَذَيْتِ | أَذَيْتَمَا | أَذَيْتُنَّ | أَطَرْتِ | أَطَرْتَمَا | أَطَرْتُنَّ |
| I | МЗ МН | أَذَيْتُ | | أَذَيْتَا | أَطَرْتُ | | أَطَرْتَا |

Ажваф феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади. Масалан:

ذَيْبَ → أذَيْبَ – эритилмоқ феъли طَوَّرَ → أَطَوَّرَ – учирилмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-------------|-------------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | أَذَيْبَ | أَذَيْبَا | أَذَيْبُوا | أَطَوَّرَ | أَطَوَّرَا | أَطَوَّرُوا |
| | МН | أَذَيْبَتْ | أَذَيْبْتَا | أَذَيْبْنَ | أَطَوَّرَتْ | أَطَوَّرْتَا | أَطَوَّرْنَ |
| II | МЗ | أَذَيْتَ | أَذَيْتَمَا | أَذَيْتُمْ | أَطَرْتِ | أَطَرْتَمَا | أَطَرْتُمْ |
| | МН | أَذَيْتِ | أَذَيْتَمَا | أَذَيْتُنَّ | أَطَرْتِ | أَطَرْتَمَا | أَطَرْتُنَّ |
| I | МЗ МН | أَذَيْتُ | | أَذَيْتَا | أَطَرْتُ | | أَطَرْتَا |

3. Ноқис феълларнинг ўтган замонда агар учинчи ўзак ундош و дан иборат бўлса, у ى га ўзгариб кетади ва I бобдаги بكى феъли билан бир хил кўшимчалар ёрдамида тусланади. Масалан:

استى → سى (س ق ى) – фатво бермоқ
 فى (ف ت و) → فى – фатво бермоқ
 суғормок

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|------------|----------|-------------|------------|
| III | M3 | أَفَى | أَفَيَا | أَفَوَا | أَسَى | أَسَيَا | أَسَوَا |
| | MH | أَفَتَ | أَفَتَا | أَفَتِنَ | أَسَتَ | أَسَتَا | أَسَتِنَ |
| II | M3 | أَفَيْتَ | أَفَيْتَمَا | أَفَيْتُمْ | أَسَيْتَ | أَسَيْتَمَا | أَسَيْتُمْ |
| | MH | أَفَيْتَ | أَفَيْتَمَا | أَفَيْتِنَ | أَسَيْتَ | أَسَيْتَمَا | أَسَيْتِنَ |
| I | M3 | أَفَيْتُ | | أَفَيْتَا | أَسَيْتُ | | أَسَيْتَا |
| | MH | | | | | | |

Ноқис феълларнинг мажхул нисбати –ийа кўшимчаси билан тугагани боис, шу кўшимча билан тугайдиган I бобдаги لى – феъли каби тусланади. Масалан:

فى → فى – фатво берилмоқ феъли
 سى → سى – суғорилмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|------------|----------|-------------|------------|
| III | M3 | أَفَى | أَفَيَا | أَفَوَا | أَسَى | أَسَيَا | أَسَوَا |
| | MH | أَفَيْتَ | أَفَيْتَا | أَفَيْتِنَ | أَسَيْتَ | أَسَيْتَا | أَسَيْتِنَ |
| II | M3 | أَفَيْتَ | أَفَيْتَمَا | أَفَيْتُمْ | أَسَيْتَ | أَسَيْتَمَا | أَسَيْتُمْ |
| | MH | أَفَيْتَ | أَفَيْتَمَا | أَفَيْتِنَ | أَسَيْتَ | أَسَيْتَمَا | أَسَيْتِنَ |
| I | M3 | أَفَيْتُ | | أَفَيْتَا | أَسَيْتُ | | أَسَيْتَا |
| | MH | | | | | | |

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТОПШИРИҚЛАР

339-машқ. Қуйидаги нотўғри феълларни ўтган замонда аниқ ва мажҳул нисбатда шахс- сонда тусланг:

أَجْرَى - амалга оширмақ; أَطَارَ - учирмақ; أَتَارَ - қўзғаммақ; أَحَسَّ - сезмақ; أَتَمَّ - тугатмақ; أَجَابَ - жавоб бермақ; أَعَادَ - қайтармақ; آمَنَ - имон келтирмақ, ишонмақ; أَنشَأَ - қурмақ, тикламақ; أَرْوَدَ - делегат қилиб жўнатмақ; أَطْفَأَ - ўчирмақ; أَرَاقَ - оқизмақ; أَصَابَ - шикаст еткизмақ; أَخْفَى - яширмақ.

340-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, майлини, нисбатини, замонини, шахс – сонини ва жинсини аниқланг:

1) أَجْرَيْتَ 2) أَمَّتْنَا 3) أَصَبْنَا 4) أَضَعْتُ 5) يَطْرُنُ 6) أَجَبْتُ
7) أَعَدْنَا 8) أَرْتَمْتُ 9) أَنشَأْنَا 10) أَحْسَسْتُمَا 11) آمَنُ 12) تَجَرَّعِينَ
13) أَطَرْنَا 14) أَرَقْتُ 15) أَطْفَيْتَ 16) نَتَمَّمُ 17) أَخْفَيْتَا

341-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) لقد أصبحت في كل مجتمع نائحا. 2) جعل العشق جسم الأرض يعلو على
الأملاك فأضحى الجبل خفيف الحركة. 3) كل من أجرى علاجاً لروحي نال كسري

- ودري ومرجاني. 4) إذا كان العشق من هذا الجانب أوداك فهو في عاقبة الأمر أهدانا إلى تلك الناحية. 5) إذا أصابت قدم الإنسان شوكة فهو يضع قدمه فوق ركبته ويظل يفتش بجد الإبرة عن رأس الشوكة. 6) كل من أعطى سره سرعان ما يتحقق له مراده. 7) أوفد الملك أحداً من رسله إلى سمرقند. 8) أراقت ضربة الصياد دم الفيل من أجل سنه العاجي. 9) بعد هذا أعد الطبيب للصانع شربة. 10) آمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر والقدر خيره وشره من الله تعالى والبعث بعد الموت. 11) ذات مرة قفز البهلاء من ناحية الدكان إلى ناحية أخرى فأراق زجاجة زيت الورد. 12) أجاب الوزير قائلاً: أيها الملك أنا حاضر. أمامك. 13) من أطفالاً في منتصف الليل شمع الوصال؟ 14) ألقى الوزير نار الشوق في قلوب المدعويين. 15) أثيرت في لجنة الترجمة مشكلة اختيار الكتب للترجمة. 16) هناك تعرفت بالكتابة وبدأت أكتب الروايات أتممت كتابة روايتي الأخيرة في الشهر الماضي. 17) لقد أنشئت بعد استقلالنا عدة جامعات في جمهوريتنا. 18) أحس الفؤاد بفرحة غامرة. 19) ضرب إبراهيم وأصابت الضربة جنسيزر الدبابة فدمرت برجها. 20) وقد أعيد بناء تلك المدرسة المشهورة عدة مرات. 21) نظمت دورة دراسة باللغة العربية في المركز الثقافي المصري بطشقند وبعض التلاميذ المحليين قد ألفوا هذه الدورة بنجاح.

342-Майки. Қуйидғи гапларни арабчага ўғиринг:

1. Иккинчи жаҳон урушида жуда кўп одамларнинг қони тўкилган.
2. Ишчи аёллар дедилар: «Биз ишларимизни тугатдик».
3. Талабалар ўқишни май ойининг охирида тугатдилар ва ёзги каникулга чиқдилар.

4. «Пахтакор» командасининг ўйинини кўришганда, томо-шабинлар чексиз шодлик ҳис этдилар. 5. Истиқлолдан кейин республикамизда жуда кўп кўшма корхоналар барпо этдик. 6. Суод ўзининг бу сирини икки йил одамлардан яшириб юрди. 7. Врачлар беморга турли даволар қилиб кўрдилар. 8. Республикамиз ҳукумати спортни ривожлантиришга катта эътибор берди ва спортчи қизларимиз ўзларининг улкан муваффақиятлари билан жавоб қайтардилар. 9. Бувимиз касалликдан тузалганларидан кейин серҳаракат бўлиб қолдилар. 10. Ҳукумат музокараларга ташқи ишлар вазирини вакил қилиб жўнатди. 11. Истиқлолимизни деб қанчалар қон тўкдик! 12. Республикамиз спортчилари бу улкан байрамга муносиб совға тайёрладилар. 13. Раббим, мен сенга ва сенинг қудратингга имон келтирдим. 14. Талабалар қаттиқ меҳнатдан кейин эрта кунда электр чироқларини ўчирдилар ва уйкуга кетдилар. 15. Душман танкларига қарши ўт очдик ва танклардан бирининг занжирини учириб юбордик.

§ 96. IV БОБ НОТУҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ-КЕЛАСИ ЗАМОНИ

I. Иккиланган феъллар ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

أَمَدٌ → يُمَدُّ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-----------|-------------|
| III | МЗ | يُمَدُّ | يُمَدَّان | يُمَدُّونَ |
| | МН | يُمَدُّ | يُمَدَّان | يُمَدِّدْنَ |
| II | МЗ | يُمَدُّ | يُمَدَّان | يُمَدُّونَ |
| | МН | يُمَدِّينَ | يُمَدَّان | يُمَدِّدْنَ |
| I | МЗ МН | أَمَدٌ | | أَمَدٌ |

Бундай феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

مَدَّ → يُمَدُّ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|-----------|-------------|
| III | МЗ | يُمَدُّ | يُمَدَّان | يُمَدُّونَ |
| | МН | يُمَدُّ | يُمَدَّان | يُمَدِّدْنَ |
| II | МЗ | يُمَدُّ | يُمَدَّان | يُمَدُّونَ |
| | МН | يُمَدِّينَ | يُمَدَّان | يُمَدِّدْنَ |
| I | МЗ МН | أَمَدٌ | | أَمَدٌ |

II. Ҳамзали феълларда ҳамзанинг имлоси билан боғлиқ ўзгаришлардан бошқа ўзгариш содир бўлмайди.

Масалан:

يؤمنُ → آمَنَ феъли

يُنشرونُ → أَنَارَ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|--------|----------|---------|----------|
| III | M3 | يؤمنُ | يؤمنان | يؤمنون | يُنشرونُ | يُنشرون | يُنشرون |
| | MH | تؤمنُ | تؤمنان | تؤمنن | يُنشرونُ | يُنشرون | يُنشرون |
| II | M3 | تؤمنُ | تؤمنان | تؤمنون | يُنشرونُ | يُنشرون | يُنشرون |
| | MH | تؤمنين | تؤمنان | تؤمنن | يُنشرونُ | يُنشرون | يُنشرون |
| I | M3 | أؤمنُ | | لؤمنُ | أُنشرونُ | | يُنشرونُ |
| | MH | | | | | | |

يقرئ → أقرأ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|--------|
| III | M3 | يقرئ | يقرئان | يقرئون |
| | MH | أقرئ | أقرئان | يقرئان |
| II | M3 | أقرئ | أقرئان | أقرئون |
| | MH | أقرئين | أقرئان | أقرئان |
| I | M3 | أقرئ | | أقرئ |
| | MH | | | |

Ҳамзали феълларнинг мажхул нисбати қуйидаг
тусланади:

Аومن → ئۇمىن فەئلى

ئىنار → ئىنار فەئلى

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------|---------|---------|---------|---------|---------|
| III | МЗ | ئۇمىن | ئۇمىنان | ئۇمىنون | ئىنار | ئىناران | ئىنارون |
| | МН | ئۇمىن | ئۇمىنان | ئۇمىن | ئىنار | ئىناران | ئىнарон |
| II | МЗ | ئۇمىн | ئۇمىنان | ئۇمىنون | ئىнар | ئىнاران | ئىнарон |
| | МН | ئۇمىن | ئۇمىنان | ئۇمىн | ئىнارين | ئىнاران | ئىнарон |
| I | МЗ | أومن | | ئۇمىн | ئىنار | | ئىнار |
| | МН | | | | | | |

ئىнра → ئىнра фەئلى

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|---------|---------|
| III | МЗ | ئىнра | ئىнران | ئىнраун |
| | МН | ئىнра | ئىнران | ئىнран |
| II | МЗ | ئىнра | ئىнران | ئىнраун |
| | МН | ئىнраين | ئىнران | ئىнран |
| I | МЗ | ئىнра | | ئىнра |
| | МН | | | |

III. Занф фەъллар:

1. Солимсифат фەълларнинг ҳозирги-келаси замони солим фەъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

фъёли **يُورِثُ** → **أَوْرِثَ**

фъёли **يُئِمِّنُ** → **أَيْمَنَ**

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُورِثُ | يُورِثَانِ | يُورِثُونَ | يُئِمِّنُ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| | МН | يُورِثُوا | يُورِثَانِ | يُورِثِينَ | يُئِمِّنُ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| II | МЗ | يُورِثُ | يُورِثَانِ | يُورِثُونَ | يُئِمِّنُ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| | МН | يُورِثِينَ | يُورِثَانِ | يُورِثِينَ | يُئِمِّنِينَ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| I | МЗ | أُورِثُ | | يُورِثُ | أَيْمِنُ | | يُئِمِّنُ |
| | МН | | | | | | |

Бу фъёлларнинг мажхул нисбатида иккинчи ўзак ундошнинг ҳаракати фатҳага ўзгаради холос. Масалан:

фъёли **يُورِثُ** → **أُورِثَ**

фъёли **يُئِمِّنُ** → **أَيْمَنَ**

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُورِثُ | يُورِثَانِ | يُورِثُونَ | يُئِمِّنُ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| | МН | يُورِثُوا | يُورِثَانِ | يُورِثِينَ | يُئِمِّنُ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| II | МЗ | يُورِثُ | يُورِثَانِ | يُورِثُونَ | يُئِمِّنُ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| | МН | يُورِثِينَ | يُورِثَانِ | يُورِثِينَ | يُئِمِّنِينَ | يُئِمِّنَانِ | يُئِمِّنُونَ |
| I | МЗ | أُورِثُ | | يُورِثُ | أَيْمِنُ | | يُئِمِّنُ |
| | МН | | | | | | |

2. Ажваф фъёллар ҳозирги-келаси замонда қуйидагича тусланади:

Азаб → ʔазыб феъли

Атар → ʔатыр феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| III | МЗ | ʔазыб | ʔазыбан | ʔазыбон | ʔатыр | ʔатыран | ʔатырон |
| | МН | ʔазыб | ʔазыбан | ʔазыбн | ʔатыр | ʔатыран | ʔатырн |
| II | МЗ | ʔазыб | ʔазыбан | ʔазыбон | ʔатыр | ʔатыран | ʔатырон |
| | МН | ʔазыбин | ʔазыбан | ʔазыбн | ʔатырин | ʔатыран | ʔатырн |
| I | МЗ | ʔазыб | | ʔазыб | ʔатыр | | ʔатыр |
| | МН | ʔазыб | | ʔазыб | ʔатыр | | ʔатыр |

Бу феълларнинг мажхул нисбати солим феъллар каби I боб феълининг мажхул нисбати билан бир хилдир:

Азаб → ʔазыб феъли

Атар → ʔатыр феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| III | МЗ | ʔазыб | ʔазыбан | ʔазыбон | ʔатыр | ʔатыран | ʔатырон |
| | МН | ʔазыб | ʔазыбан | ʔазыбн | ʔатыр | ʔатыран | ʔатырн |
| II | МЗ | ʔазыб | ʔазыбан | ʔазыбон | ʔатыр | ʔатыран | ʔатырон |
| | МН | ʔазыбин | ʔазыбан | ʔазыбн | ʔатырин | ʔатыран | ʔатырн |
| I | МЗ | ʔазыб | | ʔазыб | ʔатыр | | ʔатыр |
| | МН | ʔазыб | | ʔазыб | ʔатыр | | ʔатыр |

3. Ноқис феълларнинг ҳозирги-келаси замони аслида -ийу қўшимчаси билан тугаши керак бўлгани учун I бобдаги ҳозирги-келаси замон -ийу қўшимчаси билан

тугайдиган **حَكِي** - **يَحْكِي** феъли билан бир хил шаклда тусланади.

фeъли **يَفْعِي** → **أَفْعِي**

фeъли **يُسْقِي** → **أَسْقِي**

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|------------|-------------|------------|
| III | MЗ | يَفْعِي | يَفْعِيَانِ | يَفْعُوْنَ | يُسْقِي | يُسْقِيَانِ | يُسْقُوْنَ |
| | MН | تَفْعِي | تَفْعِيَانِ | تَفْعِيْنَ | تُسْقِي | تُسْقِيَانِ | تُسْقِيْنَ |
| II | MЗ | تَفْعِي | تَفْعِيَانِ | تَفْعُوْنَ | تُسْقِي | تُسْقِيَانِ | تُسْقُوْنَ |
| | MН | تَفْعِيْنَ | تَفْعِيَانِ | تَفْعِيْنَ | تُسْقِيْنَ | تُسْقِيَانِ | تُسْقِيْنَ |
| I | MЗ | أَفْعِي | | تَفْعِي | أَسْقِي | | تُسْقِي |
| | MН | | | | | | |

Нокис феълларнинг мажхул нисбатидаги қўшимча **لَقِي** – **يَلْقِي** феъли (аниқ нисбат) қўшимчаси билан бир хилдир. Масалан:

фeъли **يَلْقِي** → **أَلْقِي**

фeъли **يُسْقِي** → **أَسْقِي**

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|-------------|------------|------------|-------------|------------|
| III | MЗ | يَلْقِي | يَلْقِيَانِ | يَلْقُوْنَ | يُسْقِي | يُسْقِيَانِ | يُسْقُوْنَ |
| | MН | تَلْقِي | تَلْقِيَانِ | تَلْقِيْنَ | تُسْقِي | تُسْقِيَانِ | تُسْقِيْنَ |
| II | MЗ | تَلْقِي | تَلْقِيَانِ | تَلْقُوْنَ | تُسْقِي | تُسْقِيَانِ | تُسْقُوْنَ |
| | MН | تَلْقِيْنَ | تَلْقِيَانِ | تَلْقِيْنَ | تُسْقِيْنَ | تُسْقِيَانِ | تُسْقِيْنَ |
| I | MЗ | أَلْقِي | | تَلْقِي | أَسْقِي | | تُسْقِي |
| | MН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлад

343—машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажҳул нисбатда ҳозирги-келаси замонда шахс-сонда тусланг:

أَجْرَى - амалга оширмоқ; أَلَمَّ - яхши билмоқ; أُنَّزَ - ёритмоқ; أَجَابَ - жавоб бермоқ; أَطْعَى - бермоқ; أَلْقَى - отмоқ; أَمَّنَ - имон келтирмоқ; أَهْدَى - юбормоқ, жўнатмоқ; أَوْلَدَ - делегат қилиб жўнатмоқ; أَحَبَّ - севмоқ; أَخْفَى - яширмоқ; أَرَى - кўрсатмоқ; أَحَسَّ - сезмоқ; أَشَارَ - ишора қилмоқ; أَذَاعَ - тарқатмоқ; أَعَدَّ - тайёрламоқ.

344—машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

(1) يُرِينُ (2) يُرُونَ (3) يَرُونَ (4) أَرِمُنُ (5) يُخْفِنُ (6) يُخْفُونَ
(7) لَعُدُّ (8) يُعْدَانُ (9) تُعْدُونَ (10) تُعْدِينَ (11) تُعْدِينَ (12) يُجْرُونَ
(13) تُلْقِينَ (14) تُلْقِينَ (15) يُلْقِينَ (16) يُلْقُونَ (17) نُهْدِي (18) نُهْدِي
(19) يُجْرِيَانِ (20) يُجْرِيَانِ (21) يُجْرُونَ (22) يُجْرُونَ

345 - машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

(1) ما لم يجي الربيع بعلامة من الحرارة فلا تذيب الأرض أسرارها. (2) هو يأخذ نصف حياة ويعطي بدلا منه حياتين بل هو يعطي ما لا يخطر لك في بال. (3) الجدار إذا كان يلقي على الأرض ظلا طويلا فيرجع هذا الظل نحوه. (4) إن كان تفسر اللسان ينير السبيل لمعرفة الحقيقة فالعشق بدون اللسان أفصح من أي بيان. (5) في المساء أرجع إلى البيت وبعد تناول العشاء أعد دروسي لليوم القادم. (6) في الربيع يكون الجو معتدلا فلا نحس ببرد الشتاء ولا حر الصيف. (7) قل لي من فضلك يا ابن عمي إلى أي أقرباتك من الرجال أرى وجهي ومن

منهم لا تريده أن يراي؟ 8) الطلاب في القسم العربي يدرسون تاريخ الأدب العربي قديماً، وحديثه وكذلك يلمون بتاريخ العرب في مختلف العصور. 9) هيا بنا الآن إلى جناح المكتبات، هو جناح جميل وأنا أحب أن أرى بدقة كل ما هو معروض فيه. 10) يا مشاة نفذوا ما تشتمر إليه مصابيح المرور عند تقاطع الطرق أولي الميادين. 11) لا تذهب إلى ما تريك العين واذهب إلى ما يريك العقل. 12) إلى أي مطعم تمحين أن تذهبي؟ 13) أنا أريد بدلة من صوف جميل ولا يهمني الثمن. 14) البائع العاقل يعد النقود أولاً ثم يضعها في الدرج ويضرب على الآلة لتظهر تذكرة الدفع ويعطيها للزبون. 15) أحسني العزيزة! أهديك لهباتي الطيبة وأبشرك بقرب حضورنا جميعاً إليك. 16) غداً سيجري الأمين العام لمنظمة الأمم المتحدة مباحثات مع مندوبي الدول العظمى.

346-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Шаҳримизнинг кенг ва тўғри кўчаларини замонавий электр чироқлари ёритиб турибди. 2. Спортчи қизларимиз келгуси мусобақаларда ғолиб бўлиш учун тин-май машқ қиляптилар, шунинг учун улар катта ютуқ-ларга бўлган умидларини яширмаяптилар. 3. Биз Оллоҳга, унинг элчиларига, китобларига имон келтирганмиз ва келтирмоқдамиз. 4. Қурувчилар яқин кунлар ичида бу улкан бинодаги ишларни тугатадилар. 5. Келгуси ҳафтада республикамизнинг бош вазири Кичик Осид давлатлари раҳбарлари билан музокаралар олиб боради. 6. Имтиҳондан илгари талабалар ўрганилган мавзуларни бир неча марта қайтарадилар. 7. Мен араб тилини яхши ўрганишим керак, баҳонинг мен учун аҳамияти йўқ. 8. Биз ўз уйимизни, ўз маҳалламизни, ўз шаҳримизни, ўз юртимизни севамиз. 9. Индинга мисрлик устоз араб тили грамматикасининг асосий муаммолари ҳақида маъруза ўқийди. 10. Республикамиз ҳукумати жуда кўп замонавий биноларни қурмоқда. 11. Нима учун одамлар бир-бирларини ўлдирдилар, нима учун бир-бирларининг қонларини

тўкадилар?! 12. Онажон, мен Сизга ўзимнинг энг яхши саломларимни, энг гўзал тилакларимни йўллаяпман. 13. Ўзбекистон радиоси бу каби нотўғри хабарларни ҳеч қачон тарқатмайди. 14. Журналистлар ҳар куни хабарларнинг янги дастурини тайёрлайдилар. 15. Сизнинг (мз.) бу ҳатти-ҳаракатларингиз талабаларнинг газабини кўзгайди.

§ 97. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

IV боб солим феълларининг шарт майли қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُفْعِلُ | يُفْعِلَا | يُفْعِلُوا |
| | МН | تُفْعِلُ | تُفْعِلَا | يُفْعِلْنَ |
| II | МЗ | تُفْعِلُ | تُفْعِلَا | تُفْعِلُوا |
| | МН | تُفْعِلِي | تُفْعِلَا | تُفْعِلْنَ |
| I | МЗ МН | أَفْعِلُ | | تُفْعِلُ |

Масалан:

أَخْرَجَ – чиқармоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُخْرِجُ | يُخْرِجَا | يُخْرِجُوا |
| | МН | تُخْرِجُ | تُخْرِجَا | يُخْرِجْنَ |
| II | МЗ | تُخْرِجُ | تُخْرِجَا | تُخْرِجُوا |
| | МН | تُخْرِجِي | تُخْرِجَا | تُخْرِجْنَ |
| I | МЗ МН | أَخْرَجُ | | تُخْرِجُ |

Нотўғри феълларнинг шарт майли:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли уч хил вариантда ҳосил бўлади. Бу I бобдаги **فَرَّ - فَرَّ** типдаги иккиланган феъллар қўшимчалари билан бир хилдир.

Масалан: **أَمَدَ - مَدَّ** феъли:

1 - вариант

2 - вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|----------|-------------|----------|----------|-------------|
| III | M3 | يُمَدُّ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا | يُمَدُّ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا |
| | MH | يُمَدِّ | يُمَدَّا | يُمَدِّذْنَ | يُمَدِّ | يُمَدَّا | يُمَدِّذْنَ |
| II | M3 | يُمَدِّ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا | يُمَدِّ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا |
| | MH | يُمَدِّى | يُمَدَّا | يُمَدِّذْنَ | يُمَدِّى | يُمَدَّا | يُمَدِّذْنَ |
| I | M3 | أَمَدُّ | | يُمَدِّ | أَمَدُّ | | يُمَدِّ |
| | MH | أَمَدِّ | | يُمَدِّ | أَمَدِّ | | يُمَدِّ |

3 - вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|----------|-------------|
| III | M3 | يُمَدِّذْ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا |
| | MH | يُمَدِّذْ | يُمَدَّا | يُمَدِّذْنَ |
| II | M3 | يُمَدِّذْ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا |
| | MH | يُمَدِّى | يُمَدَّا | يُمَدِّذْنَ |
| I | M3 | أَمَدِّذْ | | يُمَدِّذْ |
| | MH | أَمَدِّذْ | | يُمَدِّذْ |

II. Ҳамзали феълларнинг шарт майли солим феълларнинг шарт майлидан фарқ қилмайди. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|--------------|-------------|--------------|---------------|--------------|
| III | МЗ | يُؤْمِنُ | يُؤْمِنَا | يُؤْمِنُوا | يُتِّتِرُ | يُتِّتِرَا | يُتِّتِرُوا |
| | МН | يُؤْمِنُونَ | تُؤْمِنَانَا | يُؤْمِنُونَ | يُتِّتِرُونَ | يُتِّتِرَانَا | يُتِّتِرُونَ |
| II | МЗ | تُؤْمِنُ | تُؤْمِنَا | تُؤْمِنُوا | تُتِّتِرُ | تُتِّتِرَا | تُتِّتِرُوا |
| | МН | تُؤْمِنُونَ | تُؤْمِنَانَا | تُؤْمِنُونَ | تُتِّتِرُونَ | تُتِّتِرَانَا | تُتِّتِرُونَ |
| I | МЗ МН | أُؤْمِنُ | | أُؤْمِنُ | أُتِّتِرُ | | أُتِّتِرُ |

Афра → أَفْرَأَ феъли

| ахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|-----|----------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | يُفْرِئُ | يُفْرِنَا | يُفْرِنُوا |
| | МН | يُفْرِنُونَ | يُفْرِنَانَا | يُفْرِنُونَ |
| II | МЗ | تُفْرِئُ | تُفْرِنَا | تُفْرِنُوا |
| | МН | تُفْرِنُونَ | تُفْرِنَانَا | تُفْرِنُونَ |
| I | МЗ МН | أُفْرِئُ | | أُفْرِئُ |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг шарт майли ҳам солим феълларники каби тусланади. Масалан:

وَرثَ → اَوْرَثَ феъли

يَمِنُ → اَيَمِنُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|------------|-----------|--------------|-------------|
| III | M3 | يُورِثُ | يُورِثَانِ | يُورِثُوا | يُيَمِنُ | يُيَمِنَانِ | يُيَمِنُوا |
| | MH | تُورِثُ | تُورِثَانِ | تُورِثُنَّ | تُيَمِنُ | تُيَمِنَانِ | تُيَمِنُنَّ |
| II | M3 | تُورِثُ | تُورِثَانِ | تُورِثُوا | تُيَمِنُ | تُيَمِنَانِ | تُيَمِنُوا |
| | MH | تُورِثِي | تُورِثَانِي | تُورِثِنَّ | تُيَمِنِي | تُيَمِنَانِي | تُيَمِنُنَّ |
| I | M3 | أُورِثُ | | أُورِثُ | أَيَمِنُ | | أَيَمِنُ |
| | MH | | | | | | |

2. Ажваф феъллар шарт майлининг айрим шахсларида I бобда бўлгани каби чўзиқ унлиларнинг қисқариши содир бўлади. Масалан:

ذَابَ → أَذَابَ феъли

طَارَ → أَطَارَ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|------------|----------|-------------|------------|
| III | M3 | يُذِبُ | يُذِيبَانِ | يُذِيبُوا | يُطِرُ | يُطِيرَانِ | يُطِيرُوا |
| | MH | تُذِبُ | تُذِيبَانِ | تُذِيبُنَّ | تُطِرُ | تُطِيرَانِ | تُطِيرُنَّ |
| II | M3 | تُذِبُ | تُذِيبَانِ | تُذِيبُوا | تُطِرُ | تُطِيرَانِ | تُطِيرُوا |
| | MH | تُذِيبِي | تُذِيبَانِي | تُذِيبِنَّ | تُطِيرِي | تُطِيرَانِي | تُطِيرُنَّ |
| I | M3 | أُذِبُ | | أُذِبُ | أُطِرُ | | أُطِرُ |
| | MH | | | | | | |

3. Ноқис феъллар охиридаги чўзиқ унли айрим ва сонда қисқа унлига ўзгаради. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|-----------|---------|-----------|-----------|
| III | МЗ | يُفِت | يُفِتَا | يُفِتُوا | يُسْقِي | يُسْقِيَا | يُسْقُوا |
| | МН | يُفِتُونَ | يُفِتَانِ | يُفِتِينَ | يُسْقِي | يُسْقِيَا | يُسْقِينِ |
| II | МЗ | تُفِت | تُفِتَا | تُفِتُوا | تُسْقِي | تُسْقِيَا | تُسْقُوا |
| | МН | تُفِتُونَ | تُفِتَانِ | تُفِتِينَ | تُسْقِي | تُسْقِيَا | تُسْقِينِ |
| I | МЗ | أَفِت | | تُفِت | أَسْقِي | | تُسْقِي |
| | МН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

347-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

أَذْرَكَ - юммоқ; أَلْعَبَ - чарчатмоқ; أَرَأَقَ - тўкмоқ; أَرَى - идрок қилмоқ; أَجَابَ - жавоб бермоқ; أَجْرَى - амалга оширмоқ; أَفْتَى - ошкор қилмоқ; أَغَطَى - бермоқ; أَخْفَى - яширмоқ; أَحْسَنَ ҳис қилмоқ.

348-машқ. Қуйида шарт майлида берилган феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, шахс-сонини аниқланг:

- (1) يُتِمُّ (2) يَتِمُّ (3) يُعِدُّ (4) نَعَدُّ (5) يَتَعَبَنُ (6) يُتَعَبُوا (7) يُصَابُوا
 (8) نُولِدُ (9) أَلْمَمُ (10) يُجْرُوا (11) نَجْرُوا (12) تُرِينُ (13) أَرِ (14) أَرُ

- (15) يُخَيِّنُ (16) يُصَيِّبُ (17) تُصَيِّنُ (18) تُجِيبُ (19) تُجِبُّ (20) يُذَاعُوا
(21) يُذِغُ (22) تُغَدِّدُنَّ (23) يُعْدُوا

349-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) هي صكت سنا على سن وبقيت طوال الليل تتشوى بالحمى ولم يغمض لها جفن.
- 2) مدينة الأقصر مدينة جميلة وكم وددت أن أراها ولكن لم تتح لي الفرصة من قبل.
- 3) هي لم تجب على سؤال صديقتها وإنما ضحكت خفيفا. (4) مصطفى الثالث سلطان الأتراك كان له حوالي ستمائة ابن ولم ينجب بنتا واحدة. (5) من لم يدركه الأريج فهو بلا أنف. (6) إن تتقوا اللغة العربية في أعوامكم الطلابية لا تجدوا الصعوبات في المستقبل.
- 7) إن ترسل الحكومة أشهر الملاكين إلى المباراة المقبلة فيحرزوا نجاحات ضخمة فيها.
- 8) من يغلّق الباب أمام الآخر فيغلّق الباب أمامه. (9) من يشعل نار الحرب فهو ملعون.
- 10) إن تحسي بتعب اذهبي إلى بيتك. (11) من يخف مرضه تفش حماه. (12) من يرق الدماء فهو مسئول عنها. (13) من يجرب المباحثات مع الجهة الأخرى فهو يفهم صعوبتها.
- 14) من يجب على هذا السؤال الأخير فيأخذ جائزة قيمة. (15) متى تعطيني قاموسك العربي الروسي أعده لك في نفس اليوم. (16) متى تخبروني عن وصولكم فآت إليكم فوراً.

350-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мен жуда кўп қиз кўрдим (жуда кўп қизлар туғилди), аммо битта ҳам ўғил кўрмадим. 2. Агар фурсатингиз (мз.) бўлса, футбол мусобақасини томоша қилгани стадионга борайлик. 3. Агар «Навбахор» футбол командаси яхши ўйин кўрсатса, стадион томошабинлар билан тўла бўладн. 4. Мен кун бўйи ўртоғим билан теннис ўйнадим, лекин мутлақо чарчоқ сезганим йўқ. 5. Бемор туни билан мутлақо кўз юмгани йўқ. 6. Чўғни ким

ушласа, ўшанинг кўли куяди. 7. Делегация аъзолари шахримизга келганликлари ҳақида менга муълақо хабар беришмади, шунинг учун мен уларни учратмадим. 8. Агар саудиялик меҳмонларга бу гўзал шахримиз ёққан бўлса, биз уларни яна келишга таклиф этамиз. 9. Ўтган йили бизнинг волейбол командамиз халқаро мусобақада муваффақият қозонмаган эди. 10. Саволимга қачон тўғри жавоб берасизлар (мн.), ўшанда сизлардан мамнун бўламан.

§ 98. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг буйруқ майли II шахсда қуйидаги вазнда шаклланади:

أَفْعَلٌ → تَفْعَلُ → فَعَلَ

Эслатма. IV боб феъли буйруқ майлининг I бобдаги айрим феъллар буйруқ майлидан фарқи IV боб буйруқ майли олдидаги алифнинг қатъий ҳамза эканлигидир.

Буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|-------------|
| МЗ | أَفْعَلٌ | أَفْعَلَا | أَفْعَلُوا |
| МН | أَفْعَلِي | أَفْعَلَا | أَفْعَلْنَا |

Масалан: أَصْفَطُوا – уриб туширинглар (мз).

Нотўғри феълларнинг буйруқ майли:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли уч вариантда ҳосил бўлгани сабабли, буйруқ майли ҳам уч вариантда ҳосил бўлади.

Масалан: مَدَّ – مَدَّ феъли:

1 - вариант

2 – вариант

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|----------|--------|---------|----------|
| МЗ | مَدَّ | مَدَّا | مَدُّوا | مَدَّ | مَدَّا | مَدُّوا |
| МН | مَدِّي | مَدَّا | مَدَدْنَ | مَدِّي | مَدَّا | مَدَدْنَ |

3 – вариант

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|---------|----------|
| МЗ | مَدَّدْ | مَدَّا | مَدُّوا |
| МН | مَدِّي | مَدَّا | مَدَدْنَ |

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли кўп ҳолатларда солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

آمَنَ → آمِنَ феъли

آثَرَ → أَثَرَ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|---------|---------|---------|----------|
| МЗ | آمِنَ | آمَنَّا | آمَنُوا | أَثَرَ | أَثَرَا | أَثَرُوا |
| МН | آمِنِي | آمَنَّا | آمِنُ | أَثَرِي | أَثَرَا | أَثَرِنَ |

أَفْرَأَ → أَفْرَأَ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | أَفْرَأَ | أَفْرَأَا | أَفْرَأُوا |
| МН | أَفْرَأِي | أَفْرَأَا | أَفْرَأِنَ |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَرَّثَ → أَوْرَثَ феъли

يَمَنَ → أَيْمَنَ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|------------|
| МЗ | أَوْرَثَ | أَوْرَثَا | أَوْرَثُوا | أَيْمَنَ | أَيْمَنَا | أَيْمَنُوا |
| МН | أَوْرِثِي | أَوْرِثَا | أَوْرِثْنَ | أَيْمِنِي | أَيْمِنَا | أَيْمِنْنَ |

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли:

ذَابَ → أَذَابَ феъли

طَارَ → أَطَارَ феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-----------|---------|---------|----------|
| МЗ | أَذَبَ | أَذَبَا | أَذَبُوا | أَطَرَ | أَطَرَا | أَطَرُوا |
| МН | أَذِيبِي | أَذِيبَا | أَذِيبْنَ | أَطِرِي | أَطِرَا | أَطِرْنَ |

3. Ноқис феълларнинг буйруқ майлида шарт майлидаги товуш ўзгаришлари содир бўлади. Масалан:

فِيَّ → أَفِيَّ феъли

سَقَى → أَسَقَى феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|------------|-----------|---------|--------------|-------------|
| МЗ | أَفَتَ | أَفَتَا | أَفَتُوا | أَسَقَى | أَسَقَيَا | أَسَقَوْا |
| МН | أَفِيَّ | أَفِيَّيَا | أَفِيئْنَ | أَسَقِي | أَسَقِيَّيَا | أَسَقِيئْنَ |

Амалий машғулот учун топшириқлар

351-машқ. Қуйидаги феълларни учала шахсда буйруқ майлида тусланг:

أَخْبَرَ - хабар бермоқ; أَيْقَطَ - уйғотмоқ; أَغَطَى - бермоқ;
أَحْضَرَ - ҳозирламоқ; أَجَابَ - жавоб бермоқ; أَسْلَمَ - таслим қилмоқ;
أَرَى - кўрсатмоқ; أَوْقَفَ - тўхтатмоқ; أَرْسَلَ - жўнатмоқ;
أَقْصَرَ - қисқа қилмоқ.

352-машқ. Буйруқ майлида берилган қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, шахс-сонини аниқланг:

(1) ائِمِّمْ (2) تَمِّمًا (3) ائِمِّمْ (4) اَعِدِّنْ (5) عَوِّدُوا (6) عَوِّدِي (7) لَا
تُطْفِنِي (8) لِنَشْنِي (9) اَلنَّأ (10) اَجِيؤَا (11) اَمِنُوا (12) اَتْرُ (13) لَا
يُخَفُّوَا (14) اَخْفِيَا (15) لَا تُخْفِي (16) خَفَّ (17) لِنَجِر (18) لَا تُؤَلِّدُوا
(19) اَرِيْقِي (20) اَمْسِكَنَّ (21) اَطْرُ (22) طِرْ

353- машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

(1) إن يخرج أي أمير عن طاعتك فاقبله أو اجعله أسيرا ولكن لا تعلن هذا ما دمت أنا حيا. (2) قال الوزير: أقصروا جدالكم. (3) لقد يسر الله لك ما أعطاك فعذه وأنعم به ولا تلق بنفسك إلى الآلام. (4) يا عزيزي لا تخف وأطفئ هذا البصر تلق عوضا عنه كثيرا كثيرا من شعوع الوصال. (5) بعد ذلك أيها الملك أوقفني تحت جبل المشقة. (6) قال الأستاذ لتلميذه: تقدم واذهب وأحضر من الفرفة تلك الزجاجة. (7) ضع رأسك أمام ذلك الحكيم مثل إسماعيل وأسلم الروح على خنجره فرحا ضاحكا. (8) أنا أريد أن أبعث رسالة. أعطني من فضلك أوراقا للكتابة وظرفا وطوابع. (9) يا بني أحضري بعض زجاجات غازوزة من

التلاجة وأعدى المائدة. 10) أعطني من فضلك البدلة ذات اللون الأزرق. 11) هناك على
 الرف حذاء ذو شكل جميل. أريد من فضلك. 12) من فضلك أيها البائع أخبرني كم يجب
 أن أدفع من النقود؟ 13) أيقظني من فضلك غدا صباحا باكرا. 14) أرسلني يا خادمتي من
 فضلك بدلي للكساء وقميصي للغسيل. 15) تقدمت الزوجة إلى جحا فسألت: أريد أن
 أعرف منك: إلى أي أقربائك من الرجال أرى وجهي ومن منهم لا تريده أن يراي؟ فقال
 جحا لورا: لا تربي وجهك وأريه من تشائين. 16) أعطني حريتي وأطلق يدي. 17) ربنا
 آتانا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار. 18) وها أنا قد كسرت القيود
 وفككت السلاسل فلنسرعن نحو الشمس فقد طال وقوفنا في الظل.

354- машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мухтарам хизматчилар, бугунги ишларингизни барвақт тугатинглар ва уйлارينгизга кетинглар. 2. Уруш оловини ёқмайлик, агар у ёниб турган бўлса, ўчирайлик. 3. Қўлларимни қўйиб юборинглар (мз.), мен сизларга ўша сирни ошкор этай. 4. Ходима қиз, илтимос, менга араб мамлакатлари тарихига оид китобларни кўрсатинг. 5. Спортчиларимизнинг бу улкан мусобақадаги ютуғини бор овоз билан халққа эълон қилинглар (мз.). 6. Мухтарам табиб, илтимос, бизникига тез етиб келинг, қизим ўзини ёмон ҳис қиляпти. 7. Укангизни бозорга жўнатиинг (мн.), сабзи, пиёз ва озгина мол гўшти олиб келсин. 8. Азиз ота-оналар, фарзандларингизни кечаси кўчага чиқарманглар. 9. Ёмон сўзларингиз (мн.) билан қалбларимизни жароҳатламанг. 10. Машҳур хонанда (мз.) шу ашуласини яна бир марта қайтарсин. 11. Менинг бу охириги саволимга жавоб беринглар (мз.): нима учун дарсларингизни тайёрламадингизлар? 12. Онажон, эрта-

га мени барвақт уйғотманг, эртага дам олиш куни.
 13. Қора рангдаги нариги костюм менга жуда ёқди.
 Менга уни беринг (мн.), нархининг менинг учун аҳами-
 яти йўқ. 14. Менга тез-тез хат жўнатиб туринглап (мз.).
 15. Қизим, мехмонлар қелишди, уларга бир пиёладан
 қандли қаҳва тайёрланг ва уларга тақдим этинг.

355-машқ. Қуйидаги суҳбатни ўрганинг, сўз ва ибор-
 раларини ёдланг:

أحمد: صباح الخير يا كريم.

كريم: صباح النور يا أحمد.

أحمد: هل ذهبت أمس إلى الملعب المركزي؟

كريم: نعم وكانت هناك المباراة في كرة القدم بين فريقَي «بختة كوز» و«نوبهار».

أحمد: وبم تمّت هذه المباراة؟

كريم: واحد لصفّر لصالح فريق «نوبهار».

أحمد: هذه مفاجأة كبيرة ومن أصاب مرمرى «بختة كوز»؟

كريم: أصاب مرماه مهاجم نسيت اسمه وحدث ذلك في نهاية الشوط الأول من المباراة.

لماذا أنت لم تذهب إلى الملعب يا أحمد؟

أحمد: أنا كنت مشغولا بأعمال أهم من مشاهدة المباراة.

كريم: وما هي هذه الأعمال؟

أحمد: كنت مشغولا بتصليح ثلاثنا. هي تعطلت منذ أسبوعين. من من مهاجمي

فريق «نوبهار» لعب جيدا؟

كريم: جميع المهاجمين لعبوا جيدا وأدوا المباراة رائعة. هل أنت يا أحمد متحمس

«نوبهار»؟

أحمد: نعم وأنت؟

كريم: أنا أيضا.

356-машқ. Қуйидаги суҳбатни арабчага ўғиринг:

Шаҳноза: Ассалому алайкум, Нафиса.

Нафиса: Ваалайкум ассалом, Шаҳноза,

Шаҳноза: Қаердан келяпсиз, Нафиса?

Нафиса: Мен спорт залидан келяпман. Биласиз, мен волейбол ўйнашни ёқтираман. Ҳар куни у ерга бориб, волейбол ўйнайман.

Шаҳноза: Бирор командага аъзомисиз?

Нафиса: Ҳа, мен Наманган вилояти волейбол командаси таркибида ўйнайман.

Шаҳноза: Волейбол бўйича охирги мусобақа қачон ўтказилди?

Нафиса: Ўтган ҳафта биз Фарғона вилояти коман-даси билан ўйнадик.

Шаҳноза: Мусобақа қаерда бўлиб ўтди?

Нафиса: Фарғона шаҳридаги марказий стадионда бўлиб ўтди.

Шаҳноза: Мусобақада қайси команда ғолиб келди?

Нафиса: Биз Фарғона командасини катта ҳисоб билан енгдик.

Шаҳноза: Ғалаба билан табриклайман.

Нафиса: Раҳмат. Агар машқимизни томоша қил-моқчи бўлсангиз, эртага эрталаб спорт залига келинг.

Шаҳноза: Албатта келаман. Таклифингиз учун ташаккур.

§ 99. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

Солим феълларнинг истак майли қуйидаги вазнда ҳосил бўлади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُفْعَلُ | يُفْعَلَا | يُفْعَلُوا |
| | МН | تُفْعَلُ | تُفْعَلَا | يُفْعَلْنَ |
| II | МЗ | تُفْعَلُ | تُفْعَلَا | تُفْعَلُوا |
| | МН | تُفْعَلِي | تُفْعَلَا | تُفْعَلْنَ |
| I | МЗ | أَفْعَلُ | | تُفْعَلُ |
| | МН | | | |

Масалан:

أَخْرَجَ - يُخْرِجُ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|-----------|------------|
| III | МЗ | يُخْرِجُ | يُخْرِجَا | يُخْرِجُوا |
| | МН | يُخْرِجُ | يُخْرِجَا | يُخْرِجْنَ |
| II | МЗ | يُخْرِجُ | يُخْرِجَا | يُخْرِجُوا |
| | МН | يُخْرِجِي | يُخْرِجَا | يُخْرِجْنَ |
| I | МЗ | أَخْرَجَ | | يُخْرِجُ |
| | МН | | | |

Нотўғри феълларнинг истак майли:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли унинг ҳозирги-келаси замонига қисман ўхшаб кетади.

Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|----------|-------------|
| III | M3 | يُمَدُّ | يُمَدَّا | يُمَدُّوْا |
| | MH | تُمَدُّ | تُمَدَّا | يُمَدِّدْنَ |
| II | M3 | تُمَدُّ | تُمَدَّا | تُمَدُّوْا |
| | MH | تُمَدِّي | تُمَدَّا | تُمَدِّدْنَ |
| I | M3 MH | أَمَدٌ | | تُمَدُّ |

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли қуйидагича ясалади:

آمَنَ → آمِنُ - феъли

آتَزَ → آتِرُ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|-----------|------------|----------|----------|------------|
| III | M3 | يُؤْمِنُ | يُؤْمِنَا | يُؤْمِنُوا | يُتَرِّ | يُتَرَّا | يُتَرُّوْا |
| | MH | تُؤْمِنُ | تُؤْمِنَا | تُؤْمِنُوا | تُتَرِّ | تُتَرَّا | تُتَرِّنْ |
| II | M3 | تُؤْمِنُ | تُؤْمِنَا | تُؤْمِنُوا | تُتَرِّ | تُتَرَّا | تُتَرُّوْا |
| | MH | تُؤْمِنِي | تُؤْمِنَا | تُؤْمِنُوا | تُتَرِّي | تُتَرَّا | تُتَرِّنْ |
| I | M3 MH | أُؤْمِنُ | | تُؤْمِنُ | أُتَرِّ | | تُتَرِّ |

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|---------|
| III | МЗ | يُقرئ | يُقرنا | يُقرنوا |
| | МН | تُقرئ | تُقرنا | يُقرنن |
| II | МЗ | تُقرئ | تُقرنا | تُقرنوا |
| | МН | تُقرئ | تُقرنا | تُقرنن |
| I | МЗ МН | أُقرئ | | أُقرئ |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феъллардан кўп фарқ қилмайди. Масалан:

أوزت → وزت феъли

أيمن → يمن феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|---------|--------|---------|---------|
| III | МЗ | يُوزت | يُوزنا | يُوزنوا | يُيمن | يُيمننا | يُيمنوا |
| | МН | تُوزت | تُوزنا | يُوزنن | يُيمن | يُيمننا | يُيمنن |
| II | МЗ | تُوزت | تُوزنا | تُوزنوا | يُيمن | يُيمننا | يُيمنوا |
| | МН | تُوزئ | تُوزنا | تُوزنن | يُيمن | يُيمننا | يُيمنن |
| I | МЗ МН | أوزت | | تُوزت | أُيمن | | يُيمن |

2. Ажваф феълларнинг истак майли куйидагича тусланади. Масалан:

اذاب → ذاب - феъли

اطار → طار - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|-------------|-----------|----------|-------------|-----------|
| III | M3 | يُذِيبُ | يُذِيبَانِ | يُذِيبُوا | يُطِيرُ | يُطِيرَانِ | يُطِيرُوا |
| | MH | تُذِيبُ | تُذِيبَانِ | تُذِيبْنَ | تُطِيرُ | تُطِيرَانِ | تُطِيرْنَ |
| II | M3 | تُذِيبُ | تُذِيبَانِ | تُذِيبُوا | تُطِيرُ | تُطِيرَانِ | تُطِيرُوا |
| | MH | تُذِيبِي | تُذِيبَانِي | تُذِيبْنَ | تُطِيرِي | تُطِيرَانِي | تُطِيرْنَ |
| I | M3 | أُذِيبُ | | لُذِيبٌ | أُطِيرُ | | لُطِيرٌ |
| | MH | | | | | | |

2. Ноқис феълларнинг истак майли I бобдаги **بَكَى** – **يَكِي** феълнинг истак майли билан бир хил қўшимчаларга эга. Масалан:

أفتى → فتي - феъли

أستى → ستي - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|--------------|------------|---------|--------------|------------|
| III | M3 | يُفْتِي | يُفْتِيَانِ | يُفْتُوا | يُسْتِي | يُسْتِيَانِ | يُسْتُوا |
| | MH | تُفْتِي | تُفْتِيَانِ | تُفْتَيْنِ | تُسْتِي | تُسْتِيَانِ | تُسْتَيْنِ |
| II | M3 | تُفْتِي | تُفْتِيَانِ | تُفْتُوا | تُسْتِي | تُسْتِيَانِ | تُسْتُوا |
| | MH | تُفْتِي | تُفْتِيَانِي | تُفْتَيْنِ | تُسْتِي | تُسْتِيَانِي | تُسْتَيْنِ |
| I | M3 | أُفْتِي | | لُفْتِي | أُسْتِي | | لُسْتِي |
| | MH | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

357-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

أَغْبَبَ – ёқмоқ, маъқул келмоқ; أَحَسُّ – ҳис қилмоқ; أَعْقَبَ – чарчатмоқ; آمَنَ – имон келтирмоқ; أَرْسَلَ – юбормоқ; أَخْفَى – яширмоқ; أَغْلَقَ – ёпмоқ; أَجْرَى – амалга оширмоқ; أَنَارَ – қўзғамоқ; أَرَأَى – оқизмоқ; أَمَّمَ – тугатмоқ.

358-машқ. Қуйида истак майлида берилган феълларнинг ўзагини, бобини, шахс-сонини аниқланг:

- 1) يَدَاعَ 2) تُدَيِعُوا 3) تُنْخِئِينَ 4) يَجْرُوا 5) نَدَعُو 6) تُرِي 7) يُجِبْنَ
- 8) تَلَمُّوا 9) أَحَسُّ 10) يُضَيِّبْنَ 11) تَلْقَى 12) تُلْقِيَا 13) تُعْطِينَ 14) تُرِي
- 15) تُخْفِي 16) تُذَرِكُ 17) تُرْفَنَ 18) أُغْمِضُ 19) يَتَعَبُوا 20) يُؤْمِنُوا

359-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) استطع كل فتاة بالغة في بلادنا أن تحلب الماشية وتتنظف البيت وتعد الطعام.
- 2) هل يمكنني أن أهدي إليك باقة الزهور هذه؟ 3) اعزروني يا إخواني أريد أن أرجع إلي منزلي، عندي بعض الأعمال أريد أن أجزها. 4) لا تعبر الطريق قبل أن تشير مصابيح المرور إلي العبور. 5) هل يمكنك أن تعطيني تذكرتين إلي طشقند؟ 6) أنا مسرور جدا بأن نتاح لي فرصة زيارة دمشق. 7) ينبغي لنا أن نحب آباءنا وأمهاتنا وأخواتنا وإخواننا وأولادنا جميعا. 8) أرجوكن أن تبقين قليلا من القهوة لكي نشرها. 9) أنا أريد أن أرسل رسالة بالبريد الجوي. 11) هذا الكلام لانهاية له. فلنرجع إلي قصتنا لنتمها. 12) فكروا جيدا قبل أن تجيبوا على هذا السؤال. 13) لا تمش في ذلك الوادي يا عزيزي دون أن يرشدك أحد.

من أهله. 14) لقد أردت أن أخفي أسراري هذه من الناس ولكن لم أستطع. 15) لن يفيدك الاعتبار في تمييز الذهب الخالص من الذهب المشوب ما لم يكن لديك محك لذلك. 16) التدبير الآن هو أن نحضر ذلك الرجل من أجل علاج تلك المريضة. 17) يريد العميد أن يلغي قراره حول رحلتنا المقبلة إلى شاهی مردان.

360-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Икки давлат ўртасида бўладиган олий даражадаги музокаралар тез-тез бўлиб туриши керак. 2. Уруш олови бундан кейин ҳеч қачон ёқилмайди. 3. Икки йилдан кейин сиз (мн.) араб тилини жуда яхши ўрганиб олишингиз мумкин. 4. Сиз (мз.) бокс бўйича тинмай машқ қилиб борсангиз, яқин келажакда янги рекорд ўрнатишингиз мумкин. 5. Келажакда уруш бўлмаслиги ва ҳеч кимнинг бу урушда қони тўқилмаслиги керак. 6. Қизлар, қишлоқларингизга етиб олганларингиздан кейин менга хат жўнатишни унутманглар. 7. Бу азиз меҳмонларни чарчатиб қўймаслик учун талабалар билан бўладиган учрашувни бекор қилишга қарор қилдик. 8. Ҳаво совуқ, шунинг учун эшикларни ҳар доим ёпиб юришимиз керак. 9. Факультетимизнинг баскетбол командаси тарих факультети командаси билан бўладиган мусобақада ғалабани қўлга киритишига ишонаман. 10. Биз сиздан (мз.) ҳеч нарсани яширмаганмиз ва бундан кейин ҳам мутлақо яширмаймиз. 11. Нима учун сизлар (мн.) ўша қасидани ёдламадингизлар? Мен бу саволимга жавоб беришларингни истардим. 12. Биз келажакда улкан заводлар, фабрикалар, турар-жой бинолари барпо этишимиз керак. 13. Мен сизга (мн.) қалбимнинг энг тўридаги сирларимни айтдим, уни сиз ҳеч кимга ошқор эт-

маслигингизни сўрайман. 14. Улар (мз.) бу кийинчиликни сезмаганлари ҳолда ўқишни яқунладилар. 15. Ўғилларим, барча бойликларим мана шу китоблар, мен уларни сизларга қолдирмоқчиман ва уни сизлар эҳтиётлаб сақлайсизлар деган умиддаман.

361-маишқ. Қавс ичида берилган феълларни керакли майл, нисбат ва шахс-сонда ишлатиб, қуйидаги гапларни тўғри шаклга солинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كانت جميع المدارس الثانوية (أَقْفَل) في موسم جني القطن. 2) ليس بوسعي أن (أَتَمَّ) قراءة روايتك المسرحية هذه في هذا الأسبوع. 3) قد (أُنشَأَ) جامعة ثمنان بعد استقلال جمهوريتنا مباشرة. 4) الأوتوبيس كان مملوء بالركاب ولكن لم (أَصَابَ) أحد منهم في هذا الحدث. 5) أنا لا (أَحَبُّ) أن أجلس وحيدا في البيت في أيام العيد. 6) لماذا يا زينب لا (أَعَدُّ) المائدة والأطباق والملاعق للعشاء؟ 7) ينبغي لك يا أختي أن (أَجَابَ) على سؤالي هذا بجد. 8) الأفلام الهندية بدأت لا (أَعْجَبَ) بي وهذا بسبب مواضيعها الضيقة. 9) (أَمُكِّنَ) لكم أن تروا هنا مجموعة من المسوجات القومية. 10) يريد الطلبة المتفوقون أن (أَنْهَى) أبحاثهم العلمية قبل معادها. 11) أخذت أمس خطابا من والدي وهي (أَهْدَى) لي فيه تحيات طيبة وتمنيات جميلة. 12) هن الآن (أَرَادَ) أن (أُرْسَلَ) رسالة بالبريد الجوي. 13) هل (أَمُكِّنَ) لك يا نبيلة أن (أَعْطَى) ورقة للكتابة؟ 14) هاتان التلميذتان (أَرَادَ) أن (أَجْرَى) معك حديثا في موضوع قبولهما للجامعة.

§ 100. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

IV боб солим феълларининг масдари **إِفْعَالٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

إِخْرَاجٌ – чиқармоқ → إِخْرَاجٌ – чиқариш,

أَسَقَطَ – туширмоқ → إِسْقَاطٌ – тушириш.

Нотўғри феълларнинг масдари:

I. Иккиланган феълларнинг масдари солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمَدٌ – таъминламоқ → إِمْدَادٌ – таъминлаш,

أَقَرَّ – қарор қилмоқ → إِقْرَارٌ – қарор қилиш.

II. Ҳамзали феълларда агар ҳамза биринчи ўзак ундош ўрнида келган бўлса, шу ҳамза иштирок этган қисмда 'и' → 'ū' товуш ўзгариши содир бўлади. Агар ҳамза иккинчи ёки учинчи ўзак ундош ўрнида бўлса, солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

أَمِنَ – имон келтирмоқ → إِيمَانٌ → إِيمَانَ – имон келтириш,

أَنَارَ – қасос олмақ → إِنْتَارَ – қасос олиш,

أَفْرَأَ – ўқитмоқ → إِفْرَاءٌ – ўқитиш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг биринчи ўзак ундоши , дан иборат бўлса, сўз бошида 'ив' → 'ū' ўзгариши содир бўлади. Агар ى ҳарфидан иборат бўлса, ى лигича қолади:

أَوْجَدَ – ижод қилмоқ → إِوْجَادٌ → إِيجَادٌ – ижод қилиш,

أَوْقَفَ – тўхтатмоқ → إِوْقَافٌ → إِيْقَافٌ – тўхтатиш,

أَيْقَطَ – уйғотмоқ → إِيْقَاطٌ – уйғотиш.

2. Ажваф феълларнинг масдари одатда ة – та марбута билан тугайди. Масалан:

أَذَابَ – эритмоқ → إِذَابَةٌ – эритиш,

أَذَاعَ – тарқатмоқ → إِذَاعَةٌ – тарқатиш.

3. Ноқис феълларнинг масдарида учинчи ўзак ундош бўлган ҳарфи иллат ҳамзага айланади. Масалан:

أَفْتَى – фатво бермоқ → إِفْتَاءُ – фатво бериш,

أَمَلَى – диктовка қилмоқ → إِمْلَاءٌ – диктовка қилиш.

Амалий машғулот учун топшириқлар

362-машқ. Қуйидаги феъллардан масдарлар ҳосил қилинг:

أَثَقَنَ – яхши ўзлаштирмоқ; أَطَارَ – учирмоқ; أَشْرَقَ – тонг отмоқ; أَوْفَدَ – делегат қилиб жўнатмоқ; أَمَكَّنَ – имкони бўлмоқ; أَخْفَى – яширмоқ; آمَنَ – имон келтирмоқ; أَصَابَ – шикаст етказмоқ; أَرْسَلَ – юбормоқ; أَطْفَأَ – ўчирмоқ (оловни); أَرَاقَ – оқизмоқ; أَتَمَّ – тугатмоқ; أَجْرَى – амалга оширмоқ; أَيَقَطَّ – уйғотмоқ; أَحَسَّ – ҳис қилмоқ; أَوْقَفَ – тўхтатмоқ; أَنَارَ – кўзғамоқ; أَعْطَى – бермоқ; أَغْلَنَ – эълон қилмоқ.

363-машқ. Қуйидаги масдарлар қайси феълдан ҳосил бўлганли-гини аниқланг ва бу масдарларнинг маъносини ўрганнг:

- | | | | | |
|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| 1) إِحْضَارٌ | 2) إِتْمَارٌ | 3) إِتْعَابٌ | 4) إِحْبَارٌ | 5) إِعْدَادٌ |
| 6) إِجَابَةٌ | 7) إِسْلَامٌ | 8) إِنَارَةٌ | 9) إِذَاعَةٌ | 10) إِغْلَاقٌ |
| 11) إِعْجَابٌ | 12) إِذْهَابٌ | 13) إِلْقَاءٌ | 14) إِلْمَامٌ | 15) إِحْجَازٌ |
| 16) إِبْصَارٌ | 17) إِغْرَابٌ | 18) إِعْمَاضٌ | 19) إِهْدَاءٌ | 20) إِعَادَةٌ |
| 21) إِخْرَازٌ | 22) إِتْرَازٌ | 23) إِحْبَابٌ | 24) إِثْشَاءٌ | 25) إِحْجَازٌ |

364-ماشқ. Қўйидаги гаплар ичидан IV боб феъли масдарларини топинг ва уларнинг отлашган-отлашмаганини аниқланг:

- 1) كل يوم صباحا أغسل يدي ووجهي وأنظف أسناني وأصفف شعري بالمشط ثم ألبس ملابسني وأذهب إلى غرفة الأكل لتناول طعام الفطور. (2) تعد جمهوريةنا أكثر دول العالم إنتاجا للقطن. (3) يجب علينا إبلاغ أصدقائنا الطلاب عن سفرنا إلى طشقند. (4) لا تقف على سلم المركبات العامة إطلاقا. (5) لقد جاءت الإجازة السنوية فكيف تريد يا أخي أن تقضيها؟ (6) هل هو يريد إنجاب الأولاد في هذه السن؟ (7) أراد الأب أن يتفوق في إكرام الضيف فطلب منه أن يتولى بنفسه تقسيم الطعام. (8) تفضل يا أخي هذه النقود إكراما لك لحسن خدمتك. (9) هذه الاتفاقية تخصص بإتمام إنشاء مشروع السد العالي في وضعه النهائي. (10) هل يمكنك أن تتحدث بإيجاز عن التطور الاقتصادي في بلدكم؟ (11) مع الأسف الشديد طالت إقامتي في القاهرة شهرين آخرين. (12) كانت سوريا حافلة بخزائن الكتب قبل الإسلام. (13) كما يقولون توجد عندك مؤلفات جبران خليل جبران. أ تستطيع إعطائي إياها؟ (14) فكرت الحكومة المصرية في إنشاء هذا المتحف في أواخر القرن الماضي. (15) إذا كان في إمكانك أن تشرح لنا شيئا عن هذه الثريا نكون في غاية الشكر. (16) الرواية الكوميديّة «في بيوت الناس» تأليف سليمان نجيب وإخراج محمد توفيق وتمثيل ليلى طاهر وأبي بكر عزت ومحسن سرحان. (17) أثارَت حفلة فرقتنا المشهورة إعجاب الجماهير في جميع البلدان. (18) أدعوا الناس إلى الأخلاق الطيبة باللقاء والمحاضرات وكتابة الأشعار. (19) الإيمان إقرار باللسان وتصديق بالقلب بما جاء به من عند الله محمد رسول الله.

365-машқ. Қуйидаги масдарлар иштирокида гаплар тузинг:

(1) اِحْضَارَ (2) اِغْلَاقَ (3) اِعَادَةَ (4) اِهْتِدَاءَ (5) اِغْتِذَاذَ
(6) اِمْسَاكًا (7) اِجَابَةَ (8) اِدَاعَةَ (9) اِشَارَةَ (10) اِفْشَاءَ

366- машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўзгиринг:

1. Меҳмонларни ҳурмат қилиш бизнинг азалий ва абадий одатимиздир. 2. Қишки таътилда Имом Муҳаммад ибн Исмоил Ал-Бухорийнинг мақбарасини зиёрат қилмоқчимиз. 3. Аҳмад ал-Фарғоний меъморий комплекси лойиҳасини яратишда жуда кўп архитекторлар жонбозлик кўрсатдилар. 4. Шоли етиштириш Ўзбекистон учун энг муҳим ва зарур соҳалардан биридир. 5. Бу хушxabарни зудлик билан акангга етказишинг керак (мн.). 6. Толибалар, автобусдан юриб турган пайтда мутлақо тушманглар. 7. Тошкентда яшаш муддатимни яна икки ойга узайтиришга имконим бор. 8. Чиройли сўзлар билан, қиммат баҳо кийимлар билан айбни яшириб бўлмайди. 9. Инсон қонини тўкиш ислом динида йўқ. 10. Шаҳримизнинг таникли шоир ва ёзувчилари билан бўладиган эрталик учрашув ҳақидаги эълонни тайёрлашни сенга юклайман. 11. Оловни ёқиш осон, ўчириш жуда қийин. 12. Музокаралар олиб бориш учун ҳукуматимиз делегацияси Қозоғистон пойтахти Остонага жўнаб кетди. 13. Талабанинг бу саволига жавоб бериш менинг учун осон бўлмади. 14. Ҳақиқатни юзага чиқариш учун биз тинмай ҳаракат қилишимиз керак. 15. Сирларни ошкор этиш яхшиликка олиб келмайди.

§ 101. IV БОБ ФЕЪЛИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

IV боб солим феълининг аниқ нисбат сифатдоши **مُفَعَّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

أَحْسَنَ – яхшилик қилмоқ → **مُحْسِنٌ، مُحْسِنَةٌ** – яхшилик қилувчи,

أَسْلَمَ – ислом динига кирмоқ → **مُسْلِمٌ، مُسْلِمَةٌ** – ислом динига қирувчи.

Солим феълларнинг мажхул нисбат сифатдоши **مُفَعَّلٌ** вазнида ҳосил бўлади. Масалан:

أَسْقَطَ – уриб туширмоқ → **مُسْقِطٌ، مُسْقِطَةٌ** – уриб туширилган,

أَنْزَلَ – нозил бўлмоқ → **مُنزَلٌ، مُنزَلَةٌ** – нозил қилинган.

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари:

I. Иккиланган феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши ҳозирги-келаси замон феълидаги ўзгаришлар асосида шаклланади. Масалан:

أَمَدٌ – таъминламоқ → **مُمَدِّدٌ، مُمَدِّدَةٌ** – таъминловчи,

أَقَرَّ – қарор қилмоқ → **مُقَرِّرٌ، مُقَرِّرَةٌ** – қарор қилувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида биринчи ўзақ ундошнинг ҳаракати фатҳага ўзгаради. Масалан:

أَمَدٌ – таъминламоқ → **مُمَدِّدٌ، مُمَدِّدَةٌ** – таъминланган,

أَقَرَّ – қарор қилмоқ → **مُقَرِّرٌ، مُقَرِّرَةٌ** – қарор қилинган.

II. Ҳамзали феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

آمَن - имон келтирмоқ → مُؤْمِنٌ، مُؤْمِنَةٌ - имон келтирувчи,

أَنَارَ - қасос олмоқ → مُشْتَرٌّ، مُشْتَرَّةٌ - қасос олувчи,

أَقْرَأَ - ўқитмоқ → مُقْرِئٌ، مُقْرِنَةٌ - ўқитувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши ҳам солим феълларники каби ҳосил бўлади. Масалан:

أَلَمَ - қийнамоқ → مُؤَلِّمٌ، مُؤَلِّمَةٌ - қийноқ қилинган,

أَسَامَ - зериктирмоқ → مُسَامِمٌ، مُسَامِمَةٌ - зериктирилган,

أَقْرَأَ - ўқитмоқ → مُقْرَأٌ، مُقْرَأَةٌ - ўқитилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдошида «муv- → мў» товуш ўзгариши содир бўлади. «Муй-» эса ўзгармайди. Масалан:

أَوْقَفَ - тўхтатмоқ → مُوقِفٌ، مُوقِفَةٌ - тўхтатувчи,

أَبْقَطَ - уйғотмоқ → مُبْقِطٌ، مُبْقِطَةٌ - уйғотувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида ҳам худди шу товуш ўзгариши содир бўлади. Масалан:

أَوْقَفَ - тўхтатмоқ → مُوقِفٌ، مُوقِفَةٌ - тўхтатилган,

أَبْقَطَ - уйғотмоқ → مُبْقِطٌ، مُبْقِطَةٌ - уйғотилган.

2. Ажваф феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши таркибида «-ви-, -йи- → ъ» товуш ўзгариши содир бўлади. Масалан:

أَذَابَ - эритмоқ → مُذِيبٌ، مُذِيبَةٌ - эритувчи,

أَذَاعَ - таркатмоқ → مُذِيعٌ، مُذِيعَةٌ - таркатувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши таркибида «-ва-, -йа- → ā» товуш ўзгариши содир бўлади. Масалан:

أَذَابٌ – эритмок → مُذَابَةٌ، مُذَابٌ – эритилган,
أَذَاعٌ – таркатмок → مُذَاعَةٌ، مُذَاعٌ – таркатилган.

3. Ноқис феълларда:

а) аниқ нисбат сифатдошида учинчи ўзак ундош танвин касрага айланади. Масалан:

أَفْتَى – фатво бермок → مُفْتٍ (аниқ ҳолатда - الْمُفْتِي), مُفْتِيَةٌ – фатво берувчи.

أَسْقَى – суғормок → مُسْقٍ (аниқ ҳолатда - الْمُسْقِي), مُسْقِيَةٌ – суғорувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида эса, учинчи ўзак ундош алиф мақсура билан ёзиладиган танвин фатҳага ўзгаради. Масалан:

أَفْتَى – фатво бермок → مُفْتَى (аниқ ҳолатда - الْمُفْتَى), مُفْتَاةٌ – фатво берилган.

أَسْقَى – суғормок → مُسْقَى (аниқ ҳолатда - الْمُسْقَى), مُسْقَاةٌ – суғорилган.

Амалий машғулот учун топшириқлар

367-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошилари ҳосил қилинг:

أَشْرَقَ - тонг отмок; أَطْفَأَ - ўчирмок (оловни); أَتَقَنَّ - яхшилаб ўзлаштирмак;
أَحْسَنَ - сезмок; أَلْمَرَ - самара бермок; أَتَمَّ - тугатмок; أَغْلَنَ - эълон қилмок; أَجْرَى - амалга оширмак;
أَرَأَقَ - оқизмок; أَخْفَى - яширмак; أَجَابَ - жавоб

бермоқ; -ألقي - ирғитмоқ; -أطَارَ - учирмоқ; -أهدى - жўнатмоқ;
 -أشأ - курмоқ; -أعطى - бермоқ; -أثارَ - ёритмоқ.

368-машқ. Қўйидаги сифатдошларни сон ва жинсда турланг:

Масалан: مُغَلَّنٌ

| | бирлик | иккилик | кўплик |
|----|-------------|-----------------|--------------|
| МЗ | مُغَلَّنٌ | مُغَلَّنَانِ | مُغَلَّنُونَ |
| МН | مُغَلَّنَةٌ | مُغَلَّنَاتَانِ | مُغَلَّنَاتٌ |

(1) مُخْفِي (2) مُغَطِّ (3) مُلْقِي (4) مُنْشَأ (5) مُجِيبٌ
 (6) مُطَارٌ (7) مُوقِدٌ (8) مُخَسٌّ (9) مُنَارٌ (10) مُطْفِئِي

369-машқ. Қўйидаги сифатдошларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда жинсда ва келишикларда турланг:

Масалан: مُغَلَّنٌ

| | ноаниқ ҳолатда | аниқ ҳолатда | ноаниқ ҳолатда | аниқ ҳолатда |
|-------------------|-------------------|-----------------|-------------------|-----------------|
| бош келишик | مُغَلَّنٌ | المُغَلَّنُ | مُغَلَّنَةٌ | المُغَلَّنَةُ |
| қаратқич келишиги | مُغَلِّنٌ | المُغَلِّنُ | مُغَلِّنَةٌ | المُغَلِّنَةُ |
| тушум келишиги | مُغَلَّنَا | المُغَلَّنَ | مُغَلَّنَةٌ | المُغَلَّنَةُ |

(1) مُلْقِي (2) مُهْدِي (3) مُخْفِي (4) مُجْرِي (5) مُلْقِيَانِ
 (6) مُطْفِئُونَ (7) مُنْشَأَانِ (8) مُخْفُونَ (9) مُجْرُونَ (10) مُغَطُّونَ

370-ماشқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг, ўзбекчага ўғиринг ва ундаги сифатдошларни тўла морфологик таҳлил қилинг:

- 1) يلعب هذان اللاعبان بالكرة في نشاط وحذق والمفرجون معجبون. (2) نتج إفريقيا غلات نباتية متنوعة معظمها من حاصلات المناطق الحارة. (3) يجب على كل محب للتحور والسلم أن يعطي المساعدة للشعوب في نضائها. (4) أشكركم شكرا جزيلاً على هذه المعلومات المفيدة عن الآثار القديمة في بلدكم. (5) كان يومنا هذا يوماً متعباً حقاً. (6) في شقتنا حجرتان واسعتان وفي الناحية المقبلة مطبخ وحمام. (7) لا بد من أن نحضر لك فوراً... هذا أقل واجب... يجب ألا نتركك بمفردك في مثل هذا الظرف. (8) سيقدم الجانب الأول بموجب هذه الاتفاقية للجانب الآخر الأجهزة اللازمة لإنشاء خطوط التيار الكهربائي.
- 9) وكان الحديث بين النجمة العربية وبطل الفضاء بسيطاً ومثيراً أيضاً. (10) تقدموا إليّ أيها المتعبون وأنا أريحكم. (11) وزن أي جسم في الليل أقل من وزنه في النهار وهذا في الليالي القمرية فقط والسبب هو جاذبية القمر. (12) جلس والدي وأخذ يقلب بين يديه مجموعة مدهشة من الرسائل القديمة المختلفة. (13) لما بيأنا الطلبة عن ظروفهم المعيشية سمعنا إجابة مفرحة. (14) زاد عدد دبابات العدو المصابة في أرض المعركة. (15) قام عدد من أعضاء الوفد بزيارة الدكتور طه حسين في منزله وقد دار حديث ممتع أثناء هذه الزيارة.
- 16) اخش القانون يا أخي وكن مدركاً لعجزك أمام حكم القضاء. (17) أعطى الوزير كل أمير رسالة محفية وكان مراده أن يوقع الفرقة بينهم. (18) لقد صاح الشيخ من أعماقه: أيها المريدون اعلموا ذلك عني. (19) كان هذا جواباً مقنعاً على سؤالي المطروح للجالسين.
- 20) ألقى الشيخ بنار الشوق في قلوب مريديه.

371-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Ойдин кечаларда қишлоқ яна ҳам чиройли кўри-нади.
2. Бу фалокатдан шикастланган одамлар жуда кўп

эди. 3. Сиз истагингизни айтинг, имкони борича мен ёрдам кўлини чўзаман. 4. Ёлғиз ўзингиз (мн.) қаерга бормоқчисиз? 5. Университетимизда жуда кўп миллат вакиллари таълим оладилар ва уларнинг аксариятини ўзбек талабалар ташкил этади. 6. Бу янги ўқув режасига кўра талабалар учун қишки каникул бўлмайди. 7. Ўша ҳолдан тойган асирларга дам беришимиз керак. 8. Араб тили имтиҳонида бирор талаба хурсандлик бахш этувчи жавоб айтмади. 9. Озодлик ва ўзаро тинч-тотув яшашни сеувчи кишилар дунёда жуда кўп ва мен ҳам уларнинг бириман. 10. Кеча Тошкентдан бир гуруҳ олимлар келишди ва университетимизда улар билан гоаят қизиқарли суҳбат бўлиб ўтди. 11. Бу тўкилган қонлар учун ким жавоб беради? 12. Кеча эълон қилинган концерт бошқа кунга кечиктирилади. 13. Икки давлат раҳбарлари ўртасида олиб борилган музокаралар муваффақият билан тугади. 14. Мохир меъморлар ва наққошлар кўли билан барпо этилган имом Ал-Бухорий мақбараси биноси келгуси авлодга катта совға бўлиб қолади. 15. Шаҳримиз кўчалари ҳамма томонни ёритиб турувчи электр чироклари билан таъминланган.

ЎН БЕШИНЧИ МАТН

الحصان المسروق

دخل اللص إسطبل فلاح وسرق أجمل حصان فيه وبحث الفلاح كثيرا عن حصانه فلم يجده. ذات يوم قصد الفلاح إلى السوق لشراء بعض الأشياء وممر بقسم بيع الحصان وفجأة أبصر حصانه مع رجل مجهول فعرفه حق المعرفة فتعلق به ثم صاح بأعلى صوته وقوته:

- هذا حصاني وقد عثرت عليه أخيرا. هلموا إلي أيها الناس.

تجمع الناس الكثيرون إلي الصياح وأحاطوا الفلاح والرجل المجهول مع الحصان فقال الرجل المجهول للفلاح:

- هذا الحصان لي وأنا ربيته من صغره فربما حصانك كان يشبه بحصاني هذا.

في هذه اللحظة خطرت للفلاح فكرة فوضع يديه بسرعة على عيني الحصان ثم قال للصوص:

- قل لي من فضلك، أية عينيه عوراء؟ اليمنى أو اليسرى؟

ما كان اللص تنبه لهذا الأمر من قبل ولم يحس بعوار الحصان هذا.

- هو أعور بعينه اليسرى.

فصاح الفلاح:

- كذبت يا رجل. عينه اليسرى سليمة.

ورفع يده عنها. ضحك الناس وضحك معهم اللص فسكت قليلا ولم يعرف كيف يجيب عليه ثم قال بتردد:

- لقد أخطأت يا سيدي، حصاني أعور بعينه اليمنى.

فرفع الفلاح يده الأخرى عن العين اليمنى وقال فرحا:

- انظروا أيها الناس، حصاني يبصر بكلتي عينيه وليس بأعور.

فأمسك الناس اللص وقبضوا عليه وهكذا أرجع الفلاح العاقل حصانه المسروق.

(Э. Талабовнинг «Араб тили дарслиги» китобидан айрим ўзгартишлар билан)

372-машқ. Ўн бешинчи матнни дафтарингизга кўчиринг, ҳара-катларини қўйинг, янги сўзларини ёдланг ва ўзбекчага ўғиринг.

373-машқ. Ўн бешинчи матн асосида қуйидаги саволларга ёзма жавоб қайтаринг:

- 1) ماذا فعل اللص؟ (2) أين وجد الفلاح حصانه؟ (3) لماذا ذهب الفلاح إلى السوق؟ (4) ماذا فعل الفلاح لما رأى حصانه؟ (5) ماذا فعل الناس في السوق؟ (6) ماذا قال اللص للفلاح؟ (7) أية فكرة عظمت للفلاح؟ (7) هل كان اللص يعرف عوار الحصان؟ (8) ماذا فعل الفلاح أمام الناس؟ (9) هل أجاب اللص على سؤال الفلاح؟ (10) هل الحصان كان أعور؟ (11) ماذا فعل الناس باللص في آخر الأمر؟

374-машқ. Ўн бешинчи матндан феълларни ажратиб олинг, уларнинг бобларини аниқланг ва тўла морфологик таҳлил қилинг.

375-машқ. Ўн бешинчи матндан масдар ва сифатдошларни топинг, қайси феълнинг қайси бобидан эканлигини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

376-машқ. Ўн бешинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

377-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг;

إسطل فلاح، في هذه اللحظة، هلموا إلي أيها الناس، الرجل المجهول، الفلاح العاقل، عدد الأيام، أحسن المعمارين، حديقة الأمير تيمور، أكبر نافورة في المدينة، برج التليفزيون الجمهوري، أقدم مدن الجمهورية، موظف الجوازات، مع الأسف الشديد، مصابيح المرور، صباح الخير، سرعان ما، السد العالي، رجال الدولة، دار الكتب، تذكرة الدفع، بكلتي عينيه، باختصار، لانهاية لها، نتائج اقتصادية، حركة المستعربين، مجموعة من المنسوجات القديمة المتنوعة، في اليوم التالي، التمدن الإسلامي، قصور السلاطين؛

ЎН ОЛТИНЧИ ҚИСМ
ЯНГИ СЎЗЛАР

| | |
|--|--|
| أَبْلَهْ аҳмоқ, аблах | أَسَدٌ шер |
| اجْتِمَاعٌ мажлис | إِسْرَائِيلُ Исроил (давлат) |
| IV أَجْلَسَ ўткизмоқ, ўтирғиз-моқ | أَسْوَانٌ Асвон (Мисрдаги шаҳар) |
| إِحْسَاسٌ сезги | IV أَصْلَحَ тузатмоқ |
| III أَخَذَ гина қилмоқ, таъна қилмоқ; لَا تَوَاحِدُ кечиринг! | أَصِيلٌ асл, ҳақиқий |
| أَدَاةٌ қўп. أَدَوَاتُ асбоб, асбоб-ускуна; أَدَوَاتُ الْأَكْلِ қошиқ-вилкалар | IV أَطَهَرَ изҳор қилмоқ, билдирмоқ |
| IV أَذْخَلَ киритмоқ, киргизмоқ | IV أَلَقَ уйғотмоқ, ўзига келтирмоқ |
| ارْتِشَافٌ қултумлаб ичиш | إِفْرِيْقِيَا Африка |
| أَرَزُّ بِلَحْمِ الضَّانِ палов | IV أَلْسَدٌ бузмоқ |
| IV أَرَاخَ олиб ташламоқ, суриб қўймоқ | أَفْرَاحٌ таклиф, такдим этилган фикр |
| IV أَرَزَّ мадад бермоқ, ёрдам бермоқ | الأَفْصَرُ Луксор (Мисрдаги шаҳар) |
| أَزْمَةٌ кризис | IV أَلْقَى الْمُحَاضِرَةَ: маъруза ўкимок |
| أَزْمَةٌ دَاخِلِيَّةٌ изтироб | IV أَلَمَ қийнамоқ, азоб бермоқ |
| اسْتَحْسَانَ маъқуллаш | IV أَمَلَ зериктирмоқ |
| أَزْمَانَةٌ ўзни аямаслик; بِـ ўзни аямасдан | II أَمَّنَ кафолатламоқ, кафолатга олмоқ |
| | أَلْبُونَةُ қўп. أُنَابِيْبُ труба, шланка |

الْتِظَارُ кутиш

IV الْكُفْرُ инкор қилмоқ

أَهْلًا أَهْلًا وَسَهْلًا وَمَرْحَبًا بِكُمْ: Аҳш
келибсизлар!

III بَارَكًا муборақбод қилмоқ,
табрикламоқ

بَاطِنًا ички қисм, ички бўлим

III بَالِغًا ҳаддан ошмоқ,
(ниманидир) зиёда қилмоқ

III بَالِيًا аямоқ (ب)

عِلْمِيًا илмий иш

الْبَحْرُ الْأَخْمَرُ Қизил Денгиз

نَاصِرًا Носир кўли
(Мисрда)

I بَرِيحًا (a) кетмоқ, ташлаб
кетмоқ

بَرْتَمَاجًا дастур, программа

I بِسْمِ (u) табассум қилмоқ

بِلَادِ الشَّامِ Шом ўлкаси

II بَلَّغًا етказмоқ

بَوَابًا дарвозабон

III تَابِعًا изидан бормоқ

III تَابِعًا بِالْبَصْرِ кўз билан куза-
тиб бормоқ

تَأْدُبًا мулойимлик

تَحِيَّةً салом

V تَخَوَّفًا кўрқмоқ, хавфсира-
моқ

تَدَهْوُرًا ёмонлашув

تُرَاثًا мерос

تَعَالَى келинг!

V تَمَكَّنًا иложини қилмоқ,
имкони бор бўлмоқ

V تَمَلَّصًا кутулмоқ

V تَوَقَّعًا кутмоқ

تَوَارًا кут. тўғр. революционер

III تَوَامَلًا чиройли муомала
қилмоқ

تَاهِرًا тайёр

III تَجَاوَرَ ёнма-ён бўлмоқ,
қўшни бўлмоқ

III تَجَاوَزًا ҳаддан ошмоқ,
ошмоқ

III تَجَاوَزَ النَّقَّةَ ишончдан таш-
қарида бўлмоқ, ишончдан
чикмоқ

I تَجْرِيًا (u) югурмоқ

تَجْمَاهِيرِيَّةُ اللَّيْبَةِ الشَّعْبِيَّةُ الْاِسْتِرَاجِيَّةُ -
الدَّبْيُوقَرَاتِيَّةُ Ливия Халқ Демон-

кратик Социалистик Жамо-
 ҳирияси
 جُمهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةُ Миср Араб
 Республикаси
 I جَهْدٌ (а) *жәдд* интиломқ,
 ҳаракат қилмоқ
 جَوْعٌ очлик
 حَادِقٌ моҳир, уста
 III حَارَبَ урушмоқ, уруш
 олиб бормоқ
 حَارِسُ الْمَرْمَى дарвозабон
 (спортда)
 III حَافِظٌ сақламоқ, химоя
 қилмоқ, асрамоқ (على)
 III حَاوَلَ уринмоқ, уриниб
 кўрмоқ (على)
 I حَدٌّ чегараланмоқ
 حَذَرٌ, حَذْرٌ эҳтиёткорлик
 I حُرِقَ ёнмоқ
 حُرْقَةٌ куйиш, ёниш; بِ -
 куйиб ёниб
 II حَرَّكَ ҳаракатга келтирмоқ,
 ҳаракатлантирмоқ
 حُقْنَةٌ *қун.* *ҳун.* укол
 II حَلَقٌ учмоқ

حَالِيْبٌ сут
 حَمَامَةٌ каптар
 III خَاطَبٌ гаплашмоқ
 III خَالَطَ аралашмоқ
 III خَالَفَ ихтилофда бўлмоқ,
 зид бўлмоқ
 خِدَاعٌ алдов
 خَرْدَلٌ горчица
 خَرِيْفٌ куз
 II خَفَّفَ енгиллатмоқ
 خَفِيْفُ الظِّلِّ хушрўй
 خَلٌّ сирка
 خِلَافٌ ихтилоф
 خِلْعَةٌ *қун.* *хил.* мукофот
 ذَاعَ الدَّاعِي, ذَاعَ сабаб
 III دَافَعَ мудофаа қилмоқ
 دَامِ الدَّامِي, دَامِ қонли
 دِرْعٌ зирх
 ذِعَ التَّوْمِ уйқуни қўй!
 دُمُوْعٌ *қун.* *дүмүг.* кўз ёши
 ذِرَاعٌ билак; *сине* - *қучоқ*
 очмоқ
 I ذَعَرَ кўркиб талвасага
 тушмоқ

رَوَاذُ *кўп.* зиёратчи; رَوَاذُ

المقهى - қаҳвахона миждозлари

III رَافِقٌ ҳамроҳлик қилмоқ

رُغْبٌ кўркинч

رُفْقٌ мулойимлик, назокат

رِيْفٌ *кўп.* Арифат қишлоқ

III زَاوَجٌ кўшиб олиб бормоқ

سَاحِرَةٌ сеҳргар, соҳира

سَاحَةٌ майдон

III سَارِعٌ шошилмоқ, шоши-
лишмоқ

III سَاعِدٌ ёрдам бермоқ

III سَامِعٌ кечирмоқ, маъзур
тутмоқ

III سَاهِمٌ иштирок этмоқ,
катнашмоқ

III سَاوَى тенг бўлмоқ, тенг-
лашмоқ

سُمَانَةٌ олти юз

سَحْرٌ саҳар

سَعَادَةٌ бахт

سُفْرَجِيٌّ официант

I سَقَطٌ (y) тушмоқ, ёғмоқ

سَلَاطَةٌ салат

II سَلَمٌ салом бермоқ

سِرَةٌ ҳаёт йўли, биография

سَيْطَرَةٌ ҳукмронлик, ҳокимият

III شَاهِدٌ томоша қилмоқ

شُرْبَةٌ шўрва

شُرْبَةُ الدُّجَاجِ товуқ шўрва

III صَاحِبٌ ҳамроҳлик қилмоқ,
олиб юрмоқ

III صَادِرٌ мусодара қилмоқ

III صَادَفٌ дуч келмоқ, рўпара
келмоқ

صَارِمٌ ўткир (*мас.* пичоқ)

صَاعِدٌ кўтарилувчи; مِنَ الْآنِ فَـ ۳
ҳозирдан бошлаб

III صَافِحٌ қўл бериб сўрашмоқ

صِرَافٌ тоза, соф; ۱ ~ - соф
ҳолда

I صَعِدَ (a) кўтарилмоқ

صَفِيٌّ *кўп.* Асфияъ самимий дўст

صَلَاةٌ *кўп.* салот; намоз;

салавот

صَيْدٌ ов

صَيْبَةٌ лаган

III ضَائِقٌ эзмоқ, сиқмоқ

صَبَطَ الْوَقْتُ вақтни тўғрилаб

олиш

ضَرِيَّةٌ солик

III طَارَدَ қувмоқ, қувламоқ

III طَالَبَ талаб қилмоқ

III طَابَ хурсанд қилмоқ,
кулдирмоқ

طَرَاذٌ тарз, намуна

طَقَسَ об-хаво

I طَمَحَ (a) طَمُوْحٌ интилмоқ

طَوَالَ давомида

III طَاهَرَ намоёиш қилмоқ,
намоёишга чиқмоқ

طَاهِرٌ зохирий кўриниш

III طَارَضَ қаршилиқ кўр-
сатмоқ

III طَالَجَ даволамоқ

III طَامَلَ муомала қилмоқ,
муомалада бўлмоқ

III طَائِقٌ кучоқламоқ

III طَائِيٌّ дучор бўлмоқ,
рўпара келмоқ

III طَاوَنَ ёрдам бермоқ

I طَاوَنَ (y) طَاوَنٌ югурмоқ

طَاوَنٌ билмсизлик

عَرَضِيٌّ тасодифий, моҳиятсиз

عَطَشٌ чанқоқлик; ~ أَخَذَهُ الْـ y

чанқади

II عَظَمَ улуғламоқ, ҳаддан

зиёд илтифот кўрсатмоқ

عَظِيمٌ зўр!; офарин!

عَفْوٌ кечириш; ~ - арзимаёди

(«рахмат» нинг жавоби)

I عَمَدَ (y) عَمَدٌ ният қилмоқ,

интилмоқ

عُتِفَ кўполлик, қаттиқлик; ~

~ шиддат билан

عَلَى قَيْدِ الْحَيَاةِ тирик, ўлган эмас

عَنْوَانٌ كُنْ. عَنْوَانٌ манзил, адрес

III عَوْلِيٌّ тузалмоқ, соғаймоқ

I غَابَ (u) غَيْبٌ ғойиб бўлмоқ

III غَادَى эрталаб бормоқ

(келмоқ); ~ وَرَاوَحَ - у ёқ-бу

ёққа юрмоқ

III غَالَى ҳаддан оширмоқ,

ошириб юбормоқ

غَرَضٌ كُنْ. أَغْرَاضٌ мақсад

غَلَطَانَ ноҳақ, ёлғончи

غَمٌ ғам, ташвиш

III فَاجَأَ тўсатдан дуч келмоқ

III فارق айрилмоқ, ажралмоқ

I فرض (u) бўйнига

қўймоқ, юкламоқ

قطيع қаттик, кучли, даҳшатли

I لقد (u) йўқотмоқ

فن маҳорат

قائمة рўйхат

الأطعمة меню

III قابل учратмоқ, дуч келмоқ

I قاد (y) йўл бошламоқ,

етакламоқ

قطعة ер бўлаги, участка

قومية миллийлик

III كافح курашмоқ, кураш

алиб бормоқ

كافة барча

الكركك Карнак (Мисрдаги шаҳар)

I كفي (u) кифоя қилмоқ,

етмоқ

كمال комиллик

كئاس фаррош

III لامع мос келмоқ, мувофиқ

келмоқ

III لاحظ мулоҳаза қилмоқ,

тасаввур қилмоқ

III لازم бирга бўлмоқ,

(ниманидир) биргаликда
базармоқ

كؤن. لؤج оғриқ жойга

қўйиладиган иссиқ дори

I لزوم (a) керак бўлмоқ

I لمس (a,y) силамоқ

لهجة оханг

لهجة استؤابة сўраш оҳанги

منة؛ مائة юз (рақам)

مائل (ниманингдир олдида) тик

турувчи

I مال (u) мойил бўлмоқ

متخصص мутахассис

II مثل акс эттирмоқ

محاضر маърузачи, лектор

مدح мақташ, мактов

مدفع замбарак, пушка

مؤاسل мухбир

مرتفع баланд, юкори

مؤارع чорақор деҳқон

مؤتمر бетўхтов, узлуксиз

مسرحية спектакль

كؤن. مصلح манфаат

مُضِيفٌ мезбон
 مُعَدَّلٌ даража, баҳо
 مَغْشُوشٌ қалбаки, ёлгон
 مَقْتٌ нафрат, ғазаб
 I مَلَأَ (a) тўлгазмок
 مَلَكَ кўп. أَمْلَأَكَ мол-мулк
 مَنَسَحَ чекинаётган.
 مَنَاطِقٌ кўп. مَنَاطِقٌ минтақа, зона
 مَنُونٌ ўлим
 مَوَاطِنٌ фуқаро, граждани
 مَوْتٌ ўлим
 مَوَدَّةٌ меҳр, севги, мойиллик
 نَادٍ النادي клуб
 نَادِرَةٌ кўп. نَوَادِرٌ латифа, хангома
 III نَادَى чақирмок
 III نَارَعَ талвасага тушмок
 III نَاضَلَ курашмок
 نَاطُورٌ қоровул
 III نَاعَى чалмок
 III نَافَقٌ мунофиқлик қилмок
 III نَاوَرَ алдашга ҳаракат
 қилмок; وَدَاوَرَ ~ - ҳийла иш-
 латмок

III نَاوَلَ узатмок; узатиб
 юбормок
 I نَجَحَ (a) муваффақият
 қозонмок
 نَمُوذَجٌ кўп. نَمَازِجٌ намуна
 هَات беринг!
 III هَاجَمَ ҳужум қилмок
 III هَاجَى ҳажв қилмок,
 ҳажвия қилмок
 I هَدَمَ (u) бузмок,
 синдирмок
 هَرَبٌ қочиш
 I هَزَّ (y) силкитмок, сил-
 кимок; رَأَسَهُ ~ бош силкимок
 هُنَيْهَةٌ лаҳза, бир зум вақт
 هَوَادَةٌ муроса; ~ لَا аямасдан
 III هَاتَى мос келмок
 III هَوَّأَ рўпара бўлмок,
 юзма-юз бўлмок
 III هَوَّأَ видолашмок
 III هَوَّأَ етишишмок; давом
 эттирмок
 III هَوَّأَ у ёки бу фикрга
 қўшилмок
 هَوَّأَ кўп. هَوَّأَ тор (чолгу асбоби)

وَتَبْرَةً тарз

وَدَبِيعٌ беозор, мулойим

وَرُطَةٌ кийин ҳолат, оғир вазият

وَضُوحٌ аниқлик; ~ فِي аниқ

равишда, равшан ҳолатда

§ 102. III БОБ ФЕЪЛИ

Солим феълларнинг III боби I боб феълларидан ҳосил бўлиб, ўтган замон вазни **فَاعَلَ** дир. У шахс-сонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | فَاعَلَ | فَاعَلَا | فَاعَلُوا |
| | МН | فَاعَلْتُمْ | فَاعَلْنَا | فَاعَلْنَا |
| II | МЗ | فَاعَلْتُمْ | فَاعَلْتُمَا | فَاعَلْتُمْ |
| | МН | فَاعَلْتُمْ | فَاعَلْتُمَا | فَاعَلْتُمْ |
| I | МЗ МН | فَاعَلْتُمْ | | فَاعَلْنَا |

Масалан:

شهدَ → شاهدَ кўрмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | شَاهَدَ | شَاهَدَا | شَاهَدُوا |
| | МН | شَاهَدْتُمْ | شَاهَدْنَا | شَاهَدْنَا |
| II | МЗ | شَاهَدْتُمْ | شَاهَدْتُمَا | شَاهَدْتُمْ |
| | МН | شَاهَدْتُمْ | شَاهَدْتُمَا | شَاهَدْتُمْ |
| I | МЗ МН | شَاهَدْتُمْ | | شَاهَدْنَا |

هُم شَاهِدُوا هَذِهِ الْمَعْرَكَةَ – Улар (мз) бу жангни кўришди.

هَلْ شَاهَدْتُمَا؟ – Сиз икковингиз кўрдингизми?

Солим феълларнинг ўтган замон мажхул нисбати куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|--------------|----------------|
| III | МЗ | فَاعِلٌ | فَاعِلَانِ | فَاعِلُونَ |
| | МН | فَاعِلَتٌ | فَاعِلَتَانِ | فَاعِلَاتٌ |
| II | МЗ | فَاعِلَتٌ | فَاعِلَتُمَا | فَاعِلَتُهُمْ |
| | МН | فَاعِلَتٌ | فَاعِلَتُمَا | فَاعِلَتُهُنَّ |
| I | МЗ | فَاعِلَتٌ | | فَاعِلَتَانِ |
| | МН | | | |

شُوهِدَتِ الْآثَارُ مِنَ الْبَعِيدِ – Узоқдан олов кўринди.

III боб солим феълларининг ҳозирги-келаси замони вазни يُفَاعِلُ дир. У шахс-сонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُفَاعِلُ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| | МН | يُفَاعِلُ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| II | МЗ | يُفَاعِلُ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| | МН | يُفَاعِلِينَ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| I | МЗ | أَفَاعِلُ | | يُفَاعِلُ |
| | МН | | | |

Масалан:

شاهد → يُشاهدُ кўрмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | M3 | يُشَاهِدُ | يُشَاهِدَانِ | يُشَاهِدُونَ |
| | MH | يُشَاهِدُ | يُشَاهِدَانِ | يُشَاهِدُونَ |
| II | M3 | تُشَاهِدُ | تُشَاهِدَانِ | تُشَاهِدُونَ |
| | MH | تُشَاهِدِينَ | تُشَاهِدَانِ | تُشَاهِدُونَ |
| I | M3 | أَشَاهِدُ | | لُشَاهِدُ |
| | MH | | | |

يُشَاهِدُ الزُّوَّارَ كَثِيرًا مِنَ الْآثَارِ الْقَدِيمَةِ فِي مَدِينَتِنَا – Зиёратчилар шахримизда кўпгина қадимий ёдгорликларни кўрадилар.

III боб солим феълининг мажхул нисбати ҳозиргикеласи замонда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | M3 | يُفَاعِلُ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| | MH | يُفَاعِلُ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| II | M3 | تُفَاعِلُ | تُفَاعِلَانِ | تُفَاعِلُونَ |
| | MH | تُفَاعِلِينَ | تُفَاعِلَانِ | تُفَاعِلُونَ |
| I | M3 | أَفَاعِلُ | | لُفَاعِلُ |
| | MH | | | |

III боб феъли қуйидаги маъноларни ифодалайди:

1. Икки шахс томонидан биргаликда бажарилган иш-ҳаракатни билдиради. Масалан:

رَقَصَ – рақс тушмоқ → رَافَصَ – бирор киши билан биргаликда рақс тушмоқ,

جَلَسَ – ўтирмоқ → جَالَسَ – бирор киши билан биргаликда ўтирмоқ,

ضَرَبَ – урмоқ → ضَارَبَ – бирор киши билан уришишмоқ.

Эслатма. III боб феъли бу маънода ишлатилганда, иш-ҳаракатни бажаришда қатнашган иккинчи шахс предлогсиз тушум келишигида келади. Масалан:

أَمْسَ جَالَسْتُ مَحْمُودًا – Кеча мен Маҳмуд билан бирга ўтирдим.

2. Бирор иш-ҳаракатни бажаришга интилиш маъносини билдиради:

سَبَقَ – олдинга ўтмоқ → سَابَقَ – олдинга ўтишга интилмоқ, мусобақа қилмоқ,

صَبَرَ – сабр қилмоқ → صَابَرَ – сабрли бўлишга интилмоқ.

3. I боб феъли билдирган иш-ҳаракатни бирор кишига нисбатан амалга ошириш маъносини билдиради. Масалан:

حَسَنَ – яхшиланмоқ → حَامَنَ – бирор кишига нисбатан яхши муносабатда бўлмоқ,

عَمِلَ – ишламоқ → عَامَلَ – бирор кишига нисбатан муомалада иш кўрмоқ.

4. Айрим III боб феълининг маъноси бошқа феъллар I боби маъноси билан бир хилдир. Масалан:

سَافَرَ – сафар қилмоқ, شَاهَدَ – кўрмоқ.

5. Айрим III боб феълларидаги семантик ўзгариш жуда қадимги даврга бориб тақалади ва бу феълларнинг маъноси лугат ёрдамида аниқланиши мумкин. Масалан:

دَفَعَ – итармоқ → دَفَعَ (عن) – мудоффа қилмоқ,

كَفَحَ – юзма-юз бўлмоқ → كَفَحَ – курашмоқ,

سَعَدَ – бахтли бўлмоқ → سَاعَدَ – ёрдам бермоқ.

Амалий машғулот учун топшириқлар

378-машқ. Қуйидаги феълларни ўтган ва ҳозиргикеласи замонда тусланг:

عَالَجَ - даволамоқ; هَاجَمَ - хужум қилмоқ; سَاعَدَ - ёрдам бермоқ; تَابَعَ - изидан бормоқ; شَاهَدَ - томоша қилмоқ; سَافَرَ - сафар қилмоқ; فَارَقَ - ажралишмоқ; رَافَقَ - ҳамроҳлик қилмоқ; طَارَدَ - таъқиб қилмоқ; خَاطَبَ - гаплашмоқ; بَالَعَ - ҳаддан ошмоқ; لَاحَظَ - мулоҳаза қилмоқ; عَاتَقَ - кучоқламоқ; قَابَلَ - учратмоқ; دَفَعَ - ҳимоя қилмоқ.

379-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

- | | | | | |
|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|----------------|
| 5) يُبْدِين | 4) نَفَارِقُن | 3) نُنَجِبُ | 2) يَتَكَلَّمُن | 1) يُبَالِغَان |
| 10) أَسَاعِدُ | 9) يُبَشِّرُن | 8) يُغَطِّيَان | 7) نُدَافِعُ | 6) تُقْبَلَان |
| 15) تَقَبَّلَان | 14) تُقَابِلَان | 13) لِنَخَاطِين | 12) تُرَافِقُن | 11) أَبْلَغُ |
| 20) أَبَالِغُ | 19) نَشْهَدُ | 18) نَشَاهِدُ | 17) خُوَطِبْنَا | 16) رُوَفِقُوا |

380-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва мажхул нисбатда ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг:

عَالَجَ - ажралишмоқ; رَافَقَ - ҳамроҳлик қилмоқ; غَالَجَ - даволамоқ; قَابَلَ - учратмоқ; بَالَغَ - ҳаддан ошмоқ; شَاهَدَ - томоща қилмоқ; هَاجَمَ - ҳужум қилмоқ; طَارَقَ - таъкиб қилмоқ.

381-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг, ўзбекчага ўғиринг, ундаги III боб феълларининг замони ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) سار الأصدقاء للنزهة في شوارع المدينة فقابلهم صديقهم منصور. (2) أمس شاهدنا فلما أجنبيا بالتلفزيون الجمهوري. (3) دعانا صاحب البيت لتفريح على بستانه وصاحبنا في الطريق. (4) بعد زيارة المتحف التاريخي لاحظنا في وضوح كيف تنجح الفنانون المعماريون الأوزبك في فهم المعماري الأصيل في العصور الوسطى. (5) تسكن أختي الصغيرة مع أسرتها في العاصمة وغدا سأخاطبها بالتليفون حول المسألة الهامة جدا.
- 6). عندما رافقوه إلى سجن البلدة كان يردد كلمة «أنت غلطان... غلطان». (7). كل سنة يساعد الطلبة الفلاحين في جني القطن في الخريف. (8) سافر فريد وكامل من القرية إلى المدينة لشراء ما يانزههما في العام البراسي الجديد. (9) نزل الرشيد ببطء ثم ألقى باب الغرام، تابعه أحمد بصره ورفع يده ردا على تحيته. (10) هم يهاجمون أصدقاءهم وأقرباءهم في بلدتهم. (11) كانت أم سوزان تعالجها بماء الزهر وبلخ الخل وبالصلوات. (12) عولج في مستشفى مدينتنا حتى الآن أكثر من ستمئة مريض. (13) فريق «نوتبهار» يلعب اليوم بفن كبر وحارس مرماه يدافع عن المرمى باستماتة. (14) احبوا الكتاب هولاء بنافقكم ولا يملككم أبدا. (15) فتح المضيف ذراعيه وعانق الضيف ووقع في قلبه إحسان العشق.
- 16) رأي الصانغ المال والخلع الكثيرة ففارق أهله وأبناءه. (17) لما رأي الملك تلك

الساحرة بالغ في تعظيمها وأسلم إليها خزائن الذهب. 18) يخلق الطائر في السماء وظله
يجري على الأرض والأبله يسعى لصيد ذلك الظل فيعدو وراءه ويطارده ظلاً لطائر الجور ولا
يعلم أين أصل هذا الظل.

382-ماشқ. Қўйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мен энг чиройли отимни отхонадан олиб чикдим, ёлларини силаб текисладим ва бўйнидан кучоқлаб ўпдим. 2. Дўстимнинг хотинини дўхтирлар турли хил ўсимликлардан олинган дорилар ёрдамида даволадилар. 3. Бозорни бориб кўрганимиздан кейин ҳайвонларнинг нархи қанча эканлигини аниқ мулоҳаза қилдик. 4. Ўғри деҳқонни кўргач, отни унга дарров топширди ва қочиб кетди. 5. Мусобақа тугаганидан сўнг судьялар ўйинчиларга ҳамроҳлик қилдилар ва барчалари стадиондан чиқиб кетишди. 6. Талабалар университетни битирганларидан кейин ҳам устозларини ҳурмат қиладилар ва зиёда эъзозлайдилар. 7. Мен боксни жон-дилимдан яхши кўраман, уни бундан кейин ҳам тарк этмайман ва ундан ажралмайман. 8. От қочди, ўғри унинг орқасидан қуеди, бироқ унинг қаерга кетганини билмай қолди. 9. Биз мустақил ватанимизни севамиз ва уни ҳар вақт ташқи душманлардан ҳимоя қиламиз. 10. Агар сиз (миз.) отни яхши парвариш қилсангиз, у сизга мунофиқлик қилмайди ва сизни зериктириб қўймайди. 11. Хужумчилар дарвозага бир неча марта хужум қилдилар, дарвозабон эса дарвозани маҳорат билан ҳимоя қиларди. 12. Яқинда Яман Халқ Республикасининг ҳукумат делегацияси Ўзбекистонга ташриф буюрди ва бу ташриф давомида Ўзбекистон бош вазири делегацияга ҳамроҳлик қилди. 13. Ривожланган Европа ва Осиё давлатлари

кучсиз давлатларга ҳамма соҳаларда ёрдам бермоқдалар. 14. Менинг кенжа укам ҳозир Қоҳира университетида таҳсил олмоқда, аввалги куни мен у билан телефонда гаплашдим. 15. Делегация аъзолари бугун кечкурун Навоий номидаги опера театрига ташриф буюрдилар ва Аҳмад Ал-Фарғонийнинг ҳаётига бағишланган операни томоша қилдилар.

§ 103. III БОБ НОТЎҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ЎТГАН ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ўтган замонида қуйидаги ўзгариш содир бўлади:

حَجَّ → حَاجَ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-----------|------------|-------------|
| III | МЗ | حَاجَّ | حَاجَّا | حَاجُّوا |
| | МН | حَاجَّتْ | حَاجَّتَا | حَاجَّتُوا |
| II | МЗ | حَاجَبَتْ | حَاجَبَتَا | حَاجَبْتُمْ |
| | МН | حَاجَبَتْ | حَاجَبَتَا | حَاجَبْتُمْ |
| I | МЗ | حَاجَبْتُ | | حَاجَبْنَا |
| | МН | حَاجَبْتُ | | حَاجَبْنَا |

Бу феълнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|---------------|---------------|
| III | M3 | خُوَجُّ | خُوَجَّا | خُوَجُّوا |
| | MH | خُوَجَّتْ | خُوَجَّتَا | خُوَجَّتْنَ |
| II | M3 | خُوَجِجْتُ | خُوَجِجْتُمَا | خُوَجِجْتُمْ |
| | MH | خُوَجِجْتِ | خُوَجِجْتُمَا | خُوَجِجْتُنَّ |
| I | M3 | خُوَجِجْتُ | | خُوَجِجْنَا |
| | MH | | | |

II. Ҳамзали феълларнинг ўтган замонда тусланиши ҳамзанинг имлосига алоқадор ўзгаришларни ҳисобга олмаганда солим феълларникидан фарк қилмайди.

Масалан:

أَخَذَ → آخَذَ – таъна қилмок

ضَاءَل → ضَاءَلْ – озайтирмок

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|---------|------------|------------|-----------|--------------|--------------|
| III | M3 | آخَذَ | آخَذَا | آخَذُوا | ضَاءَلْ | ضَاءَلَا | ضَاءَلُوا |
| | MH | آخَذَتْ | آخَذَتَا | آخَذُنَّ | ضَاءَلْتُ | ضَاءَلْتَا | ضَاءَلْنَّ |
| II | M3 | آخَذْتُ | آخَذْتُمَا | آخَذْتُمْ | ضَاءَلْتُ | ضَاءَلْتُمَا | ضَاءَلْتُمْ |
| | MH | آخَذْتِ | آخَذْتُمَا | آخَذْتُنَّ | ضَاءَلْتُ | ضَاءَلْتُمَا | ضَاءَلْتُنَّ |
| I | M3 | آخَذْتُ | | آخَذْنَا | ضَاءَلْتُ | | ضَاءَلْنَا |
| | MH | | | | | | |

بَدَا → بَدَأَ - бошлаб бермоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|-------------|
| III | МЗ | بَدَأَ | بَدَأَا | بَدَأُوا |
| | МН | بَدَأَتْ | بَدَأْتَا | بَدَأْنَا |
| II | МЗ | بَدَأَتْ | بَدَأْتُمَا | بَدَأْتُمْ |
| | МН | بَدَأَتْ | بَدَأْتُمَا | بَدَأْتُنَّ |
| I | МЗ МН | بَدَأَتْ | | بَدَأْنَا |

Бу феълларнинг мажхул нисбати куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|---------------|---------------|-----------|--------------|--------------|
| III | МЗ | أَوْخَذَ | أَوْخَذَا | أَوْخَذُوا | ضَوَّلَ | ضَوَّلَا | ضَوَّلُوا |
| | МН | أَوْخَذَتْ | أَوْخَذْتَا | أَوْخَذْنَا | ضَوَّلْتَ | ضَوَّلْتَا | ضَوَّلْنَا |
| II | МЗ | أَوْخَذَتْ | أَوْخَذْتُمَا | أَوْخَذْتُمْ | ضَوَّلْتَ | ضَوَّلْتُمَا | ضَوَّلْتُمْ |
| | МН | أَوْخَذَتْ | أَوْخَذْتُمَا | أَوْخَذْتُنَّ | ضَوَّلْتَ | ضَوَّلْتُمَا | ضَوَّلْتُنَّ |
| I | МЗ МН | أَوْخَذَتْ | | أَوْخَذْنَا | ضَوَّلْتَ | | ضَوَّلْنَا |

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|--------------|--------------|
| III | МЗ | بُودِيَ | بُودِيَا | بُودُوا |
| | МН | بُودِيَتْ | بُودِيْتَا | بُودِيْنَا |
| II | МЗ | بُودِيَتْ | بُودِيْتُمَا | بُودِيْتُمْ |
| | МН | بُودِيَتْ | بُودِيْتُمَا | بُودِيْتُنَّ |
| I | МЗ МН | بُودِيَتْ | | بُودِيْنَا |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феъллар ўтган замонда солим феъллар каби тусланади. Масалан:

وَأَقْتِ → وَأَقْتِ - шартнома тузмок * يَأْمَنُ → يَأْمَنُ - ўнгга кетмок

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|------------|----------|-------------|------------|
| III | M3 | وَأَقْتِ | وَأَقْتَا | وَأَقْتُوا | يَأْمَنُ | يَأْمَنَا | يَأْمَنُوا |
| | MH | وَأَقْتِ | وَأَقْتَا | وَأَقْتُنْ | يَأْمَنُ | يَأْمَنَتَا | يَأْمَنُ |
| II | M3 | وَأَقْتِ | وَأَقْتَمَا | وَأَقْتُمُ | يَأْمَنُ | يَأْمَنَمَا | يَأْمَنُ |
| | MH | وَأَقْتِ | وَأَقْتَمَا | وَأَقْتُنْ | يَأْمَنُ | يَأْمَنَمَا | يَأْمَنُ |
| I | M3 MH | وَأَقْتِ | | وَأَقْتَا | يَأْمَنُ | | يَأْمَنُ |

Бу феълларнинг мажхул нисбати ҳам солим феълларникидан фарк қилмайди. Масалан:

وَأَقْتِ → وَأَقْتِ - феъли * يَوْمِنُ → يَوْمِنُ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|------------|----------|-------------|------------|
| III | M3 | وَأَقْتِ | وَأَقْتَا | وَأَقْتُوا | يَوْمِنُ | يَوْمِنَا | يَوْمِنُوا |
| | MH | وَأَقْتِ | وَأَقْتَا | وَأَقْتُنْ | يَوْمِنُ | يَوْمِنَتَا | يَوْمِنُ |
| II | M3 | وَأَقْتِ | وَأَقْتَمَا | وَأَقْتُمُ | يَوْمِنُ | يَوْمِنَمَا | يَوْمِنُ |
| | MH | وَأَقْتِ | وَأَقْتَمَا | وَأَقْتُنْ | يَوْمِنُ | يَوْمِنَمَا | يَوْمِنُ |
| I | M3 MH | وَأَقْتِ | | وَأَقْتَا | يَوْمِنُ | | يَوْمِنُ |

2. Ажваф феълларнинг ўтган замондаги ҳарфи иллатларга солим ҳарфлар сифатида каралади.

Бинобарин, улар ҳам ўтган замонда солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

جاوب → جاوب – жавоб бермок

بايع → بايع – олди-сотди қилмок

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | M3 | جاوب | جاوبا | جاوبوا | بايع | بايعا | بايعوا |
| | MH | جاوبت | جاوبتا | جاوبن | بايعت | بايعتا | بايعن |
| II | M3 | جاوبت | جاوبتما | جاوبتم | بايعت | بايعتما | بايعتم |
| | MH | جاوبت | جاوبتما | جاوبتن | بايعت | بايعتما | بايعتن |
| I | M3 MH | جاوبت | | جاوبتا | بايعت | | بايعتا |

Бу феълларнинг мажхул нисбати қуйидагича тусланади:

جاوب → جواب – феъли

بايع → بيع – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| III | M3 | جواب | جوابا | جوابوا | بيع | بيعا | بيعوا |
| | MH | جوابت | جوابتا | جوابن | بيعت | بيعتا | بيعن |
| II | M3 | جوابت | جوابتما | جوابتم | بيعت | بيعتما | بيعتم |
| | MH | جوابت | جوابتما | جوابتن | بيعت | بيعتما | بيعتن |
| I | M3 MH | جوابت | | جوابتا | بيعت | | بيعتا |

3. Ноқис феълларда, агар учинчи ўзақ ундош , харфидан иборат бўлса, ى га ўзгаради ва бу феълларнинг

Ўтган замони I боб **بَكِي** феълидаги каби қўшимчалар билан тугайди. Масалан:

غَلَ → غَالِي – ҳаддан оширмак

بَرِي → بَارِي – беллашмоқ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўplik | Бирлик | Иккилик | Кўplik |
|------|------|-----------|--------------|--------------|-----------|--------------|--------------|
| III | MЗ | غَالِي | غَالِيَا | غَالُوا | بَارِي | بَارِيَا | بَارُوا |
| | MН | غَالَتْ | غَالَتَا | غَالَيْنَ | بَارَتْ | بَارَتَا | بَارَيْنَ |
| II | MЗ | غَالَيْتَ | غَالَيْتَمَا | غَالَيْتُمْ | بَارَيْتَ | بَارَيْتَمَا | بَارَيْتُمْ |
| | MН | غَالَيْتِ | غَالَيْتَمَا | غَالَيْتُنَّ | بَارَيْتِ | بَارَيْتَمَا | بَارَيْتُنَّ |
| I | MЗ | غَالَيْتُ | | غَالَيْتَا | بَارَيْتُ | | بَارَيْتَا |
| | MН | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати қўшимчалари I бобдаги **لَقِي** – феъли қўшимчалари билан бир хилдир. Масалан:

غَوِي → غَوِيَانِي – феъли

بُورِي → بُورِيَانِي – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўplik | Бирлик | Иккилик | Кўplik |
|------|------|---------------|------------------|------------------|----------------|-------------------|-------------------|
| III | MЗ | غَوِيَانِي | غَوِيَانِيَا | غَوِيَانُوا | بُورِيَانِي | بُورِيَانِيَا | بُورِيَانُوا |
| | MН | غَوِيَانَيْتَ | غَوِيَانَيْتَا | غَوِيَانَيْنَ | بُورِيَانَيْتَ | بُورِيَانَيْتَا | بُورِيَانَيْنَ |
| II | MЗ | غَوِيَانَيْتَ | غَوِيَانَيْتَمَا | غَوِيَانَيْتُمْ | بُورِيَانَيْتَ | بُورِيَانَيْتَمَا | بُورِيَانَيْتُمْ |
| | MН | غَوِيَانَيْتِ | غَوِيَانَيْتَمَا | غَوِيَانَيْتُنَّ | بُورِيَانَيْتِ | بُورِيَانَيْتَمَا | بُورِيَانَيْتُنَّ |
| I | MЗ | غَوِيَانَيْتُ | | غَوِيَانَيْتَا | بُورِيَانَيْتُ | | بُورِيَانَيْتَا |
| | MН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

383-машқ. Қуйидаги феълларни ўтган замонда тусланг:

جَاوَزَ - ошмоқ; عَانِي - дучор бўлмоқ; فَاجَأَ - тўсатдан содир бўлмоқ; وَاجَهَ - рўпара бўлмоқ; حَاوَلَ - уриниб кўрмоқ; طَائِبَ - хурсанд қилмоқ; وَاصَلَ - давом эттирмоқ; عَوَفِي - соғаймоқ; مَادِي - силлиқ бўлмоқ; رَاوَحَ - кетмоқ; مَادِي - чақирмоқ; عَادِي - келмоқ; عَادِي وَرَاوَحَ - у ёқ-бу ёққа юрмоқ.

384-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, нисбатини, замонини, шахс ва сонини аниқланг:

- | | | | | |
|--------------------|--------------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| 1) سَأَلْتُمَا | 2) قُوْبِلُوا | 3) عُوْفِيْنَ | 4) عَانُوا | 5) غَادَيْتُ |
| 6) يُحْسِنُونَ | 7) يُحْسِنَنَّ | 8) لَوْحَطْنَا | 9) طَارَدْنَا | 10) شُوهِدَتْ |
| 11) أَخْفِي | 12) تُخَطِّبَنَّ | 13) نُخَصِّصُ | 14) يَخْشِيَانِ | 15) تُحَقِّقْتُ |
| 16) سَتَذَكَّرُونَ | 17) يَذَمْنَ | 18) تَذْفَعْنَ | 19) يُذْرِكُونَ | 20) يَرْمِيْنَ |
| 21) أَرْشِدَنَّ | 22) تَتَرَدَّدَانِ | 23) يُرْجَعُونَ | 24) تُسْرِعُونَ | 25) زُوْرْنَا |
| 26) تَزَوَّجَتْ | 27) تُرْفَقْنَ | | | |

385-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) كل ما جاوز الثقة في حال الغم والسرور فهو مكر وخداع. 2) لم يتوقع المعلم أن يسمعه عبد الرحيم ولذلك فاجأه هذا حين سأله بلهجة استحوابية. 3) سمع المعلم هذا الكلام فحاول أن يتملص من ورطته. 4) لم يخطر ببال الأمير أن يكون إبراهيم جادا

فواصل عمله بنفس الوتيرة. 5) فوجئ أحمد مرة أخرى ها هي تقول «نشرب» لا «أشرب». 6) حين حضر الضيف فوجئت نبيلة تماما وسلمت على الضيف بتأدب وخاطبته برفق. 7) أزاحت والدة نبيلة ستارة النافذة فنادت بصوت وديع: - الفطور جاهز. 8) سافرت سعاد ونبيلة إلى مدينة أخرى بغرض التجارة وعانتا هناك أشد الصعوبات بسبب عدم معرفتهما اللغة الأجنبية. 9) ناديت على أقرباء تلك الفتاة إجابة لطلبها. 10) واجهت الفتاة الولد الصغير القائم بجانبها فسألته عن العنوان المكتوب في الورقة. 11) ذعرت الموظفة ولمست كتف البنت بخذر شديد ونادتها برعب واضح... وما من مجيب. 12) طايب ممثلنا المشهور جميع الحاضرين في الحفلة بتوادره المضحكة. 13) عوفي المريض بعد مرور الأيام القليلة والآن يشعر بنفسه جيدا جدا. 14) غادينا وراوحنا طوال الليل في انتظار ابنا المتوسط.

386-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Деҳқон йўқотган отини бозорда кўриб қолди ва одамларни чақирди. 2. Кунлардан бир куни мен от сотиб олиш учун бозорга бордим ва отларни яхши билмаганим учун жуда қийналдим. 3. Ўғри от эгасининг келишини кутмаган эди, шунинг учун отни ушлаб тураверди (ушлаб туришда давом этди). 4. Республикамиз боксчилари мусобақада янги жаҳон рекордини ўрнатишга уриниб кўрдилар. 5. «Навбаҳор» командасидаги бу ҳужумчининг имкониятлари бошқаларнинг куч ва имкониятларидан ошиқ эди. 6. Жуҳо ўзининг латифалари билан ўша куни ҳаммани хурсанд қилди. 7. Онам юрак касали билан бемор эдилар, худога шукур, ҳозир тузалиб кетдилар. 8. Бемор оғриқнинг зўридан туни билан у ёқ-бу ёққа юриб чиқди.

§ 104. III БОБ НОТУҒРИ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ҲОЗИРГИ - КЕЛАСИ ЗАМОНИ

I. Иккиланган феълларнинг ҳозирги-келаси замонда куйидагича ўзгаришлар содир бўлади:

حَاجُّعٌ → حَاجٌ → يُحَاجُّعُ → يُحَاجُّ.

Бу феъл шахс-сонда куйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يُحَاجُّ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| | МН | يُحَاجُّونَ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| II | МЗ | يُحَاجُّونَ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| | МН | يُحَاجُّونَ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| I | МЗ | أَحَاجُّ | | يُحَاجُّ |
| | МН | | | يُحَاجُّونَ |

Бу феълнинг мажхул нисбати ҳам ҳозирги-келаси замонда юқоридаги кўшимчаларга эга бўлади. Фақат II ва III шахс муаннас кўплиги бундан мустасно. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يُحَاجُّ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| | МН | يُحَاجُّونَ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| II | МЗ | يُحَاجُّونَ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| | МН | يُحَاجُّونَ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| I | МЗ | أَحَاجُّ | | يُحَاجُّ |
| | МН | | | يُحَاجُّونَ |

II. Ҳамзали феълларнинг ҳозирги-келаси замони солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → آخَذَ - феъли

يُضَائِلُ → ضَائِلٌ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُؤَاخِذُ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُونَ | يُضَائِلُ | يُضَائِلَانِ | يُضَائِلُونَ |
| | МН | يُؤَاخِذُ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُونَ | يُضَائِلُ | يُضَائِلَانِ | يُضَائِلُونَ |
| II | МЗ | يُؤَاخِذُ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُونَ | يُضَائِلُ | يُضَائِلَانِ | يُضَائِلُونَ |
| | МН | يُؤَاخِذِينَ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُونَ | يُضَائِلِينَ | يُضَائِلَانِ | يُضَائِلُونَ |
| I | МЗ МН | أَوْأَخِذُ | | لُؤَاخِذُ | أَضَائِلُ | | لُضَائِلُ |

يُبَادِي → بَادَى феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُبَادِي | يُبَادِيَانِ | يُبَادِيُونَ |
| | МН | يُبَادِي | يُبَادِيَانِ | يُبَادِيُونَ |
| II | МЗ | يُبَادِي | يُبَادِيَانِ | يُبَادِيُونَ |
| | МН | يُبَادِيِينَ | يُبَادِيَانِ | يُبَادِيُونَ |
| I | МЗ МН | أُبَادِي | | لُبَادِي |

Бу феъллар мажхул нисбатда қуйидагича тусланади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------------|--------------|----------------|-----------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُؤَاخِذُ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُونَ | يُضَاءَلُ | يُضَاءَلَانِ | يُضَاءَلُونَ |
| | МН | يُؤَاخِذُهُ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُهُنَّ | يُضَاءَلُ | يُضَاءَلَانِ | يُضَاءَلُونَ |
| II | МЗ | تُؤَاخِذُ | تُؤَاخِذَانِ | تُؤَاخِذُونَ | تُضَاءَلُ | تُضَاءَلَانِ | تُضَاءَلُونَ |
| | МН | تُؤَاخِذُهُنَّ | تُؤَاخِذَانِ | تُؤَاخِذُهُنَّ | تُضَاءَلُ | تُضَاءَلَانِ | تُضَاءَلُونَ |
| I | МЗ | أُوَاخِذُ | | تُؤَاخِذُ | أُضَاءَلُ | | تُضَاءَلُ |
| | МН | | | | | | |

фeъли — يُبَادِئُ → يُبَادِئُ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُبَادِئُ | يُبَادِئَانِ | يُبَادِئُونَ |
| | МН | يُبَادِئُهُ | يُبَادِئَانِ | يُبَادِئُونَ |
| II | МЗ | تُبَادِئُ | تُبَادِئَانِ | تُبَادِئُونَ |
| | МН | تُبَادِئُهُنَّ | تُبَادِئَانِ | تُبَادِئُونَ |
| I | МЗ | أُبَادِئُ | | يُبَادِئُ |
| | МН | | | |

III. Заиф фeъллар:

1. Солимсифат фeълларнинг ҳозирги-келаси замони солим фeълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

фeъли — يُوَاتِقُ → وَاتِق

фeъли — يُيَآمِنُ → يَآمِن

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُوَاتِقُ | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقُونَ | يُيَآمِنُ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُونَ |
| | МН | يُوَاتِقُوا | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقْنَ | يُيَآمِنُ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُ |
| II | МЗ | يُوَاتِقُ | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقُونَ | يُيَآمِنُ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُونَ |
| | МН | يُوَاتِقِينَ | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقْنَ | يُيَآمِنِينَ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُ |
| I | МЗ | أُوَاتِقُ | | يُوَاتِقُ | أَيَآمِنُ | | يُيَآمِنُ |
| | МН | | | | | | |

Бу фeълларнинг мажхул нисбатида иккинчи ўзак ундоши ҳаракати фатҳага ўзгаради. Масалан:

фeъли — يُوَاتِقُ → وَاتِق

фeъли — يُيَآمِنُ → يَآمِن

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُوَاتِقُ | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقُونَ | يُيَآمِنُ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُونَ |
| | МН | يُوَاتِقُوا | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقْنَ | يُيَآمِنُ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُ |
| II | МЗ | يُوَاتِقُ | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقُونَ | يُيَآمِنُ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُونَ |
| | МН | يُوَاتِقِينَ | يُوَاتِقَانِ | يُوَاتِقْنَ | يُيَآمِنِينَ | يُيَآمِنَانِ | يُيَآمِنُ |
| I | МЗ | أُوَاتِقُ | | يُوَاتِقُ | أَيَآمِنُ | | يُيَآمِنُ |
| | МН | | | | | | |

2. Ажваф фeълларнинг ҳозирги-келаси замонида иккинчи ўзак ундош ҳисобланган ҳарфи иллатга солим ҳарфлар сифатида қаралади:

جواب → يُجَابِبُ - феъли

تابع → يُتَابِعُ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُجَابِبُ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبُونَ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعُونَ |
| | МН | يُجَابِبُونَ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبِينَ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعِينَ |
| II | МЗ | يُجَابِبُ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبُونَ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعُونَ |
| | МН | يُجَابِبِينَ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبِينَ | يُتَابِعِينَ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعِينَ |
| I | МЗ | أَجَابِبُ | | يُجَابِبُ | أَتَابِعُ | | يُتَابِعُ |
| | МН | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбатида харфи иллатнинг ҳаракати фатҳага ўзгаради холос. Масалан:

جواب → يُجَابِبُ - феъли

تابع → يُتَابِعُ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُجَابِبُ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبُونَ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعُونَ |
| | МН | يُجَابِبُونَ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبِينَ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعِينَ |
| II | МЗ | يُجَابِبُ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبُونَ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعُونَ |
| | МН | يُجَابِبِينَ | يُجَابِبَانِ | يُجَابِبِينَ | يُتَابِعِينَ | يُتَابِعَانِ | يُتَابِعِينَ |
| I | МЗ | أَجَابِبُ | | يُجَابِبُ | أَتَابِعُ | | يُتَابِعُ |
| | МН | | | | | | |

3. Ноқис феълларнинг ҳозирги-келаси замони охиридаги қўшимчалар I боб يَكِي - يَكِي феъли охиридаги қўшимчалар билан бир хилдир. Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|-------------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | يُغَالِي | يُغَالِيَانِ | يُغَالُوْنَ | يُبَارِي | يُبَارِيَانِ | يُبَارُوْنَ |
| | МН | تُغَالِي | تُغَالِيَانِ | تُغَالِيْنَ | تُبَارِي | تُبَارِيَانِ | تُبَارِيْنَ |
| II | МЗ | تُغَالِي | تُغَالِيَانِ | تُغَالُوْنَ | تُبَارِي | تُبَارِيَانِ | تُبَارُوْنَ |
| | МН | تُغَالِيْنَ | تُغَالِيَانِ | تُغَالِيْنَ | تُبَارِيْنَ | تُبَارِيَانِ | تُبَارِيْنَ |
| I | МЗ | أُغَالِي | | تُغَالِي | أُبَارِي | | تُبَارِي |
| | МН | | | | | | |

Бу феълларнинг мажхул нисбати қўшимчалари I боб
 ғали - ғали феъли қўшимчалари билан бир хилдир.
 Масалан:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|--------------|-------------|-------------|--------------|-------------|
| III | МЗ | يُغَالِي | يُغَالِيَانِ | يُغَالُوْنَ | يُبَارِي | يُبَارِيَانِ | يُبَارُوْنَ |
| | МН | تُغَالِي | تُغَالِيَانِ | تُغَالِيْنَ | تُبَارِي | تُبَارِيَانِ | تُبَارِيْنَ |
| II | МЗ | تُغَالِي | تُغَالِيَانِ | تُغَالُوْنَ | تُبَارِي | تُبَارِيَانِ | تُبَارُوْنَ |
| | МН | تُغَالِيْنَ | تُغَالِيَانِ | تُغَالِيْنَ | تُبَارِيْنَ | تُبَارِيَانِ | تُبَارِيْنَ |
| I | МЗ | أُغَالِي | | تُغَالِي | أُبَارِي | | تُبَارِي |
| | МН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

387-машқ. Қуйидаги феълларни аниқ ва **Мажхул** нисбатда ҳозирги-келаси замонда тусланг:

سَوَى - тенг бўлмоқ; نَادَى - чақирмоқ; لَاعَمَ - мувофик келмоқ; نَاوَرَ وَدَاوَرَ - алдашга уринмоқ; حَاوَلَ - уринмоқ; هَاجَى ҳажв килмоқ; وَاصَلَ - давом эттирмоқ; غَالَى - ошириб юбормоқ; غَانَى - бошидан кечирмоқ; زَاوَجَ - қўшиб олиб бормоқ; وَافَى - рози бўлмоқ.

388-машқ. Қуйидаги феълларнинг ўзагини, нисб-атини, замонини, шахс-сонини аниқланг:

- (1) يُسَاوِرُونَ (2) تَلَامُونَ (3) يُوَافِقَانِ (4) يُغَالِينَ (5) نُدَاوِرُ
(6) تُنَاوِرْنَ (7) أَهَاجِي (8) يُغَانِينَ (9) تُزَاوِجُ (10) تُزَاوِجُ
(11) تُوَافِقْنَ (12) تُنَادُونَ

389-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) لقد قمت بتوزيع الطعام على أساس حسائي سليم فأنت وزوجتك وحماتك تساوي ثلاثة. (2) لا تلتام ظروف هذه المناطق تربية الحيوان. (3) يحاول المريض أن ينام ولكن لا يتمكن من شدة الألم. (4) جماعة من رواد المقهى يهزون رؤوسهم باستحسان وإعجاب والبعض يواصلون ارتشاف قهوقم بصوت عال. (5) يعاني صديقنا في الكلية أزمة داخلية حادة. (6) متى نصلك أيتها الأرض المقدسة؟ أرض الحليب والعسل... كم يساوي لتر الحليب العشوش في هذه البلاد؟ (7) ليست المسألة مسألة خلاف عرضي بين مواطنين ألا توافقني في ذلك؟ (8) كلاهما يحاولان إخفاء تخوفاتهما من هذه الزيارة. (9) لم لا يهرب

إلى بلد عربي ويواصل فيه دراسته ويؤمن مستقبله؟ 10) أخذت أم خديجة تقبل وجهها ورأسها ويديها وتناديها بحرقه: يا بنتي، يا حبيبي خديجة! ماذا حدث يا عيني؟ 11) كل يوم تسوء حال المريضة... صحتها في تدهور مستمر والأطباء يجهدون لتفديتها بالحقن والأنابيب ويواصلون تجربة وسائل العلاج المتاحة لهم. 12) هل أنت تناورين وتداورين لكيلا أشكومك للعميد؟ 13) هؤلاء الشعاعرات يهاجين في أشعارهن هذه بعضهن بعضا. 14) كان الشعراء القدامى يغالون في مدح بعضهم ببعض. 15) يزواج الشبان في أيامنا هذه بين العمل والعلم. 16) يا أخي، لا تجعل هذا الأمر يجاوز حده.

390-машқ. Қуйидаги ибораларнинг арабча вариантини топинг ва улар иштирокида гап тузинг:

Кутубхона ходимаси; ислом маданияти; Марказий Осиё; дунёвий олимлар; спорт иншоотлари; Исроил давлати ва Фаластин ўртасидаги музокаралар; кўнгирак чалингандан кейин; меъморчилик санъати; иккинчи жаҳон уруши; истиқлолдан кейин; спортчи қизларимиз; ташқи ишлар вазири; улкан байрам; электр чироқлари; катта ютуқларга бўлган умид; яқин кунлар ичида; жуда кўп замонавий бинолар; энг гўзал тилақлар; нотўғри хабарлар; волейбол командаси; халқаро мусобақа; қора рангдаги нариги костюм; меҳмонларни ҳурмат қилиш.

391-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Мен бозорда жуда чиройли от кўриб қолдим ва эгасидан сўрадим: ~ Бу отингиз қанча туради? 2. Қўшнимиз қизини ҳар куни кечкурун бор овози билан чақиради. 3. Дўхтирлар хотинимнинг кўзини тузатиш учун имкониятлари бор барча муолажа воситаларини ишлатишда давом этмоқдалар. 4. Бутун дунё ҳозир катта иқтисодий кризисни бошдан кечирмоқда. 5. Мен сени (мн.) кичкиналигингдан бошлаб тарбия қилганман, нима учун сен бу уйдан қочиб кетишга уринаяпсан?

6. Калламга бир фикр келди: келаси йилдан бошлаб, иш билан ўқишни бирга олиб борамиз ва ўқишни кечки гуруҳда давом эттирамиз. 7. Бу матннинг янги сўзларини ўрганмаганимиз учун эртага араб тили дарсида қийинчилик-ларга рўпара бўламиз. 8. Бемор опангиз, худо хоҳласа, якин кунлар ичида тузалиб кетадилар. 9. Кеча ўғлим машинада Тошкентга кетган эди, уни кутиб онаси билан тонг сахардан у ёққа бориб, бу ёққа келяпмиз. 10. Хов-лимиздаги шароит сизга ва новвос боқишга тўғри кел-майди. 11. Синглим илгари хорижий тиллар факультетида ўқир эди, ҳозир эса у ўқишини ўзбек филологияси факультетида давом эттирмоқда. 12. Мен билиб турибман, Сиз (мз.) мени алдашга чоғланяпсиз, отни сиз ўғирлагансиз, мана шу от – меники. 13. Толиба қизлар, сизлар араб тили билан бир қаторда инглиз тилини ҳам ўргандингизлар, сизлар келажакда яхши таъминла-шингиз учун инглиз тилини ҳам ёддан чиқармаслигингиз керак, бу фикрга сизлар қўшил-ласизларми?

§ 105. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ ШАРТ МАЙЛИ

III боб солим феълларининг шарт майли куйидаги вазнда ҳосил бўлади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُفَاعِلُ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| | МН | يُفَاعِلِينَ | يُفَاعِلَانِ | يُفَاعِلُونَ |
| II | МЗ | تُفَاعِلُ | تُفَاعِلَانِ | تُفَاعِلُونَ |
| | МН | تُفَاعِلِينَ | تُفَاعِلَانِ | تُفَاعِلُونَ |
| I | МЗ МН | أَفَاعِلُ | | أَفَاعِلُ |

Масалан:

فَعَّلَ يُشَاهِدُ - شَاهِدٌ

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|-----------|--------------|--------------|
| III | M3 | يُشَاهِدُ | يُشَاهِدَانِ | يُشَاهِدُونَ |
| | MH | تُشَاهِدُ | تُشَاهِدَانِ | يُشَاهِدْنَ |
| II | M3 | شَاهَدَ | شَاهَدَا | شَاهَدُوا |
| | MH | شَاهَدَتِ | شَاهَدَتَا | شَاهَدْنَ |
| I | M3 MH | أَشَاهَدُ | | شَاهَدُ |

Нотўғри феълларнинг шарт майли:

I. Иккиланган феълларнинг шарт майли уч хил вариантда ҳосил бўлиши мумкин.

Масалан: حَاجُّ يُحَاجُّ - حَاجٌّ

1 - вариант

2 - вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-------------|----------------|----------|-------------|----------------|
| III | M3 | يُحَاجُّ | يُحَاجُّجَا | يُحَاجُّجُوا | يُحَاجُّ | يُحَاجُّجَا | يُحَاجُّجُوا |
| | MH | تُحَاجُّ | تُحَاجُّجَا | تُحَاجُّجَيْنَ | تُحَاجُّ | تُحَاجُّجَا | تُحَاجُّجَيْنَ |
| II | M3 | حَاجَّ | حَاجُّجَا | حَاجُّجُوا | حَاجَّ | حَاجُّجَا | حَاجُّجُوا |
| | MH | حَاجَّتِ | حَاجُّجَا | حَاجُّجَيْنَ | حَاجَّتِ | حَاجُّجَا | حَاجُّجَيْنَ |
| I | M3 MH | أَحَاجُّ | | حَاجَّ | أَحَاجُّ | | حَاجَّ |

3 – вариант

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُحَاجِبُ | يُحَاجِبَانِ | يُحَاجِبُونَ |
| | МН | تُحَاجِبُ | تُحَاجِبَانِ | يُحَاجِبُونَ |
| II | МЗ | تُحَاجِبُ | تُحَاجِبَانِ | تُحَاجِبُونَ |
| | МН | تُحَاجِبِي | تُحَاجِبَانِ | تُحَاجِبُونَ |
| I | МЗ МН | أَحَاجِبُ | | تُحَاجِبُ |

II. Ҳамзали феълларнинг шарт майли солим феълларникидан кескин фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → آخِذٌ – феъли

يُضَائِلُ → ضَائِلٌ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|--------------|-------------|------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُؤَاخِذُ | يُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذُوا | يُضَائِلُ | يُضَائِلَانِ | يُضَائِلُونَ |
| | МН | تُؤَاخِذُ | تُؤَاخِذَانِ | يُؤَاخِذَنَ | تُضَائِلُ | تُضَائِلَانِ | يُضَائِلَنَ |
| II | МЗ | تُؤَاخِذُ | تُؤَاخِذَانِ | تُؤَاخِذُوا | تُضَائِلُ | تُضَائِلَانِ | تُضَائِلُونَ |
| | МН | تُؤَاخِذِي | تُؤَاخِذَانِ | تُؤَاخِذَنَ | تُضَائِلِي | تُضَائِلَانِ | تُضَائِلَنَ |
| I | МЗ МН | أُؤَاخِذُ | | تُؤَاخِذُ | أُضَائِلُ | | تُضَائِلُ |

يُبَادِي → بَادِيٌ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُبَادِي | يُبَادِيَانِ | يُبَادِيُونَ |
| | МН | تُبَادِي | تُبَادِيَانِ | يُبَادِيُونَ |
| II | МЗ | تُبَادِي | تُبَادِيَانِ | تُبَادِيُونَ |
| | МН | تُبَادِيِي | تُبَادِيَانِ | تُبَادِيُونَ |
| I | МЗ МН | أُبَادِي | | تُبَادِي |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг шарт майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاتِقُ → يُؤَاتِقُ – феъли

يُيَامِنُ → يُيَامِنُ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُؤَاتِقُ | يُؤَاتِقَا | يُؤَاتِقُوا | يُيَامِنُ | يُيَامِنَا | يُيَامِنُوا |
| | МН | تُؤَاتِقُ | تُؤَاتِقَا | يُؤَاتِقُنْ | يُيَامِنُ | يُيَامِنَا | يُيَامِنُ |
| II | МЗ | تُؤَاتِقُ | تُؤَاتِقَا | تُؤَاتِقُوا | يُيَامِنُ | يُيَامِنَا | يُيَامِنُوا |
| | МН | تُؤَاتِقِي | تُؤَاتِقَا | تُؤَاتِقُنْ | يُيَامِنِي | يُيَامِنَا | يُيَامِنُ |
| I | МЗ | أُؤَاتِقُ | | تُؤَاتِقُ | أُيَامِنُ | | يُيَامِنُ |
| | МН | | | | | | |

2. Ажваф феълларнинг шарт майли ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُجَابِبُ → يُجَابِبُ – феъли

يُتَابِعُ → يُتَابِعُ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُجَابِبُ | يُجَابِبَا | يُجَابِبُوا | يُتَابِعُ | يُتَابِعَا | يُتَابِعُوا |
| | МН | تُجَابِبُ | تُجَابِبَا | يُجَابِبُنْ | يُتَابِعُ | يُتَابِعَا | يُتَابِعُنْ |
| II | МЗ | تُجَابِبُ | تُجَابِبَا | تُجَابِبُوا | يُتَابِعُ | يُتَابِعَا | يُتَابِعُوا |
| | МН | تُجَابِبِي | تُجَابِبَا | تُجَابِبُنْ | يُتَابِعِي | يُتَابِعَا | يُتَابِعُنْ |
| I | МЗ | أُجَابِبُ | | تُجَابِبُ | أُتَابِعُ | | يُتَابِعُ |
| | МН | | | | | | |

3. Нокис феълларнинг шарт майлида I боб *يَكِي* – *يَكِي* феълнинг шарт майлида содир бўлган ўзгаришлар содир бўлади. Масалан:

феъли *يُغَالِي* → *يُغَال*

феъли *يُبَارِي* → *يُبَار*

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|-------------|----------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُغَال | يُغَالِيَا | يُغَالُوْا | يُبَار | يُبَارِيَا | يُبَارُوْا |
| | МН | يُغَالُوْا | يُغَالِيَا | يُغَالِيْنَ | يُبَار | يُبَارِيَا | يُبَارِيْنَ |
| II | МЗ | يُغَال | يُغَالِيَا | يُغَالُوْا | يُبَار | يُبَارِيَا | يُبَارُوْا |
| | МН | يُغَالِي | يُغَالِيَا | يُغَالِيْنَ | يُبَارِي | يُبَارِيَا | يُبَارِيْنَ |
| I | МЗ | أُغَال | | يُغَال | أُبَار | | يُبَار |
| | МН | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

392-машқ. Қуйидаги феълларни шарт майлида тусланг:

صَادَفَ - қаршилиқ кўрсатмоқ; خَاطَبَ - гаплашмоқ; عَارَضَ - дуч келмоқ; سَافَرَ - сатроп бўлмоқ; سَاهَمَ - қатнашмоқ; غَالَى - жўнамоқ; سَاعَدَ - ёрдам бермоқ; حَاوَلَ - уриниб кўрмоқ; قَابَلَ - учратмоқ; تَابَعَ - изидан бормоқ; شَاهَدَ - томоша қилмоқ; وَافَقَ - рози бўлмоқ; صَاحَبَ - ҳамроҳлик қилмоқ; هَاجَمَ - хужум қилмоқ.

393-машқ. Қуйидаги I боб феълларидан III боб феъли ҳосил қилинг ва уни шарт майлида тусланг:

وَصَلَ (y) - эрталаб жўнамоқ; غَدَا (y) - ўтиб кетмоқ; جَاَزَ (y) - келмоқ; وَجَّهَ (u) - аслзода бўлмоқ; نَدَا (y) - тўпланмоқ; (u) - порламоқ; عَنَى (u) - назарда тутмоқ; غَلَا (y) - қимматлашмоқ; غَفَا (y) - кечирмоқ; رَاَحَ (y) - кетмоқ.

394-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

1) إن تعارضوا في ترجمة هذه القصة إلى اللغة الأوزبكية تتركها وناخذ قصة أخرى للترجمة. 2) إن يصادفني أي نوع من أنواع العمل المسموح أقم به. 3) لم يساهم بعض الطلاب مع الفلاحين في جني القطن في الخريف. 4) متى تساعدنا على زيادة معرفتنا باللغة العربية نساعدك في تعلم اللغة الأوزبكية. 5) إن تقابلن صديقاتكن أثناء نزهتكن قلن لهن عن مجيئة أهلهن إليهن. 6) لم تشاهدا أمس فيلما هنديا بالتلفزيون الجمهوري؟ 7) من يصاحب ضيفنا السعودي أثناء زيارته لبلادنا لا يجد الصعوبة معه. 8) أنا وطلت إلى القاهرة منذ شهرين ولم أشاهد متاحف المدينة بعد. 9) إن أخطب عمي بالتليفون أسأله عن صحته وصحة أسرته. 10) إن تعان الدول حولنا أزمة اقتصادية واجتماعية فنحن ككثيرون على أن نزيد شعب هذه الدول اقتصاديا واجتماعيا. 11) أنا لم أسافر حتى الآن إلى بلد من البلدان العربية. 12) إن تحاولي يا صديقتي أن تكوفي بجوار النافذة تتمعي بمناظر الريف الجميلة. 13) إن تابعتي ببصرك لا تفقدني حتى نهاية الطريق. 14) إن توافقني في مسألة كتابة البحث العلمي فأبلغ الرئاسة عنها. 15) لم يهاجم شعبنا في تاريخه جيرانه. 16) لا يكفي يا عزيزتي أن تري قريتي لكي تعرفيها يجب أن تعيش فيها وأن تحالطي ناسها وتسمعي حكايتهم وأن تسمعي سيرتهم الدامية الرهيبة.... 17) لم تفاجأ زينب فقد توقعت أن يسألوها هذا السؤال ذات يوم فأجابت بهدوء كامل.

1. Агар сизлар (мн.) телефонда холам билан гаплашсангизлар, индинга унинг олдига боражагимни айтиб қўйинглар. 2. Гуруҳимиздаги толиба қизлар ҳозиргача ҳеч қаерга саёҳатга чиқишмаган. 3. Иброҳим билан Исмоил, агар сизлар мени кўзингиз билан кузатиб борсангиз, мени темир йўл вокзалига борганимни кўрасизлар. 4. Ўзбек халқи тарихда ҳеч қайси бошқа халққа ҳужум қилмаган. 5. Кеча республика телевидениесида машҳур ўзбек хонандасининг концерти бўлди. Нима учун сизлар (мз.) уни томоша қилмадингизлар? 6. Сиз (мз.) мени қаердан туриб чақирманг, мен ўша жойда ҳозир бўламан. 7. Агар сизлар (мн.) хорижий ўлкаларда қийинчиликка дучор бўлсангизлар, сабр қилинглр. 8. Агар сизлар, Набила билан Хадижа, ёнингизда турган кампирга ўтирилсангиз, унинг юмшоқ овоз билан ўзига ўзи гапирётганини кўрасизлар. 9. Агар чойхўрлар чойхонада чойларини симириб ўтираверсалар (ўтиришда давом этсалар), уларни олдига нон ҳам келтириб қўйинг (мз.). 10. Агар янги квартирамиздаги шароит тўғри келса, биз албатта унда турли хил қушлар боқамиз. 11. Ҳавонинг авзойи ёмонлашиб бормоқда. Агар Сиз (мн.) рози бўлсангиз, қуриган ўтинларни хона ичига олиб кириб қўяйлик. 12. Ўша ҳикояни таржима қилишда менга ёрдам берсангизлар (мз.), унинг мазмунидан сизлар ҳам баҳраманд бўласизлар. 13. Шаҳримизда музейлар жуда кўп. Агар сизлар (мн.) уларни бориб кўрсангизлар, ундан кўп нарсаларни ўрганасизлар. 14. Ўғри деҳқонни бозорда учратиб қолиши мумкин эди, шу сабабдан деҳқонни кўриб қолиши унинг учун мутла-

қо кутилмаган ҳодиса бўлиб туюлмади. 15. Агар хорижий тадбиркорлар иқтисодимизни ривожлантиришда иштирок этсалар, биз чин қалбимиз билан улардан мамнун бўламиз.

§ 106. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ БУЙРУҚ МАЙЛИ

Солим феълларнинг буйруқ майли II шахсда қуйидаги вазнда ҳосил бўлади: $\text{فَاعِلٌ} \rightarrow \text{تُفَاعِلُ} \rightarrow \text{فَاعِلٌ}$.

Буйруқ майли шахс-сонда қуйидагича тусланади:

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|----------|-----------|
| МЗ | فَاعِلٌ | فَاعِلَا | فَاعِلُوا |
| МН | فَاعِلِي | فَاعِلَا | فَاعِلِنَ |

Масалан:

يَا طَلَابُ سَاعِدُوا أصدقَاءَكُمْ – Талабалар, дўстларингизга ёрдам беринглар.

Нотўғри феълларнинг буйруқ майли:

I. Иккиланган феълларнинг буйруқ майли шарт майли каби уч вариантда ҳосил бўлади.

Масалан: حَاجٌ – يُحَاجُّ феъли:

1 - вариант

2 - вариант

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|---------|--------|---------|---------|
| МЗ | حَاجٌ | حَاجَا | حَاجُوا | حَاجٌ | حَاجَا | حَاجُوا |
| МН | حَاجِي | حَاجَا | حَاجِنَ | حَاجِي | حَاجَا | حَاجِنَ |

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|---------|------------|
| МЗ | حَاجِبٌ | حَاجَا | حَاجُوا |
| МН | حَاجِبِي | حَاجَا | حَاجِبِينَ |

II. Ҳамзали феълларнинг буйруқ майли солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → أَخَذَ – феъли

يُضَائِلُ → ضَائِلٌ – феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|---------|---------|----------|----------|----------|------------|
| МЗ | أَخَذَ | أَخَذَا | أَخَذُوا | ضَائِلٌ | ضَائِلَا | ضَائِلُوا |
| МН | أَخَذِي | أَخَذَا | أَخَذَنَ | ضَائِلِي | ضَائِلَا | ضَائِلِينَ |

يُبَادِي → بَادَى феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|----------|
| МЗ | بَادَى | بَادَا | بَادُوا |
| МН | بَادِي | بَادَا | بَادِينَ |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг буйруқ майли солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاتِقُ → وَاتَّقِ – феъли

يُيَامِنُ → يَأْمَنُ – феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|-------------|
| МЗ | وَاتَّقِ | وَاتَّقَا | وَاتَّقُوا | يَأْمَنُ | يَأْمَنَا | يَأْمِنُوا |
| МН | وَاتَّقِي | وَاتَّقَا | وَاتَّقَنَ | يَأْمِنِي | يَأْمَنَا | يَأْمِنِينَ |

2. Ажваф феълларнинг буйруқ майли ҳам солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

جاوب → جواب - феъли

تابع → تابع - феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| МЗ | جاوب | جاوبتا | جاوبوا | تابع | تابعتا | تابعوا |
| МН | جاوبى | جاوبتا | جاوبن | تابعى | تابعتا | تابعن |

3. Нокис феълларнинг буйруқ майлида учинчи ўзақ ундош тушиб қолади. Масалан:

غالى → غالى - феъли

بارى → بارى - феъли

| Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|--------|---------|--------|--------|---------|--------|
| МЗ | غال | غاليا | غالوا | بار | بارتا | باروا |
| МН | غالى | غاليا | غالن | بارى | بارتا | بارن |

Амалий машғулот учун топшириқлар

396-машқ. Қуйидаги феълларни учала шахсда буйруқ майлида тусланг:

طالب - талаб қилмоқ; لازم - биргаликда бажармоқ; طالب - талаб қилмоқ; لاحظ - мулоҳаза қилмоқ; كادى - чақирмоқ; واجه - юзма-юз бўлмоқ; عامل - муамала қилмоқ; كاعى - чалмоқ; كاول - узатмоқ; حاوول - уриниб кўрмоқ; سارغ - шошил-

моқ; شَاهِدٌ - давом эттирмақ; سَامِعٌ - кечирмоқ; -
ТОМОША ҚИЛМОҚ.

397-машқ. Буйруқ майлида берилган қуйидаги феълларнинг ўзагини, бобини, шахс-сонини ва қандай феъл эканлигини аниқланг:

- (1) افزعني (2) أعظ (3) يُطْلَقُوا (4) أطفنوا (5) لا تصادفني
(6) لا تتقياً (7) لا نُقَم (8) قَلْبِن (9) اقض (10) تَفُوق (11) لا تهاض (12) لِنَم (13) مِيز (14) لا تتلقى (15) لا نلغ
(16) ليخضروا (17) لا يتوقعن (18) لنهزب

398-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қуйинг ва ўзбекчага ўгиринг:

- (1) أنت متعلم وتعرف الدنيا أحسن مني ولذا لا تؤاخذني يا بُني إذا قلت لك عن أفعالك. (2) لاحظوا يا إخواني كيف يعامل أبناء أكبر العائلات أساتذهم ومدرسيهم. (3) أنا لا أنكر أصلي، أهم شيء هنا المصلحة يا ابن آدم، حاول أن تفهم هذا. (4) باركي لي يا أمي، أنا الأول بين الناجحين ومعدي أعلى معدل بين الطلاب. (5) - يا علي لا تس اليوم مساء الاجتماع في النادي! - سأحاول أن أحضر. - لا تحاول... احضر! (6) سامحني يا علي... سامحني يا حبيبي... أنا لم أشاركك في هومك. لم أستطع التخفيف عنك. كان عليّ أن أبحث عن لقمة الخبز فغابت عني حقيقة جوعك الفظيع... سامحني يا حبي وعذابي... سامحني يا وجمي الأبدي... أنا لم أتمكن من ملازمتك في الحياة فسألازمك في الموت... (7) أنا لن أبرح هذه القرية بعد اليوم... سأعمل أي شيء فيها... سأكون بواباً لمدرستها، كناساً لشوارعها، حارساً لدكاكينها، ناطوراً لما يبقى من تراها... سأكون دائماً قريباً منك... ناديني... ناديني ستجدني مثلاً عند قدميك. (8) أفق خفيف الظل هذا السحر

نادي دع النوم وناغ الوتر (من عمر الحيام) 9) سارع إلى اللذات قبل الموت
 فالعمر يطويه مرور السنين (من عمر الحيام) 10) قال الأستاذ: «ليس هناك زجاجتان،
 فاذهب ولا تشاهد الأشياء أكثر من حقيقتها». 11) إن يخرج أي أمر عن طاعتك فاقتله
 أو اجعله أسيرا ولكن لا تعلن هذا ما دمت أنا حيا ولا تطلب الرئاسة قبل موتي ولا تدع
 هذا السر ما دمت أنا على قيد الحياة ولا تطالب بالملك والسيطرة. 12) هذه الأفكار
 العميقة كال...يف الفولاذي الحاد فإن لم يكن لديك درع فسارع إلى الحرب ولا تواجه ذلك
 الصارم بدون درع. 13) أعطني من فضلك يا سفرجي سكينًا وشوكة وملعقتين وناولني
 الملح والخردل. 14) لم يدق الجرس بعد ولذا اصلوا قراءتكم. 15) غدا سيصل الضيوف
 من جمهورية مصر العربية لنصاحبهم طول النهار.

399-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Эртага санъат саройида мисрлик санъаткорлар-
 нинг концерти бўлар экан. Ўғилларим, у ерга борайлик
 ва концертни томоша қилайлик. 2. Ҳеч ким йўл азобига
 дучор бўлмасин. 3. Лолахон, менинг изимдан юринг ва
 мен айтган ишни бажаринг. 4. Азиз талабалар, араб ти-
 лида бир неча гап тузишга уриниб кўринглар. 5. Мени
 кечиринглар, биродарлар, мен бировнинг отини ўғирлай
 олмайман. 6. Ўз дўстларингизни ва яқин кишилар-
 ингизни алдашга уринманглар, ҳурматли ўқувчилар.
 7. Енглар, ичинглар, бироқ ҳаддинглардан ошманглар,
 азизлар. 8. Ўз дўстларимизга ва яқин кишиларимизга
 нисбатан мунофиқлик қилмайлик. 9. «Навбаҳор»
 командаси дар-возабонига айтинглари, «Навбаҳор»нинг
 дарвозасини астойдил ҳимоя қилсин. 10. Бемор
 синглизми турли уколлар ва сувлар билан даво-
 лашимиз фойда бермади, энди бошқа дўхтир турли

ўтлар ва кўкатлар билан даволаб кўрсин. 11. Делегация аъзоларини қучоқлаб кутиб олайлик. 12. Акангиз аҳли байтларидан, қизларидан, ўғилларидан ажралмасинлар. 13. Пойтахтдаги бобомиз билан эртага телефонда гаплашайлик. 14. Эртага Машраб боғининг асосий дарвозаси ёнида бўлишга уриниб кўришсин (мз.). 15. Пахта йиғим-теримида талабалар фаол қатнашишсин.

400-машқ. Қуйидаги суҳбатни ўрганинг, сўз ва ибораларини ёдланг:

همزاد: قل من فضلك، هل تعرف جغرافيا البلدان العربية جيدا؟

رشيد: نعم، أعرفها جيدا. ماذا تريد يا همزاد؟ هل عندك سؤال؟

همزاد: قل لي أي بلد من البلدان يحده العراق؟

رشيد: تعال إلى الخريطة وانظر إليها. يحده العراق تركيا شمالاً وإيران شرقاً وسوريا

غرباً والمملكة العربية السعودية جنوباً.

همزاد: شكراً، وكم كيلومتراً مربعاً مساحة العراق؟

رشيد: حوالي نصف مليون كيلومتر مربع.

همزاد: هل هناك أنهار وجبال؟

رشيد: نعم، مناطق العراق الشمالية عبارة عن مناطق جبلية وهناك نهران مشهوران

هما نهر الفرات ونهر دجلة.

همزاد: ماذا تستطيع أن تقول عن طقس العراق؟

رشيد: طقسه معتدل وحرارته في أيام الصيف مرتفعة.

همزاد: هل تسقط الثلوج في العراق؟

رشيد: نعم، تسقط الثلوج في مناطقه الشمالية في فصل الشتاء.

همزاد: عظيم! أنت متخصص في جغرافيا العراق. ألف شكراً.

رشيد: عفوا، إن تردني أن أعطيك الكتاب، فيه معلومات عن باقي البلدان العربية
أيضا، يمكنك أن تأخذه.
بمزاد: سأقرأ هذا الكتاب بسرور.

404-машқ. Қуйидаги суҳбатни арабчага ўғиринг:

- Баҳром: Менга айтинг-чи, Шерзод, Миср Араб Республикаси ҳақида нима биласиз?
- Шерзод: Миср Араб Республикаси ҳақида кўп нарса ни биламан. Бу республика ҳақида кўп ўқиганман.
- Баҳром: Унинг географик ўрнини айтиб бера оласизми?
- Шерзод: Албатта. Миср Араб Республикаси Африка қитъасининг шимолий қисмига жойлашган ва у ғарб томондан Ливия Халқ Социалистик Араб Жамоҳирийяси билан, жанубдан Судан республикаси билан, шарқдан Шом ўлкаси ва Исроил билан чегарадочилар. Шимол томони эса, Ўрта Ер Денгизи билан чегарадош.
- Баҳром: Мисрда қанча аҳоли яшайди?
- Шерзод: Мисрда эллик миллиондан ошиқ аҳоли истиқомат қилади.
- Баҳром: У ерда дарё ва кўллар борми?
- Шерзод: Ҳа, Мисрдан Нил дарёси оқиб ўтади. Нил дарёси дунёда энг узун дарёлардан биридир. Шунингдек, Асвон тўғони қурилганидан кейин унинг ёнида Носир кўли вужудга келган. Ўтган асрда эса, Мисрда Сувайш

канални қурилган. Бу канал Ўрта Ер Денгизини Қизил Денгиз билан боғлайди.

Баҳром: Миср республикасидаги шаҳарларни ҳам биласизми?

Шерзод: Шубҳасиз. Унинг асосий шаҳри ва пойтахти Қоҳирадир. Бундан ташқари Искандарийя, Мансура, Файюм, Асют, Асвон, Сувайш каби йирик шаҳарлари бор.

Баҳром: Мисрдаги энг машҳур тарихий обида нима?

Шерзод: Мисрдаги энг машҳур тарихий обида Қоҳира яқинидаги пирамидалар ва сфинксдир. Шунингдек, Луксор, Карнак каби шаҳарлардан ҳам фиръавнлар давридан қолган тарихий ёдгорликлар топилган.

Баҳром: О... Сиз Миср бўйича яхши мутахассис экансиз.

Шерзод: Ҳа, мен Миср ҳақида кўп ўқиганман.

§ 107. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ ИСТАК МАЙЛИ

Солим феълларнинг истак майли куйидаги вазнда ҳосил бўлади:

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|------------|-------------|
| III | МЗ | يُفَاعِلْ | يُفَاعِلَا | يُفَاعِلُوا |
| | МН | تُفَاعِلْ | تُفَاعِلَا | تُفَاعِلُنْ |
| II | МЗ | تُفَاعِلْ | تُفَاعِلَا | تُفَاعِلُوا |
| | МН | تُفَاعِلِي | تُفَاعِلَا | تُفَاعِلُنْ |
| I | МЗ МН | أَفَاعِلْ | | تُفَاعِلْ |

Масалан:

يُشَاهِدُ - شَاهِدَ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|--------------|--------------|--------------|
| III | МЗ | يُشَاهِدُ | يُشَاهِدَانِ | يُشَاهِدُونَ |
| | МН | يُشَاهِدُونَ | يُشَاهِدُونَ | يُشَاهِدُونَ |
| II | МЗ | تُشَاهِدُ | تُشَاهِدَانِ | تُشَاهِدُونَ |
| | МН | تُشَاهِدُونَ | تُشَاهِدُونَ | تُشَاهِدُونَ |
| I | МЗ | أَشَاهِدُ | | نُشَاهِدُ |
| | МН | | | |

Нотўғри феъллар:

I. Иккиланган феълларнинг истак майли қуйидагича ҳосил бўлади:

يُحَاجُّ - حَاجَّ феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|-------------|-------------|-------------|
| III | МЗ | يُحَاجُّ | يُحَاجَّانِ | يُحَاجُّونَ |
| | МН | يُحَاجُّونَ | يُحَاجُّونَ | يُحَاجُّونَ |
| II | МЗ | تُحَاجُّ | تُحَاجَّانِ | تُحَاجُّونَ |
| | МН | تُحَاجُّونَ | تُحَاجُّونَ | تُحَاجُّونَ |
| I | МЗ | أَحَاجُّ | | نُحَاجُّ |
| | МН | | | |

II. Ҳамзали феълларнинг истак майли солим феълларниқидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاخِذُ → آخَذَ - феъли

يُضَائِلُ → ضَائِلٌ - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|------------|-------------|------------|------------|-------------|
| III | M3 | يُؤَاخِذُ | يُؤَاخِذَا | يُؤَاخِذُوا | يُضَائِلُ | يُضَائِلَا | يُضَائِلُوا |
| | MH | تُؤَاخِذُ | تُؤَاخِذَا | تُؤَاخِذْنَ | تُضَائِلُ | تُضَائِلَا | تُضَائِلْنَ |
| II | M3 | تُؤَاخِذُ | تُؤَاخِذَا | تُؤَاخِذُوا | تُضَائِلُ | تُضَائِلَا | تُضَائِلُوا |
| | MH | تُؤَاخِذِي | تُؤَاخِذَا | تُؤَاخِذْنَ | تُضَائِلِي | تُضَائِلَا | تُضَائِلْنَ |
| I | M3 MH | أُؤَاخِذُ | | نُؤَاخِذُ | أُضَائِلُ | | يُضَائِلُ |

يُبَادِي → بَادَا - феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|----------|------------|------------|-------------|
| III | M3 | يُبَادِي | يُبَادِيَا | يُبَادِيُوا |
| | MH | تُبَادِي | تُبَادِيَا | تُبَادِيْنَ |
| II | M3 | تُبَادِي | تُبَادِيَا | تُبَادِيُوا |
| | MH | تُبَادِيِي | تُبَادِيَا | تُبَادِيْنَ |
| I | M3 MH | أُبَادِي | | يُبَادِي |

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг истак майли солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

يُؤَاتِقُ → وَاتِقَ – феъли

يُيَامِنُ → يَامِنُ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|--------------|------------|------------|--------------|
| III | M3 | يُؤَاتِقُ | يُؤَاتِقَا | يُؤَاتِقُوا | يُيَامِنُ | يُيَامِنَا | يُيَامِنُوا |
| | MH | تُؤَاتِقُ | تُؤَاتِقَا | تُؤَاتِقُنَّ | تُيَامِنُ | تُيَامِنَا | تُيَامِنُنَّ |
| II | M3 | تُؤَاتِقُ | تُؤَاتِقَا | تُؤَاتِقُوا | تُيَامِنُ | تُيَامِنَا | تُيَامِنُوا |
| | MH | تُؤَاتِقِي | تُؤَاتِقَا | تُؤَاتِقُنَّ | تُيَامِنِي | تُيَامِنَا | تُيَامِنُنَّ |
| I | M3 | أُؤَاتِقُ | | تُؤَاتِقُ | أُيَامِنُ | | يُيَامِنُ |
| | MH | | | | | | |

2. Ажваф феълларнинг истак майли ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди.

Масалан:

يُجَاوِبُ → جَاوَبَ – феъли

يُتَابِعُ → تَابِعَ – феъли

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|------------|------------|--------------|------------|------------|--------------|
| III | M3 | يُجَاوِبُ | يُجَاوِبَا | يُجَاوِبُوا | يُتَابِعُ | يُتَابِعَا | يُتَابِعُوا |
| | MH | تُجَاوِبُ | تُجَاوِبَا | تُجَاوِبُنَّ | تُتَابِعُ | تُتَابِعَا | تُتَابِعُنَّ |
| II | M3 | تُجَاوِبُ | تُجَاوِبَا | تُجَاوِبُوا | تُتَابِعُ | تُتَابِعَا | تُتَابِعُوا |
| | MH | تُجَاوِبِي | تُجَاوِبَا | تُجَاوِبُنَّ | تُتَابِعِي | تُتَابِعَا | تُتَابِعُنَّ |
| I | M3 | أُجَاوِبُ | | تُجَاوِبُ | أُتَابِعُ | | يُتَابِعُ |
| | MH | | | | | | |

3. Ноқис феълларнинг истак / майли қуйидагича ҳосил бўлади. Масалан:

يُعَالِي - феъли → غَالَى

يُبَارِي - феъли → بَارَى

| Шахс | Жинс | Бирлик | Иккилик | Кўплик | Бирлик | Иккилик | Кўплик |
|------|------|----------|------------|------------|----------|------------|------------|
| III | M3 | يُعَالِي | يُعَالِيَا | يُعَالُوا | يُبَارِي | يُبَارِيَا | يُبَارُوا |
| | MH | تُعَالِي | تُعَالِيَا | يُعَالِينَ | تُبَارِي | تُبَارِيَا | يُبَارِينَ |
| II | M3 | تُعَالِي | تُعَالِيَا | تُعَالُوا | تُبَارِي | تُبَارِيَا | تُبَارُوا |
| | MH | تُعَالِي | تُعَالِيَا | تُعَالِينَ | تُبَارِي | تُبَارِيَا | تُبَارِينَ |
| I | M3 | أُعَالِي | | تُعَالِي | أُبَارِي | | تُبَارِي |
| | MH | | | | | | |

Амалий машғулот учун топшириқлар

402-машқ. Қуйидаги феълларни истак майлида тусланг:

شَاهَدَ - ёрдам бермоқ; لَاحَظَ - мулоҳаза қилмоқ; غَاوَنَ - томоша қилмоқ; خَاطَبَ - гаплашмоқ; صَالَحَ - қўл бериб сўрашмоқ; بَالَغَ - ошириб юбормоқ; سَاعَدَ - ёрдам бермоқ; نَادَى - чақирмоқ; خَالَطَ - аралаштирмоқ; حَاوَلَ - уриниб кўрмоқ.

403-машқ. Қуйида истак майлида берилган феълларнинг ўзагини, бобини ва шахс-сонини аниқланг:

- 1) يُوِي (2) يَفْشُوا (3) يَتَمَتُّوْا (4) يُنَادِي (5) تَنْسِنِي (6) تَحْكِيَا
 7) نَكْتُبُ (8) تَشَانِي (9) يُحَاوِلُنْ (10) نُرِي (11) يَتَكَلَّمُوا (12) أُرِي
 13) يُسَاوِيَا (14) يُجْرِي

404-машқ. Қуйидаги гапларнинг ҳаракатини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг:

- 1) دخل أمير الغرفة ليواجه أمه النائمة في نفس الغرفة. (2) أراد أحمد أن يواصل الترحيب بشقيقه الأصغر. (3) قررت الطالبات أن يواصلن السير إلى محطة الباص. (4) لا يمكنني أن أفسد أفكارك يا أحمد أكثر مما هي عليه... أستطيع فقط أن أحاول إصلاحها.
- 5) من الآن فصاعداً اسمي الدكتور علي، لن يناديني أحد بغير هذا الاسم. (6) لا يكفي يا عزيزي أن تري قريبي حتى تعرفيها جيداً... يجب أن تعيش فيها وأن تخاطبي ناسها وتسمعي حكاياتهم. (7) نظر عبد الرحيم إلى الضيفة فتحول عن أمير ليخاطبها بمودة وبلغة عربية. (8) كم أتمنى أن أساعدك يا أخي! (9) نراد الأب أن يبالي في إكرام الضيف فأدخله الغرفة المزينة وأجلسه على الأريكة المريحة. (10) أ تسمح لي أن أخاطب عمي بتليفونك يا إبراهيم؟ (11) تمثل هذه التحف القيمة الطراز الفاطمي ونستطيع أن نلاحظ في وضوح كيف تُحج الفنانون المصريون في الوصول إلى طراز فني مصري غني بالجمال.
- 12) أنا لا أريد أن أسألك، أريد أن أصافحك. (13) انظري يا أمي، انظري برهان الحق لتشاهدي سعادة أصفياء الحق. (14) إن شاء الله، إن تعاوننا يا أستاذنا في الشرح ننجح في آخر العام.

405-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Қизларим, сизлар билан телефонда гаплашишни эмас, балки ўзингизни кўришни хоҳлайман.
2. Самарқанддаги энг машҳур тарихий обида Гўри Амир мақбарасидир. Сизлар (мз.) менинг бу фикримга қўшиласизлар деб умид қиламан.
3. Араб халқи меҳмондўст халқдир. У меҳмонларни имкони борича иззат-икром қилишга ҳаракат қилади.
4. Мен бугундан бошлаб сени (мн.) ҳеч қачон азизим, севгилим деб чақирмайман.
5. Ўзбек халқининг урф-одатларини ўрганаман деган

ҳар бир чет эллик учун Ўзбекистонга келиб кетиш
етарли бўлмайди. Бунинг учун у одамлар билан арала-
шиши, бозорларини кўриши керак, тўйларига бориши
керак, халқ ашулаларини, эртақ ва ҳикояларини тинг-
лаши керак. 6. Фарида, сиз бу йил университетни туга-
таяпсиз. Лекин сиз келажакда ўқишингизни яна давом
эттиришингиз ва бу билан халққа хизмат қилишингиз
керак. 7. Мени кечир, дўстим, бундан кейин сенинг ғам-
ташвишларингга шерик бўла олмайман. 8. Сизнинг (мн.)
бу гапларингиз пўлат қиличдан ҳам ўткир, бу қиличдан
мен ўзимни ҳимоя қилишдан ожизман, шунинг учун
унга рўпара бўлмасликка уринишим ва бу ердан қочиш-
га шошилишим керак. 9. Устоз, бу ажойиб ҳикояни
арабчадан таржима қилишимга эътироз билдирмасли-
гингизни сўрайман. 10. Мисрлик меҳмонимиз шаҳри-
миздаги музейларни кўрмоқчи бўлди. 11. Факультети-
миздаги кўпчилик домлалар жуда кўп жойларга бориш-
ган, жуда кўп шаҳарларни кўришган, бундан кейин эса,
ҳеч қаерга, ҳея қачон сафар қилишмоқчи эмас. 12. Ўзбек
халқи меҳнаткаш халқ, у ҳеч қачон иқтисодий кризисни
бошидан кечирмайди. 13. Далаларимизнинг гўзал манза-
раларини томоша қиламиз десангиз, Каримахон ва
Фаридахон, деразага яқинроқ бўлишга ҳаракат қилишла-
рингиз керак. 14. Бухоро ва Самарқанд шаҳарларини
зиёрат қилганимиздан кейин ота-боболаримиз ўрта
асрларда меъморчилик санъатида қандай ютуқларга
эришганини аниқ мулоҳаза қилишимиз мумкин бўлади.
15. Пахта Ўзбекистоннинг миллий бойлигидир, уни
териби олишда талабалар дехқонларга ёрдам беришлари
зарур. 16. Футбол ўйинида дарвозабон жуда масъул
шахсдир, у дарвозани жон-жаҳди билан ҳимоя қилиши

керак. 17. Ҳозирги кунда врачларимиз ҳар қандай касалликни ҳам тузата оладилар.

§ 108. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ МАСДАРИ

III боб солим феълининг масдари **فَعَالٌ** ва **مُفَاعَلَةٌ** вазнларида ҳосил бўлади. Масалан:

شَاهَدَ – кўрмоқ → مُشَاهَدَةٌ – кўриш,

بَادَرَ – шошилмоқ → مُبَادَرَةٌ – шошилиш,

نَافَقَ – мунофиқ бўлмоқ → نِفَاقٌ – мунофиқлик,

جَاهَدَ – курашмоқ → جِهَادٌ – курашиш.

Нотўғри феълларнинг масдари:

I. Иккиланган феълларнинг масдари:

سَابَ – ўзаро сўкишмоқ → سِبَابٌ – ўзаро сўкишиш,

قَاصَّ – қасд олмоқ → مُقَاصَّةٌ – қасд олиш.

II. Ҳамзали феълларнинг масдари солим феъллардан фарқ қилмайди. Масалан:

آخَذَ – таъна қилмоқ → مُؤَاخَذَةٌ – таъна қилиш,

سَأَلَ – савол бермоқ → مُسَاءَلَةٌ – савол бериш,

بَادَأَ – бошлаб бермоқ → مُبَادَأَةٌ – бошлаб бериш.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг масдари солим феълларникидан фарқ қилмайди. Масалан:

وَاصَلَ – давом эттирмоқ → مُوَاصَلَةٌ – давом эттириш,

وَاعَدَ – келишишмоқ → مُوَاعِدَةٌ – келишиш.

2. Агар ажваф феълнинг иккинчи ўзак ундоши **و** дан иборат бўлса, **فَعَالٌ** вазнидаги масдарда мазкур **و** ҳарфи **ى**

га ўзгаради. Иккинчи ўзак ундош ى дан иборат бўлганда, ҳар икки шаклдаги масдарда ҳам ўзгариш содир бўлмайди. Масалан:

قَاوَمَ - қаршилиқ кўрсатмоқ → مُقَاوَمَةٌ - қаршилиқ кўрсатиш,

قَاوَمَ - қаршилиқ кўрсатмоқ → قِيَامٌ - туриш,

ضَائِقٌ - сикмоқ, эзмоқ → مُضَائِقَةٌ - сиқиш, эзиш.

3. Ноқис феълларнинг فَعَالٌ вазнидаги масдарида و ёки ى ҳарфи ء га ўзгаради. Масалан:

لَاقَى - учратмоқ → لِقَاءٌ - учратиш,

نَادَى - чақирмоқ → نِدَاءٌ - чақирув.

Агар масдар مُفَاعَلَةٌ вазнида бўлса, «-ава-, -айа- → ā» ўзгариши содир бўлади. Масалан:

لَاقَى - учратмоқ → مُلَاقَاةٌ - учратиш,

نَادَى - чақирмоқ → مُنَادَاةٌ - чақирув.

Амалий машғулот учун топшириқлар

406-машқ. Қуйидаги феъллардан масдар ҳосил қилинг ва уларнинг маъносини аниқланг:

شَاهِدٌ - томоша қилмоқ; ضَائِقٌ - диққат қилмоқ; آزَرَ - мадад бермоқ; فَارَقَ - ажралишмоқ; وَافَقَ - мувофиқ келмоқ; عَالَجٌ - даволамоқ; وَاتَى - мос келмоқ; وَاصَلَ - етишишмоқ; وَادَعٌ - видолашмоқ; وَاجَهَةٌ - рўпара бўлмоқ; دَافَعٌ - ҳимоя қилмоқ; خَالَفَ - мухолафатда бўлмоқ.

407-машиқ. Қуйидаги масдарлар қайси феълники эканлигини топинг:

مُحَافَظَةٌ - саклаш; مُسَاعَدَةٌ - ёрдам; حَطَابٌ - муурожаат килиш; كِفَاحٌ - курашиш; حِجَابَةٌ - урушиш; مُظَاهَرَةٌ - намойиш килиш; مُطَالَبَةٌ - талаб килиш; مُطَارَدَةٌ - хайдаб чиқариш.

408-машиқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундаги III боб феъли масдарларини топинг ва уларнинг отлашган ёки отлашмаганлигига эътибор беринг:

1) نظفَ عين قلبك من التراب والعلل قبل أن تطمح إلى ملاحظة هذا العالم.
2) لسان الوفاق الروحي مختلف عن لسان القول. (3) هم ألوف مؤلفة من الرجال والنساء ظلوا محرومين من موآاة الزمن. (4) الوداع أيها الأحباب، أنا ميت وقد حُمل متاعي إلى السماء. (5) ليست لأحد قوة لتجعله يحرك يده للدفاع. (6) إذا كنتُ كاملاً فما إنكاركم هذا لكمالي؟ وإن لم أكن كذلك فما الداعي لمضايقتي وإيلامي؟ (7) دموع العين جارية لفراقك. (8) لجأ لئوس كانت في الطب آلاف من طرق العلاج. (9) لا تطفنوا شموع الإبصار فالبصر هو شمع التأمل الباطني. (10) إذا أنت تركت النظر وتركت الخيال كنت كمن أطفأ في منتصف الليل شمع الوصال. (11) وكثيرون هم أصحاب العلم والمعرفة في هذه الدنيا وهم الآن إلى جانبك أوفي مواجهتك. (12) سر الناس مطوي في مائة غلاف وظاهرهم مثلك حين يكونون معك وأما باطنهم فعلى خلافك. (13) يعمل الأساري للمحافظة على أرواحهم ولهذا هم يخفون سرهم عن الملك. (14) فقد كان البيغاء ناطقا في خطاب الآدميين كما كان حاذقا في غناء البيغوات. (15) كل ما قدموه من علاج لم يكن سيلا للشفاء بل هم قد زادوا مرضا.

409-ماشқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг, ундан масдәрларни топинг ва у қайси боб феълидан эканлигини аниқланг:

1) كل من أجري علاجاً لروحي نال كسزي ودري ومرجاني. 2) نحن لا نبالي بأرواحنا وسوف نجمع أفهامنا لإدراك تلك الغاية. 3) أثيرت في لجنة الترجمة للمؤتمر مشكلة اختيار الكتب للترجمة وهل نبدأ بأدب الكفاح أم بالتراث؟ 4) لقد أراد الاستعمار أن يهدم القومية فعمد إلى محاربة اللغة العربية حرباً لا هوادة فيها. 5) ظل الكاتب ياسين يدعو إلى الكفاح بإلقاء المحاضرات وكتابة الأشعار. 6) قام الجزائريون في كافة مدن الجزائر بمظاهرات وطنية وشعبية للمطالبة بالاستقلال. 7) أبصر إبراهيم الدبابات قد برزت في الطريق وبدأت في التقدم لمطاردة العدو المنسحب. 8) نعود نسأل مدير المصنع: ما هو إنتاج المصنع؟ 9) على جدار القلعة في مواجهة النهر يطلق المدفع مرة في كل يوم إشارة لضبط الوقت. 10) أنا أود أن أرى هذه الفرقة المشهورة وقد كانت هذه الفرقة في العام الماضي بلنّذُنَ وقدمت برنامجاً وأثار هذا البرنامج إعجاب الجماهير هناك. 11) المسرح الكوميدي «في بيوت الناس» على مسرح محمد فريد، تأليف سليمان نجيب وإخراج محمد توفيق وتمثيل ليلى طاهر وأبي بكر عزت ومحسن سرحان. 12) إذا كان في إمكانك أن تشرح لنا شيئاً عن هذه الثريا نكون في غاية الشكر. 13) فكرت الحكومة المصرية في إنشاء المتحف الإسلامي في أواخر القرن الماضي. 14) إذا كان لديك قانون المكتبات العامة فهل يمكنك إعطائي نسخة منه؟ 15) الآن أريد أن أعرف سبب هذه المساعدة.

410-ماشқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. Биз эртага янги комедия спектаклини томоша қилиш учун театрга борамиз. 2. Беморни муолажа қилиш ҳар бир врач учун шарафли ишдир. 3. Севимли ватанимизни мудофаа қилиш учун йигитларимиз армия сафига

кириб келдилар. 4. Нима учун висол шамини ўчиришга жазм этдинг (мз.) ? 5. Ҳар бир халқ ўз мустақиллиги учун курашишга ҳақлидир. 6. Ўзбекистон Миллий театрида «Келинлар кўзғолони» спектакли ўйналади, драматург – халқ ёзувчиси Саид Аҳмад. 7. Иккинчи жаҳон урушида йигитларимиз жонларини ҳам аямаганлар ва ватан мудофаасини муқаддас билганлар. 8. Широқ ўзини қурбон қилиш билан душманга қарши кураш олиб борган. 9. Нил дарёсининг рўпарасида Миср радиоси ва телевидениесининг улкан биноси жойлашган. 10. «Баҳор» рақс ансамбли Яман Халқ Демократик Республикасида концерт берганида, ўзининг бетакрор рақс номерлари билан яман халқини лол қолдирган эди. 11. Биз Наманган шаҳрида Миср маданий марказини бунёд этиш борасида ўйламоқдамиз. 12. Жуда кўпчилик қушлар қишда совуқдан ва очликдан жонларини сақлаб қолиш учун жануб томонга учиб кетадилар. 13. Ит одамнинг гапини тушунади, аммо одамларга гапириш учун нутқ йўқ. 14. Бу дунёда яхши одамлар жуда кўп, улар бизнинг ёнимизда ҳам турибди, рўпарамизда ҳам.

§ 109. III БОБ ФЕЪЛИНИНГ СИФАТДОШЛАРИ

III боб солим феълларининг:

а) аниқ нисбат сифатдоши **مُفَاعَلٌ** вазнида ҳосил бўлади:

شَاهَدَ – кўрмоқ → مُشَاهَدَةٌ, مُشَاهِدٌ – кўрувчи,

جَاهَدَ – курашмоқ → مُجَاهَدَةٌ, مُجَاهِدٌ – курашувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши مُفَاعَلٌ вазнида ҳосил бўлади:

شَاهَدَ – кўрмоқ → مُشَاهَدَةٌ، مُشَاهِدٌ – кўрилган нарса,

وَاصَلَ – давом эттирмоқ → مُوَاصَلٌ، مُوَاصَلَةٌ – давом

эттирилган.

Эслатма. III боб мажхул нисбат сифатдошининг муаннас шакли билан масдари шаклдошдир.

Нотўғри феълларнинг сифатдошлари:

I. Иккиланган феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши куйидагича ҳосил бўлади.

Масалан:

حَاجَّ – баҳслашмоқ → مُحَاجِّجٌ → مُحَاجٌّ، مُحَاجَّةٌ – баҳс-лашувчи,

سَابَّ – сўкишмоқ → مُسَابِبٌ → مُسَابٌّ، مُسَابَّةٌ – сўкишувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши куйидагича ҳосил бўлади. Масалан:

حَاجَّ – баҳслашмоқ → مُحَاجِّجٌ → مُحَاجٌّ، مُحَاجَّةٌ – баҳс-лашилган (мавзу),

سَابَّ – сўкишмоқ → مُسَابِبٌ → مُسَابٌّ، مُسَابَّةٌ – сўкишилган.

II. Ҳамзали феълларнинг:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

آخَذَ – таъна қилмоқ → مُؤَاخِذَةٌ، مُؤَاخِذٌ – таъна қилувчи,

ضَاءَلَ – о зайтирмоқ → مُضَائِلٌ، مُضَائِلَةٌ – о зайтирувчи,

بَادَأَ – бошлаб бермоқ → مُبَادِئٌ، مُبَادِئَةٌ – бошлаб берувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

آخَذَ – таъна қилмоқ → مُؤَاخِذٌ، مُؤَاخِذَةٌ – таъна қилинган,

ضَاءَلَ – о зайтирмоқ → مُضَائِلٌ، مُضَائِلَةٌ – о зайтирилган,

بَادًا – бошлаб бермоқ → مُبَادَاةً، مُبَادَاً – бошлаб берилган.

III. Заиф феъллар:

1. Солимсифат феълларнинг сифатдошлари солим феълларникидан фарқ қилмайди:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

وَاصِلٌ – давом эттирмоқ → مُوَاصِلَةٌ، مُوَاصِلَةٌ – давом эттирувчи,

وَاعِدٌ – келишишмоқ → مُوَاعِدَةٌ، مُوَاعِدَةٌ – келишишувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

وَاصِلٌ – давом эттирмоқ → مُوَاصِلٌ، مُوَاصِلَةٌ – давом эттирилган,

وَاعِدٌ – келишишмоқ → مُوَاعِدٌ، مُوَاعِدَةٌ – келишилган.

2. Ажваф феълларнинг сифатдошлари ҳам солим феълларникидан фарқ қилмайди:

а) аниқ нисбат сифатдоши:

قَاوِمٌ – қаршилиқ қилмоқ → مُقَاوِمَةٌ، مُقَاوِمَةٌ – қаршилиқ қилувчи,

ضَائِقٌ – сиқмоқ, эзмоқ → مُضَائِقٌ، مُضَائِقَةٌ – сиқувчи, эзувчи.

б) мажхул нисбат сифатдоши:

قَاوِمٌ – қаршилиқ қилмоқ → مُقَاوِمٌ، مُقَاوِمَةٌ – қаршилиққа учраган,

ضَائِقٌ – сиқмоқ, эзмоқ → مُضَائِقٌ، مُضَائِقَةٌ – сиқилган, эзилган.

3. Ноқис феълларнинг сифатдошлари:

а) аниқ нисбат сифатдошида учинчи ўзак ундош тушиб қолиб, ўрнини танвин касра эгаллайди. Масалан:

لَاقِيٌ – учратмоқ → مُلَاقٍ (аниқ ҳолатда - الْمُلَاقِي)، مُلَاقِيَةٌ – учратувчи,

مُنَادِيَّةٌ, (الْمُنَادِي - аниқ ҳолатда - نَادِي - чақирмоқ → чақирувчи.

б) мажхул нисбат сифатдошида учинчи ўзак ундош тушиб қолиб, ўрнини танвин эгаллайди. Масалан:

مُتَلَقِّةٌ, (الْمُتَلَقِّي - аниқ ҳолатда - لَاتِي - учратмоқ → учратувчи,

مُنَادَاةٌ, (الْمُنَادَى - аниқ ҳолатда - نَادِي - чақирмоқ → чақирувчи.

Амалий машғулот учун топшириқлар

411-машқ. Қуйидаги феъллардан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг:

تَابِعَ - ҳаддан оширмоқ; عَاوَنَ - ёрдам бермоқ; بَالِغٌ - изидан бормоқ; حَاوَلَ - уриниб кўрмоқ; جَامِلٌ - хушмуомала бўлмоқ; نَادَى - чақирмоқ; جَاوَزَ - ёнма-ён бўлмоқ; وَافَقَ - мувофиқ келмоқ; حَارَبَ - урушишмоқ; وَاجَهَ - рўпара келмоқ.

412-машқ. Қуйидаги сифатдошларни бирлик, иккилик ва кўпликда турланг:

- | | | | | |
|-----------------|-------------------|-------------------|------------------|-----------------|
| 1) مُجَاوِرَةٌ | 2) مُوَاجِهَةٌ | 3) مُعَاوِنَةٌ | 4) مُتَعَايِنَةٌ | 5) مُنَادٍ |
| 6) مُوَافِقٌ | 7) مُصَاحِبٌ | 8) مُسَاهِمَةٌ | 9) مُعَانِي | 10) مُدَاوِرَةٌ |
| 11) الْمُسَاوِي | 12) الْمُعَانَاةُ | 13) الْمُهَاجِمِي | 14) الْمُقَالِي | |

413-машқ. Қуйидаги сифатдошларни ҳар уч келишида турланг:

| | | | |
|-----------------|-----------------------|-------------------|--------------------|
| (1) الْمُتَادِي | (2) مُعَاوِنَات | (3) مُغَالِيَان | (4) مُهَاجُونَ |
| (5) مُجَاوِرَات | (6) الْمُؤَاجِهُونَ | (7) مُسَاهِمَات | (8) مُوَافِقُونَ |
| (10) مُعَايَان | (10) مُلَاتِمُونَ | (11) مُوَاصِلَات | (12) مُزَاوِجَتَان |
| (13) مُنَادَاة | (14) الْمُجَاوِرَتَان | (15) مُفَاجِنُونَ | (16) مُرَاوِحَتَان |

414-машқ. Қуйидаги сифатдошларнинг қайси боб феълидан эканлигини аниқланг:

| | | | | |
|----------------|----------------|------------------|--------------------|-----------------|
| (1) مُتَوَفِّ | (2) مُطْفَأ | (3) مُمِلُّ | (4) مُنَاسِبٌ | (5) مُغَطٌّ |
| (6) مُؤَمِّنٌ | (7) مُجَرِّبٌ | (8) عَالٍ | (9) مُتَكَلِّمُونَ | (10) مُتَوَفَّى |
| (11) مُشَوِّئٌ | (12) مُنْسِيٌّ | (13) مُغَشَّوْشٌ | (14) مُذْنِبُونَ | (15) مُصَلٌّ |

415-машқ. Қуйидаги гапларни ўзбекчага ўғиринг ва ундаги III боб феъли сифатдошларининг таржимасига эътибор беринг:

- 1) قال الشاب محاولا الخلاص من ذراعيها متكلفا إظهار المقت. (2) نظرت إليهم العروس المنازعة مجزئاً. (3) عايش الشاعر في باريس مع العمال الجزائريين حياة الشاعر المناضل. (4) عدت بعد الحرب العالمية الثانية إلى الجزائر وكنت محرراً في جريدة «الجزائر الجمهورية» ثم مراسلاً صحفياً. (5) قبل الثورة كان في القلعة سجن الثوار السياسيين المناهضين للقيصر. (6) — أنا أريد أن أشاهد هذه المسرحية وقد قرأت كثيراً عن هذا الأديب المشهور. — وأنا موافق على هذا الاقتراح بكل سرور. (7) تعرض في هذه الحجرة لوحات فنية حديثة وأما في الحجرة المجاورة فتعرض نماذج الآثار الفنية القديمة. (8) — ما رأيك يا كامل في هذه البدلة؟ — هي جميلة جداً وثمنها مناسب. (9) أخبرني من فضلك أين

شيك التذاكر للقطار المسافر إلى الأقصر؟ 10) نظر الرشيد إلى الوراء فإذا برجل عجوز عملاق ينظر إليه باسم فضحك مجاملا. 11) أنا محاضر في «علم اللغة» في كلية الآداب بجامعة الإسكندرية. 12) هل تريد قهوتك الآن؟ سأعدها حالا. هل أنت مسافر اليوم؟ 13) فتح باب الغرفة المجاورة بعنف ودخل علي غاضبا. 14) لقد صادرت الحكومة القطعة الخصبة من أرضهم وما ظل منها لا يكفي لدفع ضريبة الأملاك المفروضة عليهم فتحول والده من مزارع صغير إلى عامل بناء.

416-машқ. Қуйидаги гапларни арабчага ўғиринг:

1. «Ал-Аҳром» газетасининг мухбири кеча факультетимиз декани билан учрашди. 2. Тошкентга жўнаётган машиналар Сизни (мн.) тезлик билан у ерга етказиб боради. 3. Бу дўстимиз Тошкент Шарқшунослик институтида шарқ халқлари тарихи бўйича маърузачидир. 4. Кўп томошабинлар концертни тик турган ҳолда томоша қилдилар. 5. Яшасин Ватанимизнинг жасур ҳимоячилари! 6. Қизимни даволаётган врач аёл республикамизда энг машхур врачлардан биридир. 7. Талабалар, кейинги дарсимизни очик ҳавода ўтказамиз, менинг бу таклифимга розимисизлар? 8. Ўзбек халқининг озодлиги ва мустақиллиги учун курашувчилар тарихда жуда кўп бўлган. 9. Бу йил пахта йиғимтеримида жуда кўп шаҳарлик ёрдамчилар қатнашдилар. 10. Университетимиз талабалари ҳам пахта теримида дехқонларга мададкор бўлдилар.

في المطعم

دعاني ظهر أمس أحد أصدقائي إلى المطعم لتناول الغداء وكنت جوعان ولذا قبلت دعوته بكل سرور.

وتوجهنا إلى مطعم «زرفشان» غير البعيد عن ساحة الاستقلال وهناك قابلنا البواب قائلاً: أهلاً وسهلاً ومرحباً بكما!

ثم صعدنا إلى الطابق العلوي ودخلنا قاعة الأكل وجلسنا حول المائدة. وتقدم إلينا السفرجي وسألنا ماذا نريد أن نأكل من المأكولات. أخذت قائمة الأطعمة وقرأتها وقلت للسفرجي:

- أرجوك أن تأتي لي بالشربة المجهزة بطريقة أوزبكية والأرز بلحم الضأن وزجاجة كوكا كولا.

أما صديقي فيحب المأكولات الغريبة فطلب من السفرجي أن يقدم له سلطة الخضار وشربة الدجاج والسمك المشوي مع البطاطس وفنجاناً من القهوة.

بعد أن قدم السفرجي كل ما طلبناه سألتنا قائلاً:

- هل تريدان أن تأكلا الخبز الأبيض أم الأسود؟

فقلت للسفرجي:

- بل نريدك أن تحضر رغيفين قوميين فقط.

فذهب السفرجي وعاد إلينا بعد هنيهة ووضع على المائدة رغيفين أبيضين وأدوات الأكل وهي ملعقتان وشوكتان وسكينان وكوبان.

وأخذني العطش وفتحت زجاجة كوكا كولا فملأت الكوب وشربت ما فيه
وبعد ذلك بدأنا تناول غداءنا وأكلنا غداءنا بشهية وجلسنا هناك حوالي
ساعتين ثم دعا صديقي السفرجي وقال:

- من فضلك، كم الحساب؟

فقال السفرجي:

- وها هو الحساب. تفضلاً.

ثم دفعنا النقود للسفرجي وشكرنا له على الغداء وخرجنا من قاعة الأكل.

(В.Э.Шагаль, М.Н.Мерекин, Ф.С.Забировларнинг «Учеб-
ник арабского языка» китобидан айрим ўзгартишлар билан)

417-маишқ. Ўн олтинчи матнни дафтарингизга кўчи-
ринг, ҳаракатларини қўйинг ва ўзбекчага ўғиринг.

418-маишқ. Ўн олтинчи матн асосида қўйидаги савол-
ларга ёзма жавоб қайтаринг:

1) إلى أين دعاه صديقه؟ 2) إلى أي مطعم توجهها؟ 3) هل مطعم «زرشان» بعيد
عن ساحة الاستقلال؟ 4) من قابلهما عند باب المطعم؟ 5) في أي طبق تقع قاعة
الأكل؟ 6) ماذا أكل الصديقان في المطعم؟ 7) هل هما طلبا من السفرجي أن يأتي بالخبز
الأبيض أم الأسود؟ 8) ماذا وضع السفرجي على المائدة؟ 9) ما هي أدوات الأكل؟
كم ساعة جلسا في المطعم؟ 10) من دفع النقود للسفرجي؟ 11) ماذا فعل الصديقان
بعد دفع النقود؟

419-маишқ. Ўн олтинчи матндан феълларни ажра-
тиб олинг, уларнинг бобларини аниқланг ва тўла мор-
фологик таҳлил қилинг.

420-машқ. Ўн олтинчи матндан масдар ва сифатдошларни топинг, қайси феълнинг қайси бобидан эканлигини аниқланг ва гапдаги вазифасини тушунтиринг.

421-машқ. Ўн олтинчи матнда мавжуд феълларнинг барчасидан аниқ ва мажхул нисбат сифатдошлари ҳосил қилинг, ҳар бир сифатдошга биттадан гап тузинг.

422-машқ. Қуйидаги ибораларни ўрганинг ва улар иштирокида гап тузинг:

أهلا وسهلا ومرحبا بكم، البحر الأحمر، بحيرة ناصر، باستماتة، أزمة داخلية،
أدوات الأكل، تابع بالبصر، بلاد الشام، بحرقه، فتح ذراعيه، رواد المهوى، من الآن
فصاعدا، شربة الدجاج، عدم المعرفة، قائمة الأطعمة، غادى وراوح، بعنف، لهجة
استجوابية، هز رأسه، في وضوح، ماء الزهر، خزائن الذهب، مرة أخرى، برفق،
بصوت وديع، ظروف هذه المناطق، حال المريضة، تدهور مستمر، الشعراء القدامى،
ترجمة هذه القصة، لا تؤاخذوا، خفيف الظل، الأفكار العميقة، جغرافيا البلدان العربية،
مساحة العراق، في أيام الصيف، إكرام الضيف، الغرفة المزينة، دموع العين، آلاف من
طرق العلاج؛

МУНДАРИЖА

| | |
|---|----|
| Иккинчи нашр мукаддимаси | 3 |
| <i>БИРИНЧИ ҚИСМ</i> | 8 |
| Янги сўзлар..... | 8 |
| § 1. Ундош товушлар..... | 11 |
| § 2. Унли товушлар ва уларнинг ёзилиши | 12 |
| § 3. Араб тилига хос ундош товушлар | 16 |
| § 4. Араб алфавити | 24 |
| § 5. Танвинлар | 25 |
| § 6. Ҳамза товуши | 26 |
| § 7. Васлани ҳамза | 30 |
| § 8. «Ал» артиклидаги ҳамзанинг талаффузи | 33 |
| § 9. Камарий ва шамсий ҳарфлар..... | 34 |
| § 10. «Ал» артиклидаги «л» товушининг талаффузи | 35 |
| § 11. Бўғин | 37 |
| § 12. Сўз туркумлари | 39 |
| § 13. Кишилиқ олмошлари | 39 |
| § 14. Кўрсатиш олмошлари | 41 |
| § 15. Аниқлик - ноаниқлик категорияси | 42 |
| § 16. Отларда жинс категорияси | 47 |
| § 17. Сўз ўзаги ва ўзак турлари | 51 |
| § 18. Ноўзак ҳарфлар | 55 |
| § 19. Сўз вазнлари | 57 |
| § 20. От кесимли гап | 59 |

| | |
|---|-----|
| Биринчи матн | 60 |
| <i>ИККИНЧИ ҚИСМ</i> | 62 |
| Янги сўзлар | 62 |
| § 21. Отларда сон категорияси | 64 |
| § 22. Отларда иккилик сон | 64 |
| § 23. Отларда кўплик сон | 67 |
| § 24. Тўғри кўплик | 68 |
| § 25. Синиқ кўплик | 70 |
| Иккинчи матн | 73 |
| <i>УЧИНЧИ ҚИСМ</i> | 75 |
| Янги сўзлар | 75 |
| § 26. Сифат | 77 |
| § 27. Аниқловчи | 82 |
| § 28. Мослашган аниқловчи | 82 |
| § 29. Нисбий сифат | 87 |
| Учинчи матн | 92 |
| <i>ТЎРТИНЧИ ҚИСМ</i> | 94 |
| Янги сўзлар | 94 |
| § 30. Келишиқлар | 97 |
| § 31. Иккилик ва тўғри кўпликдаги сўзларнинг келишиқда турланиши | 99 |
| § 32. Икки келишиқли отлар | 102 |
| § 33. Келишиқда турланмайдиган сўзлар | 105 |
| § 34. Предлоглар | 107 |
| Тўртинчи матн | 111 |

| | |
|--|-----|
| БЕШИНЧИ ҚИСМ | 114 |
| Янги сўзлар | 114 |
| § 35. Мослашмаган аниқловчи (изофа) | 116 |
| § 36 Изофанинг вазифаси | 124 |
| § 37. Қўшилиб ёзилувчи - бирикма олмошлар | 129 |
| § 38. Отга қўшилувчи олмошлар | 130 |
| § 39. <i>غیر</i> сўзининг ишлатилиши | 135 |
| § 40. Предлогларга қўшилувчи олмошлар | 138 |
| § 41. Сўроқ гап ва унинг турлари | 141 |
| Бешинчи матн | 144 |
| ОЛТИНЧИ ҚИСМ | 148 |
| Янги сўзлар | 148 |
| § 42. Ажратиш олмошлари | 149 |
| § 43. Предлоглар иштирок этган от кесимли гаплар | 151 |
| § 44. <i>فعلی</i> феъли ҳақида | 154 |
| Олтинчи матн: <i>شفقة المدرس</i> | 156 |
| ЕТТИНЧИ ҚИСМ | 160 |
| Янги сўзлар | 160 |
| § 45. Феъл ҳақида умумий маълумот | 162 |
| § 46. Уч ўзак ундошли феъллар | 164 |

| | |
|---|-----|
| § 47. I боб феълнинг ўтган замони | 164 |
| § 48. Нотўғри феълларнинг ўтган замонда тусланиши | 168 |
| § 49. Икки ёклама нотўғри феълларнинг ўтган замонда тусланиши | 177 |
| § 50. I боб феълнинг ҳозирги-келаси замонда тусланиши | 185 |
| § 51. Нотўғри феълларнинг ҳозирги-келаси замонда тусланиши | 190 |
| § 52. Икки томонлама нотўғри феълларнинг ҳозирги-келаси замони | 199 |
| § 53. Феъл кесимли гап | 206 |
| § 54. Тўлдирувчи | 210 |
| Еттинчи матн: في يوم الراحة | 213 |
| САККИЗИНЧИ ҚИСМ | 217 |
| Янги сўзлар | 217 |
| § 55. Феълларга қўшилувчи бирикма олмошлари | 218 |
| § 56 Ҳол (пайт, ўрин, даража ва миқдор ҳоллари) | 222 |
| § 57. Феъл кесимли гапларда сўзларнинг тартиби | 225 |
| Саққизинчи матн: رحلة إلى السويس | 227 |

| | |
|--|-----|
| ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚИСМ | 231 |
| Янги сўзлар | 231 |
| § 58. Феъл майллари | 233 |
| § 59. I боб феълнинг шарт майли | 233 |
| § 60. Нотўғри феълларнинг шарт майли | 237 |
| § 61. Икки томонлама нотўғри феълларнинг шарт майли | 244 |
| § 62. Ундалма | 250 |
| Тўққизинчи матн: الحوار..... | 252 |
| ЎНИНЧИ ҚИСМ | 256 |
| Янги сўзлар | 256 |
| § 63. I боб феълнинг буйруқ майли | 257 |
| § 64. Нотўғри феълларнинг буйруқ майли | 262 |
| § 65. Икки томонлама нотўғри феълларнинг буйруқ майли | 269 |
| § 66. I боб феълнинг истақ майли | 272 |
| Ўнинчи матн: تاريخ الطوبى..... | 281 |
| ЎН БИРИНЧИ ҚИСМ | 283 |
| Янги сўзлар | 283 |

| | |
|---|-----|
| § 67. Нотўғри феълларнинг истак майли | 284 |
| § 68. Икки томонлама нотўғри феълларнинг истак майли | 286 |
| § 69 Кучайтирув майли | 290 |
| § 70. Ҳаракат номи | 295 |
| § 71. Нотўғри феълларнинг масдари | 298 |
| Ўн биринчи матн: <i>علي والصدى</i> | 301 |
| <i>ЎН ИККИНЧИ ҚИСМ</i> | 304 |
| Янги сўзлар | 304 |
| § 72. Масдари мутлак | 306 |
| § 73. Сифатдошлар | 308 |
| § 74. Нотўғри феълларнинг сифатдошлари | 311 |
| § 75. Ҳол (равиш, мақсад ва сабаб ҳоллари) | 317 |
| § 76. Ўрин ва пайт номлари | 321 |
| Ўн иккинчи матн: <i>رحلة إلى القرية</i> | 326 |
| <i>ЎН УЧИНЧИ ҚИСМ</i> | 330 |
| Янги сўзлар | 330 |
| § 77. II боб феъли | 334 |

| | |
|---|-----|
| § 78. II боб нотўғри феълларининг ўтган замонда тусланиши | 341 |
| § 79. II боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замонда тусланиши | 349 |
| § 80. II боб феълнинг шарт майли | 358 |
| § 81. II боб феълнинг буйруқ майли | 363 |
| § 82. II боб феълнинг истак майли | 369 |
| § 83. II боб феълнинг масдари | 374 |
| § 84. II боб феълнинг сифатдошлари | 377 |
| Ўн учинчи матн: <i>فن التمثيل في مصر</i> | 383 |
| <i>ЎН ТЎРТИНЧИ ҚИСМ</i> | 386 |
| Янги сўзлар | 386 |
| § 85. V боб феъли | 391 |
| § 86. V боб нотўғри феълларининг ўтган замони | 397 |
| § 87. V боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замони | 405 |
| § 88. V боб феълнинг шарт майли | 413 |
| § 89. V боб феълнинг буйруқ майли | 419 |
| § 90. V боб феълнинг истак майли | 423 |

| | |
|--|-----|
| § 91. V боб феълнинг масдари | 428 |
| § 92. V боб феълнинг сифатдошлари | 432 |
| Ўн тўртинчи матн: الرياضة البدنية في أوزبكستان | 437 |
| ЎН БЕШИНЧИ ҚИСМ | 440 |
| Янги сўзлар | 440 |
| § 93. Сифат даражалари | 448 |
| § 94. IV боб феъли | 454 |
| § 95. IV боб нотўғри феълларининг ўтган замони | 462 |
| § 96. IV боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замони | 472 |
| § 97. IV боб феълнинг шарт майли | 480 |
| § 98. IV боб феълнинг буйруқ майли | 486 |
| § 99. IV боб феълнинг истак майли | 492 |
| § 100. IV боб феълнинг масдари | 499 |
| § 101. IV боб феълнинг сифатдошлари | 504 |
| Ўн бешинчи матн: الحصان المسروق | 509 |
| ЎН ОЛТИНЧИ ҚИСМ | 512 |
| Янги сўзлар | 512 |
| § 102. III боб феъли | 519 |

| | |
|--|-----|
| § 103. III боб нотўғри феълларининг ўтган замони | 526 |
| § 104. III боб нотўғри феълларининг ҳозирги-келаси замони | 534 |
| § 105. III боб феълнинг шарт майли | 542 |
| § 106. III боб феълнинг буйруқ майли | 549 |
| § 107. III боб феълнинг истак майли | 556 |
| § 108. III боб феълнинг масдари | 563 |
| § 109. III боб феълнинг сифатдошлари | 567 |
| Ўн олтинчи матн: <i>في المطعم</i> | 573 |

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Неъматулло ИБРОҲИМОВ
Мухаммад ЮСУПОВ

АРАБ ТИЛИ

ГРАММАТИКАСИ

Икки жилдлик
I жилд

Тўлдирилган ва тузатилган
иккинчи нашр

25.02.09 йилда теришга берилди. 21.04.09 йилда босишга рухсат этилди. Бичими 60x84, А-5. 36,5 босма табоқ. Адади 1000 нусха. Буюртма-634. Баҳоси шартнома асосида.

“Наманган” нашриёти
(Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36)

“Ибрат номли босмахона” ОАЖда
(Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36.)
чоп этилди.



ISBN 978-9943-344-73-0



9 789943 344730